

AFRİKA YILLIĞI 2022

Editörler

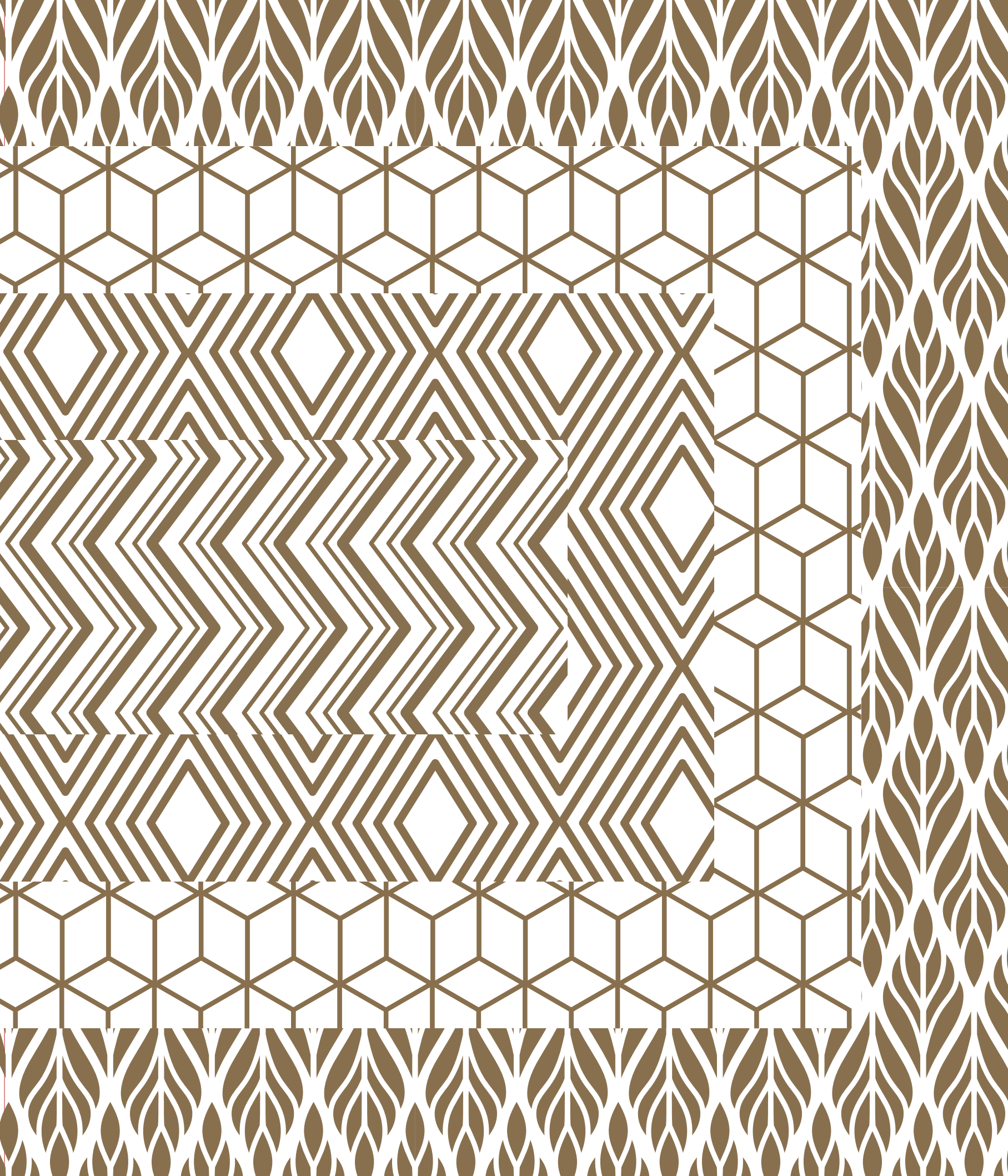
Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu

Doç. Dr. Mürsel Bayram

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

**AFRIKA
YILLIGHI
— 2022 —**

AFRİKA YILLIĞI 2022

Editörler

Doç. Dr. Elem Eyice Tepeciklioğlu

Doç. Dr. Mürsel Bayram

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

YTb YAYINLARI: 44
Araştırma Yayınları Serisi

Afrika Yıllığı 2022
ISBN 978-975-17-5731-9
Birinci Baskı, 400 adet
Ankara, Kasım 2023

© TÜM HAKLARI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞINA AİTTİR.

Editörler

Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu
Doç. Dr. Mürsel Bayram

Yayına Hazırlayanlar

Muhammed Eser, Ömer Erçin, Selman Kantar, Abdullah Cihad Kavakdan,
Halit Esat Yaren, Sümeyye Yılmaztürk

Metin Editörü

Ümmühan Kevser Kıpramaz

Görsel Tasarım ve Uygulama

Muhammed Nur Anbarlı

Baskı ve Cilt:

Esem Medya Prodüksiyon Organizasyon ve Yayıncılık Ticaret Ltd. Őti.
Sertifika No. 49904

© Tüm yayın hakları Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına aittir.
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen bu yayındaki metin
ile ilgili sorumluluk editörler ve metin yazarlarına aittir.

KÜTÜPHANE KARTI

Afrika Yıllığı 2022/Editör: Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu, Doç. Dr. Mürsel
Bayram.- İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023.
400 s.: rnk.; 24x28 cm.- (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba
Topluluklar Başkanlığı Yayınları; 44, Araştırma Yayınları Dizisi);
ISBN 978-975-17-5731-9
1- Afrika 2- Türkiye-Afrika İlişkileri

Oğuzlar Mahallesi, Mevlana Bulvarı No: 145, 06520 Balgat, Çankaya, Ankara
Tel: 0(312) 218-40-00 Faks: 0(312) 218-40-49

ytb.gov.tr
info@ytb.gov.tr
kep adresi: ytb@hs01.kep.tr
Sertifika Numarası: 67797

İçindekiler

Önsöz 6–9

Birinci Bölüm

Siyaset, Ekonomi, Güvenlik ve Çevre
10–171

İkinci Bölüm

Küresel Aktörler ve Afrika
172–269

Üçüncü Bölüm

Türkiye – Afrika İlişkileri
270–351

Dördüncü Bölüm

Kültür, Sanat ve Spor
352–373

Afrika Üzerine Yayınlar 374–400

Takdim

Küresel ölçekteki belirsizlik ve kırılğanlıkların doğal bir sonucu olan öngörülebilirlik sorununun iyiden iyiye alan kazandığı; farklı bölgelerde durmaksızın baş gösteren kriz, ihtilaf ve çatışmaların gün be gün yaygınlaştığı; global güçler arasında meydana gelen siyasî ve ekonomik mücadelelerin cihanşümul değerleri durmaksızın aşındırdığı günümüz dünyasında ihtiva ettiği ekonomik ve ticarî fırsatlarla taşıdığı güçlü beşerî potansiyel, Afrika'yı bir adım öne taşımakta; kıtanın uluslararası sistemdeki rol ve ağırlığı günden güne artmaktadır.

Afrika'nın –bilhassa son yarım yüzyılda– küresel düzlemde ekonomik, siyasî ve ticarî veçheleriyle öne çıkan jeo-politik ve jeo-stratejik etki kapasitesi, kıtanın bütünü ile münasebetlerini eşit ortaklık ve karşılıklı yarar prensipleri etrafında “Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler” umdesiyle sürdüren Türkiye'nin bölge ülkeleri ile var olan ikili, bölgesel, kıtasal ve küresel boyuttaki dayanışma ve iş birliğini güçlendirici bir hüviyet taşımaktadır.

Bu noktada, 1998'de başlayan Afrika'ya açılım politikamız 2005'te Afrika Birliğine (AfB) “Gözlemci Üye”, 2008'de ise birliğin “Stratejik Ortağı” olarak ilan edilmemizle hız kazanmış; bu süreçte birlik ülkeleri ile ivmelendirilen ekonomik, ticarî, siyasî ve askerî iş birlikleri ve projeler Türkiye'nin Afrika siyasetini 2013 yılından itibaren “Afrika Ortaklık Politikası”na dönüştürmüştür. Bu kapsamda ülkemiz bölgedeki aktörlerle ilişkilerini kamu kurumları, iş dünyası, özel sektör, akademi ve sivil toplum zemininde çok daha geniş bir perspektifte sürdürmeye başlamıştır.

Güçlü insan kaynağı, zengin kurumsal kapasitesi, engin tarihsel birikimi ve dünya siyasetindeki ağırlığı ile ülkemiz, kadim diplomasi geleneği ve kıta ülkeleri ile müştereken sahip olduğu

tarihî ve kültürel müktesebattan da istifade ederek girişimci ve insan odaklı dış politikasını Afrika ülkeleri nezdinde de kararlılıkla sürdürmektedir.

Ortak bir mâziyi paylaştığımız ve geçmişi yüzyıllara uzanan köklü ve samimi ilişkiler geliştirdiğimiz soydaş ve akraba topluluklarımızla münasebetlerimizi verimli bir şekilde çeşitlendirip yoğunlaştırmaya dönük faaliyetler icra eden Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Afrika özelinde icra ettiği eğitim, kültürel hareketlilik ve bilgi/tecrübe paylaşımı programlarıyla Türkiye'nin Afrika politikasına kamu diplomasisi ve yumuşak güç ekseninde aktif bir katkı sunmaktadır.

Son dönemde dünya genelinde geniş ve önemli bir alanı kapsar hale gelen uluslararası öğrenci hareketliliğinde ülkemizi bir üst lige taşıyan ve her yıl dünyanın dört bir yanından 160 bini aşkın başvuru alan Türkiye burslarına en yoğun ilgi Afrika ülkelerinden gelmekte; bu kapsamda lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde yapılan başvuruların yaklaşık dörtte birini Afrikalı aday öğrenciler teşkil etmektedir. Böylesine yoğun bir talep ve teveccühün neticesinde her sene burslandırılan yaklaşık 5 bin uluslararası öğrencinin ciddi bir kısmını Afrikalı kardeşlerimiz oluşturmaktadır. 2022 yılında Türkiye burslarından faydalanmaya hak kazanan 845 yeni Afrikalı uluslararası öğrenciyle birlikte, kıtanın farklı ülkelerinden Türkiye'ye gelip hâlihazırda ülkemiz üniversitelerinde öğrenimlerini sürdüren 3.928 Afrikalı kardeşimiz bulunmaktadır. Üniversite ve bölüm yerleştirmeleri ülkelerinin ihtiyaç duyduğu alanlara öncelik verilerek yapılan bu öğrencilerin Afrika'nın büyüme ve kalkınmasına önemli bir katkı yapması beklenmektedir.

Türkiye'deki eğitim hayatlarını başarıyla nihayete erdirip ülkelerine ve ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerine her düzeyde artı değer katan Türkiye mezunları, YTB'nin mezun çalışmaları kapsamında önem atfettiği bir diğer faaliyet alanıdır. Dünya genelindeki mevcudu 150 bini aşan Türkiye mezunları, farklı ülkelerde kurulan mezun dernekleri ve başkanlığımız uhdesinde hayata geçirilen "Türkiye Mezunları Portalı" marifetiyle bir yandan kendi aralarındaki bilgi ve tecrübe paylaşımını sürdürmekte diğer yandan ülkemizle kurdukları ekonomik, sosyal, kültürel, akademik ve ticarî münasebetleri devam ettirmektedir. Afrika'da hâlihazırda 12 ülkede kâin 14 Türkiye Mezunları Der-

neği faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütmektedir. Aynı şekilde, Afrikalı Türkiye mezunları ile olan irtibatın sağlıklı ve geleceğe dönük güçlü bir vizyonla sürdürülebilmesini teminen 2022 yılı içerisinde Mogadişu, Hargeysa, Addis Ababa ve Trablus'ta mezun buluşmaları gerçekleştirilmiştir.

Kamu Görevlisi ve Akademisyenlere Yönelik Türkçe İletişim Programı (KATİP) ve Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı (AFMED) gibi eğitim ve kültürel hareketlilik programlarıyla Afrika odaklı çalışmalarını büyük bir şevk ve heyecanla sürdüren YTB, 2022 yılında KATİP kapsamında 10, AFMED kapsamında ise 19 Afrikalı katılımcıya Türkçe ve medya başta olmak üzere birçok alanda zengin içerikli eğitimler vermiştir.

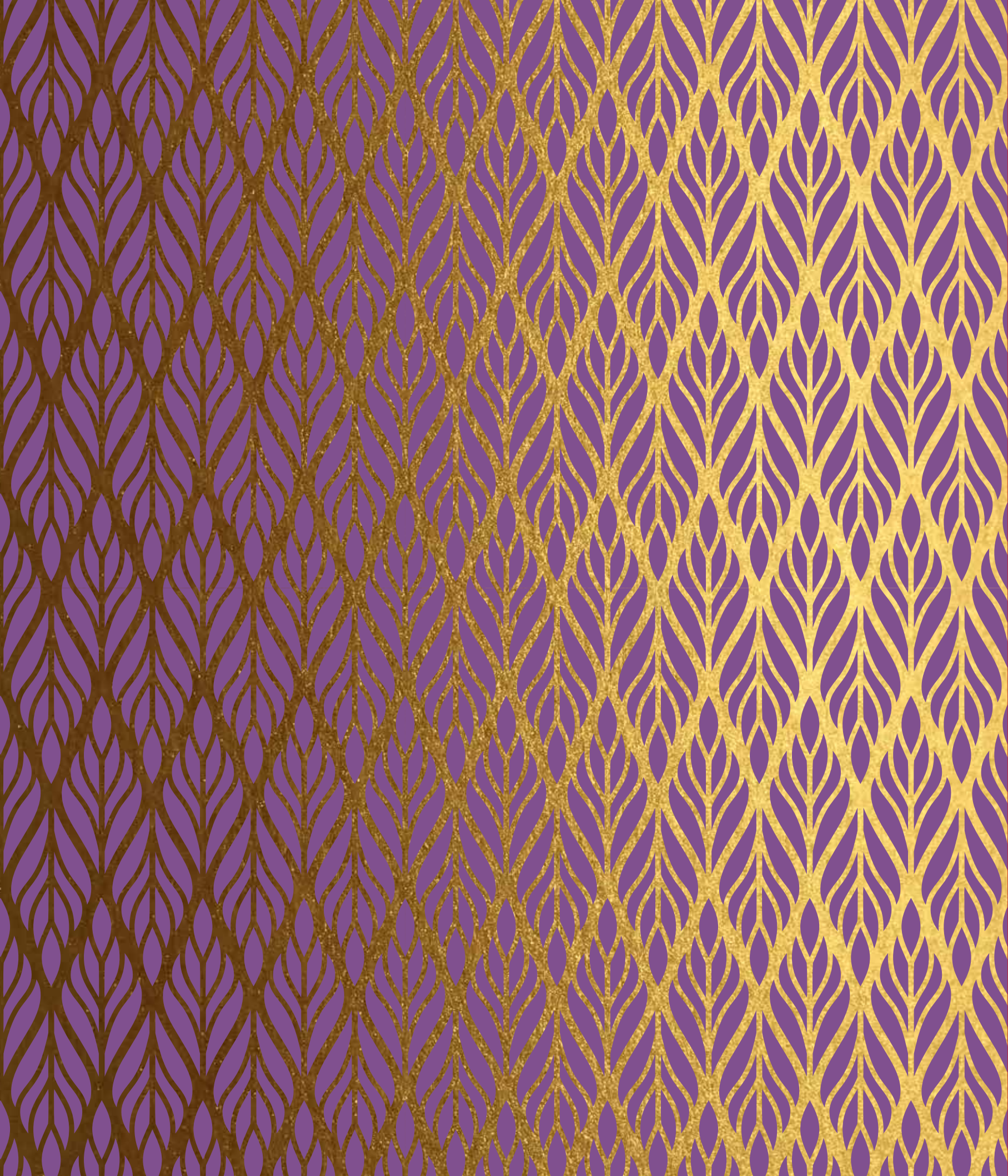
Bu çalışmaların 2022'de dinamik ve yenilikçi bir ruhla sürdürülmesinde YTB ile AfB Komisyonu arasında 2021 yılında diaspora, yükseköğrenim bursları, bilimsel ve akademik araştırma programlarını ihtiva eden İşbirliği Protokolünün de, şüphesiz, önemli bir payı bulunmaktadır.

Geçtiğimiz yıl –Türkiye’de ilk olarak– YTB Yayınları bünyesinde neşrettiğimiz ve alanda son derece güçlü bir yankı uyandıran Afrika Yıllığı'nın ikincisini yayımlamaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz. Siyaset, Ekonomi, Güvenlik ve Çevre; Küresel Aktörler ve Afrika; Türkiye-Afrika İlişkileri; ve Kültür, Sanat ve Spor olmak üzere dört ana başlıkta 2022 Afrika'sını ve Türkiye-Afrika ilişkilerini merkeze alan bütünlüklü ve fakat bir hayli detaylı ve derinlikli bir çalışma olan “Afrika Yıllığı – 2022”, artık okuyucusu ve müstefidine emanet.

Bu titiz ve kapsamlı çalışmaya emek veren herkese teşekkür ediyor, kaynak eser niteliğinde olan “Afrika Yıllığı – 2022”nin alanla ilgili çalışmalar yürüten kişi ve kurumlar için hayırlı ve faydalı olmasını diliyorum.

İyi okumalar...

Abdullah Eren
YTB Başkanı

Editörlerin Önsözü

2022 yılı, gerek Afrika siyaseti gerekse Afrika'nın kıta dışı aktörlerle ilişkileri açısından oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Bu kapsamda *Afrika Yılığ* 2022, yine Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından yayına sunulan 2021 yılına benzer şekilde, Türk ve yabancı yazarların değerli katkılarıyla Afrika ülkelerinde siyaset, ekonomi, kalkınma, güvenlik, kültür, sanat ve spor gibi alanlarda yaşanan gelişmeler, küresel aktörlerin Afrika politikası, Afrika'nın dünya siyasetindeki rolü ile Türkiye-Afrika ilişkilerinin farklı boyutlarına odaklanan yazılar içermekte. 2022 yılında Afrika üzerine yazılan çeşitli kitapların değerlendirmelerinin de yapıldığı yıllık, bu anlamda konuyla ilgilenen araştırmacılara, akademisyenlere ve politika yapıcılara ilgili literatür hakkında bilgi verme geleneğini sürdürdü.

Dört bölümden oluşan *Afrika Yılığ* 2022, ilk bölümünde, siyaset, güvenlik, barış, ekonomi, göç, çevre ve enerji iş birliği gibi alanlarda on üç farklı yazarın makalesini içermekte. Bu bölümün birinci yazısında Murat Yiğit, 2022 yılında Afrika'da gerçekleşen seçimleri analiz etmektedir. İlgili yılda Angola, Ekvator Ginesi, Lesotho, Gambiya, Kenya, Somali ve Senegal'de seçimler gerçekleşmiştir. Ekvator Ginesi ve Tunus'ta otoriter hükümetler gücünü korurken, Angola, Gambiya ve Senegal'de mevcut hükümetlerin güç kaybettikleri anlaşılmaktadır. Somali ve Lesotho'da seçimler demokratik olgunlukla icra edilmiştir. Kenya'da ise tüm gerginliğe ve tartışmalara rağmen barışçıl sayılabilecek bir iktidar değişimi söz konusu olmuştur.

Afrika, önceki yıllarda olduğu gibi 2022’de de en çok darbe ve darbe girişiminin yaşandığı kıta olma özelliğini sürdürmüştür. 2022 yılı ocak ayında Burkina Faso’da yaşanan darbeye başlamış, aralıkta Gambiya’daki darbe girişimiyle sona ermiştir. Öte yandan, aynı yıl içinde Afrika’nın en küçük ikinci ülkesi Sao Tome ve Principe ile dünyanın en fakir ülkelerinden Gine Bissau’da da farklı gerekçelere dayanan darbe girişimleri yaşanmıştır. Fatma Esmâ Arslan Özdel’in makalesi kapsamında 2022 yılında Afrika ülkelerinde gerçekleşen iki darbe ile üç darbe girişimine giden süreç ve bu darbeler özelinde kıtadaki darbe dalgasının ardındaki iç ve dış dinamikler ele alınmıştır.

Gözde Söğütü’nün kaleme aldığı üçüncü makalede, Etiyopya Hükûmeti ile Tigray güçleri arasındaki çatışmalarla bu çatışmaları sona erdirmeyi hedefleyen barış anlaşması detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bölüm kapsamında da vurgulandığı üzere, barışın sağlanması yolunda önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, bölgede düşmanlık ve huzursuzluk yaratmaya elverişli zemin hazırlayacak insani kriz devam etmektedir. İki taraf arasında müzakere edilen şartların balatlanması neden olan sorunların da tartışıldığı bölümde, çatışmaları sona erdirecek ve tarafların anlaşmaya bağlılıklarını artıracak faktörlere de değinilmiştir.

Dördüncü bölümde Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC) ile Ruanda arasındaki krizi ele alan Gökhan Kavak, bahse konu krizin ortaya çıkış koşullarını, çatışma çözüm girişimlerini ve kıta dışı aktörlerin yaklaşımlarını incelemektedir. 1996-2003 yılları arasında cereyan eden Kongo Savaşları, KDC’nin doğusundaki silahlı örgütler, bölgenin yeraltı zenginlikleri, Ruanda’nın kriz sürecinde attığı adımlar, Ruanda soykırımından sonra yaşanan göçlerin etkileri, Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler ile bölge ülkelerinin krizin çözümüne yönelik çabaları Kavak’ın yazısında detaylandırılmaktadır. Atılan adımlara rağmen çözüme kavuşturulamayan krizin gelecek yıllarda da süreceği ve Afrika’nın doğusundaki istikrar ve güvenliği olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmektedir.

Yıllığın beşinci bölümü kapsamında Duygu Tutuk, 2022 yılında Sahra-altı Afrika’nın ekonomik görünümüne dair genel bir çerçeve çizmektedir. 2022’de Sahra-altı Afrika’da ekonomik toparlanmanın kesintiye uğradığı ve Sahra-altı Afrika’nın ekonomik büyümesinin 2021 yılına kıyasla gerileme gösterdiği görülmektedir. Çalışma kapsamında bu gerilemenin sebepleri ile bölgedeki ekonomik sorunlar ve artan borç riskinin ekonomik büyümeye etkileri ele alınmaktadır. Bu

kapsamda Afrikalı politika yapıcılarının üretkenliğini artırarak bölgedeki ekonomik büyümeyi hızlandıran politikaları uygulama ihtiyacına ve büyümeyi artıran bir yapısal dönüşüm sürecini yürütmenin gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde Afrika ülkelerinin rekabetçi bir şekilde küresel ekonomiye entegrasyonunu artırmak için önemli bir fırsat olan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AKSTB) özelinde ekonomik entegrasyon örnekleri incelenmektedir. Hakan Aydın tarafından kaleme alınan bu bölümün yedinci makalesi, Afrika kıtası genelindeki entegrasyonu ileriye taşıma olasılığı olan AKSTB'nin içeriği, etkileri ve önemi ile anlaşmadan beklentileri değerlendirmektedir. Aynı zamanda entegrasyon türlerinin incelenmesi yoluyla AKSTB'nin nasıl bir yolla karşı karşıya olduğu ve anlaşmanın kısa ve uzun vadeli sonuçlarıyla birlikte kıta ülkelerine yönelik avantaj ve dezavantajları incelenmiştir.

Afrika'daki göç hareketliliğini ele alan Hilal Karakoyunlu'ya göre kıtada 2022 yılında 36 milyon kişi yerinden edilmiştir. Bu veriden hareketle Karakoyunlu'nun yazısında iklim değişikliği, kuraklık, kıtlık, terör, ekonomik kaygılar ve işsizlik gibi Afrika'da göçü tetikleyen nedenler incelenmektedir. Afrika'da göçü tetikleyen nedenler incelendikten sonra kıtadaki göç yolları ve göç edilen ülkelere ışık tutulmaktadır. Bilindiği üzere Afrika'da farklı göç rotaları bulunmaktadır. Göçler kıta içerisinde olabildiği gibi kıta dışına da gerçekleşebilmektedir. 2022 yılı içerisinde hangi ülkeden ne kadar kişinin nereye göç ettiği ve bu göçleri tetikleyen etmenlerin neler olduğu yazıda mercek altına alınmaktadır.

Sekizinci makalede Abdulkadir Abukan, Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki gelişmeleri değerlendirmektedir. 2022 yılı Güney Afrika'da Cumhurbaşkanı Cyril Ramaphosa'nın yolsuzluk iddialarının konuşulduğu, elektrik kesintilerinin günde on saati aşacak seviyeye ulaştığı ve protestoların sık sık tüm faaliyetleri durdurduğu bir yıl olmuştur. Ramaphosa'nın Phala Phala isimli av çiftliğinden milyonlarca dolar nakit paranın çalındığı iddiaları uzun süre gündemi meşgul etmiştir. Elektrik kesintileri, 2022 yılında bir önceki yılın iki katından daha fazla artmıştır. Güney Afrika elektrik üretiminden sorumlu kamu şirketi Eskom'un başına getirilen Andre de Ruyter sabotaj ve yolsuzluk iddialarını dile getirerek istifa etmek durumunda kalmıştır. Böylece Phala Phala'nın yanında Eskom yolsuzlukları da ülke gündeminin önemli bir parçası olmuştur. Başkan ve Eskom'un yanı sıra artan petrol fiyatları

ve genel olarak enflasyon nedeniyle de çok yoğun protestolar yaşanmış ve toplu taşıma işçileri grev yaptığı için çalışma süreçleri aksamıştır.

Huriye Yıldırım Çınar'ın kaleme aldığı dokuzuncu makalede Afrika'nın güneş, rüzgâr, hidroenerji ve jeotermal enerji kaynakları ile temiz enerji üretiminde dünyada lider olma potansiyeline dikkat çekilmekte ancak Afrika'da barış ve istikrarın sağlanabilmesi için bu avantajlara sahip yenilenebilir enerjinin kıtada amaçlanan seviyenin gerisinde olduğu hususuna vurgu yapılmaktadır. Kıtadaki yenilenebilir enerji sektöründe gerçekleştirilen projelere dair önemli bilgiler içeren bu bölüm, bu alanda Afrika'daki uluslararası işbirlikleri konusunu da ele almaktadır. Bölüm kapsamında, kıtanın muazzam yenilenebilir enerji potansiyeline ve Afrika ülkelerinin bu alandaki gelişme iradesine sahip olmalarına karşın amaçlanan seviyeye ulaşamamasının nedenleri değerlendirilmekte, yenilenebilir enerji konusundaki bilgi, farkındalık ve imkânlarının arttırılması hususunda önerilerde bulunmaktadır.

Kamal Tasiu Abdullahi tarafından kaleme alınan bu bölümün onuncu makalesi, literatürde ihmal edilen Afrika'da dijital ekonominin gelişimi ile Afrika ülkelerinde kripto para kullanımı konularına yer vermektedir. Pek çok Afrika ülkesinin dijital dönüşümü benimseme konusunda ilerleme kaydettiği belirten bölüm kapsamında, bu konu, Nijerya Merkez Bankası tarafından 2021 yılında başlatılan Nijerya dijital para birimi (CBDC) enaira özelinde tartışılmaktadır. Bölüm kapsamında da vurgulandığı üzere, Sahra-altı Afrika'daki dijital ekonominin 2025 yılına kadar bölgenin GSYİH'sinin yaklaşık olarak %8'sine ulaşması beklenmektedir. Bu minvalde, Afrika'nın dijital ekonomi alanında yatırımcılara sunduğu fırsatlar ile sektörde yaşanan zorluklara da değinen bölüm kapsamında, bu durumun sürekliliği için tavsiyelerde bulunulması önemlidir.

On birinci makalede Baransel Mızrak, Afrika'nın en önemli su kaynaklarından biri olan Nil Nehri'nin paylaşımına dair sorunları ele almaktadır. 2022 yılı itibariyle Büyük Rönesans Barajı'na üçüncü dolunun yapılması ve ilk elektrik üretimine başlanmasıyla taraflar arasında gergin bir hava gözlenmektedir. Mısır ve Sudan bu durum karşısında Etiyopya'ya karşı uluslararası kamuoyunun desteğini alarak baskı uygulamayı ve su kullanım hakkını belirleyen nihai bir antlaşma imzalanması için masaya oturtmayı hedeflemektedir. Mısır ve Sudan tarihi ve yerleşik hakları konusunda ısrar ederken Etiyopya da Büyük Rönesans Barajı'nı bir egemenlik meselesi olarak değerlendirip tek taraflı hareket ederse bir antlaşmanın imzalanması zor görünmektedir.

Hatice Zehra Büyüktavşan tarafından kaleme alınan bu bölümün on ikinci makalesinde 2022 yılının Kasım ayında Mısır'ın Şarm eş-Şeyh kentinde düzenlenen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 27. Taraflar Konferansı (COP27) değerlendirilmektedir. Bahse konu zirve, dünyada iklim değişikliğiyle mücadele noktasında tertip edilen en kapsamlı toplantılardan biri olarak bilinmektedir. Zirveye yaklaşık 190 ülkeden 100'ün üzerinde devlet yetkilisi ile 40 binden fazla davetli katılmıştır. Büyüktavşan yazısında iklim değişikliğinin son yıllarda Afrika'daki doğal ve toplumsal yaşam üzerine etkilerini inceledikten sonra Mısır'da düzenlenen BM İklim Zirvesi'nin kıta özelindeki yansımalarını ele almaktadır. Son tahlilde iklim krizinin etkilerinden Afrika'nın korunması için neler yapılabileceği ve BM İklim Zirvesi'nin söz konusu sürece katkıları tartışılmaktadır.

Bu bölümün on üçüncü makalesinde Fatih Dağ, Sahel'deki güvenlik krizinin onuncu yılında bölgenin mevcut güvenlik görünümünün gelecek için ne gibi sonuçlar doğurabileceğini tartışmıştır. Bölüm kapsamında, öncelikle Mali'nin beş Afrika ülkesinden oluşan G5 Sahel Gücü'nden ayrılmasına değinilmekte, sonrasında 2022'de Burkina Faso'da gerçekleşen iki askeri darbe ve bu askeri müdahalelerin bölgesel güvenliğe muhtemel etkilerine değinilmektedir. İlaveten, Fransa'nın Barkhane Operasyonu'nu sonlandırmasının nedenleri ve sonuçları ile Mali ve Burkina Faso'nun Rusya ile yakınlaşması gibi konular ele alınmıştır. Bölge özelinde özellikle son dönemde çok tartışılan Rus-Fransız rekabeti hususu da bölüm kapsamında değerlendirilen bir başka konu olmuştur.

İlk bölümün son makalesinde Ertuğrul Yazar, Afrika kıtasında bulunan insan hakları mekanizmalarının 2022 yılında yürüttüğü çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. Bahse konu mekanizmalarca 2022 yılında hangi konulara özel önem verildiği, hangi etkinliklerin yapıldığı, ne gibi yayın ve projeler üretildiği, iyi uygulama örneklerinin neler olduğu, kıtada insan haklarını ilgilendiren ne gibi gelişmeler yaşandığı ve bu konularda insan hakları kurumlarının hangi insan hakları endişelerini dile getirdiği hususları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Sistematik ihlallere rağmen bu mekanizmaların Afrika'da insan haklarını koruma ve geliştirme konusundaki iradeleri, insan hakları kültürünün sadece ileri demokrasilere özgü olmadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Afrika Yılığ 2022'nin ikinci bölümü, Afrika'nın kıta dışı aktörlerle ilişkilerine ve bu alanda yaşanan zirveler ve ikili anlaşmalar gibi önemli gelişmelere odaklanmaktadır. 2022 yılında da küresel güçler

tarafından yaşanan güç müdahalesine sahne olan Afrika'daki varlığı en çok tartışılan ve dikkat çeken aktörlerden biri ise Rusya olmuştur. Bu nedenle bölüm kapsamında Rusya'nın Afrika ülkeleriyle ilişkilerine dair iki farklı makale yer almakta, bu makalelerden ilkinde Rus özel güvenlik şirketi Wagner Grubu'nun (WG) Afrika ülkelerindeki faaliyetleri kapsamında Rusya'nın Afrika'daki hibrit savaş stratejisi konu edinilmektedir. Adem Özer'in Wagner'in ortaya çıkış süreci ile ilgili de okuyucuya bilgi verdiği bu makale, 2022 yılında WG tarafından gerçekleştirildiği öne sürülen insan hakları ihlallerini Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti örnekleme bağlamında ele almaktadır. Makale kapsamında, WG'nin Rusya'nın kıtada önemli alanlarda nüfuz kazanmasına ve askeri ve ekonomik imtiyazlar elde etmesine olanak tanıdığı hususuna da vurgu yapılmaktadır.

Bu bölümün ikinci makalesi, Ukrayna Savaşı'nın Afrika'daki yansımaları ile Afrika ülkelerinin Rusya-Ukrayna Savaşı ile ilgili Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'ndaki oylamalarda oy verme davranışları konularına değinmektedir. Bu makale kapsamında, Gabriel Enrique Sánchez Ramirez, öncelikle Ukrayna'daki çatışmanın arka planına dair bilgi vermekte, sonrasında Afrika'daki siyasi durum ve Afrika ülkelerinin BM Genel Kurulu'ndaki davranışlarının ardındaki olası sebepleri analiz ederek, Afrika ülkeleri ile Rusya arasındaki (Soğuk Savaş dönemine dayanan) mevcut diplomatik ve askeri ilişkilere dikkat çekmektedir. Son bölümde ise savaşın Afrika ülkeleri üzerindeki sonuçları, ekonomik faktörler de göz önünde bulundurularak ele alınmaktadır.

2022 yılında kıta dışı aktörlerin Afrika ülkeleriyle işbirliği alanlarını geliştirmek için düzenledikleri zirvelerden ilki, 6. Avrupa Birliği (AB)-Afrika Zirvesi olmuştur. Koronavirüs salgını nedeniyle iki kez ertelenen AB-Afrika Birliği Zirvesi, beş yıllık bir aranın ardından, Şubat 2022'de 27 AB üyesi, 40 Afrika ülkesinin devlet ve hükûmet başkanları ile 11 ülkenin bakanlarının katılımıyla Brüksel'de gerçekleşmiştir. Aslıgül Sarıkamış'ın zirvenin arka planını değerlendirerek başladığı bölüm kapsamında, zirve öncesindeki hazırlıklar da ele alınmıştır. Zirvenin sonuç bildirisinde yer alan önemli kararlar ve bu kararların AB-Afrika ilişkilerine etkilerine dair de bilgi veren bölüm, alınan kararların somut ve izlenebilir olması nedeniyle zirveyi başarılı olarak değerlendirmekte, AB'nin Afrika ülkelerinin en önemli ticaret ortağı ve kıtadaki en büyük yabancı yatırımcı olması nedeniyle Afrika ülkelerinin ekonomi, güvenlik, sağlık ve göç alanlarında AB'den daha fazla destek ve işbirliği beklediği hususuna vurgu yapmaktadır.

13-15 Aralık 2022 tarihleri arasında Washington, ikinci ABD-Afrika Liderler Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Üç gün boyunca Afrika'dan sivil toplum, iş dünyası, diaspora, kadın ve gençlik liderleriyle bir araya gelen Biden yönetimi, Afrika'daki varlığını güçlendirme arzusunu açıkça ifade etmiştir. Covid-19 sonrası dönemde düzenlenen bu zirve, Afrika'da Çin ve Rus etkisinin artmaya devam ettiği ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın sürdüğü bir konjonktürde gerçekleşmiştir. ABD bu zirveyi hem Afrika'ya yeniden güçlü biçimde angaje olduğunu teyit etmek hem de Rusya ve Çin'in kıtadaki etkisine karşı strateji geliştirmek için bir fırsat olarak görmüştür. Konuya ilişkin olarak Alioune Abotalib Lo'nun kaleme aldığı makale ABD'nin kıtaya neden yeniden angaje olduğunu analiz etmekte ve zirveden çıkan dört önemli sonucun üzerinde durmaktadır: demokrasi angajmanı; yeni ticaret ve yatırım taahhütleri, Afrika'nın küresel temsilinin desteklenmesi ve ABD'nin Afrika'da Çin ve Rusya'ya karşı yeni bir strateji geliştirmesi.

2022 yılı, Japonya-Afrika ilişkileri açısından da önemli bir yıl olmuş ve TICAD-8 (Tokyo Uluslararası Afrika Kalkınma Toplantısı) 27-28 Ağustos tarihlerinde Tunus'ta gerçekleştirilmiştir. Vuslat Nur Şahin, Afrika'da gerçekleştirilen ikinci ve Kuzey Afrika'da gerçekleştirilen ilk TICAD konferansı olması bakımından ayrıca önemli olan zirve kapsamında öne çıkan işbirliği alanları, zirvenin hedefleri ve öncelikleri ile 2022 yılında düzenlenen yan etkinlikleri de analiz etmektedir. Bu etkinliklerin ilki Japonya Dışişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) himayesinde 5 Nisan 2022'de gerçekleşmiş olan "Çok Sektörlü Diyalog" toplantısı, ikincisi ise yine UNDP himayesinde 31 Mart 2022 tarihinde gerçekleştirilen "Afrika'da Barış, Yönetişim ve Kalkınma" etkinliği olmuştur. Bu bölüm kapsamında, ayrıca, zirvenin Japonya-Afrika ilişkilerine olası yansımaları hususu da ele alınmaktadır.

Hasan Aydın'ın kaleme aldığı makalede Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu çerçevesinde Hindistan-Afrika ilişkileri analiz edilmektedir. 2022 yılında Hindistan'ın Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde yaşanan en önemli gelişme ikinci kez düzenlenen Hindistan-Afrika Savunma Diyalogudur. Diyalog çerçevesinde ortaya konulan amaçlar, toplantıda gerçekleştirilen konuşmalar ve toplantının ardından ilan edilen Gandhinagar Deklarasyonu'nda vurgulanan hususlar Hindistan'ın 21. yüzyılda Afrika'ya ilişkin pragmatik dış politika yönelimini destekler mahiyettedir. Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu temel olarak paydaşlar arasında savunma sanayii alanında daha fazla ticaret ve daha

ileri iş birliği için elverişli bir zemin oluşturma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak forum sırasında ve sonrasında ilan edilen deklarasyonda dile getirilen hiyerarşik ilişki kurma biçimine yönelik eleştirel tavır, Birleşmiş Milletler’de reform çağrısı, Hint Okyanusu’nda güvenliğin sağlanması noktasında birlikte hareket, terörle mücadelede iş birliğinin devam ettirilmesi gibi hususlar Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu’nun karşılıklı ilişkiler bağlamında çok daha komplike bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2022’de Afrika’yı dünya gündemine taşıyan bir diğer önemli gelişme, Birleşik Krallık ile Ruanda arasında 14 Nisan 2022’de imzalanan mutabakat zaptıdır. Mustafa Yasir Kurt tarafından kaleme alınan makalede bahse konu mutabakat zaptı incelenmektedir. Bilindiği üzere Birleşik Krallık ülkesindeki sığınmacıları 120 milyar sterlin karşılığında Ruanda’ya göndermeyi planlamaktadır. İngiliz yetkililer tarafından “insani ve pratik bir alternatif” olarak değerlendirilen mutabakat zaptının üzerinden bir yıl geçmiş olmasına rağmen henüz uygulamaya dair somut adım atıl(a)mamıştır. Bunda zaptın yasal ve etik boyutuna yönelik ulusal ve uluslararası aktörlerce gösterilen tepki ve itirazlar etkilidir. Nitekim 14 Haziran 2022’de Birleşik Krallık’tan Ruanda’ya 130 sığınmacıyı taşıması planlanan ilk uçak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin müdahalesiyle seferini iptal etmiştir. Ulusal ve uluslararası alanda yükselen itirazlara rağmen İngiliz hükûmeti ve yargısı planın gerçekleşmesi hususunda ısrarcı bir tutum sergilemektedir.

Şeymanur Sultan Bozanlar’ın makalesinde Fas, Çad ve Sudan özelinde Afrika devletlerinin İsrail politikalarındaki değişim mercek altına alınmaktadır. Bu kapsamda Afrika devletlerinin Filistin-İsrail meselesine yaklaşımı, İsrail’in Afrika’da etkin olma arzusu, son dönemde Fas, Çad ve Sudan’ı İsrail ile ilişkilerini normalleştirmeye iten sebepler ve süreç incelenmektedir. Filistin savunuculuğu ile öne çıkan devletlerin İsrail ile diplomatik ilişki kurlmaları, siyasî ve ticarî saiklerin yanı sıra güvenlik endişeleri ile de bağlantılı görünmektedir.

2022’de dikkat çeken gelişmelerden birisi, Afrika’dan Avrupa’ya taşınan kültürel mirasın iadesidir. Almanya 500’den fazla eserin iade sürecini başlattıklarını resmen ilan etmiştir. Bu çerçevede Prusya Kültürel Miras Vakfı ile Nijerya Millî Müzeler ve Anıtlar Komisyonu arasında 25 Ağustos 2022’de bir anlaşma imzalanmıştır. Almanya ayrıca 22 Aralık 2022’de 22 adet bronz eseri Benin’e iade etmiştir. Tuğrul Oğuzhan Yılmaz’ın ilgili makalede vurguladığı üzere, hukuk dışı yollarla elde edilen tarihî eserlerin iadesi bir tür geçmişle hesaplaşmadır.

Bu hesaplaşmanın temel saiki ise Afrikalı aydınlar ve gazeteciler tarafından dile getirilen tepkilerdir.

2021 yılında Covid-19 pandemisinin gölgesinde gelişen Çin-Afrika ilişkileri, 2022 yılı ile birlikte eski ivmesini kazanmıştır. Cengiz Mert Bulut'un 2022 yılında Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri ele aldığı makale, Çin-Afrika ticaret hacminin yıl içinde artış gösterdiğini ve Çin'in kıtadaki farklı boyutlarda ve ortaklık yapılarındaki yatırım ve proje uygulama çalışmalarının birkaç proje istisna tutulduğunda artarak devam ettiğini göstermektedir. Yazarın, Afrika ülkelerinin yeterliliklerini önemli ölçüde etkileme potansiyeli bulunan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın (AKSTA) Çin ve Afrika arasındaki ticaret üzerinde önemli etkileri olacağına dair argümanı dikkate değerdir.

Türkiye-Afrika ilişkilerinin farklı boyutlarının ele alındığı çalışmanın üçüncü bölümünün Mürsel Bayram tarafından kaleme alınan ilk makalesi, Türkiye-Afrika siyasî temaslarına dairdir. Afrika devletleri ile ilişkilere özel önem atfeden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, stratejik bir tercih yaparak 2022'de Afrika Birliği dönem başkanlığını devreden ve devralan iki ülkeyi (Senegal ve KDC) ziyaret etmiştir. Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall aynı yıl Türkiye'ye iade-i ziyarette bulunurken Cezayir Cumhurbaşkanı Abdelmecid Tebbun, Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud, Kongo Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Denis Sassou N'Guesso, Gine Bissau Cumhurbaşkanı Umaro Sissoco Embaló, Nijer Cumhurbaşkanı Muhammed Bazoum ve Sierra Leone Cumhurbaşkanı Julius Maada Bio da çeşitli vesilelerle Türkiye'de temaslarda bulunmuştur. Söz konusu ziyaretler kapsamında Türkiye ile bilhassa Cezayir, KDC ve Senegal arasında çok sayıda iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da Afrikalı mevkidaşlarıyla çok sayıda görüşme gerçekleştirmiştir. Hemen her görüşmede ikili ticaret hacminin artırılması, karşılıklı olarak diplomatik temsilcilik sayısının artırılması, başta savunma sanayii olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliğinin geliştirilmesi konularına değinilmiştir.

Bu bölümün ikinci makalesi kapsamında Tunç Demirtaş, Türkiye'nin öncülüğünde gerçekleştirilen Tahıl Koridoru Zirvesi ve anlaşmanın Türkiye-Afrika ilişkileri üzerindeki olası etkilerini ele almaktadır. Makale kapsamında, Tahıl Koridoru Anlaşması'nın Türkiye'nin stratejik önemini artırma potansiyeli sunduğu, aynı zamanda, Afrika ülkelerinin gıda güvenliğine ve Afrika'da yaşanan gıda krizlerinin çö-

zümüne katkıda bulunma potansiyeli de taşıdığına dikkat çekilmektedir. Türkiye'nin Tahıl Koridoru Anlaşması'ndaki rolünü ve Afrika ülkelerinin gıda güvenliği açısından taşıdığı önemi ele alan makale, anlaşmanın tam potansiyeline ulaşması yolunda karşılaşılabilecek zorluklar ve engellere de vurgu yapmaktadır.

2022 yılı, Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkileri açısından da önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Yıl içinde Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında gerçekleşen ticaret hacmi ve Türkiye'nin ticaret ortaklarına dair istatistiki veriler sunan Elem Eyryce Tepeciklioğlu, Türk firmalarının Afrika'daki yatırımlarına ve 2022 yılında Afrika ülkelerinde gerçekleştirdikleri projelere dair de bilgi vermektedir. Bu minvalde, 2022 yılı içinde, DEİK'in iki Afrika ülkesinde iş konseyleri kurması, bir Türk bankasının Ruanda'da ilk yurtdışı temsilcilik ofisini açması, Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Uzak Ülkeler Stratejisi kapsamına iki Afrika ülkesinin dâhil edilmesi ve Türkiye-Uganda Ticaret Zirvesi ile Türkiye-Cezayir Yatırım ve İş Forumu'nun gerçekleştirilmesi önemli gelişmeler olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin Afrika kıtasıyla farklı sektörlerde ilişkileri hızla gelişirken medya ve iletişim alanında iş birliği ve eşgüdüm de giderek önem kazanmaktadır. Bu bölümün dördüncü makalesinde Doğan Eşkinat ve Esra Eymen Cansu, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Anadolu Ajansı (AA) ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) başta olmak üzere iletişim alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların 2022 yılında gerçekleştirdiği faaliyetlere odaklanmıştır. Bu kurum ve kuruluşlara ek olarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Polis Akademisi gibi kurumlar tarafından da Afrikalı gazetecilerin profesyonel gelişimine ve Afrika medyasının yapısal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir dizi adım atılmıştır. Söz konusu faaliyetlerin ayrıntılı bir şekilde incelendiği bölüm kapsamında, 2022 yılında medya ve iletişim alanında atılan adımların Türkiye-Afrika ilişkileri bağlamında nereye oturduğu ve Türkiye'nin hedef ve önceliklerini nasıl yansıttığı da tartışılmaktadır.

Kaan Devocioğlu'nun kaleme aldığı beşinci makalede Türkiye-Afrika güvenlik iş birliğine odaklanılmaktadır. Önceki yıllarda olduğu gibi 2022 yılında da Türkiye, güvenlik ekipmanlarına ihtiyaç duyan Afrika'nın farklı ülkelerine söz konusu alanda ihracat oranlarını artırmıştır. Makalede Türkiye'nin kıtada "güvenlik sağlayan aktör" konumunu güçlendirdiği öne sürülmekte ve bu iddia askeri eğitim üsleri, barışı

koruma misyonlarına katılım ve ithalatçı Afrika ülkelerinin kamu güvenliğini sağlamalarına katkı üzerinden delillendirilmektedir. Devecioğlu'nun da belirttiği gibi, Afrika nezdinde Türkiye'yi diğer güvenlik ekipmanları sağlayıcılarından ayıran husus "güvenilir aktör" imajıdır.

Altıncı makalede Pelin Aliyev, Türkiye'nin 2022 yılında Afrika ülkelerine uyguladığı kamu diplomasisi faaliyetlerini incelemektedir. Türk dış politikasında, özellikle Afrika bağlamında, uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasi dışındaki alanlarını kapsayan kamu diplomasisi faaliyetlerine öncelik verilmeye başlanmıştır. Türkiye, bir dizi kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla Afrika ülkelerinde önemli faaliyet ve projeler yürütmektedir. Bu kapsamda makalede Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türkiye Maarif Vakfı (TMV) ve Yunus Emre Enstitüsü'nün (YEE) Afrika kıtasındaki kamu diplomasisi faaliyetlerine değinilmektedir.

Dünyanın dört bir yanında eğitim-öğretim hizmetleri veren Türkiye Maarif Vakfı'nın Afrika'daki faaliyetlerine ayrıca temas edilmektedir. 2022 yılı itibarıyla Afrika'daki 6. yılını tamamlayan TMV, Afrika'nın 25 ülkesinde 190 okul, 13 yurt ve 4 eğitim merkezi ile anaokulundan üniversite seviyesine kadarki kademelerde örgün ve yaygın eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Eğitim alanında gerçekleştirdiği çalışmalarla başarılı bir grafik çizen TMV okulları, çeşitli alanlarda elde etmiş olduğu derecelerle adından söz ettirmektedir.

Afrika Yılığ 2022'nin son bölümünde, Afrika'da 2022 yılı içinde kültür, sanat ve spor alanında gerçekleşen gelişmeler konu edinilmektedir. Bu bölüm kapsamında yer alan üç makaleden ilki Yunus Namaz tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalede, Afrika'da bir sinemadan ziyade çoklu bir sinema anlayışından söz etmenin mümkün olduğu gerçeğinden hareketle, tekil "Afrika sineması" ifadesi yerine çoğul anlamıyla "Afrika sinemaları" ifadesini kullanmanın daha yerinde olacağı hususu vurgulanmaktadır. Çalışma kapsamında Mati Diop'un *Atlantique* filmi çerçevesinde Afrika'dan ayrılmanın, diaspora-vatan dikotomisinin, başka bir hayatın veya mekanın olanaklarının ve bunların getirmiş olduğu zorlukların neler olduğu ortaya koyulmakta, bu yönüyle çalışma, filmdeki postkolonyal meseleleri ve kavramları tahlil etmektedir.

Afrika El Sanatları ve Kültür Evi Yönetim Kurulu Başkanı Zeliha Sağlam, başında bulunduğu sosyal sorumluluk projesinin 2022 yılındaki faaliyetlerini değerlendirmiştir. Afrika El Sanatları ve Kültür

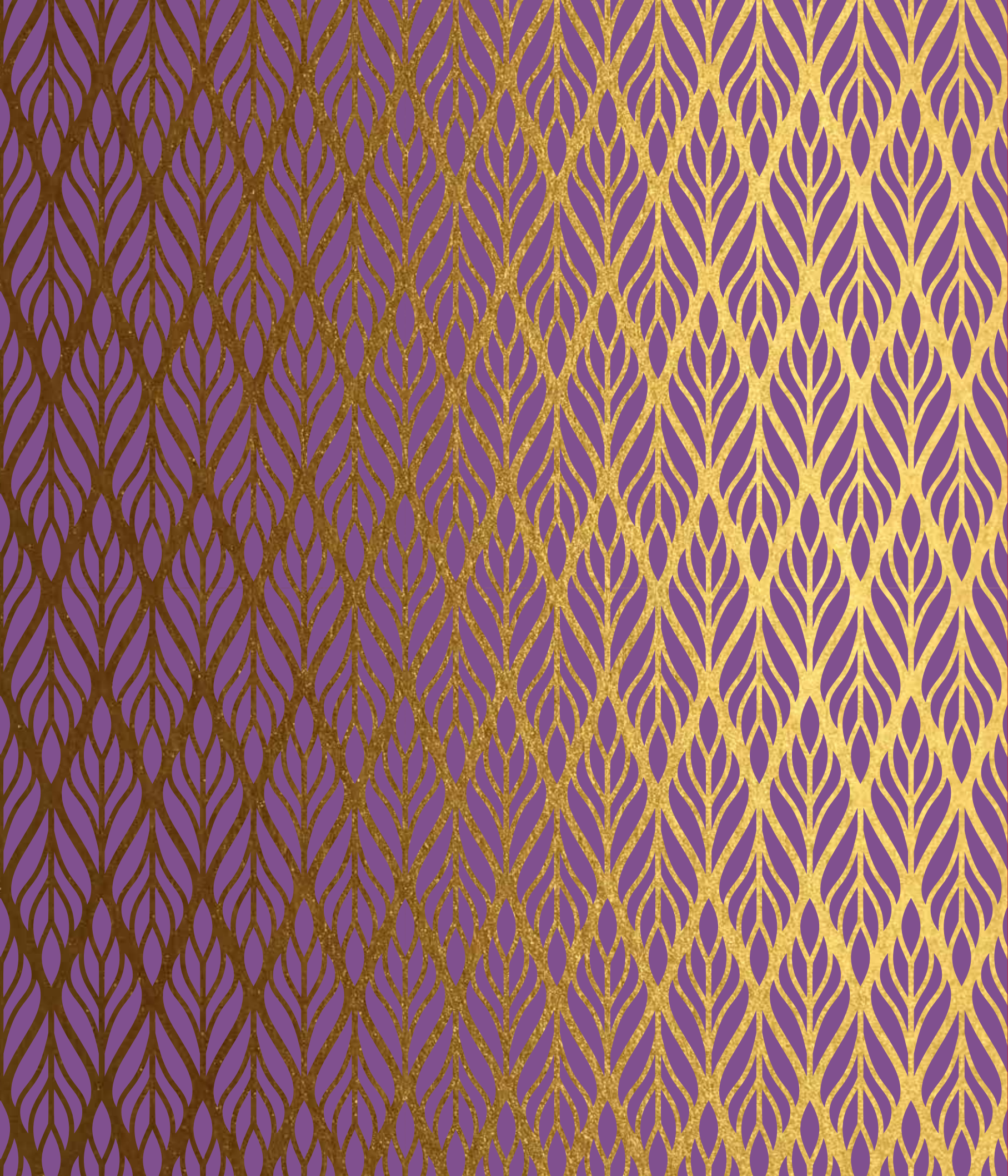
Evi, 2016 yılında Emine Erdoğan'ın hamiliğinde bir sosyal sorumluluk projesi olarak hayata geçirilmiştir. Bu proje ile Afrika ve Türkiye'de dezavantajlı kadınların toplum içindeki yerlerini güçlendirmek ve refahlarına katkı sağlamak, Afrika kültürünü tanıtmak, Türkiye ile Afrika arasında var olan kültürel iş birliğini kolaylaştırarak daha ileri taşımak amaçlanmaktadır. Bu proje ile ayrıca, Afrika'nın birçok ülkesinden gelen ürünler kâr amacı güdülmeden satışa sunulmaktadır.

Burak Yetimoğlu, Fas'ın Dünya Kupası'nda elde ettiği başarıyı kalem almıştır. Fas Millî Takımı altıncı defa katıldığı Dünya Kupası'nda dördüncü olarak dikkate değer bir başarı sergilemiştir. Dünya Kupası başında Fas Millî Takımı için Hırvatistan, Belçika ve Kanada'nın arkasında grupta sonuncu olacağı düşünülmüştür. Ancak Fas Millî Takımı, futbol yorumcularını ve analistleri yanıltarak gruptan birinci çıkmış ve ilk 16 mücadelesinde İspanya'ya karşı tarihi bir galibiyet almıştır. Çeyrek Final eşleşmesinde Portekiz'i de deviren Fas, böylece yarı finale çıkan ilk Afrika takımı olmuştur. Yarı final maçına kadar kendi kalesine attığı tek gol haricinde gol yemeden namağlup gelen Fas Millî Takımı, tartışmasız olarak turnuvaya damga vurmuştur. Bu başarı elbette Fas Krallığı'nın imajını güçlendirmek ve Afrika'da etkisini artırmak için sporu aktif bir araç olarak kullanmasına da imkan vermiştir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından ilki 2022 yılında yayınlanan ve 2021 yılı içinde Afrika'da yaşanan önemli gelişmelerle kıtanın uluslararası ilişkilerine odaklanan *Afrika Yıllığı 2021*'den sonra *Afrika Yıllığı 2022* de benzer bir saikle ortaya konmuş bir çalışma olup, çalışmaya 35 yazar değerli bölümleriyle katkıda bulunmuştur. Devamlılığının olması planlanan ve Afrika'ya dair Türkçe literatüre katkı sunma iddiasında olan *Afrika Yıllığı 2022*, bu yönüyle konuyla ilgilenen araştırmacılar, akademisyenler, öğrenciler ve politika yapıcılar ile uygulayıcılara hitap etmektedir.

Afrika Birliği Liderler Zirvesi Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'daki Nelson Mandela salonunda "Afrika Birliği 30. Dönem Liderler Zirvesi" başladı. Zirvesi'nin düzenlendiği Afrika Birliği (AU) binasında, Afrika ülkelerin bayrakları göndere çekildi.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

Birinci Bölüm

Siyaset, Ekonomi, Güvenlik ve Çevre

- 1**
2022'de Afrika'da Seçimler 27-35
/ Dr. Murat Yiğit
- 2**
Afrika'da Darbeler 37-45
/ Fatma Esmâ Arslan Özdel
- 3**
Etiyopya Hükûmeti ile Tigray Halk
Kurtuluş Cephesi (TPLF) Arasındaki
Barış Görüşmeleri 47-55
/ Gözde Söğütü
- 4**
Afrika'da Bölgesel Bir Kriz:
Ruanda-Kongo Demokratik
Cumhuriyeti Gerilimi 57-63
/ Dr. Gökhan Kavak
- 5**
2022'de Sahraaltı Afrika'nın
Ekonomik Görünümü 65-73
/ Duygu Tutuk
- 6**
Ekonomik Entegrasyon Örneği Olarak
Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi:
Mevcut Durum, Önemi ve Beklentiler 75-85
/ Dr. Hakan Aydın
- 7**
Afrika'da 2022 Yılı Göç Hareketliliği 87-95
/ Hilal Karakoyunlu
- 8**
2022'de Güney Afrika Gündemi 97-105
/ Abdulkadir Abukan
- 9**
Afrika'nın Yenilenebilir Enerji
Potansiyeli ve Uluslararası
İş Birlikleri 107-115
/ Dr. Huriye Yıldırım Çınar
- 10**
Siber Güvenlik Bağlamında Afrika'da
Dijital Ekonomi, Kripto Para
Kullanımı ve eNaira 117-127
/ Kamal Tasiu Abdullahi
- 11**
Nil Nehri'nin Paylaşım Sorunu
ve Hukukî Çözümü 129-137
/ Baransel Mızrak
- 12**
İklim Krizinin Afrika'ya Etkileri ve
Mısır'da Düzenlenen BM İklim Zirvesi 139-147
/ Hatice Zehra Büyüktavşan
- 13**
Sahel'deki Güvenlik Krizi 149-157
/ Fatih Dağ
- 14**
Afrika İnsan Hakları Mekanizmaları:
2022 Yılı Çalışmalarına İlişkin Bir
Değerlendirme 159-171
/ Ertuğrul Yazar

2022'de Afrika'da Seçimler

Murat Yiğit*

1

Giriş

2022 yılında Afrika'da yapılan seçimler, Afrika ülkelerinin siyasal sistemlerinde ciddi bir değişiklik olmayacağıın işareti olarak okunabilir. Kimilerinde askerî vesayetin, kimilerinde otoriteryanizmin, kişiselleşmiş iktidar ilişkilerinin ve patronaj düzenlerinin hâkim olduğu bu ülkelerde, radikal değişimler için zaruri olan siyasal bilinç ve ortak meşruiyet alanı inşa edecek insan kaynağı hâlâ oldukça eksiktir. Zayıf kurumlar nedeniyle dış etkilere açıklığın, askerî müdahaleler nedeniyle siyasî müzakere zemini bulunmayışının, yetki ayrımı eksikliği nedeniyle anayasal düzenin korunamayışının sürekli hâle geldiği gözlemlenmektedir. Seçim süreçlerinin sağlıklı ve hileye açık biçimde yürütülmesi, oy sayımı işlemlerinin usulsüz şekilde gerçekleşmesi neticesinde sandık güvenliğinin ihlali, ciddi bir mesele hâlini almıştır. Seçimlere dair düşülmesi önemli olan bir husus da, devlet veya hükümet başkanlarının ellerine geçen güç ile anayasaya aykırı şekilde ya da anayasayı değiştirerek görev sürelerini uzatmalarındır. Bu durum tüm kıtada neredeyse kronik bir soruna dönüşmüş, iktidarın askerî müdahalelerle el değiştirmesinin önünü açmıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen seçimlerin yapılabilmesi demokrasinin yerleşmesi ve kurumsallaşması açısından bir merhale olarak kabul edilebilir. Neticede demokratik kurum tecrübesi, demokrasinin kökleşmesi adına sosyal-siyasal dönüşümler kadar büyük öneme sahiptir.

* Dr. Öğr. üyesi, Millî Savunma Üniversitesi Hava Harp Enstitüsü, myigit@msu.edu.tr

Angola'da UNITA'nın Düşüşü Sürüyor

2022 yılında yeni hükümetini belirlemek üzere sandık başına giden Angola, 1975'teki bağımsızlığından beri aralıksız olarak ülkeyi yöneten MPLA'ya, yani Angola Halk Kurtuluş Hareketi'ne (Movimento Popular de Libertação de Angola) bir kez daha iktidarı teslim etti. Daha milliyetçi-muhafazakâr kanadı temsil eden ana muhalefet partisi UNITA (Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik) ile yarışan MPLA'nın zaferi, bu kez düşünüldüğü kadar ezici olmadı. 1970'lerde yaşanan iç savaşın da tarafları olan bu partilerden MPLA %51, UNITA %44 oranında oy aldı.¹ Önceki seçimlerle mukayese edildiğinde UNITA'nın artık iyiden iyiye farkı kapatmaya başladığı, gençlerin aradan geçen bunca zamandan sonra muhalefete daha fazla ilgi göstermeye başladığı gözlemleniyor. 220 sandalyeli Angola parlamentosu seçimlerinde milletvekili çoğunluğunu alan partinin adayı doğrudan devlet başkanı kabul ediliyor. Dolayısıyla başkanlık için ayrı bir pusula bulunmuyor. 2017'den beri ülkeyi yöneten João Lourenço, sosyal medyada oldukça popüler olan rakibi Adalberto Costa Júnior karşısında kesin olmakla beraber pek de gelecek vadetmeyen bir galibiyet elde etmiş oldu. Júnior'un UNITA oylarını artırabilmesinin arkasında, Lourenço hükümetinin medyayı, yargıyı ve sermayeyi bütünüyle ele geçirmiş olması yatıyor.² MPLA'nın oy oranının %80'lerden %50'lere gerilemesi Angola halkının hükümete desteğinin kayda değer biçimde azaldığını göstermektedir. Bir petrol ülkesi olan Angola, kıtadaki ülkelerin çoğunluğuna göre büyük imkânlarla sahip olmasına ve yüksek büyüme oranları yakalamasına rağmen refah payı ve alım gücü konusunda beklenen seviyelere ulaşamadı. Üstelik, kıtadaki yeni aktörlerin ilgi odağı hâline gelen ülkenin hükümeti, Angola'yı dış etkilere açacak bazı adımlar da attı. Sözelimi Çin Halk Cumhuriyeti'nin petrol ve diğer enerji kaynakları rezervlerinin gelecekteki mülkiyetini talep ettiği gizli borçlanma (reserve based loan) uygulamasını, yakın zaman önce Angola'da da hayata geçirdi.³ Bu tarz bir destek Angola hükümetinin bugünü için kıymetli bir finansman yaratsa da, ülkenin geleceği açısından endişe verici bir ilişki söz konusu olmuştur.

Neopatrimonyal Otokrasi ve Gelişmekte Olan Demokrasiler

Bir başka petrol ihracatçısı ülke olan Ekvator Ginesi de 2022'de seçime giden ülkeler arasındaydı. Ülkeyi 43 yıldır yöneten 80 yaşındaki Devlet Başkanı Teodoro Obiang, 20 Kasım seçimlerinde bir kez daha

1 Sabah, "Angola'daki seçimi iktidar partisi kazandı", 30.08.2022.

 sabah.com.tr/ adresi içinde kısa URL: [124.im/Hs4Aw5k](https://www.124.im/Hs4Aw5k)
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

2 Claudio Silva, "The real winners of Angola's election", African Arguments, 14.09.2022.

 africanarguments.org/ adresi içinde kısa URL: [124.im/JSup](https://www.124.im/JSup)
Erişim Tarihi: 24.05.2023.

3 ISPI, "Angola's Political Earthquake: The Aftermath of the August 2022 Elections Post-vote scenarios", 07.09.2022, <https://www.ispionline.it/en/publication/angolas-political-earthquake-aftermath-august-2022-elections-36067>, Erişim Tarihi: 07.06.2023.

 ispionline.it/ adresi içinde kısa URL: [124.im/JSup](https://www.124.im/JSup)
Erişim Tarihi: 24.05.2023.

Angola 2022 yılında yeni hükümetini belirlemek üzere sandık başına giden Angola, 1975'teki bağımsızlığından beri aralıksız olarak ülkeyi yöneten MPLA'ya, yani Angola Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi'ne (Movimento Popular de Libertação de Angola) bir kez daha iktidarı teslim etti.

(Fotoğraf: Reuters)

4 Jeune Afrique, "Présidentielle en Guinée équatoriale: Obiang réélu pour un sixième mandat", 27.11.2022.

jeuneafrique.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/7UE5uh
Erişim Tarihi: 03.06.2023.

5 Aljazeera, "Political rookie's new party wins Lesotho vote but no majority", 10.10.2022.

aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/pGb7l
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

seçildi. Katılımın %98 olarak kaydedildiği seçimde %94,7 gibi bir oranıyla seçilen Obiang'ın kayda değer bir oy kaybının mevcut olmadığı not edilmektedir. Serbest ve adil seçimlerin yapılamadığı, Sosyal Demokrasi için Birliktelik Partisi (CPDS) dışındaki tüm muhalefet partilerinin yasak olduğu, sadece iktidar partisinin reklam ve propagandasına izin verildiği Ekvator Ginesi, otoriter bir rejimle idare ediliyor. İktidardaki Ekvator Ginesi Demokrat Partisi (PDGE), bu son seçimde (her zaman olduğu gibi) meclisteki 100, senatodaki 55 sandalyenin tamamını kazanmış oldu.⁴ Ekvator Ginesi, Gabon ve Angola gibi petrol üreticisi ülkelerde uzun süre görev yapan liderlerin hüküm sürdüğü neopatrimonyal otokrasilerin varlığı, bu ülkelerin siyasal sistemlerini kaçınılmaz biçimde politik ekonominin konusu hâline getiriyor. Parlamenter monarşiyle yönetilen Güney Afrika ülkesi Lesotho'da zengin iş adamı ve siyasetçi Ntsokoane Samuel Matekane, 2022 seçimlerini kazanarak ülkenin yeni başbakanı oldu. Ekvator Ginesi'nin aksine Lesotho, demokratik düzenin sürdürülebilir kılındığı kıymetli bir örnek olarak tanımlanabilir.⁵

Yahya Jammeh'in 22 yıllık otoriter iktidarının sona erdiği 2016 sonrası demokratikleşme adımlarını sıklaştıran Gambiya, 2022 genel seçimlerini 9 Nisan'da açık bir rekabet ortamında gerçekleştirdi. 2016'daki seçim zaferiyle ülkeyi yönetmeye başlayan Adama Barrow'un partisi olan Ulusal Halk Partisi (NPP), 58 sandalyeli mecliste 19 milletvekili kazanarak birinci parti oldu. Seçimle belirlenen 53 vekile ek olarak, cumhurbaşkanının da 5 vekili belirleme yetkisine sahip olduğu belirtiliyor. NPP, 24 vekile ulaşsa da 30'un altında kalması yasama süreçleri açısından iktidarın elini zayıflatacaktır. Seçimlerde ana muhalefetteki Birleşik Demokrat Partisi (UDP) mecliste 15 sandalye elde ederken, 11 sandalye ise bağımsızların oldu. Ulusal Uzlaşma Partisi 4 vekil, eski Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh'in partisi Vatansever Kalkınma ve Yeniden Uyarlanma İçin İttifak (APRC) ve Bağımsızlık ve Sosyalizm için Demokratik Halk Örgütü ise ikişer vekil kazandılar. Gambiya parlamentosunun çoğulcu yapısı, ülkede daha fazla politik müzakereyle ve mutabakat kültürünün gelişmesiyle sonuçlanabilir. Eğer politik karşıtlık düzeyi belli seviyede tutulabilir, askerinin sivil denetimi sağlanabilir ve dış etkilerin yoğunluğu azaltılabilirse askerî darbe ve iç savaş ihtimali azalır, demokratik kültür Afrika standartlarının çok ötesine taşınabilir. Diğer yandan, iktidarın yasamadaki zayıflığı hükûmetin elini zorlaştırabilir ve yavaşlatabilir. Bu durum da kalkınma, refah ve büyüme hedeflerini sekteye uğratma riskini açıkça taşımaktadır.

Kenya'da Gergin Seçim

2022'yi seçim yılı olarak yaşayan bir diğer ülke de Kenya oldu. 2013 yılında Uhuru Kenyatta ile yaptığı ittifakla Kenyatta'nın devlet başkanı seçilmesine destek olan, o tarihten bu yana devlet başkan yardımcısı olarak görev yapan William Ruto, bu kez başkan adayı olarak muhalefetin adayı Raila Odinga ile yarıştı. İki dönemdir başkanlığı yürüten Kenyatta, Ruto ile anlaşamayarak Jubilee İttifakı'nı sonlandırmıştı. Kenyatta'nın daha sonra Odinga'ya verdiği destek, seçimlerin bıçaksırtı ve gergin bir zeminde gerçekleşmesine neden oldu. 9 Ağustos'ta yapılan seçimlerin neticesinde William Ruto'nun oyların yüzde 50,49'unu, muhalif aday Raila Odinga'nın yüzde 48,85'ini aldığı, Kenya Ulusal Seçim Komisyonu tarafından ilan edildi.⁶ Komisyon adına açıklamayı yapan komisyon başkanı Wafula Chebukati, sandık sonuçlarını internet kanalıyla yayınlamasına rağmen seçim komisyo-

⁶ Euronews, "Kenya'da kaos ortamında yapılan seçimin galibi William Ruto", 16.08.2022.

[tr.euronews.com/ adresi içinde kısa URL:](https://tr.euronews.com/adresi-icinde-kisa-url)
[124.im/GVg](https://www.124.im/GVg)
 Erişim Tarihi: 29.05.2023.

nu üyelerinin çoğunluğu (7 üyeden 4'ü) tarafından şeffaf bir seçim yürütülmediği gerekçesiyle protesto edildi. Seçim gerginliği, bazı sokak olaylarını da tetikledi. Nairobi'nin Kibera bölgesinde sonuçlar protesto edildi. Kibera bölgesinde toplanan Odinga destekçileri, lastik yakarak yolları kapattı. Seçim sonuçlarının kesinlik kazanmasıyla gerginlik giderek düştü. Öte yandan, meclis seçimlerinde Odinga'yı destekleyen Azimio koalisyonu 162 vekille çoğunluğu kazanırken, Ruto'nun koalisyonu Kenya Kwanza 159 koltuk elde edebildi. Dolayısıyla Ruto, meclis çoğunluğunu elde edememiş oldu. Çok sayıda uluslararası gözlemcinin yerini aldığı seçimlerin geçmiştekilere göre çok daha sağlıklı biçimde tamamlandığı söylenebilir. Ruto, henüz dikkate alınmasa da başta Sudan olmak üzere bölgesel krizlerde ara buluculuk girişimlerinde bulunmakta, ülkesinin bölgedeki etkisini artırmaya çalışmaktadır.⁷ Bu durum, Kenya üzerinde nüfuz elde etme düşüncesindeki yeni uluslararası aktörler (Çin, Rusya, Türkiye) için fırsatlar doğabileceği anlamına gelmektedir.

Somali'de Olgunlaşma Dönemi ve Türkiye'nin Rolü

Bir diğer Doğu Afrika ülkesi olan Somali'de yapılan seçimler, kritik siyasî gelişmeler arasındaydı. Bir buçuk yıl süren siyasî buhranın ardından yapılan ve 36 adayın yarıştığı seçimlerde kazanan Hasan Şeyh Mahmud oldu. Parlamentoda üç turda tamamlanabilen seçimlerin ilk turunda 36 aday arasında üçüncü gelen Şeyh Mahmud, dört adayla yapılan ikinci turda ilk sıraya yerleşti. Son turda Abdullah Farmajo ile yarışan Şeyh Mahmud ilk sıradaki yerini koruyarak seçimleri 5 yıl aradan sonra yeniden kazanmış oldu. Şebab terör örgütünün saldırıları ve eylemleri nedeniyle devletin otorite inşası ve kurumsallaşma aşamasında olduğu bu süreçte Somali oldukça başarılı bir sınav vermiştir. Seçimlerin şeffaf ve barışçıl biçimde yürütüldüğü gözlemciler tarafından doğrulanmaktadır. Afrika Boynuzu'ndaki istikrarsızlığın azaltılmasında oldukça kritik bir öneme sahip olan Somali'de seçim neticesinin olgunlukla karşılanması demokrasi açısından ayrıca kıymetli bir örnek teşkil etti. Seçim sonrasında üçüncü turda kaybeden aday Abdullah Farmajo'nun Şeyh Mahmud'un zaferini tanınması ve tebrik etmesi, Şeyh Mahmud'un son derece yapıcı-kapsayıcı açıklamaları, taraflardan gelen gerginliği azaltıcı beyanatlar son derece olumlu bir havanın egemen olmasına neden oldu. Muhalif liderlerin Şeyh Mahmud'a tebrik ziyaretinde bulunması ve Somali halkının bir bütün

⁷ Nation Africa, "Igad mediation: Sudan rejects William Ruto's lead role", 16.06.2023.

 nation.africa/ adresi içinde kısa URL: 24.im/FGSNfUT
Erişim Tarihi: 18.06.2023.

hâlinde cumhurbaşkanının arkasında olduğunu beyan etmeleri bu olgunluğu belgelemektedir.⁸ Devletin terör örgütlerine karşı otorite ve kapasite inşası açısından son derece kritik olan söz konusu diyalog ortamı son derece sevindiricidir. Şebab ile mücadele, Tigray krizinin çözümü, Afrika Boynuzu'ndaki istikrar şüphesiz yeni hükûmetin öncelikleri arasında olacaktır.

Türkiye-Somali ilişkilerinin geleceği ile ilgili olarak da bir parantez açmak yerinde olacaktır. Kalkınma iş birliği, insani yardım, ticarî ortaklıklar ve askerî iş birliği gibi alanlarda Türkiye'nin kıtada en çok angajmana girdiği ülkelerin başında gelen Somali'de istikrarın sağlanması, ülkemiz için oldukça önem taşımaktadır. Türkiye'nin desteğinin çıkarlardan çok ortak bağlara dayandığının farkında olan Somali yönetimleri ve Somali halkı, Türkiye ile aynı yolda yürümeye devam etmeyi arzu etmektedir. İmaj konusunda kafalarda soru işareti bırakmayan belki de tek partner olan Türkiye'nin yaklaşımı, Somali'de her zaman olumlu karşılanmaktadır. Fakat ikili ilişkilerin daha fazla sürdürülebilir kılınması adına taraflara yeni dönemde daha fazla sorumluluk düşmektedir. Türkiye'nin, yeni Somali hükûmetiyle ekonomik iş birliğini geliştirmesi, başta enerji kaynakları olmak üzere üretim ve ticaret alanlarındaki münasebetini tahkim etmesi gerekmektedir. Bu gelişim yalnızca iki tarafın çıkarları açısından değil, daha kalıcı ilişkilere sahip olunması bakımından da önemlidir.

Senegal'de Macky Sall İktidarı Güç Kaybediyor

Batı Afrika'nın siyasî ve ticarî açıdan en mühim ülkelerinden olan Senegal, 2022 yılında parlamento ve yerel seçimlerini tamamlamıştır. Abdoulaye Wade'den 2012'de devraldığı iktidarı hâlâ koruyan Macky Sall, Cumhuriyet İttifakı ile girdiği milletvekili seçimlerinde birinci sırayı kazanmasına rağmen meclis çoğunluğunu kaybetti. Ulusal Seçim Komisyonu tarafından yapılan açıklamada, Ağustos 2022'de gerçekleşen seçimde iktidar koalisyonunun meclisteki 165 sandalyeden 82'sini kazandığını duyuruldu.⁹ Ousmane Sonko'nun liderlik ettiği ana muhalefet partisi Yewwi Askan Wi'nin (Halkı Özgürleştirin İttifakı) 56 sandalye kazandığı, müttefiki Wallu Senegal'in ise 24 sandalye aldığı beyan edildi. Böylece Senegal'de 1960'taki bağımsızlığından bu yana ilk kez iktidar partisinin grubu Parlamentodaki mutlak çoğunluğunu kaybetti. İktidar partisi, ülkede 2017'de düzenlenen genel seçimlerde 125 sandalye kazanmıştı. Ocak 2022'de yapılan yerel se-

⁸ Tunç Demirtaş, Somali'de Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Bölgesel ve Küresel Etkiler ve Beklentiler, SETA Perspektif, Mayıs 2022, Sayı 339, s. 1-2.

⁹ Adam Abu-Bashal, "Senegal'de düzenlenen genel seçimde iktidar partisi çoğunluğunu kaybetti", AA, 05.08.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:

 [124.im/1pRrVvY](https://24.im/1pRrVvY)

Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Senegal Batı Afrika ülkelerinden Senegal'de halk milletvekili seçimi için sandık başına gitti. Başkent Dakar'daki seçmenler, bir okulda oy kullandı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

çimlerde ise, muhalefet partileri önemli şehirlerin yönetimini kazandı. Cumhurbaşkanı Macky Sall'ın liderliğindeki iktidar bloğu, başkent Dakar ve güneydeki Ziguinchor gibi büyük kentlerin belediyelerini bu seçimle kaybetti. Pikine, Touba, M'Bour, St. Louis, Louga, Kaffrine gibi şehirleri iktidar bloğu kazanırken; Dakar, Thies, Kaolack, Ziguinchor, Diourbel, Tivaouane, Guediawaye, Bargny, Tambacounda'da muhalefet partileri zafer kazandı. 2022 yılında gerçekleştirilen bu son iki seçim, Macky Sall iktidarının artık yıpranmaya başladığının bir göstergesi olarak kabul ediliyor. Mevcut Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, 2024 yılında gerçekleştirilecek olan cumhurbaşkanlığı seçimleri-

ne favori olarak girse de bu kez işi önceki seçimlere göre daha zor olacaktır. ¹⁰ Diğer yandan Senegal cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik bir iddia tartışmalar doğurdu. İddiaya göre, Amerikan hükûmeti adına Macky Sall ile telefon görüşmesi gerçekleştiren Barack Obama, güven kaybı yaşadığı gerekçesiyle Sall'ın 2024 seçimlerinde aday olmamasını talep etmişti. ¹¹ Hem ABD hem de Fransa ile geleneksel olarak iyi ilişkiler içinde olan Senegal'in lideri Sall'ın nasıl bir yol izleyeceği önümüzdeki dönemde belli olacaktır.

Tunus'ta Said Diktatörlüğüne Doğru

2010 yılında Bin Ali rejimine isyan ederek Arap Ayaklanmaları'nı başlatan ve sonrasında demokratik geçişin örnek ülkesi hâline gelen Tunus, Cumhurbaşkanı Kays Said'in iş başına gelmesinden sonra diktatörlük döngüsüne geri dönüş yaptı. Büyük umutlarla seçilen Said'in meclisi ve partileri askıya almasıyla devrim sonrası atılan tüm olumlu ve özverili adımlar boşa çıkarıldı. Anayasaya kendi otoritesini tahkim edecek müdahalelerde bulunan Kays Said'in teklifiyle temmuz ayında gerçekleşen referandum, %27 katılım oranında kaldı. Referandumda oy veren seçmenin %90'ı Said'in yetkilerinin artırılmasına "evet" oyu verdi. Buna göre, Said hem ordunun başına geçecek hem de meclisin onayı olmadan hükûmet atayabilecektir. Referandumdan birkaç ay sonra gerçekleşen genel seçimler ise son derece tatsız bir netice ortaya çıkardı. ¹² Aralık ayında yapılan seçimlerde, neredeyse tüm siyasî partilerin boykot etmesi sonucunda katılım oranı 8,8'de kaldı. Bu sonuç seçimin meşruiyetine gölge düşürürken, Cumhurbaşkanı Said erken seçim taleplerini dikkate almamıştır. Tunus gibi önemli bir Akdeniz ve Afrika ülkesinin yaşadığı siyasî travma, bölgedeki diğer halkların demokratikleşme ümitlerini de olumsuz etkilemiştir. Batılı hükûmetlerin en çok kuşku duyduğu İslamcı Nahda Partisi'nin yapıcı ve ılımlı bir tavır sürdürmesine ve muhalefette kalmayı bilhassa tercih etmesine rağmen uğradığı muamele de dikkat çekicidir. Lideri Raşid Gannuşi'nin ileri yaşına rağmen somut bir delil olmaksızın tutuklanması dünya kamuoyunda büyük tepkiye neden olmuştur. Ayrıca merkez sağcı, seküler, solcu, liberal kimlikleri temsil Tunus'un Kalbi Partisi, Demokratik Akım Partisi, Özgür Anayasa Partisi, Afak Tunus Partisi gibi siyasî platformlar da Nahda ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Tunus'un rejim krizi bugüne kadar diplomatik ilişkilerinde ciddi bir sorun oluşturmaya da muhalefetin mücadelesinin seyri Tunus için yeni

¹⁰ Jeune Afrique, "Senegal, Congo, Kenya, Angola... Les elections clés de 2022", 31.12.2021.

jeuneafrique.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/X1U
Erişim Tarihi: 26.09.2023.

¹¹ Pierre-Elie de Rohan Chabot & Paul Deutschmann, "Troisième mandat: la mission secrète de Barack Obama auprès de Macky Sall", African Intelligence, 12.05.2023.

africaintelligence.fr/ adresi içinde kısa URL: 24.im/Bs7E1
Erişim Tarihi: 20.05.2023.

¹² Sebastian Usher ve Leo Sands, "Tunisia referendum: President Saied celebrates expected referendum win", BBC, 26.07.2022.

bbc.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/zjCX
Erişim Tarihi: 16.06.2023.

meydan okumalara kapı aralayabilir. Said yönetiminin siyasî partilere yeniden alan açması yakın vadede beklenen bir gelişme olarak görülmemektedir.¹³

Sonuç

Afrika'da 2022 yılında yapılan seçimlerin büyük ve radikal değişimlere yol açmadığı, bazı ülkelerde otoriter yönetimleri meşrulaştırmak için kullanıldığı, bazı ülkelerde ise demokratik teamülleri güçlendirdiği gözlemlenmektedir. Ekvator Ginesi'nde otokratik yönetim güçlenmiş, Tunus'ta Said diktatörlüğünün önü açılmıştır. Senegal ve Angola'da mevcut güçlü hükümetlerin zayıflama sürecine girmiş oldukları anlaşılmaktadır. Somali ve Lesotho'da demokratik olgunluğun hüküm sürdüğü birer seçim süreci yaşanmıştır. Kenya'da ise tüm gerginliğe ve tartışmalara rağmen görece barışçıl sayılabilecek bir iktidar değişimi söz konusu olmuştur. Hassas dengelere sahip Gambiya'da iktidar bloğu mecliste zayıflasa da endişe edecek bir ortam doğmamış, seçimler sükunet içinde tamamlanmıştır. Askerî darbelerin bu kadar çok yaşandığı bir kıtada seçim ve sandık sistemi kurma, ulus devlet ve ortak kamu düşüncesinin inşası, devlet otoritesinin güçlendirilmesi gibi temel meseleler genelde seçimler üzerinden daha açık biçimde gözlemlenebilir konulardır. Darbelerin geride bırakıldığı gösteren her seçimde Afrika kıtası kurumsallaşmaya bir adım daha yaklaşmaktadır.

13 Sami Zaibi, "La Tunisie se dirige vers un autoritarisme pire que celui de Ben Ali", *Le Temps*, 26.3.2023.

 letemps.ch/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/UhxGB](https://www.letemps.ch/24.im/UhxGB)

Erişim Tarihi: 19.06.2023.

2022'de Afrika'da Darbeler

Fatma Esmâ Arslan Özdel*

2

Giriş

Afrika, önceki yıllarda olduğu gibi 2022'de de en çok darbe ve darbe girişiminin yaşandığı kıta olma özelliğini sürdürdü. Aynı ülkede olmak üzere 2 darbe ve 3 darbe girişimine sahne oldu. 2022 yılı ocakta Burkina Faso'daki darbeyle başladı, aralıkta Gambiya'daki darbe girişimiyle sona erdi. Afrika'nın en küçük ikinci ülkesi Sao Tome ve Principe ile dünyanın en fakir ülkelerinden Gine Bissau'da da farklı gerekçelere dayanan darbe girişimleri yaşandı. Burkina Faso'da 23 Ocak'ta darbeyle başa gelen Albay Paul-Henri Sandaoga Damiba, 8 ay içinde dünyanın en genç lideri olarak tarihe geçecek Yüzbaşı İbrahim Traore tarafından devrildi. Gine Bissau'da şubatındaki darbe girişiminin failleri bu sefer uyuşturucu çeteleri oldu. Darbenin engellenmesinde, Türkiye'de eğitim gören Cumhurbaşkanı Muhafızları önemli rol oynadı. Sao Tome ve Principe'deki eski Meclis Başkanının da karıştığı darbe girişiminde Güney Afrika'da 1993'te feshedilen meşhur Buffalo Taburundan izler olması dikkati çekti. Gambiya'da engellenen darbe girişimi ise sürgündeki eski Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh'in ülkesindeki etkisini bir kez daha gösterirken mevcut Cumhurbaşkanı Adama Barrow ile ordu arasındaki güven sorununu da yeniden gündeme getirdi. Afrika'da darbeler bir önceki yılda olduğu gibi 2022'de de hız kesmen devam etti.

* Anadolu Ajansı Dakar Muhabiri,
fearslan@aa.com.tr

Burkina Faso'da 8 ayda 2 darbe

Batı Afrika'da 2020-2022 döneminde Mali, Gine ve Burkina Faso'da darbeler gerçekleşti. Sahel'de Mali ve Nijer'e komşu Burkina Faso, Fransa'dan bağımsızlığını kazandığı 1960'tan bu yana 9 darbe gördü. 2015'ten bu yana terör tehdidiyle karşı karşıya kalan yaklaşık 20 milyon nüfuslu Burkina Faso'da 2022 yılı, askerî darbeye başladı. 23 Ocak'ta Yarbay Paul-Henri Damiba önderliğindeki bir grup asker, terörle mücadelede yetersizlikle suçladıkları seçilmiş Cumhurbaşkanı Roch Christian Kabore'yi devirerek yönetime el koydu. Kabore, 22 Kasım 2020'de ikinci dönemine yüzde 57 oy ile tekrar seçildiğinde güvenlik, en önemli seçim vaadi arasında yer alıyordu.¹

2015'ten bu yana komşu ülke Mali'de yuvalanan El Kaide ve DEAŞ bağlantılı terör örgütlerinin saldırılarından nasibini alan Burkina Faso'da terör, yıllar içinde içinden çıkılmayacak kadar karmaşık bir güvenlik sorunu hâline dönüştü. BM verilerine göre, Nijer, Mali ve Burkina Faso'da 2016'da 770 kişi terör nedeniyle hayatını kaybederken bu sayı 2019'da 4 bine yükseldi.²

Kabore, terörle mücadele başlığını hükûmetin önceliği hâline getirirse de 2021 yılının Haziran ayında da Burkina Faso'nun kuzeyinde yer alan Solhan köyünde 160 kişinin ölümüne neden olan terör saldırısından sonra eleştiri yağmuruna tutulmaktan kurtulamadı. Ülke tarihinin en kanlı terör saldırısı olarak tarihe geçen olay sonrası Kabore, temmuzda savunma bakanını görevden alarak kendisini bu göreve getirdi ve terörle mücadelede daha etkin olma sözü verdi.³

14 Kasım 2021'de, başkent Vagadugu'ya 220 kilometre mesafedeki Inata kentine düzenlenen ve 49 jandarmanın can verdiği saldırı ise kamuoyunda Kabore'ye olan öfke ve güvensizliği had safhaya çıkardı. Inata saldırısından önce bölgede konuşlu jandarma birliğinin merkeze iletildiği yazışmaların ortaya çıkması ise hem Kabore ve yönetimine olan öfkeyi artırdı hem de darbeye giden süreci hızlandırdı. Saldırıdan 2 gün önce jandarma karakolu komutanının merkeze, askerlerin aklıktan ölmek üzere olduğu ve 2 haftadır sadece avladıkları hayvanları yiyerek karnını doyurduğuna ilişkin bilgi verdiği ve bölgeden ayrılmak için izin istediği yazışmanın hem sosyal medya hem de bazı haber sitelerinde paylaşılması, kamuoyunda adeta bomba etkisi yarattı. Solhan saldırısı sonrasında Kabore'nin istifası talebiyle başlayan sokak eylemleri, Inata saldırısının ardından daha da kalabalıklaştı. 27 Kasım 2021'de ülkenin çeşitli kentlerinde düzenlenen eylemlere binlerce kişi katıldı ve ülke ta-

1 Anadolu Ajansı, "Burkina Faso/Présidentielle, La lutte contre le terrorisme, sujet phare de la campagne électorale", 31.10.2020.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:
 [I24.im/I7PL6](https://24.im/I7PL6)
Erişim Tarihi: 06.05.2023.

2 United Nations, "Le nombre de victimes d'attaques terroristes multiplié par cinq en trois ans au Burkina Faso, au Mali et au Niger", 08.01.2020.

 news.un.org/fr/ adresi içinde kısa URL:
 [I24.im/TQk](https://24.im/TQk)
Erişim Tarihi: 06.05.2023.

3 Le Monde, "Le président du Burkina Faso limoge les ministres de la défense et de la sécurité", 01.07.2021.

 lemonde.fr/ adresi içinde kısa URL:
 [I24.im/rc9ez](https://24.im/rc9ez)
Erişim Tarihi: 07.05.2023.

rihinde ilk kez güvenlik gerekçesiyle mobil internete erişim 1 hafta boyunca kesildi. 5 Aralık 2021'de eylemleri organize eden 5 sivil toplum örgütü lideri hapse mahkûm edildi. Bu yargılamalar, Kabore'ye olan tepkiyi en üst noktaya çıkardı. Kabore ise tepkileri hafifletmek ve "terörle mücadelede yeni bir döneme girildiği" yönündeki açıklamalarını desteklemek amacıyla ordu bünyesinde birçok kişiyi görevden aldı ve yeni bir başbakan atadı.⁴

Inata saldırısı, ordunun kapasitesi konusunda bazı sorgulamalara neden olurken, kamuoyunda bir askerî darbenin yakın olduğuna ilişkin söylentiler de baş gösterdi. 10 Ocak 2022'de başlayan gözcaltı dalgasında darbe hazırlığında olmak suçlamasıyla sivil ve askerlerden oluşan 15 kişi yakalandı. Söz konusu kişiler arasında basına sadece grup içerisindeki tek yüksek rütbeli bir askerın ismi yansıdı. Bu kişi felsefe mezunu, yazar ve hatta kendi yayınevi olan kırklı yaşlardaki Yarbay Emmanuel Zoungrana idi. Zoungrana'nın, Kabore'nin Solhan saldırısı sonrası Haziran 2021'de görevden aldığı eski Savunma Bakanını Cheriff Sy ile olan bağlantısı da bu şüpheleri kuvvetlendirdi. Darbe, askerî okulda Zoungrana'dan bir dönem önce mezun olan başka bir genç Yarbay Paul-Henri Sandoaga Damiba tarafından yapılacaktı.⁵

Vagadugu, 23 Ocak Pazar gününe Sangoulé Lamizana Kampı'ndan gelen silah sesleriyle başladı. Olayın, bir grup asker tarafından başlatılan basit bir ayaklanma olduğu belirtilse de ertesi gün tıpkı Mali'deki İbrahim Boubacar Keita ve Gine'deki Alpha Conde gibi Kabore de tarihe devrik bir lider olarak geçecekti.⁶

Fransa'nın en prestijli askerî okulu Ecole Militaire'den 2017'de mezun olan ve adli tıp alanında yüksek lisans eğitimini tamamlayan Damiba, Inata saldırısı sonrası Aralık 2021'de ülkenin en büyük askerî bölgesi olan 3. Bölgede terörle mücadele operasyonlarının başına getirilmişti. 2015-2019 arasında Sahel'de terörle mücadele operasyonlarında sahada aktif görev yapan Damiba önderliğindeki bir grup asker, 24 Ocak 2022'de yönetime el koydu. O dönem 41 yaşındaki Damiba, cumhurbaşkanlığı koltuğunda ancak 8 ay oturabildi. Damiba, henüz 34 yaşındaki Yüzbaşı İbrahim Traore tarafından kendisinin Kabore'ye yaptığı darbenin gerekçelerine çok benzer sebeplerle, 30 Eylül'de devrildi. Kendisini Cumhurbaşkanı ilan eden 1988 doğumlu Traore, böylelikle 1986 doğumlu Şili Cumhurbaşkanı Gabriel Boric'in "dünyanın en genç lideri" ünvanını da elinden almış oldu.⁷

Damiba'nın devrilmesinin ardından Fransa'nın Vagadugu Büyükelçiliği'ne sığındığı ve karşı bir darbe planladığı iddiaları ise sokakları

4 Margone Le Cam, "Au Burkina Faso, la colère monte après l'attaque meurtrière du poste d'Inata", *Le Monde*, 19.11.2021.

 lemonde.fr/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/hk91mVC

Erişim Tarihi: 07.05.2023.

5 Davic Baché, "Burkina Faso: qui est Paul-Henri Sandoaga Damiba, le président du MPSR?", *RFI*, 24.01.2022.

 rfi.fr/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/o6taM

Erişim Tarihi: 27.06.2023.

6 Fatma Esmâ Arslan, Bayram Altuğ, "Burkina Faso Cumhurbaşkanı Kabore istifa etti", *Anadolu Ajansı*, 25.01.2022.

 rfi.fr/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/raq

Erişim Tarihi: 07.05.2023.

7 *Le Parisien*, "Burkina Faso: à 34 ans, le putschiste Ibrahim Traoré devient le plus jeune président du monde", 14.10.2022.

 leparisien.fr/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/m18s5I7

Erişim Tarihi: 12.05.2023.

kariştirdi; Burkina Fasolular, Traore ve darbeye destek için sokaklara döküldü. Damiba'nın "Fransa'nın adamı olduğu" algısı, sokaktaki tan-siyonu yükseltti. Bir grup gösterici Fransız Büyükelçiliği'ne girmeye çalıştı ve elçiliğin bulunduğu binanın giriş kısmını ateşe verdi. Sadece başkent değil ülkenin diğer kentlerindeki Fransız unsurları ve Fransız Enstitüsü binaları da saldırıya uğradı. Son yıllarda giderek artan Fransız karşıtlığı bu iddiaların akabinde daha geniş kitlelere yayılırken Traore ve ordunun halk nezdindeki imajına da olumlu etki etti. Damiba'nın devrilmesinin arkasında Kabore gibi güvenlik sorununu çöze-memesinin yanı sıra siyasette attığı bazı adımlar da yer almaktadır.⁸

Damiba'nın, Thomas Sankara cinayetinde Nisan 2022'de ömür boyu hapse mahkûm edilen ve Fildişi Sahili'nde sürgünde yaşayan eski Cumhurbaşkanı Blaise Compaore'yi Temmuz 2022'de "ulusal uzlaş" adı altında ülkeye davet etmesi, eleştiri konusu oldu. Compaore'nin Sankara suikastinde müebbet hapis cezası almasına karşın Burkina Faso'ya düzenlediği ziyaret, başta sivil toplum olmak üzere asker tarafından da tepkiyle karşılandı. Burkina Faso'nun efsanevi lideri olarak anılan ve Afrika'nın Che Guevera'sı benzetmesi yapılan Sankara gibi toplumun neredeyse her kesimi tarafından benimsenen bir figürün ölümünden sorumlu Compaore'nin, hapis cezasına karşın ülkeye adeta elini kolunu sallayarak girmesi de Damiba'ya olan halk desteğini azalttı.

Damiba, darbe sonrasında Togo'nun başkenti Lome'ye gönderilir-ken arkasına Fransa karşıtlığı rüzgârını alan Traore ise komşusu Mali gibi Rusya ile yeni bir yakınlaşma sürecine girdi. Traore, Fransa ile askerî iş birliği alanında imzalanan 2018 tarihli anlaşmayı feshetti ve ülkede 2009'dan bu yana konuşlu Fransız Sabre Operasyonu unsurlarının ayrılmasını istedi. Fransa'nın Vagadugu Büyükelçisi Luc Hallade da istenmeyen kişi ilan edildi.

Associated Press'te yer alan bir analizde ise⁹ Traore'nin Fransa'nın yerine Rusya ile yakınlaştığı ve Wagner askerlerinin de ülkede konuş-lanabileceği belirtilmektedir. Analize göre, cunta yönetimi şubatta altın madenlerinden "kamu ihtiyacı" için 30 milyon dolar değerinde altın talep etti. Altınların ne amaçla istendiği ve kullanıldığı bilinmez-ken, cuntanın altınları Wagner paralı askerlerine vermek için istemiş olabileceği kaydedildi. Analizde görüşlerine yer verilen eski CIA yetki-li William Linder ise Burkina Faso'nun Rusya ile yakınlaştığı dönemde altın istemesinin tesadüf de olabileceğini belirtiyor. Vagadugu yöneti-mi, gönüllü milisler varken paralı askerlere ihtiyaç olmadığını söylese

⁸ Atoo.ci, "Pourquoi Damiba est ren-versé par le Capitaine Ibrahim Traoré?", 01.10.2022.

 atoo.ci/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/p59

Erişim Tarihi: 12.05.2023.

⁹ AP, "After Burkina Faso ousts French, Russia's Wagner may arrive", 07.04.2023.

 apnews.com/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/Ue4oBQT

Erişim Tarihi: 12.05.2023.

Burkina Faso Batı Afrika ülkesi Burkina Faso'da 30 Eylül'de darbeye yönetime el koyan Yüzbaşı İbrahim Traore ülkenin geçici devlet başkanı oldu. Traore, başkent Ouagadougou'da düzenlenen törende yemin ederek göreve başladı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

de Wagner'in yıl bitmeden Burkina Faso topraklarında konuşlanması- na kesin gözüyle bakılıyor.

Gine Bissau'da uyuşturucu çetelerinin darbe girişimi

Portekiz'den bağımsızlığını 1974'te kazanan Gine Bissau'da bugüne kadar 10 darbe ya da darbe girişimi yaşandı. Yaklaşık 2 milyonluk ülkede demokratik yollarla seçilmiş sadece bir cumhurbaşkanı görev süresini tamamlayabildi. Güneyinde Gine ve kuzeyinde ise Senegal'e komşu olan Gine Bissau, dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alıyor. Atlas Okyanusu kıyısındaki bu küçük ülke, Latin Amerika'daki uyuşturucunun Avrupa'ya ulaştırılmasında kilit rol oynuyor. Uyuşturucu

tacirleri için coğrafi konumu ve kanunlardaki boşluklar nedeniyle uygun bir güzergâh olan Gine Bissau, bu yönüyle “narco state” (uyuşturucu devleti) olarak da anılıyor.

1 Şubat 2022’de Cumhurbaşkanı Umaro Sissoco Embaló, Cumhurbaşkanlığı Sarayı’nda kabine toplantısı yaptığı sırada ekibiyle birlikte silahlı saldırıya uğradı. Olayı darbe girişimi olarak değerlendiren Embaló, saldırının arkasında uyuşturucu çetelerinin olduğunu belirterek, “Amaçları darbe yaparak beni, Başbakanı ve tüm kabineyi öldürmekti.” ifadelerini kullandı. Olayda 6 kişi yaşamını yitirdi.¹⁰ Birkaç ay sonra dönemin Türkiye İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ise darbe girişimini, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatıyla eğitilen Cumhurbaşkanı Muhafızlarının engellediğini söyledi.

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) girişimin ardından Haziran 2022’de Gine Bissau’ya istikrar gücü konuşlandırdı. Tam adı “Gine-Bissau İstikrar Destek Misyonu (MAGB)” olan ve Fildişi Sahili, Nijerya, Gana ve Senegal’den toplam 631 askerın görev yaptığı oluşum 1 Şubat’ta darbe girişimi yaşanan ülkede güvenlik ve istikrarın tesisine yardım ediyor.

Sao Tome ve Principe’deki darbe girişimi

Portekiz’den bağımsızlığını 1975’te kazanan 215 bin nüfuslu ada ülkesi Sao Tome ve Principe, Afrika’nın batı kıyısında, Gine Körfezi açıklarında yer alıyor. 24 Kasım’da başkent Sao Tome’daki ordu karargahında gece saatlerinde başlayan askerî hareketlilik, sabah saatlerine karşı sürdü. Yaklaşık 6 saat süren çatışmanın ardından bir grup askerin başlattığı darbe girişimi başarısız oldu. Darbe girişiminin planlayıcısı olarak değerlendirilen eski Meclis Başkanı Delfim Neves ve eski bir paralı asker olan Arlecio Costa ve 12 kişi tutuklandı. Costa’nın da aralarında bulunduğu beş kişinin yakalandıklarında bindirildikleri araçtan atlayarak öldüğü açıklandı.¹¹ Costa’nın, Güney Afrika’da Apartheid rejimi döneminde faaliyette olan ve 1993’te feshedilen “Buffalo Taburu” ya da “Tabur 32” olarak da bilinen askerî birliğin üyesi olduğu biliniyor. Costa, 2009’da da darbe girişiminde bulunmakla suçlanarak tutuklanmıştı.

Gambiya’daki darbe girişimi

Atlantik Okyanusu kıyısında bulunan Gambiya, dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alıyor. Tek komşusu Senegal olan, yaklaşık 2,5

10 Orhan Onur Gemici, “İçişleri Bakanı Soylu: Eğer küresel güçlerin belirlediği izden gitseydik, Ukrayna’nın süreciyle karşı karşıya kalırdık”, *Anadolu Ajansı*, 01.04.2022.

[aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:](https://www.aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:)

[24.im/2CDN](https://www.aa.com.tr/24.im/2CDN)

Erişim Tarihi: 20.05.2023.

11 Vincent Duhem, “São Tomé-et-Principe: derrière la tentative de coup d’État, le triste souvenir du « bataillon Buffalo ”, *Jeune Afrique*, 09.12.2022.

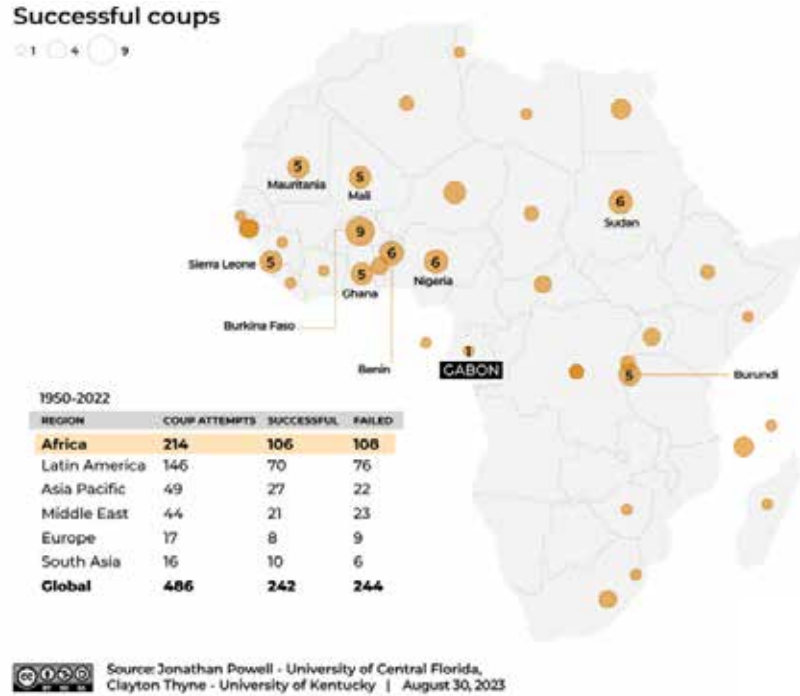
[jeuneafrique.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.jeuneafrique.com/ adresi içinde kısa URL:)

[24.im/1EFep4](https://www.jeuneafrique.com/24.im/1EFep4)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

Afrika'da Askerî Darbeler Haritası

1950-2022 yılları arasında diğer kıtalar ve Afrika'daki askerî darbeler haritası.

milyon nüfusa sahip Gambiya, yüz ölçümü itibarıyla Afrika'nın en küçük ülkesi olarak kabul ediliyor. 22 yıl boyunca Yahya Jammeh tarafından yönetilen Gambiya'da, 2017'de Devlet Başkanlığı koltuğuna Adama Barrow oturdu. 21 Aralık'ta yaşanan darbe girişimiyle ilgili 5 asker yakalandı.

Ülkede 2017'de Jammeh görevden zorla ayrıldıktan kısa bir süre sonra da darbe girişimi yaşanmıştı. Cumhurbaşkanı Barrow, yeni yıl vesilesiyle yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında "Gambiyalılar askerî yönetimde yaşamanın ne demek olduğunu ve bunun bölgeyi nasıl istikrarsızlaştırdığını biliyor." ifadelerini kullansa da darbe girişiminin arkasında tam olarak kimlerin olduğu konusunda bilgi vermedi. Darbe girişiminin arkasında Jammeh'in olup olmadığı bilinmese de Jammeh'le bağlantılı askerler, 2019'da Barrow'u devirmeye çalışmış ardından vatana ihanet suçlamasıyla hüküm giymişti. Jammeh, Ekvator Ginesi'nde sürgün hayatı yaşasa da Gambiya'nın kutuplaşmış siyasetinde hâlâ önemli bir aktör.¹² Göreve gelmesiyle bazı yüksek rütbeli askerleri görevden alan, Cumhurbaşkanı yeminini de Senegal'de eden Barrow ile ordu içinde Jammeh'e sadık unsurlar arasında ciddi bir güven sorunu olduğu biliniyor. Zira Barrow'un kişisel güvenliğini Senegalli askerler sağlarken uluslararası havalimanı ve limanları da Nijerya ve Ganalı askerî unsurlar koruyor.

12 Africa Defence Forum, "Beaucoup De Questions Restent Sans Réponse Après Le Coup D'état Manqué En Gambie", 07.02.2023.

adf-magazine.com/fr/ adresi içinde kısa URL: [124.im/5CU1](https://adf-magazine.com/fr/?p=124&im=5CU1)
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

Sonuç

Afrika'nın bağımsızlık süreci ve soğuk savaş döneminde sıkça rastlanan askerî darbeler, 2011-2020 döneminde nispeten azalarak çoğu ülkede yerini kırılğan bir istikrar dönemine bıraktı. Ancak 2020'den bu yana, kıtadaki darbe sayısında keskin bir artış yaşandı. Ocak 2020 ile Aralık 2022 arasında kıtada 12 darbe ya da darbe girişimi yaşandı. Kıtadaki bu eğilim, bölgesel örgütleri de harekete geçirdi. Şubat 2022'de Gana'nın başkenti Akra'da yapılan "Afrika'da darbeler" başlıklı Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Zirvesi'nde Gana Devlet Başkanı Nana Akufo-Addo, bu trende işaret ederek, "Bu bulaşıcı darbe modası tüm bölgeyi mahvetmeden önlem alalım" ifadelerini kullanmıştı.¹³ Afrika'da darbeler geçmişine bakıldığında Akufo-Addo'nun uyarısının oldukça yerinde olduğu görülüyor. Zira tarih, bir ülkede bir kez darbe olduğunda bunun gelecekte de tekrarlanma olasılığının yüksek olduğunu ortaya koyuyor.¹⁴ Araştırmacıların, "Coup trap" (darbe tuzağı) adı verdiği olgunun en iyi örneklerinden biri olarak 1958 ile 1971 arasında 11 başarısız, engellenmiş ya da tamamlanmış darbe yaşayan Sudan'ı ya da 8 ayda 2 askerî darbe yaşayan Burkina Faso'yu göstermek mümkün. Sudan'da geçmişteki darbelerin yarattığı siyasi istikrarsızlık, devrik lider Ömer El Beşir'in 30 yıllık döneminden sonra bile devam ediyor.

Burkina Faso'da ise Kabore'yi koltuğundan eden güvenlik sorunu, 1,5 yıllık cunta iktidarına karşın hâlâ çözülmüş değil.¹⁵ Siyaset Bilimci Sean M. Zeigler, askerinin sivil bir hükûmeti hele ki demokratik yollarla seçilmiş sivil bir hükûmeti devirmesi hâlinde ortaya gayrimeşru bir yönetim şeklinin ortaya çıkacağını söylüyor. Bu noktada askerinin, bu sorunu çözmek için eylemlerini haklı çıkaracak bazı gerekçelere ihtiyaç duyduğuna dikkat çeken Zeigler, "Çoğu zaman askerler kendilerini ülkelerinin kurtarıcıları olarak sunarak devrik rejimleri yolsuzluk, hainlik ve görevi kötüye kullanmakla suçlar" değerlendirmesinde bulunuyor. Burkina Faso'da Damiba, devrik lider Kabore'yi beceriksizle ve terörle mücadelede yetersizlikle suçlamıştı. 8 ay sonra kendisini deviren Traore önderliğinde yönetime el koyan bir grup asker darbe bildirisinde Damiba hakkında benzer argümanlar kullanmıştı.

13 France 24, "ECOWAS chairman says 'contagious' Mali coup has set a dangerous trend", 03.02.2023.

[france24.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/kA3](https://france24.com/tr/adresi-icinde-kisa-url:124.im/kA3)
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

14 Africa Defence Forum, "Why Are Military Coups Returning To Africa?", 02.06.2023.

[adf-magazine.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/E3jz0cL](https://adf-magazine.com/tr/adresi-icinde-kisa-url:124.im/E3jz0cL)
Erişim Tarihi: 04.06.2023.

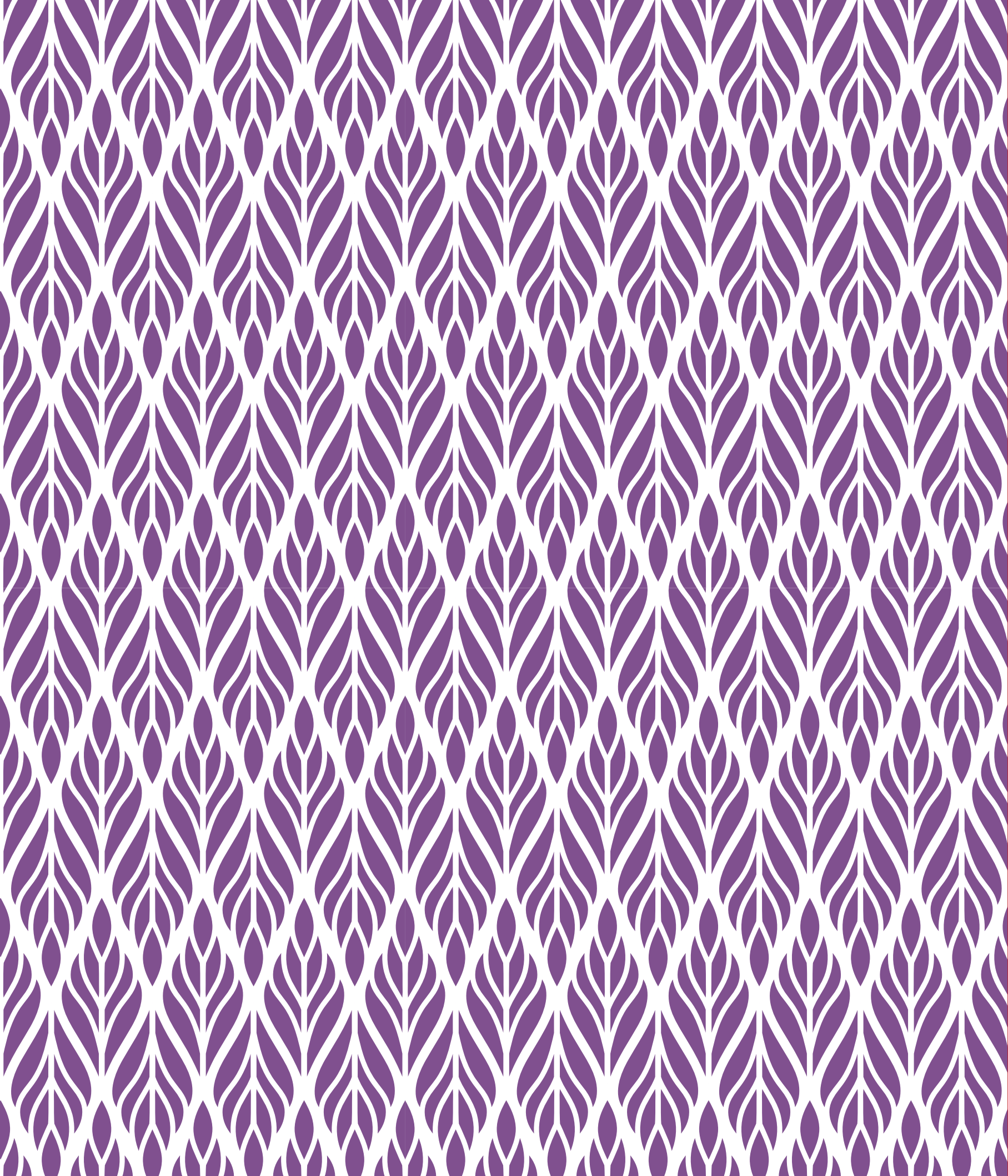
15 Sean M. Zeigler, "Are Military Coups Back in Style in Africa?", *The Rand Blog*, 01.12.2021.

[rand.org/ adresi içinde kısa URL: 124.im/NHdXbkM](https://rand.org/tr/adresi-icinde-kisa-url:124.im/NHdXbkM)
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Burkina Faso Batı Afrika ülkesi Burkina Faso'da 30 Eylül'de darbeyle yönetime el koyan Yüzbaşı İbrahim Traore ülkenin geçici devlet başkanı oldu. (Fotoğraf: AP)

Etiyopya Hükûmeti ile Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF) Arasındaki Barış Görüşmeleri

Gözde Söğütü*

Giriş

Etiyopya Federal Parlementosunun 2020 yılının Ağustos ayında yapılması planlanan seçimleri erteleme kararı almasının ardından kararın gayrimeşru olduğunu düşünen Tigrayan Bölgesel Hükûmeti, Eylül 2020 tarihinde bölgesel bir seçim düzenlemiştir. TPLF'nin bölgesel parlamentodaki sandalyelerin çoğunu kazanması üzerine seçim sonuçlarının geçersiz olduğunu açıklayan federal meclis, Tigray'a bütçe ödeneklerini kesmiştir.

3 Kasım 2020 tarihinde olağanüstü hâl ilan eden Başbakan Abiy Ahmed'in, Tigray'ın bölgesel başkenti Mekelle'deki askerî karargâhın komutasını ele geçiren Tigrayan güçlerine karşı askerî bir saldırı emri vermesiyle şiddetli çatışmalar başlamıştır. Derinleşen çatışmalar, binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve kitlesel yerinden edilmelere neden olmuştur.

İnsanî kriz boyutuna ulaşan çatışmalar karşısında, uluslararası aktörler ve insanî yardım kuruluşları ateşkes çağrısında bulunmuştur. Afrika kıtasının en kalabalık ikinci ülkesi Etiyopya'nın parçalanması tehdidi taşıyan iki yıllık çatışmaların ardından taraflar çatışmaları durdurmayı kabul etmiştir.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
gzdsogutlu@hotmail.com

2 Kasım 2022 tarihinde Etiyopya ve Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF) temsilcileri, Güney Afrika'nın başkenti Pretoria'da 10 gün süren müzakerelerin ardından barış anlaşması imzalamıştır. İki tarafın temsilcileri ve Afrika Birliği (AfB) ara bulucularının gözetiminde imzalanan barış anlaşması, düşmanlıkların durdurulmasını güvence altına almayı hedeflemektedir. Taraflar, barış anlaşmasının güvenlik hükümlerinin hayata geçirilmesini müzakere etmek üzere 12 Kasım 2022 tarihinde Nairobi'de bir takip anlaşması imzalamıştır. Bu çalışma kapsamında 2020 yılının sonlarında başlayan ve iki yıl boyunca derin insani krizlere neden olan Etiyopya-Tigray güçleri arasındaki çatışmaları sona erdirmeyi hedefleyen barış anlaşması detaylı bir şekilde incelenecektir.

Etiyopya ve TFLP Arasındaki Düşmanlıkların Durdurulmasına Yönelik Pretoria Diyaloğu

116 milyon nüfusuyla Afrika kıtasının en kalabalık ikinci ülkesi olan Etiyopya, tarihi boyunca iç siyasî mücadeleler ve bölgeler arasındaki sınır anlaşmazlıklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Etiyopya Federal Hükûmeti ve TPLF güçleri arasındaki çatışma, 2020 yılının Kasım ayında, Tigrayan güçlerinin bölgedeki bir federal ordu üssüne düzenledikleri saldırı ile başlamıştır.¹ 2021 yılının sonlarında başlayan kırılğan ateşkes Ağustos ayı sonlarında bozulmuş ve birkaç gün içinde, Etiyopya Federal Hükûmeti ile TPLF tarafından siyasî olarak temsil edilen Tigray bölgesel eyaletindeki siyasî ve askerî yetkililer arasındaki çatışmalar yeniden başlamıştır. Tigrayan güçleri ile Etiyopya askerî güçleri arasındaki düşük yoğunluklu çatışmalar, 2022 yılının Haziran ve Ağustos ayları arasında katlanarak artmıştır.²

Her iki tarafın da müzakere pozisyonlarını güçlendirmek için çatışma alanında şiddeti yoğunlaştırması karşısında çatışmaların durdurulması için uluslararası çağrılar artmıştır. Çatışmaların kontrolden çıkmasıyla birlikte Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri António Guterres, 18 Şubat 2022 tarihinde düşmanlıklara acilen son verilmesi çağrısında bulunmuştur.³ Yaklaşık iki yıl devam eden şiddetli çatışmaların bölgede yaşayan insanlar üzerinde ciddi etkisi olmuştur. Ağustos 2022 itibarıyla çatışmalarda altı yüz bin kadar insan hayatını kaybetmiştir. Kuzey Etiyopya'daki sivillerin kitlesel açlık ve etnik soykırım ile karşı karşıya olduğu değerlendirmesinin ardından çatışma, 2022 yılındaki en ölümcül çatışma olarak nitelendirilmiştir.⁴

1 Jason Burge, "Tigray Peace Talks Begin in South Africa But Hopes Low for Halt to Fighting", *The Guardian*, 25.01.2022.

[theguardian.com/](https://www.theguardian.com/) adresi içinde kısa URL:

[I24.im/vEK](https://www.theguardian.com/24.im/vEK)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

2 Federico Donelli, "Eritre and Sudan in Ethiopia's Tigray Conflict and Implications for the Horn Africa", 30.10.2022.

trendsresearch.org/ adresi içinde kısa URL:

[I24.im/daNELp](https://trendsresearch.org/24.im/daNELp)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

3 Addis Standard, "Ethiopia Accuses Expelled UN Staff of Helping TPLF, Asks UN to 'Expeditiously Replace' Them", 01.10.2021.

[addisstandard.com/](https://www.addisstandard.com/) adresi içinde kısa URL:

[I24.im/2IR](https://www.addisstandard.com/24.im/2IR)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

4 Human Rights Watch, "We Will Erase You From This Land", 06.04.2022.

[hrw.org/](https://www.hrw.org/) adresi içinde kısa URL:

[I24.im/vgGsf](https://www.hrw.org/24.im/vgGsf)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

Taraflar arasındaki çatışma, ülkede devam etmekte olan kuraklığın yıkıcı etkisini de artırarak milyonlarca insanın yerinden edilmesine neden olmuştur. Özellikle Afar, Amhara ve Tigray bölgelerinin çatışmalarından etkilenen bölgelerinde 13 milyondan fazla insan, insani gıdaya muhtaç hâle gelmiştir.⁵ Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus ise bölgenin sistematik bir abluka altında olduğunu belirterek, insanların temel ihtiyaç malzemeleri eksikliği nedeniyle hayatını kaybettikleri uyarısında bulunmuştur.⁶

Öte yandan, Etiyopya hükûmeti, yanlış bilgi yaydıklarını iddia ederek iki uluslararası yardım kuruluşu olan Médecins Sans Frontières (MSF) ve Norveç Mülteci Konseyi'nin (NRC) çalışmalarını 30 Temmuz 2021 tarihinde geçici olarak askıya almıştır. Ocak 2022'de ise bölgede yerinden edilmiş insanlar için tesis edilmiş olan bir kampın hava saldırılarıyla vurulması sonrasında çok sayıda yardım kuruluşunun Tigray bölgesine yardımı askıya alması insani trajediyi derinleştirmiştir.⁷

İnsani güvenliği tehdit eden çatışmaların artan ekonomik ve sosyal boyutu, her iki taraf için de barış sürecinin başlatılmasını teşvik etmiştir. Mart 2022'de Etiyopya hükûmeti tek taraflı bir insani ateşkes ilan etmiştir.⁸ Müzakerelerin başlatılması kararıyla TPLF için ilk üç hedef; düşmanlıkların derhâl durdurulması, Tigray bölgesine sınırsız insani erişimin sağlanması ve Eritreli güçlerin geri çekilmesi olmuştur. Etiyopya hükûmeti tarafında ise düşmanlıkların tamamen durdurulmasına ek olarak TPLF'nin silahsızlandırılması ve Tigray bölgesinde anayasal yönetimin yeniden bütünleştirilmesi hedeflenmiştir.

Taraflar arasında başlayan gizli temaslar sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) devreye girmesiyle Etiyopya hükûmeti ve TPLF temsilcileri, bir kez Seyşeller'de ve iki kez Cibuti'de olmak üzere bir araya gelmiştir. Ancak kapalı kapılar ardındaki angajmanlar barış müzakerelerinde ilerleme sağlanması adına yeterli olmamıştır. Bunun üzerine Afrika Birliği devreye girerek resmî ve kamuoyuna açık müzakereler için bir mekanizma oluşturmuştur. Çatışmaların başlarında barışa aracılık etme isteğinin sinyallerini veren Afb'nin arabuluculuk yaklaşımının merkezinde, "2030'a kadar Silahları Susturma" girişimiyle uyumlu "Afrika sorunlarına Afrikalı çözümler" ilkesi yer almıştır. Etiyopya'nın mesafeli tavrına karşı Afb'nin önerisini ön koşulsuz olarak kabul eden ilk taraf TPLF olmuştur. İlk görüşmelerin lojistik sorunlar nedeniyle ertelenmesi üzerine Güney Afrika hükûmeti ve ABD'nin desteğiyle taraflar 22 Ekim 2022 günü Pretoria'da yeniden bir araya gelmiştir.⁹

5 International Crisis Group, "Ethiopia's Civil War: Cutting A Deal Stop the Bloodshed", 26.10.2021.

 crisisgroup.org/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/Htrp7nF](https://www.crisisgroup.org/24/im/Htrp7nF)
Erişim Tarihi: 07.05.2023.

6 Al Jaazera, "Ethiopia's Tigray is under a "systematic" blockade: WHO Chief", 12.11.2022.

 hrw.org/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/LAofYF](https://www.hrw.org/24/im/LAofYF)
Erişim Tarihi: 07.05.2023.

7 Kaamil Ahmed, "Ethiopia Suspend Aid Group for Spreading Misinformation", *The Guardian*, 06.08.2021.

 theguardian.com/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/E8iQHb](https://www.theguardian.com/24/im/E8iQHb)
Erişim Tarihi: 07.05.2023.

8 The Economist, "Ethiopia's Peace Talks May be Overtaken BY Battarfield Advances", 27.10.2022.

 economist.com/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/5eQyw](https://www.economist.com/24/im/5eQyw)
Erişim Tarihi: 07.05.2023.

9 Faith Mabera, "Ethiopia's Tigray Conflict Peace Deal Showcased the African Union's Peace Diplomacy, but Several Sticking Points Remain", *Wilson Center*, 15.02.2023.

 wilsoncenter.org/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/yQ0bna](https://www.wilsoncenter.org/24/im/yQ0bna)
Erişim Tarihi: 09.05.2023.

Yaklaşık iki yıl sonra, Etiyopya hükûmeti ve TPLF, şiddetli ve yıkıcı olan bu çatışmayı durdurmayı ve bölgede istikrara yönelik adımlar atmayı kabul etmiştir. 2 Kasım 2022 tarihinde Etiyopya Federal Hükûmeti ve TPLF temsilcileri, ülkeyi harap eden çatışmaları sona erdirecek düşmanlıkların durdurulmasına yönelik bir anlaşma imzalamıştır.¹⁰ Anlaşma; ABD, BM ve AfB Afrika Boynuzu Yüksek Temsilcisi Nijerya eski Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo, Kenya eski Devlet Başkanı Uhuru Kenyatta ve Güney Afrika Devlet Başkan Yardımcısı Phumzile Mlambo-Ngcuka'nun ara buluculuğunda Güney Afrika'nın başkenti Pretoria'da on gün süren resmî barış görüşmelerinin sonucunda imzalanmıştır.¹¹ TPLF'den Getachew Reda ve Etiyopya Federal Hükûmeti tarafında Redwan Hussien nihai belgeyi imzalamıştır. Federal Demokratik Etiyopya Cumhuriyeti Hükûmeti ile TPLF arasındaki Düşmanlıkların Kalıcı Olarak Durdurulması Yoluyla Kalıcı Barış Anlaşması (Cessation of Hostilities Agreement Between the Government of the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Tigray Peoples' Liberation Front (TPLF) (COHA) başlıklı ortak deklarasyon, her iki tarafın da kalıcı bir barışı destekleme niyetinin dışa dönük ifadesi olmuştur.¹² Taraflar, Pretoria'da müzakere hedeflerine ulaştıklarını açıkça ortaya koyarken, barış anlaşmasını desteklediklerini güçlü bir şekilde ifade etmişlerdir. Ayrıca, varılan anlaşmanın uygulama aşamasına geçilmesi için gerekli temel siyasî koşulların oluştuğu sinyalleri verilmiştir.

Taraflar, aşağıda belirtilen kilit noktalar üzerinde mutabık kalmışlardır:

- * Savaşçı retorik ve nefret söyleminin kullanımına son verilmesi de dâhil olmak üzere her türlü düşmanlığın sona erdirilmesi;
- * TPLF savaşçılarının silahsızlandırılması ve kapsamlı bir Silahsızlanma, Terhis ve Yeniden Entegrasyon (DDR) programının uygulanmasına yönelik müteakip adımlar;
- * Tigray bölgesindeki temel hizmetlerin restorasyonu;
- * Tigray bölgesinde insanî yardım için sınırsız erişim sağlanması;
- * Sivilleri, özellikle de kadın ve çocukları koruma taahhüdünü yerine getirmek.¹³

Anlaşmanın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için, Etiyopyalı taraflar AfB üst düzey panelinden bir temsilci ve Hükûmetlerarası Kalkınma Otoritesi'nden (IGAD) bir temsilciden oluşan bir izleme, doğrulama ve uyum komitesi kurulmasını kararlaştırmıştır. Komite, AfB üst düzey panelinden uzmanların rehberliğinde anlaşmanın iz-

10 Delcio Maianhi, "Stakes of the Ethiopia- Tigray Peace Agreement", *The Organization for World Peace*, 06.05.2022.

theowp.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/doxr

Erişim Tarihi: 09.05.2023.

11 The New Humanitarian, "Is There a Path to Peace in the Tigray Conflict?", 28.09.2022.

thenewhumanitarian.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/jlGp

Erişim Tarihi: 09.05.2023.

12 Felix S. Bethke, "Prospects for Peace in Tigray", PRIF Spotlight, 2022.

13 IGAD, "Agreement for Lasting Peace Through a Permanent Cessation of Hostilities Between the Government of the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Tigray's Peoples Liberation Front (TPLF)".

igad.int/ adresi içinde kısa URL: 24.im/wOkotQz

Erişim Tarihi: 11.05.2023.

Etiyopya Etiyopya'da hükümet ile isyancı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yürütülen barış görüşmelerinde taraflar, düşmanlıklara son verme konusunda anlaşmaya vardı. (Fotoğraf: AFP)

lenmesi ve anlaşmaya uyulmasını sağlamak üzere görevlendirilmiştir. Düşmanlıkların kalıcı olarak durdurulmasında önemli bir rol oynayacağı düşünülen bu mekanizmanın her iki tarafa da olası şikâyetlerini dile getirebilecekleri ve çatışma aşamasına gelmeden önce AfB üst düzey paneli tarafından ara buluculuk yapılabilecek bir platform sağlanması öngörülmüştür.¹⁴

Çatışmanın temel nedenlerini ele almakta olan anlaşma, tarafların üzerinde mutabık kalınan maddeleri uygulama taahhüdünde bulunması koşuluyla uzun süreli sürdürülebilir bir barış vadetmekte ve anlaşmanın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacak bir mekanizma sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, sürdürülebilir barışın teşvik edilmesinde önemli bir rol oynayacak anlaşma, taraflar arasında güven oluşturmaya odaklanmaktadır. Bu doğrultuda anlaşma neticesinde Abiy hükümeti, Tigray bölgesinin Federasyon Meclisi ve Halk Temsilcileri Meclisi de dâhil olmak üzere federal kurumlarda temsil edilmesini kolaylaştırmayı ve TPLF'nin terörist tanımını kaldırarak Etiyopya'da yasal bir parti hâline getirmeyi kabul etmiştir.¹⁵ Abiy Ahmed'in başba-

¹⁴ IGAD, "Agreement for Lasting Peace..."

¹⁵ IGAD, "Agreement for Lasting Peace..."

kan olarak iktidara gelmesinden bu yana federal hükûmet ve bakanlık kabinesindeki etkisi zayıflayan TPLF için, Abiy hükûmetinin yaklaşımı önem arz etmektedir. 4 Kasım 2022 tarihinde Afrika Güvenlik Forumu Başkanı Temitope Olodo, Federal Hükûmet'i, TPLF güçlerinin terörist olarak tanımlanmasını kaldırma konusunda kararlılığından dolayı överek bu kabulün taraflar arasındaki barış anlaşmasına gerçek bir inanca işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁶ Taraflar ayrıca, savaşa neden olan siyasî farklılık sorunlarını çözme konusunda da anlaşmışlardır. Bu açıdan TPLF; askere alma, eğitim, konuşlandırma, seferberlik veya çatışma hazırlığından kaçınmayı, Etiyopya Federal Hükûmeti'nin anayasal yetkisine saygı göstermeyi ve anayasaya aykırı bir hükûmet değişikliği girişiminde bulunmamayı kabul etmiştir.¹⁷

Kalıcı bir siyasî barış sağlanana kadar çatışmaların durdurulmasını öngören anlaşma, çatışmanın tarafları tarafından hazırlanmış olması; anlaşmazlıkların çözümü için şiddet içermeyen mekanizmalar içermesi; askerlerin geri çekilmesi çağrısında bulunması ve resmî üçüncü taraf gözetimini içermesi gibi hususlar bağlamında kalıcı barışa katkıda bulunacak özelliklere sahiptir. Anlaşma, bu bağlamda, uygulama aşamasında anlamlı bir ilerlemenin temelini oluşturmaktadır.

Kalıcı Barışa Doğru: Nairobi Anlaşması

Etiyopya hükûmetinin ya da TPLF'nin, CoHA'nın şartlarını yerine getirip getirmeyeceğine dair bazı şüpheler devam ederken, Abiy yönetimi uygulamaya yönelik 2022 yılı içinde acil adımlar atmıştır. Örneğin, üst düzey askerî komutanları Mareşal Birhanu Jula'nın iletişim bilgilerini, CoHA'nın zorunlu kıldığı yardım hattını kurmak için TPLF tarafına iletmiştir.¹⁸ Başbakan Abiy, merkezî ve bölgesel hükûmet üyelerine anlaşma ve uygulamaya yönelik niyetleri hakkında da bilgi vermiştir. Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin en önemli gelişme ise imzalanmasından beş gün sonra, 7 Kasım 2022 tarihinde, her iki tarafın da öngörüldüğü gibi askerî komutanları arasında müzakereler için Kenya'nın başkenti Nairobi'de yeniden bir araya gelmesi olmuştur.¹⁹

Pretoria'da imzalanan CoHA anlaşmasının devamı niteliğindeki Nairobi Anlaşması uyarınca taraflar sivilleri korumayı ve beş milyondan fazla insanın yaşadığı bölgeye insani yardım ulaştırılmasını kolaylaştırmayı kabul ettiklerini açıklamıştır. Başlangıçta 10 Kasım 2022 tarihinde sonuçlanması öngörülen görüşmeler, Tigray güçlerinin silahsızlanacağı, ENDF'nin Eritreli savaşçıları sınır dışı edeceği

¹⁶ Abdi Latif Dair, "Details in Ethiopia's Peace Deal Reveal Clear Winners and Loser", *The New York Times*, 03.11.2022.

[nytimes.com/](https://www.nytimes.com/2022/11/03/ethiopia-peace-deal.html) adresi içinde kısa URL:

[124.im/yBtn](https://www.nytimes.com/2022/11/03/ethiopia-peace-deal.html)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

¹⁷ Al Jazeera, "Five Key Takeaway from the Ethiopia peace Deal", 04.11.2022.

[aljazeera.com/](https://www.aljazeera.com/2022/11/04/ethiopia-peace-deal.html) adresi içinde kısa URL:

[124.im/VcRj](https://www.aljazeera.com/2022/11/04/ethiopia-peace-deal.html)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

¹⁸ Michael MacArthur Bosack, "Negotiating an Ethiopian Peace", *Parley Policy Initiative*, 13.11.2022.

[parleypolicy.com/](https://www.parleypolicy.com/2022/11/13/negotiating-an-ethiopian-peace.html) adresi içinde kısa URL:

[124.im/uH7kK63](https://www.parleypolicy.com/2022/11/13/negotiating-an-ethiopian-peace.html)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

¹⁹ Bosack, "Negotiating an Ethiopian Peace."

Etiyopya Etiyopya hükümeti ile isyancı Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF) arasında Güney Afrika'da yürütülen barış görüşmeleri; Afrika Birliği (AfB) adına taraflar arasındaki görüşmelere başkanlık eden eski Nijerya Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo, Etiyopya hükümetinin baş müzakerecisi Redwan Hussein, ve TPLF temsilcisi Getachew Reda tarafından yapıldı.

20 Tesfa Alem Tekle, "Hope as Addis, Tigray opt for Dialogue in Nairobi", *The East African*, 18.07.2023.

theeastafrican.co.ke/ adresi içinde kısa URL: l24.im/AF1U
Erişim Tarihi: 10.05.2023.

ve bölgeye sınırsız insani erişimin sağlanacağı süreçlerin belirsizliği nedeniyle 12 Kasım 2022 tarihine uzamıştır.²⁰ Başka bir ifadeyle, Nairobi Diyaloğu görüşmelerinde kararlaştırılan hedefler, planlanan bitiş tarihinin ötesine uzamış ve daha önce Pretoria'daki müzakerelerde olduğu gibi, bu hedeflere ulaşmanın beklenenden daha zor olduğu görülmüştür. Bunun üzerine 15 Kasım 2022 tarihinde iki tarafın üst düzey askerî komutanları arasında, her iki tarafın da temel çıkarlarını ele alan bir bildiri imzalanmıştır. Bildiri kapsamında silahsızlanma konusunda aşamalı bir yaklaşım benimsenmesi, önce ağır silahların ortadan kaldırılmasına odaklanacak ortak bir komite kurulması ve bunu hafif silahlarla ilgili görüşmelerin takip etmesi kararlaştırılmıştır. Ek olarak, insani yardım için engelsiz teslimat çağrısında bulunulmuştur. İnsani yardımla ilgili bölüm kötü niyetli aktörler tarafından istismar edilebilecek özgüllükten yoksun olsa da, çatışmanın tarafları bildiri kapsamındaki güvenlik hükümlerinin uygulanması sağlamak üzere

İzleme ve Doğrulama Ekibi oluşturulmasını kabul etmiştir. Deklarasyon, nihai aşamada taraflar arasındaki barış sürecine ilişkin görece ilerleme kaydedilmesini sağlayarak 15 Kasım 2022 tarihinden itibaren ek somut eylem çağrısında bulunmuştur.²¹

Nairobi ulusal diyalogu, Etiyopya siyasetinde uzun ve zor bir çatışma dönemini sona erdirmek için umut verici bir fırsatı temsil etmektedir. Etiyopya'nın baş müzakerecisi Redwan Hüseyin, Nairobi Diyalogu neticesinde imzalanan anlaşmanın, devam eden barış çabaları için elverişli bir ortam yarattığını belirtmiştir.²²

Sonuç

Etiyopya hükûmeti ve Tigray güçleri arasında çatışmaların sona erdirilip barışın sağlanmasına ilişkin kayda değer adımlar atılmış olmasına rağmen ülke genelinde düşmanlık ve huzursuzluk yaratmaya elverişli zemin hazırlayacak insani kriz devam etmektedir. Öte yandan, Amhara bölgesel hükûmeti, özellikle Tigray ile devam eden sınır anlaşmazlığıyla ilgili olduğu için COHA konusundaki resmî pozisyonunu sunmamıştır. Oromo Kurtuluş Cephesi ise Etiyopya'nın orta bölgelerindeki şiddet içeren eylemlerine devam etmiştir. Abiy yönetiminin sınır dışı etmesi gereken Eritreli güçlerin ülkedeki varlığı da devam etmektedir. Ayrıca iki yıl süren çatışmaları sona erdirecek barış anlaşmasının uygulanması için pratik önlemler ne kadar etkili olursa olsun, hakikat, uzlaşma ve geçiş dönemi adaleti barış sürecini sekteye uğratabilecek önemli konular arasında yer almaktadır.

Barış anlaşması Etiyopya hükûmeti ve TPLF arasındaki düşmanlıkların durdurulmasına dair umut vadediyor olsa da müzakere edilen şartların baltalanmasına neden olacak iç siyasî sorunların mevcudiyeti göz önüne alındığında çatışmaların yeniden şiddetleneceğini söylemek mümkün.

Nihayetinde Abiy hükûmeti, Tigray bölgesi halkı ve Etiyopyalıların kalıcı bir barışa doğru ilerlemek için önlerinde uzun bir yol bulunmakta. Çatışmaların kalıcı barışa evrilmesine giden yol zorlu görünse de şimdiye kadarki müzakere çabaları sürdürülebilir barış koşullarının sağlanması adına umut vericidir. Diğer yandan, çatışmalı taraflar arasında yapılan barış anlaşmaları uzlaşma gerektirdiğinden anlaşma herkes tarafından mükemmel olarak kabul edilebilecek nitelikte olmasa da başarısı her iki tarafın da anlaşma hükümlerine riayetne bağlıdır. Barış anlaşması ve uygulanması anlaşmanın taraf-

21 Clionadh Raleigh, "Multiple Complications Threaten to Result in a Dangerous Re-escalation", ACLED, <https://acleddata.com/10-conflicts-to-worry-about-in-2022/ethiopia/mid-year-update/>, Erişim Tarihi: 10.05.2023.

 acleddata.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/Axgl6, Erişim Tarihi: 10.05.2023.

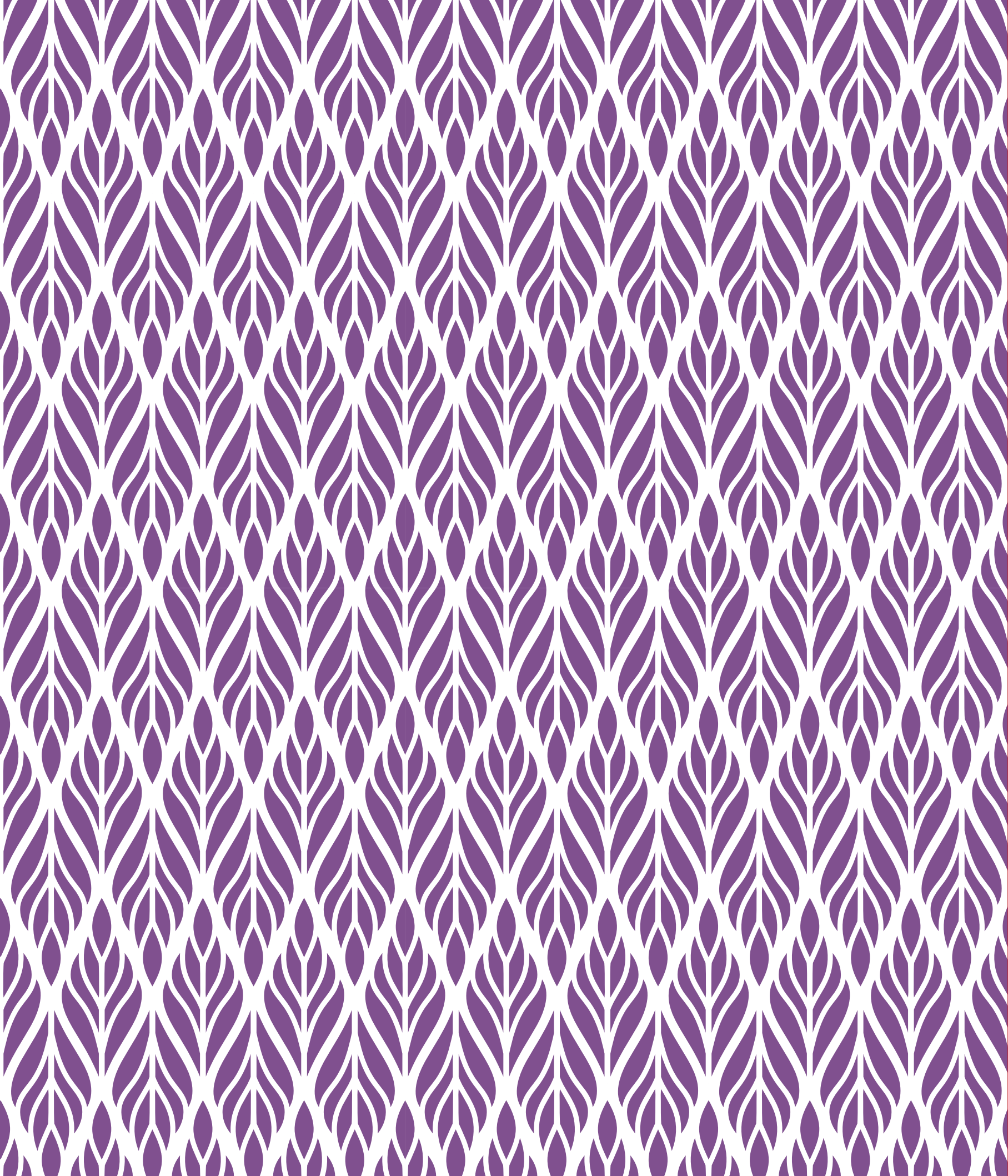
22 AP News, "Ethiopia, Tigray Military Leaders Agree on Peace Roadmap", 12.11.2022.

 apnews.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/LUNXcb, Erişim Tarihi: 10.05.2023.

ları ve Etiyopya halkı tarafından sahiplenilmelidir. Başka bir ifadeyle, Etiyopya halkının, barış, güvenlik, anayasallık, istikrar, refah ve esenlik, kalkınma ve ilerleme hedeflerine ulaşması için anlaşmanın uygulanmasına çaba gösterilmelidir.

Barış anlaşmaları güven inşa etme üzerine işlemekte ve bu güvenin içeriden ve dışarıdan beslenmesi, katmanlandırılması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada ara buluculuk rolü üstlenmiş olan dış aktörlerin çatışan tarafların anlaşmaya bağlılıklarını kolaylaştırmaları hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda politika seçenekleri, mali yardım ve ekonomik yaptırımlar şeklinde dış teşvikler ve baskı ile birlikte AfB izleme misyonuna destek verilmesini gerektirmektedir. AfB izleme misyonu her ne kadar güçlü bir dış gözetim sağlayacak yeterlilikten yoksun olsa da sahadaki durumu yakından izleyerek ve küçük anlaşmazlıklar ortaya çıktığında çatışan taraflar arasında diyalogu teşvik ederek bağlılık sorunlarını hafifletebilir ve bilgi asimetrisini azaltabilir.

Ancak barış sürecindeki bu çok önemli rol, AB, BM ve ABD gibi dış aktörler tarafından AfB'ye sağlanacak yeterli personel ve mali kaynak gerektirecektir. Buna ek olarak, dış aktörler barış sürecine bağlılıklarını arttırmak için anlaşmanın münferit taraflarına yönelik havuç sopa politikası uygulayabilir. Söz konusu bu politika, savaştan en çok etkilenen bölgelerin yeniden inşasına yardımcı olacak mali yardımın yanı sıra, çatışan tarafların barış anlaşmasının uygulanmasına ilişkin taahhütlerini yerine getirmemeleri veya barış sürecini herhangi bir şekilde baltalamaları durumunda ekonomik yaptırımlar anlamına gelecektir. Bu çabalar başarılı olursa, mevcut anlaşma barış için umut verici bir yol sağlayabilir ve savaş suçları için hesap verebilirlik ve Tigray'ın Etiyopya devleti içindeki siyasî geleceği gibi önemli konuları ele alan daha kapsamlı bir anlaşmanın yolunu açabilir.

Afrika'da Bölgesel Bir Kriz: Ruanda-Kongo Demokratik Cumhuriyeti Gerilimi

Gökhan Kavak*

Giriş

Afrika'da 2022 yılına damgasını vuran önemli gelişmelerden biri de kıtanın doğusunda Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC) ile Ruanda arasında yıllardır devam eden ve bölgesel bir soruna dönüşme riski taşıyan kriz olmuştur. Bu çalışmada, Doğu Afrika ülkelerinden KDC ile Ruanda arasında yaşanan ve birçok nedeni olan bölgesel bir krizin farklı yönleriyle incelemesi yapılacaktır. Bir bölgesel kriz incelemesinin yanı sıra bölge ülkelerinin bu krize verdiği tepkiler, barış için attığı adımlar ve kıta dışı aktörlerin barışın tesisi için verdiği mesajlar ele alınacaktır. Çalışmada ortaya konulmak istenen temel hedeflerden biri de iki ülke arasındaki bir krizin bölgesel bir kriz olmadan çözümüne yönelik atılan adımların incelenmesi olacaktır. Nitekim Afrika genelinde geçmişte iki ülke arasında yaşanan ve önlem alınmayan birçok krizin bölgesel ve hatta küresel kriz hâline döndüğü görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında, krizin tarihî derinliğini oluşturan 1996-2003 yılları arasında cereyan eden Kongo Savaşları, KDC'nin doğusundaki silahlı örgütler, bölgenin yer altı zenginlikleri, Ruanda'nın kriz sürecinde attığı adımlar, Ruanda soykırımını sonrası yaşanan göçler ve krize yansımaları, krizin çözümüne yönelik Afrika Birliği (AfB)

* Dr., Anadolu Ajansı Muhabiri,
kvgokhan@gmail.com

ya da Birleşmiş Milletler (BM) gibi kurumlar ile bölge ülkelerinin attığı adımlar ve 2022 yılında yaşanan gelişmeler incelenecektir.¹

KDC'nin doğusunda isyancı grupların son yıllardaki bölgesel hâkimiyeti, KDC'nin güvenliği açısından risk oluştururken doğu komşusu Ruanda ile krizin yaşanmasına neden olmaktadır. KDC, Ruanda'yı isyancı grupları desteklemek ve KDC'nin içişlerine karışmakla suçlarken, Ruanda ise iddiaları reddetmekte ve kendisi için güvenlik tehdidi oluşturan Ruanda'nın Kurtuluşu İçin Demokratik Güçler (FDLR) grubuna karşı KDC'ye sınır ötesi operasyonu amaçlamaktadır. İki ülke arasındaki gerginlik, diplomatik ve askerî hamlelerle daha da artmıştır. Öte yandan iki ülke arasında yaşanan kriz sadece KDC ve Ruanda'yı değil, tüm bölge ülkelerini etkileyebilecek bir aşamaya gelebilme tehlikesi taşımaktadır. KDC ile Ruanda arasında devam eden mevcut krizin temel nedenlerine bakıldığında ise toplumsal, ekonomik ve tarihî boyutlarıyla birçok neden sıralanmaktadır.

KDC ve Ruanda toprakları, bugün olduğu gibi geçmişte de birçok savaş ya da iç çatışmaya ev sahipliği yapmıştır. Ruanda bugün siyasî ve ekonomik açıdan Afrika'nın öne çıkan ülkeleri arasına girerken KDC ise ülkesindeki güvenlik sorunlarıyla mücadele etmektedir. Bunların başında ise ülkenin doğusunda faaliyet gösteren ve güvenlik güçlerinin üstün gelemediği silahlı gruplar gelmektedir. Krizin çözümü için ara buluculuk ve barış görüşmeleri devam etmekte ve bu sürece Kenya ve Angola önderlik etmektedir. KDC'nin doğusundaki silahlı gruplar ve bölge ülkelerinin liderleriyle yapılan müzakerelerde ateşkes kararı çıkmasına rağmen iki ülke arasındaki gerginlik henüz çözülebilmiş değildir. KDC'nin doğusundaki silahlı gruplar varlığını korumakta ve bölgede güvenlik sorununa neden olmaya devam etmektedir. Burundi, Uganda ve Ruanda'nın da sınırlarının bulunduğu KDC'nin doğusundaki altın ve kobalt gibi değerli madenlerin varlığı ise krizin çözümüne yönelik adımları engelleyen unsurların başında gelmektedir.

Krizin Tarihsel Arka Planı

Afrika'nın doğusunda Ruanda ile KDC arasındaki krizin temelleri, Ruanda Soykırımı ve Birinci Kongo Savaşı'na (1996-1997) kadar uzanmaktadır. Bu savaş, KDC'nin doğusunun Ruanda tarafından 1996 yılında işgal edilmesiyle başlamıştır. Ruanda'nın KDC topraklarına girme amacı ise ülkesinde yaşanan soykırımın faillerini yakalamak ve cezalandırmaktır. Ruanda'nın işgal girişimiyle Eylül 1996-Mayıs 1997

¹ The New Times, "International community has failed DR Congo – Kagame aide", 01.06.2022.

 newtimes.co.rw/ adresi içinde kısa URL: [24.im/mWX](https://www.newtimes.co.rw/24.im/mWX)
Erişim Tarihi: 22.04.2023.

arasında KDC topraklarında süren çatışmalara Uganda ve Kongolu muhalefet lideri Laurent Desire Kabila da dâhil olmuştur. Bu birlik, 1965 yılında askerî darbeyle iktidara gelen 32 yıllık Mobutu Sese Seko iktidarını yıkmış ve muhalif lider Kabila KDC 'de iktidara gelmiştir.

Kabila iktidara geldikten sonra ülkedeki yabancı diplomatlar, askerler, danışmanlar ve mülteciler de dâhil yabancı misyonları sınır dışı etme kararı almış ve bu karar, İkinci Kongo Savaşı'nın (1998-2003) yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Kabila, KDC 'nin doğal kaynaklarının bulunduğu bölgenin komşu ülkeler tarafından işgal edilmesini engellemek için Ruandalı ve Ugandalı güçlere KDC 'nin doğusunu terk etmelerini emretmiştir. Kabila'nın bu kararı, Ruanda'dan KDC 'ye sığınan Tutsilerin tepkisine neden olmuş ve sonrasında Tutsilerin isyanı ile sonuçlanmıştır. Büyüyen isyan sonrası Ruanda, Tutsileri koruma bahanesi ile sürece dâhil olmuştur.

Bölge ülkeleri bu süreçte bölünmüş; Uganda ve Burundi Ruanda'ya destek verirken Mali, Zimbabve, Libya, Namibya ve Çad gibi sosyalist idareye yakın devletler Kabila'ya desteklemiştir. İkinci Kongo Savaşı'na kıta dışı aktörler de dâhil olarak ABD, Ruanda'nın isyancıları desteklemesinin önünü açmak için Ruanda Soykırımı sonrası uyguladığı ambargoyu kaldırmış; Fransa ise KDC 'li lider Kabila'yı desteklemiştir. Bu savaş, 2001'de Kabila'nın bir koruması tarafından vurularak öldürülmesi üzerine durulmaya başlamış ve Kabila'nın yerine geçen 29 yaşında oğlu Joseph Kabila, önce Ruanda ve Uganda ile 2002'de barış imzalayarak savaşı sona erdirmiştir.

Afrika'nın doğusunda yaşanan bölgesel krizin nedenleri arasında etnik çeşitliliğin de etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim krizin merkezindeki bölge etnik çeşitliliğiyle dikkati çekmektedir. Bölgede Hutu ve Tutsiler dâhil yüzlerce etnik grup yaşarken Kikongo, Lingala, Tshiluba ve Svahili diller konuşulmaktadır.² KDC 'nin doğusundaki Ruanda sınırında Tutsilerin vatandaşlık ve toprak kanunlarıyla ayrımcılığa maruz kaldığı belirtilmektedir. Buna ek olarak Tutsilerin yaşadığı bölgelere 1994'ten itibaren Ruanda'dan Hutuların da göç ettirilerek yerleşmesi, Ruanda Soykırımı sonrası KDC 'nin doğusunda büyük çatışmaların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim KDC 'ye göç edenler arasında Ruanda Soykırımı faillerinin de bulunması ve Ruanda yönetiminin KDC 'yi, bu kişileri korumakla ve silahlanmakla suçlaması; Ruanda'nın ise KDC 'nin doğusundaki Tutsilere askerî, siyasî ve ekonomik destek vererek örgütlenmelerini sağlaması, iki ülke arasındaki krizin derinleşmesine neden olmaktadır.

² Osman Beyhan, "Post-Kolonyalizm'in Kongo Tezahürü: Soğuk Savaş ve Sömürgecilik Kışkırtıcılığı Kongo Krizi", *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C.2, S.1, s. 54-67.

Bölgenin Yer Altı Zenginlikleri ve Silahlı Örgütler

Bugün silahlı örgütler, çocuk işçiler ve çatışmalarla gündeme gelen KDC, cep telefonları ve bilgisayarlar başta birçok elektronik cihazın pillerinde kullanılan kobalt madeninin merkezinde yer almaktadır. Şarj cihazlarının vazgeçilmez parçalarından biri olan koltan madeninin yaklaşık yüzde 70'i KDC'de bulunmaktadır. Ayrıca, bazı elektronik aletler ve elektrikli araçlarda kullanılan lityum-iyon bataryalarda kullanılan kobalt madeninin yüzde 70'inden fazlası da KDC'de üretilmektedir. Koltan ve kobalt madeninden başka gümüş, bakır, kobalt, altın, elmas gibi madenler de bulunmaktadır. Bölge ülkelerinden Uganda da altın ve elmas madenleriyle ön plana çıkmaktadır. Ancak KDC'de olduğu gibi Uganda'da da değerli madenlerin önemli kısmı kayıt dışı yollarla ülkeden çıkarılmaktadır. Bu denli maden zengini olan bölgedeki güvenlik sorunları, isyancı gruplar, rüşvet ve yolsuzluk gibi nedenlerden dolayı yer altı zenginlikleri çoğunlukla bölgedeki silahlı grupların eliyle yasa dışı yollarla bölgedeki tüccarlara, buradan da komşu ülkeler üzerinden dünyaya dağılmaktadır.³

Gerek yer altı zenginlikleri gerekse de bölge ülkelerinin müdahaleleri nedeniyle KDC'nin doğusundaki Uganda, Ruanda ve Burundi sınırında birçok silahlı örgüt varlığını korumaktadır. Özellikle KDC, Ruanda'yı Tutsilerden oluşan isyancı 23 Mart Hareketi'ni (M23) desteklemekle suçlamakta ve iki ülke savaşın eşiğine gelmektedir. M23'den başka Ruanda'nın kendisi için tehdit olarak gördüğü Ruanda'nın Kurtuluşu İçin Demokratik Güçler (FDLR), bağımsızlık için savaşan isyancı grup Mai-Mai Kata Katanga, Uganda ve KDC tarafından terör örgütü olarak kabul edilen Demokratik İttifak Güçleri (ADF) ve Lendu etnik grubunun haklarını savunma iddiasıyla silahlı direniş yapan Kongo'nun Kalkınması İttifakı'nı (CODECO) bölgedeki örgütler arasında sıralanmaktadır.

Doğu Afrika'daki Bölgesel Krizin Bugünü

Doğu Afrika'da KDC'nin doğusundaki 7 ülkeyi ilgilendiren kriz, barış görüşmelerine ve bölgeye sevk edilen bölgesel güçlere rağmen çözülebilmemiş değil. Bölgedeki güvenlik sorunları, yer altı kaynaklarının kayıt dışı olarak çıkarılmasının yanında bölge ülkelerinde güvenlik sorunu oluşturmakta ve sivillerin hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Bu süreçte karşı karşıya gelen ülkeler ise Ruanda ve KDC olmuştur. Ni-

³ Anadolu Ajansı, "Ruanda ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti yeniden savaşın eşiğinde", 03.02.2023.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: [24.im/61f](https://aa.com.tr/24.im/61f)
Erişim Tarihi: 15.05.2023.

Kongo Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin Goma kentinde toplanan yüzlerce kişi, ülkenin bölünme tehlikesine dikkat çekmek için barışçıl gösteri düzenledi. Göstericiler, KDC'nde uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını isterken, 23 Mart Hareketi (M23) isimli isyancı grubu desteklediğini iddia ettikleri Uganda ordu birliklerinin, Doğu Afrika Topluluğu (EAC) bünyesinde Goma'ya konuşlandırılma planına karşı çıkıyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

tekim KDC, 26 Mayıs 2022'de Ruanda'yı isyancı grup M23'e destek vermekle suçlarken Ruanda ise iddiaları reddetmiştir. Bu süreçte iki ülke arasındaki kriz artarak devam etmiş ve Ruanda, resmî hava yolu şirketi RwandAir'in, KDC'ye olan bütün uçuşlarının askıya alındığını durdurmuştur. Ruanda'nın bu adımları sonrası ise KDC, ülkesindeki isyancı gruplara destek vermekle suçladığı Ruanda'dan Kigali Büyükelçisi'ni 28 Mayıs'ta çekerek iki ülke arasındaki uçuşları askıya almıştır.

Afrika'nın doğusundaki bölgesel kriz alevlenirken haziran ayı itibarıyla AfB ve uluslararası toplumdan krizin çözümüne yönelik adımlar atılsa da başarılı olunamadığı görülmektedir.⁴ Özellikle Ruanda hükûmeti, bölgedeki güvenlik krizinin çözümünde uluslararası toplumu başarısız olmakla eleştirmiş ve KDC'deki BM İstikrar Misyonu'nun (MONUSCO), artık gözlemci statüsü talep edemeyeceğini ve bunun "suç ortaklığı" olduğunu eleştirisi yapmıştır.

⁴ Macky Sall, "Je remercie les Pdts Tshisekedi et...", Twitter, 30.05.2022.

twitter.com/l24.im/sUcQk adresi içinde kısa URL:

l24.im/sUcQk

Erişim Tarihi: 23.05.2023.

Barış Görüşmeleri

Krizin çözümüne yönelik 2022 yılında farklı adımlar atılmıştır. Haziran ayında başlayan barış görüşmeleri, temmuz ayında Angola'nın ara buluculuğunda devam etmiştir. Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame ile KDC Devlet Başkanı Felix Tshisekedi, temmuz ayında Angola Devlet Başkanı Joao Lourenço'nun ara buluculuğu ve ev sahipliğinde görüşmüş ve iki ülke arasındaki sorunlarının çözümü noktasında anlaşmaya varmıştır. Atılan bu adımla Angola'nın gözetiminde Ruanda-KDC ortak komisyonu kurulması, iki ülke arasında ilişkilerinin normalleştirilmesi, düşmanlıkların derhâl durdurulması ve mültecilerin ülkelerine geri dönüşü üzerinde karar alınmıştır.

Angola'dan sonra eylül ayında ABD'nin New York şehrinde Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un ara buluculuğunda bir araya gelen Tshisekedi ve Kagame iki ülke arasındaki gerilimi azaltmak için uzlaşma sağlamış, terörle mücadelede ve KDC'nin doğusunda faaliyet gösteren 23 Mart Hareketi (M23) adlı isyancı grubun bu ülkeden çekilmesini sağlamak için ortak hareket etme konusunda anlaşmıştır.

Afrika'nın doğusundaki krizin çözümüne yönelik bu kez de Doğu Afrika Topluluğu (EAC) müdahale etmiş ve barış görüşmeleri için taraflar kasım ayında Kenya'nın başkenti Nairobi'de bir araya gelmiştir. Bu görüşmeye bölgedeki bazı silahlı örgütler de katılmış ancak M23 isimli isyancı grup, ele geçirdiği bölgelerden çekilmediği için görüşmelere çağrılmamıştır.

Atılan tüm bu adımlarla silahlı gruplar ve komşu ülkelerin liderleriyle yapılan iki ayrı müzakerelerde ateşkes kararı çıkmasına rağmen bölgedeki gerginlik hâlen devam etmektedir. Bununla birlikte çatışmanın tarafları Ruanda ve KDC birbirlerini suçlamayı sürdürmektedir. Nitekim KDC, Ruanda'yı, isyancı hareketleri kullanarak bu ülkenin değerli madenlerini çalmakla suçlarken Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame ise bu iddialara "Biz hırsız değiliz!" diye cevap vermiştir. Ayrıca Kagame, barışı için atılan adımlarda KDC'nin samimi olmadığını ve KDC lideri Tshisekedi'nin krizi kullanarak seçimleri erteletmeyi planladığını öne sürmüştür.⁵

Sonuç

Afrika genelinde geçmişte iki ülke arasında yaşanan ve önlem alınmayan birçok kriz, bölgesel ve hatta küresel sorun hâline gelmiştir.

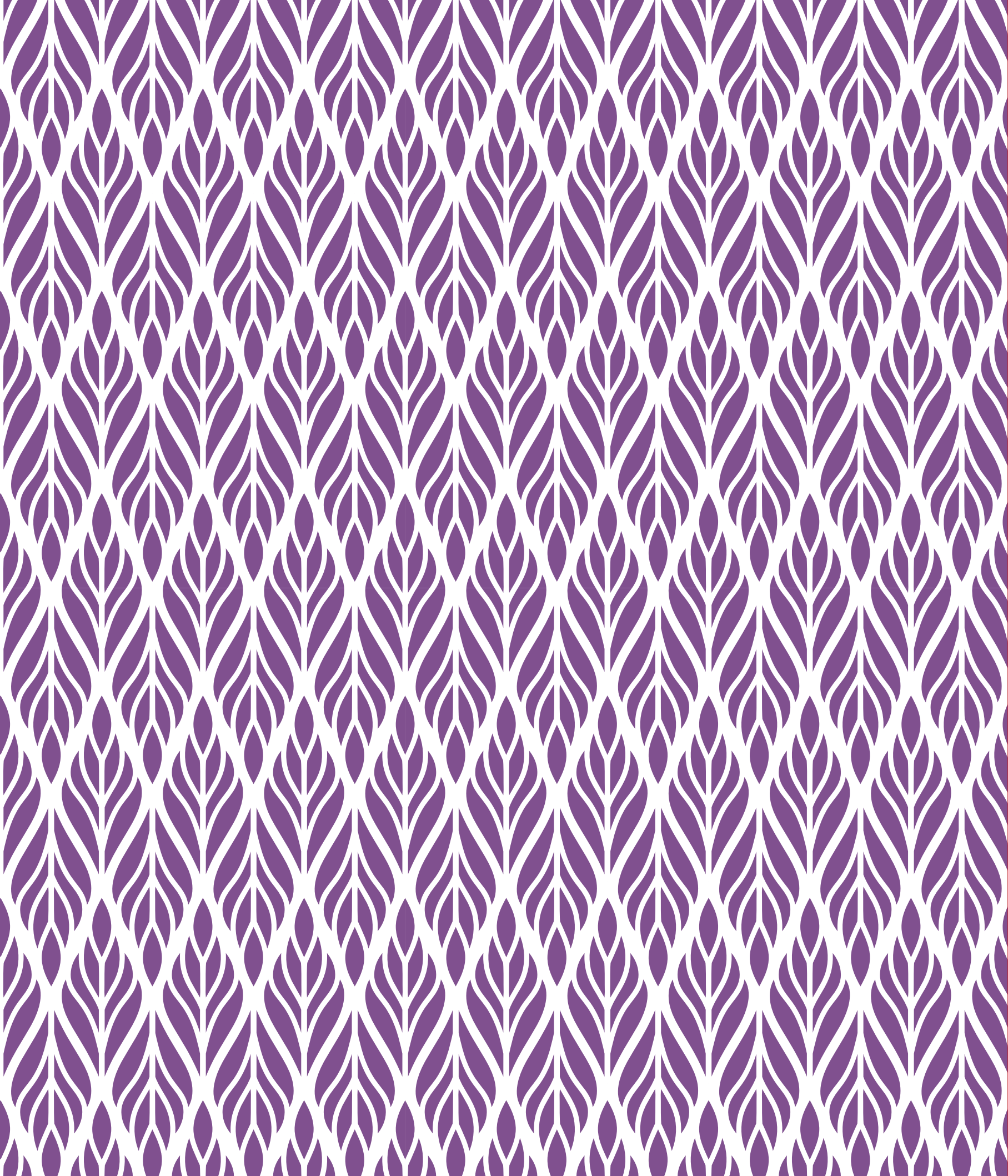
⁵ Rwanda Broadcasting Agency (RBA), "We are not thieves...", Twitter, 30.05.2022
[twitter.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/X6p](https://twitter.com/124.im/X6p)
 Erişim Tarihi: 23.06.2023.

Angola iç savaşı, Boko Haram ve Eş-Şebab gibi örgütler ve Libya krizi bunlar arasında sıralanmaktadır. Bugün hâlen devam eden KDC ile Ruanda arasındaki krizin farklı nedenleri bulunmaktadır. Doğu Afrika'daki söz konusu krizin temelleri, 1994 Ruanda Soykırımı'na kadar götürülmektedir. Afrika'nın doğusunda devam eden krizin tarihî, toplumsal ve ekonomik nedenleri bulunmaktadır. Öte yandan bölgede hâlen varlığını sürdüren silahlı örgütler, bölgenin yer altı zenginlikleri ve Ruanda soykırımı sonrası yaşanan göçler krizin derinleşmesine neden olmaktadır.

Krizin merkezindeki ülkelerden Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC) ile Ruanda, barış görüşmelerine rağmen birbirini suçlamayan açıklamalara devam etmektedir. KDC, Ruanda'yı isyancı grupları desteklemek ve içişlerine karışmakla suçlarken Ruanda ise iddiaları reddetmektedir.

Krizin devam ettiği bölge yer altı zenginlikleriyle de dikkat çekmektedir. Nitekim KDC'nin doğusunda Kobalt, koltan, gümüş, bakır, altın ve elmas gibi madenler bulunmaktadır. Buna rağmen bölgedeki güvenlik sorunları, isyancı grupların varlığı, kötü yönetim bu zenginliklerin gayriresmî yollarla bölgeden çıkmasına neden olmaktadır. Silahlı örgütler ise güvenlik sorununu derinleştiren barışın önündeki en büyük engeller arasında bulunmaktadır.

Atılan adımlara rağmen çözülemeyen ve bölgedeki 7 ülkeyi ilgilendiren bölgesel kriz, Ruanda ile KDC'nin karşılıklı adımlarıyla derinleşmiştir. Karşılıklı suçlamalar, uçuşların durdurulması gibi adımlarla sürmüştür. Buna rağmen barış için gerek kıta içinde gerekse kıta dışında birçok girişim yapılmıştır. Angola'nın ara buluculuğu ve ev sahipliğinde Ruanda ve KDC'li liderler görüşmüş, sonrasında ise ABD'nin New York şehrinde Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un ara buluculuğunda liderler bir araya gelmiştir. Barış için son adım ise Doğu Afrika Topluluğu (EAC) tarafından atılmıştır. Barış için atılan adımlar ve ateşkes kararlarına rağmen bölgedeki gerginlik devam etmektedir. Sonuç olarak 2022 yılında Afrika'nın doğusunda yaşanan iki ülke arasındaki kriz, farklı boyutları olan bölgesel bir krizi ihtiva etmektedir. Atılan adımlara rağmen çözüme kavuşturulamayan krizin gelecek yıllarda da süreceği görülmekte ve Afrika'nın doğusundaki istikrar ve güvenliliği olumsuz etkileme riski taşımaktadır.

2022'de Sahraaltı Afrika Ekonomik Görünümü

5

Duygu Tutuk*

Giriş

Sahraaltı Afrika; doğal kaynakları, geniş ve büyüyen nüfusu ve hızla genişleyen orta sınıfı nedeniyle önemli ekonomik potansiyele sahip bir bölgedir. Bölgenin bu potansiyeli incelendiğinde öncelikle petrol, gaz, altın, elmas, bakır ve diğer mineraller dâhil olmak üzere doğal kaynaklar açısından zengin olduğu görülmektedir. Öte yandan, bu kaynaklar bölge için önemli bir gelir kaynağı sunmaktadır. Ayrıca, Sahraaltı Afrika'nın nüfusunun 2050 yılına kadar iki katına çıkması, dolayısıyla mal ve hizmetler için geniş ve büyüyen bir pazar sağlaması beklenmektedir. Bunlara ek olarak Sahraaltı Afrika, önemli bir istihdam ve ekonomik büyüme kaynağı olabilecek geniş bir tarım sektörüne sahiptir. Öyle ki bölge, önemli bir gıda ihracatçısı olma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyeline karşın yoksulluk, siyasî istikrarsızlık ve yetersiz altyapı gibi önemli ve süregelen ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Sahraaltı Afrika'nın 2022 ekonomik görünümü değerlendirildiğinde, bölgedeki ekonomik büyüme 2021'de %4,1 olarak gerçekleşirken, 2022'de %3,6'ya gerilediği görülmektedir.¹ Bu durumda, bölgede hâlihazırda süregelen ekonomik sorunlara ek olarak, 2022 yılında küresel

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisat A.B.D., duygu.tutuk@hbv.edu.tr; duygu.tutuk97@gmail.com.

¹ The World Bank, "The World Bank in Africa", 05.04.2023

worldbank.org/ adresi içinde kısa URL: [24.im/2POn](https://www.worldbank.org/24/im/2POn)

Erişim Tarihi: 03.06.2023.

büyümede gözlenen yavaşlama, Rusya-Ukrayna Savaşı, savaşın şiddetlendirdiği yükselen enflasyon ve olumsuz hava koşulları nedeniyle yaşanan kuraklık, küresel finansal piyasalarda daralma ve artan borç sıkıntısı riskleri görülmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Afrika'ya ekonomik etkileri incelendiğinde, özellikle gıda tedarik zincirine olan etkiler öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Sahraaltı Afrika ülkeleri için en temel gıda maddesi olan buğdayın tedarikinde oluşan aksamalar, bölgedeki ülkeleri tehdit etmiştir. Buna ek olarak, Rusya-Ukrayna Savaşı yüksek enflasyona yol açmıştır. Bu durum bölgede yoksulluğu artırırken, yükselen enflasyon hem ticarî yatırımları hem de hane halkı tüketimini baskılayarak Sahraaltı Afrika'daki ekonomik aktiviteleri sınırlandırmaktadır. Başka bir deyişle, yüksek enflasyon ve düşük yatırım büyümesi, Afrika ekonomilerini kısıtlamaya devam etmektedir. Gıda ve akaryakıt fiyatlarının da tüketici fiyatlarına yüksek oranda yansması, enflasyonun birçok ülkede rekor seviyelere çıkmasına neden olmuştur. Sahraaltı Afrika'daki nüfusun büyük çoğunluğu, toplam harcamalarının %40'ından fazlasını gıdaya ayırdıkları için yüksek gıda fiyatlarından etkilenmektedir. Bölgede yaşanan sel ve benzeri olumsuz hava koşulları ve kuraklık da birçok ülke için önemli bir sektör olan tarım ve gıda üretimini olumsuz etkilemekte ve azalan tarımsal üretim, yüksek gıda fiyatlarına yol açarak enflasyonun artmasına ve tüketicinin satın alma gücünün düşmesine neden olmaktadır. Artan borç sıkıntısı riski de bölgenin ekonomik büyümesinin yavaşlamasına yol açan diğer bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Aralık 2022 verilerine göre, bölgedeki ülkelerin borç sıkıntısı riskleri yüksek olmaya devam etmektedir. Son olarak, olumsuz küresel finansal koşullar da Afrika'da borçlanma maliyetlerini artırarak, bölgedeki makro-mali istikrarı tehdit etmektedir.

Bu çalışmanın temel iddiası, 2022'de çok sayıda yeni ve eş değişkenli ekonomik krizin ortasında dünya çapında beliren durgunluk tehdidinin, Afrikalı politika yapımcıların üretkenliğini artırarak, bölgedeki ekonomik büyümeyi hızlandıran politikaları uygulama ihtiyacına dikkat çekmektir. Bu bağlamda, tarımsal verimliliği artırmak, büyümeyi artıran bir yapısal dönüşüm sürecini yürütmek için hayati önem taşımaktadır.

2022'de Sahraaltı Afrika'nın Ekonomik Büyümesinde Gerileme: Nedenler ve Beklentiler

2050 yılına kadar, yarısı 25 yaşın altında olacak olan 1 milyardan fazla nüfusa sahip olması beklenen Sahraaltı Afrika, kapsayıcı büyüme sağlama ve bölgedeki yoksulluğu ortadan kaldırma potansiyeline sahip insan ve doğal kaynaklar açısından çeşitlilik içeren bir kıtadır. Dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi ve 1,2 milyar kişilik pazarıyla kıta, kaynaklarının ve insanların potansiyelinden yararlanarak tamamen yeni bir kalkınma yolu sunmaktadır. Bölge, 22'si kırılıgan veya çatışmalardan etkilenen düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülkelerden oluşmaktadır. Ayrıca Afrika'da küçük bir nüfus, sınırlı insan sermayesi ve sınırlı bir arazi alanı ile karakterize edilen 13 küçük devlet bulunmaktadır. 2022 yılında Sahraaltı Afrika'da ekonomik toparlanmanın aniden kesintiye uğradığı görülmüştür. Nitekim, 2022 yılında ekonomik büyümede görülen gerileme de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ekonomik büyümedeki bu gerilemenin nedenleri incelendiğinde, dünya çapındaki yavaşlamanın, daha sıkı küresel mali koşulların ve küresel enflasyondaki önemli ölçüdeki artışın hâlihazırda devam eden bir dizi şoktan yıpranmış olan bölgedeki etkisi dikkat çekmektedir.² Bu bağlamda, Sahraaltı Afrika'nın ekonomik görünümünü geliştirmiş ekonomiler ve yükselen piyasalardaki yavaşlama, sıkılaştırılan küresel finansal koşullar ve değişken emtia fiyatlarının şekillendirdiği görülmektedir. Genel olarak, bu koşulların oluşmasına ise Rusya-Ukrayna Savaşı, olumsuz hava koşulları, finansal piyasalarda daralma ve artan borç riski yol açmaktadır.

Sahraaltı Afrika'da Rusya-Ukrayna Savaşı Etkileri

24 Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı tüm dünyayı etkilediği gibi, Afrika kıtasını da ekonomik, siyasi, diplomatik ve askeri açıdan etkilemiştir. Bu savaş, Afrika ülkelerinin gıda ve enerji tedarikini olumsuz yönde etkilerken, bu bağlamda özellikle, buğday, petrol ve doğal gaz gibi malların fiyatları ve arzı, savaş nedeniyle değişmiştir. Nitekim Afrika'da buğday ithalatı önemli ölçüde Rusya ve Ukrayna'dan yapılmaktadır.³ Rusya ve Ukrayna, dünya buğdayının yaklaşık %30'unu tedarik etmekte olduğundan, savaş nedeniyle buğday ithalatında aksamalar yaşanmış ve Afrika ülkelerinde gıda fiyatlarında artış görülmüştür. Ayrıca, bölgede petrol ve doğal gaz ithalatı da savaştan etkilenmiştir. Savaş nedeniyle dünyanın en büyük üçüncü petrol ve

² The World Bank, "The World Bank in Africa."

³ Kaan Devocioğlu, "Rusya-Ukrayna Savaşının Afrika'ya Etkileri", *Orta Doğu Analiz*, Cilt 13, Sayı 120, 2022, s. 70-73.

doğal gaz üreticisi olan Rusya'nın petrol ve doğal gaz ihracatında düşüş meydana gelmiş ve küresel fiyatlar yükselmiştir.⁴

Rusya-Ukrayna Savaşı, başta tarım, gübre ve enerji sektörlerinde olmak üzere küresel ticaret ve tedarik zincirlerinde yaşanan aksamalar ve buna bağlı olarak Rusya ile ticarete yönelik yaptırımlar, Afrika'nın ekonomik görünümüne yönelik risk dengesini aşağı doğru kaydırmıştır. Savaş dolayısıyla ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki küresel artışın bölge ülkeleri üzerinde asimetrik bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Örneğin, bölgedeki petrol ihraç eden ülkeler, ihraç ettikleri emtiaların yüksek fiyatlarından fayda sağlayabilirler. Öte yandan, net enerji, gıda ve diğer emtia ithalatçısı ülkeler üzerindeki etkiler, daha yüksek gıda ve enerji fiyatları enflasyonist baskıları artıracak ve ekonomik aktiviteyi kısıtlayacağı için endişe vericidir. Artan gıda ve enerji fiyatlarının en büyük yükünü, özellikle kentsel alanlardaki savunmasız nüfus taşıyacak, etkiyi hafifletecek önlemlerin alınmaması hâlinde ise bu durum, kıta genelinde toplumsal sorunlara yol açacaktır. Bu bağlamda, yüksek gıda ve enerji maliyetlerinin etkisini azaltmak için sübvansiyonların uygulanması önem arz edecektir. Ancak, kıtadaki çoğu ülkede mali alan, Covid-19 salgınının etkisiyle kısıtlı olmaya devam etmektedir. Nitekim gelirler, pandemi öncesi seviyeye henüz ulaşmamıştır.⁵

Rusya- Ukrayna Savaşı, bölgedeki çoğu ülkenin Covid-19 sonrasında başlayan mali konsolidasyon sürecini de durdurmuştur. Ülkeler, gıda ve akaryakıt fiyatlarındaki artışı sınırlamak amacıyla sübvansiyonlar, tarife ve harçlardan geçici olarak muafiyetler ve en savunmasız kesimler için gelir desteği gibi önlemlere giderek daha fazla başvurdukça, bölgenin mali açığı %5,2'ye yükselmiştir. Hızlı kamu borcu birikimiyle birleşen zayıf büyüme, 2010 yılında %32 olan medyan kamu borcunun gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYİH) oranını 2022'de %57'ye yükseltmiştir.⁶

Genel olarak Rusya ve Ukrayna arasındaki bu savaş, Afrika'da sürdürülebilir, dayanıklı ve kapsayıcı gıda sistemlerini inşa etmeye yönelik politika ve yatırım seçeneklerine olan acil ihtiyaca dikkat çekmektedir. Öyle ki savaş, yoksulluk ve eşitsizlik de dâhil olmak üzere yapısal zayıflıkları ve kırılganlıkları artırmaktadır.⁷

4 Göktuğ Çalışkan, "Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Afrika'ya Etkileri", ANKASAM, 14.05.2022.

 ankasam.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/sDH0
Erişim Tarihi: 03.06.2023.

5 African Development Bank Group, "African Economic Outlook 2022 – Highlights", 25.05.2022.

 afdb.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/oN1t3Ou
Erişim Tarihi: 03.06.2023.

6 The World Bank, "The World Bank in Africa."

7 Çalışkan, "Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Afrika'ya Etkileri."

Bölgedeki Ekonomik Sorunlar ve Artan Borç Riskinin Ekonomik Büyümeye Etkileri

2022 yılında Sahraaltı Afrika'da, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yanı sıra yükselen fiyatlar ve çeşitli nedenlerden kaynaklı bir dizi ekonomik sorun ve artan borç riski de bölge ülkelerinin ekonomik büyümelerini etkilemiştir. Yükselen gıda ve enerji fiyatlarına ek olarak zayıflayan para birimleri ve düşük yatırım büyümesi ile gelişen yüksek enflasyon ile tüketiciler ve yatırımcılar için ortaya çıkan belirsizlik, Afrika ekonomilerini kısıtlamıştır. Yıllık ortalama iki haneli enflasyona sahip ülke sayısı 2021'de 9 iken 2022'de 21'e yükselmiştir. Manşet enflasyon geçen yıl zirve yapmış gibi görünse de çift haneli enflasyona sahip ülke sayısının 12'ye düşmesi beklenmektedir. Öte yandan, Sahraaltı Afrika'daki yatırım büyümesi 2010-2013'te %6,8'den 2021'de %1,6'ya düşmüştür. Ayrıca, Doğu ve Güney Afrika'da da Batı ve Orta Afrika'dan daha keskin bir yavaşlama görülmüştür.⁸

Bu zorlukların varlığına rağmen, bölgedeki bazı ülkeler çok sayıda krize direnç göstermektedir. Bunlar, 2022'de sırasıyla %5,2, %6,7 ve %8,6 büyüyen Kenya, Fildişi Sahili ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ni (KDC) içermektedir. Ancak Angola gibi daha büyük ekonomik gelişime sahip ülkeler hariç bölgedeki diğer ülkelerde ekonomik büyümenin 2023'te %4,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Öte yandan, kaynak açısından zengin olmayan ülkelerin daha güçlü performansının daha düşük ithalat faturalarından elde edilen kazançlara ve hizmetlerdeki genişlemeye bağlı olduğu ileri sürülmektedir.⁹

Doğal kaynakların potansiyelinden yararlanmak, Afrika ülkelerinin mali ve borç sürdürülebilirliğini iyileştirmek için bir fırsat sunmaktadır. Nitekim doğal kaynaklar (petrol, gaz ve mineraller), düşük karbon geçişi sırasında Sahraaltı Afrika ekonomileri için de büyük bir ekonomik fırsat sunmaktadır. Öyle ki, enerji kaynaklarından yararlanmak enerji erişimini iyileştireceğinden Afrika ülkeleri için büyük önem arz etmektedir. Nitekim Sahraaltı Afrika 2022 yılında evrensel, sürekli ve yüksek kaliteli enerji erişim hedeflerine ulaşmak için önemli bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Birçok doğal kaynak projesi uzak ve kırsal topluluklarda yer aldığından, 2022'de Afrika'da 600 milyon insan, başka bir deyişle kıtanın %43'ü elektriğe erişimden yoksun kalmıştır. Bu bağlamda, Afrika'nın kaynak tabanı ve ilgili yatırımların çeşitli enerji kaynakları geliştirerek ekonomik ilerlemeyi hızlandırmaya yardımcı olması beklenmektedir. Bu durum 2022 yılında özellikle Güney Afrika'da

⁸ The World Bank, "The World Bank in Africa."

⁹ The World Bank, "The World Bank in Africa."

öne çıkmıştır. Güney Afrika'da devlet elektrik şirketi ESKOM, haneleri karanlıkta bırakarak, üretimi sekteye uğratarak ve her büyüklükteki işletmeye zarar vererek, rekor düzeyde elektrik kesintileri uygulamaktadır. Kıtanın önde gelen sanayi gücü ESKOM, bakımsız elektrik santallerinden yeterince elektrik üretememektedir. Bu bağlamda, devlete ait elektrik şirketi ESKOM'un borç yükü altında kalması, ülkedeki enerji krizi için yeterli elektrik üretememesi, buna ek olarak şirkette iddia edilen yolsuzluğun ayda ortalama 55 milyon dolara (1 milyar rand) mâl olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰ Bu noktada ESKOM'daki yolsuzluğun ele alınması önemlidir. Nitekim yalnızca şirketin mali durumu için değil, aynı zamanda Güney Afrika'nın genel ekonomik refahı için de büyük önem arz etmektedir. Öyle ki ESKOM, Güney Afrika'nın elektriğinin çoğunu üretmekten sorumludur. Elektrik krizinin devam etmesi hâlinde ülkenin işletmeleri ve vatandaşları için daha geniş kapsamlı sonuçlara yol açması beklenmekte olup, ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde de olumsuz etkilere yol açması beklenmektedir.

Afrika ülkeleri, yerel ihtiyaçları karşılamak için gaz ve yenilenebilir enerjiyi bir araya getirmek için kaynaklarını kullanabilir. Yeni keşfedilen ve az gelişmiş doğal gaz rezervlerine yönelik içe dönük yatırımlara öncelik vermek, ihracat gelirlerini harekete geçirebilir ve yerli enerji üretimini ve erişimini teşvik edebilir. Buna ek olarak, bölgesel entegrasyon ve kıtasal bir serbest ticaret bölgesinin uygulanması, Sahraaltı Afrika'da ekonomik dönüşümü teşvik etmek için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda Afrika için düşük karbonlu bir gelecek için hazırlanmasında iyi yönetim ve kaynak gelirlerinin sağlam makro-mali yönetimi büyük önem arz etmektedir. Bunlara ek olarak, petrol, gaz ve maden kaynaklarının ekonomik faydalarından başarılı bir şekilde yararlanılması da gerekmektedir. Nitekim doğal kaynak zenginliğinin etkin yönetimi, istihdamın artması, katma değer ve insani gelişmeye yatırım için önemli fırsatların kilidini açması beklenmektedir.

2022 yılında bölge ülkelerinin ekonomik büyümesini etkileyen bir diğer unsur ise, artan borç riski ve borçların yeniden yapılandırılması olmuştur. Uluslararası Para Fonu'na (IMF) göre, 2021 yılı itibari ile 20 Sahraaltı Afrika ülkesi borç sıkıntısı içinde veya borç sıkıntısı riski altındadır. Borç sıkıntısı riski altında olan Afrika ülkeleri arasında Burundi, Cabo Verde, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Komorlar, Cibuti, Etiyopya, Gambiya, Gana, Gine-Bissau, Kenya, Malavi, Sierra Leone ve Zambiya bulunurken; borç sıkıntısı içinde olan Afrika ülkeleri ise Çad, Eritre, Mozambik, Somali, Sudan ve Zimbabve'dir.¹¹

10 Africanews, "South Africa: corruption costs Eskom \$55m a month", 26.04.2023.

 africanews.com/ adresi içinde kısa URL: [24.im/AFzdt/](https://www.africanews.com/24.im/AFzdt/)
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

11 This Day Live, "IMF: 20 Sub-Saharan African Countries in Debt Distress, High Risk of Debt Distress", 03.05.2022.

 thisdaylive.com/ adresi içinde kısa URL: [24.im/OZPB/](https://www.thisdaylive.com/24.im/OZPB/)
Erişim Tarihi: 04.06.2023.

Borç sıkıntısı, bir ülkenin finansal yükümlülüklerini yerine getiremediği ve borçlarını yeniden yapılandırması gerektiği durumdur. Bu durum, borç alan ülkelerin piyasalara erişimini kaybetmesine ve daha yüksek borçlanma maliyetlerine maruz kalmasına neden olacak, ayrıca büyüme ve yatırımı da olumsuz etkileyecektir. Borç sıkıntısı olan ülkelerde enflasyon artmakta, para birimleri değer kaybetmekte, üretim ve gelirlerin azalması beklenmekte olup, yoksulluk ve eşitsizlik artmaktadır.¹² Ayrıca bu ülkelerde kamu harcamaları kısıtlanabilir ve sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi temel sektörler daha az kaynak ayrılabilir. Bu durum yoksul kesimleri daha fazla etkileyebilir.¹³ Bu bağlamda, borç sıkıntısının çözümü için uluslararası toplumun koordineli bir şekilde hareket etmesi, borcu olan ülkelere borç indirimi, yeniden yapılandırma ve şeffaflık sağlaması gerekmektedir.¹⁴

Uluslararası toplumla koordineli çözümler kapsamında, Afrika ülkeleri de borçlarını ödemede zorluklarla karşılaştıklarında, borçlarının yeniden yapılandırılması için genellikle Paris Kulübü'ne başvurumaktadırlar. Paris Kulübü, genellikle borcun vadesini uzatarak veya faiz oranını düşürerek borçların yeniden yapılandırılması için borçlu ülkelerle müzakere etmektedir. Bu noktada, borç müzakereleri için kurumların eksikliği dünya ekonomisinde önemli bir kurumsal sorun teşkil ederken Paris Kulübü, müzakereler için bir platform sağlayarak ve alacaklı ülkelerin çabalarını koordine ederek Afrika ülkelerinin borçlarının yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim borçların yeniden yapılandırılması yoluyla, Afrika ülkelerinin borç ödemelerinin yükünün azaltılmasına ve kaynakların kalkınmaya yönlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Borçların yeniden yapılandırılması hususunda, 2022 yılında bölgede Zambiya öne çıkan ülkelerden biridir. Zambiya, 2020'deki Covid-19 salgını sırasında kamu borcu temerrüde düşen ilk Afrika ülkesidir, ancak Çin ve Eurobond sahipleri de dâhil olmak üzere alacaklılara olan dış borçlarının yeniden yapılandırılması büyük ölçüde ertelenmiştir. Bu durumun, Zambiya'nın alacaklılarının farklı birçok ilgiliyi barındırdığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ülkede hem ikili alacaklılar hem de özel tahvil sahipleri ile yeniden yapılandırma üzerinde çalışılmaktadır, ancak borç ertelenmenin nasıl sağlanacağı konusunda fikir birliğine varılamaması nedeniyle görüşmeler hâlen sürmektedir. Bu bağlamda, Zambiya'nın devam eden borç yeniden yapılandırmasının daha fazla ertelenmesi hâlinde makroekonomik reformlardan bugüne kadar elde edilen kazanımları kaybedeceği düşünülmektedir.¹⁵

12 Michael Pettis, "How Does Excessive Debt Hurt an Economy?", *Carnegie Endowment for International Peace*, 08.02.2022.

 carnegieendowment.org/ adresi içinde kısa URL: [i24.im/39PerA](https://www.ia24.im/39PerA)
Erişim Tarihi: 04.06.2023.

13 Dalia Hakura, "What Is Debt Sustainability?", *International Monetary Fund (IMF)*, 2020.

 imf.org/ adresi içinde kısa URL: [i24.im/XkTWFeJ](https://www.ia24.im/XkTWFeJ)
Erişim Tarihi: 04.06.2023.

14 IMF, "IMF Annual Report 2022: Crisis Upon Crisis", *International Monetary Fund (IMF)*, 2022.

 imf.org/ adresi içinde kısa URL: [i24.im/tqKe42g](https://www.ia24.im/tqKe42g)
Erişim Tarihi: 13.06.2023.

15 Jorgelina Do Rosario & Andrea Shalal, "Zambia reforms could go to waste if restructuring delayed further -Treasury Secretary", *Reuters*, 13.04.2023.

 reuters.com/ adresi içinde kısa URL: [i24.im/nYpF](https://www.ia24.im/nYpF)
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Sonuç

Sahraaltı Afrika, zengin kültürel mirası, doğal kaynakları ve artan genç nüfus yoğunluğuyla önemli ekonomik potansiyele sahip bir bölgedir. Sahraaltı Afrika'nın petrol, gaz, altın, elmas, bakır ve diğer mineraller dâhil olmak üzere doğal kaynaklar açısından zengin doğal kaynakları bölge için önemli bir gelir kaynağı sunmaktadır. Ancak söz konusu doğal kaynakların katma değerli ürün üretimine dönüştürülmemesi, kıta ekonomisinin gelişmesindeki temel zorluklardan biridir. Buna ek olarak, Sahraaltı Afrika nüfusunun 2050 yılına kadar iki katına çıkması, mal ve hizmetler için geniş ve büyüyen bir pazar sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bölge, önemli bir istihdam ve ekonomik büyüme kaynağı olabilecek geniş bir tarım sektörüne sahiptir. Öyle ki Sahraaltı Afrika, dünyanın diğer coğrafyalarına önemli bir gıda ihracatçısı olma potansiyeline sahiptir. Ancak bölge bu potansiyeline karşın yoksulluk, siyasî istikrarsızlık, yetersiz altyapı gibi önemli ve süregelen ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Öyle ki Sahraaltı Afrika'nın ekonomik büyümesi 2021 yılına kıyasla 2022 yılında gerileme göstermiştir. Bu durumun, dünya genelinde ekonomik faaliyetlerde yavaşlama, daha sıkı küresel finansal koşullar, küresel enflasyondaki artış, Rusya-Ukrayna krizi ve hâlihazırda süregelen bir dizi ekonomik şokun etkisiyle meydana geldiği ileri sürülebilir. Bu çalışmada ise 2022 yılında Sahraaltı Afrika'nın ekonomik görünümü bağlamında, bahsi geçen ekonomik sorunlar ele alınmış olup özellikle bölgede yıl içerisinde öne çıkan başlıklar incelenmiştir. Sonuç olarak bölgenin, son yılların en zorlu ekonomik ortamlarından biri ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bölgenin geleceği küresel ekonomideki gelişmelerle yakından ilgili olmakla birlikte, yerel olarak her ülkenin iç dinamiklerinde farklı konular öne çıkmaktadır.

Ekonomik Entegrasyon Örneği Olarak Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi: Mevcut Durum, Önemi ve Beklentiler

Hakan Aydın*

Giriş

Uluslararası ilişkiler alanındaki tartışmaların analitik çerçevesini genişleten konulardan birisi, ekonomik bütünleşme/entegrasyon çabalarıdır. Ekonomik entegrasyon türleri; ekonomik iş birliği anlaşmaları, serbest ticaret bölgesi/alanı, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik şeklinde yoğunluğu artan, birbirlerini kapsayan ve ayrışan bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Dünya üzerinde iddialı bir ekonomik entegrasyon örneği olarak Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AKSTB) anlaşmasına ilişkin resmî süreç 2018 yılında Ruan-da'da düzenlenen Afrika Birliği (AfB) Zirvesi'nde 44 ülkenin imzalanmasıyla başlarken, anlaşma 2021 yılı itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

Hâlihazırda anlaşmayı imzalayan 54 ülke içerisinde 46'sı için onaylama süreci tamamlanmıştır. Temelleri siyasî anlamda Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine kadar götürülebilecek AKSTB'nin ekonomik yönden Afrika kıtasındaki bölgesel ekonomik kuruluşlar deneyiminden etkilendiği aşikârdır. AKSTB, Pan-Afrikanizm yaklaşımına dayanmaktadır. Anlaşmanın kıta içerisinde ekonomik faaliyetlere dinamiklik katma hedefinin yanında AfB'nin dayanışma ve bütünleşmesini daha ileriye taşıyacağı beklentileri bulunmaktadır. AKSTB,

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi,
hakanaydin@klu.edu.tr

AfB'nin etkinliğinin göstergesi olmasının yanı sıra örgütün daha etkin hâle getirilmesinde de önemli bir rol oynayabilir. Anlaşma, Afrika ülkeleri arasındaki ticaretin düşük seviyede seyretmesine bir çözüm sunmasının yanında ülkeler arası serbest dolaşım içermesi gibi önemli sonuçlar ve geleceğe yönelik hedefler barındırmaktadır. AKSTB, Afrika ülkelerinin rekabetçi bir şekilde küresel ekonomiye entegrasyonunu artırmak için de bir fırsattır. Zira kıta genelinde artan ticaret, yeni istihdam olanakları yaratabilir ve bu durum yoksulluğu azaltabilir. Öte yandan, kıta içi ticaretin verimliliğinin artması ve kıtasal düzeyde teknolojinin yayılması anlaşmanın hedefleri arasındadır.

Bu çalışma kapsamında ekonomik entegrasyon kavramının incelenmesinin yanı sıra Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması'nın içeriği, etkileri, önemi ve anlaşmadan beklentiler değerlendirilmektedir. Entegrasyon türlerinin incelenmesi, AKSTB'nin nasıl bir yolla karşı karşıya olduğunu gösterecektir. Anlaşmanın kısa ve uzun vadeli sonuçlarıyla birlikte kıta ülkelerine yönelik avantaj ve dezavantajlarıyla tartışma geliştirilmektedir. AfB 'Gündem 2063' doğrultusunda bu anlaşma daha kritik bir hâl alırken, Afrika ülkelerinin siyasî ve toplumsal ilişkilerine yönelik etkiler de taşımaktadır.

Kapsamlı İş Birliği Çabası Olarak Ekonomik Entegrasyon

Ekonomik entegrasyon, uluslar üstü örgütlenme aracılığıyla ülkeler arasında ekonomik işlemlerde ayrımcı ve sınırlayıcı hususların ortadan kaldırılması ve ortak politikaların benimsenmesidir. Ekonomik entegrasyonla birlikte, ilgili bölgede yer alan ülkeler arasında iş birliği süreçleri gelişmektedir. Entegrasyonların kapsamına göre dar ve geniş şekilde farklılaştıkları söylenebilir. Bu doğrultuda ekonomik entegrasyonlar derinleşerek; ikili anlaşmalar, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik entegrasyon kapsamında anlaşmalar, ülkelerin tek yanlı veya karşılıklı biçimde belirli mallar üzerinde gümrük tarifesi indiriminde bulunmasıyla kurulmaktadır. Serbest ticaret bölgesi/alanıyla (STB), ülkeler aralarındaki ticarete gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakta, birlik dışındaki ülkelere kendi özel tarifelerini uygulayabilmektedirler. Serbest ticaret bölgesindeki ülkelerin tarifelerinin birbirinden farklı olması nedeniyle entegrasyonun dışında kalan ülkeler, ihracatı en düşük tarife uygulayan ülke üzerinden gerçekleştirebilir. Bu durum, ticaret sapsmasına yol açmaktadır. Ayrıca gümrük

vergisi gelirleri, en düşük tarife uygulayan ülkeye gitmektedir. Buna karşılık, ülkeler gelir kaybını önlemek için tarife düzeylerini birbirine yaklaştırır. Menşei (üretim yeri) kuralı, STB dışındaki ülkelerin STB'ye ihracatını engellerken bölge ülkelerinin birbirine ihracatını özendirir. Gümrük birliği, STB içindeki ülkelerin üçüncü ülkelere yaptıkları ithalatta ortak gümrük tarifesi uygulama yolunu seçmesiyle kurulmaktadır. Gümrük birliğinin tarafı olan ülkeler kendi aralarındaki ürün ticaretini serbestleşmeyi amaçlarken, birlik içerisinde yer almayan ülkelere karşı da ortak bir ticaret politikası benimserler. Ortak pazar ise gümrük birliği koşullarına ek olarak, faktör (iş gücü, sermaye) piyasalarında serbest dolaşımı içermektedir. En derin ekonomik entegrasyon örneği olarak ekonomik ve parasal birlik, ortak pazarda ekonomi politikalarının ile piyasa düzenlemesinin uyumlaştırılması doğrultusunda bir ekonomik entegrasyon örneğidir. Parasal birlik çerçevesinde ülkeler, ortak para birimi kullanırlar.

Ekonomik entegrasyonun başarı şartlarına bakıldığında; söz konusu ülkeler arasında ekonomik gelişme farklılıklarının az olması, coğrafi yakınlık, kültürel ve tarihsel ortaklık, siyasî ve askerî iş birlikleri şeklinde başlıklar ortaya çıkmaktadır.¹ Dolayısıyla coğrafi konum ve kültürel yakınlık entegrasyonun başarısı için temel teşkil ederken siyasî ve askerî iş birlikleri yoluyla ekonomik entegrasyon etkinlik kazanabilir. Ekonomik ilişkilerini geliştiren kıta ülkelerinin AfB'nin siyasî, askerî ve toplumsal iş birliğinin gelişmesi hususundaki hedefe daha kolay ulaşabilmesini mümkün kılacağı söylenebilir.

AKSTB: Nasıl Bir Entegrasyon?

AKSTB'nin temeli, Ocak 2012'de, 18. Afrika Birliği Zirvesi'nde Kitasal Serbest Ticaret Bölgesi/Alanı kurulmasının kararlaştırılmasıyla atılmıştır. 2018'de Ruanda'da AfB Devlet Başkanları Meclisi'nin 10. Olağanüstü Toplantısı'nda 44 Afrika Birliği üyesi devlet, AKSTB anlaşmasını imzalamıştır. Bugün gelinen noktada anlaşmayı imzalayıp, ulusal meclislerinde onaylatmış ve onay belgelerini AfB komisyonuna sunarak anlaşmaya taraf üye devlet sayısı 46'dır. AKSTB, Ocak 2021 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Pan-Afrikanist bir vizyonla ve ekonomik bağımsızlık vurgusuyla kıtasal düzeyde birlik ve dayanışma içerisinde ekonomik entegrasyon süreci önemsenmektedir. Pan-Afrikanizm yaklaşımıyla ideolojik çerçevede Afrika'nın bütünlüğü hedeflenirken, AfB ile ortaya çıkan siyasî birliğin ekonomik birlikle perçinlenmesi üzerin-

¹ Pınar Yardımcı, *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 21-29.

den hareket edilmektedir. AKSTB, dünyanın en büyük serbest ticaret alanı niteliğindedir ve Afrika kıtasal ortak pazarı olabilmesi hususunda en temel adımdır.

AKSTB'nin gelişiminde tarihsel çerçevede AfB'nin faaliyetleri belirleyicidir. 1963'te Afrika Birliği Örgütü'nün oluşmasıyla, kıta genelinde siyasî iş birliğinin kurulması hususunda tarihî adım atılmıştı. 1991'de ise Afrika Ekonomik Topluluğu'nu oluşturan Abuja Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın 1994'te yürürlüğe girmesi, ekonomik iş birliği açısından kritiktir. 2001 yılında ise Afrika Birliği Örgütü'nü ve Afrika Ekonomik Topluluğu'nu içine alan AfB kurulmuştur. AfB'nin kuruluşunu etkileyen faktörler arasında Afrika ülkelerinin kendi aralarında birlikte hareket etme düşüncesi, ekonomik gelişimi sürdürme, güvenlik ve barış ortamının tesis edilmesi başlıkları yer almaktadır.

Abuja Anlaşması'nın 6. maddesinde belirtildiği üzere kıtasal düzeyde ekonomik entegrasyon için 34 yıllık süreçte altı aşama öngörülmekteydi. 5 yılda tamamlanması planlanan ilk aşama bölgesel örgütlerin güçlendirilmesi, 8 yıl süreceği düşünülen ikinci aşamada ise gümrük tarifelerinin dengelenmesi amaçlanmaktaydı. 10 yıl devam edecek ortak gümrük tarifesiyle gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi oluşturulması, 2 yıl içerisinde gümrük vergileri ve tarife dışı engellerin uyumlaştırılması, 4 yıllık süreçte Afrika ortak pazarının oluşması ve son 5 yıllık dönemde ise Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması hedeflenmişti.² Bugün gelinen noktada her ne kadar yıllık hedefler tutmasa da 32 yıl önceki yol haritası doğrultusunda hareket edilmektedir.

Abuja Anlaşması'nda kıtasal ticaret bloğu kurulması hususunda entegrasyon stratejisinin bir parçası olarak kıtada bölgesel düzeyde faaliyette bulunan COMESA (Doğu ve Güney Afrika için Ortak Pazar), EAC (Doğu Afrika Topluluğu), ECCAS (Orta Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu), ECOWAS (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu) ve SADC (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu) gibi ekonomik toplulukların önemi vurgulanmıştır. AKSTB, özellikle SADC, COMESA ve EAC'tan oluşan üç serbest ticaret bölgesi kapsamında yürütülen müzakerelerle ortaya çıkmıştır.³ Müstakbel Afrika Ekonomik Topluluğu için bölgesel birliklerin desteklenmesi, kıtasal iş birliği sürecini kolaylaştıracaktır.

AKSTB'nin 3. maddesinde belirtildiği gibi hedeflerin gerçekleşmesi için ürün ticaretindeki tarifeleri ve tarife dışı engelleri ortadan kaldırmak ile yatırım, fikrî mülkiyet hakları ve rekabet politikası konusunda iş birliği yapma konuları vurgulanmaktadır.⁴ Afrika kıtasının ekonomik bütünleşmesini derinleştirmek amacıyla ürün ve hizmetler ko-

² African Union, "Treaty Establishing the African Economic Community".

au.int/ adresi içinde kısa URL:

24.im/knHK8mF

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

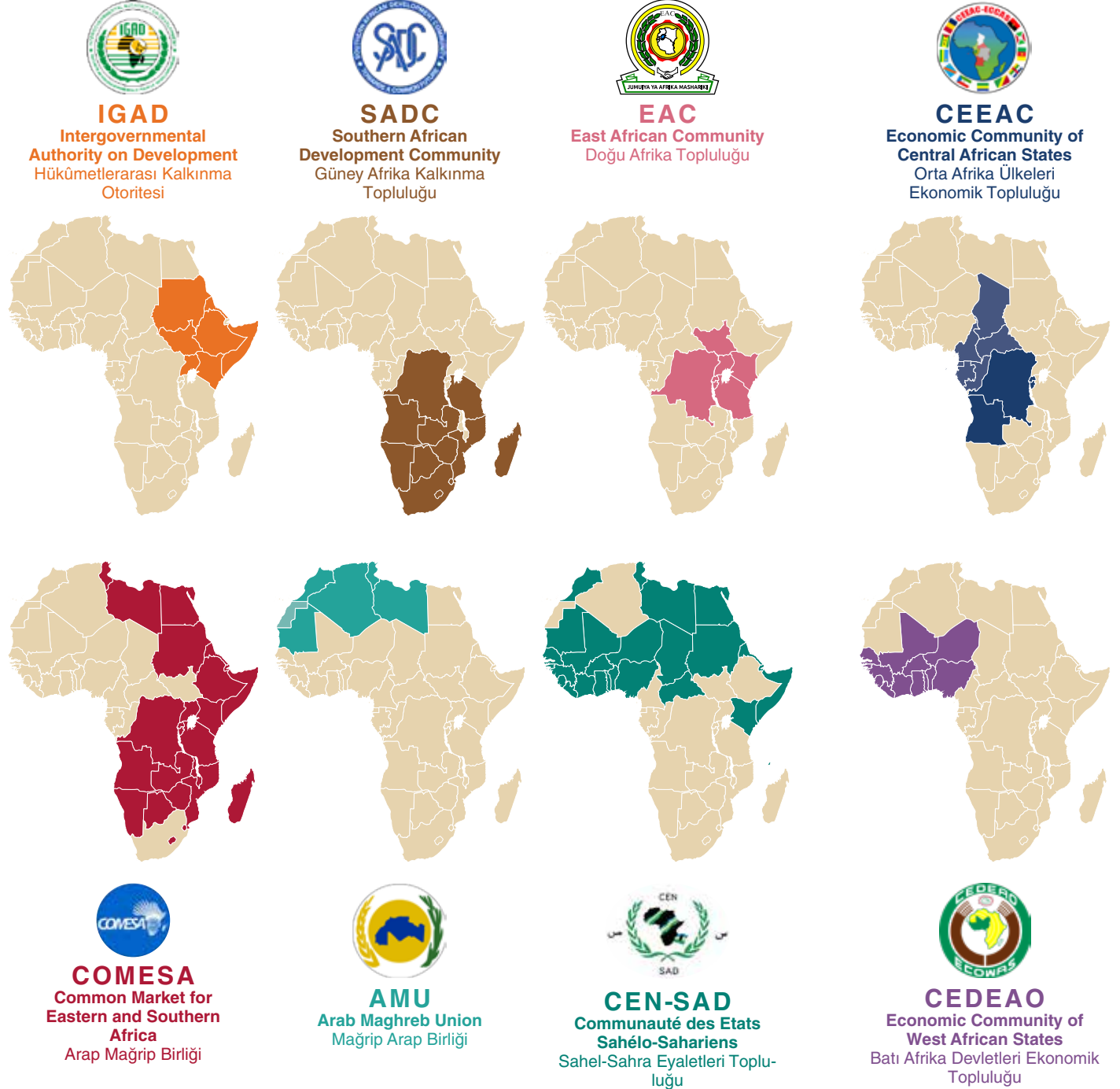
³ Lisandro Abrego, Maria Alejandra Amado, Tunc Gursoy, Garth P. Nicholls ve Hector Perez-Saiz, *The African Continental Free Trade Agreement: Welfare Gains Estimates from a General Equilibrium Model*, IMF Working Paper, 2019.

⁴ African Union, "Agreement Establishing the African Continental Free Trade Area".

au.int/ adresi içinde kısa URL:

24.im/DEUdzCj

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Görsel 1 Afrika Bölgesel
Ekonomik Toplulukları

nusunda tek bir pazar oluşturmak, sermaye ve kişilerin hareketini kolaylaştırmak da AKSTB'nin hedefleri arasında yer almaktadır. Henüz gümrük birliği gerçekleşmediği için AKSTB üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesi uygulamasını içermemektedir. AKSTB yalnızca bir serbest ticaret anlaşması değil, aynı zamanda uygulama, izleme, ödeme sistemleri, uyum ve sanayi politikasını ele alan bir dizi tamamlayıcı aracı içeren bir ticaret stratejisidir.⁵

AfB'nin 1963 yılında kuruluşundan bugüne, özellikle 2013 yılında ilan edilen Gündem 2063 doğrultusunda, 50 yıllık kalkınma planı ortaya çıkmıştır. Gündem 2063 çerçevesinde AfB'nin geniş vizyonu tanıtılmıştır. Gündem 2063'teki konular arasında altyapı geliştirme ve insani gelişim ve Afrika kıtasal serbest ticaret bölgesinin kurulması yer almaktadır.

AKSTB anlaşmasında müzakerelerin iki aşamada gerçekleşeceği belirtilmektedir. Birinci aşama, mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi ve ihtilafların çözümü için bir mekanizma kurulmasını gerektirmektedir. Ülkeler, hassas ürünler söz konusu olduğunda belirli bir süre boyunca tarife indirimleri uygulayabilir ve ürün kategorilerinin bazıları için mevcut tarifeleri koruyabilir. İkinci aşama ise, rekabet politikası, yatırım, dijital ticaret ve fikrî mülkiyet haklarını kapsamaktadır. Bölge içerisinde yer alan devletlerin, anlaşmanın uygulanmasını kolaylaştırmak için Ulusal Uygulama Komiteleri'ne rol düşmektedir. Komitelerin çalışmalarıyla kapasite inşası, gözleme/değerlendirme, raporlama gibi faaliyetler ortaya çıkmaktadır.⁶ 2023 yılının temasının AKSTB uygulamasının hızlandırılması olduğu vurgulanırken, bu konuda Ulusal Uygulama Komiteleri'nin rolünün önemli olduğu belirtilmelidir.

Ürünler / Ülkeler Kategorisi	Hassas olmayan ürünler	Hassas ürünler	Muaf olan ürünler
Az gelişmiş ülkeler (AGÜ)	10 yıl içerisinde tarifelerin %90'ında serbestleşme	13 yıl içerisinde tarifelerin %7'sinde serbestleşme	İthalat değerlerinin %10'unda tarifelerin %3'ünde serbestleşme
AGÜ dışı	5 yıl içinde tarifelerin %90'ında serbestleşme	10 yıl içinde tarifelerin %7'sinde serbestleşme	İthalat değerlerinin %10'unda tarifelerin %3'ünde serbestleşme

Tablo-1: AKSTB ürünler kategorisi, serbestleşme süreci ve tarife oranı

Kaynak: Tralac, "AfCFTA Tariff Negotiations", 2021,

[tralac.org/ adresi içinde kısa URL:](https://tralac.org/adresi-icinde-kisa-url)

i24.im/kRQ3eG

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

⁵ ODI, "From negotiations to implementation: Building Effective AfCFTA National Implementation Committees", Policy Brief, 2023.

⁶ ODI, "AfCFTA National Implementation Committees: Scoping options and support mechanism", Report, April 2023, s. 2.

Tablo 1 'de AKSTB çerçevesinde ürünler, ülkeler kategorisi ve ülkelerin yükümlülükleri gösterilmektedir. Anlaşma kapsamında ticarete konu ürünlerde belirli oranlarda ülkeler kategorisine göre tarifelerde yıllar itibarıyla kademeli indirim yapılacaktır. Ürün niteliği ve ekonomik durum ülkelerin yükümlülükleri hususunda belirleyicidir. Neticede ticaretteki tarife hatlarının %97'sini ortadan kaldırmak ve tarife dışı engelleri azaltmak hedeflenmektedir.

Ticaret anlaşmalarının uygulama sürecinde eşyanın hangi ülkeye ait olduğunun belirlenmesi açısından menşei kuralı kullanılmaktadır. "Made in Africa" menşeli ürünler, gümrük duvarına takılmadan dolaşıma girmektedir. Bu yönüyle eşyanın menşeinin bilinmesi esastır. Zira menşei kuralıyla birlikte üye olmayan ülkelere gelen ürünlerin AKSTB içerisinde yer alan düşük tarifeli bir ülkeden girişini ve başka bir üye ülkeye gümrük vergisinden muaf olarak aktarılmasını önlemek mümkündür.

Kıta içi ticaretin düşük miktarda olduğunu, ticaretin kıtadan yapılan toplam ihracatın yaklaşık %15'ine karşılık gelmesi göstermektedir. Güney Afrika, Nijerya ve Mısır kıtanın toplam ihracatının yaklaşık yarısını gerçekleştirirken, bu ülkeleri Angola, Fas, Fildişi Sahili, Gana, Namıbya ve Zimbabve takip etmektedir. Öte yandan, kıta içindeki 25 milyar dolarlık ihracatıyla Güney Afrika kıtanın toplam ihracatının üçte birini tek başına oluşturmaktadır.⁷

2022'de AKSTB

AKSTB'nin ikinci aşama müzakereleri, 2022 yılında başlamıştır.⁸ 2022 yılı için öncelik, AKSTB'nin etkili şekilde işlerliği için devam eden müzakereleri ve protokolleri sonuçlandırmaktır. Özellikle ikinci aşama müzakerelerinin tamamlanmasıyla, kıta ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliğinin derinleştirileceği düşünülmektedir. Ayrıca menşei kurallarını ve ürünlere uygulanan gümrük prosedürlerini içerecek olan AKSTB tarife kitabının yayımlanma süreci 2022'de tamamlanmıştır. Bu kapsamda çevrim içi e-tarife aracının oluşumu konusu tartışılmaktadır.⁹

AKSTB'nin operasyonel araçlarından biri olan Pan-Afrika Ödemeleri ve Uzlaşma Sistemi'nin (PAPSS) 13 Ocak 2022 tarihinde tanıtımı gerçekleşmiştir. PAPSS, sınır ötesi ödemeleri kolaylaştıracak bir platformdur. Kıtadaki girişimcilerin yararına bir şekilde para birimi konvertibilite maliyetlerini azaltacağı düşünülmektedir.¹⁰ PAPSS, ticaret-

⁷ DEİK, "Afrika Kitasal Serbest Ticaret Bölgesi ve Türk Firmalarına Etkisi", 2021.

⁸ AfCFTA Secretariat, "Creating One African Market", 29.02.2022.

⁹ au-afcfta.org/ adresi içinde kısa URL: l24.im/V5aXth

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

⁹ Nicolas Cook ve Liana Wong, "African continental free trade area (AfCFTA): Overview and Issues for Congress", CRS Report, Congressional Research Service, 3 May 2023, s. 6.

¹⁰ Wamkele Mene, "(Conversation) Implementing The African Continental Free Trade Area: Priorities and Prospects", 29.03.2022.

¹⁰ au-afcfta.org/ adresi içinde kısa URL: l24.im/m9fx

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

te finansal sınırları ortadan kaldıracak bir nitelik taşımaktadır.

Entegrasyon hedeflerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda 7 Ekim 2022'de Rehberli Ticaret Girişimi (RTG) başlatılmıştır.¹¹ RTG ile birlikte AKSTB'nin yasal ve operasyonel yönünün test edilmesinin yanı sıra katılımcı ülkelerin Gümrük İdareleri'nin ithalat ve ihracat süreçlerini kontrol etmeleri de mümkün olacaktır. RTG içerisinde Kamerun, Mısır, Gana, Kenya, Morityus, Ruanda, Tanzanya ve Tunus yer almaktadır. RTG kapsamında ticarete tahsis edilen ürünler; seramik, çay, kahve, işlenmiş et ürünleri, şeker, makarna ve kuru meyvelerdir.¹²

Kasım 2022'de işçi hareketleri AKSTB anlaşmasına işçi hükümlerinin dâhil edilmesi çağrısında bulunan bir bildiri yayınladı.¹³ Burada, 2022'de özel sektör iş birliği çabalarının yoğunlaşmasıyla birlikte gelecek 10 yıla yönelik özel sektör katılım stratejisi planının önemini belirtmek gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikli sektörler olarak ulaşım, iletişim, finans, turizm ve ticarî hizmetlerin seçilmesiyle söz konusu alanlarda faaliyette bulunan firmalarla diyalog süreci kritik olacaktır. Şu husus da ayrıca belirtilmelidir ki; Afrika'daki ticaret firmalarının %1'i kıtanın toplam ihracat değerinin %75'inden fazlasını oluşturmaktadır.¹⁴ Bu durum şirketlerle görüşülerek sınır ötesi ticarete karşılaşılan zorlukları ele almanın kolaylığını yansıtmaktadır. Ancak ihracatta etkin firma sayısının artmasının gerekliliği çok açıktır. Zira ticarî ilişkilerin yoğunlaşması ve yaygınlaşması buna bağlıdır. AKSTB 2022 itibarıyla bölge ülkeleri arasındaki ticareti %20 oranında artırmıştır.¹⁵ Ancak ticaretin ilerletilmesi hususundaki ivme kaybedilirse bütünlüğünün etkinliği bozulabilir.

Afrika içi ticaretin toplam Afrika ihracatının yalnızca %14,4'ünü oluşturması nedeniyle düşük seviyede olduğu söylenebilir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı tahminleri, AKSTB'nin Afrika içi ticareti yaklaşık %33 oranında artırabileceğini ve kıtanın ticaret açığını %51 oranında azaltabileceğini gösteriyor.¹⁶ Öte yandan, kıta genelinde ticarî akışın gelişimi noktasında altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve pazar bilgisinin yaygınlaşması beklenmektedir. AKSTB, üye ülkeler arasındaki anlaşmazlık konularını bir tarafa bırakıp kolay anlaşılabilir konular üzerinden geliştiği için hızlı bir şekilde ilerliyor. Bu noktada kıta ülkesi hükümetlerinin siyasal yaklaşımları ilerleme kaydedilmesi hususunda kritik etkiye sahiptir.¹⁷

AKSTB'nin kısa ve uzun dönemli etkileri bulunmaktadır. Kısa dönemde tarife gelirlerinde kayıp, uzun dönemde ise düşük ticarî maliyetler ve ürün çeşitliliğinde artış görülebilir. Bu noktada uzun dönemli

11 African Union, "Press Release: The AfCFTA Guided Trade Initiative", 07.10.2022.

au-afcta.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/Q7Ga
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

12 African Union, "What is the AfCFTA Guided Trade Initiative all about?".

au-afcta.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/MYypOW
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

13 Trade Unions and Trade in Africa, "Where does the AfCFTA stand in December 2022?", 30.12.2022.

tradeunionsinafcfta.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/xDi8dBo
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

14 Francis Mangeni ve Andrew Mold, "7 ways to accelerate implementation of the AfCFTA", 13.06.2022.

brookings.edu/ adresi içinde kısa URL: 24.im/npcD
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

15 The Cable, "AfCFTA: Intra-African trade increased by 20% in 2022, says UNECA", 2 March 2023.

thecable.ng/ adresi içinde kısa URL: 24.im/EiJ1TY
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

16 United Nations, "Africa's free trade on track, more efforts needed", 6 January 2023.

un.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/h2zy
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

17 United Nations, "Africa's free trade on track, more efforts needed", 6 January 2023.

un.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/5PXhU
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

kazançlar, kısa vadeli maliyetlerin önüne geçmektedir. Serbest ticaret bölgesi üyesi ülkeler arasındaki tarifelerin kaldırılmasının, taraf olmayan üçüncü ülkenin pazar erişimini olumsuz etkilediği açıktır. Bu durum ticarî akışı yavaşlatabilir. Ancak Dünya Bankası raporuna göre 2035'te kıta gelirlerinin %7 oranında artabileceği, 40 milyon kişiyi yoksulluktan kurtarabileceği vurgulanmaktadır.¹⁸ Afrika Birliği tarafından 2023 yılı temasının "AKSTB Yılı: Afrika Kıtasa Serbest Ticaret Bölgesi Uygulamasının Hızlandırılması" olarak kabul edilmesi, 2023 yılından beklentinin yüksek olduğunu göstermektedir.¹⁹

Sonuç

AKSTB, her ne kadar mevcut durumda serbest ticaret bölgesi niteliğindeyse de tarihsel süreç içerisinde Afrika kıtası genelindeki entegrasyonun ileriye taşınması olasıdır. Bu anlamda AKSTB, derin ekonomik entegrasyona giden yolda ilk adımı temsil etmektedir. Kıta genelinde bölgesel ekonomik örgütlenmelerin varlığı bu süreç için avantaj teşkil etmektedir. Bu tarz entegrasyonlar kıta içinde ticareti, yatırımı ve ekonomik çeşitliliği teşvik ederek, Afrika'nın rekabet gücünü artırma, istihdam yaratma ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlama potansiyeline sahiptir. Entegrasyonların başarısı, Afrika ülkeleri ve paydaşlar arasında ortak çaba ve iş birliğine bağlıdır. AKSTB'nin uygulanma sürecinde siyasî destek, liderlik, kapasite inşası, koordinasyon gibi başlıklar yönünden ülke politikalarının önemi açıktır.

Afrika'da alt bölgeler (kuzey, batı, orta, doğu ve güney) düzeyinde var olan ekonomik entegrasyon örnekleri, genel entegrasyon sürecine olumlu etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda, bölgesel iş birlikleri daha büyük iş birliklerinin gelişimini destekleyecektir. AKSTB'nin uygulanması hususundaki zorluklar arasında, ülkelerin ulaşım altyapısı eksiklikleri ve ekonomi politikalarının benzeşmemesi gösterilebilir. Ayrıca üye ülkelerin düzenlemelerinin AKSTB'nin çerçevesiyle uyum sağlaması gerekirken, ulaşım ağları ve lojistik merkezler Afrika içi ticaret akışını kolaylaştırmak için elzemdir.

AKSTB'yle ilgili 2022'deki gelişmelerin dışında uzun dönemdeki uygulamalarla anlaşma etkinliği görülebilecektir. 2022 yılı menşei kuralıyla ilgili sürecin başında olduğunu gösterirken menşei kuralıyla ilgili görüşmelerin 2023'te tamamlanması beklenmektedir. Menşei kuralı ticaretin etkin bir şekilde işletilmesi hususunda önem

18 Roberto Echandi, Maryla Maliszewska ve Victor Steenberg, "Making the Most of the African Continental Free Trade Area", World Bank Group, 2022, s.1.

19 United Nations, "AU Summit 2023: Powering trade through AfCFTA", 17 February 2023.

 un.org/ adresi içinde kısa URL:

 24.im/qanZ

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

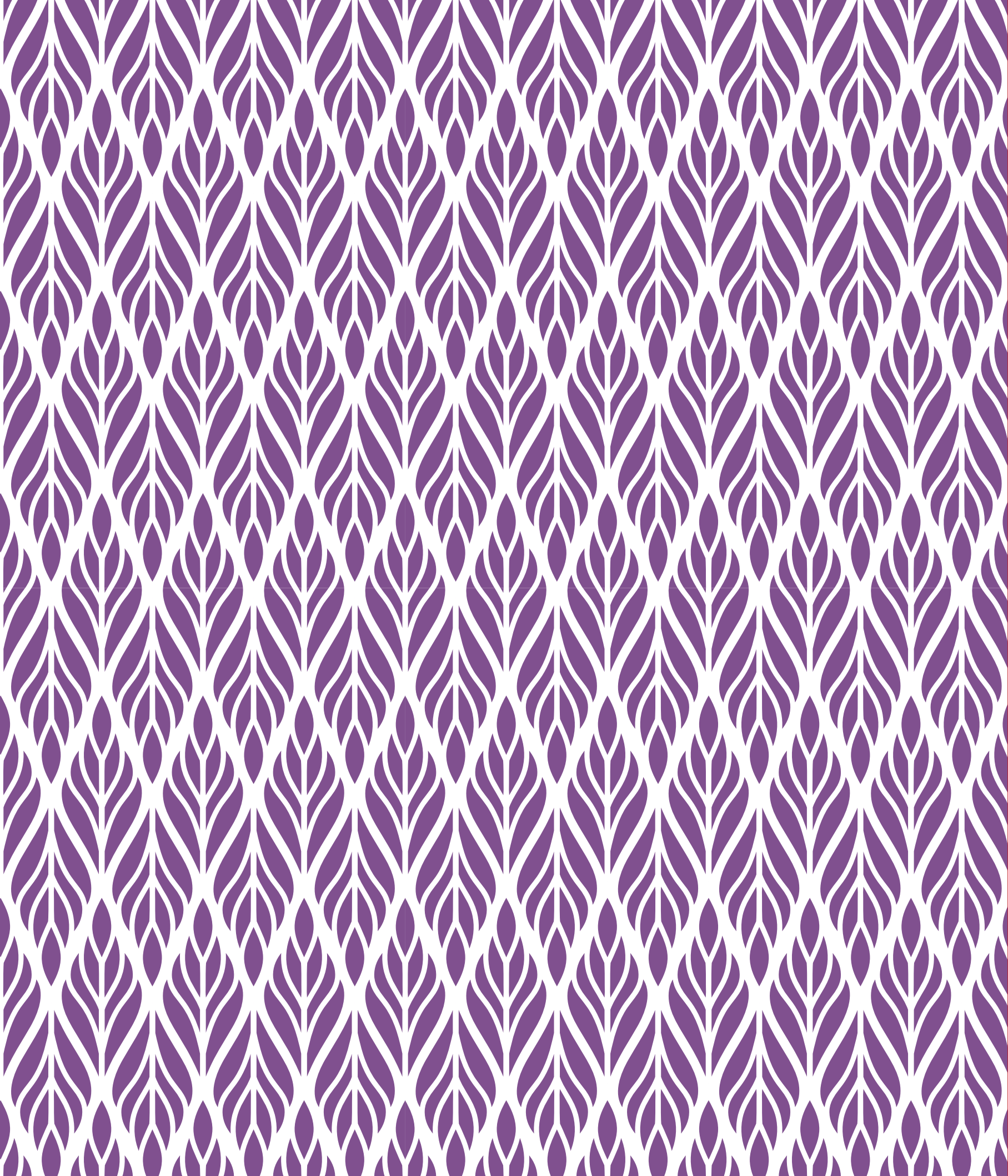
taşımaktadır. Ayrıca STB'nin tesis edilmesiyle birlikte kıta ülkelerinin istihdamı ve iç sanayiye koruma kaygıları bulunmaktadır. AKSTB çerçevesinde ürünlerin %90'ındaki serbestleşmenin 2030 yılına kadar gerçekleşeceği, anlaşmanın etkilerini değerlendirmek için henüz erken olduğunu göstermektedir. Uzun vadeli hedefler doğrultusunda gerekli adımların atılması kıta ülkelerinin kararlılığıyla da ilgilidir.

Sonuç olarak, AKSTB'den beklentiler, en başta kıta ülkeleri arasındaki ticaretin artmasıdır. Anlaşma, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarının sağlanmasıyla birlikte kıtanın sosyoekonomik sorunlarının çözülmesini destekleyecektir. Ayrıca kıta genelinde yatırımların artmasıyla özel sektör firmaları açısından verimliliğin ve rekabetçi ortamın gelişmesi mümkün olacaktır. Kıtasal düzeyde ekonomik entegrasyonun derinleşmesi hususunda ayrı bir tartışma konusu olarak AfB çatısı altındaki siyasî iş birliği mekanizması, ülkeler özelinde hükümetlerin siyasî iradeleri ve ekonomi politikalarının bu süreci ilerletmedeki payı görmezden gelinemez.

Gine-Bissau Afrika kıtasının batısında bulunan Gine-Bissau, Atlas Okyanusu kıyısındaki konumuyla öne çıkıyor. Tropikal iklimin etkili olduğu ve sekiz bölgeye ayrılan ülkedeki nüfus yoğunluğu, özerk başkent alanı Bissau'da toplanmış. Bissau Limanı, kentte ticaretin önemli noktalarından biri olma özelliğini taşıyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Afrika'da 2022 Yılı Göç Hareketliliği

Hilal Karakoyunlu*

7

Giriş

Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) 2022 Dünya Göç Raporu'na göre, 2020 yılı itibarıyla dünya genelinde 281 milyon göçmen bulunduğu ve doğdukları ülkeden başka ülkelere göç edenlerin sayısının son 50 yılda sürekli bir artış yaşadığı rapor edilmektedir. IOM verilerine göre, dünyadaki toplam uluslararası göçmen sayısı 1990 yılındaki tahmini verilerden 128 milyon; 1970 yılındakilerden ise üç kat daha fazladır.¹ Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından yayınlanan Göç Terimleri Sözlüğü'nde göçmen kavramı, "Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi." şeklinde tanımlanmaktadır. IOM'a göre göçmen, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketliliği olarak tanımlanmaktadır. Bu duruma mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, ekonomik nedenlerle göçenlerin ya da aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişiler de dâhildir.²

Dünya üzerinde 151 ülke üzerinden yapılan veri analizinde 2022 yılında toplamda 60.9 milyon kişi, ülke içinde yerinden edilmiştir. Bu göçmenlerin 28.3 milyonu çatışma ve şiddet kaynaklı göç ederken, 32.6 milyonu da doğal afetler gibi etmenlerden göç etmiştir. Dünya ge-

* Araştırmacı Bursiyer, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), Kuzey Afrika Çalışmaları,
karakoyunluhilal06@gmail.com

1 World Migration Report

worldmigrationreport.iom.int/ adresi içinde

kısa URL: 24.im/WLqER1A

Erişim Tarihi: 05.06.2023.

2 Göç Terimleri Sözlüğü.

publications.iom.int/ adresi içinde kısa URL:

24.im/WgMTmEp

Erişim Tarihi: 05.06.2023.

nelinde zorla yerinden edilenlerin sayısı ise 2022 yılında 100 milyona ulaşmıştır. Afrika genelinde ise 37 ülke baz alındığında 2022 yılında doğal afetlerden kaynaklı 7.1 milyon insanın -buna kuraklık, toprak kayması, fırtına gibi olaylar dâhildir- çatışma ve şiddet kaynaklı olarak da ülke içinde yerinden edilenlerin 8.8 milyon olduğu kaydedilmiştir. Toplamda ise 15.9 milyon insan ülke içinde göçe zorlanmıştır.³

Afrika içi göç konusu incelendiğinde, göçün büyük bir kısmının bölge içi ya da kıta içinde kaldığı görülmektedir. Kıtada 2022 yılında 36 milyon kişinin yerinden edildiği kaydedilmiştir ki bu sayı küresel toplamın %44'üne tekabül etmektedir. Son on yıldır kıtada sürekli bir artış seyreden mülteci sayısı 2022 yılında kaydedilen 36 milyon kişi ile 10 yıl önce kaydedilen sayının üç katına ulaşmıştır. Afrika'da zorla yerinden edilenlerin yaklaşık % 75'i, ülke içinde yerinden edilmiş insanlardır. Kaydedilen son verilere göre, Afrika kıtasında bölge içi göçün oranının %52,6 olduğu tahmin edilmiştir. Bu oran Sahra Altı Afrika'da %65, Batı Afrika'da ise %80'in üzerindedir.⁴

Bu arka plandan hareketle çalışmada 2022 yılındaki gelişmeler özelinde ilk olarak iklim değişikliği, kuraklık ve kıtlık; daha sonra güvenlik başlığı altında terör faaliyetleri ve son olarak da ekonomik kaygılar ve işsizlik gibi Afrika'da göçü tetikleyen nedenler incelenecektir. Afrika'da göçü tetikleyen nedenler incelendikten sonra kıtadaki göç yolları ve göç edilen ülkelere ışık tutulacaktır. Afrika'da farklı göç rotaları bulunmaktadır. Bunlar kıta içerisinde olabildiği gibi, kıta dışına da gerçekleşebilmektedir. Buradan hareketle çalışmada Afrika kıtasında göçün arka planı verildikten sonra bu bilgilerden faydalanılarak 2022 yılında Afrika'daki göç rotalarında yaşanan gelişmeler incelenecektir. 2022 yılı içerisinde hangi ülkeden ne kadar kişinin nereye göç ettiği ve bu göçleri tetikleyen etmenlerin neler olduğu mercek altına alınacaktır.

Afrika'da Göçü Etkileyen Faktörler

Afrika'da göçü tetikleyen pek çok etmen olmakla birlikte özellikle üç temel dinamik öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki siyasi istikrarsızlık ve çatışmalar, ikincisi iklim değişikliği ve uzun süre devam eden kuraklık, sonuncusu ise sosyoekonomik eşitsizlikler, ekonomik kaygılar ve işsizliktir. Hem Doğu Afrika'da hem Batı Afrika'da gerek ülke veya bölge içine gerekse bölge dışına yaşanan göç hareketliliğinde bu üç ana unsurun göç üzerinde etkilidir.

Son yıllarda Mozambik, Orta Afrika, Çad Gölü Havzası, Afrika Boy-

³ Global Internal Displacement Database. [internal-displacement.org/](https://www.internal-displacement.org/) adresi içinde kısa URL: [124.im/iaFjo](https://www.internal-displacement.org/iaFjo) Erişim Tarihi: 03.06.2023.

⁴ International Centre for Migration Policy Development, "Migration Outlook 2022 West Africa Five migration issues to look out for in 2022".

[internal-displacement.org/](https://www.internal-displacement.org/) adresi içinde kısa URL: [124.im/A8xneQ](https://www.internal-displacement.org/A8xneQ) Erişim Tarihi: 05.06.2023.

⇒ ⁵ Africa Center, "Record 36 Million Africans Forcibly Displaced", 19.07.2022.

[africacenter.org/](https://www.africacenter.org/) adresi içinde kısa URL: [124.im/XwW7EYv](https://www.africacenter.org/XwW7EYv) Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Tunus Tunus'un güney bölgesinde yer alan Sfaks kentinde güvenlik güçlerinin düzenlediği operasyonlar sonucu birçok düzensiz göç girişimi engellendi, bu anları AA ekibi görüntüledi. Avrupa'ya geçmek için Tunus'un güney kesiminde yer alan kıyı kentlerini kullanan Sahraaltı Afrika ülkelerinden düzensiz göçmenlere karşı yürütülen operasyonlarda aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu onlarca düzensiz göçmen yakalandı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

nuzu ve Sahel gibi bölgeler, terör kaynaklı veya siyasî istikrarsızlıklar nedeniyle insani krize sahne olmaktadır. Kıtada aktif çatışmaların, terör grupları ya da siyasî istikrarsızlığın olduğu bölgelerde göç krizinin de olduğu görülmektedir ki bu durum tesadüf değildir. Bugün kıtada Boko Haram, ISWAP ve eş-Şebab gibi terör örgütlerinin olduğu bölgeler ve kendi içinde siyasî istikrarsızlıkla mücadele eden Mali, Burkina Faso, Somali, Sudan gibi ülkelerde hızla artan bir göç hareketliliği bulunmaktadır. Afrika kıtasında son on yılda zorla yerinden edilen insanların sayısı aralıksız olarak artış göstermiş ve geçtiğimiz yıl yüzde 12'lik bir artış kaydederek 3,7 milyona çıkmıştır. Afrika'da zorla yerinden edilenlerin yaklaşık yüzde 75'i ülke içinde yerinden edilmiş kişilerdir.⁵

Kıtada göçü tetikleyen bir başka etken de iklim değişikliği ve buna bağlı olarak yaşanan kuraklık ve sel gibi felaketlerdir. Afrika Boynuzu ülkeleri karbon salınımına %0.1'lik bir katkıda bulunmasına rağmen bölge, küresel ısınmadan en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur ve Afrika Boynuzu son 40 yıldır daha önce görülmemiş düzeyde bir kuraklıkla karşı karşıya kalmıştır. Üst üste dört yağmur mevsiminin de yağışsız geçtiği bölgede oluşan kuraklıktan 36.1 milyon insan olumsuz etkilenmiş, 8.9 milyon çiftlik hayvanı ölmüştür. Etiyopya, Somali ve Kenya'nın bazı bölgelerinde 16 milyondan fazla insan yeterli temiz suya erişim sorunu yaşarken ve 20,5 milyon insan da akut gıda güvensizliği ve artan yetersiz beslenme ile karşı karşıya kalmıştır. İklim değişikliği Afrika Boynuzu ülkelerinde kuraklıkla etkisini gösterirken, Uganda ve Burundi gibi ülkelerde ise sel taşkınları ile kendini göstermektedir. Büyük bir çoğunluğu çiftçilik ve hayvancılıkla geçinen Afrikalılar için iklim değişikliği, ülke içinde ya da sınır ötesi göçü tetikleyen en önemli unsurlardan birisi olmaya devam etmektedir. İklim değişikliği kıtada ciddiyetini sürdürmektedir hatta Dünya Bankası 2050 yılına kadar Sahra Altı Afrika'da 85.7 milyon iklim göçmeni olmasını öngörmektedir.⁶

Son olarak, ekonomik etkenler, işsizlik ve bölgeler arası eşitsizlik de Afrika'da iç ve dış göçü tetiklemektedir. Yukarıda da bahsedilen iklim değişikliği ve çatışmalarla bağlantılı olarak işsizlik ve ekonomik sıkıntılar da bölgede göç hareketliliği yaşanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Tarım, Afrika'da temel geçim kaynağıdır. İncelenen dokuz Afrika ülkesindeki kırsal hanelerin %98'e kadarı çiftlikte tarımla (hayvancılık dâhil) uğraştıkları kaydedilmiştir.⁷ Ayrıca Sahra Altı Afrika dünyanın en yoksul 25 ülkesinden 19'una ev sahipliği yapmaktadır ve Afrika kıtasının bu bölümünde 626 milyon insan yaşamaktadır. Bu insanların 384 milyonu, yani yüzde 61'i çiftçilik yapmaktadır. Afrika'da tarım birincil geçim kaynağıyken, son yıllarda yaşanan kuraklık ve iklim krizleri nedeniyle aileler yeni geçim kaynakları aramaya mecbur kalmışlardır. Bu durum da insanları yeni iş imkânları bulabilecekleri yerlere göç etmeye zorlamıştır.

2022'de Afrika'da İç Göç

2019-2022 yılında toplamda Somali, Sudan, KDC ve Etiyopya'da 17 milyon kişi, çatışma ya da şiddet kaynaklı olarak ülke içinde yerinden edilmiştir. 2019 yılında toplamda 3 milyon, 2020'de 4.3 milyon,

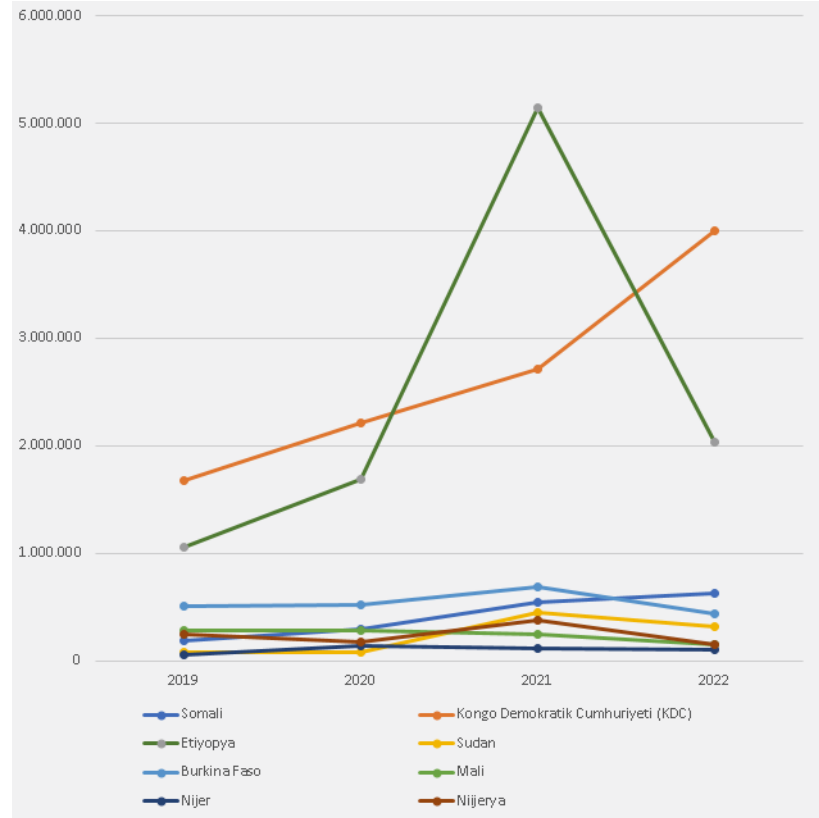
⁶ Institute for Security Studies, "East Africa and the Horn light the way for climate migrants", 27.11.2022.

issafrica.org/ adresi içinde kısa URL: t24.im/B4maD
Erişim Tarihi: 03.06.2023.

⁷ World Bank, "Are African Farmers Increasingly Diversifying Their Incomes?", 2012.

worldbank.org/ adresi içinde kısa URL: t24.im/cBrFE
Erişim Tarihi: 03.06.2023.

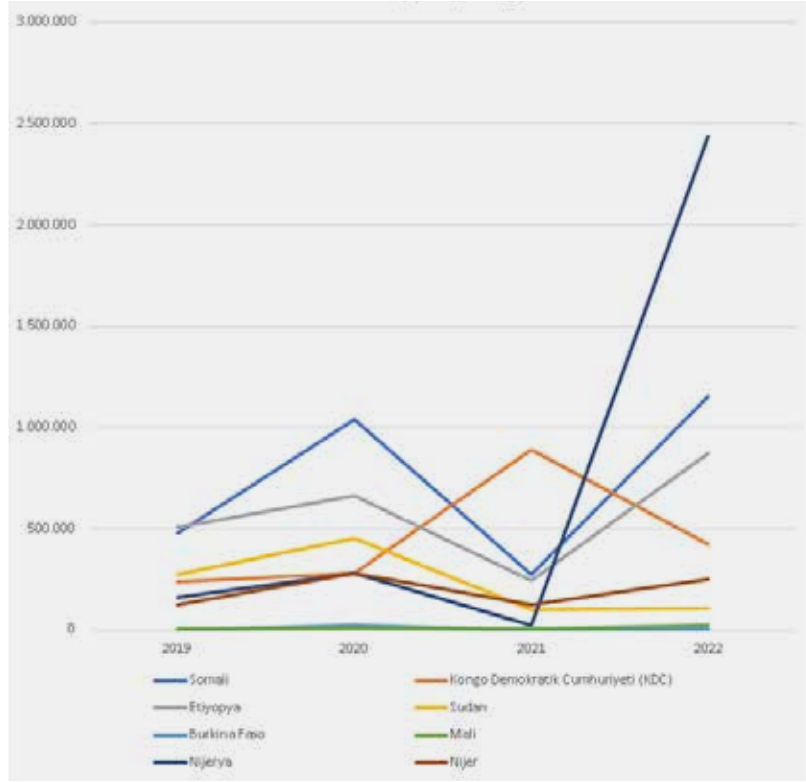
Grafik-1: 2019-2022 Afrika'da Şiddet Kaynaklı Ülke İçinde Yerinden Edilenler (IDPs)
Kaynak: IDMC

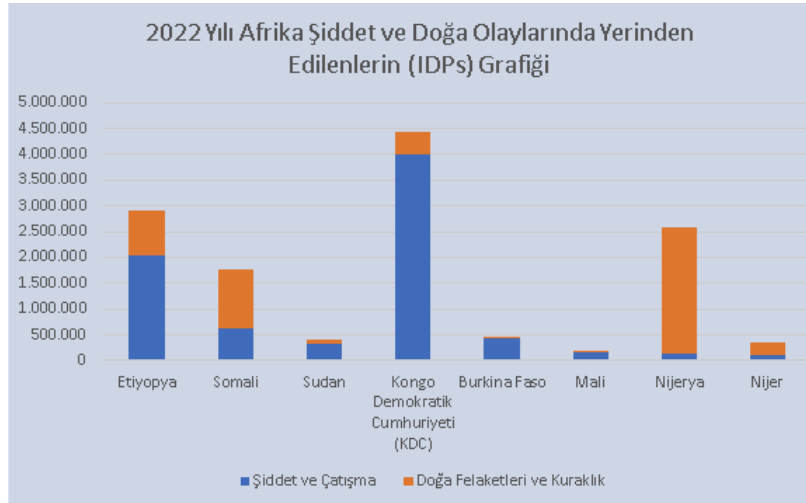
2021'de 8.8 milyon ve 2022'de ise 7 milyon kişi bu ülkelerde çatışma ve şiddet nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiştir. Nijerya, Nijer, Mali ve Burkina Faso'da ise toplamda 4.5 milyon kişi ülke içinde yerlerinden edilmiştir.

Yukarıdaki grafikte, sekiz farklı Afrika ülkesinde 2019-2022 yılları arasında çatışma ve şiddet nedeniyle ülke içinde yerinden edilenlerin sayısı görülmektedir. Grafikte, Etiyopya ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC) dışındaki ülkelerin hemen hemen birbirine yakın göçmen sayısına sahip olurken; özellikle KDC ve Etiyopya'da çizginin yüksek seyrettiği dikkat çekmektedir. Bu durumun arka planındaki neden bu ülkelerde hâlihazırda devam eden çatışma ve güvensizlik ortamının hâkim olmasıdır. KDC, doğusunda M23 ve daha birçok silahlı grup tarafından tehdit edilirken, Etiyopya ise 2020 yılından bu yana kuzeyinde Tigray bölgesinde çatışma ve şiddet olaylarına şahit olmaktadır. Kasım 2020 ve Kasım 2022 tarihleri arasında süren savaşta en çok yerinden edilme 2021 yılında kaydedilmiştir.

2019-2022 yılları arasında Afrika kıtasında yukarıdaki sekiz ülkede iklim değişikliği ya da doğal afetlerden kaynaklı ülke içinde yerin-

Grafik-2: 2019-2022 Afrika ülkelerinde doğa olayları nedeniyle yerinden edilenlerin (IDPs) grafiği
Kaynak: IDMC

Grafik-3: 2022 yılında Afrika'da şiddet ve doğa olaylarından dolayı yerinden edilenlerin (IDPs) grafiği
Kaynak: IDMC

den edilen insanların toplam sayısı 11.7 milyondur. Bunlardan 8.7 milyonu sel nedeniyle, 2.3 milyon kişi kuraklık, 599 bin kişi volkanik hareketler ve geri kalanı da fırtına ve diğer nedenlerden dolayı göç etmişlerdir. Nijerya, Burkina Faso, Nijer ve Mali'de yağışlar veya toprak kayması nedeniyle 2019-2022 yılları arasında toplamda 3.7 milyon kişi ülke içinde yerlerinden edilmiştir.

2022 yılı özelinde bakıldığında sekiz ülkede toplam 7.8 milyon kişi,

şiddet ve çatışmalar nedeniyle yerinden edilmiştir. Yaklaşık 4 milyon kişinin çatışmalar ve şiddet nedeniyle yerinden edildiği KDC, 2022 yılında en fazla ülke içi yerinden edilen insanın kaydedildiği ülke olmuştur. Doğal afetler ve kuraklıktan en fazla insanın etkilendiği ve ülke içi göçtüğü ülke ise yaklaşık 1 milyon 100 bin ile Somali olmuştur. Nijerya'nın tarihindeki en kötü sel felaketi 1.3 milyon insanı yerinden etmiş ve IDP kamplarını sular altında bırakmış, sel; Çad, Nijer, Burkina Faso, Mali ve Kamerun'un bazı bölgelerini de etkilemiştir.⁸

2022'de Afrika'da Dış Göç

Afrika'da göç hareketliliği son yirmi yıldır düzenli olarak artış göstermektedir. Kıtada yaşanan kuraklık, çatışmalar ve ekonomik kaygılar kıta içerisinde ya da kıta dışına göçü tetiklemiştir. Hem Doğu ve Orta Afrika'da hem de Batı Afrika'daki göç hareketliliği incelendiğinde göçü tetikleyen benzer nedenlere sahip oldukları görülmektedir. 2020 yılında başlayan Tigray krizi, Kasım 2022'de anlaşma yapılana kadar devam etmiştir. Bu süreçte pek çok kişi çatışmalardan kaçarak komşu ülkelere sığınmıştır.

2022 yılında Sudan'daki kamplarda yaşayan ve Tigray çatışması nedeniyle yerinden edilmiş 59,501 mülteci bulunmakta; bunların 49,833'ü Doğu Sudan'da (Kassala ve Gedaref) ve 8,668'i Mavi Nil eyaletindedir. Mültecilerin %60'ı erkek, %40'ı kadın iken mültecilerin çoğunlukla Tigrayan (%90) olduğu kaydedilmiştir. Ocak-Temmuz 2022 ayları arasında Etiyopya'da Cibuti'ye geçişlerin 2021'de aynı döneme kıyasla %62 artış gözlemlenmiş ve toplamda 80.141 kişi kaydedilmiştir. Cibuti'ye geçişlerin çoğunda ana hedef, Arap Yarımadası'na ulaşmak olmuştur. Doğu Rotası boyunca önemli bir geçiş noktası olan ve Arap Yarımadası'na gitmek ya da oradan dönmek için kullanılan Obock sahil kasabası ve çevresi ön plana çıkmaktadır.⁹

Genel olarak Afrika Boynuzu'ndan Arap Yarımadası'na ve çoğunlukla Suudi Arabistan'a uzanan Doğu Rotası, 2021-2022 yılları arasında %64'lük bir artışa şahit olmuştur. 2022'de Cibuti'ye giren göçmen sayısı (145.545) 2021'e (78.175) kıyasla neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu artışta, COVID-19 salgını sırasında gelen seyahat kısıtının düzenlenmesi, Etiyopya'nın geniş bölgelerinde devam eden kuraklık ve çatışmalardan etkilenen bölgelerin olmasının etkisi bulunmaktadır. Tüm bu faktörler bireyleri göç etmeye itmiştir. 2021'de hareketlerin %1'inden azı istikrarsızlıktan kaynaklanırken (300), bu

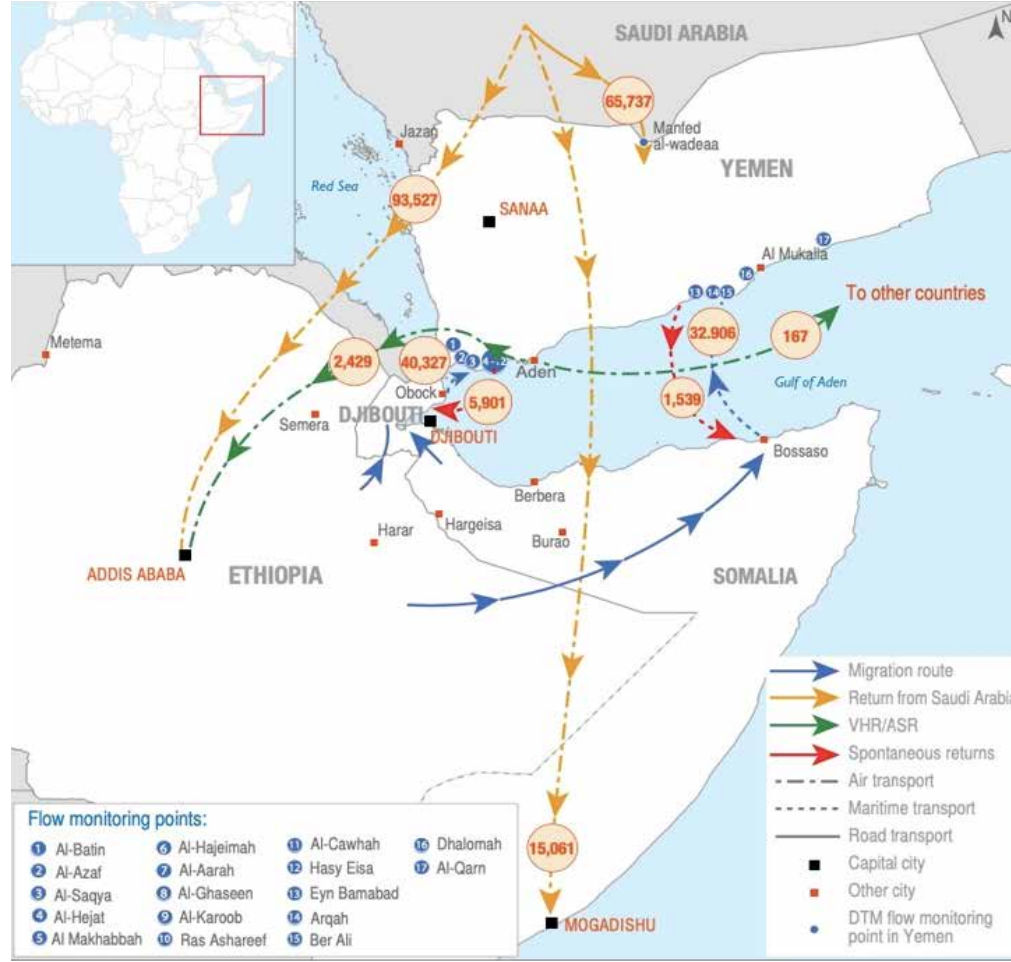
⁸ Institute for Security Studies, "Record numbers of displaced Africans face worsening prospects", 15.02.2023.

issafrica.org/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/Kw1Vbfi
Erişim Tarihi: 03.06.2023.

⁹ Mixed Migration Centre, "Quarterly Mixed Migration Update: East and South Africa", 2022.

issafrica.org/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/GLuP
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Grafik-4: Doğu Afrika göç rotaları

oran 2022'de %9'a (13.000) yükselmiştir. Benzer şekilde, kuraklık kaynaklı hareketler 2021'de tüm hareketlerin %1'inden azını (200) temsil ederken 2022'de %7'ye (12.000) yükselmiştir. Göç edenlerin çoğu Oromya, Amhara ve Tigray bölgelerinden gelmiş olup, hedef ülkeleri çoğunlukla (%50'si) Yemen'dir. Bunun dışında, Suudi Arabistan ve Cibuti de hedef ülkeler arasındadır. Göçün temel nedenleri yüzde 88'i için ekonomik olurken yüzde 11'i için çatışma ve şiddet olmuştur. 2022 yılında Somali'ye göç eden toplamda 40.836 göçmen kaydedilmiştir. Doğu Rotası'nda Arap Yarımadası'na geçişler dışında tersine hareket de mevcuttur. Buna göre, 2022 yılında Suudi Arabistan'dan dönen 174.325 göçmen vardır. Bunun 93.527'si Etiyopyalı ve yaklaşık 15 bini de Somalilidir.¹⁰

Afrika Boynuzu dışında KDC'de de çatışmalar nedeniyle çok sayıda insanın yerinden edildiği görülmektedir. Ülkenin madenler açısından zengin kuzeydoğu bölgesinde özellikle Ituri ve Kivu eyaletlerinde ya-

10 IOM UN Migration, Migration Along the Eastern Corridor, 31.12.2022
eastandhornofafrica.iom.int/ adresi içinde
 kısa URL: t24.im/86C19bk
 Erişim Tarihi: 04.06.2023.

şanan çatışmalardan dolayı çok sayıda KDC 'li Uganda 'ya kaçmıştır. 12 Eylül itibarıyla yaklaşık 58,000 Kongolu (KDC) Uganda'ya sığınmış, sığınanların birçoğunun (43,000) transit merkezlerde kaldığı ve 10,000 ila 15,000'inin de Uganda sınırına yerleştirildikleri kaydedilmiştir. Sadece temmuz ve ağustos aylarında UNHCR, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden sırasıyla 7.566 ve 1.798 yeni gelen olduğunu kaydetmiştir.¹¹

31 Ağustos 2022 itibarıyla Tanzania, çoğunluğu Nyarugusu ve Nduta kamplarında ikamet eden UNHCR tarafından kayıtlı 246.780 mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu kişilerin %83,6'sı kamplarda, geri kalanı ise yerleşim yerlerinde, köylerde ve kentsel alanlarda yaşamaktadır. Mülteci ve sığınmacıların çoğu Burundi (%64.1) ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden (%35.7) gelmektedir.¹²

Doğu Afrika dışında Batı Afrika'da da çatışma ve siyasî istikrarsızlık gibi nedenlerden dolayı çok sayıda insan yerlerinden edilmiştir. Son yıllarda dünyanın en güvensiz ve istikrarsız bölgelerinden biri olarak ön plana çıkan Sahel'de, Fransa'nın Mali'den çekilmesi, Rusya'nın bölgede artan müdahalesi ve 2022'de Burkina Faso'da iki darbenin yaşanmasının ardından bölge daha istikrarsız hâle gelmiştir. Yaşanan şiddet ve istikrarsızlık nedeniyle 420,000 kişi daha yerinden edilmiş, bunun sonucunda bölgede toplam 1.64 milyon mülteci (çoğunlukla Çad, Kamerun, Nijer ve Nijerya'da barındırılan) ve 7.68 milyon ülke içinde yerinden edilmiş kişi kaydedilmiştir.¹³

Sonuç

2022 yılında Afrika'da göç üç temel etken üzerinden şekillenmiştir. Kıtanın pek çok yerinde kendini gösteren iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, beraberinde ekonomik kaygıları da getirmiştir. Bunun yanı sıra bölgeler arası ekonomik eşitsizlikler nedeniyle de göç olayları kıtada 2022 yılında da kaydedilmiştir. Pek çok Afrikalı ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmek ve daha iyi hayat şartlarına sahip olmak amacıyla iş imkânı bulunan gelişmiş ülkelere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Bununla birlikte kıtanın pek çok noktasında aktif çatışma noktalarının ve siyasî istikrarsızlıkların olduğu göz önünde bulundurulduğunda 2022 yılında gerçekleşen göç hareketliliğinde bazı rotaların neden öne çıktığı daha iyi anlaşılabilir. ¹³

11 Mixed Migration Centre, "Quarterly Mixed Migration Update: East and South Africa", 2022.

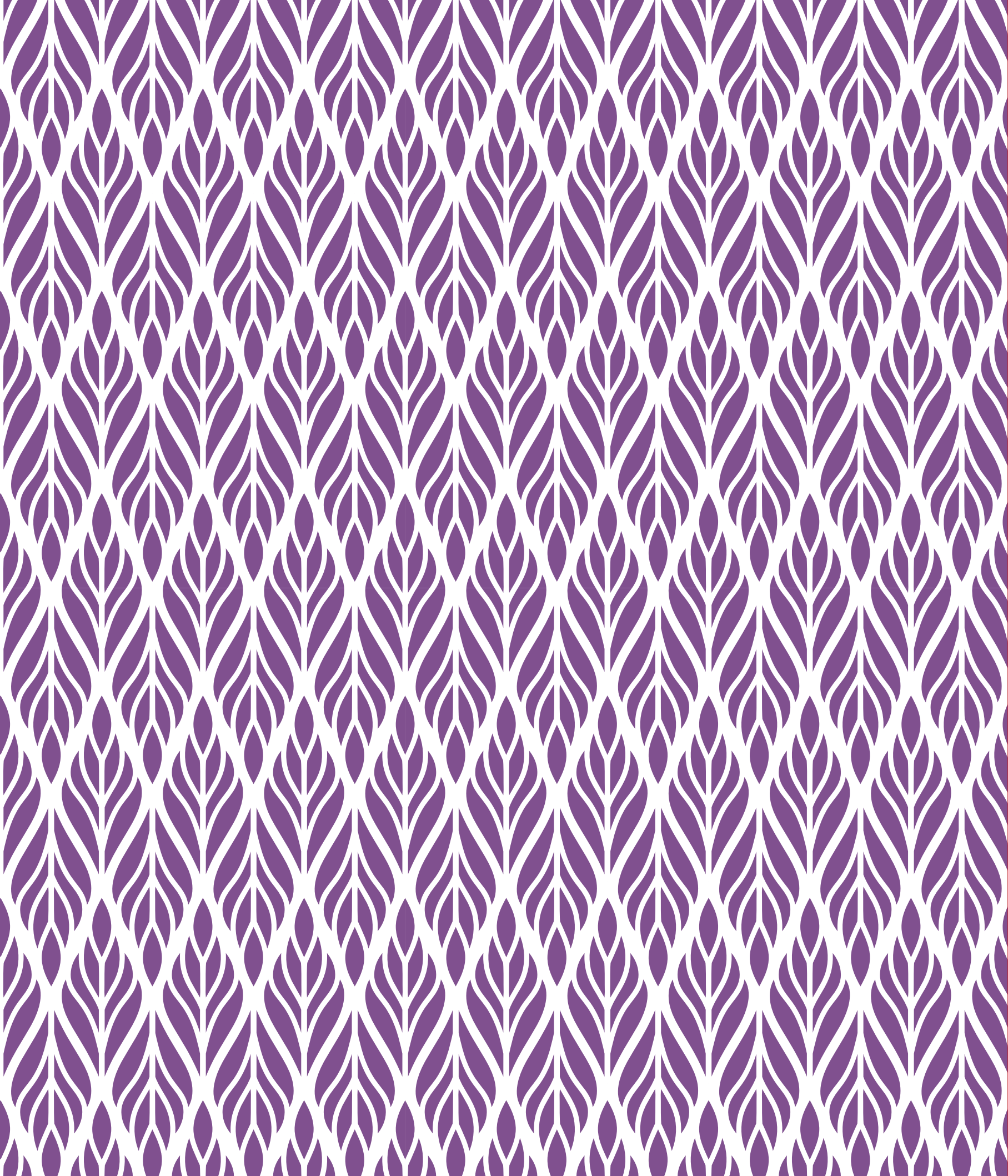
 mixedmigration.org/ adresi içinde kısa URL: <https://124.im/AwVad>
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

12 Mixed Migration Centre, "Quarterly Mixed Migration Update: East and South Africa", 2022.

 mixedmigration.org/ adresi içinde kısa URL: <https://124.im/AwVad>
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

13 Mixed Migration Centre, "Quarterly Mixed Migration Update: East and South Africa", 2022.

 mixedmigration.org/ adresi içinde kısa URL: <https://124.im/AwVad>
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

2022'de Güney Afrika Gündemi

Abdulkadir Abukan*

8

Afrika'nın en büyük üçüncü ekonomisi, 2018 yılı BRICS zirvesinin ev sahibi olan Güney Afrika Cumhuriyeti, özellikle 2000'lerin başından itibaren ekonomik problemler ve yolsuzluk skandalları ile boğuşmaktadır. Devlet Başkanı Jacob Zuma, yolsuzluk iddiaları nedeniyle 2018 yılında görevden alınmış, ancak yolsuzluklarla etkin mücadele vaadiyle yönetime gelen Cyril Ramaphosa yönetimi de kısa sürede yolsuzluk iddialarının hedefi olmuştur. Afrika'daki tek nükleer santralin sahibi ve SADC¹ bölgesi ülkelerinin enerji tedarikçisi olan ülke, 2007 yılından bu yana vatandaşlarının elektrik talebini karşılamakta zorlanmaktadır. Tüm bunlar, zaten dünyanın en fazla protesto yaşanan ülkelerinden biri olan Güney Afrika'da, protestoları ve protestoların hayatı etkileme kapasitesini artırmaktadır.

2022 yılı, Devlet Başkanı Ramaphosa'nın yolsuzluk iddialarının doğrudan merkezine yerleştiği, elektrik kesintilerinin yoğunluğunu artırarak bazen günde on saati aştığı, protestoların da sık sık tüm faaliyetleri durduracak güce ulaştığı bir yıl olmuştur. 1 Haziran tarihinde ortaya atılan; Başkan Ramaphosa'nın Phala Phala isimli av çiftliğinden 2020 yılı başında milyonlarca ABD doları nakit paranın çalındığı ve bu hususta Başkanın adaletin gerçekleşmesini engellediği iddiaları, uzun süre gündemi meşgul etmiştir. 2017 yılı itibarıyla artan elektrik

* TİKA Pretorya Program Direktörü,
a.abukan@tika.gov.tr

1 Southern African Development Community: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu. Angola, Botsvana, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Esvatini, Güney Afrika Cumhuriyeti, Komorlar, Lesoto, Madagaskar, Malavi, Moritus, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Tanzanya, Zambiya ve Seyşellerden oluşan ekonomik iş birliği topluluğu.

kesintileri, 2022 yılında bir önceki yılın iki katından daha fazla artmış, kesintileri durdurma iddiasıyla 2019 yılında Güney Afrika elektrik üretiminden sorumlu kamu şirketi Eskom'un² başına getirilen Andre de Ruyter, sabotaj ve yolsuzluk iddialarını dile getirmiş ve aralık ayında istifa etmek durumunda kalmıştır. Böylece Phala Phala'nın yanında Eskom yolsuzlukları da ülke gündeminin önemli bir parçası olmuştur. Başkan ve Eskom'un yanı sıra artan petrol fiyatları ve genel olarak enflasyon nedeniyle de çok yoğun protestolar yaşanmış ve birçok gün, özellikle toplu taşıma işçileri grev yaptığı için, tüm çalışma süreçleri aksamıştır.

Phala Phala Vakası

Güney Afrika'nın kuzeyinde, Limpopo Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Phala Phala Çiftliği³, 2022 yılının Haziran ayına kadar çok az kişinin ilgisini çekmiştir. 1 Haziran 2022 tarihinde ise medya, Ramaphosa'ya ait bu çiftlikten 9 Şubat 2020 tarihinde 4 ile 8 milyon arası ABD doları nakit paranın çalındığı haberleri ile çalkalanmıştır.⁴ Haberin kaynağı, daha önce Devlet Güvenlik Ajansı⁵ Başkanlığı ve yakın döneme kadar da Cezaevleri Genel Müdürlüğü⁶ yapan Arthur Fraser⁷ olmuştur. Fraser, dosyayı ilgili video kaydıyla emniyete teslim etmesini müteakip medyaya; Başkanın suçu emniyet ve maliyeden gizlediği ve suçlulara sessizlikleri karşılığında ödeme yaptığı iddiası ile Organize Suçlarla Mücadele'yi Engelleme Kanunu'nu⁸ ihlal temelinde dava açtığını ifade etmiştir.

İddiaların hemen ardından Başkan Ramaphosa, yurt dışında olduğu sırada çiftliğinden para çalındığını kabul etmiş, ancak suç isnatlarını reddetmiştir.⁹ Hırsızlığı da gizlemeyerek vaktinde Emniyet Başkanlık Koruma Birimi'ne¹⁰ bildirdiğini, kamuoyunu ise panik yaratmamak için bilgilendirmediğini ifade etmiştir.¹¹ Emniyet bilgilendirilmiş olsa dahi bahse konu olanın yasal sınırların üzerinde bir miktar nakit para olması nedeniyle para aklama isnadı, yani yolsuzluk olmazsa dahi bir usulsüzlük yaşandığı iddiaları sürmektedir.¹²

5 Haziran tarihinde Limpopo'da verdiği beyanatta Başkan, suç işlemediğinin altını çizmiştir. Av hayvanı ve sığır ticareti yaptığını ve bu işte bazen ücretlerin nakit olarak ödendiğini¹³ ve bahse konu meblağın da iddia edilenin çok altında olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Ancak sonraki süreçte Namibya vatandaşı olan hırsızların da, Fraser'in iddianame-de ifade ettiği gibi, 2020 yılı içerisinde Namibya'da ve Güney Afrika'da

2 Electricity Supply Kommissie: Elektrik Tedarik Komisyonu (İlk iki kelime İngilizce, son kelime Afrikaans dilindedir.)

3 Çiftlik hakkında genel bilgi için bkz.

 Kısa URL: l24.im/21JX
 Erişim Tarihi: 02.06.2023.

4 Paddy Harper, "Arthur Fraser opens criminal case against Ramaphosa", *Mail & Guardian*, 01.06.2022.

 mg.co.za/ adresi içinde kısa URL:
 <https://l24.im/FhjZc>
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Nikosikhona Duma, "Arthur Fraser opens criminal case against Ramaphosa linked to alleged robbery", *Eyewitness News*, 01.06.2022.

 ewn.co.za/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/krmDSet
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Ethan van Diemen, "Arthur Fraser opens criminal case against Ramaphosa over alleged multimillion-dollar heist", *Dailymaverick*, 01.06.2022.

 dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/xoL
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

5 State Security Agency, 2009-2011 yılları arasında gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile Güney Afrika'nın istihbarat ile ilgili tüm birimlerinin çatı kurumudur.

6 National Commissioner for Correctional Services.

7 Medyada haber genellikle Fraser'in bir önceki Devlet Başkanı Jakob Zuma ile yakınlığı vurgulanarak ele alınmıştır.

Nikosikhona Duma, "Presidency denies claim that Ramaphosa broke the law by concealing information", *Eyewitness News*, 02.06.2022.

 ewn.co.za/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/DEH
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Rebecca Davis, "Unpacking the Cyril Ramaphosa home robbery story, and why you should care", *Dailymaverick*, 08.06.2022.

 dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/86b
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Zuma'nın hapisten çıkışına yardım etmesine ilişkin daha eski bir haber için bkz. James de Villiers, "Explainer | 'The spy who saved Zuma' - what you need to know about Arthur Fraser", *News24*, 09.09.2021

 news24.co.za/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/Pa65yik
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

8 Prevention of Organised Crime Act.

9 "Presidency denies claim that Ramaphosa broke the law by concealing information"

10 The Presidential Protection Unit of the South African Police Service: Güney Afrika Polisi Başkanlık Güvenlik Birimi.

11 Nicola Daniels, "SARS, Reserve Bank mum on Ramaphosa's farmgate", IOL, 07.06.2022.

iol.co.za/ adresi içinde kısa URL:
124.im/mvfp

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Daha önceki başkanlar Mbeki ve Zuma'nın da benzer hırsızlık vakalarını bildirmedikleri iddia edilmektedir. Ferial Haffajee, "Why Ramaphosa (apparently) kept mum about multimillion-dollar robbery at his farm", *Dailymaverick*, 02.06.2022.

dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
124.im/lMh

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

12 Kanunun müsaade ettiği nakit üst sınırı ve maliyenin bildirilme yükümlülükleri için bkz. Ferial Haffajee, "Hawks take over Ramaphosa forex heist case from President's Praetorian Guard", *Dailymaverick*, 06.06.2022.

dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
124.im/g9IHUqF

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

13 Bu durum nadir de olsa gözlenmekte ve mevcut piyasa koşullarında av hayvanlarından böyle bir meblağ kazanılabilmektedir.

Rebecca Davis, "Unpacking the Cyril Ramaphosa home robbery story and why you should care", *Dailymaverick*, 08.06.2022.

dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
124.im/hBeO4o

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

14 Nicola Daniels, "Ramaphosa's farmgate loot splurged in Cape Town", IOL, 06.06.2022.

iol.co.za/ adresi içinde kısa URL:
124.im/e3jSyFk

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

15 Mzilikazi Wa Afrika, "One of Ramaphosa's 'Farmgate' robbers nabbed", IOL, 15.06.2022.

iol.co.za/ adresi içinde kısa URL:
124.im/SUHtC

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

16 Queenin Masuabi "Political parties push for probe into mysterious Ramaphosa game farm robbery", *Dailymaverick*, 07.06.2022.

dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
124.im/nFEh9yL

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

yakalandıkları, yakalanmadan önce yüklü miktarda para harcadıkları ancak serbest bırakıldıkları öğrenilmiş¹⁵, bu da iddiaları güçlendirmiştir.

Muhalefet ilk günlerde sessiz kalmakla birlikte sonraki hafta itibarıyla eleştirilerin dozunu artırmış ve Başkanın bir süre izin kullanması önerilmiştir.¹⁶ Muhalefetin tüm gücüne ve protestolar ile konuyu halka indirme girişimlerine rağmen Başkan için esas tehdit ANC içerisinde gelişmiş, Başkanın reaksiyonu da bu çerçevede gerçekleşmiştir.

2022 Aralık ayında gerçekleşen 55. ANC Seçimli Ulusal Kongresi'nin gündeminin merkezinde, bu hadise yer almıştır. Seçimi kaybetmesi durumunda 2024 yılının Nisan ayında gerçekleşecek olan seçimlerde devlet başkanı olma ihtimali kalmayacak olan Ramaphosa, önceliği parti kurumlarına vermiştir. Beyanlarının çoğunu parti kongrelerinde vermiş, derhâl partinin ilgili komisyonlarının karşısına çıkacağını ifade etmiş ve yıl içerisinde üç kez komisyona cevap vermiştir.¹⁷ Parti içerisinde eleştiri ve destek beyanları olsa da¹⁸; ANC kurumsal olarak sessiz ve tarafsız kalmayı seçmiştir.¹⁹

Aralık ayına dek hem parti içi muhalefetten hem de muhalefet partilerinden gelen baskılara direnen²⁰ Ramaphosa, 19 Aralık 2022 tarihinde tekrar ANC Başkanı olarak seçilmiş²¹ ve 2024 seçimleri için adaylığını önemli ölçüde garantilemiştir. Bu tercihte, yapılan son anketlerde ANC seçmenlerinin sadece üçte birinin Ramaphosa'nın ayrılması durumunda desteklerini sürdüreceklerini bildirmeleri etkili olmuştur.²² ANC yöneticilerinin süreci tamamen Ramaphosa'nın adaylığının engellenmesine yönelik bir operasyon olarak okumalarının haklı olduğuna işaret edecek şekilde ANC Kongresi'ndeki beklenmedik zaferin ardından bu konuda medyada çok fazla habere rastlanmamıştır.

Elektrik Krizi

Bir zamanlar Afrika'nın en büyük elektrik üreticisi ve ihracatçısı olan Güney Afrika, 2007 yılı sonunda "loadshedding" kavramı ile tanışmıştır. Dilimize "yük azaltma" olarak çevrilebilecek bu kavram, gün içerisinde belirli saatlerde elektriklerin kesilmesini ifade etmektedir. Kriz kısa sürede atlatılarak 2014 yılına dek stabil bir süreç izlenmiştir. Ancak sonrasında her yıl artan yoğunlukta elektrik kesintileri yaşanmıştır.

Yaşanan krizin temel nedeni, enerji piyasasındaki arz-talep denge-

sizliğidir. Bütün kullanıcıların talebini karşılayabilecek düzeyde enerji arzı sağlanamadığı için; belli kullanıcıların elektriği döngüsel olarak kesilerek talep zorla azaltılmaktadır. Elektrik üretim açığının büyüklüğüne göre sekiz seviye (stage) belirlenmiştir. Her enerji istasyonuna bağlı bölgeler gruplara ayrılmış ve bölgeler arasında dönüşümlü olarak kesinti seviyesine göre günlük iki ile on iki saat arası planlı kesintiler gerçekleştirilmektedir. Böylece zorunlu bir genel kesinti ve/ya tamiri zaman alabilecek hasarların önüne geçmek hedeflenmektedir. Ancak bulunan çözüm, bu hedefleri de gerçekleştirmekten uzaktır. Özellikle son dönemde sıklıkla hasar nedeni ile belli bölgelerde planlanandan daha uzun süreli – bazen bir günden uzun – kesintiler yaşanabilmektedir.

Mevcut dengesizliğin nedenlerinin başında; altyapının eskimesi ve bakımının yeterince gerçekleştirilememesi gelmektedir. Eskiye enerji hatları sıklıkla arızalanarak kesintilerin planlanandan uzun sürmesine neden olmaktadır. Eskom'un eskiye altyapıyı dönüştürmenin yanı sıra enerji üretim tesislerini tam kapasite çalıştırmakta da yetersiz kalması, yaşanan sorunun bir diğer nedenidir.²³ Enerji açığının ortaya çıkacağı belli olmasına rağmen 1961-1991 arasında 14 enerji santrali kuran ülke, sonraki otuz yılda sadece bir santrali tamamlayabilmiştir. Yeni santrallerin devreye girme süreci eski santrallerin ömrünü tamamlamaya başladıkları 2007'den sonra başlamış ve toplam üretim kapasitesini istenen hızda artıramamaktadır.²⁴

Eskom merkezli yolsuzluk ve sabotaj iddiaları, soruna politik ve kriminal bir boyut da eklemektedir. Kasım ayında Eskom, sabotajlara ilişkin tutuklamalar olduğunu belirtmiştir.²⁵ Eskom'un 23 Aralık 2022 tarihinde yayınlanan senelik raporunda genel olarak mezkûr iddialar değerlendirilmiştir.²⁶ Akabinde 2023 başına dek Eskom'un CEO'su olan de Ruyter tarafından görevden ayrılmasını müteakip yayınladığı kitabında da aynı problemler detaylı olarak ele alınmıştır.²⁷ 2022 yılı sonunda tüm iddiaların derinlikli tetkiki için Başkanlık kararnameyi çıkarılmıştır.²⁸

Güney Afrika'nın yapısal sorunları, enerji sektöründe yenilenebilir enerji ile kapasitenin geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Güney Afrika enerji üretiminin dörtte üçü, kömür kaynaklıdır. Alternatif enerji kaynaklarına yönelik durumda kömür ile ilişkili sektörlerde ortaya çıkabilecek ilave işsizlik, dünyanın en yüksek işsizlik oranına sahip ülkesinde önemli bir tehdit olarak algılanarak adil dönüşümü enerji gündeminin önemli bir parçası hâline getirmektedir. 2021 yılı

↑ **17** İlk şahsî beyanatu, Limpopo Bölgesel Kongresi'nde gerçekleşmiştir. Queenin Masuabi, "Ramaphosa pleads innocence, says charges laid against him are politically motivated", *Dailymaverick*, 06.06.2022.

🌐 dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 [l24.im/muna2n72](https://tinyurl.com/muna2n72)

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Kongre ertesinde komisyona hesap vermeyi vadetmiştir. Amogelang Mbatha, "Ramaphosa to appear before ANC after farm robbery", *Bloomberg*, 07.06.2022.

🌐 moneyweb.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 [l24.im/3k95ejj4](https://tinyurl.com/3k95ejj4)

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Temmuz, Eylül ve Kasım ayında gerçekleşen görüşmelerin sonucunda danışmanlarına uyarak daha fazla bilgi vermeyeceğini ifade etmiştir. Junior Khumalo and Qaanitah Hunter, "Phala Phala saga: Ramaphosa told ANC integrity commission he was gagged", *News24*, 11.11.2022.

🌐 news24.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 tinyurl.com/erv8tmrh

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

↑ **18** Carien du Plessis, "Ramaphosa to appear before ANC's integrity commission again", *Dailymaverick*, 07.06.2022.

🌐 dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 tinyurl.com/2eaxvw2

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

↑ **19** Jan Gerber, "ANC does not want to 'interfere' with investigations into 'Rama-Phala Phala'", *News24*, 15.06.2022.

🌐 news24.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 tinyurl.com/5x9ye7ab

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

↑ **20** Jason Burke, "South Africa president to mount legal action in face of impeachment threat", *The Guardian*, 03.12.2022.

🌐 theguardian.com/ adresi içinde kısa URL:
🔗 tinyurl.com/yakffd3e

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

↑ **21** Eyewitness News "Ramaphosa wins second term as ANC President", 19.12.2022, ewn.co.za adresi içinde Kısa URL: [l24.im/aT4Rt](https://tinyurl.com/aT4Rt), Erişim Tarihi: 02.06.2023.

🌐 ewn.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 [l24.im/aT4Rt](https://tinyurl.com/aT4Rt)

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

↑ **22** Jason Felix, "New poll hints that ANC's electoral fortunes are dependent on Ramaphosa staying in charge", *News24*, 02.12.2022.

🌐 news.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 tinyurl.com/2c2tkvcv

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

23 Joan Igamba "How eskom & the government can put an end to loadshedding in south africa", *Greenpeace*, 22.02.2023, greenpeace.org/africa adresi içinde Kısa URL: [l24.im/4SM](https://tinyurl.com/4SM), Erişim Tarihi: 02.06.2023.

🌐 news.co.za/ adresi içinde kısa URL:
🔗 tinyurl.com/2c2tkvcv

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Güney Afrika Yüzlerce gösterici, 20 Ocak 2023'te Güney Afrika'nın Pretoria kentinde yaşanan son elektrik krizini protesto etti. Ulusal elektrik tedarik ve tedarik şirketi Eskom ile hükümeti sorumlu tutan göstericiler, 10 saati aşan elektrik kesintilerine son verilmesi talebiyle bir yürüyüş düzenledi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

sonunda düzenlenen BM İklim Değişikliği Konferansı'nda Güney Afrika, Adil Enerji Dönüşümü İşbirliği²⁹ anlaşması kapsamında gelişmiş ülkelerden kömürü terk etme karşılığında 8,5 milyar ABD doları vaat alınmıştır. Ancak 2022 yılı boyunca bu yönde bir hareketlilik görülmemiştir. Ekim ayında Mineral Kaynaklar ve Enerji Bakanı Gwede Mantashe, enerji dönüşümünde Afrika ülkelerinin deney hayvanı gibi kullanılmalarına ve bu yönde bir dikta ile karşı karşıya kalmalarına itiraz ettiğini ifade etmiş, bu dönüşüm durumunda hayalet şehirler ve açıklıkla boğuşan ailelerin ortaya çıkacağını belirtmiştir. Kömürün, Rusya-Ukrayna Savaşı neticesinde artan fiyatlar nedeni ile ülke ekonomisi için kritik rolünü sürdürmesi gerektiğini iddia etmiştir.³⁰

Bu şartlar altında 2017 yılından bu yana tedricî olarak kurulumu devam eden dünyanın en büyük termik santrallerinden biri olan Kusi- le Enerji İstasyonu'nun dördüncü ünitesi haziran ayında operasyonel hâle gelmiş; ancak kesintileri azaltması beklenen santralin ekim ayında birinci ünitesi bozulmuş, kesintiler artarak devam etmiştir.³¹ 2022 yılının tamamında önceki yılın üç katı artan kesintiler tüm yaşamı derinden etkilemiştir.³²

Bu süreçte, elektrik ile ilişkili sıkıntılar yaşanırken ülkemizi de ilgilendiren gelişmeler ortaya çıkmıştır. 2021 yılı Mart ayında 2000 MW enerji ihalesi açılmış ve 1200 MW üretimi için Türkiye menşeli Karpower şirketi³³; Coega, Saldanha ve Richards Bay Körfezlerinde üç gemi ile gazdan elektrik üretimi vadederek ihaleyi kazanmıştır. Ancak 24 Haziran 2021 tarihinde Orman, Balıkçılık ve Çevre Bakanlığı, çevresel endişeler ile projeyi iptal etmiştir.³⁴ 2022 yılı içerisinde müzakereler devam etmiş ancak ağustos ayında tekrar reddedilmiştir.³⁵ Elektrik krizinin yıl boyu sürmesi özellikle son çeyrekte Karpower meselesini de gündemde tutmaya devam etmiştir.³⁶ 2023 yılında sıkıntıların şiddetlenerek devam etmesi ve yıl sonunda yapılan seçimden güçlenerek çıkan Başkan Ramaphosa'nın tercihini netleştirmesinin³⁷ de etkisi ile tüm itirazlara rağmen³⁸ mayıs ayı itibarı ile Karpower'in önü açılmıştır.³⁹

Elektrik krizi; ekonominin büyüme potansiyelini gerçekleştirilememesi, dolayısıyla yoksulluk ve işsizlik gibi önemli problemlerinin çözümünün zorlaşması sonuçlarını doğurmaktadır. Yabancı yatırımcı için caydırıcı olan kesintiler, özellikle jeneratör veya güneş enerjisi gibi sistemlerin maliyetini üstlenemeyen küçük ve orta ölçekli işletmeleri daha fazla etkileyerek yüksek olan eşitsizliği de derinleştirmektedir. Ayrıca kış aylarında soğuğa bağlı hastalıklar artmakta; yaz dönemin-

 24 BizNews, "Dark history: The real reason behind load shedding in SA".

 biznews.co.za/ adresi içinde kısa URL:

 tinyurl.com/2ax574z2

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

 25 Eskom, "Internal saboteur arrested at Camden Power Station".

 eskom.co.za/ adresi içinde kısa URL:

 i24.im/RGp

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

 26 Julia Evans, "A country 'ungovernable' – how Eskom plans to tackle the scourge of sabotage, fraud and corruption in 2023", *Dailymaverick*, 04.01.2023.

 dailymaverick.com/ adresi içinde kısa URL:

 i24.im/ExQ2

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

 27 Andre de Ruyter, *Truth to Power My three years inside Eskom*, 1. Ed., Cape Town, Penguin, 2023.

Kitapta personel yetkinsizliği ve iş bilmezliğin yanı sıra Zuma dönemi yolsuzluklarını eleştirmekte, kendisinin yönetimde olduğu Ramaphosa döneminde de sorunların devam ettiğini belirtmekle birlikte Ramaphosa'yı yolsuzlukların parçası olmaktan çok engel ol(a)mamakla suçlamaktadır. Kitap, geleneksel ve sosyal medyada çok fazla olumlu ve olumsuz reaksiyon almıştır. İddialara ilişkin bkz. *Africanews*, "South Africa: corruption costs Eskom \$55 million a month".

 africanews.com/ adresi içinde kısa URL:

 i24.im/w4pOZ

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

 28 South African Government, "President Cyril Ramaphosa authorises SIU investigation into allegation of corruption and maladministration in Department of Water and Sanitation".

 gov.za/ adresi içinde kısa URL:

 i24.im/KTSXH

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

29 Just Energy Transition Partnership (JETP).

30 Yolandi Groenewald, "How politicians threaten SA's move to renewable energy", *Financial Mail*, 26.01.2023.

 businesslive.co.za/ adresi içinde kısa URL:

 i24.im/SEXq

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

31 PowerTechnology, "Kusile Power Station Project, South Africa", 29.03.2023.

 power-technology.com/ adresi içinde kısa

 URL: i24.im/MLRiC4z

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

32 Kesintilerin yıllık dağılımı için bkz. <https://loadshed.theoutlier.co.za/>. Burada, 2023 yılının ilk yarısı tamamlanmadan 2022 yılının yakalandığı görülmektedir.

- 33 Şirket ve proje hakkında bilgi için bkz. <https://www.karpowership.co.za/>
- 34 DFFE, "DFFE finalises decision on Karpowership environmental impact assessments applications".
dffe.gov.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/yfYDu](https://www.dffe.gov.za/124.im/yfYDu)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.
- 35 Mandisa Nyathi, "Creecy shoots down Karpowership appeal but extends a lifeline to the Project", *Mail & Guardian*, 12.08.2022.
mg.co.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/tl7gJz](https://www.mg.co.za/124.im/tl7gJz)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.
- 36 Sheera Bega, "Environmental ruling on Karpowership to be made in early 2023", 07.10.2022, *Mail & Guardian*.
mg.co.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/6sYPz](https://www.mg.co.za/124.im/6sYPz)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.
- 37 Amanda Watson, "R200bn power ship deal looms, but Outa says the fight is not over", *The Citizen*, 20.05.2023.
citizen.co.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/9h7q](https://www.citizen.co.za/124.im/9h7q)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.
- Marianne Merten, "'Add those megawatts' – Ramaphosa backs Karpowership and slowing down coal power plant decommissioning", *Dailymaverick*, 12.05.2023.
dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/omeV3](https://www.dailymaverick.co.za/124.im/omeV3)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.
- Bu tercihin, iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüşüme işaret ettiği düşünülmektedir. Anılan kararın hemen ardından Başkan Ramaphosa'nın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yemin törenine katılması da bu ümidi güçlendirmektedir.
- 38 Denene Erasmus, "Karpowerships run into a new barrier", 07.03.2023, *Business-Day*.
businesslive.co.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/oOGn](https://www.businesslive.co.za/124.im/oOGn)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.
- Gemilerin yerleşeceği limanların dâhil olduğu Western Cape Bölgesi'nde güçlü olan ana muhalefet partisi Democratic Alliance (DA) katı itirazını sürdürmektedir. Kevin Mileham, "DA will contest any plan to tie South Africa to a R200 billion, 20 year Karpowerships contract", *Democratic Alliance*, 15.05.2023.
da.org.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/ffR](https://www.da.org.za/124.im/ffR)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.
- 39 Kevin Brandt, "Karpowership given green light to produce gas-to-power at 3 SA ports", *Eye Witness News*, 19.05.2023, *ewn.co.za* içinde [124.im/cmNBzx](https://www.ewn.co.za/124.im/cmNBzx), Erişim Tarihi: 02.06.2023.
ewn.co.za/ adresi içinde kısa URL: [124.im/cmNBzx](https://www.ewn.co.za/124.im/cmNBzx)
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

de de sıcağa hassasiyeti yüksek ilaç kullanan hastaların ilaçlarını muhafaza imkânları azalmaktadır. Trafik ışıklarının düzensiz çalışması da trafikte hem kilitlenmelere hem de kazalara neden olmaktadır.⁴⁰ Tüm bunlar sıklıkla hizmet protestolarına yol açmaktadır.

Protestolar

Güney Afrika, tarihsel olarak protestoların çok sık yaşandığı bir ülke olmuştur. Ancak son yıllarda Güney Afrika standartlarında da protestoların arttığına işaret eden birçok incelemeye rastlanmaktadır. Protestoların miktarının yanı sıra hedef ve sebep çeşitliliğinde ve kapsamında da artış ve genişleme yaşanmıştır.⁴¹ Ayrıca 2008 sonrasında küresel olarak protestoların çoğaldığı, pandemi sürecinde azalmanın ardından tekrar süratle arttığı gözlenmektedir.⁴² Afrika genelinde ise bu çok daha yoğun olarak şahit olunan bir fenomen durumundadır.⁴³ Güney Afrika'daki protestoları, bu genel çerçeveye içerisinde değerlendirmek de mümkündür.

Son yıllarda, çeşitli nedenler ile yoğun göçler yaşanmıştır. Göç alan ülkeler de ekonomik olarak vatandaşlarını beslemek ve istihdam etmek hususlarında sıkıntı yaşadığında ilk tepkiler genel olarak göçmenlere yönelmekte ve yer yer bu doğrultuda protestolar yaşanmaktadır. Ayrıca eğitim, sağlık, güvenlik, altyapı gibi hizmetlerin temininde de sorunlar yaşanmakta ve yine bunlarla ilişkili sıkıntıları yaşayan halklar, kendilerini protestolar ile ifade etmektedir. Sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte temas grupları oluşturabilen politik yapılar da etki alanlarını genişletmek için protestoları bir araç olarak kullanabilmektedir. Birbirlerini dışlamak durumunda olmayan tüm bu durumlar Güney Afrika için de geçerli olup; özellikle 2022 yılında bu hususlarla ilintili yoğun protestolar yaşanmış, bunların bir bölümü şiddete dönüşmüştür.

Tüm sorunlarına rağmen, bölgesinin en gelişmiş ülkesi olan Güney Afrika, özellikle son yıllarda çok yoğun göç almıştır. Komşuları Zimbabve ve iç savaş yaşayan Mozambik'in yanı sıra Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Somali, Angola, Burundi ve Ruanda gibi ülkelerden gelen birçok göçmen Güney Afrika'da hayatını sürdürmeye çalışmaktadır. Zaten çok yüksek işsizlik oranlarına sahip olan Güney Afrika'da bu durum, son yıllarda artan tepki ile karşılanmaktadır. Devlet, özellikle Zimbabvelilere verdiği çalışma izinlerini iptal etmeye ve girişleri zorlaştırmaya başlamıştır.⁴⁴ Ancak bu durum protestoları engellemeye

yetmemiştir. 2022 yılı, illegal göçmenlere karşı protestolar ile başlamıştır. 2021 yılı ortalarında Johannesburg'da ortaya çıkan ve Dudula Operasyonu⁴⁵ olarak anılan hareket, kısa sürede ülkenin neredeyse tüm büyük şehirlerine yayılmıştır. Özellikle 2022 yılı ortasına dek neredeyse her ay büyük şehirlerde en az bir protesto gösterisi düzenlenmişlerdir.⁴⁶ Bunları sıklıkla karşı protestolar takip etmiştir.⁴⁷ Dudula Operasyonu, pasifist olduklarını ve temel argümanlarının Güney Afrika'lılara devletin öncelik vermesi olduğunu iddia etmektedir.⁴⁸ Nisan ayına gelindiğinde ise göçmen karşıtı protestoların şiddet düzeyi artmıştır. 6 Nisan günü Diepsloot semtinde artan cinayet ve diğer suçlara karşı polisin etkisiz kalmasına yönelik gerçekleştirilen protestoların ardından, gece, Elvis Nyathi isimli bir Zimbabveli evinden zorla çıkarılıp linç edilip, taşlanması ardından yakılarak öldürülmüştür.⁴⁹ Güvenlik nedeni ile başlayıp göçmenlere yönelen diğer bir protesto süreci de ağustos ayında yaşanmıştır. Johannesburg'un batısında Mogalet City kasabasında film çekimleri sırasında sekiz kadın tecavüze uğramıştır. Bunun ardından yoğun protestolar yaşanmış, güvenlik görevlilerine yönelik protestolar kısa sürede bölgedeki ve komşu kasabalardaki göçmenlere ve enformel madencilere yönelmiştir. Ölüm hadisesi yaşanmasa da ağustos boyunca toplanan kalabalıklar yer yer şiddete başvurmuştur.⁵⁰

Güney Afrika, devlet hizmetlerini temin hususunda sorunlar yaşamakta olup, bu da son yirmi yılda hizmet arzı protestolarında yaklaşık dokuz kat artışa neden olmuştur. Yukarıda anıldığı gibi, özellikle elektrik bağlamında ancak genel olarak altyapı temini hususunda en zor yıllarından birini yaşayan Güney Afrika'da, 2022 yılında en yoğun protestolar da bu hususta görülmüştür.⁵¹ Yılın neredeyse tamamına yayılan elektrik protestoları, genelde bölgesel kalmıştır. Ağustos ayında Johannesburg'da polisle çatışmalara varan gösterilerde, dört kişi hayatını kaybetmiştir.⁵²

Protestolar doğası gereği politik olup; hem iktidar partisi içerisinde farklı fraksiyonlar hem de muhalefet partileri hedefleri doğrultusunda sıklıkla protestolar düzenleyerek etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadır. Bunun en net örneği, Zuma destekçilerinin 2021 yılında gerçekleştirdikleri protestolarda gözlenmiştir.⁵³ 2022 yılı başında da Zuma'nın yargılama sürecinde destekçileri Pietermaritzburg Yüksek Mahkemesi önünde toplanarak gösteriler düzenlemişlerdir.⁵⁴ Yukarıda belirtildiği gibi protestolar içerisinde artan oranda öne çıkan, elektrik krizine yönelik gerçekleşenlerdir. Buna politik karakter katan DA,

40 How eskom & the government can put an end to loadshedding in South Africa.

H. Brooks, R. Chikane ve S. Mottiar, "The architecture of protest in South Africa: contexts and underpinnings," *Protest in South Africa rejection, reassertion, reclamation* 1. Ed. H. Brooks, R. Chikane ve S. Mottiar Ed. Cape Town: MISTRA, 2023 içinde ch. 1, s. 1-25.

Philip Barrett, "Social unrest is rising, adding to risks for global economy", *IMF*, 20.05.2022.

imf.org/ adresi içinde kısa URL:

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/05/20/220520-social-unrest-is-rising>

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

43 Faustine Ngila, "Protests against government policies are rolling all four corners of Africa", *Quartz*, 20.03.2023, qz.com içinde Kısa URL: [tinyurl.com/weaz7v29](https://www.tinyurl.com/weaz7v29) Erişim Tarihi: 02.06.2023; Felix Maringa, "What is driving Africa's demonstrations?", *DW*, 04.06.2023.

dw.com/ adresi içinde kısa URL:

<https://www.dw.com/en/what-is-driving-africa-s-demonstrations/a-63444444>

Erişim Tarihi: 03.06.2023.

44 Colleta Dewa, "Migrants scapegoated in South Africa as inequality and unemployment surge", *OpenDemocracy*, 29.03.2022.

opendemocracy.net/ adresi içinde kısa URL:

<https://www.opendemocracy.net/en/south-africa/migrants-scapegoated-in-south-africa-as-inequality-and-unemployment-surge/>

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

45 Operation Dudula: Dudula, Zulu dilinde (isiZulu) "zorla gönderme" anlamına gelmektedir.

46 Emmanuel Croset, "South Africa: thousands join 'Operation Dudula' protest against migrant workers", *Africanews*, 19.02.2022.

africanews.com/ adresi içinde kısa URL:

<https://www.tinyurl.com/2s4hk67a>

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

47 Emmanuel Croset, "South Africans and migrants march in anti-xenophobia protest", *Africanews*, 28.03.2022.

africanews.com/ adresi içinde kısa URL:

<https://www.tinyurl.com/5fr6b8rx>

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

48 Eyder Peralta, "A movement gains force to 'put South Africans first' and to drive migrants out", *NPR*, 14.06.2022.

npr.org/ adresi içinde kısa URL:

<https://www.tinyurl.com/2kjkssnr>

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

49 Shiraaz Mohamed, "Police on high alert after murders and mob killing of a Zimbabwean national in Diepsloot", *Dailymaverick*, 07.04.2022, *Dailymaverick* içinde Kısa URL: [tinyurl.com/4nx64p9s](https://www.tinyurl.com/4nx64p9s), Erişim Tarihi: 02.06.2022.

dailymaverick.co.za/ adresi içinde kısa URL:

<https://www.tinyurl.com/4nx64p9s>

Erişim Tarihi: 02.06.2023.

ocak ayında Johannesburg Belediyesi önünde protestolar düzenlemiştir.⁵⁵

Anılan nedenlerin dışında ve üstünde bir faktör, hayat pahalılığıdır. Güney Afrika, uzun yıllar stabil kabul edilebilecek enflasyon seviyelerine sahipken son yıllarda, özellikle petrol fiyatlarındaki artış ve Rusya-Ukrayna Savaşı kaynaklı gıda enflasyonu, yıl ortasında halkın önemli bölümü için katlanılması zor bir seviyeye ulaşmıştır. Bu doğrultuda iki büyük sendikanın önderliğinde 24 Ağustos 2022 tarihinde ülke çapında protestolar düzenlenmiş, yollar kapatılmış, toplu ulaşım durmuştur.⁵⁶

Sonuç

Güney Afrika Cumhuriyeti için 2022 yılı politik ve ekonomik yönlerden zorlu geçmiştir. Yıla özellikle göçmen karşıtı protestolar ile giriş yapan ülke, yılın ortasında Başkanın isminin karıştığı bir skandal ile karşılaşmış ve politik olarak kaotik denilebilecek bir süreç yaşamıştır. Bunlar yaşanırken de bir yanda elektrik krizi derinleşmiş, yılın ikinci yarısına Phala Phala Krizi ile birlikte rengini vermiştir. Yıl sona erdiğinde ise Başkan Ramaphosa güven tazelemiştir. 2023 yılı başında da elektrik krizinin çözümü yönünde önemli adımlardan biri atılarak bir Türk şirketi olan Karadeniz Holding'e ait gemilerin üç limanda gazdan elektrik üretmesi noktasında kriz çözülmüş ve yer tahsis edilmiştir. Ancak bunun yeterli olacağı şüphelidir. Eskom birkaç kez kesintilerde yedinci seviyeye geçileceğini belirtmiştir. Bu durum henüz gerçekleşmemiş olsa da gerçekleşmesi durumunda hayatı çok zorlaştıracağı kesindir. 2022 yılı içerisinde birkaç kez gözlenen su kesintileri de kronikleşme temayülü göstermektedir. Su sorununun neden olduğu kolera salgını 2023 yılı Mayıs ayında çok sayıda ölüme neden olurken, önümüzdeki dönemde bunların tekrarlanma ihtimali tedirginlik yaratmaktadır. Protestolar ile inşa edilmiş ülkede küresel olarak protestoların arttığı bir süreçte, ters yönde bir eğilim beklenmemektedir. Ülkede, 2024 yılının Nisan ayında gerçekleştirilecek genel seçimlere yaklaştıkça, hâlâ devam eden mezkûr problemler nedeniyle protesto eylemlerinin devam etmesi beklenmektedir. 2023 yılı başında muhalefet ülke geneli protestolar düzenleyerek toplu iş durdurmaya neden olmuştur. Bunların tekrarının yaratacağı iş gücü kaybının da ekonomik problemleri derinleştirmesi beklenmektedir.

50 D. Bruce, L Lancaster ve G. Newham, "Crime and punishment: crime and policing-related protest in South Africa," *Protest in South Africa rejection, reassertion, reclamation 1*. Ed. H. Brooks, R. Chikane ve S. Mottiar Ed. Cape Town: MISTRA, 2023, s. 326-353.

51 The architecture of protest in South Africa: contexts and underpinnings, s. 7. 2021 yılı sonunda gerçekleştirilen yerel seçimlere %46 ile tarihi dip seviyede katılımı da hizmetlerden sorumlu yerel yönetimler bir protesto olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun dışında da hizmet arzı protestolarına ilişkin özellikle 2010 sonrası yoğun bir literatür gelişmiştir. Ülkenin birçok bölgesinde gerçekleşen protestolar, özellikle bu eylemlere yakın üniversitelerde incelenmiştir.

52 Ray White, "Amnesty International calls for probe into Police's response to Tembisa protests", *Eye Witness News*, 03.08.2022. ewn.co.za/ adresi içinde kısa URL: tinyurl.com/5ad3rf7r Erişim Tarihi: 03.06.2023.

53 Ali Onur Tepeciklioğlu, "2021'de Güney Afrika Siyaseti", *Afrika Yıllığı 2021*, 2022, s. 63-70.

54 Clive Ndou, "Watch| Zuma supporters outside Pietermaritzburg High Court", *The Witness*, 31.01.2022. citizen.co.za/ adresi içinde kısa URL: tinyurl.com/bdewebcf Erişim Tarihi: 02.06.2023.

55 Eunice Stoltz, "Data shows that service delivery protests will increase, intensify in 2023", *Mail & Guardian*, 02.02.2023.

mg.co.za/ adresi içinde kısa URL: tinyurl.com/bdz2se29 Erişim Tarihi: 03.06.2023.

56 Kgomotso Modiso, "South African working class acting in unison—SAFTU on planned national shutdown", *Eye Witness News*, 22.08.2022.

ewn.co.za/ adresi içinde kısa URL: tinyurl.com/2p92b3yu Erişim Tarihi: 03.06.2023.

Afrika'nın Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Uluslararası İş Birlikleri

Huriye Yıldırım Çınar*

Giriş

Afrika; önemli miktarda güneş, rüzgâr, hidroenerji ve jeotermal enerji kaynakları ile temiz enerji üretiminde dünyada lider olma potansiyeline sahiptir. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı verilerine göre Afrika'nın 2030 yılına kadar 310 GW yenilenebilir enerji kapasitesine ulaşabileceği öngörülmektedir.¹

Afrika Birliği², Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütler, Afrika'da sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması için elzem olan enerji arzının sürdürülebilirliği için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının bir an önce artırılması gerektiğini sıklıkla vurgulamaktadır.³ Çünkü modern enerji hizmetlerine erişim; aydınlatma, yemek pişirme ve ısıtma gibi temel insan ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra işletmeleri ve endüstrileri güçlendirme gibi çok çeşitli alanlarda yenilenebilir enerjiden yararlanılabilmektedir. Yenilenebilir enerji, merkezden uzak ve yetersiz hizmet alan bölgelerdeki insanlara temiz, sürdürülebilir ve uygun fiyatlı enerji sağlayarak geçim kaynakları üzerindeki baskıyı azaltabilir ve yaşam kalitesini artırabilir. Yenilenebilir enerji, ayrıca, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasında kritik bir rol oynayabilir. Bu avantajlara ek olarak, Af-

* Dr. TASAM Afrika Enstitüsü Eş Direktörü, yildirim.huriye@gmail.com

¹ Matthew Goosen, "Top Greenest 5 African Countries", *Energy Capital & Power*, 23.12.2021.

 energycapitalpower.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/boW
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

² African Union, "Goals & Priority Areas of Agenda 2063", t.y.

 au.int/ adresi içinde kısa URL: t24.im/279HIL
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

³ UNDP, "UNDP launches the Africa Renewable Energy Forum at COP 27", 16.11.2022.

 undp.org/ adresi içinde kısa URL: t24.im/ORo
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

rika ülkeleri için muazzam ekonomik fırsatlar da sağlayabilir. Yenilenebilir enerji projeleri yeni istihdam yaratabilir, yerel ekonomileri canlandırabilir, teknoloji transferini ve yeniliği teşvik edebilir. Ayrıca fiyat dalgalanmalarına ve arz kesintilerine maruz kalan ithal fosil yakıtlara bağımlılığı azaltarak enerji güvenliğini sağlayabilir.

Afrika'da barış ve istikrarın sağlanabilmesi için bu avantajlara sahip yenilenebilir enerji, günümüzde, kıtada amaçlanan seviyenin oldukça gerisindedir. Hem Covid-19 pandemisi hem de Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle küresel alanda yaşanan krizin de etkisiyle Afrika'da temiz enerji yatırımı 2011 yılından beri en düşük seviyeye ulaşmıştır.⁴ 2021 yılında yenilenebilir enerji üreten varlıklara küresel çapta 434 milyar dolar yatırım yapılırken bunun sadece %0,6'si (2,6 milyar dolar) Afrika ülkelerinde gerçekleşmiştir.⁵ Afrika kıtasındaki bu yatırımlar ise sadece Güney Afrika, Mısır, Fas, Kenya ve Etiyopya'da yoğunlaşmaktadır.⁶

1. Afrika'da Yenilenebilir Enerji Kaynakları

1.1. Güneş Enerjisi

Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre, Afrika dünyadaki güneş enerjisi potansiyelinin %60'ına sahipken bu alandaki üretim kapasitesinin sadece %1'ine sahiptir. IEA, ayrıca, BM ve Afrika Birliği Gündem 2063'teki iklim ve enerji hedeflerine ulaşılması için 2026-2030 yılları arasında kıtanın 190 milyar dolarlık yatırıma ihtiyacı olduğunu ve bu yatırımın yaklaşık üçte ikisinin yenilenebilir enerji alanına aktarılması gerektiğini belirtmektedir.⁷ Öte yandan, Statista verilerine göre, Afrika'da güneş enerjisinden elektrik üretimi 2010 yılında 0,4 TW saat iken bu rakam 2020 yılında 8,4 TW saate ulaşmıştır.⁸ Kıtadaki en büyük güneş enerjisi santrallerine sahip olan ülkeler Güney Afrika, Fas (Noor-Ouarzazate Güneş Santrali), Mısır (Benban Solar Park)⁹, Cezayir ve Tunus'tur.¹⁰

2022 yılında Norveçli enerji şirketi SCATEC, Güney Afrika'nın Northern Cape eyaletindeki üç Kenhardt projesinin inşaatına başlama kararı almıştır. Yaklaşık olarak 962 milyon dolarlık bu proje hayata geçirildiğinde 540 MW güneş enerjisi ve 225MW/1.140MWh pil depolama kapasitesine sahip olacağı belirtilmektedir.¹¹ Ayrıca Şubat 2022'de çıkan bir habere göre Dünya Bankası; Sierra Leone, Togo, Liberya ve Çad'da güneş ve hidroenerji projelerini finanse etmek için yaklaşık 311 milyon dolar değerinde anlaşmalar imzalamıştır.¹²

4 Moussa Acherchour, "Énergies renouvelables: pourquoi l'Afrique est à la traîne?", *Révolution Énergétique*, 25.02.2023.

 revolution-energetique.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/KBqu
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

5 RFI, "Énergies renouvelables en Afrique: un potentiel encore peu exploité", 14.11.2022.

 rfi.fr/ adresi içinde kısa URL: t24.im/LM1VxQ
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

6 Bloomberg NEF Raporu, "Scaling Up Renewable Energy in Africa", 09.11.2022.

 assets.bbhub.io/ adresi içinde kısa URL: t24.im/gq9o
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

7 Victoria Masterson, "Africa is leading the way in solar power potential", *World Economic Forum*, 23.09.2022.

 weforum.org/ adresi içinde kısa URL: t24.im/evm
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

8 Statista, "Electricity generation from solar energy in Africa from 2010 to 2020", 22.11.2022.

 statista.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/ojne
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

9 Power Technology, "The biggest solar projects in Africa", 23.08.2019.

 power-technology.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/z4Si
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

10 Solar Paces, "The race for solar megaprojects in North Africa that attracts Europeans", 06.12.2022.

 solarpaces.org/ adresi içinde kısa URL: t24.im/9Ag8Oi1
Erişim Tarihi: 21.05.2023.

11 Scatec, "Scatec is starting construction of solar and battery project in South Africa after reaching financial close", 19.07.2022.

 scatec.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/QkgVip
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

12 Reuters, "Four West African nations get \$311 million from World Bank for renewables", 02.02.2023.

 reuters.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/Q3C4f
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

Senegal Senegal'in Thies kentinde kurulan Batı Afrika'nın ilk rüzgar enerjisi çiftliği törenle açıldı. başkent Dakar'a 70 kilometre uzaklıktaki Thies kenti yakınlarında 41 hektarlık alana kurulan çiftlikte 46 dev rüzgar türbini yer alıyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

1.2. Rüzgâr Enerjisi

Rüzgâr enerjisi şu anda Afrika'nın enerji kaynaklarının küçük bir yüzdesini oluştursa da, kıtanın enerji ihtiyaçlarına önemli bir katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Kıta genelinde rüzgâr enerjisi kapasitesi 2022 yılında 7,8 GW seviyesini bulmuştur.¹³ Afrika'da rüzgâr enerjisi teknolojisinin en gelişmiş olduğu ülkeler ise Güney Afrika, Kenya, Fas ve Mısır'dır.

Eylül 2022'de Güney Afrika Maden Kaynakları ve Enerji Dairesi ile Fransız yenilenebilir enerji işletmecisi EDF Renewables, 420 MW kapasiteli üç rüzgâr üretim projesi anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaların, geleceğe yönelik hazırlanan 25 projeden sadece üçü olduğu bilinmektedir. Kalan 22 anlaşmanın ise 2030 yılına kadar rüzgâr ve güneş enerjisi teknolojilerinden 20 GW elektrik üretimini hedeflediği açıklanmıştır.¹⁴

13 Bloomberg NEF, "Scaling Up Renewable Energy in Africa", 09.11.2022.

assets.bbhub.io/ adresi içinde kısa URL: 124.im/gq9o
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

14 Shem Oirere, "South Africa, EDF Sign \$612M Deal for 420 MW of Wind Power", ENR.

enr.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/dVgHn7
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

1.3. Yeşil Hidrojen

Yapılan araştırmalara göre, Afrika'da yeşil hidrojen yatırımlarının kıtada karbon emisyonlarını %40 oranında azaltıp yılda yaklaşık olarak 500 milyon ton karbondioksitin yerini alabileceğini iddia etmektedir.¹⁵ Afrika'da henüz bu teknolojinin kullanımı yaygınlaştıramamıştır. Ancak 2022 yılında Avrupa Yatırım Bankası, Uluslararası Güneş İttifakı, Afrika Birliği ve Moritanya hükûmeti ortaklığında gerçekleştirilen bir çalışmada Moritanya, Fas, Mısır ve Güney Afrika'da yeşil hidrojene yönelik girişimler amaçlandığından bahsedilmektedir. Çalışma, ayrıca, 2035 yılına kadar 50 milyon ton yeşil hidrojen üretme iddiasındadır.¹⁶

1.4. Biyokütle enerjisi

Afrika'da biyokütle enerjisi, özellikle nüfusun %80'inin yaşadığı kırsal alanlarda, yemek pişirmek ve ısınmak için en çok istifade edilen enerji kaynağıdır.¹⁷ Biyokütle enerjisine yönelik girişimler son yıllarda büyük bir ivmeyle artmaktadır. Kıta devletlerinin bu alandaki stratejileri yanında küresel aktörler de çeşitli ülkelerde bu teknolojiye yatırım yapmaktadır. Örneğin, 2022 yılında Washington'da düzenlenen "ABD-Afrika Liderler Zirvesi"nde, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bu alandaki amaçları vurgulanmıştır. Zirve öncesinde ise ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı (USTDA), Power Africa girişimi kapsamında Fildişi Sahili'nin Boundali biyokütle enerji santrali projesinde kullanılması amacıyla 1 milyon dolarlık hibe verileceğini duyurmuştur.¹⁸

1.5. Hidroenerji

Afrika kıtası, hidroenerji teknolojilerini kullanarak büyük miktarda elektrik üretme potansiyeline sahip çok sayıda nehir ve şelaleye sahiptir. Örneğin, dünyanın en büyük hidroelektrik santrallerinden biri sayılan ve Kongo Nehri üzerinde bulunan Inga Barajı, 40.000 kW enerji üretme potansiyeline sahiptir.¹⁹ Afrika'daki diğer büyük hidroenerji girişimleri ise Sudan'daki Merowe Barajı, Zambiya ve Zimbabve'nin kıyıdaş olduğu Zambezi Nehri üzerindeki Kariba Barajı ve Mozambik'teki Cahore Bassa Barajı'dır.²⁰ Bunlar dışında, kıta genelinde daha düşük potansiyele sahip oluşumlar da bulunmaktadır. Ancak gelecek vadetmesine rağmen hidroenerji projeleri bazı kıta devletleri arasında anlaşmazlıklara da konu olabilmektedir. Örneğin, Büyük Etiyopya

15 European Investment Bank, "New study confirms €1 trillion Africa's extraordinary green hydrogen potential", 22.12.2022.

[eib.org/ adresi içinde kısa URL: 124.im/8UJ](https://www.eib.org/adresi-icinde-kisa-URL:124.im/8UJ)
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

16 European Investment Bank, "New study confirms..."

17 Melike Bildirici ve Fulya Özaksoy, "The relationship between woody biomass consumption and economic growth: Nonlinear ARDL and causality", *Journal of Forest Economics*, Vol. 27, 2017, s. 288.

18 Inès Magoum, "Ivory Coast: USTDA allocates \$1m for the Boundali biomass plant Project", *Afrik21*, 15.12.2022.

[afrik21.africa/ adresi içinde kısa URL: 124.im/fUkxs4](https://www.afrik21.africa/adresi-icinde-kisa-URL:124.im/fUkxs4)
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

19 International Rivers, "Grand Inga Dam, DR Congo", t.y.

[archive.internationalrivers.org/ adresi içinde kısa URL: 124.im/kEmpvL](https://archive.internationalrivers.org/adresi-icinde-kisa-URL:124.im/kEmpvL)
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

20 Terri Hattaway ve Lori Pottinger, "Big Dams: Bringing Poverty, Not Power to Africa", *International Rivers*, t.y.

[archive.internationalrivers.org/ adresi içinde kısa URL: 124.im/eFZu4ta](https://archive.internationalrivers.org/adresi-icinde-kisa-URL:124.im/eFZu4ta)
Erişim Tarihi: 22.05.2023.

21 Anne-Laure Mahé ve Hugo Chouarbi, "Le Barrage de la Renaissance, reflet de la montée des tensions entre l'Égypte, le Soudan et l'Éthiopie", *IRSEM (l'Institut de recherche stratégique de l'École militaire)*, 24.06.2021.

 irsem.fr/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/7a29j3](https://www.irsem.fr/24.im/7a29j3)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

22 Kabiné Komara, "Les agences de bassin, une solution efficace face aux conflits liés à l'eau en Afrique de l'Ouest", 05.07.2022.

 futuribles.com/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/OEvR](https://www.futuribles.com/24.im/OEvR)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

23 British International Investment, "British International Investment to invest up to \$200 million in African hydropower alongside Norfund and Scatec", 23.06.2022.

 bil.co.uk/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/5LOxCv2](https://www.bil.co.uk/24.im/5LOxCv2)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

24 African Development Bank, "Côte d'Ivoire: African Development Bank, Africa Finance Corporation, German Investment Corporation and Emerging Africa Infrastructure Fund reach financial close on €174.3 million Singrobo hydropower plant", 19.12.2022.

 afdb.org/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/QJdur](https://www.afdb.org/24.im/QJdur)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

25 African Development Bank, "Mozambique: African Development Bank to serve as advisor for development of 1500 MW Mphanda Nkuwa hydropower Project", 25.05.2022.

 afdb.org/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/oDRHO](https://www.afdb.org/24.im/oDRHO)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

26 Mekonnen Teshoma, "As world converges for an African CoP, the continent's east bets on geothermal", *DownToEarth*, 12.10.2022.

 downtoearth.org.in/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/CZbepok](https://www.downtoearth.org.in/24.im/CZbepok)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

27 African Development Bank, "Ethiopia: Sustainable Energy Fund for Africa provides \$10 million grant to support Tulu Moyo Geothermal Resource Development", 08.12.2022.

 afdb.org/ adresi içinde kısa URL:

 [24.im/EMIZUT](https://www.afdb.org/24.im/EMIZUT)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

28 The Commonwealth, "First champion countries step forward to lead Commonwealth action on clean energy", 25.06.2022.

 thecommonwealth.org/ adresi içinde

kısa URL: [24.im/hd2aS](https://www.commonwealth.org/24.im/hd2aS)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

Rönesans Barajı, Etiyopya ile Sudan ve Mısır arasında,²¹ Akosombo Barajı ise Gana ile Burkina Faso arasında²² kıyıdaş ülkelerin baraj işletmesinden daha fazla pay alması, su rejiminin değişmesi ve su kaynakları üzerindeki haklar nedeniyle zaman zaman anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

Bu tartışmalara rağmen kıtada hidroenerji projelerinin sayısı artmaya devam etmektedir. 2022 yılında International Investment (BII), Norfund ve SCATEC projeleri yanında Afrika'da hidroenerji teknolojisine 200 milyon dolarlık yatırım yapacaklarını belirtmiştir.²³ Öte yandan, Afrika Kalkınma Bankası, Fildişi Sahili'ndeki Singrobo-Ahouaty hidroelektrik santraline toplamda 174,3 milyon euro,²⁴ Mozambik'teki Mphanda Nkuwa hidroenerji santraline ise 4,5 milyar dolarlık²⁵ kaynak aktarma taahhüdünde bulunmuştur.

1.6. Jeotermal Enerji

Afrika, giderek gelişen çok sayıda jeotermal enerji kaynağı ve projelerine sahiptir. Bu projelerden en büyüklerinden birisi olan Kenya'daki Olkaria Jeotermal Enerji Santrali, 720 MW üretim kapasitesine sahiptir. Kıtadaki diğer büyük jeotermal enerji santrallerine örnek olarak Kenya'daki Menengai, Etiyopya'daki Corbetti, Tulu Moyo ve Aluto Langano Jeotermal Enerji Santralleri verilebilir.²⁶ Bu projeler, yerel girişimcilerle Birleşik Krallık, İzlanda, Japonya, BM Çevre Programı ve Afrika Kalkınma Bankası gibi çeşitli yabancı aktörlerin iş birliğiyle gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Afrika Kalkınma Bankası 2022 yılında Etiyopya'ya Tulu Moyo Jeotermal İşletmesi'nde kullanılmak üzere 10 milyon dolarlık kaynak aktarıldığını duyurmuştur.²⁷ Öte yandan, Haziran 2022'de Kigali'de düzenlenen İngiliz Milletler Topluluğu Hükûmet Başkanları Toplantısı'nda Kenya ve Eswatini, "İngiliz Milletler Topluluğu Sürdürülebilir Enerji Geçişi (CSET)" gündemi kapsamında jeotermal enerji ve enerji okuryazarlığı konusunda girişimlerde bulunacağını açıklamıştır.²⁸

2. Yenilenebilir Enerji Sektöründe Afrika'da Uluslararası İş birlikleri

Çoğunluğu siyasî, ekonomik ve güvenlik sorunlarıyla mücadele eden ve enerji alanında kısıtlamalara sahip olan Afrika devletleri, yenilenebilir enerji kaynakları teknolojilerini geliştirmek için dış aktörlerin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Afrika enerji pazarında söz sahibi olmak isteyen çok sayıda yabancı aktör de bu ihtiyacın farkında olarak

çeşitli iş birliği modelleriyle yerel hükûmetler ve şirketlerle beraber yenilenebilir enerji projeleri geliştirmekte ve finanse etmektedir.

2022 BM İklim Değişikliği Konferansı (COP27) boyunca da Afrika'da yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişin öneminden bahsedilmiş ve Afrikalı liderlerin gelecek dönem için bir çalışma programı oluşturması teşvik edilmiştir. Bu kapsamda, "Afrika Adil ve Uygun Fiyatlı Enerji Geçiş Girişimi" oluşturulmuştur. Girişim, teknik ve politika desteği ile kıtanın yenilenebilir enerji oranını arttırmaya yönelik çalışmalar yapacaktır. İlk süreçte belirlenen amaç 2027 yılına kadar en az 300 milyon Afrikalının ucuz elektriğe erişimini mümkün kılmak için yenilenebilir elektrik üretimini %25 oranında arttırmaktır.²⁹

COP27 haricinde küresel aktörlerin son yıllarda Afrikalı liderlerle gerçekleştirdikleri FOAC, TICAD, ABD-Afrikalı Liderler Zirvesi gibi zirvelerde de kıta ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesi için yenilenebilir enerji teknolojisinin geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Örneğin, bu zirve kararları çerçevesinde Afrika'ya yönelik stratejiler geliştiren eski ABD Başkanı Barack Obama, Temmuz 2013'te Tanzanya'da "Power Africa" olarak anılan bir girişim başlamıştır.³⁰ 2016 yılına kadar devam eden girişim ABD, Kenya, Tanzanya, Liberya, Etiyopya, Nijerya, Gana ortaklığında kurulmuş ve Afrika Kalkınma Bankası Grubu (AfDB) tarafından da desteklenmiştir. ABD'nin son başkanı Joe Biden ise göreve geldiğinden beri Afrika'da doğal kaynakların korunması, iklim değişikliğiyle mücadele ve yenilenebilir enerjiye geçişi desteklemek için yaklaşık olarak 1,1 milyar dolarlık kaynak aktarım sözü vermiştir. Bunun yaklaşık olarak 300 milyon dolarının sadece yenilenebilir enerji projelerini desteklemek için kullanılacağı belirtilmektedir. 2022 yılında düzenlenen ABD-Afrikalı Liderler Zirvesi'nin ilk gününde ise Malawi'de ilk güneş santralının kurulması için 25 milyon dolarlık bir kredinin verildiği duyurulmuştur. Fildişi Sahili, Sierra Leone ve Zambiya'da temiz enerji projeleri için de 4 milyon dolardan fazla hibe verileceği açıklanmıştır.³¹

ABD'nin kıtadaki en büyük rakiplerinden biri olan Çin'in ise Afrika'da temiz enerji alanında 100'den fazla projesi olduğu bilinmektedir.³² Kasım 2021'de Çin, Afrika ile iklim değişikliği ve temiz enerji alanında iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan "Yeni Çağda Çin ve Afrika: Eşitlerin Ortaklığı" adlı bir beyaz kitap yayınlamıştır. 2022 yılı itibarıyla Çin'in Afrika'da ortak olduğu en büyük yenilenebilir enerji projelerine örnekler şunlardır; Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Sakai Güneş Enerjisi Santrali, Etiyopya'daki Aysha Rüzgâr Enerjisi Proje-

29 IRENA ve IEA, "COP27 Africa Just And Affordable Energy transition Initiative (AJAETI) 2022", t.y., s.2.

 cop27.eg/ adresi içinde kısa URL: [124.im/FhTfA](https://www.irena.org/en/124.im/FhTfA)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

30 Reuters, "More than \$1 billion in Power Africa commitments finalized - USAID chief", 21.09.2016.

 reuters.com/ adresi içinde kısa URL: [124.im/LZdhSFo](https://www.reuters.com/124.im/LZdhSFo)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

31 Scott Waldman ve Sara Schonhardt, "Biden focuses on climate in Africa summit", E&E News, 14.12.2022.

 eenews.net/ adresi içinde kısa URL: [124.im/Eiep](https://www.eenews.net/124.im/Eiep)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

32 Lin Zhan, "China, Africa continue to expand clean energy cooperation", 14.05.2022.

 en.people.cn/ adresi içinde kısa URL: [124.im/a1f3wG6](https://www.en.people.cn/124.im/a1f3wG6)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

si ve Zambiya'daki Kafue Gorge Hidroelektrik Santrali'dir.³³ Ayrıca, Mayıs 2022'de Çin ve Kenya arasında ülkenin batısındaki Koru-Soin çok amaçlı baraj projesi inşasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.³⁴ Ancak, 2022 yılında Çin ile borç krizi yaşadığı bilinen Zambiya'da ise 2,3 milyar dolar değerindeki Kafue Gorge Hidroenerji İstasyonu'nun inşasına aktarılan fonların Çin Exim Bank tarafından dondurulduğu açıklanmıştır. Projenin kalan kısmının Zambiya'nın en büyük elektrik şirketi olan Zesci-o ve alternatif fonlar tarafından tamamlanması beklenmektedir.³⁵

Ekim 2022'de Rusya da "Rusya Enerji Haftası" kapsamında "Rusya-Afrika: Sürdürülebilir Enerji Geliştirme Oturumu" düzenlenmiştir. Bu oturumda uzmanlar Afrika'da yenilenebilir enerji alanında gelecek vadeden bazı projeleri tartışmıştır. Toplantıda, RusHydro yöneticisi Sergey Machekhin, şirketin 2022 yılı itibarıyla Afrika'da 15 ülkede yaklaşık 3 milyon ruble değerinde 33 proje yürüttüğünü açıklamıştır.³⁶ Öte yandan, Rusya'nın Ukrayna ile savaşı nedeniyle Afrikalı devletlerin gıda ve enerji fiyatlarındaki aşırı yükselişten derinlemesine etkilendiği de bilinmektedir. Örneğin, piyasada enerji fiyatları giderek yükselirken Nijerya Petrol Ürünleri Düzenleme Kurumu artan jet yakıtı maliyetini çok maliyetli bulduğu için ülkenin yerel uçak filosunun büyük bir kısmı yere inmek zorunda kalmıştır.³⁷

Afrika ile yenilenebilir enerji alanında önemli iş birliklerine sahip diğer bir küresel aktör de AB'dir. 2010 yılında hayata geçirilen "Afrika-AB Yenilenebilir Enerji İşbirliği Programı" (RECP), bu alandaki mevcut kısıtlamaları aşarak sektörde yeni iş birlikleri oluşturmayı amaçlamıştır.³⁸ Ayrıca COP27 gibi, 17-18 Şubat 2022 tarihlerinde Brüksel'de düzenlenen AB- Afrika Birliği Zirvesi'nde de bilhassa Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında küresel ekonomi ve enerji alanlardaki olumsuz koşulların aşılması için yenilenebilir enerji kaynaklarının önemine atıf yapılmıştır. Afrika Birliği Dönem Başkanı Macky Sall ve Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel'in eş başkanlığında yürütülen toplantıda; yenilenebilir enerji, eğitimi sağlık, dijital altyapı ve ulaşım gibi sektörleri kapsayan 168 milyar dolarlık bir yatırım paketi taahhütünde bulunulmuştur.³⁹

Sonuç

Afrika ülkeleri muazzam yenilenebilir enerji potansiyeline ve bu alandaki gelişme iradesine sahip olmasına karşın yetersiz altyapı, tek-

33 Otiato Opali, "China's clean energy investments growing rapidly in Africa", *China Daily*, 30.08.2022.

 chinadaily.com.cn/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/7IEhU9](https://t24.im/7IEhU9)

Erişim Tarihi: 23.03.2023.

34 Albert Andeso, "Chinese Firm to Begin Work on Sh20bn Koru-Soin Dam", *Construction Kenya*, 14.02.2023.

 constructionkenya.com/ adresi içinde

 kısa URL: [I24.im/ZimSL1](https://t24.im/ZimSL1)

Erişim Tarihi: 23.05.2023.

35 Lusaka Times, "ZESCO to pay for the remaining works at Kafue Gorge Lower after China froze funding", 01.06.2022.

 lusakatimes.com/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/UH300](https://t24.im/UH300)

Erişim Tarihi: 23.05.2023.

36 China Daily, "REW-2022 hosts 'Russia-Africa: Sustainable Energy Development' session", 19.10.2022.

 global.chinadaily.com.cn/ adresi içinde

 kısa URL: [I24.im/qRI](https://t24.im/qRI)

Erişim Tarihi: 23.05.2023.

37 Solomon Elusoji, "Reps Secure 6m Litres Of Aviation Fuel For Airlines, Seek Permanent Solution", *Channelstv*, 09.05.2022.

 channelstv.com/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/vSgY](https://t24.im/vSgY)

Erişim Tarihi: 23.05.2023.

38 The Infrastructure Consortium for Africa, "Africa-EU Renewable Energy Cooperation Programme (RECP) Strategy 2020", 2013.

 icafrica.org/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/oz68](https://t24.im/oz68)

Erişim Tarihi: 23.05.2023.

39 Kingsley Ighobor, "EU-AU Summit 2022: The EU wants to be Africa's friend in need – and indeed", 21.03.2022.

 un.org/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/hTXo](https://t24.im/hTXo)

Erişim Tarihi: 23.05.2023.

nolojik kapasite, siyasî istikrarsızlık ve sınırlı finansman nedeniyle bu alanda amaçlanan seviyeye ulaşamamıştır. Bu noktada yabancı aktörlerle iş birliği büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan, yerel sermaye sahipleri ve bankaların da sürece dahil olması gerekmektedir. Çünkü ulusal ticaret ve kalkınma bankaları, sektörle ilgili yabancı yatırımcılardan daha kapsamlı bilgilere ve yerel unsurlarla canlı bağlantılara sahiptir. Bu noktada uluslararası sermaye ile yerel projeler arasında köprü görevi görmeye muktedirlerdir. Ayrıca, kıta devletleri yenilenebilir enerji alanında faaliyet gösterecek şirketlerin hakları, sorumlulukları ve yatırımcıların korunmasını garanti edecek kapsamlı bir hukuki çerçeve oluşturmalıdır. Aksi hâlde, mevzuat eksikliği, yatırımların azalması ve projelerin sektöre uğramasına neden olabilecektir. Öte yandan, Afrika ülkelerinde yerel toplulukların yenilenebilir enerji konusundaki bilgi, farkındalık ve imkânlarının artırılması kıtanın bu alandaki gelişimine önemli katkılar sunabilecektir.

Kıtada yenilenebilir enerji alanındaki mevcut durum böyle iken 2022 yılı gelişmeleri Afrika'nın geleceği için umut yaratmaya muktedir. Çünkü bilindiği üzere Afrika üzerinde yoğunlaşan küresel aktörlerin rekabeti nedeniyle başta ABD, Çin, Avrupalı devletler ve Rusya olmak üzere çeşitli güçler kıtaya ilişkilerini güçlendirebilmek adına buradaki sürdürülebilir kalkınma politikalarını destekleyecek vaatlerde bulunmaktadır. ABD-Afrikalı Liderler Zirvesi'nde de görüldüğü üzere, yenilenebilir enerji konusu sürdürülebilir kalkınmanın en güçlü kaldıraçlarından biri olarak değerlendirildiğinden bu alana yönelik yabancı aktörlerin destek vaatleri ve iş birliği projelerinde bir artış gözlenmiştir. Kıta üzerindeki küresel rekabet, tırmandırdığı güvenlik meseleleri nedeniyle çoğunlukla Afrikalılar için endişe verici görülse de oluşturulacak güçlü dış politika stratejileriyle bu endişeler bertaraf edilebilir. Dahası, kıta devletleri, küresel güçlerin rekabet ortamında giderek artan bir şekilde farklı aktörlerle geliştirdikleri iş birlikleri sayesinde yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir kalkınma projeleri için muazzam kaynak ve uzmanlık ağlarına da erişim sağlayabilirler.

Siber Güvenlik Bağlamında Afrika'da Dijital Ekonomi, Kripto Para Kullanımı ve eNaira

Kamal Tasiu Abdullahi*

Giriş

Dijital ekonomi; elektronik iletişim ve dijital teknolojiler aracılığıyla mal ve hizmetler sağlayan bir ekonomik faaliyettir.¹ Tanım olarak, insanlar, işletmeler, cihazlar, veriler ve işlemler arasındaki milyarlarca çevrim içi bağlantıdan kaynaklanan ekonomik faaliyetlere atıfta bulunur. Dijital ekonomi, e-ticaret, sosyal medya ve çevrim içi reklamcılık dâhil olmak üzere dijital kanallar aracılığıyla gerçekleşen tüm ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır.² İnternet, dijital otomasyon, sosyal medya, e-posta gibi elektronik iletişim araçları ve kredi kartları, Apple Pay, Google Pay, Bitcoin ve banka transferleri gibi dijital ödemeler, dijital ekonominin temel bileşenleri olarak düşünülebilir.³

Dijital para birimi ve kripto para, sıklıkla birbirleriyle karıştırılan iki terimdir ancak doğaları ve işlevsellikleri açısından belirgin farklılıklar gösterirler. Dijital para birimleri, geniş anlamda, elektronik veya dijital formda var olan her türlü para birimini ifade eder. Bunlar genellikle çevrim içi bankacılık veya dijital ödeme platformları gibi elektronik sistemler aracılığıyla işlemler için kullanılabilen değerlerin elle tutulur olmayan temsilleridir. Dijital para birimleri, merkezî hükümetler veya merkez bankaları tarafından ihraç edilen merkezî dijital para bi-

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Bölümü, kmlts256@gmail.com

1 Abdulaziz Akbarovich Kosimov ve Khayrullo Rakhmatilloevna Ruziboyeva, "Digital economy and its impact on economic growth", *European Journal of Management Issues*, Cilt 30, Sayı 1, 2022, s. 28-37.

2 Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee, *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*, W.W. Norton & Company, 2014.

3 Ulaş Özdemir "The impact of digitalization on the economy." *Journal of International Business Research and Marketing*, Cilt 4, Sayı 1, 2019, s. 34-39.

rimleri, merkezî olmayan dijital para birimleri ve çevrim içi oyun platformları gibi kapalı ekosistemlerde kullanılan sanal para birimleri de dâhil olmak üzere çeşitli şekillerde olabilir.

Öte yandan, kripto paralar, işlemleri güvence altına almak ve yeni birimlerin oluşturulmasını kontrol etmek için kriptografik teknolojiyi kullanan belirli bir tür dijital para birimidir. Kripto paralar, tüm işlemleri birden çok bilgisayar veya düğüm üzerinde kaydeden dağınık bir defter olan ve blok zinciri üzerinde çalışan merkezî olmayan ağlarda işlem yapar. En tanınmış ve yaygın olarak kullanılan kripto para birimi Bitcoin'dir, ki bu kripto para birimi 2009 yılında ilk merkezî olmayan dijital para birimi olarak oluşturulmuştur. O zamandan beri Ethereum, Ripple ve Litecoin gibi birçok başka kripto para birimi ortaya çıkmış olup, her birinin kendine özgü özellikleri ve amaçları bulunmaktadır.

Afrika'da dijital ekonomi, son yıllarda hızla büyümektedir. Bu gelişmede kıta genelinde artan internet bağlantısı, mobil penetrasyon, hükûmet girişimleri ve yenilikçi teknoloji start-up'ların yükselişi gibi birkaç önemli faktör etkili olmuştur. Dünya Bankası'nın bir raporuna göre, Afrika'daki dijital ekonominin 2025 yılında 180 milyar doları aşması beklenmektedir ki bu oran kıtanın gayrisafi yurt içi hasılasının %5.2'sine tekabül etmektedir.⁴ Rapor, Afrika'da dijital dönüşüm aracılığıyla iş yaratma, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınma potansiyelini de vurgulamaktadır. Öte yandan, dijital ekonomi için en önemli altyapı gereksinimi, hem yüksek kaliteli hem de ucuz olan geniş bant internetdir. Bu, ekonomik genişlemeyi uyarabilme potansiyeline sahip olmasının yanı sıra genel üretkenliği artırabilir ve vatandaşların ilgili bilgilere erişimini genişletebilir.⁵

Afrika Birliği de dijital ekonominin önemini tanımış ve 2030 yılına kadar tek bir Afrika dijital pazarı oluşturma hedefi belirlemiştir. Bu girişim, kıtada politikaların ve düzenlemelerin uyumlaştırılmasını, altyapı geliştirmeyi desteklemeyi ve kıtada dijital becerileri ve girişimciliği teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Afrika'da son on yılda dijital ekonomi önemli ölçüde genişlemiştir. Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC)⁶ tarafından yayınlanan bir rapora göre, Sahra Altı Afrika'daki dijital ekonominin 2025 yılına kadar 180 milyar dolara veya bölgenin GSYİH'sinin yaklaşık olarak %8'e ulaşması, e-ticaretin ise yılda %25 artarak 2025 yılında 75 milyar dolar değerine ulaşması bekleniyor.⁷

Afrika'daki birçok ülke dijital dönüşümü benimsemek konusunda ilerleme kaydetmiştir. Örneğin, Nijerya Merkez Bankası (CBN), Ni-

⁴ Nas Ozen, Efsan; Hut, Stefan; Levin, Victoria; Munoz Boudet & Ana Maria. 2020. "A Field Experiment on the Role of Socioemotional Skills and Gender for Hiring in Turkey", Policy Research Working Paper, No. 9154, World Bank, Washington, DC.

[hdl.handle.net/ adresi içinde kısa URL: 124.im/lygs](https://hdl.handle.net/124.im/lygs)

⁵ Haroon Bhorat, Landry Signé, Zaakhir Asmal, Jabulile Monnagotla, & Christopher Rooney, "Digitalization and digital skills gaps in Africa |An empirical profile," Africa Growth Initiative at Brookings, 05.2023.

brookings.edu/ adresi içinde kısa URL: 124.im/AQY

Erişim Tarihi: 11.05.2023.

⁶ IFC, "IFC in Africa: Digitalization", t.y.

brookings.edu/ adresi içinde kısa URL: 124.im/Vy2JeO

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

⁷ UNCTAD, "Digital economy report 2019", 04.9.2019.

unctad.org/ adresi içinde kısa URL: 124.im/kmLUWI

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

eNaira Afrika'nın ilk resmi dijital para birimi olan eNaira, Nijerya Devlet Başkanı Muhammadu Buhari ve Merkez Bankası başkanı Godwin Emefiele'nin lansmanı ile ilan edildi. (Fotoğraf: AP)

jerya için dijital para birimi (CBDC) olarak bilinen eNaira'yı 23 Ekim 2021 tarihinde başlatmıştır. eNaira'nın tanıtılması, Nijerya'da finansal sektöre dâhil olma düzeyini artırmayı, ödeme sistemlerini iyileştirmeyi ve işlemlerin maliyetini azaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, eNaira'nın kullanılmasının, sınır ötesi işlemleri kolaylaştırması, şeffaflığı artırması ve nakit kullanımına olan bağımlılığı azaltması beklenmektedir. eNaira'nın başlatılmasından bu yana, Nijerya vatandaşları ve sakinleri, günlük finansal işlemlerinde yasal ödeme aracı olarak dijital para birimi kullanabilen Afrika kıtasındaki ilk kişiler olmuştur. Nisan 2022 itibarıyla, CBN'nin kripto para işlemlerine getirdiği kısıtlamalara rağmen 33.4 milyon Nijeryalı, eşten-eşe ağları (P2P) kullanarak kripto varlıkları ticaret yapmakta veya sahiplenmektedirler.⁸ Ancak, bu gelişmelere rağmen, Kasım 2022'nin sonunda aktif banka hesaplarının sadece %0,8'inde eNaira uygulaması bulunmaktadır.⁹ Ek olarak, Ekim 2022'de eNaira'nın ülke nüfusunun sadece %0,5'inde kullanımını gerçekleştirmişti. Öte yandan, Nijeryalıların kripto para kullanımına olan ilgisi giderek artmaktadır. 2022 ortasındaki Google arama verileri, ülkede kripto paralara olan ilgiyi gösterir niteliktedir.

⁸ Aljazeera, "How has Nigeria's digital currency fared since its launch?", 22.05.2022.

[aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/j091iv](https://www.aljazeera.com/adresi-icinde-kisa-url-124.im/j091iv)
Erişim Tarihi: 10.05.2023.

⁹ Bunmi Baily, "eNaira fails to gain traction in first year of rollout – IMF", *Businessday*, 01.03.2023.

[businessday.ng/ adresi içinde kısa URL: 124.im/FbElwn](https://www.businessday.ng/adresi-icinde-kisa-url-124.im/FbElwn)
Erişim Tarihi: 10.06.2023.

Afrika'nın Dijital Ekonomi Alanında Sunduğu Fırsatlar

Afrika, dijital ekonomi alanında aralarında büyüyen tüketici pazarının da bulunduğu birçok potansiyel sunmaktadır. Örneğin, kıtanın hızla artan ve 2050 yılına kadar 2.5 milyara ulaşacağı tahmin edilen

nüfusu, dijital ürün ve hizmetler için oldukça büyük bir pazarın varlığına işaret etmektedir. Öte yandan, mevcut 115 milyar dolarlık dijital ekonominin 2050 yılına kadar 6 kat artarak 712 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.¹⁰

Afrika'nın dijital ekonomisi zamanla gelişmiştir. 2020 yılında Afrika'da 477 milyon mobil müşteri varken, 2025 yılına kadar bu sayının 512 milyona ulaşacağı düşünülmektedir.¹¹ Bu sayede, mobil para ve e-ticaret gibi mobil tabanlı hizmetlerin büyümesi mümkün olmuştur. Dijital girişimcilere yönelik sermaye ve destek kaynaklarının artması da Afrika'nın dijital ekonomisi için büyük bir fırsat sunmaktadır. 2021 yılında, bu alanda faaliyet gösteren Afrika şirketleri 1,43 milyar dolarlık bir rekor kırarak 2020'deki 1,27 milyar dolarlık gelirlerinin üstüne çıkmıştır. Bu durum, Afrika'da karşılaşılan özel sorunlara ilişkin yenilikçi dijital çözümlerin oluşturulması için de bir fırsat sunmaktadır.¹²

Afrika'da Dijital Ekonomide Yaşanan Zorluklar

Afrika ülkelerinde dijital ekonomiye geçiş süreci yaygınlık kazansa da çözülmesi gereken bazı sorunlar bulunmaktadır. Yetersiz geniş bant erişimi ve enerji kaynakları da dâhil olmak üzere gerekli (dijital) altyapının olmaması, bu alandaki temel sorunlardan biridir. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 2020 yılında Afrikalıların sadece %28'inin internet erişimi bulunmaktadır. Araştırma, ayrıca, Afrika'da geniş bant internet bağlantısının diğer bölgelere göre önemli ölçüde daha pahalı olduğunu, bu nedenle birçok kişi için erişilemez hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Dijital teknolojilerin ekonominin birçok farklı alanında kullanımı da bu zayıf bağlantıdan etkilenmektedir. Bu anlamda, nitelikli işçi eksikliği de başka bir sorundur.¹³ Birçok Afrika ülkesinde dijital endüstri uzmanlarının yetersizliği nedeniyle dijital altyapı ve hizmetleri oluşturmak ve sürdürmek için gereken teknik uzmanlık eksikliği bulunmaktadır. Ek olarak, internet bant genişliğinin yüksek maliyeti nedeniyle, 2022 yılında 800 milyon Afrikalı çevrimdışı kalmıştır.¹⁴ Dünya genelindeki diğer bölgelere kıyasla, Afrika'da 1 GB veri maliyeti ortalama aylık gelirin %7,12'sine karşılık gelmektedir.

Afrika Ülkelerinde Kripto Para Kullanımı

Son on yılda, Afrika ülkelerinde Bitcoin işlemlerinde önemli bir artış görülmüştür. Nijerya, Güney Afrika ve Kenya, Afrika'da kripto para

10 Times of Swaziland, "Africa's digital economy to grow six-fold by 2050," 2022.

 times.co.sz/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/fixv](https://24.im/fixv)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

11 GSMAi, "Sub-Saharan Africa mobile economy 2021", 2022.

 gsma.com/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/d61mC](https://24.im/d61mC)

Erişim Tarihi: 11.05.2023.

12 International Telecommunication Union, "The state of broadband 2020: Tackling digital inequities," 2020.

 itu.int/ adresi içinde kısa URL:

 [I24.im/fUai1k](https://24.im/fUai1k)

Erişim Tarihi: 11.05.2023.

13 World Bank, "World Development Indicators", 2023.

 databank.worldbank.org/ adresi içinde

 kısa URL: [I24.im/IAZ2xY](https://24.im/IAZ2xY)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

14 Michael Young, "The cost of the digital divide in Africa", Carnegie Endowment for International Peace, 12.09.2022.

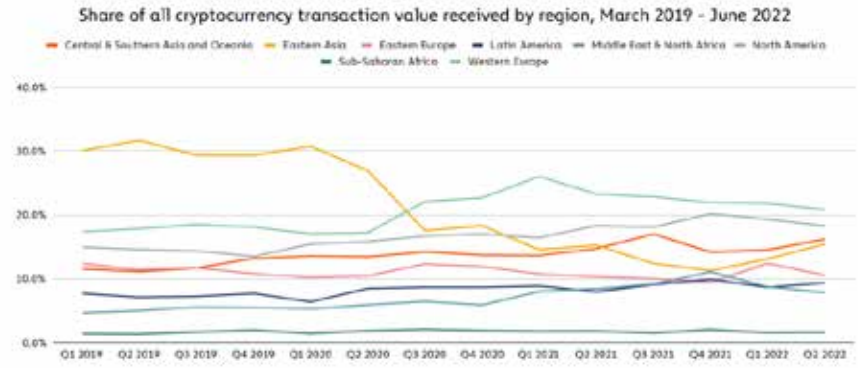
 carnegieendowment.org/ adresi içinde

 kısa URL: [I24.im/4LuN](https://24.im/4LuN)

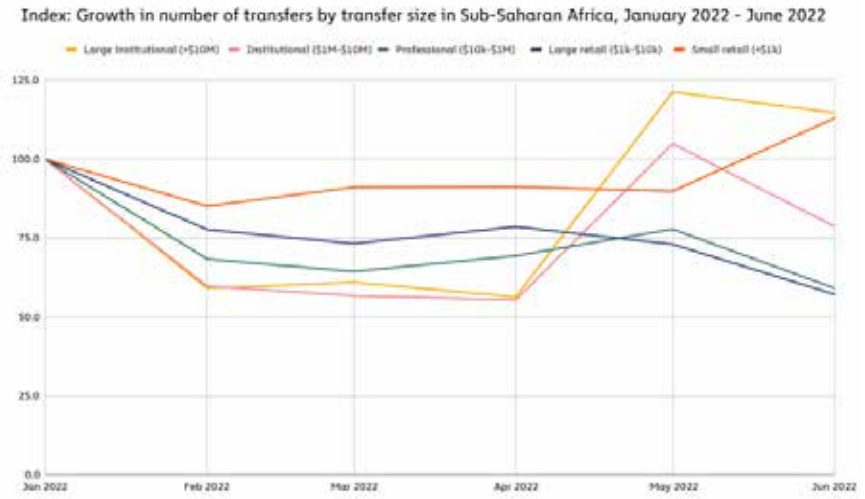
Erişim Tarihi: 10.05.2023.

Şekil 1: Bölgelere göre kripto para birimi işlem değerinin payı, Mart 2019-Haziran 2022

Kaynak: Chainanalysis (2022)¹⁵

Şekil 2: Ocak 2022-Haziran 2022 döneminde, Sahra Altı Afrika'da transfer boyutuna göre transferlerin sayısındaki artış
Kaynak: Chainanalysis (2022)

birimlerini en hızlı benimseyen ülkeler arasında yer almaktadır. Uluslararası işlemlerin yüksek maliyeti, enflasyon ve istikrarsız yerel para birimi gibi değişkenlerin kombinasyonu, Nijerya'da Bitcoin'in benimsenmesi kararının alınmasında etkili olmuştur.

Gemini tarafından yapılan 2022 analizi,¹⁶ fakir ülkelerde daha fazla kadının Bitcoin ile ilgilendiğini ve kripto para birimleri arasındaki cinsiyet farkının daralmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak mevcut kripto para birimi kullanımı hâlâ erkek ağırlıklıdır. Bu çalışmada incelenen üç Afrika ülkesinde (Kenya, Nijerya ve Güney Afrika) kripto para birimi kullanıcılarının %41 ila %50'si kadındır (her ülkede 1.200'den fazla katılımcının olduğu örneklemde). Bu üç ülkedeki Bitcoin kullanıcılarının %46 ila %57'sini oluşturan kadınlar, daha fazla bilgi edinme ve gelecekte kripto para birimlerini kullanma konusunda da daha isteklidirler.

Öte yandan, Sahra Altı Afrika, kripto para alanında en düşük işlem

¹⁵ Chainalysis, "Sub-Saharan Africa Cryptocurrency Geography Report 2022 Preview", 26.01.2022.

blog.chainalysis.com/ adresi içinde
kısaca URL: l24.im/65eVmk
Erişim Tarihi: 10.05.2023.

¹⁶ Gemini, "The state of crypto: Women in crypto", 2022.

gemini.com/ adresi içinde kısaca URL:
l24.im/VikuwGg
Erişim Tarihi: 10.05.2023.

hacmine sahiptir ve Temmuz 2021 ile Haziran 2022 arasında 100,6 milyar dolarlık zincir içi hacim almıştır. Bu miktar, dünya çapındaki kripto para işlemlerinin %2'sine tekabül etmekle birlikte, önceki yıla göre %16 artış göstermiştir.

2022 yılında, Sahra Altı Afrika'da, spekülasyonlar yerine günlük gereksinimler tarafından yönlendirilen kripto para kullanımını açısından açıklanabilecek ilginç bir veri, piyasanın resmî olarak başladığı mayıs ayından itibaren, küçük perakende transferlerinin sayısının artarken farklı boyutlardaki transferlerin sayısının azalması olmuştur. Öte yandan, Sahra Altı Afrika, diğer bölgelerle karşılaştırıldığında, en az kripto para işlem hacmini temsil eden bölgedir. Temmuz 2021 ile Haziran 2022 arasında alınan on-chain hacim 100.6 milyar dolar olup, bu global aktivitenin %2'sini ve bir önceki yıla göre %16 büyümeyi temsil etmektedir.

Şekil 2'deki grafik, Aralık 2022'de, Sahra Altı Afrika ülkelerinin kripto para kullanarak gerçekleştirilen toplam transferlerin yaklaşık 36.14 milyon olduğunu göstermektedir. Fas merkezli düşünce kuruluşu Policy Center for the New South tarafından Aralık 2022'de yayınlanan¹⁷ "Afrika'da Kripto Para Birimlerinin Ortaya Çıkışı: Gerçek mi, Abartı mı?" adlı çalışmaya göre, bu oran, toplam kullanıcıların yaklaşık üçte ikisine denk gelmektedir. Ayrıca, çoğu işlem büyük kurumlar ve küçük perakendeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, bazı profesyonellerin kripto para kullanarak transfer yapmaktan tam olarak emin olmadığı da görülmektedir. Aynı çalışmaya göre, anketin gerçekleştirildiği 33 Afrika ülkesi arasında Nijeryalılar yaklaşık 22.3 milyon katılımcı ile %40.5'lik bir orana sahiptir. Öte yandan, Güney Afrika'da yaklaşık 7.7 milyon, Kenya'da ise yaklaşık 6 milyon kripto para birimi sahibi olduğu tahmin edilmektedir.

Kripto para birimleri, Sahra Altı Afrika'da ödeme aracı, yatırım ve para birimi dalgalanmalarına karşı bir koruma olarak görüldükleri için Afrika ülkelerinde giderek popülerlik kazanmıştır. Aşağıdaki harita, bu durumu gösterir niteliktedir.

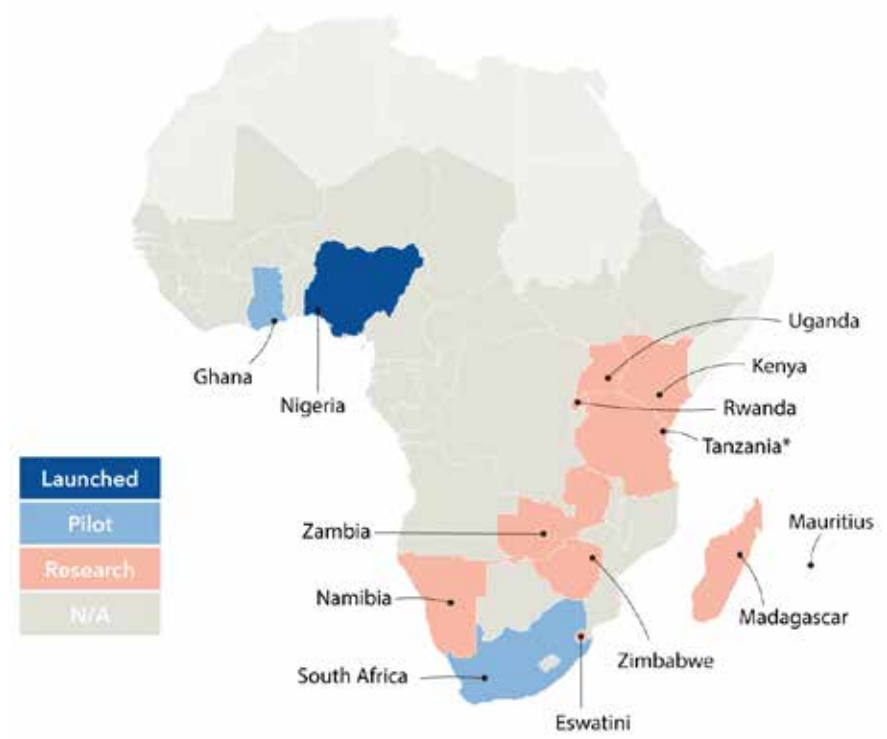
Bu harita, aynı zamanda, Nijerya'nın 2021 yılının Ekim ayında kendi dijital para birimi eNaira'yı başlatmasından sonra başka Sahra Altı Afrika ülkelerinin merkez bankalarının da 2022'de dijital para birimleriyle ilgili araştırma yapma veya pilot çalışmalarına başlama aşamasında olduklarını göstermektedir. Böylelikle Bahamalar'dan sonra Nijerya, Merkez Bankası Dijital Para Birimi (CBDC) tanıtan ikinci ülke olmuştur. CBDC'ler merkez bankaları tarafından ihraç edilip

17 Par Henri-Louis Védie, "L'émergence des cryptomonnaies en Afrique: réalité ou surévaluation?", Policy Center for the New South, Rabat, Fas, Cilt 10, Sayı 22, 2022, s. 1-24.

 policycenter.ma/ adresi içinde kısa URL: 24.im/9sBa
Erişim Tarihi: 10.05.2023.

Dijitale geçiş Birkaç Sahra-altı Afrika ülkesinde merkez bankaları, ödeme sistemlerini geliştirmek için dijital para birimlerinin kullanımını araştırıyor.

Kaynak: IMF (2022) ¹⁸

yönetildiği için, kripto varlıklardan daha güvenli ve daha az değişkendir. Gana ve Güney Afrika, bu konuda pilot projeler yürütürken diğer ülkeler çalışmalarına hâlâ devam etmektedir. CBDC'lerin, transfer tutarının neredeyse %8'inin ortalama maliyetiyle, ödeme zincirinin uzunluğunu kısaltarak ve hizmet sağlayıcılar arasındaki rekabeti artırarak sınır ötesi transferleri ve ödemeleri kolaylaştırabileceği, hızlandırabileceği ve daha ucuz hâle getirebileceği söylenmektedir.

Afrika'da Kripto Para Yaşığı

Kripto paralar, geleneksel (fiat) para ve bankacılığa alternatif olarak görüldüğü için bankalar ve hükümetler tarafından büyük ilgi görmektedir. Bununla birlikte, dolandırıcılık ve sahtekarlık endişesi, kripto paraların kullanımının Afrika ülkelerinde yasaklanmasının ana gerekçelerinden biridir. Kripto paralar sıklıkla terörizm finansmanı ve kara para aklama gibi illegal faaliyetlerle ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, regülasyon eksikliği, kripto para yasaklarının ardındaki diğer bir faktördür. Kripto paralar geleneksel para birimleriyle aynı yasalara tabi olmadıkları için, hırsızlar tarafından daha cazip görülmektedir. Ek olarak, kripto para birimlerinin fiyatı kısa sürede büyük dalgalan-

¹⁸ IMF, "Africa's Growing Crypto Market Needs Better Regulations", 22.11.2022.

imf.org/ adresi içinde kısa URL:

[l24.im/RuFlgwe](https://www.imf.org/2024/im/RuFlgwe)

Erişim Tarihi: 12.05.2023.

eNaira

Dünya teknolojiye ayak uydururken, elektronik ödeme sistemleri ticaretin temel bir parçası hâline gelmiştir. Nijerya gibi diğer gelişmekte olan ülkeler de elektronik ödeme sistemlerini uygulayarak nakitsiz bir ekonomiye geçiş yapmaktadır.²⁴ Nijerya, kendi dijital para birimi (CBDC) olan eNaira'yı çıkaran ilk Afrika ülkesidir. eNaira²⁵ duyurusu, hükûmetin kripto para düzenlemelerinde kontrol sahibi olmak istemesi sebebiyle birçok Nijeryalı için sürpriz olmuştur. 2021 yılının Şubat ayında Nijerya Merkez Bankası, gerek istikrarsızlığı nedeniyle gerekse #EndSars'a finansman sağlanmasını durdurmak amacıyla kripto para kullanımını yasaklamıştır. Öte yandan, eNaira, Nijerya merkez bankasının dijital para birimidir. Merkez Bankası, eNaira'nın tanıtımıyla ülkenin finansal sistemini dijitalleştirerek daha verimli ve güvenli hâle getirmeyi amaçlamaktadır. eNaira'nın Nijerya'da piyasaya sürülmesi, merkez bankaları dâhil dünya çapındaki gözlemcilerin ilgisini çekmiştir. eNaira'nın, CBDC'nin finansal sisteme katılımını artırması gibi faydaları beraberinde getirmesi beklenmektedir. Bu durumun²⁶ eNaira daha yaygın hâle geldikçe ve güçlü bir düzenleyici sistem tarafından desteklendikçe giderek artması beklenmektedir.

Finansal sisteme katılımda artış: eNaira cüzdanı şimdilik yalnızca banka hesabı olanlara sağlanmaktadır, ancak kullanım alanının ilerleyen günlerde banka hesabı olmayan ama mobil telefonu olan herkesi kapsayacak şekilde genişlemesi beklenmektedir. Pekçok Nijeryalı banka hesabı bulundurmadığı için (yetişkin nüfusunun yüzde 36'sı, yani 38 milyonu), mobil telefonu olanlara eNaira'ya erişim izni verilmesi, finansal sisteme katılımı artırıp, sosyal transfer programlarının doğrudan ve daha etkili bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırabilir. Bu gerçekleşirse, nüfusun %90'ının eNaira kullanması beklenmektedir.

Havaleleri kolaylaştırma: Nijerya, 2019 yılında gerçekleşen 24 milyar dolar tutarındaki havale alımları ile Sahra Altı Afrika'daki ana havale destinasyonlarından biri hâline gelmiştir. Havaleler genellikle uluslararası para transferi işletmeleri (örneğin Western Union) aracılığıyla yapılmakta ve havale başına işlem değerinin %1 ila %5'i arasında değişen ücretler alınmaktadır. eNaira'nın, havale transfer maliyetlerini azaltması beklenmektedir. Böylelikle Nijerya diasporasının uluslararası para transferi işletmelerinden eNaira elde edip, ücretsiz transferler yaparak Nijerya'ya fon göndermesi daha kolay hâle gelecektir. Bu alanda (resmî ve paralel piyasa döviz kuru arasındaki farkı azaltan

24 World Bank, "Central Bank Digital Currencies", 01.01.2022.

[worldbank.org/](https://www.worldbank.org/) adresi içinde kısa URL:

[24.im/R1p3fC](https://www.worldbank.org/24.im/R1p3fC)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

25 Central Bank of Nigeria, "eNaira".

[cbn.gov.ng/](https://www.cbn.gov.ng/) adresi içinde kısa URL:

[24.im/YpCT](https://www.cbn.gov.ng/24.im/YpCT)

Erişim Tarihi: 16.05.2023.

26 Central Bank of Nigeria

birleşik piyasa temizleme kuralları da dâhil olmak üzere) döviz kuru reformları, eNaira cüzdanlarının kullanımı aracılığıyla yapılan hava- lelerin sayısını artırabilir.

2022 yılında nakit para sıkıntısının önüne geçmek amacıyla Ni- jeryalıların 48 milyon dolar değerinde işlem gerçekleştirdiği eNaira cüzdanlarına olan talep artmıştır. Ancak, Nijerya'nın gayriresmî eko- nomisi nakit para üzerine kurulu olduğu için eNaira'ya yönelik kabul oranları hâlâ düşüktür.

eNaira'nın Potansiyel Zorlukları ve Dezavantajları

Siber Güvenlik Riskleri: Herhangi bir dijital sistemde olduğu gibi, eNaira platformunda da siber saldırı ve hack girişimleri riskleri vardır. Bu saldırılar, bireylerin ve işletmelerin maddi kayıplarına ve eNai- ra'nın itibarına zarar verme potansiyeline sahiptir.²⁷

Gizlilik Riskleri: eNaira gibi dijital para birimlerinin kullanımı, hassas kişisel bilgilerin toplanması ve depolanmasını gerektirmektedir. Bu bilgilere yetkisiz üçüncü şahıslar tarafından erişilebilmesi veya bilgilerin izinsiz kullanılması, kimlik hırsızlığı veya diğer sahtekarlık türleri gibi risklere neden olabilir.²⁸

Düzenleyici Riskler: Dijital para birimlerinin kullanımı nispeten yeni bir alan olduğundan, kullanımlarını yönetecek ve faaliyetleri- ni ele alacak düzenleyici çerçeve hakkında hâlâ belirsizlikler bulun- makta ve bu konuyu ele alan yasalar yetersiz kalmaktadır. Bu alanda yapılacak değişiklikler, eNaira'nın yasal statüsünü etkileyebilir ve bu belirsizlik, potansiyel kullanıcıların eNaira'ya geçişini engelleyici bir etkiye sahip olabilir.

Sonuç

Sonuç olarak, Afrika'da dijital ekonomi; artan internet kullanımı, mobil cihazların yaygınlaşması ve dijital girişimlerin ortaya çıkmasıyla hızla büyümektedir. Bu alanda yaşanan zorluklara rağmen büyüyen tüketici pazarı ve dijital girişimlerin ortaya çıkması gibi önemli fırsatlar bulunmaktadır. Afrika'da dijital ekonominin gelişmesi yönünde umut verici gelişmeler yaşanmasına rağmen bu durumun sürekliliği için hükümetler ve özel sektör temsilcilerinin dijital altyapı ve hizmetlere yatırım yapmaya devam etmeleri önemlidir.

Nijerya'nın eNaira girişimi dışında, dijital ekonomi Afrika kıtası

²⁷ The Guardian Nigeria, "Nigeria's e-Naira: Risks and opportunities", 07.10.2021.

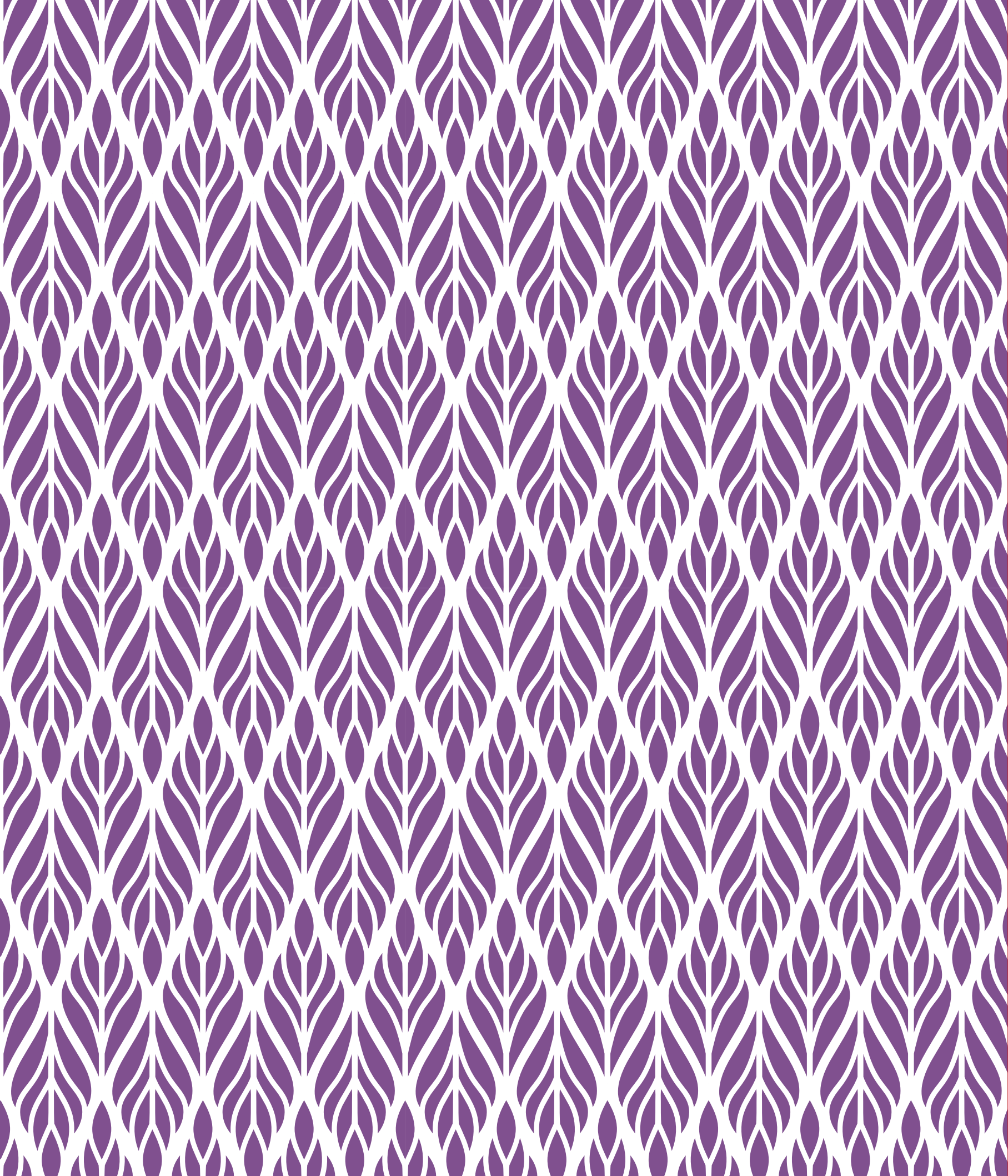
 guardian.ng/ adresi içinde kısa URL: 24.im/LFxXnY2
Erişim Tarihi: 16.05.2023.

²⁸ All Africa, "Nigeria: CBN's eNaira must prioritize user privacy, experts warn", 01.11.2021.

 allafrica.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/KUW5xN
Erişim Tarihi: 15.05.2023.

genelinde genişlemektedir. Örneğin, Kenya ve Güney Afrika gibi Afrika ülkeleri, mobil para inovasyonunda öncü konumdadır. M-Pesa ve Eco-Cash gibi platformlar, finansal hizmetlere erişimi genişletmekte ve bu iki ülkede ekonomik genişlemeyi sağlamaktadır. E-ticaret de daha fazla insanın çevrim içi olmasına ve nüfusun daha büyük bir yüzdesinin orta sınıfa girmesine bağlı olarak genişlemektedir. Afrika'da e-ticaret aracılığıyla gerçekleştirilen satışların toplam değeri 2019 yılında 16.5 milyar dolar iken, bu rakamın 2022 yılında 29 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Örneğin, eNaira'nın uluslararası işlemleri kolaylaştıracağı, şeffaflığı artıracacağı ve nakit bağımlılığını azaltacağı öngörülmektedir. Nijerya Merkez Bankası kripto para işlemlerine sınırlama getirirse de halen 33.4 milyon Nijeryalı kripto varlık sahibidir. Ancak, Kasım 2022 itibarıyla, aktif banka hesaplarının sadece %0.8'inde eNaira uygulaması yüklüdür.

Nijerya Merkez Bankası tarafından eNaira'nın piyasa sürülmesi, Nijerya'nın finans sektörünü dijitalleştirmek ve kapsayıcılığını artırmak için önemli bir adımdır. eNaira kullanımının yaygınlaşmasının, para transferlerini kolaylaştırmak ve gayriresmî işlemleri azaltmak gibi başka faydaları da beraberinde getirmesi beklenmektedir. Ancak, siber güvenlik riskleri, operasyonel riskler ve gizlilik riskleri gibi potansiyel risk ve dezavantajların da ele alınması gerekmektedir. Bu riskleri azaltmak için güçlü düzenleyici sistemlerin uygulanması ve altyapı ve teknolojinin güvenilirliği ile verimliliğinin sağlanması önemlidir. Ek olarak, eNaira'nın faydalarını tanıtmak, kullanımını teşvik etmek ve nakitsiz ekonomiye sorunsuz bir geçiş sağlamak için farkındalığı artırma konusunda çaba gösterilmelidir. Son olarak, sınır ötesi ödeme kabiliyetlerini artırmak ve işlem maliyetlerini azaltmak için uluslararası ortaklarla iş birliği yapılması, para transferlerini daha da kolaylaştırma ve ekonomik büyümeyi destekleme açısından büyük önem taşımaktadır.

Nil Nehri'nin Paylaşım Sorunu ve Hukukî Çözümü

11

Baransel Mızrak*

Giriş

Afrika'nın en önemli su kaynaklarından birisi olan Nil Nehri, 11 devlete sınırı olan ve sınırı aşan su olarak nitelendirilen bir nehirdir. Mavi ve Beyaz Nil Havzası olarak ayrılan ve Hartum'da birleşen Nil Nehri, suyunun yaklaşık %84'ünü Etiyopya'daki Tana Gölü'nden almaktadır. Nil Nehri'nin paylaşımı konusunda Mısır, Etiyopya ve Sudan başta olmak üzere kıyıdaş devletler hak talebinde bulunmaktadır. Mısır ve Sudan, 1929 ve 1959 yıllarında yapılan antlaşmalara dayanarak hukuken "tarihî ve yerleşik" haklara sahip olduğunu ve kendilerinin en önemli faydalanıcı olması gerektiğini iddia etmektedir. Etiyopya ve diğer kıyıdaş ülkeler ise, özellikle sömürge döneminde yapılan bu antlaşmaların haksız antlaşmalar olduğuna işaret ederek reddetmekte ve hakkaniyete dayalı bir paylaşım yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Kıyıdaş ülkelerinin tarıma dayalı ekonomiye sahip oluşu ve artan nüfuslarına enerji temin etme isteği, başta Mısır olmak üzere, konunun bir güvenlik meselesi hâline gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, Etiyopya'nın 2011 yılında inşa etmeye başladığı Büyük Rönesans Barajı, Mısır ve Sudan'da tepkiyle karşılanmış ve tarihî haklarına vurgu yaparak baraj nedeniyle su haklarının azaltılamayacağını öne sürmüştür. Buna karşı Etiyopya ise, Nil sularının kaynağı olmasına

* Uzman, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı,
baranselmizrak@gmail.com

rağmen sadece %3'ünden istifade etmesinin hakkaniyete uygun olmadığını ve halkının acil ihtiyaçları için Büyük Rönesans Barajı'ndan elde edeceği su ve enerjiye ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Konuyla ilgili müzakereler devam etse de Etiyopya, bir sonuç çıkmaması üzerine tüm çağrılara rağmen baraj dolularına devam etmiştir. Mısır ve Sudan, Etiyopya ile bağlayıcı bir antlaşmanın imzalanması talebini her fırsatta dile getirmektedir. Taraflar arasında konuya ilişkin çok sayıda görüşmeler gerçekleştirilse de 2022 itibarıyla gerginliğin artış gösterdiğini söylemek mümkündür.

Tarafların Hak İddiaları

Nil Nehri'ne kıyısı olan 11 ülke mevcuttur. Etiyopya, Mısır ve Sudan haricinde Güney Sudan, Eritre, Burundi, Ruanda, Kenya, Uganda, Tanzania ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti hak iddiasında bulunmakta olup bu ülkelerin ekonomisi suya endekslı tarım ve hayvancılıktır. Bu ihtilafta, %95 oranında Nil Nehri'ne bağlı olan Mısır ile Nil Nehri suyunun %84'ünü kendi topraklarından sağlayan Etiyopya, Nil sularının paylaşımında en fazla ihtilaf yaşayan ülkedir.¹ Günümüzde, her ne kadar sürdürülebilir olmadığının farkında olsa da Mısır ve Sudan tarafı, 1929 ve 1959 antlaşmalarıyla beraber Nil Nehri'nde "tarihî ve yerleşik" haklarının olduğu iddiasıyla hareket etmektedir. Etiyopya ise kaynağı önemli ölçüde kendi topraklarında olmasına rağmen geçmişte Nil sularının kullanım hakkından dışlandığını savunmaktadır. Tarihte yaşadığı bu haksızlığa ve halkının yaşadığı yoksulluğa atıfta bulunarak Büyük Rönesans Barajı'nı kendisi için bir seçenek olmaktan çıktığını vurgulamaktadır. Mısır ve Sudan ise kendilerine akıtılan suyu azaltacağı varsayımıyla Büyük Rönesans Barajı'na endişeyle yaklaşmaktadır. İngiltere sömürge yönetimi altında bulunan ve bağımsızlığını kazanan diğer kıyıdaş ülkeler de sömürge döneminde imzalanan ve Mısır ve Sudan'a haklar tanıyan antlaşmaların geçersiz olduğunu ifade ederek hakkaniyete dayalı bir antlaşmanın imzalanması gerektiğini savunmaktadır. Bu ülkeler de Mısır ve Sudan'ın "tarihsel ve yerleşik" haklar tezine karşı çıkmakta ve müzakerelerde hakkaniyete dayalı bir paylaşımın yapılması gerektiğini ifade etmektedir.²

Büyük Rönesans Barajı Dolumu ve Yaşanan Gerginlik

Mısır'da başlayan halk hareketlerini fırsat bilen Etiyopya, Büyük Rönesans Barajı'nı 2011 yılında inşa etmeye başlamıştır.³ Buna sert

1 Muhammed Tandoğan ve Osman Kağan Yücel, "Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan Ve Etiyopya Rekabeti", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 53, 2017, s. 116-117.

2 John Mukum Mbaku, "The controversy over the Grand Ethiopian Renaissance Dam", *Brookings*, 05.08.2020.

 [brookings.edu/](https://www.brookings.edu/) adresi içinde kısa URL: <https://www.brookings.edu/2020/08/05/ethiopia-dam/>
Erişim Tarihi: 27.05.2023.

3 Yunus Turhan, "Büyük Etiyopya Rönesans Barajının Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Su Jeopolitiğine Etkisi", *TASAM*, 03.03.2020, s. 8-9.

 [tasam.org/](https://www.tasam.org/) adresi içinde kısa URL: <https://www.tasam.org/2020/03/03/ethiopia-dam/>
Erişim Tarihi: 07.05.2023.

tepki gösteren Mısır ve Sudan, 1959 yılında kendi aralarında imzaladığı antlaşma ile birlikte elde ettikleri su hakkının azalacağı endişesini taşımıştır. Etiyopya ise Mısır ve Sudan'ın su haklarına saygı göstereceğini, tüm kıyıdaş ülkelerle birlikte adil bir kullanım temelinde hareket edeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte Etiyopya, Rönesans Barajı'nın kuraklık, iklim değişikliği, toprak erozyonu, sel vb. suyun verimliliğini etkileyen konularda barajın fayda sağlayacağını ve hatta aşağı kıyıdaş ülkelerde bulunan barajların ömrünü uzatacağını belirtse de bu açıklamalar Mısır ve Sudan'ı tatmin etmemiştir.⁴ Etiyopya'nın tek taraflı olarak baraj dolmuştur. Mısır ve Sudan, uluslararası ara buluculuğa başvurularak bağlayıcı bir antlaşmanın yapılması talebinde bulunsa da Etiyopya buna sıcak bakmamaktadır. Bu durum karşısında Mısır ve Sudan, dolaylı yollardan askerî tehdit yöntemine başvurmuştur. 2021 yılında Mısır ve Sudan taraflarının karşılıklı ziyaretleri neticesinde askerî iş birliği antlaşması imzalamış ve "Nil Muhafızları" isimli bir tatbikat yapmıştır. 2022 yılında da "Nil Muhafızları II" tatbikatının gerçekleştirilmesi bölgede gerginliği daha da artırmıştır.⁵

Mısır ve Sudan, baraj dolularından ötürü Etiyopya'yı tek taraflı hareket etmekle suçlamaktadır. Etiyopya ise 1959 Antlaşması'ndan kendisinin dışlandığını ve Mısır ve Sudan'ın Nil üzerinde yaptığı barajlarda kendisine danışılmadığını hatırlatmaktadır. Etiyopya, geçmişte yapılan hataların ve haksızlıkların giderilmesi için çabaladığını ve barajın Etiyopya için bir varoluş meselesi olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, kırsal kesim nüfusunun %85'inin elektrik enerjisine erişimi olmadığını belirten Etiyopya, Mısır nüfusunun neredeyse tümünün elektrik enerjisine sahip olduğuna işaret etmektedir. Etiyopya, Büyük Rönesans Barajı'nın başladığından bu yana Mısır ve Sudan ile bir anlayış geliştirmeye çalıştığını ancak Mısır'ın tarihsel ve mevcut kullanım devamı yönündeki inadı nedeniyle sonuç alamadıklarını belirtmiştir. Bununla beraber, Etiyopya, her yıl Mısır'daki Asvan Barajı'nın dolumu esnasında tutulan su miktarının iki katının israf edildiğini ve önemli ölçüde buharlaşmanın yaşandığını ifade etmektedir. Mısır ise Etiyopya'nın kalkınması için projeye olan ihtiyacını anlayışla karşıladığını ancak Afrika'nın en büyük hidroenerji tesisi olacak olan barajın, milyonlarca Mısır ve Sudan vatandaşının hayatını etkileyeceğini savunmaktadır. Suyun azaltılmasından sadece Mısır'da 100 milyon etkileneceği dikkate alındığında Etiyopya'nın tek taraflı olarak barajı

4 Ali Maskan, "Rönesans Barajı'nın Etiyopya, Mısır ve Sudan İlişkilerine Etkisi-2", *Kriter Dergisi*, Ocak 2021.

 kriterdergi.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/RLrk
Erişim Tarihi: 27.05.2023.

5 Middle East Monitor, "Egypt, Sudan hold joint military drill on border security", 05.12.2022.

 middleeastmonitor.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/OCfs27
Erişim Tarihi: 27.05.2023.

doldurmasının kriz yaratabileceği ve bölgeyi istikrarsızlaştırabileceğini vurgulamaktadır. Ek olarak, Mısır, ABD ve Dünya Bankası'nın çabalarına rağmen Etiyopya'nın adil bir antlaşma yapılmasına yanaşmadığını ve Nil'e ilişkin hak ve yükümlülüklerin bir antlaşma ile netleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hatta Afrika Birliği'ndeki toplantılarda Etiyopya tek taraflı olarak hareket etmeyeceğini taahhüt etmiş olmasına rağmen buna uygun davranmadığı ve baraj dolularına devam ettiği ifade edilmiştir.⁶ Bu tek taraflı doluların ise 2015 yılında Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında imzalanan "İlkeler Bildirgesi"nin⁷ "Barajın Depolama Rezervuarı İlk Dolumu ve Baraj İşletme Politikalarının Esası" başlığına aykırı olduğu vurgulanmıştır.⁸ Ancak buna karşı çıkan Etiyopya, aynı bildirgenin 1. maddesinde Rönesans Barajı'nın güvenilebilecek temiz sürdürülebilir enerji üreterek güç üretmeyi, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmayı, sınırların ötesinde iş birliğini ve bölgesel entegrasyonu teşvik etmeyi amaçladığını vurgulamıştır. Etiyopya'nın ekonomik olarak en az gelişmiş ülke olduğuna işaret ederek, nüfusunun elektrik ihtiyacını karşılamak istediğini belirtmiştir. Üretilecek enerjiden Sudan, Kenya ve Cibuti vb. diğer Doğu Afrika ülkelerinin de istifade edebileceği ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlama potansiyeli olduğu ifade edilmektedir.⁹

Etiyopya'nın BM gündemine konunun getirilmemesi gerektiğine dair itirazlarına rağmen Mısır ve Sudan, konuyu 2022'de de BM gündemine almış ve BM yaptığı açıklamada, tarafların Afrika Birliği gözetiminde görüşmelere devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰ Ancak Etiyopya, Rönesans Barajı'ndaki planlarını sürdürmüştür. 20 Şubat 2022 tarihinde barajın ilk kez sınırlı elektrik üretimine geçtiğini açıkladıktan sonra Mısır ve Sudan Etiyopya'yı kınamıştır.¹¹ 2020 ve 2021 yıllarında yapılan iki doludan sonra 12 Ağustos 2022 yılında Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed, Büyük Rönesans Barajı'na üçüncü dolum işlemini gerçekleştirdiklerini ve 13 hidroelektrik türbininden ikisinin artık faaliyete geçtiğini açıklamıştır.¹² Etiyopya Mısır'ın tepkisine neden olacağını öngörerek Kahire'ye mesaj iletmış ve dolunun sel dönemine denk getirilerek gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Ancak Mısır bu durumu kabul etmeyerek BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş ve Etiyopya'nın tek taraflı girişimlerine karşı müdahale edilmesini talep etmiştir.¹³ Sudan Sulama ve Su Kaynakları Bakanı ise bir televizyon kanalındaki açıklamasında Etiyopya'nın tek taraflı hareket etmekten vazgeçmesi ve baraj konusunda bağlayıcı bir anlaşma imzalaması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴

6 UN Security Council, "Grand Ethiopian Renaissance Dam Agreement within Reach, Under-Secretary-General Tells Security Council, as Trilateral Talks Proceed to Settle Remaining Differences", 29.06.2020.

 [press.un.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/m6CN](https://press.un.org/j24.im/m6CN)

Erişim Tarihi: 28.05.2023.

7 International Water Law, "Agreement on Declaration of Principles between The Arab Republic of Egypt, The Federal Democratic Republic of Ethiopia And The Republic of the Sudan On The Grand Ethiopian Renaissance Dam Project (GERDP)", 23.03.2015.

 [internationalwaterlaw.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/c1d40](https://internationalwaterlaw.org/)

Erişim Tarihi: 29.05.2023.

8 WardheerNews, "Tensions are Rising Between Egypt And Ethiopia As The Latter Country Prepares To Fill Its Great Renaissance Dam Unilaterally", 26.06.2022.

 [wardheernews.com/ adresi içinde kısa URL: I24.im/bT2N38](https://wardheernews.com/)

Erişim Tarihi: 28.05.2023.

9 Khalil Al-Anani, "The Grand Ethiopian Renaissance Dam: Limited Options for a Resolution", Arab Center Washington DC, 16.09.2022.

 [arabcenterdc.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/QhtapNV](https://arabcenterdc.org/)

Erişim Tarihi: 27.05.2023.

10 Security Council Report, "Security Council Presidential Statement on the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD)", 15.09.2021.

 [securitycouncilreport.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/Trd](https://securitycouncilreport.org/)

Erişim Tarihi: 29.05.2023.

11 Mohamed Saied, "Egypt deepens military ties with Sudan as Ethiopia moves forward with Nile dam", Al Monitor, 22.03.2022.

 [al-monitor.com/ adresi içinde kısa URL: I24.im/FnOU](https://al-monitor.com/)

Erişim Tarihi: 29.05.2023.

12 Anadolu Agency, "3rd filling of Ethiopia's Nile dam reservoir completed", 12.08.2022.

 [aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: I24.im/1HD0](https://aa.com.tr/)

Erişim Tarihi: 29.05.2023.

13 United Nations Digital Library, "Letter dated 29 July 2022 from the Permanent Representative of Egypt to the United Nations addressed to the Secretary-General", 29.07.2022.

 [digitallibrary.un.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/GZ5Im](https://digitallibrary.un.org/)

Erişim Tarihi: 29.05.2023.

Mısır 1993 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 22 Mart "Dünya Su Günü" olarak ilan edildi. Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan Nil nehri, Dünya Su Günü kapsamında havadan görüntüledi.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

14 Mohammed Magdy, "Third filling of Nile dam heightens Ethiopia-Egypt crisis", *Al Monitor*, 17.08.2022.

al-monitor.com/ adresi içinde kısa URL:
l24.im/KTYkEL
Erişim Tarihi: 30.05.2023.

15 Fanack, "The Egyptian Hands in the Ethiopian Crisis", 26.11.2021.

fanack.com/ adresi içinde kısa URL:
l24.im/OX46
Erişim Tarihi: 30.05.2023.

Bu esnada, Mısır ve Sudan, Etiyopya'ya karşı uluslararası destek elde edebilmek için çaba göstermektedir. Bu ülkeler, Etiyopya hükûmetinin Tigray bölgesinde gerçekleştirdiği ifade edilen insancıl hukuk ihlali eleştirilerinin yoğunlaştığı bir zamanda baraja ilişkin uluslararası kamuoyunu kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır.¹⁵ Mısır bu konuda Arap ülkelerinin desteğini almayı amaçlamış ve Suudi Arabistan'ın desteğini almayı başaramamıştır. 2022 yılında Riyad'da gerçekleştirilen Arap-Çin Zirvesi'nde Mısır Cumhurbaşkanı Sisi, yumuşak bir mesaj göndererek, "Etiyopyalı kardeşlerimizi bir kez daha Mısır ve Sudan ile iyi niyetle çalışarak şu anki ve gelecekteki nesillerin kalkınma haklarını güvence altına alma adına bağlayıcı bir antlaşma imzalamaya davet ediyorum." ifadelerini kullanmıştır. Çin'in Büyük

Rönesans Barajı'na sağladığı mali destek de gündeme gelmiş ve Arap ülkelerinin su güvenliğinin önemine işaret edilmiştir.¹⁶ Mısır, yine Cezayir'de gerçekleştirilen 31. Arap Zirvesi'nde su güvenliği meselesini gündeme getirmiş ve baraj nedeniyle bir dizi Arap ülkesinin su güvenliğinin etkilediğini ifade etmiştir.

Kasım 2022 tarihinde Şarm El-Şeyh'te düzenlenen "İklim Değişikliği Konferansı" da Mısır adına konunun gündeme getirilmesi için önemli bir fırsat olmuş ve Mısır, Nil'den elde edilecek suyun baraj nedeniyle azalmasını varoluşsal bir tehdit olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle, konuyla ilgili bağlayıcı bir anlaşma imzalanmasının önemine işaret etmiştir. Bu toplantıda Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed ise Büyük Rönesans Barajı'nı iklim değişikliğine karşı önemli bir proje olarak değerlendirmiş, hem elektriğe erişimin %50'nin altında olduğu kendi ülkesi için hem de bölgedeki ülkeler için önemli bir enerji kaynağı olacağını vurgulamıştır. Bu toplantıya katılmak için Mısır'a gelen ABD Başkanı Biden da Mısır Cumhurbaşkanı Sisi ile yaptığı toplantıda, Mısır'ın su güvenliğini ve hakkını desteklediğini ifade etmiştir. Bu destek, konunun çözümü için ABD öncülüğünde yapılan ara buluculuk girişimlerini, özellikle Etiyopya'nın itirazları nedeniyle akim kalmasına bir tepki olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak ABD, çabalarını devam ettirmekte ve konunun çözümüne ilişkin Afrika Birliği öncülüğündeki süreci desteklemektedir. Avrupa Birliği de aynı şekilde Afrika Birliği öncülüğündeki süreci desteklediğini ifade etmektedir. Mısır'ın uluslararası arenadaki bu tarz girişimleri 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmeye başlamasıyla beraber daha da çok artmıştır. Çünkü Ukrayna savaşıyla beraber Mısır, uluslararası kamuoyu dikkatinin bu meseleden uzaklaşmasını engellemek istemektedir. Ayrıca Rusya ve Ukrayna'dan gerçekleştirilen tahıl ihracatının düşmesinin, Mısır başta olmak üzere bu tahılı ithal eden kıyıdaş ülkelere olumsuz bir etkisi olmuştur. Bundan sonraki süreçte bu tahıl ithalatının düşmesi yerelde bu ihtiyacın giderilmesi için Mısır'da artan bir kamuoyu baskısına sebebiyet vermesi ve Mısır'ın Etiyopya ile bağlayıcı bir anlaşma imzalanması yönünde girişimlerini hızlandırması sürpriz olmayacaktır.¹⁷

Hukuki Çözüm

Taraflar, uluslararası hukuk çerçevesinde bir çözüm bulunması ve bağlayıcı bir antlaşmanın imzalanması yönünde birçok kez bir araya

16 Sudan Tribune, "Egypt's Sisi urges Ethiopia to engage in 'good faith' to end GERD feud".

[sudantribune.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/vOVCgA](https://sudantribune.com/adresi-icinde-kisa-url:124.im/vOVCgA)
Erişim Tarihi: 30.05.2023.

17 Ahram Online, "2022 Yearender: Sidelineing the GERD", 25.12.2022.

[english.ahram.org.eg/ adresi içinde kısa URL: 124.im/tQ13](https://english.ahram.org.eg/adresi-icinde-kisa-url:124.im/tQ13)
Erişim Tarihi: 30.05.2023.

gelmiştir. Ancak, kendi tezlerinde inatçı bir tavır sergilemekte, bu da gerginliklere sebebiyet vermektedir. Tüm tarafların en önemli arabulucu olarak tayin ettiği Afrika Birliği nezdinde gerçekleştirilecek arabuluculuk çabalarında uluslararası hukuka göre barışçıl yollarının bulunması, bu gerginliğin hafifletilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bunun için, 1997 tarihli "Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme", Nil Nehri paylaşımının çözümü için en önemli bir referans olarak kabul edilebilecektir. 1997 Sözleşmesi'nin 5. ve 6. Maddelerinde "hakça paylaşım" ve "önemli zarar vermeme" ilkeleri, bu anlamda en fazla öne çıkacak ilkelere aittir.¹⁸ Ancak, uluslararası hukuku da kıyıdaş devletler kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayabilmektedir. Örneğin, Mısır ve Sudan, "önemli zarar vermeme" ilkesinin gerekliliğini savunurken tarihsel haklarına işaret etmekte ve önceki su akışının devamına zarar vermeyecek şekilde bir antlaşmanın imzalanması gerektiğini savunmaktadır. Bunu reddeden ve tarihte yaşadığı haksızlıklara vurgu yapan Etiyopya ve diğer kıyıdaş ülkeler ise adil kullanım ilkesine dayalı bir şekilde müzakerelerin yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Afrika Birliği'nin yürüttüğü müzakerelerin devamına yönelik bir irade devam ederken, 2022 yılında Etiyopya'nın Büyük Rönesans Barajı'nda üçüncü dolmuş işlemi tamamladığını açıklamasıyla gerginlikte önemli bir evreye geçmiştir. Özellikle Etiyopya ve Mısır'ın kendi tezlerinde tutucu davranması bu ülkelerin çıkarlarını tatmin edecek bir antlaşmanın imzalanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle uluslararası kamuoyunun baskısıyla birlikte konunun uluslararası tahkime götürülmesi ve buradan çıkacak sonucun herkesçe kabul edilmesi gibi bir formül üzerinden gidilmesinin daha isabetli olacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Nil Nehri'nin paylaşımı konusu, henüz taraflar arasında mutabakata varılmamış bir mesele olmayı sürdürmektedir. Günümüz müzakerelerinde Mısır ve Sudan, olabildiğince 1929 ve 1959 antlaşmalarıyla elde ettikleri imtiyazları devam ettirmeye çabalamaktadır. Etiyopya ve diğer kıyıdaş ülkeler, Mısır ve Sudan'ın bu "tarihsel ve yerleşik" hak tezini reddetmektedir. Büyük ölçüde kendi topraklarından akmasına rağmen Etiyopya, Nil'den sadece %3-4'lük bir su kullandığını ve tarih

¹⁸ Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, Official Records of the General Assembly, Fifty-first Session, Supplement No. 49 (A/51/49).

boyunca su kullanım antlaşmalarından dışlandığını vurgulamaktadır. Etiyopya, Büyük Rönesans Barajı'nı tarihte yaşadığı bu haksızlıkların telafisi olarak görmekte ve taleplerinde ısrarcı davranmaktadır. Mısır ve Sudan, Etiyopya'nın Büyük Rönesans Barajı'nı bir egemenlik sorunu olarak değerlendirmesine de şiddetle karşı çıkmakta ve su kullanımını esaslarını belirleyecek bir antlaşma imzalaması gerektiğini her fırsatta dile getirmektedir. 2022 yılı itibarıyla Büyük Rönesans Barajı'na üçüncü dolunun yapılması ve ilk elektrik üretimine başlamasıyla taraflar arasında gergin bir hava gözlenmektedir. Mısır ve Sudan bu durum karşısında Etiyopya'ya karşı uluslararası kamuoyunun desteğini alarak baskı uygulamayı ve su kullanım hakkını belirleyen nihai bir antlaşma imzalanması için masaya oturtmayı hedeflemektedir. Ancak, Mısır ve Sudan tarihî ve yerleşik hakları konusunda ısrar eder ve Etiyopya da Büyük Rönesans Barajı konusunu bir egemenlik konusu olarak değerlendirip tek taraflı davranmaya devam ederse bir antlaşmanın imzalanması zor görünmektedir.

Mavi Nil ile Beyaz Nil'in birleştiiği yer: Hartum

Afrika'nın can damarı olan ve geçtiği ülkelere hayat veren Nil Nehri, Mavi Nil ve Beyaz Nil'in birleşmesiyle Sudan'ın başkenti Hartum'da tek bir Nil halini alıyor. Uganda, Kenya ve Tanzanya'nın sınırları arasında bulunan Victoria Gölü'nden doğan Beyaz Nil ile Etiyopya'dan doğarak Sudan topraklarına giren Mavi Nil, Hartum'da birleşiyor.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

İklim Krizinin Afrika'ya Etkileri ve Mısır'da Düzenlenen BM İklim Zirvesi

Hatice Zehra Büyüktavşan*

Giriş

İklim değişikliği, 21. yüzyılın en büyük küresel sorunlarından biridir. Endüstrileşme ve sanayileşme ile birlikte insan kaynaklı faaliyetlerin neden olduğu sera gazı emisyonları, küresel sıcaklıkları önemli ölçüde artırmış ve iklim değişikliğine yol açmıştır. İklim değişikliği etkileri nedeniyle oluşan kuraklık, sel, fırtına, buzulların erimesi, aşırı ve şiddetli ısı dalgaları, aşırı hava olayları, yükselen deniz seviyeleri vb. birçok hava ve iklim aşırılıkları sebebiyle dünyanın her yerinde canlıların yaşam koşulları olumsuz etkilenmektedir. Söz konusu olumsuz etkiler insan sağlığını, gıda ve su güvenliğini, ülkelerin ekonomilerini ve biyoçeşitliliği kayıp ve zarara uğratmaktadır.

İklim krizine tarihsel süreçte en az katkıda bulunan kıtaların başında gelen Afrika kıtası, iklim değişikliği etkilerine düşük uyum ve savunma kapasitesi nedeniyle iklim stresinden orantısız bir şekilde en çok etkilenen/etkilenecek kıtalardan biridir. Nitekim, Afrika ülkelerinde görülen yoksulluk, yolsuzluk, yönetim sorunları, temel hiz-

* Mali Hizmetler Uzmanı, TİKA. Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Afrika Çalışmaları, hzbuyuktavsan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2667-5351

metlere ve kaynaklara sınırlı erişim, terör, iç ve dış çatışma, iklime duyarlı geçim kaynakları gibi az gelişmişlik göstergeleri, Afrikalı toplumların iklimsel tehlikelere karşı yüksek hassasiyete sahip olmasına yol açmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen İklim Değişikliği Konferansı, dünyada iklim değişikliğiyle mücadele noktasında tertip edilen en kapsamlı zirvelerden biri olarak bilinmektedir. 2022 yılının Kasım ayında Mısır'ın Şarm eş-Şeyh şehrinde düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 27. Taraflar Konferansı'na (COP 27), yaklaşık 190 ülkeden 100'ün üzerinde devlet yetkilisi ile 40 binden fazla davetli katılmıştır. Söz konusu çalışma ekseninde iklim değişikliğinin son yıllarda Afrika'daki doğal ve toplumsal yaşam üzerine etkileri ve Mısır'da düzenlenen BM İklim Zirvesi ile zirvenin kıta özelindeki etkileri genel hatları ile ele alınmıştır. Bu doğrultuda, ilk bölümde son yıllarda Afrika'da iklim krizi üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sonrasında BM İklim Zirvesi çeşitli açılardan incelenmiştir. Çalışma sonucunda, iklim krizi etkilerinden Afrika'nın korunması noktasında yapılması gerekenlerin ve BM İklim Zirvesi'nin söz konusu sürece katkılarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

İklim Krizinin Afrika'ya Etkileri

Afrika kıtasının yaklaşık 35° K ile 35° G arasında değişen ve batıda Atlantik Okyanusu ve doğuda Hint Okyanusu ile sınırlanan coğrafi konumu ve geniş alanı, yüksek iklim değişkenliğine yol açmaktadır. Afrika kıtasının iklim koşullarının çeşitliliği ve büyüklüğü, genellikle yüksek mekânsal ve zamansal değişkenlik ile sınırlı gözlemler, iklim tehlikelerin kıta özelindeki etkileri hakkında genelleme yapmayı zorlaştırmaktadır.¹ 2022 yılının başından bu yana Afrika'da yaşanan kasırga, orman yangını, kuraklık, sel, sıcak hava dalgaları gibi iklim krizi kaynaklı aşırı hava olayları yaklaşık 19 milyon insanı etkilemiştir. Gerekli önlemler alınmadıkça iklim değişikliğinin 2030'da Afrika'da ölüm oranını %60 ila %80 arasında arttıracak tahmin edilmektedir.² Bahsedilen ölümlerin büyük kısmının da sıtma ve ishalden kaynaklanacağı düşünülmektedir. 2050 yılına kadar Afrika'da yaşanan ortalama sıcaklık değerlerinde 2,6 – 3,0 °C'lik bir artış yaşaması da beklenmektedir. Ayrıca Kuzey ve Güney Afrika'nın geniş alanlarındaki ortalama sıcaklık değerlerinin sanayi öncesi seviyelerin 3,5 °C üzerinde olacağı tahmin edilmektedir.³

1 Kate Elizabeth Gannon, Elena Castellano, Shaikh Eskander, Dorice Agol, Mamadou Diop, Declan Conway ve Elizabeth Sprou, "The triple differential vulnerability of female entrepreneurs to climate risk in sub-Saharan Africa: Gendered barriers and enablers to private sector adaptation", *WIREs Climate Change*, 2022, s. 1-23.

2 Enos Moyo, Leroy Gore Nhari, Perseverance Moyo, Grant Murewanhema ve Tafadzwa Dzinamarira, "Health effects of climate change in Africa: A call for an improved implementation of prevention measures", *Eco-Environment & Health*, 2023, s. 1-14.

3 Vincent Okelo Wanga, Boniface K. Ngaraga, Millicent Akinyi Oulo, Elijah Mbandi Mkala, Veronicah Mutele Ngumbau, Guy Eric Onjalalaina, Wyclif Ochieng Odago, Consolata Nanjala, Clintone Onyango Ochieng, Moses Kirega Gichua, Robert Wahiti Gituru ve Guang-Wan Hu, "Projected impacts of climate change on the habitat of Xerophyta species in Africa", *Plant Diversity*, 2023.

Afrika'da tarım sektörü gayrisafi yurt içi hasılanın %25'inden fazlasını ve iş gücünün %70'ini oluşturmaktadır. Ancak tarımın kıta için önemine rağmen özellikle Sahra Altı Afrika'da tarım arazileri %98 oranında yağmur suyuyla beslenmektedir. ⁴ İklim stresi kaynaklı giderek kısalan yağışlı mevsimler ve kuraklığın yol açtığı düşük tarımsal verimlilik, mahsul ve çiftlik hayvanlarındaki kayıplar, Afrika'daki tarım ve hayvancılık sektörünü olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, mahsul veriminin ve hayvancılığın azalması, gıda ve su krizine neden olmakta ve mevzu bahis durumda göçü veya silahlı çatışmaları tetikleyebilmektedir. ⁵ İlave ten, iklim değışikliği sonucu yaşanan kuraklık nedeniyle Afrikalı çiftçilerin nehir kıyısında mahsul ekimi yapmaları ile birlikte nehirler boyunca bitki örtüsünün kaldırılması, ormansızlaşmaya ve toprak erozyonuna neden olmaktadır. ⁶ Orman alanlarının tarıma açılması sonucu atmosfere sera gazı salınımı da artmaktadır. Ayrıca büyükbaş hayvan ve diğer memelilerden oluşan geniş sürüleri beslemek ve nitrojen içeren gübreler kullanmak da sera gazını artırmaktadır. ⁷

İklim değışikliği sonucu Afrika'da yaşanan yetersiz beslenme, suya erişim sorunu nedeniyle yaşanan bulaşıcı hastalıklar, iklim şokunun yol açtığı akıl sağlığı sorunları ve göç gibi artan zorluklar sebebiyle temel sağlık hizmetleri yetersiz kalmaktadır. ⁸ Kıta ülkelerinde iklim değışikliğinin neden olduğu zorunlu göç, Afrikalı insanları daha yüksek sağlık sorunları ve ölüm riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Özellikle güvensiz ve sağlıksız ortamlarda zihinsel, cinsel ve üreme sağlıkları ciddi şekilde kötüleşen kadınlar ve kız çocukları önemli sağlık problemleri yaşamaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında ise tükenmiş kaynaklar sebebiyle yeterli paranın biriktirilememesi, insanların olumsuz iklim koşullarına sahip bölgelerden göç etmesini de engelleyebilmektedir. ⁹

İklim stresi, Afrika'daki birçok hayvan ve bitki türünün neslinin tükenmesinde de önemli bir faktör olmakta ve ayrıca biyolojik çeşitlilik için uzun vadede ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. ¹⁰ İklimdeki sürekli değışim, ekosistemlerin ve türlerin dayanıklılığını azaltmakta, türlerin coğrafi dağılım alanlarından kaymasına ve yerel türlerin yok olmasına sebep olmaktadır. ¹¹ İklim değışikliği kaynaklı sel ve kuraklık gibi doğal afetler Afrika'da diğer olumsuz durumların yanı sıra hidroelektrik üretimini, elektrik ve su tedarikini de etkilemektedir. Bahsi edilen durum KOBİ'lerin üretim faaliyetlerini sürdürme, hizmet sağlama, müşterilerine ve finansal kurumlara karşı yükümlülüklerini yerine getirme durumlarına zarar vermektedir. ¹²

4 Bahati A. Magesa, Geetha Mohan, Hirotaka Matsuda, Indrek Melts, Mohamed Kefi, Kensuke Fukushi, "Understanding the farmers' choices and adoption of adaptation strategies, and plans to climate change impact in Africa: A systematic review", *Climate Services*, 30(2023), s. 1-16.

5 Tobias Ackerl, Lemlem Fitwi Weldemariam, Mary Nyasimi ve Ayansina Ayanlade, "Climate change risk, resilience, and adaptation among rural farmers in East Africa: A literature review", *Regional Sustainability*, 4 (2023), s. 185-193.

6 Magesa vd., "Understanding the farmers..." s. 1-16.

7 Moyo vd., "Health effects of..." s. 1-14.

8 C.L. Lokotolaa, R. Masha, K. Naidoob, V. Mubangizic, N. Mofolod ve P.N. Schwerdtle, "Climate change and primary health care in Africa: A scoping review", *The Journal of Climate Change and Health*, 11(2023), s. 1-11.

9 Ursula Trummer, Thowaiiba Ali, Davide Mosca, Blessing Mukuuruva, Hadijah Mwenyango ve Sonja Novak-Zezula, "Climate change aggravating migration and health issues in the African context: The views and direct experiences of a community of interest in the field", *Journal of Migration and Health*, 7(2023), s. 1-6.

10 Wanga vd., "Projected impacts of..."

11 Luíz Fernando Esser ve Elias Cherenet Weldemariam, "Climate changes could jeopardize a main source of livelihood in Africa's drylands", *Journal for Nature Conservation*, 71(2023), s. 1-8.

12 Gannon vd., "The triple differential..." s. 1-23.13

Afrika'da birçok KOBİ, iklim değişikliği etkilerine çok açık olan tarımsal üretim alanında yoğunlaşmıştır. Özel sektördeki firmalar, iklim krizi etkilerine uyum çerçevesinde kayıplarını azaltmak veya fırsatlardan yararlanmak için iş gücü ölçeğinde ve çalışma saatlerinde ayarlamalar yapmak, ticarî varlıklarını satmak veya yeni varlıklar satın almak ve yeni iş ilişkileri kurmak vb. ile iklim risklerine yanıt vermeye çalışmaktadır. Ek olarak, Afrika'da çoğu girişimci kadındır ve genellikle iklim açısından hassas doğal kaynaklara bağımlı olan balıkçılık, tarım, hayvancılık, ticaret vb. küçük işletmelerde çalışmaktadır. Söz konusu durum iklim şoku zamanlarında, kadınların daha ağır darbeler almalarına, mali ve sosyal statüde kayıplar yaşamalarına, sağlık ve aile yapıları üzerindeki sosyal etkilere, değişen toplumsal cinsiyet rolleri ile kadınların ev içi iş yüklerinin ve kız çocuklarının okuldan ayrılma olasılığının artmasına neden olmaktadır.¹³

Afrika'daki iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum maliyetlerinin yılda yaklaşık 60 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir. Kıtadaki çoğu ülkenin yetersiz altyapılar, etkisiz yönetimler ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle söz konusu uyum çalışmaları için yeterli ödeneği bulunmamaktadır. Mevzubahis durum, iklim krizine karşı büyük oranda savunmasız olan Afrikalı devletleri, diğer kıtalardaki ülkelerle yakın ilişkiler kurmak zorunda bırakmaktadır.¹⁴

Mısır'da Düzenlenen BM İklim Zirvesi

27. BM İklim Değişikliği Konferansı (COP27), 1995'teki başlangıcından bu yana Afrika'da düzenlenen 5. Taraflar Konferansı'dır (COP). COP27, 6-20 Kasım 2022 tarihleri arasında Mısır'ın Şarm El-Şeyh kentinde gerçekleştirilmiştir. Konferans, sözleşme taraflarını, gözlemci devletleri ve Birleşmiş Milletler tarafından temsil edilen dünyanın 40.000'den fazla iklim paydaşını bir araya getirmiştir. İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve birçok Avrupa Birliği ülkesinin liderleri zirveye katılırken; Rusya, Hindistan, Çin ve Avustralya liderleri ise katılmamıştır. Mısır COP27 Başkanlığı, sözü edilen konferansta iklim değişikliği kapsamında çok çeşitli endişelerle ilgili olarak uygulamaları iyileştirmeyi ve çalışmaları artırmayı amaçlayan bir dizi konuyu gündeme getirmiştir. Ayrıca Mısır, konferans kapsamında birçok yan etkinlikler, panel tartışmaları ve yuvarlak masa toplantıları düzenlemiştir. Ek olarak, derinlemesine tartışmalar için Maliye Günü, Bilim Günü, Tarım ve Uyum Günü, Çözüm Günü, Su Günü,

¹³ Gannon vd., "The triple differential...", s. 1-23.

¹⁴ Moyo vd., "Health effects of...", s. 1-14.

Mısır Mısır'ın Şarm eş-Şeyh kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 27. Taraflar Konferansı (COP27) zirvesi sona erdi. Zirvenin kapanış programına katılan BM İklim Değişikliği İcra Sekreteri Simon Stiell, konuşma yaptı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

15 Kariuki Muigua, "COP 27 and Biodiversity: Towards an Integrated Approach to Climate Change Mitigation and Biodiversity Conservation", 2023, s. 1-12.

Karbonsuzlaştırma Günü, Cinsiyet Günü, Enerji Günü, Biyoçeşitlilik Günü, Gençlik ve Gelecek Nesiller Günü, ACE ve Sivil Toplum Günü gibi temalı birkaç gün de düzenlenmiştir.¹⁵

COP27 katılımcıları, iklim değişikliğinin öngörülebilir etkilerine uyum sağlamak; iklim acil durumuyla mücadele için finansman sağlamak, teknoloji ve kapasite geliştirmeyi artırmak; iklim değişikliğini ele almak için koordineli eylemi teşvik etmek ve sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik çözümler sunarak uygulama açığını kapatmak gibi konular üzerinde çalışmıştır. Zirve bağlamında gıda güvenliği, bitkisel üretim ve beslenme ile ilgili konular da ele alınmıştır. COP27'deki panel tartışmaları ise iklim değişikliği ve gıda güvensizliği; sağlıklı, besleyici ve sürdürülebilir diyetler; kapsayıcı ve adil bir gıda sistemi oluşturmak; iklim kaynaklı şok, streslere uyum ve dayanıklılık araçları; doğa temelli, iklim dostu ve yeşil çözümler; iklim finansmanı ve su-gıda-enerji-sağlık ilişkisi gibi konulara yönelmiştir. Fakat iklim

uyum stratejileri konusundaki tartışmaların çoğunda gıda güvenliği konusu eksik bir bileşen olarak kalmıştır.¹⁶

COP 27 İklim Değişikliği Konferansı'nın, dünyayı karbonsuzlaştırmaya daha fazla yaklaştırması olası gözükmemektedir. Nitekim Paris Anlaşması'nın küresel ısınmayı 1,5 °C ile sınırlandırma hedefine ulaşılması artık pek mümkün değildir. COP 27'de zayıf bir şekilde teyit edilmiş olan küresel ısınmayı 1,5 °C ile sınırlandırabilmek için, hâlen artmaya devam eden küresel sera gazı emisyonlarının 7 yıl içinde neredeyse yarı yarıya düşmesi gerekmektedir. Ancak bahsi edilen oranın %10 oranında artacağı tahmin edilmektedir. 1,5 °C'nin altında kalma şansının üçte ikisine sahip olmak için gelecekteki tüm sera gazı kirliliğinin, mevcut oranlarda 7 yıllık emisyon eş değeri ile sınırlandırılması gerekmektedir. Bununla birlikte COP 27, uluslararası iklim müzakerelerinde ve ilgili ulusal politikalarda siyaset ve adaletin birleşik önemini doğrulamıştır. Ayrıca COP 27, statükoyu korumaya kararlı siyasî olarak etkili aktörlerin, özellikle de fosil yakıtların kullanılmaya devam edilmesinin, iklim müzakerelerinin gidişatını büyük ölçüde belirlediğini de bir kez daha göstermiştir.¹⁷ COP 27'de ilk kez gıda konusunun merkez gündem olmasıyla, "CGIAR Research Initiative on Livestock Climate and Systems Resilience" (Hayvancılık İklimi ve Sistemleri Direnci Araştırma Girişimi), "International Livestock Research Institute" (Uluslararası Hayvancılık Araştırma Enstitüsü-ILRI) ve GLAD Projesi'nin ortakları sürdürülebilir hayvancılığın iklim değişikliğinin azaltılması için gerekli olduğunu kabul etmişlerdir. Bu sürecin bir parçası olarak entegre bir katılım, iletişim ve medya erişim planı tasarlanmıştır. Daha önceki Taraflar Konferanslarında iklim değişikliğinin etkilerini hafifletme önlemleri ve biyolojik çeşitliliğin korunması konusu genellikle ayrı olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte COP 27'de ilk kez, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik bir adım olarak ele almak amacıyla her iki konu için kapsamlı bir müzakere platformu oluşturulmuştur.¹⁸

27. BM İklim Değişikliği Konferansı, yüksek karbon emisyonlarından sorumlu ülkelerin iklim etkilerinden muzdarip olan savunmasız ülkelerin zararlarının tazmin edeceği ilk ve önemli bir adım olan "Kayıp ve Hasar Fonu" nun oluşturulmasıyla tarihî bir anlaşma ile sona ermiştir. Kayıp ve Hasar Fonu, iklim adaletsizliğine ve iklim borcuna verilen önemli bir yanıttır. "Kayıp ve hasar" terimi artan deniz seviyeleri, okyanusların asitlenmesi, uzayan sıcak ve soğuk hava dalgaları, çölleşme, orman yangınları, türlerin yok olması ve mahsul kıtlığı gibi iklim değişikliğinin kaçınılmaz olumsuz etkilerini ifade etmektedir.

16 Yevheniia Varyvoda ve Douglas Taren, "COP 27 insights to increase food-systems climate adaptation and resilience" *Nutrition Reviews*, Oxford University Press, Cilt 00(0), 2023, s. 1-4.

17 Paul G. Harris, "COP27: From preventing dangerous climate change to salvaging loss and damage", *PLOS Clim*, 2(1): 2023, s. 1-4.

18 Cynthia Mugo, Michael Victor ve Fiona Flintan "REPORT-The Cow in the Room Livestock and Climate Engagement at the 2022 United Nations Climate Change Conference (COP27)", *International Livestock Research Institute*, 2022, s. 1-11.

Kayıp ve Hasar Fonu'nun oluşturulması ile birlikte iklim adaleti konusunun yeni bir döneme girdiği gözlemlenmiştir. Kayıp ve hasar için ayrılmış bir fon çağrısı, "the Alliance of Small Island States" (Küçük Ada Devletleri İttifakı-AOSIS) tarafından otuz yılı aşkın bir süre önce önerilmiş, ancak konuyla ilgili tartışmalar yüzeysel ve oldukça teknik kalmıştır. Söz konusu fon sayesinde, özellikle savunmasız olan gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği kaynaklı ihtiyaçları ön plana çıkmaktadır.¹⁹

Kayıp ve Hasar Fonu'nun ayrıntılarını kesinleştirmek için 24 üyeli bir Geçiş Komitesi kurulmuş ve Aralık 2023'te yapılacak COP28'e kadar bir teklif hazırlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca COP28, aynı zamanda fonun faaliyete geçmesinin beklendiği zamandır. Fakat mevzu bahis fonun kurulması mutlaka iklim finansmanı taahhütlerine dönüşmemekte, COP27'de zengin ülkelerden vadedilen yıllık 100 milyar ABD doları tutarındaki iklim fonunun oluşturulmasına da çalışılmaktadır. Ancak söz konusu fonun, düşük gelirli tropik ülkelerdeki tarım sistemlerini yerel olarak uyarlanmış sürdürülebilir yoğunlaştırma biçimleri yoluyla daha dirençli ve üretken hale getirmeye yönelik mevcut çabaları desteklemesi muhtemeldir.²⁰

Sonuç

İklim değişikliği sonucu meydana gelen değişen hava düzenleri, su seviyeleri, kuraklık gibi aşırı hava olayları, seller vb. mahsul üretimini, ticareti, hareketliliği ve geçim kaynaklarını etkilemekte ve toplumların savunmasızlığına neden olan ekonomik, sosyal, kültürel ve politik etkilere sahip olmaktadır. Afrika kıtasındaki birçok bölge, söz konusu durumlarla ilişkili zararlı çevresel faktörlere karşı özellikle savunmasızdır. Nitekim, iklim değişikliği risklerinin ve savunmasızlığın karmaşık, birbirine bağlı ve entegre olduğu da aşikârdır.

İklim stresinin etkilerinden Afrika ülkelerinin korunabilmesi için özellikle tarımsal üretimde mahsulün çeşitlendirilmesi, ekim tarihlerinin değiştirilmesi, değişen hava koşullarına daha iyi uyum sağlanabilmesi için gelişmiş hava tahmini ve erken uyarı sistemlerinin kurulması, fonların finanse edilmesi için kooperatiflerin kurulması, yerel yönetimlerle ve özel sektörle iş birliği yapılması gerekmektedir. Ayrıca, Afrika halkının geçim kaynaklarının büyük oranda tarıma bağlı olmaması için çeşitlendirilmesi de gerekmektedir. Türlerin habitat kaybını önlemek için ekolojik niş modelleme sistemleri geliştirilmelidir.

¹⁹ Arthur Wyns, "COP27 establishes loss and damage fund to respond to human cost of climate change", *Newsdesk*, Cilt 7, 2023.

²⁰ Arthur Wyns, "COP27 establishes loss...".

Sağlık çalışanlarının iklim değişikliği ve sağlık konularında eğitilmesi ve sağlık altyapısının aşırı sıcaklık gibi zorluklara uyarlanması gerekmektedir. Kıta özelinde direnç oluşturma ve hafifletmeye katkıda bulunma aracı olarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmelidir. Şayet Afrika'daki çoğu ülke düşük sera gazı yayıcısıdır ve bu nedenle yenilenebilir enerjilere, iklim politikalarına ve kamu sektöründeki yolsuzlukla mücadeleye odaklanılmalıdır.

COP 27 kapsamında önerilen finansman mekanizmalarının da Afrika özelinde sistemli ve planlı bir şekilde kullanılması gerekmektedir. İklim değişikliğine en az katkıda bulunan fakat etkilerine karşı en savunmasız kıta olan Afrika için bahsi geçen fon, dirençli topluluklar ve ekosistemler oluşturmalarının bir yolu olacaktır. Mevzubahis konferans- tan elde edilen bilgiler, Afrika'da sürdürülebilir kalkınma için gerekli kaynaklarla geleceği güvence altına alabilmek ve kıtadaki tüm canlıların sağlık ve beslenmesini destekleyen eylemler için itici bir güç sağlamak için kullanılmalıdır.

Sonuç olarak Afrika ülkelerinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve küresel hedeflere ulaşmak için iklim değişikliği yönetimi ve programlamasında iyileştirmeler yapılmasına gerek duyulmaktadır. Söz konusu süreçte ulusal ve uluslararası bilimsel kuruluşlar, Sivil Toplum Kuruluşları ve politika yapıcılar arasında daha fazla koordinasyona ihtiyaç duyulacaktır.

Sahel'deki Güvenlik Krizi

Fatih Dağ*

13

Giriş

Özellikle 21. yüzyılın başından itibaren dünyadaki yeni istikrarsızlık alanlarından biri olarak işaret edilen Afrika'nın eko-iklimsel bölgesi Sahel, 2012 yılında Mali'nin kuzeyinde patlak veren Tuareg İsyanı ile büyük bir güvenlik krizine sürüklenmiştir. Fransa'nın 2013 yılında Serval adıyla başlattığı ve 2014 yılında bütün Sahel bölgesini kapsayacak şekilde Barkhane adıyla genişlettiği, bölgede terörle mücadeleyi amaçlayan askerî operasyonu bölgedeki silahlı grup faaliyetlerini azaltmadığı gibi bu gruplara meşruiyet zemini sağlamıştır. Buna ek olarak Sahel'in beş ülkesi Mali, Çad, Nijer, Burkina Faso ve Moritanya tarafından 2014 yılında bölgesel kalkınma ve terörle mücadele için kurumsal bir çerçeve olarak kurulan ve üye ülkelerin askerlerinden oluşan ortak askerî bir kuvvete sahip olan G-5 Sahel Örgütü'nün faaliyetleri de bölgedeki güvenlik krizinin günden güne derinleşmesini engelleyememiştir.

Bugün gelinen noktada Birleşmiş Milletler verilerine göre dünyanın en yoksul ülkelerini içinde barındıran bu bölge¹, şu iki temel güvenlik sorunuyla sınılanmaktadır: suç ekonomisini de içeren organize suç faaliyetleri ve şiddet içeren aşırıcılık. 2022 yılındaki şu gelişmeler ise bölgesel güvenlik ve istikrar için gelecek 10 yıla dair daha olumsuz senaryolara işaret ediyor: Mali'nin G5 Sahel üyeliğinden ayrılması, Burkina Faso'da aynı yılda yaşanan iki askerî darbe, Wagner'in Burkina Faso'da da görüldüğü iddiası ve bölgede Fransa ve Rusya rekabetinin derinleş-

* Yüksek Lisans mezunu, Uluslararası Rabat Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Çatışmaların Çözümü ve Barışın Yönetimi Programı, fatihdag58@hotmail.com, ORCID: 0009-0001-2327-1853

¹ United Nations Development Program (UNDP), *Global Multidimensional Poverty Index 2022(MPI)*, 2022.

hdr.undp.org/ adresi içinde kısa URL:

124.im/61GizCS

Erişim Tarihi: 20.05.2023.

mesi. Sahel'in bugünkü istikrarsız görüntüsü bölgedeki terörle mücadele ve kalkınmada uluslararası katılımın işlevsizliğini gözler önüne sererken bölge, bugünün çok kutuplu dünyasında büyük güçler için bir koz paylaşma alanına dönüşmüştür. Çalışma temel olarak Sahel'deki güvenlik krizinin 10. yılındaki bu gelişmelerden hareketle bölgenin bugünkü güvenlik görünümünün gelecek için ne gibi sonuçlar doğurabileceğini tartışmayı ve şu soruya cevap aramayı amaçlamaktadır: Krizin onuncu yılı daha istikrarsız ve belirsiz yeni bir on yılı mı işaret ediyor?

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak, 2022 yılındaki önemli gelişmelerden Mali'nin G5 Sahel'den ayrılmasına değinilmektedir. Daha sonra 2022'de Burkina Faso'da gerçekleşen iki askerî darbe ve bu askerî müdahalelerin bölgesel güvenliğe muhtemel etkileri ele alınmaktadır. Bu bölümde Mali ve Burkina Faso'nun Rusya ile yakınlaşmasına ve bölge özelindeki Rus-Fransız etki alanı mücadelesine dikkat çekilmektedir. Yine 2022'deki bir diğer önemli gelişme olan Fransa'nın Barkhane Operasyonu'nu sonlandırması nedenleri ve muhtemel sonuçları ile analiz edilmektedir. Son olarak ise Sahel jeopolitiğinin 2022 itibarıyla uluslararası aktör bakımından kalabalıklığına vurgu yapılmaktadır.

Mali'nin G5 Sahel'den Ayrılması

Mali, 15 Mayıs 2022 tarihinde kurucu üyesi olduğu G5 Sahel Örgütü üyeliğinden ayrıldığını ilan etti ve kesin ayrılış tarihini de 30 Haziran 2022 olarak duyuruldu. G5 Sahel Girişimi; 2014 yılında beş Sahel ülkesi – Mali, Moritanya, Nijer, Çad ve Burkina Faso- tarafından bölgesel kalkınma ve güvenlik konularının iş birliği çerçevesinde ele alınması amacıyla, bir Afrika alt-bölgesel örgütü olarak kuruldu. 2017 yılına gelindiğinde ise örgüt, bünyesinde üye ülkelerin askerlerinden müteşekkil 5.000 kişilik bir G5 Sahel Ortak Gücü tesis etmeye ve bir askerî okul kurmaya karar verdi. Ekonomik kalkınmanın da en başlarda bir motif olarak yer verildiği G5 Sahel, süreç içinde bölgesel askerî iş birliğine dönüşmüştür. G5 Sahel Ortak Kuvvet bünyesinde tesis edilen birlikler için üç operasyonel bölge belirlenmişti. Bunlar ülkeler arası sınır bölgelerine tekabül ediyordu ve G5 birliklerinin asli görevi, bu alanlarda devriye faaliyeti yürütmektir. Birliklerin görev alanları Batı'da Moritanya ve Mali sınırı, Doğu'da Çad ve Nijer sınırı ve Sahel'in merkezindeki Mali, Nijer ve Burkina Faso'nun sınırlarının kesiştiği Liptako Gourma bölgesiydi.² Örgüt bu hâliyle umut vadeden bir giri-

² Africanews, "Mali's withdrawal from G5 Sahel effective from June 30", 17.06.2022.

[africanews.com/ adresi içinde kısa URL:](https://africanews.com/24.im/cW5d)

[24.im/cW5d](https://africanews.com/24.im/cW5d)

Erişim Tarihi: 22.05.2023.

şim olarak yorumlanıyordu ve uluslararası kamuoyu tarafından da özellikle Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi Batılı liberal demokrasilerden destek görüyordu. Öyle ki Şubat 2018'de G5 Sahel Ortak Kuvveti için Paris'te düzenlenen bağış kampanyasında ABD ve müttefikleri tarafından 509 milyon dolar yardım toplandı.³

2021 yılı itibari ile ise G5 Sahel için rüzgâr tersine döndü. Mali'de Ağustos 2020'deki askerî darbenin ardından bir yıl geçmeden, Mayıs 2021'de gerçekleşen yeni bir darbe ile Mali, bölgesel ve uluslararası arenada yalnızlaşmaya ve yalnızlaştırılmaya başladı. Haziran 2021'de Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Sahel'deki Fransız terörle mücadele operasyonu Barkhane'yi sonlandıracağını duyurması ve Eylül 2021'de Mali'deki askerî yönetimin Rus paralı asker grubu Wagner ile anlaştığı iddiaları, Fransa ve Mali ilişkilerini kopma noktasına getirdi. Avrupa Birliği (AB) ve Fransa tarafından hedef tahtasına oturtulan Mali'deki askerî yönetimin demokratik geçiş için bir seçim takvimi sunmadığı bahanesiyle Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Mali'ye bir dizi ekonomik, politik ve diplomatik yaptırım uyguladı. ECOWAS ile ilişkileri bozulan Mali, Şubat 2022'de devralması gereken G5 Sahel dönem başkanlığına, bazı üye devletlerin iki askerî darbeyi bahane ederek muhalefet etmesi üzerine 15 Mayıs 2022'de G5 Sahel'den çekilme kararı aldı. Mali'nin ayrılması, G5 Sahel girişiminin *de facto* olarak ortadan kalkması olarak yorumlanmaktadır.⁴ G5 Sahel'in 2012 Mali Krizi'nin bölgedeki sonuçlarından dolayı kurulduğu ve bölgede faal olan terör gruplarının ve silahlı grupların daha çok Mali'nin kuzeyini üs tuttıkları göz önünde bulundurulduğunda örgüt hem kurulma amacını hem de kurucu bir üyesini kaybetmiştir. G5 Sahel son görüntüsüyle işlevsiz ve uluslararası manipülasyona açık bir örgüt hâline gelmiştir. Mali Krizi'nin onuncu yılında bölgesel güvenliğin ve kalkınmanın çatı kuruluşu olarak tasarlanan girişimin bu görüntüsü, bölgesel istikrarsızlığın daha da derinleşeceğine işaret etmektedir.

³ Dauda Abubakar, "The Role of Foreign Actors in African Security", *African Security in the Anthropocene*, Eds. H. Solomon and J. Cocodia, The Anthropocene: Politik – Economics – Society – Science 36, Springer Nature Switzerland, 2023, s. 134.

⁴ Sophie Douce, "« Le retrait du Mali signe de facto la mort du G5 Sahel »", *Le Monde*, 17.05.2022.

 lemonde.fr/ adresi içinde kısa URL:

 [124.im/b7OqE](https://www.lemonde.fr/124.im/b7OqE)

Erişim Tarihi: 20.05.2023.

2022 yılında Burkina Faso'da Gerçekleşen İki Askerî Darbe

Burkina Faso Silahlı Kuvvetlerinden bir cunta, ülkede kötüleşen güvenlik durumunu referans göstererek 24 Ocak 2022'de askerî darbeye yönetime el koymuştu. Bu darbenin üzerinden 9 ay geçmeden 30 Eylül 2022'de, yine aynı bahaneyle eski askerî cuntayla anlaşamayan yeni bir kanat, 34 yaşındaki Yüzbaşı İbrahim Traoré önderliğinde bir darbe

daha gerçekleştirdi.⁵ Ocak 2022 darbesinde Devlet Başkanı olan Yarbay Paul-Henri Sandaogo Damiba, diplomatik açıdan daha çok taraflı bir dış politika izleyerek Fransa, ABD, Rusya ve Türkiye gibi ülkelerle ilişkileri geliştirirken; Traoré yönetiminin, Mali'deki askerî yönetimi örnek aldığı söylenebilir. Fransa ile ilişkiler Ekim 2022'den itibaren ivmeli bir şekilde Mali'deki gibi kopmaya doğru ilerlemiştir. İlk olarak Radio France Internationale, ülkeden çekilmiş ve süreç Fransa Büyükelçisi'nin ülkeyi terk etmesini talep etmeye kadar ilerlemiştir. Ocak 2023'te ise 2018'de Fransa ve Burkina Faso arasında imzalanan askerî iş birliği anlaşması Burkina Faso tarafından feshedilmiş ve Fransa ülkedeki askerî varlığını çekme kararı almıştır. Her ne kadar açık bir delil olmasa da ilk başlarda anlaşma noktasında mesafeli duran askerî yönetimin, Wagner ile Mali aracılığıyla görüştüğü ve anlaşmaya yakın olduğu iddia edilmektedir.⁶

Mali'den sonra Burkina Faso'da da benzer süreçlerin yaşanması, Sahel'de artan Fransız karşıtlığının somut yansımaları olarak yorumlanmaktadır. Her iki ülkede de askerî darbeler sonrası gerçekleşen destek gösterilerinde Fransa karşıtı sloganlar ve Fransa'nın bölgede terörle mücadelesinin işlevsizliği yönündeki söylemler dikkat çekmektedir.⁷ Yine aynı gösterilerde açılan Rusya bayrakları ise bölge özeledeki Fransız-Rus nüfuz mücadelesinin gündem güne Rusya lehine sonuçlar verdiğini göstermektedir. Tabii bu darbelerin Sahel'deki diğer ülkelerdeki askerî klikleri de harekete geçirmesi ihtimali, bölgesel güvenliğe dair bir diğer tehdidi gözler önüne sermektedir. Zaten Mali Krizi'nin yaşandığı 2012'den 2022 yılının sonuna kadar Afrika'da gerçekleşen toplam on dört askerî darbenin yedisi Sahel ülkelerinde gerçekleşmiştir.⁸ Ülkelerdeki askerî hizipleşme ve militarizasyon eğilimi gelecek için bölgeyi politik ve güvenlik açısından daha istikrarsız bir sürecin beklediğini göstermektedir.

Fransa'nın Barkhane Operasyonu'nu Sonlandırması

Emmanuel Macron, 17 Şubat 2022 tarihinde, Haziran 2021'de kademeli olarak sonlandırılacağını duyurduğu Barkhane Operasyonu'nun kesin olarak bittiğini ilan etti.⁹ Fransa'da V. Cumhuriyet dönemindeki en uzun askerî operasyon olarak tarihe geçen Barkhane Operasyonu, Fransa'nın Ocak 2013'te Mali'nin yardım talebi üzerine başlattığı terörle mücadele operasyonu Serval'in, 2014 yılında G5 Sahel üyesi ülkeleri kapsayacak şekilde genişletmesiyle ortaya çıktı.

⁵ Africa Center for Strategic Studies, "Understanding Burkina Faso's Latest Coup", 28.10.2022.

africacenter.org/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/XzaABnr](https://doi.org/10.24.im/XzaABnr)
Erişim Tarihi: 24.05.2023.

⁶ Di Luca Raineri, "To Russia with love? Burkina Faso's strategic shift after France's departure", *Italian Institute For International Political Studies (ISPI)*, 13.02.2023.

ispionline.it/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/KdEX](https://doi.org/10.24.im/KdEX)
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

⁷ Mohammed A. Gain, "Shifting sentiments in the Sahel: Anti-France or pro-Russia?", *MEI@75*, 12.05.2023.

mei.edu/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/WlvE7dD](https://doi.org/10.24.im/WlvE7dD)
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

⁸ Marc-André Boisvert, "Coups d'État en Afrique: le retour de l'uniforme en politiques", *Bulletin FrancoPaix*, Cilt 7, Sayı 1-2, Ocak-Şubat 2022, s. 3.

⁹ Élysée, « Déclaration conjointe sur la lutte contre la menace terroriste et le soutien à la paix et à la sécurité au Sahel et en Afrique de l'Ouest », 17.02.2022.

ca.ambafrance.org/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/ZfAN](https://doi.org/10.24.im/ZfAN)
Erişim Tarihi: 28.05.2023.

Burkina Faso Burkina Faso'da 30 Eylül'de askeri darbeye yönetime el koyan ve geçiş döneminin cumhurbaşkanı olan İbrahim Traore (solda), ilk yurt dışı seyahatini Mali'ye yaptı. Mali Cumhurbaşkanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, beraberindeki heyetle Bamako'ya çalışma ziyareti düzenleyen Traore'nin, Mali Cumhurbaşkanı Assimi Goita (sağda) tarafından karşılandığı belirtildi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Fransa, bölgedeki politikasını yerel ve Batılı müttefiklere destek ve iş birliği olarak yenilemiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte eski sömürgeleleriyle ilişkilerini yeni bir çerçevede ele almayı planlayan Fransa, Balladur Doktrini çerçevesinde sorumluluklarını azaltmak, yükü paylaşmak ve en önemlisi de uluslararası alanda meşruiyet kazanmak için politikalarını Afrikalılaştırma ve Avrupalılaştırma yoluna gitmiştir. Fransa'nın Afrikalılaştırma politikası genel olarak sahada bizatihi fiilen var olmadan dışarıdan destek sağlayan bir müttefik olmayı öncelemektedir. Bunun çerçevesi ise yerel düzeyde Fransız müttefiki Afrikalı rejimler ile kurulmasında öncülük ettiği veya yine müttefik addettiği bölgesel örgütlerin desteklenmesi şeklinde tayin edilmiştir. Fransa, ayrıca, Avrupa Birliği ile üye ülkelerin bazılarını daha fazla inisiyatif almaları yönünde teşvik etmektedir. 2010'dan sonra Sahel'deki AB faaliyetlerinin artması, bu politikanın fayda verdiğini göstermektedir. Sahel, AB'nin kalkınma ve güvenlik faaliyetlerinin günden güne

arttığı, AB tarafından en çok bağış alan bölgelerden biridir. Mesela 17 AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın beş tanesi Sahel'de yer almaktadır. Yakın zamanda üzerinde çokça konuşulan Takuba Özel Misyonu da Fransa'nın öncülük ettiği bir AB girişimidir. Her ne kadar 2021'den itibaren Mali ve Burkina Faso gibi bölge ülkeleriyle ilişkileri bozulsa da Fransa, Takuba ve G5 Sahel gibi örgütler üzerinden bu yeni politikasını sürdürmektedir.¹⁰

Sahel'in Küresel Aktörler Nezdinde Bir Güvenlik Laboratuvarına Dönüşmesi

Sahel jeopolitiği, bölge dışı küresel aktör açısından kalabalıklığıyla dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler, Mali Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu (MINUSMA) adlı çok boyutlu barış koruma operasyonu ile 2014'ten bu yana Mali'deyken; AB Takuba Özel Misyonu, Sahel ülkelerindeki güvenlik güçlerinin eğitim faaliyetlerine odaklanmaktadır. Yine Temmuz 2017'de G5 Sahel ülkelerinde çeşitli kuruluşlar tarafından geliştirilen ikili ve çok taraflı kalkınma projelerinin koordine edilmesi ve daha işlevsel bir yönetim tesis edilmesi için AB koordinatörlüğünde Sahel İttifakı girişimi başlatılmıştır.¹¹ AB'nin bölgeye artan ilgisinin altında ise temel olarak güvenlik çıkarları yatmaktadır. Sahel'deki istikrarsızlığın bölgeden Avrupa'ya göç akışını kısırttığı ve bölgedeki şiddet içeren aşırılıkla ancak uluslararası ve çok boyutlu bir mücadele stratejisiyle baş edilebileceği kanaati hâkimdir.¹²

BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinden dört devlet, Sahel'de kalkınma ve güvenlik faaliyetleri yürütmektedir. Fransa; sömürge döneminde kurduğu iktidar ilişkisini değişik formlarda sürdürmek, bölgedeki ekonomik kazanımlarını korumak ve Sahel jeopolitiğine dâhil olmak isteyen yeni aktörlerin bölgedeki Fransız etkisini zayıflatmasını engellemek adına bölgedeki en faal uluslararası aktördür.¹³ Öte yandan ABD, "küresel terörle mücadele" meşrulaştırıcı söylemi ile 2003'ten bu yana askerî üsler ve sert güç araçlarıyla bölgedeki askerî varlığını sürdürmektedir. ABD'nin bölgede var olma gayreti temelde küresel terörle mücadele olmak üzere güvenlik çıkarına, Nijer ve Çad'daki hidrokarbon kaynaklarıyla alternatif enerji tedarik alanları oluşturma ve enerji piyasasındaki hâkimiyetini sürdürme çerçevesinde jeostratejik ve jeoekonomik çıkarlara ve bölgede aktif olmaya çalışan Çin gibi aktörler ile sahada mücadele etmek amacıyla hegemonik çıkara dayanmaktadır.¹⁴ ABD'nin 2002 yılında başlayan bölgeye

¹⁰ Ilan Garcia, "S'allier pour durer: Nouvel axiome de la stratégie française au Sahel", *Revue Défense Nationale*, Cilt h-, Sayı HS2, 2022, s. 88-91.

¹¹ Diallo Ousmane, "13 PEACE BY DELEGATION?: The G5 Sahel's quest to build sustainable peace", *Routledge Handbook of African Peacebuilding*, eds. Bruno Charbonneau & Maxime Ricard, Routledge, London and New York, 2022, s. 196.

¹² Abubakar, "The Role of...", s. 135.

¹³ Garcia, "S'allier pour durer: ...", s. 94-95.

¹⁴ Abdulhelim Ghazli, "La stratégie sécuritaire américaine au Sahel", *Actes du Colloque: Le Sahel dans les stratégies des puissances*, 2015, s. 101-115.

yönelik ilgisi, 2007 yılında Afrika Komutanlığı'nın (AFRICOM) tesis edilmesiyle sonuçlandı. Bugün ABD; Nijer'de askerî hava üssü ile 800 kişiden oluşan bir özel kuvvete sahiptir.¹⁵ Rusya ise resmî olarak bölge ülkelerinin başat silah tedarikçisi konumunda olsa da 2021'de Mali'de ve 2022'de Burkina Faso'da Wagner paralı asker grubunun faaliyet yürüttüğü iddiaları, bölgede Sovyetler Birliği mirası üzerinde yükselen yeni bir Rus uyanışı olduğu yorumlarını beraberinde getirdi. Özellikle Şubat 2022'de başlayan Ukrayna-Rusya Savaşı ile Rusya'nın, Batılı ülkelerin jeopolitik kaygılarının yüksek olduğu Sahel gibi coğrafyalarda faaliyet göstererek savaşı dolaylı yoldan farklı coğrafyalara yayma stratejisi izlediği ileri sürülebilir. Bugün Sahel ülkelerinden Batılı aktörlerle ilişkileri bozulanlar ilk olarak Rusya'dan destek görmektedir. Özellikle askerî darbe ile yönetime gelen rejimlerin Rusya ile yakın ilişkiler kurmasının, diğer ülkelerdeki askerî kliklere örnek olmasından korkulmaktadır. Rusya'nın Sahel'de artan etkisine örnek olarak ise Ukrayna'ya başlattığı askerî operasyonu sonlandırmasını talep eden tasarının BM Genel Kurulu'nda oylamasında Mali'nin çekimser oy kullanması gösterilmektedir.¹⁶ Son olarak ise Çin Halk Cumhuriyeti, bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarından dolayı Sahel'de ekonomik araçlarla ve Çinli uluslararası şirketlerle etki alanı oluşturmaya çalışmaktadır. Askerî olarak ise Çin, MINUSMA bünyesinde Mali'de barış güçlerini konuşlandırmıştır.¹⁷ Dünyanın 2010'lardan itibaren çok kutuplu bir yapıya doğru evrildiği bu dönemde Sahel'in büyük güçlerin dünya politikalarında jeopolitik bir öneme sahip olduğu ve bu güçlerin güç mücadelelerinde kozların paylaşıldığı bir coğrafya hâline geldiği görülmektedir.

Sonuç

2012'de başlayan krizin merkez üssü olan Mali'nin, G5 Sahel'den ayrılması ve bölgede artan şiddet eylemlerinin 2016'dan itibaren en ağır yansımalarının gözlemlendiği Burkina Faso'da yaşanan iki askerî darbe, 2022'nin not edilmesi gereken iki önemli gelişmesidir. 2022 yılındaki bu gelişmeler, Sahel'deki bölgesel güvenliğin geleceğine dair olumsuz senaryoların güçlenmesini beraberinde getirmektedir. Fransa'nın bölgede güvenliğe ve istikrara katkı sağlamak yerine daha ağır bir bilançoyu arkasında bırakarak bölgeden askerî varlığını çekmesi, bölge ülkelerini alternatif dış destek arayışına yönlendirmiştir. Bununla bağlantılı olarak bölgede Fransa karşıtlığı yükselirken doğru

15 Abdellaf Djedei ve Salim Kerboua, "Rethinking the US global war on terror in the Sahel (2001-2017) between Deterrence and defeat", *Research Square*, 2022, s. 10.

16 Gökhan Kavak, "Afrika ülkelerinin BM Genel Kurulundaki Rusya oylamasında "Wagner" gölgesi", *Anadolu Ajansı*, 03.03.2022.

aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:

24.im/k1F2

Erişim Tarihi: 29.05.2023.

17 Luciano Pollichieni, "A crowded place with few solutions: old and new players in the geopolitics of the Sahel", *ACCORD: Conflict & Resilience Monitor*, 06.10.2021.

accord.org.za/ adresi içinde kısa URL:

24.im/xUHCfJK

Erişim Tarihi: 30.05.2023.

orantılı bir şekilde Rus sempatisizliğini yükselmektedir. Bariz bir şekilde gözlemlenen müttefik edinme veya koruma yarışı ve karşılıklı dezenformasyon faaliyetleri bölge özelindeki Fransız-Rus etki alanı mücadelesini göstermektedir. Bunlara ek olarak Sahel'in küresel aktörler tarafından bir güvenlik laboratuvarına dönüştürüldüğü söylenebilir.

Bölgede yürütülen kalkınma ve güvenlik faaliyetlerine rağmen özellikle Mali Krizi'nin patlak verdiği 2012 yılından 2022 yılına kadar olan dönemde organize suç faaliyetleri ve şiddet olayları azalmadığı gibi günden güne artış göstermektedir. Mali'nin kuzeyinde başlayan sorun 3 ay gibi kısa bir sürede ülkenin başkentine ulaşmış, Fransa operasyonlarıyla püskürtülen gruplar etki alanlarını Nijer ve Burkina Faso'ya doğru genişletmiştir. Bölgede artan şiddet olaylarından dolayı 2022 yılına kadar sadece Burkina Faso'da bir buçuk milyon insanın yerinden edildiği düşünülmektedir.¹⁸ Uygulanan ulusal, bölgesel ve uluslararası kalkınma ve güvenlik stratejilerinin bu hâliyle başarısız oldukları ve devlet dışı aktörlerin bu zafiyetlerden faydalanarak bölge genelindeki faaliyet alanlarını sürekli olarak genişlettikleri savunulabilir.

Mali'nin 2022 yılında G5 Sahel'den ayrılması, Burkina Faso'da gerçekleşen askerî darbeler ve Fransa'nın Barkhane Operasyonu'nu sonlandırması gibi bölgesel çapta etkiye neden olan gelişmelerin yanı sıra Fransa ile Rusya arasındaki mücadele ve bölgenin uluslararası aktörler için güvenlik laboratuvarına dönüşmesi, Sahel'de istikrar ve huzurun kısa vadede tesis edilmesinin zor olduğunu işaret etmektedir.

Sahel Gücü Sahel Gücü, Mali, Moritanya, Çad, Burkina Faso ve Nijer tarafından Afrika'nın Sahel bölgesinde terörle mücadele kapsamında 2014'te kuruldu. Fransa ve uluslararası güçlerin desteğiyle kurulan 5 bin kişilik askeri birimle, bölgedeki terör gruplarının yanı sıra uyuşturucu, silah ve göçmen ticaretine müdahale amaçlanıyor.

18 Adele Orosz, "Violent extremism in the Sahel is strengthening its grip in West Africa", Firoz Lalji Institute for Africa, 15.02.2022.

 eprints.lse.ac.uk/ adresinde kısa URL: [124.im/evEYK](https://eprints.lse.ac.uk/124/im/evEYK)
Erişim Tarihi: 30.05.2023.

AFRİKA'DAKİ TERÖRLE MÜCADELE BİRİMİ: G5 SAHEL ORTAK GÜCÜ

Terörle mücadele kapsamında Afrika'nın Sahel bölgesinde 5 ülke tarafından oluşturuldu

Yaklaşık 3 milyon kilometrekarelik Sahel'de, özerklik isteyen ayrılıkçı bazı silahlı gruplar ile birbiriyle sürekli çatışma halinde olan etnik gruplar bulunuyor.

Sahel bölgesinde, 2015'ten bugüne kadar BM personeli dahil 100'den fazla yabancı ve binlerce sivil hayatını kaybetti

Bölgede

- petrol,
- gaz,
- uranyum,
- elmas,
- fosfat,
- boksit,
- plütonyum,
- manganez,
- kobalt

gibi doğal zengin kaynakların yer alması, çatışmaların önemli nedenlerinden biri olarak ortaya çıkıyor

G5 SAHEL ORTAK GÜCÜ

- MALİ
  - MORİTANYA
  - ÇAD
  - BURKİNA FASO
  - NİJER
- tarafından kuruldu

Mağrip el-Kaidesi, Murabitun, DEAŞ ve Boko Haram gibi terör gruplarına karşı savaşan Fransız gücü ve BM İstikrar Misyonu'na (MINUSMA) destek vermeyi amaçlıyor

Operasyonların etkili olması ve başarıya ulaşması için en az 423 milyon avro gerekli.

Katılımcı ülkelerin her biri 10 milyon avroluk taahhüt ve toplamda 5 bin kişilik asker destek planlıyor

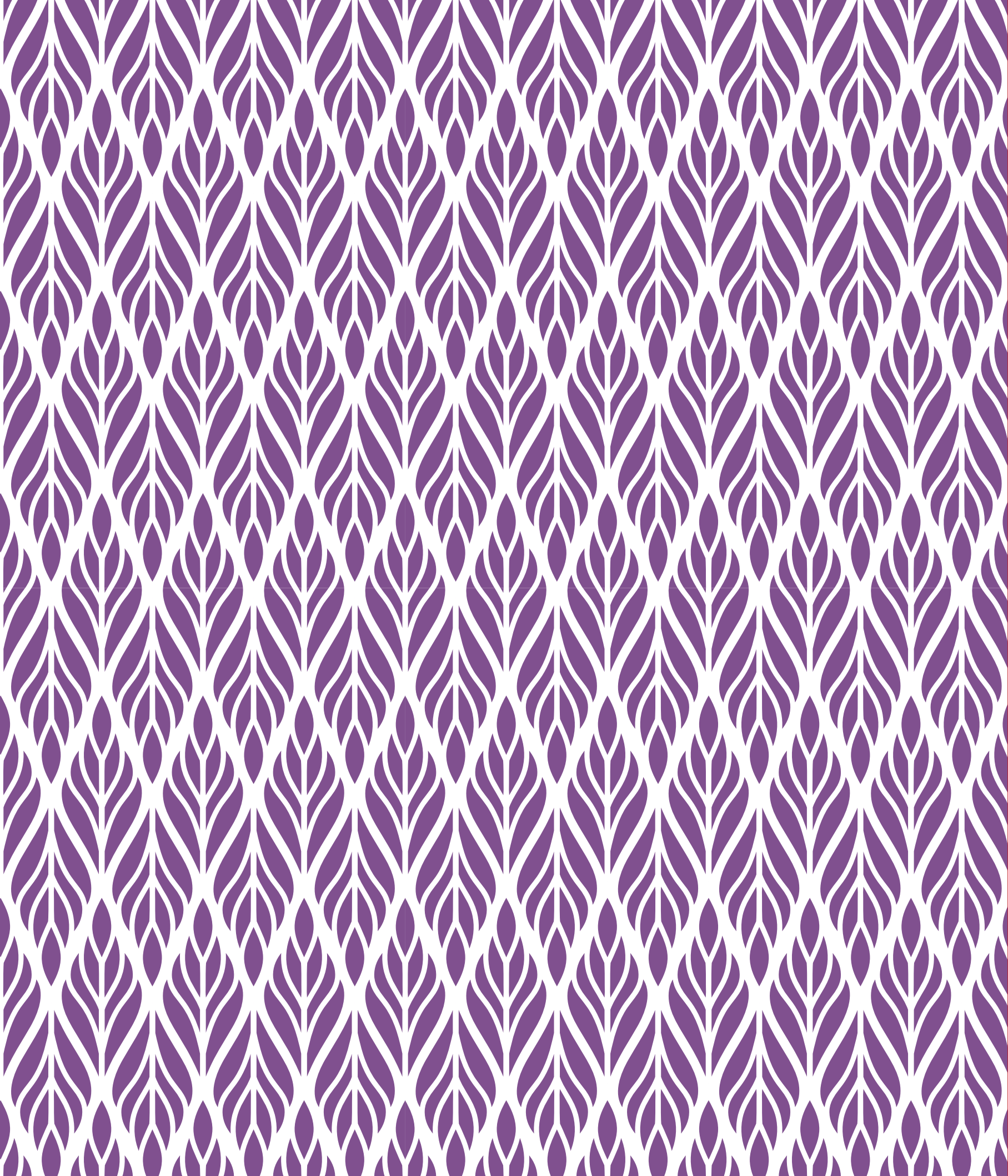
G5 Sahel Gücü, taahhüt edilen fonların ödenmemesi nedeniyle operasyonlara başlayamıyor

AB 50 milyon avro, Suudi Arabistan, 100 milyon dolar, BAE 30 milyon dolar, ABD 60 milyon dolar, Fransa 60 milyon avroluk askeri teçhizat taahhüt etti

Fransa, Mali'de konuşlandırdığı "Barkhane" adlı 4 bin kişilik askeri birliğiyle terörle mücadelede G5 Sahel ülkelerine destek veriyor

Afrika İnsan Hakları Mekanizmaları: 2022 Yılı Çalışmalarına İlişkin Bir Değerlendirme

Ertuğrul Yazar*

* Dr., İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanı,
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu,
yazartugrul@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-2508-1201.

1 UN, “Feeding the Hungry in Africa: Not All is Lost”, *The UN Chronicle*, t.y.

 un.org/ adresi içinde kısa URL:
[24.im/ogU](https://www.un.org/24.im/ogU)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

2 HRW, “Africa: Conflicts, Violence Threaten Rights”, 12.01.2023.

 hrw.org/ adresi içinde kısa URL:
[24.im/FxN](https://www.hrw.org/24.im/FxN)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

3 Mausi Segun, “Human rights abuses escalate in Africa during the pandemic”, *HRW News*, 18.01.2021.

 hrw.org/ adresi içinde kısa URL:
[24.im/Yu1](https://www.hrw.org/24.im/Yu1)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

Birçok uluslararası kuruluş, diğer kıtalarla karşılaştırıldığında Afrika'nın daha sistematik insan hakları sorunlarıyla uğraştığını raporlamaktadır.¹ Kıta genelinde insan haklarının pratiğe yansımaları zorlaştıran açlık, susuzluk, temel gıdaya erişim, çatışmalar ve ekonomik krizlerin bulunmasının yanı sıra sivil, sosyal-ekonomik ve politik haklara erişimde de engeller bulunmaktadır.²

Söz konusu insan hakları ihlalleri arasında ise; katliamlar, hedefli cinayetler, cinsel şiddet, köylerin yakılması ve yağmalanması, çocuklar da dâhil olmak üzere zorla askere alma ve kaçırma eylemleri, kadın sünneti, öğrenci ve öğretmenlere yönelik saldırılar ve okulların yasa dışı işgali gibi hususlar yer almaktadır.³ Bu ihlallerin varlığıyla birlikte kıta genelinde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yönünde kurumsallaşma ve yasalaşma adımları da atılmaktadır. Bu çabalar, Afrika'da insan hakları sisteminin inşasını oluşturmaktadır.

Afrika insan hakları sistemi, kurumsal ve hukuki çerçeve olmak üzere iki boyutta ele alınabilir. Sistemin hukuki ayağında; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, Afrika İnsan Hakları Mahkemesi Proto-

kolü gibi belgeler bulunurken, kurumsal ayağında; özel raportörler ve çalışma grupları, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika Akran Değerlendirme Mekanizması, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, Ulusal İnsan Hakları Kurumları Afrika Ağı ve ulusal insan hakları kurumları gibi mekanizmalar yer almaktadır.⁴ Söz konusu insan hakları metinlerinin pratiğe yansımaları yönünde çalışan ulusal ve bölgesel insan hakları mekanizmalarının varlığı, insan haklarını koruma ve geliştirme konusundaki iradenin sadece ileri demokrasilere özgü olmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.⁵

Bu çalışmada, Afrika kıtasında bulunan insan hakları mekanizmalarının 2022 yılında yürüttüğü çalışmalar hakkında bilgi verilerek farkındalık düzeyinin artırılması amaçlanmıştır. Çalışmayla birlikte; Afrika'da bulunan insan hakları kurumlarınınca 2022 yılında hangi konulara özel önem verildiği, hangi etkinliklerin yapıldığı, ne gibi yayın ve projeler üretildiği, iyi uygulama örneklerinin neler olduğu, kıtada insan haklarını ilgilendiren ne gibi gelişmeler yaşandığı ve bu konularda insan hakları kurumlarının hangi insan hakları endişelerini dile getirdiği hususları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın 2022 yılı gelişmeleri kapsamında, Afrika örneği üzerinden insan hakları sisteminde farkındalık oluşturacak bir rehber niteliğinde olması arzulanmaktadır.

1 . Afrika Birliği

Afrika Birliği (African Union/AU), “kendi vatandaşları tarafından yönetilen ve küresel arenada dinamik bir gücü temsil eden bütünlüklü, müreffeh ve barışçıl bir Afrika” vizyonuyla Afrika kıtası ülkelerini oluşturan 55 üye devletten oluşan bölgesel bir yapıdır. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ve diğer ilgili insan hakları belgeleri uyarınca insan ve halkların haklarını teşvik etmek ve korumak görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır.⁶

AU'nun çalışmalarında rehber edindiği belgelerin başında “Gündem 2063” gelmektedir. Afrika'yı geleceğin küresel güç merkezine dönüştürmek için Afrika'nın ana planı ve stratejik çerçevesi olarak belirlenen, 2013'ten 2063'e kadar 50 yıllık bir süre içinde 5 ayrı 10 yıllık Uygulama Planını bünyesinde barındıran Gündem 2063, AU başta olmak üzere tüm kurumların çalışmalarında belirleyici metin olarak işlev görmektedir. AU'nun bu vizyonla, kapsayıcı sosyal ve ekonomik

⁴ European Parliament, *The Role of Regional Human Rights Mechanisms*, European Parliament Publishing, Strazburg, 2010, s.69.

⁵ Mahir Terzi ve Serkan Yenal, “İnsan Haklarının Afrika'da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler)”, *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 55, 2019, s. 47.

⁶ AU, “About the African Union”, t.y.,

au.int/ adresi içinde kısa URL:

[124.im/JK2V14L](https://doi.org/10.24127/jk2v14l)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

kalkınmaya, bölgesel bütünleşmeye, demokratik yönetişime ve barış ve güvenliğe öncelik vererek Afrika'yı küresel arenada baskın bir oyuncu haline getirme amacıyla çalıştığı ve 2022 yılı çalışmalarını bu yönde ilerlettiği belirtilebilir.⁷

Olağanüstü doğal kaynaklara sahip ve hızlı ekonomik büyüme yaşayan bir kıta olan Afrika'nın şu anda dünyadaki en yüksek yetersiz beslenme seviyelerine sahip olması AU'yu harekete geçirmiştir. Bu nedenle AU tarafından 2022 yılının teması, "Afrika Kıtasında Beslenme ve Gıda Güvenliğinde Dayanıklılığın Güçlendirilmesi: Beşeri, Sosyal ve Ekonomik Sermaye Gelişiminin Hızlandırılması İçin Tarım-Gıda Sistemlerinin, Sağlık ve Sosyal Koruma Sistemlerinin Güçlendirilmesi" olarak belirlenmiştir.⁸ Ayrıca, yetersiz beslenme biçimlerinin fiziksel, zihinsel, bilişsel ve fizyolojik gelişim üzerinde çok önemli sonuçları olduğunu ve bu nedenle kritik bir insan hakları sorunu haline geldiğini ve insani ve ulusal kalkınmanın önünde aşılmaz engeller oluşturduğunu ortaya koyan ve kamuoyuyla paylaşılan "Afrika Bölgesel Beslenme Stratejisi 2015-2025" hedefleri çerçevesinde yürütülen çalışmalar devam ettirilmiştir.⁹

AU tarafından yürütülen "Göç ve Sağlık: Afrika'daki Göçmenlerin ve Mültecilerin Mevcut Sağlık Sorunlarını Ele Alma - Politikadan Uygulamaya" projesinin çalışma raporu 2022 yılında yayımlanmıştır.¹⁰ Çalışma, bölgesel ve uluslararası düzeylerde 15 Afrika ülkesinde mevcut literatürün kapsamlı bir incelemesini içermekte ve göçmen alt gruplarından alınan değerlendirmeye dayalı olarak göçmenlerin sağlık ihtiyaçlarının bir analizini sunmaktadır. Afrika göçüne odaklanan politika belgesi, iyi uygulamalardan örnekler vermekte ve Afrikalı politika yapıcılar uygulayıcılar ve araştırmacılar için somut, eyleme geçirilebilir politika önerileri içermektedir.¹¹

2 . Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi (African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child/ACERWC), Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı'nın 29 Kasım 1999'da yürürlüğe girmesinin ardından, Şart'ın 32'nci maddesi uyarınca Temmuz 2001'de kurulmuştur.¹² Şartın uygulanmasını izlemek ve Afrika'da çocuk haklarını desteklemek ve korumakla görevli temel Afrika Birliği organıdır. Komite, yalnızca çocuklarla ilgili meselelerle görevli, bölgesel ve yarı yargısal bir anlaşma organı niteliğindedir.¹³

Taraf Devlet raporlarının incelenmesi, bireysel şikâyetlerin de-

7 AU, "Agenda 2063: The Africa We Want", t.y.

au.int/ adresi içinde kısa URL:

[i24.im/Wf9vJug](https://www.ia24.im/Wf9vJug)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

8 AU, "2022: The Year of Nutrition" t.y.

au.int/ adresi içinde.

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

9 AU, *The Africa Regional Nutrition Strategy 2015-2025*, AU Publishing, Addis Ababa, 2015, s.6.

10 AU, *Migration and Health: Addressing Current Health Challenges of Migrants and Refugees in Africa - from Policy to Practice Final Report*, AU Publishing, Addis Ababa, 2021, s.1-166.

11 Age, s.21.

12 ACERWC, "About Us", t.y., <http://www.acerwc.africa/en>, Erişim Tarihi: 05.05.2023.

13 ACERWC, "Overview: The African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child", t.y.

acerwc.africa/ adresi içinde kısa URL:

[i24.im/pXU2e](https://www.ia24.im/pXU2e)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

ğerlendirilmesi ve çeşitli belgelerin kabul edilmesi gibi çeşitli sorumluluklar üstlenen ACERWC 2022 yılında, Afrikalı Çocuklar Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 4 ülkenin (Eritre, Uganda, Seyşeller ve Kongo) Taraf Devlet raporları görüşmüştür. Mart 2022 tarihli 39'ncu Olağan Oturumda ele alınan raporların sonuçları henüz kamuoyuyla paylaşılmamıştır.¹⁴

ACERWC, Afrika Birliği Yürütme Konseyi tarafından kabul edilen "Çocukları Etkileyen Zararlı Uygulamaların Ortadan Kaldırılması: 2013'ten Beri Politika ve Uygulamada İlerleme" temalı 2022 Afrikalı Çocuk Günü'nün anılmasıyla ilgili faaliyetlere rehberlik etmiştir. Bu bağlamda Komite, Üye Devletleri önerilen faaliyetleri üstlenmeye ve faaliyetleri hakkında rapor vermeye teşvik etmiş ve AU'nun tüm Üye Devletlerine Konsept Notunu paylaşmıştır. Ayrıca ACERWC, 2023 yılı Afrikalı Çocuklar Günü temasını "Dijital Ortamda Çocuğun Hakları" olarak belirlemiş ve 2022 yılında hazırlık çalışmaları yürütmüştür.¹⁵ Komite'nin, Çocuklara Uygun bir Afrika'yı desteklemek amacıyla 2015 yılında geliştirdiği "Çocuklar İçin Afrika Gündemi 2040"ın (Gündem 2040) hedefleri kapsamında da çalışmalar yürüttüğü görülmektedir.¹⁶

3 . Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu

Afrika Şartı kapsamında kurulmuş olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu (African Commission on Human and Peoples' Rights/ACHPR), 2 Kasım 1987 yılından itibaren kıtada faaliyet göstermektedir.¹⁷ ACHPR, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, Afrika Şartı'nın yorumlanması gibi yetkilerinin yanı sıra Şartın ilgili maddeleri kapsamında mevcut haklarının ötesine geçerek uluslararası standartlara bakma yetkisine sahiptir.¹⁸ Komisyonun bu yetkisi sayesinde, Afrika insan hakları sisteminde uluslararası düzeyde korumaya tâbi tutulamayacak hiçbir hakkın bulunmadığı ifade edilmektedir.¹⁹

Komisyonun 2021-2025 Stratejik Planında belirtilen şikayet mekanizmasının güçlendirilmesi, kıta genelinde yaygın insan hakları ihlallerinin önlenmesi, yasal sistemlerin ve kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi gibi öncelik alanlarını uygulamaya yönelik çalışmalarını²⁰ 2022 yılında da sürdürdüğü ifade edilmelidir. Komisyon ve özel mekanizmalarının faaliyetleri ile Afrika Şartı'nda güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin uygulanmasına ilişkin Afrika Şartı'na Taraf Devletlerin Raporlarının değerlendirilmesi, yeni yasaların çıkarılması, mevcut yasaların gözden geçirilmesi ve Taraf Devletlerde ilgili

¹⁴ ACERWC Executive Council, *Report of the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child*, ACERWC Publishing, Addis Ababa, 2022, s.1-21.

¹⁵ Age, s.18.

¹⁶ AU and ACERWC, *AGENDA 2040: 10 Aspirations for an Africa Fit for Children*, AU and ACERWC Publishing, Addis Ababa, 2022, s.1-76.

¹⁷ ACHPR, "About", t.y.

 achpr.au.int/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/ZSds0

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

¹⁸ AU, *African Charter on Human and Peoples' Rights*, AU Publishing, Addis Ababa, 1981, m.60, 61.

¹⁹ Right-to-education, *Regional Human Rights Mechanisms Regional Human Rights Mechanisms: African Commission on Human and Peoples' Rights*, Right-to-education Publishing, Londra, t.y., s.1.

²⁰ ACHPR, *African Commission on Human and Peoples' Rights Strategic Framework 2021-2025*, ACHPR Publishing, 2020, s.1-36.

kurumların oluşturulması veya reforma tâbi tutulması yoluyla ulusal düzeyde hakların desteklenmesi ve korunması için ulusal yasal ve kurumsal çerçevelerin geliştirilmesi, özellikle kadınlar ve gençler arasında kamu bilincinin geliştirilmesi ve Komisyon ile etkileşimin artırılmasına katkıda bulunulmuştur.²¹

ACHPR'nin 2022 yılında yayımladığı belgeler incelendiğinde göçmen hakları, işkence ve kötü muamele yasağı, zorla kaybetme, acil durum ve felaket durumları gibi konulara odaklandığı ve kılavuz ilkeler benimsediği görülmüştür. Bu çalışmalar arasında; "Tüm Göçmenlerin İnsan Haklarına İlişkin Afrika Yol Gösterici İlkeleri", "Afrika'nın Göçe Tepkisi ve Göçmen Haklarının Korunması Çalışması", "İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Ceza Durumlarında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonuna Uyarı ve Raporlama Mekanizmasının Oluşturulması ve İşletilmesine İlişkin Abidjan Kuralları", "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonunun Gölge Raporlarına İlişkin Kılavuz İlkeler", "Afrika'da Tüm Kişilerin Zorla Kaybetmelerden Korunmasına İlişkin İlkeler" ve "Acil Durum veya Felaket Halleri Bağlamında Afrika Şartı Kapsamında İnsan ve Halkların Haklarına Bağlı Kalmaya İlişkin Taslak İlkeler" yer almaktadır.²²

4 . Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi (African Court on Human and Peoples' Rights/AFCHPR), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Protokolü uyarınca 1998 yılında kurulmuş ve ACHPR'nin işlevlerini tamamlama ve güçlendirme işlevleriyle donatılmıştır. AFCHPR, Şartı'n ve Mahkeme'yi Kuran Protokol'ün (hâlihazırda 34 devlet onaylamıştır) ve devletler tarafından onaylanan diğer ilgili insan hakları belgelerinin (İHEB ve tüm BM sözleşmeleri dâhil) yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin olarak kendisine sunulan tüm davaları ve ihtilafları kapsayacak yargısal yetkilere sahiptir. ACHPR ve ACERWC kararlarının aksine, AFCHPR kararları bağlayıcıdır. Her ne kadar AFCHPR sivil toplum kuruluşlarından (STK) ve bireylerden doğrudan dava alma yetkisine sahip olsa da Protokol'e Taraf 34 Devletten yalnızca 8'inin bu yönde beyanda bulunması nedeniyle sınırlı çalışma alanına sahiptir.²³

AFCHPR'nin görev alanlarının başında adli faaliyetler gelmektedir. Dava yönetimi, kamuya açık duruşmaların düzenlenmesi ve açılan davaların ele alınarak incelenmesi kapsamında AFCHPR, 1 Ocak - 31

²¹ ACHPR, *50th and 51st Combined Activity Reports of the African Commission on Human and Peoples' Rights*, ACHPR Publishing, Banjul, 2022, s.1-41.

²² Adı geçen yayımlar için bkz. ACHPR, "Documents", t.y.

²³ [achpr.au.int/](https://www.achpr.au.int/) adresi içinde kısa URL: [124.im/PN9p](https://www.achpr.au.int/124.im/PN9p)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

²³ AfCHPR, "Welcome to the African Court", t.y.

²³ [african-court.org/](https://www.african-court.org/) adresi içinde kısa URL: [124.im/RaZ3B](https://www.african-court.org/124.im/RaZ3B)

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

Aralık 2022 tarihleri arasında 7 yeni dava kabul etmiştir. Kuruluşundan bu yana toplam 331 başvuru ve 15 istişari görüş talebi alan AFCHPR toplam 164 başvuru ve 15 istişari görüş talebini değerlendirmiştir. 168 başvuru AFCHPR önünde beklemektedir. 2022 yılında AFCHPR, diğerlerinin yanı sıra 21'i yetki ve kabul edilebilirlik, 16'sı da esasa ve tazminata ilişkin olmak üzere 56 karar vermiştir. Verilen kararlardan birinde, başvurucağının ACHPR olduğunun altı çizilmelidir.²⁴

2022 yılında 6 halka açık oturum düzenlenmiş ve tümü Arusha, Tanzania'da olmak üzere AFCHPR toplam 4 farklı oturum (64, 65, 66 ve 67'nci oturumlar) gerçekleştirmiştir. Oturumlarda, davaların değerlendirilmesini hızlandırmak ve sonuçlanma oranının artırmak için dostane çözüm, pilot karar prosedürü (2020 Kuralları kapsamında sağlanan pilot karar prosedürünün henüz kullanılmadığı belirtilmelidir) ve davaların birleştirilmesi dâhil alınabilecek önlemler tartışılmıştır. 65'nci Olağan Oturumda, "Derdest Davaların Sonuçlandırılmasının Hızlandırılmasına Yönelik Öneriler Üzerine Bir Çalışma Grubu" oluşturulmuştur. 66'nci Olağan Oturumunda ise AFCHPR, bir karara varmak amacıyla birleştirilebilecek davaların sayısına ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma yapmayı değerlendirmiştir. Önümüzdeki yıllarda, önerilerin tartışılarak iş yükünün hafifletilmesi amaçlanmaktadır.²⁵

Yargı dışı faaliyetler kapsamında AFCHPR, AU Zirvelerine katılmış, Yürütme Konseyi kararlarının uygulanması çalışmalarını yürütmüş, 2021-2025 dönemine ilişkin Stratejik Plan'daki hedefleri doğrultusunda gerek varlığı gerekse de faaliyetleri hakkında paydaşları nezdinde farkındalık oluşturmayı amaçlayan çalışmalar yürütmüştür.²⁶ AFCHPR, Devletlerle Mahkeme'nin genel olarak çalışmaları hakkında temas kurmak ve henüz yapmamış olanları Protokolü onaylamaya ve/veya 34(6) Maddesini tevdi etmeye teşvik etmek için 4 ülkeye (Komorlar, Zambiya, Moritanya ve Etiyopya) duyarlılık ziyareti gerçekleştirmiştir.²⁷

2022 yılında, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla kıta genelinde bir ilk yaşanmıştır. İnsan haklarını koruma yetkisine sahip Afrika Bölge ve Alt Bölge Mahkemeleri arasında bilgi paylaşımı için fırsatlar sağlamak amacıyla ilk kez, AFCHPR, Doğu Afrika Adalet Divanı (EACJ) ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Adalet Divanı (ECCJ) arasında üçlü adli diyalog 27-29 Haziran 2022 tarihleri arasında kurulmuştur. Diyalogun temel amacı, mahkemelerin karşılaştığı güçlükler ve mahkemeler arasındaki işbirliğinin nasıl güçlendirileceği de dâhil olmak üzere ortak çıkarları ilgilendiren konuları tartışmak olarak belirlenmiştir.²⁸

²⁴ AfCHPR, *Activity Report of the African Court on Human and Peoples' Rights (AfCHPR)*, Arusha, AfCHPR Publishing, 2022, s.4.

²⁵ Age, s.12.

²⁶ Age, s.13.

²⁷ Age, s.18-19.

²⁸ Age, s.19.

Haziran 2021'den bu yana AFCHPR, kıtada insan ve halkların haklarının geliştirilmesi ve korunmasında ilgili paydaşlarla anlamlı bir şekilde ilişki kurmak için girişimlerde bulunmaktadır. AFCHPR, ACHPR ile Üye Devletler arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi amacıyla 2022 yılında ortak etkinlik düzenlenmiş, ilk kez geniş gündemle bir araya gelinmiştir. AFCHPR ve ACHPR, ilişkilerini güçlendirmeyi ve kıtada insan haklarının korunmasını artırmayı amaçlayan "Tamamlayıcılık Yol Haritası"nda bir dizi girişimde bulunmayı taahhüt etmişlerdir. Benzer şekilde AFCHPR, ACHPR ve ACERWC'nin hukuk görevlileri ortak çabaları gerektiren belirli görevleri üstlenmek ve üç kurum arasında bilgi paylaşımını ve genel işbirliğini kolaylaştırmak amacıyla ilk kez toplu bir biçimde bir araya gelmiştir.²⁹ 26-30 Eylül 2022 tarihlerinde uluslararası paydaşlarla ilişkileri geliştirmek ve özellikle insan haklarının ve bir bütün olarak uluslararası adaletin korunmasının nasıl geliştirileceğine ilişkin görüş, deneyim ve en iyi uygulamaları paylaşmak amacıyla, Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi akran kurumların da ziyaret edildiği belirtilmelidir.³⁰

2022 yılında yaşanan bir diğer ilk, AFCHPR'nin Adli Yıl'ın resmi açılışını her yıl kutlanacak şekilde kurumsallaştırmasıdır. 28 Şubat 2022 tarihinde, ilk edisyonu yapılan etkinliğin birçok insan hakları paydaşı tarafından izlenmesi sağlanmıştır.³¹

Sonuç olarak 2022 yılının AFCHPR açısından paydaşlarla anlam-

29 Age, s.21-24.

30 Age, s.20.

31 Age, s.23.

lı bir şekilde ilişki kurmak için girişimlerde bulunduğu ve farkındalığı artırdığı bir yıl olduğu ifade edilebilir. Mahkemenin kıta genelinde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında daha etkin çalışabilmesi için; Afrika Mahkemesi'nin yargı yetkisinin tanınması amacıyla henüz Protokol'e katılmamış olan 22 devletin katılması, protokole taraf 25 devletin bildirdesini tevdi etmesi, bildirdesini geri çeken protokole taraf 4 devletin kararlarını yeniden gözden geçirmesi ve STK ve bireylerden doğrudan dava alma yetkisi kapsamında Protokol'e taraf 26 devletin olumlu yönde beyanda bulunması gerektiği belirtilmelidir.³²

5 . Afrika Akran Değerlendirmesi Mekanizması

Afrika Akran Değerlendirmesi Mekanizması (African Peer Review Mechanism/APRM), yerel, ulusal ve bölgesel düzeylerde yönetim dinamiklerini iyileştirme hedefiyle, "Demokrasi, Politik, Ekonomik ve Kurumsal Yönetim Bildirgesi" kapsamında sistematik bir akran öğrenimi ve öz değerlendirme mekanizmasıdır. AU Taraf Devletleri tarafından gönüllü olarak kabul edilen APRM fonksiyonuyla Afrika'nın kendi kendini izlemesi amaç edinilmektedir.³³

İyi yönetim ilkelerini kabul eden APRM'nin 2022 yılında insan haklarıyla ilişkilendirilebilecek yayınları arasında; uluslararası sağlık düzenlemeleri ve sağlık yönetişiminin boyutlarını ele aldığı "Afet Yönetimi ve COVID-19: Bir Afrika Yönetişim Perspektifi", özel sektör, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim ilkelerinin incelendiği "Afrika Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Kılavuzları", Afrikalı kadınların çoğunluğunun savunmasız serbest meslek sahibi olduğu ve neredeyse tümüyle kayıt dışı sektörde çalıştığı gibi tespitlerin yapıldığı "Afrika Kıta Serbest Ticaret Bölgesi'nin Kayıt Dışı Sınır Ötesi Ticaretçiler Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma" yer almaktadır.³⁴

6 . Afrika'da Ulusal İnsan Hakları Kurumları ve Bölgesel Ağı

BM Genel Kurulu'nun kabul Paris Prensipleri³⁵ çerçevesinde ulusal düzeyde faaliyet gösteren ulusal insan hakları kurumları (UİHK) Afrika kıtasındaki ülkelerde de yaygındır. Bugün, Afrika kıtasında bulunan ve BM'ye üye olan 54 devletten 47'sinde UİHK kurulmuş durumdadır. Bazı ülkelerde birden fazla kurum olduğundan Afrika kıtasında yaklaşık 100 UİHK bulunmaktadır. İki veya daha fazla UİHK'ye sahip

³² Age, s.25-26.

³³ APRM, "About the APRM", t.y.
 aprm-au.org/ adresi içinde kısa URL:
 24.im/kri1S3
 Erişim Tarihi: 05.05.2023.

³⁴ Adı geçen yayınlar için bkz. APRM, "Recent Publications", t.y.
 aprm-au.org/ adresi içinde kısa URL:
 24.im/5STx
 Erişim Tarihi: 05.05.2023.

³⁵ BM Genel Kurulu. (1993). 20/12/1993 tarih ve 48/134 sayılı İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Ulusal Kurumlar Konulu Kararı.

olmak (54 ülkenin 33'ünde), sadece bir UİHK'ye sahip olmaktan daha yaygın hale gelmiştir. Bu kurumlar, Afrika'daki insan hakları koruma sistemi yapısının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.³⁶

130 civarında UİHK'yi küresel ölçekte temsil eden Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı (Global Alliance of National Human Rights Institutions/GANHRI)³⁷ bünyesinde, Afrika'da faaliyet gösteren bölgesel kuruluş, Afrika Ulusal İnsan Hakları Kurumları Ağı'dır (Network of African National Human Rights Institutions, kısa adıyla NANHRI). NANHRI, Afrika'daki ulusal insan hakları komisyonu, ombudsmanlık ve kamu savunucuları da dâhil olmak üzere toplam 46 UİHK'yi temsil eden en önemli bölgesel mekanizmalardan biridir.³⁸

Paris Prensipleri'ne tam uyum sağlandığı anlamına gelen 'A' statüsü akreditasyonu sayesinde kurumlar, UİHK'lerin oy haklarıyla tam olarak uluslararası ve bölgesel toplantılara ve özellikle BM Sözleşme Denetim Mekanizmaları, Özel Prosedürler ile uluslararası insan hakları sistemine katılma hakkı gibi avantajlı konum elde ederler. Afrika kıtasında; Benin, Burundi, Kamerun, Fildişi Sahili, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Etiyopya, Gambia, Gana, Kenya, Liberya, Madagaskar, Malawi, Mali, Moritanya, Moritus, Fas, Namibiya, Nijer, Nijerya, Ruanda, Sierra Leone, Güney Afrika, Tanzanya, Togo, Uganda, Zambiya ve Zimbabve olmak üzere toplam 28 ülkenin UİHK'si 'A' düzeyinde akredite durumdadır. Kıta genelinde toplam 7 ülkenin UİHK'si 'B' düzeyinde akredite durumdadır ve 2 ülke UİHK'si henüz akredite olmamıştır. 2022 yılında, Benin, Gambia, Liberya, Madagaskar, Mali, Nijer ve Sierra Leone akreditasyonları ele alınmış ve 'A' düzeyinde oldukları belirlenmiştir.³⁹

2022 yılında hem NANHRI hem de NANHRI üyesi Afrika UİHK'leri tarafından çok sayıda faaliyet yürütülmüş, birçok proje hayata geçirilmiş ve bir nevi Afrika'da insan haklarının nabzı tutulmuştur. NANHRI "İş ve İnsan Hakları ve Sürdürülebilir Okyanuslar"⁴⁰ temasını taşıyan bir proje ile ergenlerde cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakları konusunda bilinç artırmayı amaçlayan iki projeyi hayata geçirmiştir.⁴¹ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi ve Danimarka İnsan Hakları Enstitüsü'yle beraber, 25 Şubat 2022 tarihinde Afrika Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma Forumu'nda bir yan etkinlik düzenlemiş, 2030 Gündemi ve 2063 Gündemi taahhütlerinin gerçekleştirilmesinde kritik öneme sahip sosyal koruma konusuna odaklanılmıştır.⁴² Ayrıca UİHK belgelerindeki en önemli tematik alanları düzenli aralıklarla kamuoyu ile paylaşan NANHRI sıralamasına göre; şiddet içeren aşırılık, gençlik,

36 United Nations Development Programme (UNDP) and NANHRI, *Study on the State of National Human Rights Institutions (NHRIs) in Africa*, New York, UNDP and NANHRI Publishing, 2016, s.12.

37 GANHRI, "Our Identity and Our Theory of Change", t.y.

 ganhri.org/
 Erişim Tarihi: 05.05.2023.

38 NANHRI, "The Network of African National Human Rights Institutions", t.y.

 nanhri.org/
 Erişim Tarihi: 05.05.2023.

39 GANNHRI, *Accreditation Status as of 29 November 2022*, Cenevre, GANNHRI Publishing, 2022, s.5-8.

40 NANHRI, *NANHRI Annual Report 2021*, NANHRI Publishing, Nairobi, 2021, s.4.

41 NANHRI, *NANHRI July-September 2022 Newsletter*, NANHRI Publishing, Nairobi, 2022, s.1-24.

42 Danish Institute for Human Rights, "Social Protection in Africa: Crisis Resilience and Achieving the 2030 Agenda and Agenda 2063", t.y.

 humanrights.dk/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/odYN2
Erişim Tarihi: 05.05.2023.

işkence, su ve sanitasyon, kadınlar ve yeterli konut insan hakları alanında öne çıkan başlıklar olmuştur.⁴³

Afrika'da bulunan tüm UİHK'lerin 2022 yılı çalışmalarına değinmek, bu çalışmanın kapsamını aşacağından, ilk defa vuku bulan veya önemli görünen bazı gelişmeler ile iyi uygulama örneklerine yer vermeye çalışılacaktır.

Etiyopya İnsan Hakları Komisyonu, Etiyopya'daki İnsan Hakları Durumuna ilişkin ilk yıllık raporunu yayımlamıştır. Haziran 2021 ve Haziran 2022'yi kapsayan 2022 Yıllık Raporunda Komisyon, çatışma bağlamında sivilleri hedef alan yaygın ölümler, psiko-sosyal ve fiziksel yaralanma, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, yerinden etme ve mülkün tahrip edilmesi gibi çeşitli insan hakları ihlallerine dikkat çekmiş ve durumu hafifletmek için hükûmete tavsiyelerde bulunmuştur.⁴⁴

Eğitim ve farkındalığın artırılması konusu Afrikalı UİHK'lerin üzerinde durduğu konu başlıklarından biri olmuştur. NANHRI ve Kenya Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, Kenya, Nairobi'de Afrika'daki dokuz ülkeden 30'dan fazla UİHK komisyon üyesi ve üst düzey yetkililer için üç günlük 29-31 Mart 2022 tarihli bir başlangıç çalışmayı düzenlemiş, UİHK'lerin insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasındaki görev ve yetkileri vurgulanmıştır.⁴⁵

2022 yılında Nijerya Ulusal İnsan Hakları Komisyonu'nun gazetecileri eğitmesi bölgesel ve küresel ölçekte bir iyi uygulama örneği olarak belirtilebilir. Komisyon, barışın inşası, yeniden bütünleşme ve geçiş dönemi adaletini teşvik etmede gazetecilerin oynayabilecekleri kritik rolleri düzenlediği eğitim programıyla vurgulamıştır.⁴⁶

Malavi İnsan Hakları Komisyonu'nun, Uluslararası Albinizm Farkındalık Günü kapsamında duyarlılıklara öncülük etmesi, 2022 yılındaki bir başka iyi uygulama örneği olarak gösterilebilir. "Sesimizi Duyurmada Bir Aradayız" temasıyla Komisyon, bilinçlendirme kampanyaları düzenleyerek ülke genelinde 16.000'den fazla kişiye ulaşmıştır.⁴⁷

Mali Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, 14-17 Haziran 2022 tarihleri arasında Bougouni'de vatandaşların insan hakları ile ilgili iyi çevresel uygulamalara erişimi ile iletişim ve bilgi kalitesini artırmayı amaçlayan insan hakları ve çevre eğitimi düzenlemiştir.⁴⁸ Burundi Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, 16 Haziran 2022'de çocuk haklarına saygının geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla "çocuk adaletinin yasal çerçevesi ve kanunla ihtilafa düşen küçüklerin durumu" konulu bir eğitim kursu düzenlemiştir. Cezayir Ulusal İnsan Hakları Konseyi ise, 25 Haziran 2022'de başlayan 19'ncü Akdeniz

43 NANHRI, "NHRI's Interactions with Mechanisms", t.y., <https://nanhri-online-centre.uwazi.io/en/page/5h6oda4qiuy>, Erişim Tarihi: 05.05.2023.

 nanhri-online-centre.uwazi.io/ adresi içinde kısa URL: l24.im/lxyH Erişim Tarihi: 05.05.2023.

44 Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2022 Country Reports on Human Rights Practices: Ethiopia, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, USA, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor Publishing, 2022, s.2.

45 NANHRI, NANHRI January-March 2022 Newsletter, NANHRI Publishing, Nairobi, 2022, s.5-6.

46 NANHRI, NANHRI April-June 2022 Newsletter, NANHRI Publishing, Nairobi, 2022, s.7.

47 Malawi Human Rights Commission, "Press Statement International Albinism Awareness Day - Amplifying the Voice of Persons with Albinism", t.y.

 mhrcmw.org/ adresi içinde kısa URL: l24.im/lXx7gY Erişim Tarihi: 05.05.2023.

48 Mali La Commission Nationale des Droits de l'Homme, "Promotion des Droits de l'Homme: La CNDH sensibilise la population de Bougouni au droit à un environnement sain", t.y.

 cndhmali.com/ adresi içinde kısa URL: l24.im/6Ompy Erişim Tarihi: 05.05.2023.

Oyunları öncesinde spor ve insan hakları ilişkisinin önemini belirtmek amacıyla “spor ve olimpik idealler yoluyla insan haklarını teşvik etmek: barış ve kalkınmaya hizmet” temalı bir etkinlik düzenlemiştir.⁴⁹

İnsan hakları ve çalışma yaşamı konusunda Liberya Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Komisyonu'nun reaksiyonu öne çıkan bir diğer örnek- tir. Liberya'daki birkaç madencilik şirketinden biri olan Bea Mountain Mining Company'de çalışan işçiler, 2022 yılında tehlikeli alanlarda çalışma, düşük maaş, tıbbi yardım yoksunluğu gibi birçok gerekçeyle şirkete karşı protestolar düzenlemiştir. Yaşanan gelişmeler üzerine Liberya Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Komisyonu 19 Nisan 2022'de imtiyaz bölgesini yerinde ziyaret ederek birçok yetkili ile görüşmüş ve etkilenen topluluklar ve şirket arasındaki olumsuz çalışma koşulları ve şikâyet mekanizmaları ile ilgili sorunların çoğunun ciddi bir endişe kaynağı olduğunu tespit etmiştir. Sağlık ve güvenlik tesisleri ve ekip- manı ile olay ve kazaların teftişini ve önlemleri kaydedilmesi, iş sağlığı ve güvenliği konusunda eğitim verilmesi gibi birçok tavsiyede bulunul- muş ve tavsiyeleri takip etmek ve diğer imtiyaz alanlarına müteakip zi- yaretler yapmak üzere İş ve İnsan Hakları Birimi kurulmuştur.⁵⁰

Çocuk hakları konusunda, Togo Ulusal İnsan Hakları Komisyo- nu'nun çalışmaları öne çıkmıştır. Komisyon, özgürlüklerinden yok- sun bırakılan çocukların sağlık hakkından yararlanmalarına katkıda bulunmak amacıyla ücretsiz tıbbi muayene ve çocuklar için bakım programı düzenlemiştir.⁵¹ Afrikalı Çocuk Günü'nün anılması kapsa- mında ise, 2013 yılından bu yana çocuklara zarar veren geleneksel uygulamaları ortadan kaldırmaya yönelik politikaların uygulanma- sında kaydedilen ilerlemenin durumu hakkında bir tartışma toplantısı düzenlemiştir.⁵²

Alıkonulma yerlerinde kötü muamelenin önlenmesi konusunda da çalışmalar yürütülmüştür. Komorlar Ulusal İnsan Hakları ve Özgür- lükler Komisyonu cezaevlerinde rehabilitasyon ve fiziksel koşulların iyileştirilmesi çalışmalarını desteklemiştir. Kamerun'da İşkenceyi Ön- lemeye Yönelik Ulusal Mekanizmanın İşletilmesi konusunda çalıştay düzenlenerek, özgürlükten yoksun bırakma yerlerine ziyaretler ve yetkili makamlarla yapıcı diyalog için çerçevelerin düzenlenmesi için yönergeler hazırlanmıştır.⁵³

Afrikalı UİHK'ler ülkelerinde meydana gelen olağanüstü gelişmele- ri de takip etmiştir. Örneğin, 200.000'den fazla haneyi yerinden eden kasırga sonrası, Malavi İnsan Hakları Komisyonu kamu kurumlarının afete hazırlık ve yönetimde insan haklarına dayalı bir yaklaşımı ne öl-

49 NANHRI, *NANHRI April-June 2022 Newsletter*, NANHRI Publishing, Nairobi, 2022, s.17-18.

50 FrontPage Africa, “Liberia: Law Suit Hangs Over Bea Mountain for Damages”, 27 Haziran 2022.

frontpageafricaonline.com/ adresi içinde kısa URL: l24.im/+Tp83cG
Erişim Tarihi: 05.05.2023.

51 Togolaise la Commission nationale des droits de l'homme, “Activités, Mécanisme MNP, Prévention”, 10 Haziran 2022.

cndh-togo.org/ adresi içinde kısa URL: l24.im/THn
Erişim Tarihi: 05.05.2023.

52 NANHRI, *NANHRI April-June 2022 Newsletter*, NANHRI Publishing, Nairobi, 2022, s.20.

53 La Commission des Droits de l'Homme du Cameroun, “Prévention de la torture : Renforcement des capacités des membres et du personnel de la Commission des Droits de l'Homme du Cameroun sur le nouveau mécanisme”, 14 Haziran 2022.

cameroon.un.org/ adresi içinde kısa URL: l24.im/ODTQ
Erişim Tarihi: 05.05.2023.

çüde uyguladığını belirlemek için 40 kampı yerinde incelemiştir. Yürütülen izleme faaliyetleri kapsamında; temiz suya erişim, savunmasız gruplar, eğitim hakkı gibi konularda aksamalar tespit etmiş, iklim değişikliği etkilerini azaltmak ve çevre koruma programlarını geliştirmek için tavsiyelerde bulunmuştur.⁵⁴

Afrikalı UİHK'ler ve diğer paydaşlar arasında diyalogun geliştirilmesi amacıyla da adımlar atılmıştır. Nijer Ulusal Önleme Mekanizması, 28 Mart-1 Nisan 2022 tarihlerinde Fas UİHK'yi ziyaret etmiş, iyi uygulama örnekleri, deneyimler ve uzmanlıklar paylaşılmıştır.⁵⁵ Fas ve Libya UİHK'leri insan hakları konusunda işbirliği için 25 Şubat 2022'de mutabakat zaptı imzalamış, her iki ülkede de insan haklarını korumak ve geliştirmek için işbirliği zemini vurgulanmıştır.⁵⁶ Burundi Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, BM özel prosedürlerinin raporlarına katkılarda bulunmuş, bu amaçla sivil toplum kuruluşlarının, kamu kurumlarının ve medyanın katkısını zenginleştirmek için görüş ve önerilerini bir araya getirmek için bir çalıştay düzenlemiştir.⁵⁷

Sonuç

Afrika kıtasında bulunan yerel ve bölgesel insan hakları mekanizmaları, 2022 yılında kıta genelinde yaygın insan hakları ihlallerini önleyici, bastırıcı ve kamuoyunda farkındalık artırıcı çalışmalarda bulunarak bir nevi kıtanın nabzını tutmuş ve kıta genelinde insan hakları karnesi yayımlamıştır. Bu mekanizmaların gerek nicelik olarak varlığı gerekse de nitelik olarak artan çalışmaları ve insan haklarını koruma ve geliştirme konusundaki iradeleri, sistematik ihlallere rağmen insan hakları kültürünün sadece ileri demokrasilere özgü olmadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Söz konusu mekanizmaların 2022 yılı çalışmaları irdelendiğinde; Gündem 2063 çerçevesinde AU, 2022 yılı temasını yetersiz beslenme olarak belirleyerek sağlık hakkına dikkat çekmiş; ACERWC, dijital ortam dâhil çocukları etkileyen zararlı uygulamaların ortadan kaldırılması çabalarına öncülük etmiş; ACHPR, göçmen hakları, işkence ve kötü muamele yasağı, zorla kaybetme, acil durum ve felaket durumları gibi konulara odaklanarak kılavuz ilkeler yayımlamış; AFCHPR, kıtada insan ve halkların haklarının geliştirilmesi ve korunmasında ilgili paydaşlarla anlamlı bir şekilde ilişki kurmak için girişimlerde bulunmuş, Adli Yıl'ın resmi açılışını her yıl kutlanacak şekilde kurumsallaştırmış ve Afrika Mahkemesi'nin yargı yetkisinin daha geniş bir bi-

⁵⁴ NANHRI, NANHRI January-March 2022 Newsletter, NANHRI Publishing, Nairobi, 2022, s. 10.

⁵⁵ Kingdom of Morocco National Human Rights Council, "Morocco CNDH Share its Experience and Expertise with the NHRI of the Republic of Niger", t.y.

 cndh.org.ma/ adresi içinde kısa URL:

 t24.im/7115W9f

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

⁵⁶ Libyaobserver, Morocco, "Libya sign a cooperation agreement in human rights field", 25 şubat 2022.

 libyaobserver.ly/ adresi içinde kısa URL:

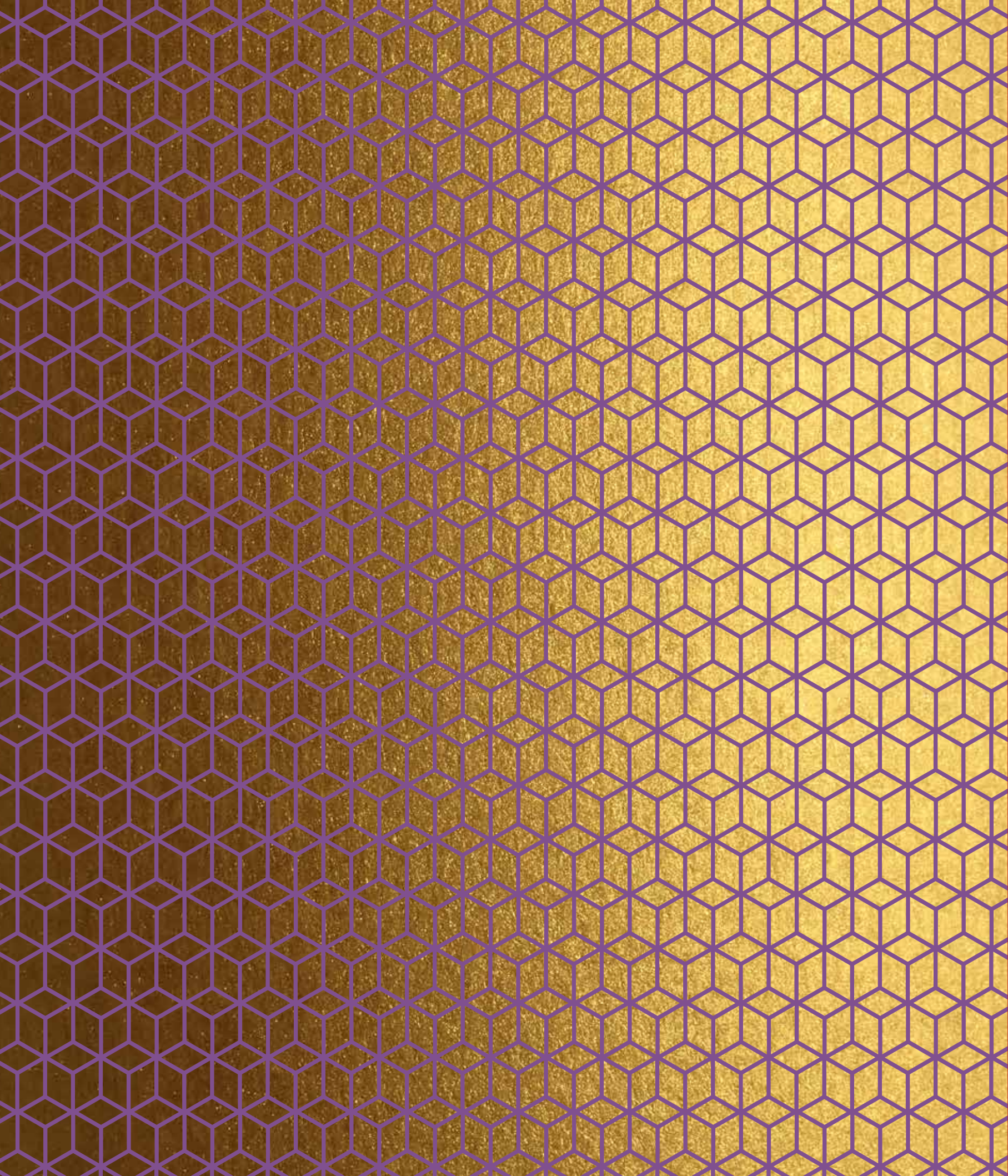
 t24.im/5WeH1

Erişim Tarihi: 05.05.2023.

⁵⁷ NANHRI, NANHRI January-March 2022 Newsletter, NANHRI Publishing, Nairobi, 2022, s. 19.

çimde tanınması amacıyla devletlere çağrılarda bulunmuş; APRM, iyi yönetim ilkelerini kıta genelinde yaygınlaştırmaya çalışmış; NANH-RI ve Afrika UIHK'leri çok sayıda faaliyet yürütmüş, birçok projeyi hayata geçirmiş ve bir nevi Afrika'da insan haklarının nabzı tutarak eğitim ve etkinlikler yoluyla farkındalığın artırılması, çocuklar başta olmak üzere savunmasız grupların insan haklarının korunması, ekonomik-sosyal hakların geliştirilmesi, alıkonulma yerlerinde kötü muamelenin önlenmesi gibi konularda örnek çalışmalar yürütmüştür.

Söz konusu mekanizmaların kıta genelinde insan hakları ihlallerini önleme ve ihlallere dikkat çekerek kamuoyunda duyarlılığı daha iyi artırabilmeleri amacıyla bazı adımların atılmasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mekanizmaların kendi aralarında iş birliğinin artırılması, devletlerin bölgesel ve uluslararası insan hakları sözleşmelerini iç hukuka aktarma çabalarının desteklenmesi, AFCHPR'nin yargı yetkisini tanımayan devletlerin STK ve bireylerden doğrudan dava alma yetkisi dâhil Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesinin Kurulmasına İlişkin Protokol'e tam anlamıyla taraf olmaları bu reformlardan bazılarıdır.

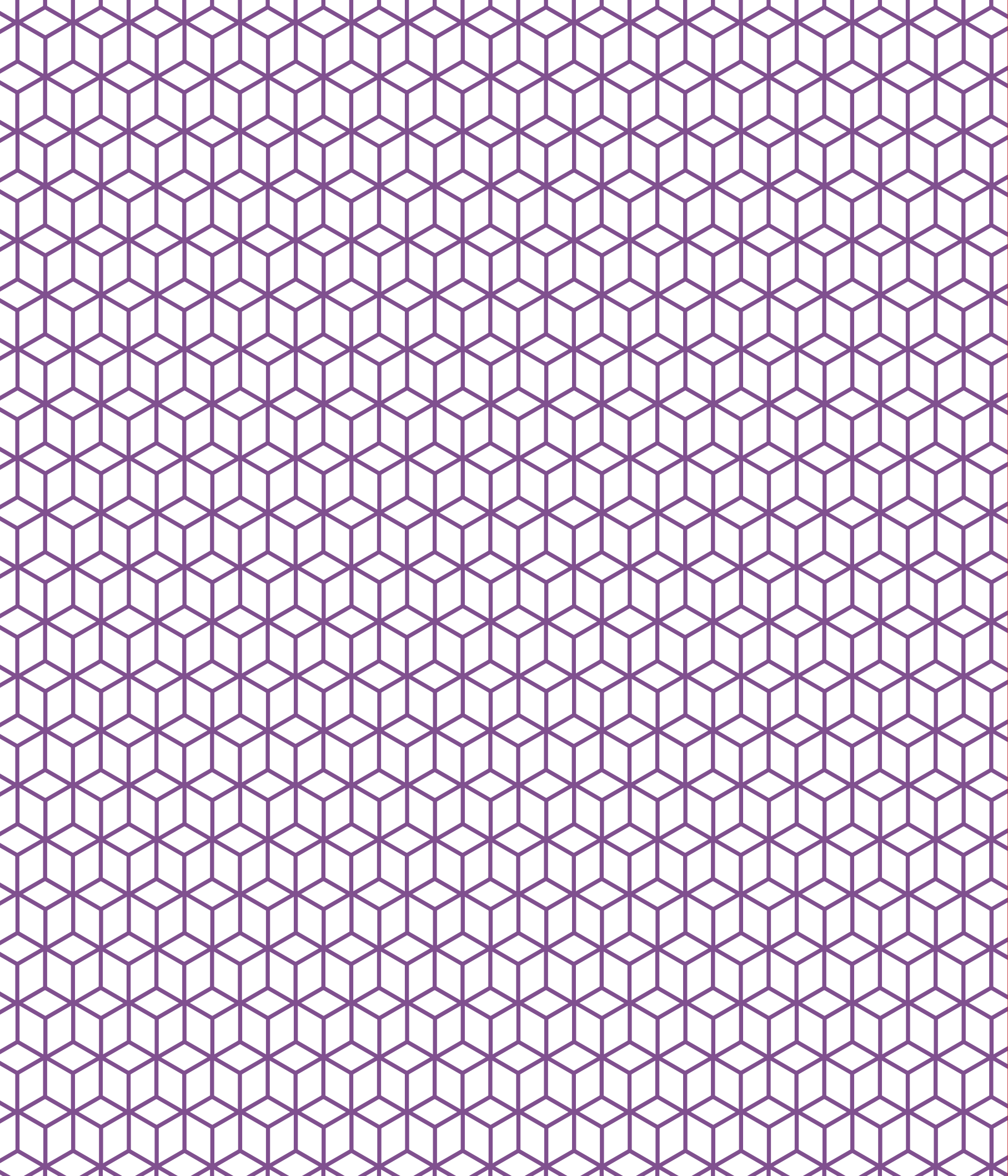

İkinci Bölüm

Küresel Aktörler ve Afrika

- 1**
Rusya'nın Afrika'daki Hibrit Savaş Stratejisi: Wagner Grubu ve 2022 İnsan Hakları Tartışmaları
/ Dr. Adem Özer 175-181
- 2**
Ukrayna Savaşı'nın Afrika'daki Yansımaları
/ Gabriel Enrique Sánchez Ramirez 183-191
- 3**
2022 Yılında AB-Afrika İlişkileri: 6. AB-Afrika Birliği Zirvesi
/ Aslıgül Sarıkamış Kaya 193-201
- 4**
ABD-Afrika Liderler Zirvesi: ABD-Afrika İlişkilerinde Stratejik Değişim
/ Alioune Aboutalib Lô 203-211
- 5**
Japonya-Afrika İlişkilerinde Özgür ve Açık Hint-Pasifik Stratejisi Sonrası Yeni Dönem: TICAD-8
/ Vuslat Nur Şahin 213-221
- 6**
Hindistan-Afrika İlişkilerinde Yeni Ufuklar: İkinci Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu
/ Dr. Hasan Aydın 223-231
- 7**
Birleşik Krallık ile Ruanda Arasında İmzalanan Sığınmacılara İlişkin Mutabakat Zaptının İçeriği ve Beraberinde Getirdiği Tartışmalar
/ Mustafa Yasir Kurt 233-241
- 8**
2022 Yılında Afrika'da İsrail ile "Normalleşme" Süreçleri: Fas, Çad ve Sudan
/ Şeymanur Sultan Bozanlar 243-251
- 9**
Almanya'nın Afrika'dan Yağmalanan Tarihî Eserleri İade Etme Kararı
/ Tuğrul Oğuzhan Yılmaz 253-259
- 10**
2022 Yılında Çin-Afrika Ekonomik İş Birliği
/ Cengiz Mert Bulut 261-269

Rusya'nın Afrika'daki Hibrit Savaş Stratejisi: Wagner Grubu ve 2022 İnsan Hakları Tartışmaları

Adem Özer*

* Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, adem.ozer@hbv.edu.tr

1 Ladd Sewat et al., "Wagner Group Operations in Africa: Civilian Targeting Trends in the Central African Republic and Mali", *ACLEd*, 30.08.2022.

acledata.com/ adresi içinde kısa URL: 24.im/alu

Erişim Tarihi: 06.06.2023.

2 Brian Katz et al., "The Expansion of Russian Private Military Companies", *Center For Strategic & International Studies*, 01.09.2020.

russianpmcs.csis.org/
Erişim Tarihi: 07.06.2023.

3 Neil Edwards, "Coup-Proofing: Russia's Military Blueprint to Securing Resources in Africa", *Council on Foreign Relations*, 10.03.2021.

cfcr.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/VXazyb0

Erişim Tarihi: 12.05.2023.

Elem Eyrice Tepeciklioğlu, "Rusya-Afrika İlişkilerinde 2021 Yılı", *Afrika Yıllığı 2021*, Ed. Elem Eyrice Tepeciklioğlu ve Mürsel Bayram, YTB Yayınları, Ankara, 2021, s. 156.

Giriş

Batılı aktörler askerî güçlerini Afrika'dan çekerken Rusya; Libya, Mozambik, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Madagaskar, Zimbabve ve Sudan gibi çok sayıda ülkede faaliyet göstermekte ve her geçen gün etkisini daha da arttırmaktadır.¹ Ancak Rusya, konvansiyonel Rus askerlerini bu ülkelerde konuşlandırmak yerine ekonomik, jeopolitik ve askerî çıkarlarını yerine getirmek için özel operasyon kuvvetlerine, istihbarat birimlerine ve Wagner Grubu (WG) gibi özel askerî şirketlere yönelmiştir.²

WG'nin yükselişi önce Kırım'da daha sonra da Donbas'ta ortaya çıkmış ve Rus dış politikasının temel araçlarından biri hâline gelmiştir. Rusya; WG gibi özel askerî şirketler aracılığıyla Afrika'daki kırılğan hükûmetleri destekleme, isyanları bastırma, terörle mücadelede eğitim verme ve otoriter rejimleri koruma adına, ekonomik, siyasi ve askerî konumunu güçlendirecek konularda imtiyazlar istemektedir.³ WG, söz konusu amaçlarına ulaşmak için faaliyet gösterdiği birçok

Afrika ülkesinde ağır insan hakları ihlallerinde bulunmuş, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından önemli bir “ulus-ötesi suç örgütü” olarak kabul edilmiş ve Avrupa Birliği (AB) de dâhil olmak üzere birçok ülke tarafından çeşitli yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Bu minvalde çalışmanın temel amacı, 2022 yılında WG tarafından gerçekleştirildiği öne sürülen insan hakları ihlallerini Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti örnekleme bağlamında ele almaktır.

1. Gölge Ordu Olarak Wagner Grubu'nun Ortaya Çıkışı

Devletlerin vekâlet savaşlarına müdahil olmaları, yeni bir fenomen değildir. 1990'lerden günümüze, devletlerin kendi adlarına çatışmaya girmesi için özel milis grupları ve özel askerî şirketleri kullanmasında dramatik bir gelişim gözlemlenmektedir. Bunlardan en dikkat çeken ise Arjantin, Rusya ve Hong Kong'da ofisleri bulunan ve Rus hükûmetiyle yakın bağları olan WG adlı özel bir askerî şirkettir. WG'nin Dmytro Utkin tarafından kurulduğu ancak esasında Rusya Devlet Başkanı Putin'in yakın arkadaşı olan oligark Yevgeny Prigozhin'e ait olduğu ileri sürülmektedir.⁴ WG; hem devlet hem de devlet dışı aktörlere saha güvenliği, askerî eğitim, koruma hizmetleri, danışmanlık ve doğrudan eylem yeteneği sağlayan özel bir askerî şirkettir.⁵ Rus Savunma Bakanlığı, Federal Güvenlik Servisi ve özel operasyon birimi olan Spetnaz ile bağlantılı WG, Rusya'nın stratejik çıkarlarını gözetmektedir.⁶

WG, Rus hükûmetinin angajmanı nedeniyle son yıllarda en üretken özel askerî şirket hâline gelse de dünya genelindeki tek özel askerî şirket olmaktan uzaktır. Ancak Executive Outcomes, Blackwater, DynCorp, Northrop Grumman ve Triple Canopy gibi uluslararası muadillerinden ayrıışan ve farklılaşan yönleriyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Söz konusu farklılıklardan⁷ birincisi, WG'nin silahlı çatışmalarda “aktif bir savaş rolü” üstlenmesidir. Yani çoğu özel askerî şirketin aksine WG, koruma ve diğer yardımcı görevlerin yanı sıra “baskın birlikler” olarak faaliyet göstermektedir. İkincisi, Rus İç Hukuku'nda özel askerî şirketlere ilişkin “düzenleme eksikliği” bulunmasıdır. Diğer bir ifadeyle hem Rusya Federasyonu (RF) Anayasası Madde 13(5) hem de RF Ceza Kanunu Madde 359, özel askerî şirketleri yasaklamış ve suç saymıştır. Üçüncüsü ise Rus özel askerî şirketlerin “mutlak inkâr ve reddedebilirlik” içinde faaliyet göstermesidir. WG ve muadilleri, son derece hassas savaş görevleri yürütmekte ve yasal bir boşluk içinde çalışmaktadır. Söz konusu boşluk, 2022 yılı öncesi ve sonrasında WG tarafından ger-

⁴ Alessandro Arduino, “Wagner Group in Africa: Russia's presence on the continent increasingly relies on mercenaries”, *The Conversation*, 09.02.2023.

theconversation.com/ adresi içinde

kısa URL: t24.im/IT0

Erişim Tarihi: 18.03.2023.

⁵ Julia Stanyard et al., *The Grey Zone: Russia's military, mercenary and criminal engagement in Africa*, Hans Seidel Foundation, 2023, ss. 8-9.

⁶ Anthony Marco, “Forces of Destabilization: Countering Wagner Group in the Sahel”, *Irregular Warfare Initiative*, 04.04.2023.

irregularwarfare.org/ adresi içinde kısa URL: t24.im/VPp7

Erişim Tarihi: 05.06.2023.

⁷ Michael Riepl, *Russian Contributions to International Humanitarian Law: A contrastive analysis of Russia's historical role and its current practice*, Nomos Verlagsgesellschaft MbH & Co, Baden-Baden, 2022, ss. 304-316

çekleştirilen insanlığa karşı suçların yanı sıra soykırım suçuna varan eylemler, diğer bir ifadeyle, insan hakları ihlalleri konusunda hesap verebilirliği noktasında ortaya çıkmaktadır.

2. Rusya'nın Afrika'da Artan Etkisi: Wagner Grubu ve 2022 Yılındaki İnsan Hakları Tartışmaları

Rusya'nın Afrika stratejisinin merkezinde, üretilmiş silahları ihraç etmek ve yerel doğal kaynaklara erişim sağlamak gibi iki hedef bulunmaktadır.⁸ Rusya, bu hedeflere ulaşmak için doğal kaynaklara erişimde ayrıcalık istemekte ve takdire bağlı erişim karşılığında Afrika ülkelerine güvenlik hizmetleri sağlamaktadır.⁹ Söz konusu hedeflere nispeten ulaşılabilmiş olsa da WG'nin hem münferit hem de görev aldıkları ülkelerdeki –bilhassa Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti- devlet ve devlet dışı aktörlerle gerçekleştirmiş oldukları eylemler nedeniyle uluslararası toplum nezdinde eleştirilere maruz kalmıştır. Söz konusu eleştirilerin odak noktasını ise “ağır insan hakları ihlalleri” oluşturmaktadır. Bu kapsamda tartışmaların merkezinde yer alan Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde WG'nin 2022 yılında gerçekleştirmiş olduğu eylemlerin analiz edilmesi büyük önem arz etmektedir.

2.1. Mali

Afrika'da artan istikrarsızlık ve Fransa gibi ülkelerin bölgedeki selevi-cihatçı gruplara karşı askerî mücadelede azalan desteği,¹⁰ Mali yönetiminin Rusya ile yakınlaşmasına neden olmuş ve Aralık 2021 tarihi itibarıyla WG'ye ait ilk birlikler, Mali'de yerel güçleri eğitime ve üst düzey Malililere güvenlik hizmetleri sağlama amacıyla konuşlandırılmıştır.¹¹ Ülkedeki istikrarsızlığı gidermekten ziyade kendi siyasî mevcudiyetini koruma ve sürdürme amacı taşıyan Mali yönetimi, WG'nin hizmetleri karşılığında altın, manganez, elmas, lityum ve diğer nadir metal rezervlerine erişim hakkı tanımıştır.¹²

2022 yılının ilk çeyreğinde Mali'nin Mopti ve Segou bölgeleri başta olmak üzere farklı bölgelerde devam eden çatışmalarda gerçekleştirilen infazlar, toplu mezarlar, işkence, tecavüz ve cinsel şiddet eylemleri, yağma, keyfi gözaltılar ve faili meçhul cinayet iddialarına ilişkin uzmanlar tarafından yapılan açıklamalarda, ağır insan hakları ihlalleri, olası savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası suçların Mali Silahlı Kuvvetleri ve WG'ye bağlı askerî personel eşliğinde

8 Federica Saini Fasanotti, “Russia's Wagner Group in Africa: Influence, commercial concessions, rights violations, and counterinsurgency failure”, *Brookings*, 08.02.2022.

 brookings.edu/ adresi içinde kısa URL:
<https://www.brookings.edu/2022/02/08/russia-wagner-africa/>

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

9 Sebastian Elischer, “Populist civil society, the Wagner Group and postcoup politics in Mali”, *West African Papers*, No. 36, OECD Publishing, Paris, 2022, s. 24.

10 Huriye Yıldırım Çinar, “3 SORUDA – Rusya ve Fransa'nın Afrika rekabeti”, *Anadolu Ajansı*, 09.01.2023.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:
<https://www.aa.com.tr/tr/2023/06/08/rusya-fransa-afrika-rekabeti/>

Erişim Tarihi: 08.06.2023.

11 José Antonio Latorre, “A change in Mali: The French out, Wagner in”, *Global Affairs and Strategic Studies*, 07.05.2022.

 unav.edu/ adresi içinde kısa URL:
<https://www.unav.edu/en/2022/05/07/a-change-in-mali-the-french-out-wagner-in/>

Erişim Tarihi: 05.06.2023.

12 Jared Thompson et al., “Tracking the Arrival of Russia's Wagner Group in Mali”, *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, 02.02.2022

 csis.org/ adresi içinde kısa URL:
<https://www.csis.org/analysis/tracking-the-arrival-of-russia-s-wagner-group-in-mali>

Erişim Tarihi: 08.06.2023

Stanyard et al., “The Grey Zone: Russia's military...”, s. 61.

gerçekleştirildiğine ilişkin tespitler uluslararası toplumla paylaşılmış ve derhâl bağımsız bir soruşturma yapılması çağrısında bulunulmuştur.¹³ Nitekim çeşitli insan hakları kuruluşları, 2021'de başlayan ve 2022 yılı itibarıyla devam eden ve Malili askerler ve WG tarafından ortak gerçekleştirilen Keletigui adlı kontrgerilla operasyonları esnasında yargısız infazların yapıldığı ve cinsel saldırılara ilişkin tespitlerin yer aldığı raporlar yayınlamıştır.¹⁴ Mali hükûmeti bu durumdan askerî kazanımlar elde etmiş olsa da ayırım gözetmeksizin gerçekleştirilen saldırılar nedeniyle meydana gelen ölümler, 2021'de 1.913 iken, 2022 yılına gelindiğinde 4.803'e ulaşmıştır. Silahlı Çatışma Yeri ve Olay Verileri Projesi (ACLED) kıdemli araştırmacısı Héni Nsaibia, öldürülenlerin 60 ile 100'ünün silahsız militanlar, ancak geri kalanının sivil olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Diğer bir ifadeyle ilgili rapor, 2022'de gerçekleştirilen operasyonlarda öldürülen sivillerin, militanlardan daha fazla sayıda olduğunu göstermektedir.

Mali hükûmeti, Mali Silahlı Kuvvetleri ve WG tarafından gerçekleştirilen ihlallerin çeşitli dijital platformlarda yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan tepkileri bertaraf etmek adına çeşitli örgütler tarafından ülkenin kötüleşen güvenlik durumuyla ilgili yayınlanan raporları "sahte haber" oldukları gerekçesiyle reddetmiş ve ilgili haberlere erişim yasağı getirmiştir.¹⁶ Bütün bunlara rağmen Batılı ülkeler, WG'nin uluslararası insan hakları hukuku da dâhil olmak üzere uluslararası hukuku ihlal ederek şiddeti arttırması, doğal kaynakları yağmalaması ve sivilleri sindirmek için özel askerî görevlileri işe alması, eğitmesi ve dünyanın dört bir yanındaki çatışma bölgelerine göndermesi nedeniyle endişelerini dile getirmiş ve WG'ye uygulanan yaptırımları çeşitlendirmiştir.

Hem Uluslararası Af Örgütü hem de İnsan Hakları İzleme Örgütü, Mali Silahlı Kuvvetleri ve WG'nin 2022 yılında Moura bölgesinde gerçekleştirdiği eylemleri, Mali'nin on yıldır süren silahlı çatışmasında bildirilen "en kötü vahşet" olarak nitelendirmektedir. Sahel İnsan Hakları araştırmacısı Ousmane Diallo, Moura olayının Uluslararası Ceza Mahkemesi kapsamında incelenmesinin elzem olduğunu, zira Moura'da savaş suçlarının ve insanlığa karşı suçların işlendiğine ilişkin tespitlere raporlarda yer verildiğini iddia etmektedir.¹⁷ WG'nin 2022'de Moura vahşetine karıştığı iddiasına ek olarak, kurbanların ekseriyetinin Fulani veya Fulbe olarak da bilinen Peuhl etnik grubundan olduğu görülmektedir.¹⁸ Peuhl etnik grubunun hedef alınması, daha geniş dışlama ve karalama modelinin en son kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır.

13 The Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), "Mali: UN experts call for independent investigation into possible international crimes committed by Government forces and "Wagner group", 31.02.2023.

 ohchr.org/ adresi içinde kısa URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/02/mali-un-experts-call-independent-investigation-possible-international-crimes-committed-government-forces-wagner-group>
Erişim Tarihi: 10.05.2023.

Paul Stronski, "Russia's Growing Footprint in Africa's Sahel Region", Carnegie Endowment for International Peace, 28.02.2023.

 carnegieendowment.org/ adresi içinde kısa URL: <https://www.carnegieendowment.org/en/5j9q1926/2023/02/russia-s-growing-footprint-in-africa-s-sahel-region>
Erişim Tarihi: 10.06.2023.

14 Beverly Ochieng, "Lavrov in Africa: Have Wagner mercenaries helped Mali's fight against jihadists?", BBC News, 07.02.2023.

 bbc.com/ adresi içinde kısa URL: <https://www.bbc.com/news/world-africa-61811111>
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

15 Jason Burke and Emmanuel Akinwotu, "Russian mercenaries linked to civilian massacres in Mali", The Guardian, 04.05.2022.

 theguardian.com/ adresi içinde kısa URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/may/04/russian-mercenaries-linked-to-civilian-massacres-in-mali>
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

16 Ochieng, "Lavrov in Africa ...", 2023.

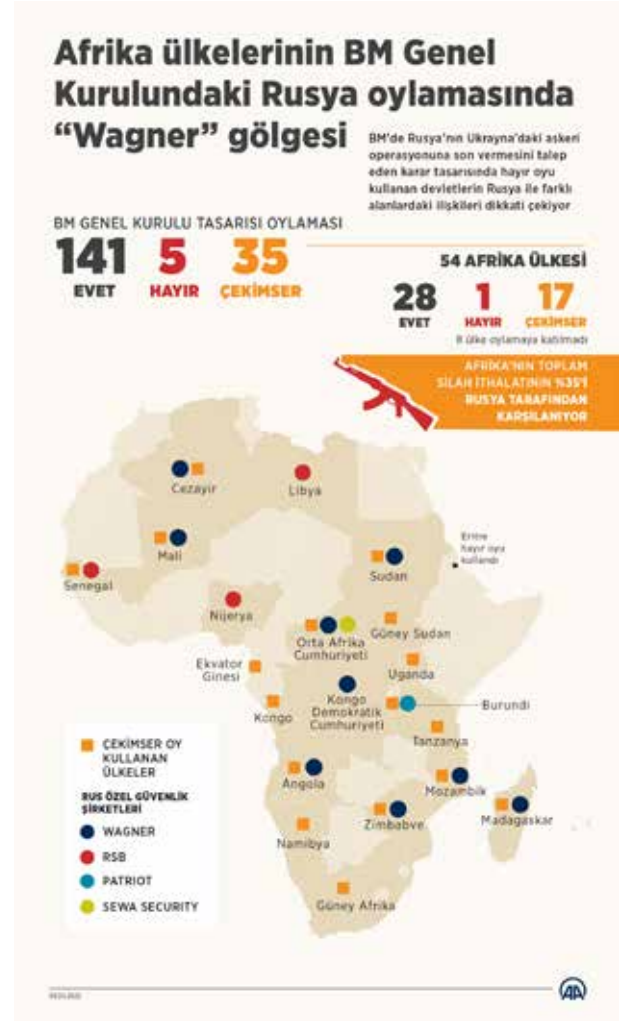
17 Philip Andrew Churm, "Amnesty report concludes Russian Wagner involvement in Moura killings in Mali", africanews., 05.13.2023.

 africanews.com/ adresi içinde kısa URL: <https://www.africanews.com/2023/05/13/amnesty-report-concludes-russian-wagner-involvement-in-moura-killings-in-mali/>
Erişim Tarihi: 05.06.2023.

18 Laura Sanders and Rida Lyammouri, "To Protect Coastal West Africa, Protect the Peuhl", Policy Center for the New South, 12.05.2022.

 policycenter.ma/ adresi içinde kısa URL: <https://www.policycenter.ma/en/2022/05/12/to-protect-coastal-west-africa-protect-the-peuhl/>
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

"Wagner Gölgesi" Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Rusya'nın Ukrayna'daki askerî operasyonuna son vermesini ve askerlerini geri çekmesini talep eden karar tasarısında Afrika ülkelerinden 28'i "evet" oyu kullanırken, çekimser kalan 17'si ve ret oyu kullanan 1 Afrika ülkesinin Rusya ile farklı alanlardaki ilişkileri dikkat çekiyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

2.2. Orta Afrika Cumhuriyeti

Darbelere, isyanlara ve toplumsal çekişmelere yatkın olan Orta Afrika Cumhuriyeti, yirmi yılı aşkın bir süredir çatışmaların ortasında kalmaktadır. Bütün bunlara rağmen, 2019 yılında Rusya'nın teşviğiyle Orta Afrika Cumhuriyeti hükûmeti, eyaletlerin çoğunu kontrol eden on dört silahlı grupla Afrika Birliği destekli Hartum Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma önemlidir; zira hâlâ ülkenin barışa giden yol haritası olarak hizmet etmektedir. Ancak Hartum Anlaşması ile sağlanan görece istikrar, kısa süre sonra kesintiye uğramıştır. 2020 seçimlerinde François Bozize'nin sistem dışına itilmesi ve Faustin-Archange Touadéra hükûmetinin ikinci kez kurulmasıyla birlikte isyancılar, hükûmeti devirmek amacıyla başkent Bangui'ye ilerlemiş, ancak çok geçmeden BM Barış Güçleri, WG ve Ruandalı askerlerden oluşan

bir birlik ile direnişçiler püskürtülmüştür. Ancak birlik ilerleyen günlerde kendisini imha etmiştir. BM Barış Güçleri, gazeteciler, insani yardım görevlileri ve azınlıklar da dâhil olmak üzere, WG tarafından şiddetli bir şekilde taciz edilmekte ve korkutulmaktadır.¹⁹ Hatta Şubat 2022’de BM, Orta Afrika Cumhuriyeti’ne keyfi gözaltılar, işkenceler ve yargısız infazlar dâhil olmak üzere, sistematik ve ağır insan hakları ihlalleri işlendiği için WG ile tüm bağlantının kesilmesi yönünde talepte bulunmuştur.²⁰

Nihayetinde, 2022’den günümüze istikrarsızlığın ağır insan hakları ihlalleriyle süregeldiği ifade edilebilir. WG üyeleri tarafından Orta Afrika Cumhuriyeti topraklarında sivil halka karşı cinsel şiddetin yanı sıra Müslüman etnik Fulani gruplara karşı soykırıma varan eylemler belirgin bir şekilde artmaktadır.²¹ BM uzmanlarına göre, Orta Afrika Cumhuriyeti’nde Rus paramiliter grup üyeleri tarafından sistematik ve ciddi insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmiştir. Orta Afrika Cumhuriyeti Ordusu ve WG tarafından, ülkeye BM müfettişlerinin erişiminin engellendiği ve ülkedeki hak ihlallerinin neredeyse yarısından bu durumun sorumlu olduğu iddia edilmektedir. Hatta yakın tarihli BM raporuna göre, Kasım 2021-Şubat 2022 tarihleri arasında en az 229 sivilin öldürüldüğü ve BM müfettişleri tarafından çeşitli suçların gerçekleştirildiği iddia edilen sitelere erişim engellenmektedir.²²

WG ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nin yardımıyla Bangui istikrara kavuşturulmuş olsa da yeniden canlanan şiddet, eyaletlerde korkunç olan insani durumu daha da kötüleştirmiştir. Nitekim ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı 722.000 gibi rekor bir seviyede iken, 733.000 kişinin de mülteci olarak yurt dışında yaşamakta olduğu söylenmektedir.²³

Altın, elmas ve uranyum açısından zengin bir ülke olan Orta Afrika Cumhuriyeti ile Sudan ve Çad arasındaki sınır bölgelerinde, 2022’nin ilk yarısında WG tarafından, değerli altın ticaretini yağmalamak için bir dizi kanlı saldırılar düzenlenmiştir. Söz konusu saldırılarda ayırım gözetilmediği, otomatik silahlarla ateş açıldığı, ekipmanların parçalandığı, binaların yıkıldığı raporlarla tespit edilmiştir.²⁴ Altın madenlerinde öldürülen sivillerin ekseriyeti ise göçmen işçilerden oluşmaktadır.

19 United Nations Human Rights Office of The High Commissioner, “CAR: Russian Wagner Group harassing and intimidating civilians – UN experts”, 27.10.2021.

[ohchr.org/ adresi içinde kısa URL:](https://www.ohchr.org/adresi-icinde-kisa-URL)

[I24.im/s1qHfe](https://www.ohchr.org/adresi-icinde-kisa-URL)

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

20 Latorre, “A change in Mali: ...”, 2022.

21 Benjamin Petrini, “The Central African Republic: domestic insurgency, foreign intervention and peace prospects”, *International Institute for Strategic Studies (IISS)*, 25.10.2021.

[iiiss.org/ adresi içinde kısa URL:](https://www.iiiss.org/adresi-icinde-kisa-URL)

[I24.im/gUBw59u](https://www.iiiss.org/adresi-icinde-kisa-URL)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

Kanat Altynbayev, “Wagner Group recruiting murderers, rapists from African prisons to fight in Ukraine”, *Caravanserai*, 06.07.2022.

[central.asia-news.com/ adresi içinde](https://www.central.asia-news.com/adresi-icinde-kisa-URL)

[kisa URL: I24.im/C09WZY2](https://www.central.asia-news.com/adresi-icinde-kisa-URL)

Erişim Tarihi: 10.05.2023.

22 Carol Valade, “UN to CAR Military, Russian Mercenaries: Stop Obstructing Rights Investigations”, *Voice of America (VOA)*, 21.02.2022.

[voanews.com/ adresi içinde](https://www.voanews.com/adresi-icinde-kisa-URL)

[kisa URL: I24.im/CAze](https://www.voanews.com/adresi-icinde-kisa-URL)

Erişim Tarihi: 08.06.2023.

23 Pauline Bax, “Russia’s Influence in the Central African Republic”, *Crisis Group*, 03.12.2021.

[crisisgroup.org/ adresi içinde](https://www.crisisgroup.org/adresi-icinde-kisa-URL)

[kisa URL: I24.im/M4wLBV](https://www.crisisgroup.org/adresi-icinde-kisa-URL)

Erişim Tarihi: 05.06.2023.

24 Jason Burke and Zeinab Mohammed Salih, “Russian mercenaries accused of deadly attacks on mines on Sudan-CAR border”, *The Guardian*, 21.06.2022.

[theguardian.com/ adresi içinde](https://www.theguardian.com/adresi-icinde-kisa-URL)

[kisa URL: I24.im/A4V](https://www.theguardian.com/adresi-icinde-kisa-URL)

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

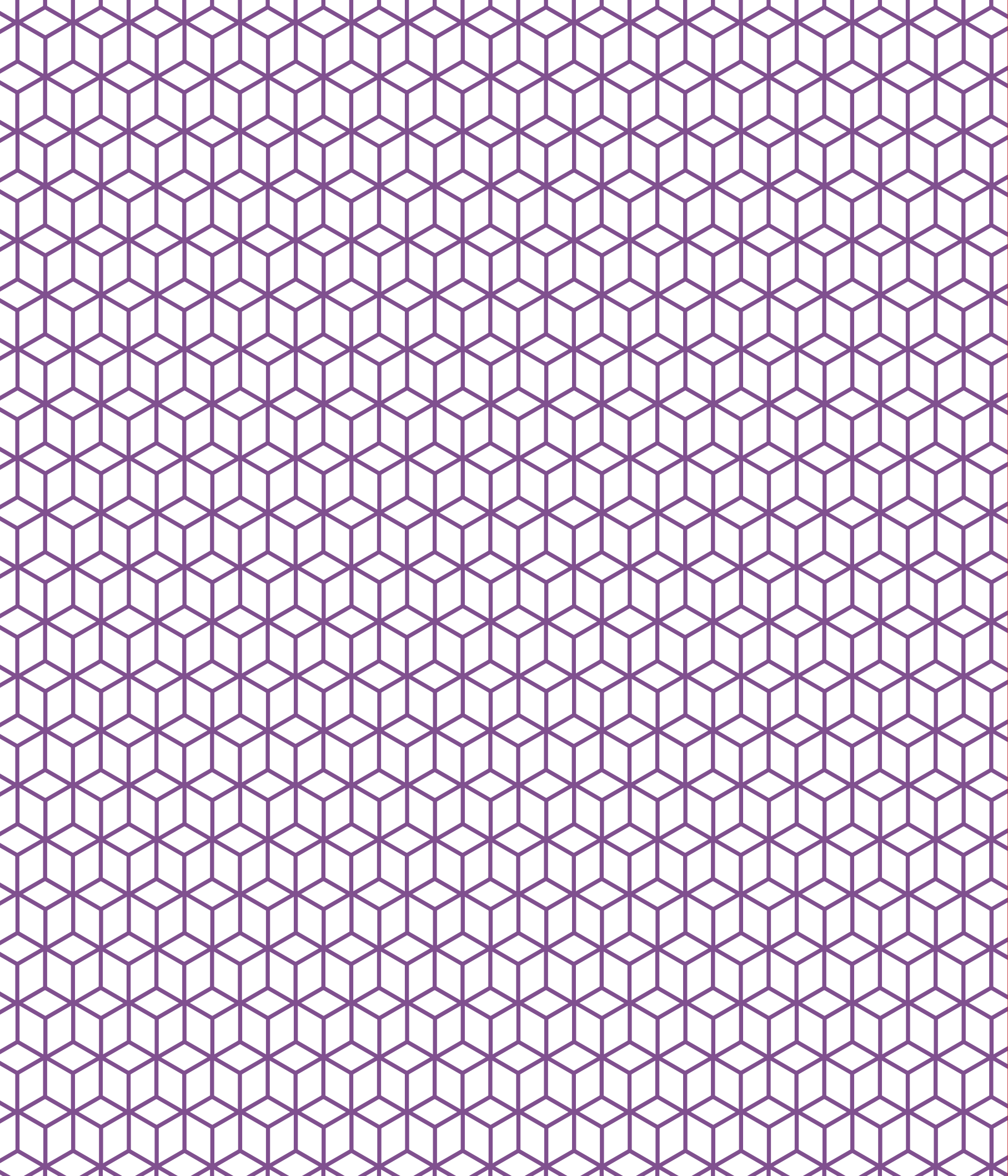
Sonuç

WG üyeleri, hem Kuzey hem de Sahra Altı Afrika'da, özellikle Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'de çok sayıda suç faaliyetine karışmıştır. Söz konusu iddialar, 2022 yılında İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan raporlarda teyit edilmiştir. Örneğin, Mart 2022'de Mali'nin Moura kasabasında çok sayıda sivil öldürülmüş, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ise Mart-Mayıs 2022'de Markounda, Bangui ve Vakaga'da hasta kadınlara ve yeni doğum yapmış diğer kişilere tecavüz edilmiş, çok sayıda sivil ortadan kaldırılmış ve köyler yağmalanmıştır.

Wagner Grubu, Rusya'nın çatışma gidişatını şekillendirmesine, önemli alanlarda nüfuz kazanmasına ve askerî ve ekonomik imtiyazlar elde etmesine olanak tanısa da, özel askerî şirketlerin yapabileceklerinin sınırı olduğu unutulmamalıdır. WG, faaliyet gösterdiği Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi birçok ülkede, insan hakları ihlallerine bulaşmış durumdadır. Uluslararası örgütler, WG'nin suç faaliyetlerini ve insan hakları ihlallerini önlemek için mevcut tüm seçenekleri araştırmalıdır.

Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki BM istikrar misyonları, WG'nin uluslararası hukuk ihlallerini belgelemek ve sivil nüfus için bir tehdit oluşturmasını önlemek için yetkileri dâhilinde her şeyi yapmalıdır. Ayrıca Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti, WG ile ilişkilerini kesmenin yanı sıra, WG birliklerinin insan hakları ihlalleri ve suç faaliyetlerine ilişkin iddiaları soruşturulmalı ve kanıtlanmış ihlaller için hesapverebilirlik sağlanmalıdır.

Ukrayna Savaşı'nın Afrika'daki Yansımaları

2

Gabriel Enrique Sánchez Ramirez*

Giriş

Bu makalenin temel amacı, Avrupa'daki mevcut çatışma olan Ukrayna'daki savaşla ilişkili olarak Afrika kıtasındaki durumu tanımlamaktır. 2022 yılının Şubat ayında başlayan bu çatışma, bugüne kadar devam etmiştir. Bu anlamda Afrika, uluslararası ilişkiler ve özellikle de “Realpolitik” ve ekonomik bağların devletlerin kararlarını nasıl etkileyebileceği konusunda ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

Bu bibliyografik çalışma, aşağıdaki üç bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde Ukrayna'daki çatışmanın arka planı kısaca anlatılmakta, ikinci bölümde Afrika'daki siyasî durum ve devletlerin Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'ndaki davranışları analiz edilmekte, son bölümde ise savaşın Afrika ülkeleri üzerindeki sonuçları, ekonomik faktörler de göz önünde bulundurularak ele alınmaktadır.

Rusya-Ukrayna çatışmasının başladığı 2022 yılında Afrika'daki siyasî durum, bir dizi siyasî ve ekonomik dönüşüm geçirmiş bulunmaktaydı. 2022 yılının sonuna gelindiğinde kıtada görünüm, tama-

* Yüksek lisans öğrencisi, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Diplomatik kariyerinde üçüncü sekreter, sanche@ankara.edu.tr

men istikrarlı görünmemektedir. Afrika'da 2020 yılından bu yana Sudan ve Burkina Faso gibi ülkelerde altı darbe yaşanmış, Etiyopya ve Nijer'de de darbe girişimleri olmuştur. Bu durum daha da kötüleşmiş ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, bir “darbe salgını” olduğunu söylemiştir. İstikrarsızlık siyasî ve ekonomik sonuçları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, Etiyopya'daki çatışmaların sona ermesine rağmen, savaşın milyonlarca sivil üzerindeki etkileri yıllarca devam edecektir. Bununla birlikte, 2022 yılı kıtada başka haber türlerini de öne çıkarmıştır. Bu yıl için Afrika, yılda yaklaşık %2,5'lik artış ile nüfusu en hızlı artan kıta olarak kaydedilmiştir. Başka bir deyişle, 30 yıl içinde nüfusun iki katına çıkarak 2050 yılında 2,6 milyara ulaşması mümkündür. Afrika'nın dünyanın genç nüfus rezervi olması beklenmektedir.¹ BM Genel Sekreteri Guterres'e göre, “mevcut engellere rağmen Afrika ilerlemeye kararlıdır.” Afrika'daki bu siyasî istikrarsızlığa ek olarak, COVID-19 salgınının sonuçlarının neden olduğu ekonomik istikrarsızlık ve Ukrayna ile Rusya arasındaki savaşın olası siyasî ve ekonomik sonuçları bulunmaktadır.

Arka Plan: Rusya-Ukrayna Bağlamında Afrika

Afrika, on yıllar boyunca devletler, özellikle de birçoğu “Afrika kıtasını kullanma ve bölme hakkı” olduğunu iddia eden sömürgeci politikalar izleyen büyük Avrupalı güçler için bir nüfuz alanı olarak görülmüştür. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dekolonizasyon sürecinin başlamasının ardından Afrika ülkeleri, Soğuk Savaş'ı da göz önünde bulundurarak farklı devletlerle yakınlaşmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Afrika ülkeleri diplomatik ilişkilerini çeşitlendirmenin yollarını aramışlardır. Bu senaryoda Rusya, Afrika ülkeleriyle bağlarını geliştirmekte ve güçlendirmektedir.² Aynı şekilde, Ukrayna'nın da kıtada belli bir önem kazandığını belirtmek gerekmektedir. Tüm bunlar Afrika'nın siyasî geleceğini şekillendirmiştir.

Öte yandan, hem Rusya hem de Ukrayna'nın Afrika'da sürdürdüğü iş birliği politikasına rağmen, Rusya ve Ukrayna arasındaki mevcut askerî çatışma, buna meydan okumaktadır. NATO üyesi ülkeler tarafından “işgal”; Rusya tarafından “özel askerî operasyon” olarak adlandırılan mevcut askerî çatışma, Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in 24 Şubat 2022 tarihinde gerçekleştirdiği ulusa sesleniş konuşmasında, Kiev rejimi tarafından caydırıcılık ve soykırım

Afrika Diplomasisi Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Afrika ülkelerinin Rusya-Ukrayna savaşının bitmesi için oluşturduğu barış inisiyatif heyeti ile görüştü. Ukrayna'nın başkenti Kiev'de Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy ile bir araya gelen heyet Rusya'nın St. Petersburg şehrinde Konstantin Sarayı'nda Putin ile buluştu.
(Fotoğraf: Getty Images)

¹ Laura Seayy y Kim Yi Dionne, “African politics in 2022: More than coups and conflict”, *The Washington Post*, 30.12.2022.

 washingtonpost.com/ adresi içinde
 kısa URL: [l24.im/IRAQf](https://www.washingtonpost.com/2022/12/30/african-politics-2022/)

Erişim Tarihi: 13.06.2023.

Miguel Sebastián, “África, el Continente olvidado (por Europa)”, *El Español*, 18.12.2022.

 elespanol.com/ adresi içinde
 kısa URL: [l24.im/hJK](https://www.elspanol.com/2022/12/18/afrika-olvidado/)

Erişim Tarihi: 13.06.2023.

ve United Nations, “Despite challenges, Africa ‘poised for progress’ – Guterres”, 02.2023.

 un.org/ adresi içinde
 kısa URL: [l24.im/oEg](https://www.un.org/2023/02/02/guterres-afrika/)

Erişim Tarihi: 13.06.2023.

² Anastasia Herranz ve Alba Vega, “La Política exterior de Rusia en África Subsahariana: Clave para un nuevo orden mundial”, *Instituto Español de Estudios Estratégicos*, 59/2022, s.3.

3 Kremlin, “Обращение Президента Российской Федерации” (Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Mesajı), 24.02.2022.

kremlin.ru/ adresi içinde
kısa URL: t24.im/vH6F1eg
Erişim Tarihi: 27.04.2023.

ve Gabrielle Colchen, “La visión de Rusia sobre la guerra en Ucrania: así se justificó la invasión desde Moscú”, *Francia 24*, 25.02.2023.

france24.com/ adresi içinde
kısa URL: t24.im/Albn
Erişim Tarihi: 27.04.2023.

4 Stefan Ellerbeck, “Ucrania: Cronología de un año de guerra”, *World Economic Forum*, 03.03.2022.

es.weforum.org/ adresi içinde
kısa URL: t24.im/WGIC1
Erişim Tarihi: 27.04.2023.

5 Ronak Gopaldas, “Will the Invasion of Ukraine Change Russia-Africa Relations?”, *Carnegie Endowment for International Peace*, s. 2.

mağduru olan insanları korumak amacıyla Ukrayna'ya karşı askerî operasyonun başlatıldığını duyurmasıyla başlamıştır.³ Askerî operasyonun başlamasının ardından ABD, NATO üyesi devletler ve diğer Batılı ülkeler Rusya'nın güç kullanımını kınamış ve Rusya'ya karşı kapsamlı bir yaptırım paketi uygulamaya koymuştur.⁴

Ukrayna-Rusya Savaşı ile İlgili Oylamalarda Afrikalı Ülkelerin Oy Verme Davranışları

Askerî operasyonlar bağlamında, Afrika devletlerinin davranışlarını ve mevcut savaşta konumlarını anlamının bir yolu, BM Genel Kurul kararlarındaki oylama davranışlarıdır. Şubat 2022 yılında işgalin başlamasından bu yana Genel Kurul, Ukrayna ile ilgili beş önemli karar almış ve Rusya'ya çatışmaları durdurma çağrısında bulunmuştur. Bu kararların sonucusu ise 2023 yılının Şubat ayında gerçekleştirmiştir.⁵

Rusya'nın Ukrayna işgalinin başlamasından sadece haftalar sonra, 2 Mart 2022 tarihinde, Genel Kurul, "Rusya'nın Ukrayna'ya karşı gerçekleştirdiği saldırganlığı esefle kınayan" ilk kararı kabul etmiştir. Bu belge, Asambleyi oluşturan 193 ülke arasında 141 lehte oyla büyük bir çoğunlukla onaylanmıştır. Bununla birlikte, beş ülke aleyhte oy kullanırken, 35 ülke çekimser kalmıştır.⁶

Öte yandan, Afrika ülkelerinin oyları o zamandan bu yana tüm kararlarda sürpriz yaratmıştır. Bölgesel olarak Afrika Grubu, Genel Kurul üyelerinin %28'ini oluşturan büyük bir oy bloğudur.⁷ İlk kararda oylama şu şekilde bölünmüştür: 28 Afrika ülkesi kararın lehinde, 1 ülke ise aleyhte (Eritre) oy kullanırken, 17 ülke çekimser kalmış ve sekiz ülke oy kullanmamıştır.⁸ Aşağıdaki Afrika haritası, kıtayı oluşturan devletlerin oy verme davranışlarını göstermektedir. Eritre'nin karara karşı çıkan ve Rusya'yı destekleyen tek devlet olduğu düşünüldüğünde, Afrika'nın oylarının bölündüğü görülmektedir.

Geçtiğimiz günlerde, 23 Şubat 2023 tarihinde, BM Genel Kurulu, Ukrayna'daki "savaşın derhâl sona erdirilmesi" çağrısında bulunan yeni bir kararı kabul etmiştir. Kararın kabul edildiği tarih, çatışmaların başlamasının birinci yıldönümünden bir gün önce olduğu için sembolik bir öneme sahiptir. Bu karar üzerinde 141 ülke lehte oy kullanmış. 31 ülke çekimser kalmış ve 7 ülke karşı oy kullanmıştır. Çekimserler arasında şu Afrika ülkeleri yer almaktadır: Cezayir, Angola, Burundi, Orta Afrika, Etiyopya, Gine, Uganda, Güney Afrika ve Togo. Karşı oy kullanan Afrika ülkeleri ise Eritre ve Mali olmuştur.⁹

Afrika'nın temsil organı olan Afrika Birliği (AfB) ise tutumunda daha net bir tavır sergileyerek kararı kınamaktan kaçınmış ancak Rusya'yı uluslararası hukuka ve Ukrayna'nın egemenliğine saygı göstermeye çağırmıştır. Hatta Afrika Birliği, iki ülke arasındaki görüşmelerde ara buluculuk yapmayı teklif etmiştir.¹⁰

Afrika Dış Politikası ve Afrikalı Ülkelerin Ukrayna Savaşı'ndaki Tutumları

Afrika ülkelerinin oy verme davranışlarındaki bu çeşitliliği anlamak için bu konuda izledikleri dış politikalarının altında yatan saikleri birbirinden ayırmak faydalı olacaktır. Bir yandan, Afrika hükümetlerinin yarısından fazlası Ukrayna'nın işgalini "modern Afrika devletlerinin kurucu ilkesini" ihlal ettiği gerekçesiyle kınamıştır. Öte yandan, Kenya'nın Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Güvenlik Konseyi'ne hita-

6 Naciones Unidas, "Resumen 2022: La ONU y la Guerra en Ucrania", 27.12.2022.

 unric.org/ adresi içinde kısa URL: 24.im/7FE
 Erişim Tarihi: 27.04.2023.

7 Development Reimagined, "How African Countries vote on calling for just and lasting Peace in Ukraine", 02.2023.

 developentreimagined.com/ adresi içinde
 kısa URL: 24.im/Uq7
 Erişim Tarihi: 30.04.2023.

8 Rodrigo Santodomingo, "África se resiste a tomar partido ante la guerra de Ucrania", *El País*, 07.05.2023.

 elpais.com/ adresi içinde kısa URL:
 24.im/mQFnjK
 Erişim Tarihi: 27.04.2023.

ve United Nations General Assembly, "Resolution adopted by the General Assembly on 24 March 2022", 28.03.2022.

 documents-dds-ny.un.org/ adresi içinde
 kısa URL: 24.im/8TKHY
 Erişim Tarihi: 27.04.2023.

9 United Nations, "UN General Assembly calls for immediate end to war in Ukraine", 23.03.2023.

 news.un.org/ adresi içinde kısa URL:
 24.im/pj7HRoS
 Erişim Tarihi: 27.04.2023.

ve United Nations News (Twitter Account), 23.03.2023.

 twitter.com/ adresi içinde kısa URL:
 24.im/6MkWnOr
 Erişim Tarihi: 27.04.2023.

10 Carlos Mureithi, "How African countries voted on Russia's invasion of Ukraine", *QUEARTZ*, 07.03.2023.

 qz.com/ adresi içinde kısa URL:
 24.im/g13k
 Erişim Tarihi: 27.04.2023.

ve Gopaldas, "Will he Invasion of Ukraine Change Russia-Africa Relations?", s. 6.

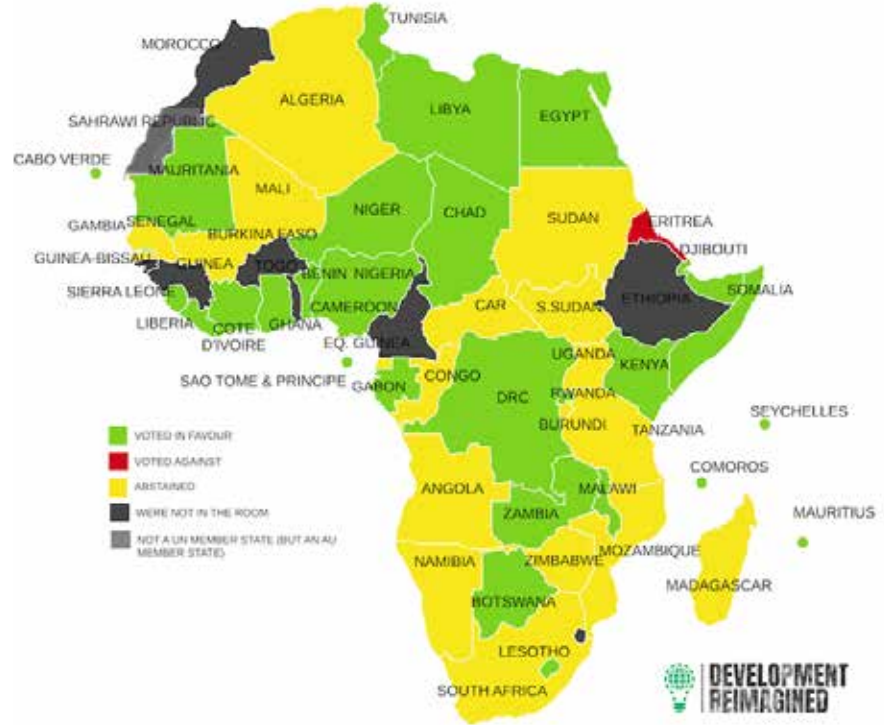
Afrika'nın tutumu Afrika ülkeleri BM Ukrayna deklarasyonuna nasıl oy verdi?

Kaynak: Alicia Campos, "¿Cómo se están posicionando los gobiernos africanos ante la guerra en Ucrania?", *The Conversation*, 28.04.2022.

theconversation.com/afrika-2022-04-28 adresi içinde kısa URL: t24.im/ySIU

Erişim Tarihi: 13.06.2023.

Afrika Ülkeleri BM Ukrayna Deklarasyonuna Nasıl Oy Verdi?

11 Alicia Campos Serrano, "¿Cómo se están posicionando los gobiernos africanos ante la guerra en Ucrania?", *The Conversation*, 28.04.2022.

theconversation.com/afrika-2022-04-28 adresi içinde kısa URL: t24.im/4eDRB
Erişim Tarihi: 27.04.2023.

ve *The Guardian*, "Kenya's envoy to UN cites colonial past as he condemns Russian move into Ukraine – video", 22.02.2022.

theguardian.com/afrika-2022-04-28 adresi içinde kısa URL: t24.im/NOGC
Erişim Tarihi: 27.04.2023.

12 İspanyol düşünce kuruluşu World Order'a (2022) göre Wagner grubu, dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet gösteren gayriresmî bir Rus paramiliter örgütüdür. Bununla birlikte, Rus yasaları ücretli asker olmayı suç saydığı için Rus hükümeti bu örgütün varlığını tanımamaktadır. Ancak Wagner Grubu'nun çoğunluğu Afrika'da olmak üzere en az on bir ülkede varlığı teyit edilmiştir. David Gómez, "¿Qué es el Grupo Wagner?", *Orden Mundial*, 15.04.2023.

elordenmundial.com/afrika-2022-04-28 adresi içinde kısa URL: t24.im/BZaF
Erişim Tarihi: 28.04.2023.

ben yaptığı konuşmada, sömürgecilikten miras kalmış olsalar dahi sınırlara saygı gösterilmesinin önemini ifade etmiştir.¹¹

Bununla birlikte, her şeyden önce, son yıllarda hem Rus hükümetinin hem de Wagner grubu gibi Rus özel güvenlik şirketlerinin Afrika ülkelerindeki varlıklarını arttırdıklarını hesaba katmak gerekmektedir. Kıtadaki kilit maden çıkarma sektörlerine yatırım yapan Rusya, aynı zamanda kıtanın ana silah tedarikçisidir. Benzer şekilde, Wagner Grubu'nun Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Libya ve Mozambik gibi ülkelerde faaliyet gösterdiği bilinmektedir.¹² Campos'a (2022) göre, Eritre gibi karara karşı oy veren ülkelerin davranışlarını anlamak için, Rusya'nın bugün Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olarak görülmekte olduğunu ve Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) veya Avrupa ülkeleri tarafından desteklenen sömürge rejimlerine karşı yürütülen ulusal kuruluş hareketlerine verdiği destekle tanınmakta olduğunu göz önünde bulundurmamak önemlidir. Bu durum, önceki yıllarda alınan Kırım kararlarında Eritre, Zimbabve, Sudan, Mali ve Etiyopya gibi ülkelerin neden Rusya'nın kınanmasına karşı oy kullandıklarını da açıklayabilir. Bunun-

la birlikte, Mart 2022 kararında Rusya'ya desteğini sürdüren tek devlet Eritre olmuştur. Afrika ülkelerinin neredeyse yarısının tercihi çekimser kalmak ya da oylamalara katılmamak yönünde olmuştur.¹³

Çekimserliği veya yokluğu anlamak için Afrikalı devletlerin dünya güçlerini karşı karşıya getiren bir çatışmada taraf olmamayı tercih etmeleri de göz önünde bulundurulabilir. Afrikalılar arasında Soğuk Savaş öncesine dayanan seçkin bir bağlantısızlık geleneği vardır. Örneğin, Güney Afrika gibi önde gelen bir hükûmetin pozisyonu, farklı saik ve nedenlerin bir kombinasyonu açısından anlaşılmalıdır. Bu anlamda Güney Afrika'nın BRICS'in (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) bir parçası olduğunu ve bu ülkeler bloğunda Güney Afrika'nın işgal karşısında tarafsızlığını ifade ettiğini hatırlamak gerekir.¹⁴

Santodomingo (2022), "Realpolitik"¹⁵ ile yukarıda bahsedilen bağlantısızlık geleneğinin birleşiminin, Afrika'nın Avrupa'daki çatışmaya ilişkin tutumunun büyük kısmını açıkladığını söyleyerek bu görüşe katılmaktadır. *Realpolitik* ile ilgili olarak, Leeds Beckett Üniversitesi'nde (İngiltere) Uluslararası İlişkiler Profesörü olan Olayinka Ajala da, pek çok ülkenin tarafsızlığındaki en büyük ağırlığın, Rusya ile olan ticarî ilişkilerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Rusya'nın Afrika ülkeleriyle ikili ticaret hacmi giderek artmaktadır ve özellikle buğday gibi temel mallar (ithalatta) ve az bulunan minerallerle ilgili (ihracatta) ticarî ilişkiler dikkate değerdir. Santodomingo, ayrıca, Rusya'nın Afrika'daki en büyük silah satıcısı olduğunu da vurgulamaktadır.¹⁶ 2015 yılından bu yana Rusya, Afrika devletleriyle askerî iş birliği konusunda 20'den fazla ikili anlaşma imzalamıştır.¹⁷

Ukrayna'daki Savaşın Afrika Üzerindeki Sonuçları

Çeşitli medya kuruluşları, analistler ve uzmanlar, gıda arzının Ukrayna'daki çatışmadan etkileneceği konusunda hemfikir. Adibe'ye (2022) göre Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşın Afrika ülkeleri üzerindeki olası sonuçları şunlardır:

Savaşın, Afrika'nın COVID-19'dan toparlanmasını sekteye uğratmış olabileceğine dair endişeler bulunmaktadır. Pandemi öncesinde pek çok Afrika ülkesi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer alıyordu ve İnsani Gelişme Endeksi'ndeki sıralamaları ilerleme göstermekteydi. Bununla birlikte, Ukrayna'daki savaş, enerji fiyatlarının yükselmesine ve uluslararası alanda yüksek enflasyona yol açarak Afrika'da da mal ve ürün fiyatlarının artmasına neden olmuştur.¹⁸

13 Campos, "¿Cómo se están posicionando los gobiernos africanos ante la guerra en Ucrania?"

14 Rodrigo Santodomingo, "África se resiste a tomar partido ante la guerra de Ucrania".

15 Rodrigo Castellano'ya (2020) göre "Realpolitik", bir ülkenin ekonomisi, askerî kapasitesi veya siyasî etkisi ve düşmanlarının kapasitesi gibi somut faktörleri göz önünde bulundurarak ulusal çıkarlarını pragmatik bir şekilde korurken benimsediği tutumdur. Rodrigo Castellanos, "¿Qué es la Realpolitik?", *Orden Mundial*, 07.09.2020, s. 1.

16 Santodomingo, "África se resiste a tomar partido ante la guerra de Ucrania".

17 Jakob Hedenskog, "Russia is Stepping Up its Military Cooperation in Africa", *Swedish Defence Research Agency*, 2018, s. 1.

18 Jidefor Adibe, "The Russo-Ukrainian War's Impact: Africa and a 'NeoCold War'", *E-International Relations*, ISSN 2053-8626, 2022, s. 1.

Bu savaş, başta buğday ve ayçiçeği ürünleri olmak üzere gıda arzının yanı sıra emtia maliyetlerini de etkilemiştir. Afrika'nın 2018-2020 yılları arasında Rusya'dan 3,7 milyar ABD doları, Ukrayna'dan ise 1,4 milyar ABD doları değerinde buğday ithal ettiği tahmin edilmektedir.¹⁹

Savaş, Rusya'ya (dünyanın en büyük ihracatçısı) yönelik yaptırımlar nedeniyle gübre maliyetlerini arttırmış ve bu durum, ülkenin ihracat kapasitesini sınırlamıştır. 24 Şubat 2022 ile 3 Mart 2022 arasında vadeli üre gübre fiyatları %32, vadeli diamonyum fosfat (DAP) fiyatları ise %13 artmıştır.²⁰

Eziakonwa (2022) da toplam 14 Afrika ülkesinin buğday ithalatının yarısından fazlasını Rusya ve Ukrayna'dan karşıladığını belirtmiştir. Bununla birlikte, 2022 yılının Nisan ayında, savaşın başlamasından aylar sonra, tahıl ve gıda fiyatlarında yüzde 25'ten fazla bir artış olmuştur. Bu durum karşısında Etiyopya, Nijerya ve Güney Afrika gibi bazı Afrika ülkeleri bir dizi iç fiyat kontrolü ve ihracat kısıtlaması uygulamıştır. Malavi, Zambiya ve Uganda gibi diğer ülkeler ise bu alanda en kırılgan gruplara nakit sübvansiyonları sunmaya başlamıştır. Yine de Ukrayna'daki savaşın bir sonucu olarak artan yakıt ve enerji fiyatları nedeniyle, çok az Afrika ülkesi bu tür politikaları devam ettirmek istese bile bunu sürdüreceği mali alana sahip olacaktır.²¹

BM yetkilileri de Ukrayna'daki savaşın Afrika kıtası üzerindeki etkilerine dikkat çekerek Afrika'nın hâlihazırda artan gıda fiyatlarından “ciddi şekilde” etkilendiğini ve bunun da kıtadaki gıda güvensizliğinin artmasına neden olduğunu açıklamıştır. Benzer şekilde gübre sektörünü de dikkate alan rapor, Rusya, Ukrayna ve Belarus'tan yapılan gübre ithalatı da dâhil olmak üzere birincil tarımsal girdilerin tedarik zincirindeki aksaklıklarının Afrika'nın gıda güvenliğini daha da tehdit ettiğini belirtmiştir. Dünya Gıda Programı (WFP), 2022 yılında Kenya, Uganda ve Tanzanya'da küresel gübre fiyatlarının arttığını açıklamıştır. Gübre kullanımı hektar başına 22 kilogramdır. Dünya Bankası'na göre, Afrika ülkelerine yapılan gübre ihracatındaki kesinti Afrika'nın gıda üretimini etkileyecek ve 2023 yılına kadar gıda güvenliğini daha da kötüleştirecektir.²²

Sonuç

Afrika'daki mevcut jeopolitik bağlamın anlaşılması, kıtanın gelecekteki gelişimi ile diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle olan diplomatik ilişkilerine ışık tutacaktır. 2022 yılının Şubat ayında Uk-

¹⁹ Adibe, “The Russo-Ukrainian War's Impact...”, s. 2.

²⁰ Adibe, “The Russo-Ukrainian War's Impact...”, s. 2.

²¹ Ahunna Eziakonwa, “Los efectos colaterales en África por la guerra en Ucrania”, *El País*, 13.04.2022.

 elpais.com/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/wBqnc

Erişim Tarihi: 27.04.2023.

²² Bitsat John Kassahun, “Un año después: el impacto del conflicto ruso con Ucrania en África”, *Organización de Naciones Unidas*, 13.02.2023.

 un.org/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/wuXn1

Erişim Tarihi: 28.04.2023.

rayna'da çatışmaların patlak vermesinden bu yana, Afrika ülkeleri Ukrayna'ya ilişkin tutumları konusunda defalarca farklı davranmıştır. Bu ülkelerin büyük çoğunluğu, Rus işgalini açıkça kınamaktan kaçınmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, bu durum, Afrika ülkeleri ile Rusya arasındaki (Soğuk Savaş dönemine dayanan) mevcut diplomatik ve askerî ilişkilerle bağlantılıdır.

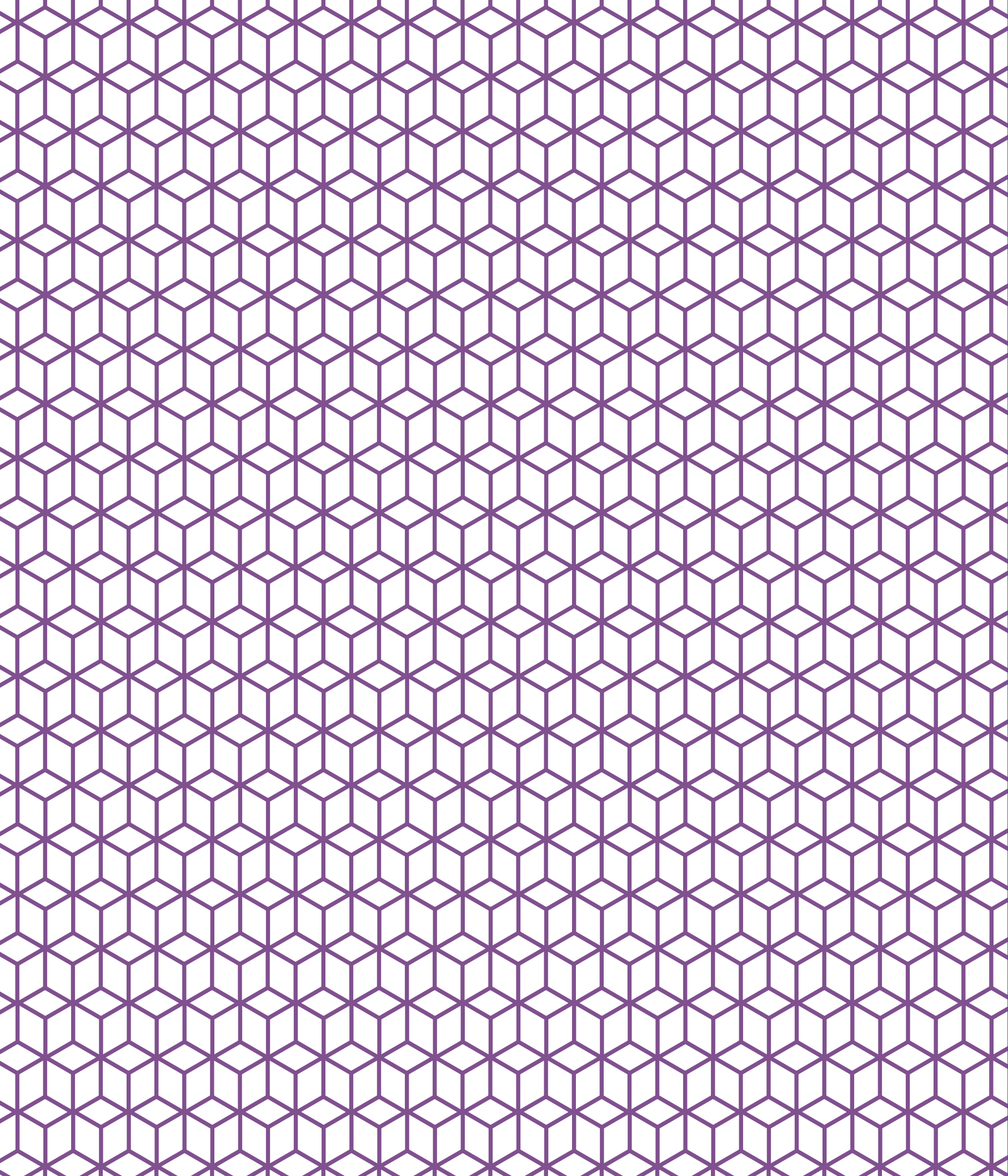
Uzmanların da vurguladığı üzere Ukrayna'daki mevcut savaş devam edecek ve devletler ve uluslararası kuruluşlar Afrika'daki ekonomik ve sosyal sonuçları dikkate almak zorunda kalacaklar. Bu değişen jeopolitik senaryoda, ABD Başkan Yardımcısı Kamala Harris'in Nisan 2023'teki ziyareti dikkate alınmalıdır. Amaç, Çin ve Rusya'nın da konumlandığı bir bölgede ABD'nin yumuşak güç kullanmasıdır. Analistler yeni bir Soğuk Savaş'tan bahsetse de bunun ideolojik bir savaştan ziyade bölge üzerinde bir çıkar savaşı olduğunu söyleyebiliriz. Ukrayna'daki savaşın Afrika'daki gıda güvenliği ya güvensizliği üzerindeki etkileri düşünüldüğünde üç önemli soru ortaya çıkmaktadır: Dünyadaki ekilebilir arazilerin %60'ına sahip olan kıta neden nüfusunu besleyememektedir? Gıda fazlası olan Afrika bölgeleri neden gıda sıkıntısı çeken bölgelere gıda tedarik etmekte zorlanmaktadır? Ek olarak, Afrika'nın 1970'lerde nispeten bağımsız bir gıda üreticisi iken 2022 itibarıyla gıda ithalatına bağımlı hâle gelmesi nasıl mümkün olabilmektedir? Bu soruların yanıtlanması, kıta genelinde sürdürülebilir gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir plan oluşturulmasına yardımcı olabilir.²³

Afrika'ya buğday taşıyan "Brave Commander" isimli

gemi Afrika'ya buğday taşıyan "Brave Commander" isimli gemi Yuzhne'den ayrıldı. Türkiye'de 22 Temmuz'da imzalanan tahıl koridoru anlaşmasının ardından "Brave Commander" isimli Lübnan bandıralı buğday taşıyan gemi Odessa bölgesinin Yuzhne kentindeki limandan ayrıldı. Afrika'ya insani gıda yardımı taşıyan ilk gemi olan "Brave Commander", Dünya Gıda Programı'nın kıtlıkla mücadele için yürütülen program kapsamında Etiyopya'ya doğru yol aldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

²³ Eziakonwa, "Los efectos colaterales en África por la guerra en Ucrania..."

2022 Yılında AB–Afrika İlişkileri: 6. AB–Afrika Birliği Zirvesi

3

Aslıgöl Sarıkamış Kaya*

Avrupa Birliği (AB) ile Afrika Birliği üyeleri, 2000 yılında toplanan Kahire Zirvesi'nden bugüne yirmi yılı aşkın bir süredir zirveler ve çok taraflı diplomatik forumlar kapsamında bir araya gelmektedir. Birliğin kurucu üyelerinin sömürgecilik geçmişı nedeniyle uzun bir süre kalkınma yardımları ve ticarî ilişkiler çerçevesinde gelişen AB-Afrika ilişkileri, Afrika kıtasındaki ülkeleri tek çatı altında toplayan Afrika Birliği'nin kurulmasıyla beraber 2000'li yıllarda kurumsal düzeyde ilerlemeye başlamıştır. 2000 yılında Kahire'de düzenlenen ilk AB-Afrika Zirve toplantısı, bölgeler arası iş birliğinin başlangıcı olmuş ve burada, ekonomik ve siyasî açıdan birbirinden farklı iki bölge arasında bir ortaklık ilişkisi tesis edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Kahire Zirvesi'nden 22 yıl sonra gerçekleştirilen Altıncı AB-Afrika Birliği Zirvesi incelenecektir. İlk olarak Zirve'nin arka planı değerlendirilerek, zirve öncesindeki hazırlıklar anlatılacaktır. Sonrasında ise AB-Afrika Birliği Zirvesi'nde alınan kararlar ve bu kararların AB-Afrika ilişkilerine etkileri ele alınacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi,
asarikamis@gmail.com

Altıncı AB-Afrika Birliği Zirvesi'nin Arka Planı

AB-Afrika ilişkileri, 2000'li yıllara kadar sömürgeleşme döneminin etkisiyle asimetrik olarak gelişmiş ve “Zengin Avrupa-Yoksul Afrika” ikilemi içerisinde Afrika ülkeleri, AB'ye kalkınma yardımları ve ticarî ilişkilerle bağımlı hâle gelmişlerdir. Bu asimetrik ilişkide güç dengesi, Afrika'nın dünya siyasetinde öneminin artması ve Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel güçlerin Afrika kıtasıyla yakından ilgilenmesiyle değişmeye başlamıştır. 2000'li yılların başında Afrika ülkelerinin AB dışındaki ülkelerle iş birliği artarken, AB, Afrika Birliği ile olan ilişkilere ağırlık vermiş ve Afrika'daki yoksulluk, az gelişmişlik, terörizm gibi sorunları Afrika Birliği ile birlikte ele almaya başlamıştır. 2000 yılında Kahire'de düzenlenen ilk AB-Afrika Zirve toplantısı, bölgeler arası iş birliğinin başlangıcı olmuş ve iki bölge arasında bir ortaklık ilişkisi kurulmuştur. AB, 2007 yılında kabul edilen “Ortak Avrupa” Stratejisi ile Afrika'ya yönelik politika ve araçlarını üye ülkelerle birlikte koordine ederek bütüncül Afrika stratejisini oluşturmuştur. 2007 sonrasında her üç yılda bir düzenlenen AB-Afrika zirveleriyle, AB-Afrika arasındaki diyalogun kalkınma yardımları ve ekonomik iş birliğinin ötesinde genişletilmesi, Afrika'nın sorunlarının çözümüne yönelik ortak politikaların geliştirilmesi ve küresel konularda Afrika ile daha fazla iş birliği yapılması hedeflenmiştir. Beşinci Afrika-Avrupa Birliği Zirvesi, 2017 yılının Kasım ayında Fildişi Sahili'nin eski başkenti Abidjan'da “Sürdürülebilir Gelecek için Gençliğe Yatırım” teması ile gerçekleştirilmiş ve Afrika'dan Avrupa'ya yasa dışı düzensiz göç sorununa odaklanılmıştır. Zirve'de alınan kararların uygulanmasına yönelik bir takip veya izleme mekanizması kurulmadığı için sonuç bildirisindeki taahhütlerin birçoğu kâğıt üzerinde kalmış ve somut eylemlere dönüşmemiştir.

Bu zirveden sonra, 6. AB-Afrika Zirvesi'nin 2020 yılı içerisinde gerçekleşmesi planlanmıştır. 2019 yılında göreve gelen ve “Jeopolitik Komisyon” olarak nitelendirilen AB Komisyonu, Avrupa Birliği'nin stratejik ortaklarından biri olarak Afrika'ya özel bir önem vermiştir. Komisyon Başkanı Ursula Von der Leyen göreve geldikten kısa bir süre sonra ilk resmî ziyaretlerinden birini Afrika'ya yapmış ve Addis Ababa'daki Afrika Birliği'ni ziyaret etmiştir. Avrupa Komisyonu, ayrıca, Mart 2020'de, başlangıçta planlanan zirveden önce “Afrika ile Kapsamlı Bir Stratejiye Doğru” başlıklı bir strateji belgesi hazırlayarak Afrika-Avrupa ilişkilerinin beş başlık altında geliştirilmesini önermiştir:

AB ve Afrika Birliği Görüşmeleri

Avrupa Birliği (AB) ve Afrika Birliği üyesi ülkelerin liderleri yatırım, aşı, enerji, güvenlik ve göç gibi başlıkları görüşmek üzere bir araya geldi. Toplantıya Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Moussa Faki Mahamat, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, AB Konseyi Başkanı Charles Michel, Avrupa Parlamentosu (AP) Başkanı Roberta Metsola, Almanya Başbakanı Olaf Scholz da katıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

1 European Commission, "Joint Communication to the European Parliament and the Council: Towards a Comprehensive Strategy with Africa", 09.03.2020.

europa.eu/ adresi içinde kısa URL:
124.im/yFR

Erişim Tarihi: 20.06.2023.

yeşil dönüşüm ve enerji, dijital ekonomiye geçiş; sürdürülebilir büyüme ve istihdam; barış, güvenlik ve iyi yönetim ve göç ve hareketlilik.¹ Küresel alanda artan jeopolitik rekabette geri kalmak istemeyen, ekonomik ve güvenlik çıkarlarını korumak isteyen AB, yeni ve iddialı bir Afrika stratejisi ile Afrika ülkeleriyle çok yönlü ve çok boyutlu bir iş birliğini hedeflemiştir.

2000'li yıllardan itibaren AB ile Afrika ülkeleri arasındaki "bağış yapan-yardım alan" ilişkisini zirveler ve strateji belgeleriyle "eşit ortaklık" düzlemine taşımak isteyen AB, 6. AB-Afrika Zirvesi'ni tüm dünyada etkisini gösteren koronavirüs salgını nedeniyle ertelemek zorunda kalmıştır. Salgının etkisinin azalmasıyla, Çin-Afrika İşbirliği Forumu ve 3. Türkiye-Afrika Zirvesi 2021 yılının Kasım ayında gerçekleştirilirken, AB-Afrika Birliği Zirvesi'nin 2022 yılının Şubat ayında yapılması planlanmıştır. Fransa, AB-Afrika Zirvesi'nin 2022 yılının ilk yarısında kendi dönem başkanlığında yapılması konusunda ısrarcı

olmuştur. AB-Afrika ilişkilerinde etkin bir rol oynayan Fransa, Afrika'da bulunan eski sömürge ülkeleriyle ekonomik ve siyasî ilişkilerine önem vermekte ve Afrika ülkeleriyle 1973 yılından itibaren düzenli aralıklarla zirve toplantıları düzenlemektedir. Nitekim 28. Fransa-Afrika Zirvesi, Ekim 2021'de Fransa'nın Montpellier şehrinde gerçekleştirilmiştir. Daha önceki zirve toplantılarından farklı olarak devlet ve hükûmet başkanlarının katılmadığı zirvede sivil toplum kuruluşları, iş dünyası temsilcileri, çıkar ve baskı grupları yer almıştır.² Fransa'nın yanı sıra diğer AB üyeleri kendi dış politika öncelikleri doğrultusunda Afrika ülkeleriyle üst düzey toplantılar ve forumlar düzenleyerek Afrika ülkeleriyle iş birliklerini geliştirmeye çalışmaktadır. İtalya, Almanya, İrlanda, Macaristan gibi AB ülkeleri, Afrika forumları düzenlemektedirler.³

6. AB-Afrika Birliği Zirvesi, 17-18 Şubat 2022 tarihlerinde Brüksel'de Rusya-Ukrayna krizinin gölgesinde gerçekleşmiştir. Zirve'den hemen sonra Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi nedeniyle, AB kurumları ve üye ülkeler Ukrayna krizine odaklanmış ve Afrika ile olan ilişkiler ikincil planda kalmıştır.

Altıncı AB-Afrika Birliği Zirvesi ve Alınan Kararlar

Koronavirüs salgını nedeniyle iki kez ertelenen AB-Afrika Birliği Zirvesi, 5 yıllık bir aranın ardından Şubat 2022'de, 27 AB üyesi, Afrika'dan 40 devlet ve hükûmet başkanı ile 11 ülkenin bakanlarının katılımıyla Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. AB Konseyi Başkanı Charles Michel, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ve AB Dönem Başkanı Fransa'nın Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ile ev sahipliği yaptığı Zirve'ye Avrupa Parlamentosu Başkanı Roberta Metsola, Avrupa Merkez Bankası Başkanı Christine Lagarde ve diğer uluslararası kuruluşların temsilcileri katılmıştır. Afrika Birliği'ni temsilen dönem başkanı Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall de Zirve'de bir konuşma yaparken, askerî darbeler nedeniyle Afrika Birliği üyeliği askıya alınan Sudan, Mali, Burkina Faso ve Gine, Zirve'ye katılmamıştır.⁴

Zirve öncesinde Afrikalı ve Avrupalı gençlik grupları, sivil toplum grupları, iş dünyası ve özel sektör temsilcileri ile toplantılar yapılarak, Avrupalı ve Afrikalı vatandaşlar arasında bir diyalog kurulması amaçlanmıştır. İki kıtadan iş dünyası temsilcilerini, gençleri ve sivil toplumu bir araya getirmek için Afrika-Avrupa haftası düzenlenmiştir. Bu kapsamda, "AB-Afrika İş Forumu" ile gençler arasındaki bağları güç-

² France Ministry for Europe and Foreign Affairs, "The New Africa-France Summit: Reinventing Our Relationship Together".

 diplomatie.gouv.fr/124.im/09QcJ0 adresi içinde kısa URL: [124.im/09QcJ0](https://diplomatie.gouv.fr/124.im/09QcJ0)
Erişim Tarihi: 22.06.2023.

³ Giovanni Faleg ve Carlo Palleschi, *African Strategies: European and Global Approaches to Sub-Saharan Africa*, ISS Europe Chailot Papers: 158, Paris, 2020, s. 18.

⁴ Council of European Union, "European Union-African Union Summit, 17-18 February 2022", 17.02.2022.

 europa.eu/124.im/57BC adresi içinde kısa URL: [124.im/57BC](https://europa.eu/124.im/57BC)
Erişim Tarihi: 30.06.2023.

lendirmek için “Gençlik Yolu” ve kültürlerarası diyalogu sağlamak için “Kültür Yolu” etkinlikleri yapılmıştır. Zirve öncesinde “katılımcı ve şeffaf yönetişime” yönelik adımlar atılsa da AB-Afrika Birliği Zirve’sinde kamuoyunun taleplerinden çok, devletlerin istekleri tartışılmıştır.⁵

“Afrika ve Avrupa: 2030 için Ortak Bir Vizyon” temasıyla düzenlenen Zirve’de; Avrupa Birliği ve Afrika Birliği arasındaki “eşit ortaklığın” yenilenmesi ve koronavirüs salgını sonrası Afrika’da ekonomik büyümenin sağlanması, sağlık altyapısının güçlendirilmesi, aşı üretimi, iklim değişikliği ile mücadele ve enerji dönüşümü alanlarında iş birliğinin derinleştirilmesi hedeflenmiştir.⁶ Bu doğrultuda, Zirve’nin verimli geçmesi ve somut kararlar alınabilmesi için iki günlük tematik yuvarlak masa toplantıları düzenlenmiştir. Yuvarlak masa toplantılarında büyümenin finansmanı; sağlık sistemleri ve aşı üretimi, tarım ve sürdürülebilir kalkınma; eğitim, kültür ve mesleki eğitim, göç ve hareketlilik; özel sektör desteği ve ekonomik entegrasyon; barış, güvenlik ve yönetim; ve iklim değişikliği ve enerji geçişi, dijital ve ulaşım konuları uzmanların katılımıyla ele alınmıştır. Örneğin, Avrupa Merkez Bankası Başkanı Christine Lagarde, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümenin finansmanı konulu yuvarlak masa toplantısında yer almıştır.⁷ Bu toplantılarda Afrika ülkeleri koronavirüs salgınının yol açtığı ekonomik hasarın giderilmesi için AB ülkelerinden mali destek ve aşı üretimi konusundaki beklentilerini dile getirirken, AB ülkeleri “Birlik Yeşil Anlaşma (Green Deal) ve “Dijital Gündem (Digital Agenda)” konularına odaklanmıştır.

Zirve kapsamında, “dayanışma, güvenlik, barış ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve refah” üzerine kurulu “yenilenmiş bir ortaklık” anlayışı ile “2030 için Ortak Vizyon” isimli sonuç bildirisi kabul edilmiştir. Ekonomik açıdan Zirve’de alınan en önemli karar, salgın sonrasında Afrika ülkelerinin ekonomilerinin toparlanması amacıyla AB-Afrika yatırım paketinin açıklanması olmuştur. AB’nin “Küresel Geçit” (Global Gateway) programının bir parçası olan AB-Afrika yatırım paketi ile 2021-2027 yılları arasında kamu ve özel yatırımlar yoluyla iklim ve çevre, ulaşım, dijitalleşme, eğitim, sağlık ve altyapı hizmetleri alanlarında 150 milyar avroluk bir bütçe, Afrika ülkelerine tahsis edilmiştir.⁸ AB, son 10 yıldır Afrika’daki büyük altyapı projelerine mali finansman sağlayan Çin’in “Kuşak ve Yol” programına alternatif olarak geliştirdiği “Küresel Geçit” programı ile Çin ile rekabet etmeyi amaçlamıştır. Çin, hem siyasi ilişkileri hem de büyük altyapı yatırımlarıyla Afrika’daki etki alanını genişletirken AB, Çin’in yüksek

5 Laila Aycart-Picuer, “AU-EU Summit: One-Sided Partnership”, *ODI Insights*, 24.02.2022.

 [24.im/GB2Niw](https://odi.org/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/GB2Niw)
Erişim Tarihi: 25.05.2023.

6 Council of European Union, “Press Release”, 18.02.2022.

 [24.im/P54xW](https://europa.eu/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/P54xW)
Erişim Tarihi: 25.05.2023.

7 Kingdom of Belgium, Federal Public Service Foreign Affairs, Foreign Trade and Development Cooperation, “EU-AU summit: Two Unions, One Vision”, 21.03.2022, <https://diplomatie.belgium.be/en/policy/policy-areas/highlighted/eu-au-summit-two-unions-one-vision>, Erişim Tarihi: 13.05.2023.

 [24.im/JzWN1qQ](https://diplomatie.belgium.be/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/JzWN1qQ)
Erişim Tarihi: 25.05.2023.

8 European Commission, “EU-Africa: Global Gateway Package”, 01.11.2022.

 [24.im/cH9CW](https://europa.eu/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/cH9CW)
Erişim Tarihi: 23.05.2023.

oranda borçlandırdığı Afrika ülkelerini kredi ve hibelerle destekleyerek Afrika'nın kronikleşmiş ekonomik sorunlarını azaltmayı, Afrika'nın yeşil dönüşüme geçiş yapmasını ve üye ülkeler için Afrika'daki yatırım olanaklarını artırmayı hedeflemektedir. Küresel Geçit programı, dijitalleşme, sağlık, ulaştırma ve altyapı alanlarında projeleri kredi ve hibelerle desteklemektedir. Öte yandan, Afrika ülkeleri AB'nin temiz enerji ve enerji dönüşümü konusunda projelerinin yanı sıra hidrokarbon enerji kaynaklarına ilişkin yatırımların da AB tarafından desteklenmesini talep etmektedirler. Afrika'da düzenli olarak elektrige erişimi olmayan milyonlarca insan bulunmaktayken, AB'nin Afrika'daki enerji açığının giderilmesi için yenilebilir enerji kaynakları üzerinde durması ve Afrika'nın hidrokarbon doğal kaynaklarını görmezden gelmesi eleştirilmektedir.⁹

Zirve kapsamında, ayrıca, AB ile Afrika ülkeleri arasındaki en sorunlu alanlardan biri olan yasa dışı göçün önlenmesi ve insan kaçakçılığı ile mücadele konusunda uluslararası hukuk ve insan hakları çerçevesinde ortak mücadele edileceği vurgulanmıştır. Düzensiz göçün önlenmesi, insan kaçakçılığıyla mücadele, sınır yönetimi, gönüllü dönüşün teşvik edilmesi ve geri kabul konularında daha etkili bir politika izlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Afrikalılar için yasal göç fırsatlarının artırılması konusunda somut bir adım atılamamıştır. Göç konusunda AB ile Afrika ülkeleri arasındaki görüş ayrılıkları da giderilememiştir. Afrika ülkeleri iki bölge arasındaki hareketliliğin artırılmasını ve yasal göçlere yönelik düzenlemelerin yapılmasını isterken AB ülkelerinin önceliği, sınırların korunması ve düzensiz göçün önlenmesi olmuştur. AB, Avrupa'daki iş gücü açığının kapatılması için nitelikli göçmenlere fırsatlar verilmesi ve istihdam olanaklarının çoğaltılması konuları yerine, insan kaçakçılığı ile mücadele, göç yönetimi ve geri kabul anlaşmaları gibi konulara ağırlık vermektedir. Öte yandan, düzensiz göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmasını engellemek için Afrika ülkelerine maddi destek ve teçhizat yardımı yapmaktadır. Bu nedenlerle, zirvede AB ile Afrika arasında insani şartlara uygun göç düzenlemesi konusunda somut bir ilerleme sağlanamamıştır.¹⁰

Salgın sonrasında Afrika'daki sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi ve aşı tedariki konularında ise önemli kararlar alınmıştır. Salgının yol açtığı ekonomik sorunları azaltmak amacıyla AB kurumları ve üye ülkeler bir araya gelerek AB Avrupa Takımı (Team Europe) yaklaşımıyla Afrika ülkelerine destek olmuştur. Afrika'daki sağlık şartlarına ilişkin olarak salgın hastalıklara karşı aşılamanın sağlanması amacıyla aşı-

⁹ Lidet Tadesse Shiferaw, "The EU-Africa partnership: One step forward, two steps backwards", *ECDPM Commentary*, 13.03.2022, <https://ecdpm.org/work/eu-africa-partnership-one-step-forward-two-steps-backwards>, Erişim Tarihi: 23.05.2023.

 [odi.org/ adresi içinde kısa URL:](https://odi.org/adresi/GB2Niw)
[124.im/GB2Niw](https://odi.org/adresi/GB2Niw)
Erişim Tarihi: 25.05.2023.

¹⁰ Johan Dehoust, "EU-AU Summit 2022: A Meeting With Reservations", *Robert Bosch Stiftung*.

 [bosch-stiftung.de/ adresi içinde kısa URL:](https://bosch-stiftung.de/adresi/QY8qs)
[124.im/QY8qs](https://bosch-stiftung.de/adresi/QY8qs)
Erişim Tarihi: 03.06.2023.

ların tedariki, üretimi ve dağıtımını için Afrika'daki altyapının güçlendirilmesine karar verilmiştir. AB, Afrika Aşı Tedarik Görev Ekibi (AVATT) platformu ile koordinasyon hâlinde 2022 ortasına kadar Afrika'ya en az 450 milyon doz aşı sağlamayı taahhüt etmiştir. Yerel aşı üretimine yönelik olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından mRNA teknoloji transfer merkezi için pilot ülke olarak seçilen altı Afrika ülkesinde (Mısır, Kenya, Nijerya, Senegal, Güney Afrika ve Tunus) COVID-19 aşılı başta olmak üzere sıtma, tüberküloz ve diğer hastalıklara yönelik aşı üretiminin artırılması kararlaştırılmıştır. Ancak mRNA aşılarının patent hakkı konusunda Zirve'de uzlaşmaya varılamamıştır. Afrika ülkeleri mRNA aşılarının Afrika'da üretimi için fikrî patent haklarının kaldırılmasını talep ederken, başta Almanya olmak üzere aşı üretimi yapan AB ülkeleri patent haklarının kaldırılmasına olumlu yaklaşmamış, ancak Afrika'da aşı üretiminin desteklenmesi için teknoloji transferini kabul etmişlerdir. Böylece, Afrika kıtasında, koronavirüs aşılarının yanı sıra sıtma, verem ve AIDS gibi hastalıklara yönelik aşı üretiminin desteklenmesi kararlaştırılmıştır.¹¹

Afrika'daki güvenlik sorunlarının Avrupa'yı yakından etkilemesi ve bölgedeki istikrarsızlığın AB'ye yönelik düzensiz göçü teşvik etmesi nedeniyle, güvenlik konusu AB-Afrika Birliği Zirvesi'nde ele alınan bir başka önemli konu olmuştur. AB, "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözüm" amacıyla başta Afrika Birliği olmak üzere Afrika'daki diğer örgütlerle iş birliği yaparak, güvenlik tehditlerine karşı Afrika'daki çok uluslu barışa destek operasyonlarını desteklemekte ve kapasite geliştirme programları için mali destek sağlamaktadır. Avrupa Birliği, eğitim ve danışmanlık amaçlı misyonlarla çeşitli Afrika ülkelerine ayrıca destek vermektedir. AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamındaki 18 misyonunun 11'i, Afrika kıtasında yer almaktadır. Örneğin, "Afrika Barış Aracı" ile 2004 ile 2019 arasındaki Somali'deki Afrika Birliği misyonuna yaklaşık 2,9 milyar avroluk mali destek sağlanmıştır. Afrika Barış Aracı ile AB Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan ve Sahel bölgesindeki operasyonları desteklemiştir.¹²

AB-Afrika Zirvesi hazırlıkları devam ederken, AB, eski Portekiz sömürgesi Mozambik'te Ensar'ul Sunna terör örgütüyle mücadeleye destek kararı almıştır. Mozambik silahlı kuvvetlerinin Cabo Delgado bölgesindeki krizle etkin mücadele edebilmesi için AB Mozambik Eğitim misyonu, Aralık 2021'de faaliyete geçmiştir. Mozambik'in kuzeyinde zengin yer altı kaynaklarına sahip Cabo Delgado bölgesinde kurulan AB Askeri Eğitim Misyonuna Avrupa Barış İmkani'nden mali

11 European Commission, "Team Europe Initiative on manufacturing and access to vaccines, medicines and health technologies in Africa".

[europa.eu/ adresi içinde kısa URL:](https://europa.eu/adresi-icinde-kisa-url)
124.im/KCvIYXr
Erişim Tarihi: 22.06.2023.

12 Priyal Singh, "The Strategic Value of the EU-AU Partnership on Peace and Security", *ISPI Commentary*, 10.02.2022.

[ispionline.it/ adresi içinde kısa URL:](https://ispionline.it/adresi-icinde-kisa-url)
124.im/S9XHs
Erişim Tarihi: 22.06.2023.

destek sağlanmış ve bu misyona iki yıl için 15.16 milyon avroluk bir finansman aktarılması öngörülmüştür.¹³

Salgın sonrasında Afrika ülkelerinin ekonomik açıdan toparlanmaları için AB üyesi ülkelerin IMF'deki özel çekme haklarının (SDR) ihtiyacı olan Afrika ülkelerine yeniden tahsis edilmesi, Zirve'de görüşülen bir başka konu olmuştur. G-20 ülkeleri, AB-Afrika Birliği Zirvesi'nden önce Ekim 2021 tarihinde yapılan G-20 Zirvesi'nde koronavirüs salgını nedeniyle finansman zorluğu yaşayan Afrika ülkelerine destek olmak amacıyla IMF'deki özel çekme haklarının (SDR) 100 milyar dolarlık bölümünün başta Afrika ülkeleri olmak üzere mali sıkıntıda olan az gelişmiş ülkelere tahsis edilmesi konusunda uzlaşmışlardı. Zirve öncesinde AB üyesi ülkelerin IMF'deki özel çekme haklarının ihtiyacı olan Afrika ülkelerine tahsis edilmesi hususunda bir karar alınması bekleniyordu. AB üyelerinin IMF'deki özel çekme haklarını ihtiyacı olan Sahra Altı Afrika ülkelerine yönlendirmeleri konusundaki taleplere rağmen, Zirve'de bu konuda bağlayıcı somut bir karar alınmamıştır. Aralarında Fransa ve İspanya'nın olduğu dört AB üyesi, yeniden çekme haklarının bir bölümünün Afrika ülkelerine tahsis edilmesi konusunda taahhütte bulunmuştur. Öte yandan, Çin de IMF'deki özel çekme hakkının yüzde 25'inin Afrika ülkelerine tahsis edilmesini kabul etmiştir.¹⁴

AB-Afrika Birliği Zirvesi'nin Etkileri

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından Zirve'de alınan kararların uygulanmasında ve verilen taahhütlerin gerçekleştirilmesinde gecikmeler olmuştur. Ukrayna'nın işgali ile AB'nin gündemi değişmiş ve örgüt, doğu sınırlarını korumaya odaklanmıştır. AB üyeleri Rusya'ya karşı ekonomik, askerî ve siyasî yaptırımlar uygulayarak Ukrayna'ya destek olmuşlardır. Öte yandan, Rusya'ya uygulanan yaptırımlar konusunda Afrika ülkeleri farklı pozisyonlar almışlardır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini sona erdirmesine ilişkin BM karar tasarısını Afrika Birliği'ne üye ülkelerden 28'i desteklerken, 17 ülke çekimser kalmış, 8 ülke oylamaya katılmamıştır. Eritre ise BM tasarısını reddederek Rusya'yı desteklemiştir.¹⁵

Zirve kararlarının uygulanmasına yönelik izleme mekanizması, kısa sürede işlemeye başlamıştır. AB ile Fildişi Sahili arasında Mart 2022 tarihinde imzalanan ikili anlaşmayla, Fildişi Sahili'ne Küresel Geçit programından 62,3 milyon avroluk bir destek sağlanmıştır. Bu mali

13 European External Action Service, "European Union Training Mission in Mozambique (EUTM MOZ)", 16.06.2022.

europa.eu/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/1RCa0
Erişim Tarihi: 30.05.2023.

14 Mark Plant, "The EU, Africa, and the SDRs: More Can Be Done", GGD Blog, 10.02.2023.

cgdev.org/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/Y5lq
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

15 Gökhan Kavak, "Afrika Ülkelerinin BM Genel Kurulundaki Rusya Oylamasında "Wagner" Gölgesi", Anadolu Ajansı, 03.03.2022.

aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: https://24.im/4nt
Erişim Tarihi: 29.05.2023.

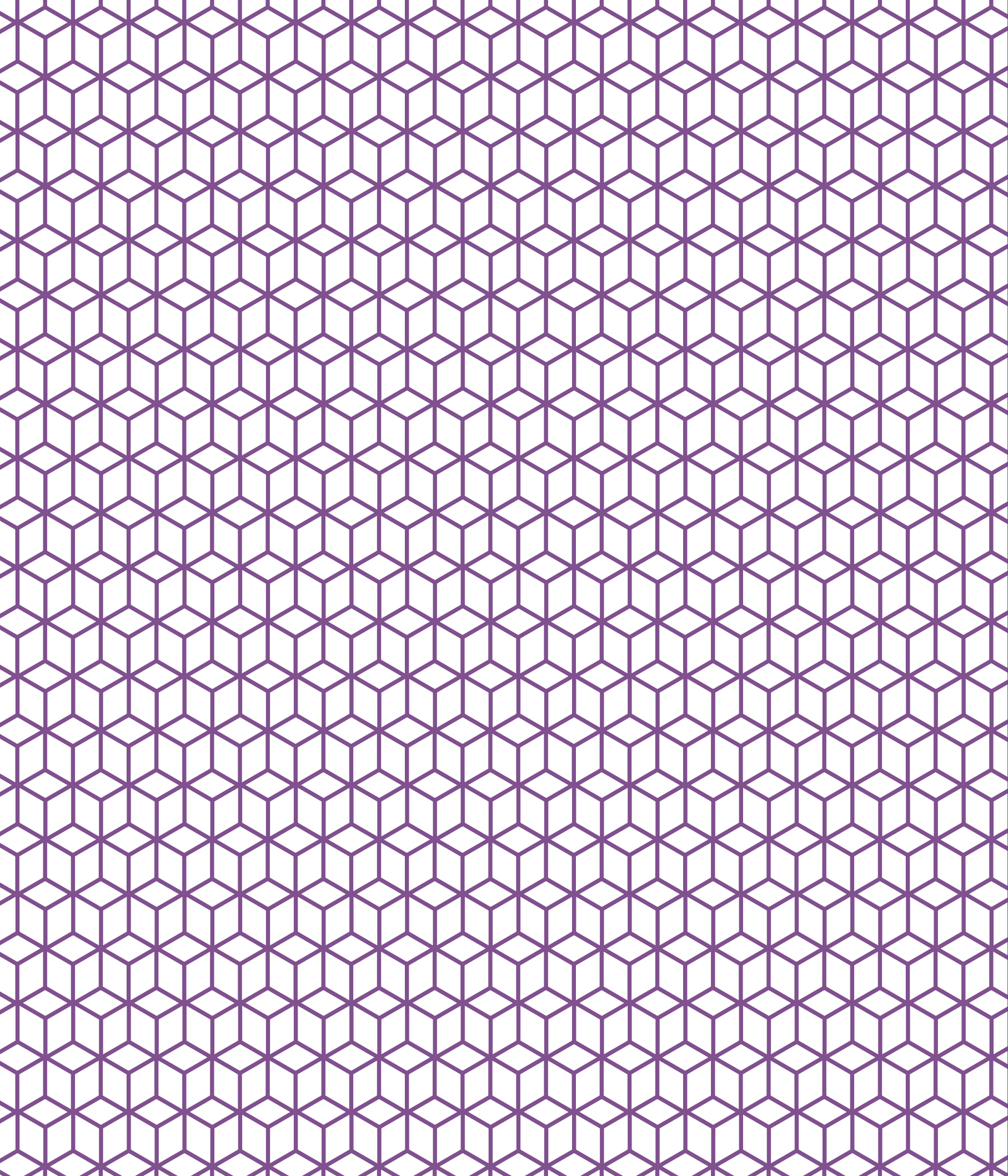
desteğin 20 milyon avrodan daha fazla bölümü, Fildişi Sahili'ndeki kakao üretiminin ekolojik olarak üretilmesi için tahsis edilmiştir. 10,6 milyon avroluk bütçe ülkenin güvenlik kapasitesinin güçlendirilmesine, 6.4 milyon avroluk bölüm iklim değişikliğine ve 16 milyon avroluk destek ise istihdam olanaklarının artırılmasına ayrılmıştır. Benzer şekilde, AB ve Fransa tarafından Kuzey Gana'da sulama altyapısının iyileştirilmesi ve Gana'nın gıda güvenliğinin sağlanması için mali destek sağlanmıştır. Gana, ayrıca, COVID-19 aşularının üretim merkezlerinden biri olarak destek programına alınmıştır. Ayrıca, Küresel Geçiş programı kapsamında güvenlik kapasitesinin güçlendirilmesi, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümenin desteklenmesi için AB tarafından Nijer'e 53.7 milyon avrodan fazla mali destek sağlanmıştır.¹⁶

Sonuç

Koronavirus salgını nedeniyle uzun süre ertelenen AB-Afrika Zirvesi sonuç bildirisinde yer alan kararların somut ve izlenebilir olması nedeniyle, zirve, başarılı olarak değerlendirilebilir. Zirve kapsamında AB ve Afrika ülkeleri, yenilenmiş bir vizyonla iki bölge arasındaki ortaklığı geliştirmeye kararlı olduklarını ifade etmişlerdir. AB'nin Afrika ülkelerinin en önemli ticaret ortağı ve kıtadaki en büyük yabancı yatırımcı olması nedeniyle Afrika ülkeleri ekonomi, güvenlik, sağlık, göç alanlarında AB ülkelerinden daha fazla destek ve iş birliği beklemektedir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi nedeniyle AB ülkeleri Afrika'yla olan ilişkilerine yeterince ağırlık veremeseler de AB-Afrika Zirvesi'nde Afrika'ya yönelik 150 milyar avroluk yatırım planının kabul edilmesi, Afrika'da aşı üretiminin desteklenmesi ve enerji dönüşümü ve dijital geçiş programlarının AB tarafından teşvik edilmesi, iki bölge arasındaki ortaklığın güçlendirilmesine ve stratejik iş birliğine katkı sağlamıştır.

16 EU-AU Tracker Infosheet, Africa-Europe Foundation, Vol. 1, Issue 1, November 2022.

 africaeuropefoundation.org/ adresi içinde
 kısa URL: t24.im/8dsrB
Erişim Tarihi: 10.06.2023.

ABD-Afrika Liderler Zirvesi: ABD-Afrika İlişkilerinde Stratejik Değişim

4

Alioune Aboutalib Lô*

Giriş

13-15 Aralık 2022 tarihleri arasında Washington, ikinci ABD-Afrika Liderler Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Bu zirve, Biden yönetiminin Sahra Altı Afrika ile ilişkileri yeniden şekillendirmeyi amaçlayan yeni ABD stratejisini başlatmasından dört ay sonra gerçekleşmiştir. İkinci ABD-Afrika zirvesi, Donald Trump döneminin zorlu değişimlerinden sonra ABD'nin Afrika'ya olan angajmanını yeniden doğrulamıştır. Afrika'nın 49 ülkesinden delegasyonların katılımıyla gerçekleşen bu zirve, iki taraf arasındaki ilişkileri "karşılıklı saygı ilkeleri, ortak çıkarlar ve değerler temelinde" güçlendirmeyi amaçlayan yeni bir çerçeveye oluşturmuştur. ABD; üç gün boyunca sivil toplum, iş dünyası, diaspora, kadın ve gençlik liderleriyle birlikte Afrika'daki varlığını güçlendirmeyi ve sürdürülebilir bir iş birliği güçlendirme arzunu açıkça belirtmiştir. Covid-19 sonrası dönemde düzenlenen bu zirve, Rusya ile Çin'in Afrika'da artan etkisinin damgasını vurduğu ve özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı'nın patlak verdiği özel bir uluslararası bağlamda

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, aboutalib33@gmail.com

gerçekleştirilmiştir. ABD için bu zirve sadece Afrika meseleleri konusundaki angajmanını tazelemek için bir fırsat değil, aynı zamanda Rusya ve Çin'in kıtadaki diplomatik etkisine karşı koyma arzusunu açıkça ifade etmek ve Afrikalı liderleri de yanında tutmak içindir. Bu makale, öncelikle ABD'nin kıtaya yeniden angajmanını analiz ederek zirveden çıkan dört önemli sonucun üzerinde durmaktadır: ABD'nin demokrasi angajmanı; yeni ticaret ve yatırım taahhütleri, Afrika'nın küresel yönetimde temsilinin desteklenmesi ve ABD'nin Afrika'da Rusya ve Çin'e karşı strateji geliştirmesi.

ABD'nin Afrika'ya Yeniden Katılımı

İkinci ABD-Afrika Liderler Zirvesi, iki taraf arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Önceki dönemlerde Bill Clinton ve ardıllarının büyük değişimlerinden önce, ABD-Afrika ilişkileri genellikle "iyi huylu ihmal" olarak bilinen bir yaklaşımla karakterize edilirken, Donald Trump yönetimiyle birlikte bu ilişkiler sert bir dönüşüm yaşamıştır. Trump'ın Afrika'ya dair hakaretamiz ifadeler kullanması, ABD'nin kıtadaki etkisini azaltmıştır. Biden yönetimiyle birlikte, ABD'nin uluslararası alanda ve özellikle Afrika'da daha fazla yer alması hedeflenerek çok taraflılığa geri dönülmüştür. Belirtilmesi gerekir ki, İkinci ABD-Afrika Liderler Zirvesi, Ağustos 2022'de başlatılan yeni ABD Sahra Altı Stratejisi'nin çerçevesini tamamlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Biden yönetiminin söylemi Trump'ınkiyle tezat oluşturuyor ve Afrika'ya daha fazla ilgi gösteriyor. Zirve, sadece ABD'nin Afrika'ya yeniden angajmanını ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda "kıtanın küresel meselelerde oynamaya hazır olduğu ve hâlihazırda oynadığı rol göz önüne alındığında, Afrika ile daha tutarlı ve sürekli bir şekilde ilişki kurma ihtiyacını" da vurgulamıştır.¹ Bu bağlamda ABD liderleri; Afrika ile ilişkileri yeni ekonomik angajmanları teşvik etmek amacıyla ortak değerler üzerine inşa etmek, demokrasi ve insan haklarına bağlılığı güçlendirmek, COVID-19 ve gelecekteki salgınların etkisini azaltmak, bölgesel ve küresel sağlığı güçlendirmek için iş birliği yapmak, gıda güvenliğini teşvik etmek, barış ve güvenliği ilerletmek, iklim krizine yanıt vermek ve diaspora bağlarını güçlendirmek istemiştir.² Bu zirvenin en önemli sonuçlarından biri, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Afrika Diasporası Katılımı Danışma Konseyi'nin (PAC-ADE) kurulmasıdır. Bu girişim, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Afrika

¹ Matthew Duss Yabi Gilles, "The Major Takeaways From the U.S.-Africa Leaders Summit", *Carnegie Endowment for International Peace*,

[carnegieendowment.org/ adresi içinde](https://carnegieendowment.org/adresi-icinde)
kisa URL: I24.im/oYBpD
Erişim Tarihi: 25.03.2023.

² US Department State, "U.S.-Africa Leaders Summit".

ABD ve Afrika Liderler Zirvesi
ABD'nin başkenti Washington'da
ABD-Afrika Liderleri Zirvesi
düzenlendi. (Kaynak Anadolu
Ajansı)

diasporasının eşitlik ve fırsatları geliştirmesini ve Amerika Birleşik Devletleri ile Afrika toplulukları arasındaki kültürel, sosyal, siyasî ve ekonomik bağları teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Afrika Diasporası, kıta ile Washington arasında bir köprü görevi görmüş, medeniyet bağını güçlendirmiş ve hem ABD'nin hem de Afrika'nın elçileri olarak hareket etmiştir.³

Zirve; diplomatik, ciddi ve interaktif bir çerçeve içinde gerçekleşmiş ve Afrika'nın ABD dış politikasındaki önemini gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda, Başkan Joe Biden ve Başkan Yardımcısı Kamala Harris tarafından üç gün boyunca çeşitli açılış konuşmaları, yuvarlak masa toplantıları, ikili görüşmeler, öğle ve akşam yemekleri düzenlenmiştir. Ayrıca, ABD hükûmet kuruluşlarının üst düzey temsilcileri de zirveye katılmıştır. Dışişleri, Savunma, Enerji, Sağlık, Tarım, Çalışma ve Ticaret Bakanlıklarının kabine sekreterleri; ABD İhracat-İthalat Bankası, ABD Uluslararası Kalkınma Finans Kurumu, Millennium Challenge Corporation, ABD Afrika Kalkınma Vakfı, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, ABD Ticaret Temsilciliği ve ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı gibi üst düzey federal kurumların başkanları ve ABD Kongresi üyeleri arasında Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi de zirvede bulunmaktaydı.⁴ Böylesine görkemli bir karşılama, 2014 yılında Başkan Barack Obama döneminde yapılan ilk zirve için bile söz konusu olmamıştı. Birçok konunun ele alındığı bu zirvede, demokrasi ve Afrika'daki demokratik süreçlere saygı ana temalar arasında yer almıştır.

ABD'nin Demokrasi Angajmanı

ABD'nin Afrika'ya yönelik dış politikasının temel dayanaklarından biri, Bill Clinton'dan bu yana demokrasi ve insan haklarına saygıdır. ABD'nin kıtaya yeniden angaje olması, aynı zamanda demokratik değerlerin yeniden vurgulanması anlamına gelir. Bu ABD-Afrika zirvesi, Biden yönetimi tarafından düzenlenen Demokrasi Zirvesi'nin birinci yıl dönümüne denk gelmesiyle de dikkat çekici bir öneme sahiptir. Zirveye, darbeci rejimlerle yönetilen ülkeler olan Mali, Burkina Faso, Sudan ve Gine gibi ülkeler katılmamıştır. Son zamanlarda kıta, özellikle Batı Afrika'da askerî darbelerin artmasıyla mücadele etmektedir. Biden yönetimi, kıtadaki "demokratik gerileme" ile mücadele etmek için üç yıl boyunca çaba harcayacağını ve yeni bir "Afrika demokratik ve siyasî geçiş girişimi" aracılığıyla önemli yatırımlar yapacağını ifade etmiştir.⁵ ABD Başkanı, 2023 yılında seçim yapılacak altı ülkenin baş-

3 The White House, "U.S.-Africa Leaders Summit: Strengthening Partnerships to Meet Shared Priorities", 15.10.2022,

 whitehouse.gov/ adresi içinde kısa URL: I24.im/IK4f

Erişim Tarihi: 25.03.2023.

4 Zainab Usman, Juliette Ovidia ve Aline Abayo, "The U.S.-Africa Leaders Summit Marks a Seismic Shift in Relations with the Continent", *Carnegie Endowment for International Peace*,

 carnieendowment.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/35PV

Erişim Tarihi: 26.03.2023.

5 Aloysius Uche Ordu and Danielle Resnick, "After the US-Africa Leaders Summit, the US Must Ensure Accountability and Strengthen Coordination", *Brookings (blog)*, 23.10.2022, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2022/12/23/after-the-summit-the-us-must-ensure-accountability-and-strengthen-coordination/>, Erişim Tarihi: 26.03.2023.

kanlarıyla bir araya gelerek özgür ve adil seçimler yapmaları çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, 2023'te Afrika'daki seçimleri desteklemek ve iyi yönetişimi teşvik etmek için 165 milyon dolardan fazla kaynak sağlama sözü vermiştir. Bu miktar, Biden'in Afrika'da kalıcı siyasi geçişleri desteklemek amacıyla bölgesel kuruluşlar, hükümetler ve sivil toplumla iş birliği yaparak demokratik gerilemeye karşı mücadele etmek için 75 milyon dolarlık yatırım yapma niyetini Kongre ile birlikte çalışma arzusunu yansıtmaktadır. Demokrasinin gelişmesi ve iyi yönetişimin teşvik edilmesi, ABD'nin Afrika'nın kalkınması ve refahı için önemli bir faktördür ve ekonomik iş birliğiyle birlikte değerlendirilmelidir.

Yeni Ticaret ve Yatırım Taahhütleri

ABD'nin Afrika'daki ekonomik taahhütlerini güçlendirmek, zirve sırasında karşılaşılan en önemli zorluklardan biri olmuştur. AGOA, Obama'nın Power Africa, George W. Bush'un PEPFAR ve Donald Trump'ın Prosper Africa gibi planlarından sonra Biden yönetimi, ABD-Afrika ekonomik ve ticarî ilişkileri için yeni bir yaklaşımın altını çizmek, Afrika'da sürdürülebilir yatırımlara dayalı bir angajmanı teşvik etmek ve ticareti daha kolaylaştırmak amacıyla görevlendirilmiştir. ABD Ticaret Bakanı Gina Raimondo, zirvenin ikinci gününde yaptığı açıklamada, ABD hükümetinin "yardımdan öteye geçerek, ülkelerimizin tümünün yararına olacak şekilde yatırıma ve özel sektörün potansiyelini ortaya çıkarmak için ortaklığa geçmeyi" hedeflediğini belirtmiştir.⁶ Bu zirvenin en önemli ekonomik kararı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika Birliği'nin Gündem 2063'ünü desteklemek amacıyla insan sermayesi, altyapı, tarım, sağlık sistemleri ve güvenliğe yatırım yaparak 55 milyar dolarlık bir taahhütte bulunmasıdır. Bu taahhüt, bir düzineden fazla ABD Federal departmanı tarafından desteklenen "15 milyar dolarlık [yeni] iki yönlü ticaret ve yatırım taahhütleri, anlaşmalar ve ortaklıklar" içermektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Afrika'nın dijitalleşme, elektrifikasyon ve gıda güvenliği mücadelesini destekleme konusundaki kararlılığını yinelemiştir. Bu amaçla üç proje duyurulmuştur. Afrika ile Dijital Dönüşüm (DTA) girişimi: Bu girişim kapsamında 350 milyon dolarlık yatırım yapılması beklenmektedir. Bu yatırım, Afrika'nın dijital altyapısını güçlendirerek teknoloji ve bilgi erişimini artırmayı hedeflemektedir. Sağlık Elektrifikasyonu ve Telekomünikasyon İttifakı (HETA): Bu ittifak için 10 milyon dolar doğrudan finansman sağlanacaktır. HETA, sağlık hizmetlerine erişimi

⁶ Abayo, "The U.S.-Africa Leaders Summit ...".

iyileştirmek ve telekomünikasyon altyapısını güçlendirmek amacıyla projeleri desteklemeyi hedeflemektedir. Afrika'daki gıda güvensizliğini ele almak için 2.5 milyar dolarlık ek insani yardım. Bu yardım, Afrika'nın gıda güvenliği sorunlarıyla mücadele etmek ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik etmek amacıyla kullanılacaktır.⁷ ABD hükûmeti, Afrika Birliği'nin Dijital Dönüşüm Stratejisi için Afrika'ya 450 milyon doların üzerinde finansman sağlayacaktır. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri İhracat-İthalat Bankası; Afreximbank, Afrika Finans Kurumu ve Africa50 altyapı fonu ile 1.3 milyar dolar değerinde üç anlaşma imzalayarak ABD-Afrika ticaretinin genişlemesini desteklemeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri, Afrika Kıtası Serbest Ticaret Anlaşması'nı (AfCFTA) desteklemek için Panafrika kurumlarla da anlaşmalar imzalamıştır.⁸

Afrika'nın Küresel Yönetişimde Temsilinin Desteklenmesi

Afrikalı liderler, Afrika'nın küresel meselelerde ve yönetişimde daha etkin bir rol oynamasını istemektedir. Afrika, 1,4 milyarlık nüfusuyla küresel karar alma süreçlerinin üst kademesinde yer almadan küresel meselelerden ve kararlardan etkilenmektedir. Rusya ve Çin gibi ülkeler, Batı kurumsal hegemonyasına alternatif olarak BRICS kurumlarıyla küresel hiyerarşiye meydan okumaktadır. Afrika ülkeleri, sadece küresel ekonomide değil, aynı zamanda Birleşmiş Milletler gibi uluslararası platformlarda da siyasî konularda daha fazla söz sahibi olmayı arzulamaktadır. Bu nedenle, Cezayir gibi Afrika ülkeleri BRICS'e katılmaya ilgi göstermektedir. Afrika Birliği Başkanı ve Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, 2022 yılında BM Güvenlik Konseyi'nde Afrika'ya daimî bir sandalye verilmemesini eleştirmiştir. Sall, "Mevcut sistem 1946 yılında tanımlandı. Mevcut küresel yapılanmaya bakmanın zamanı geldi. Günümüz dünyası 1946'daki gibi işlemeye devam edemez. O zamanlar Etiyopya hariç Afrika kıtasının neredeyse tamamı sömürge altındaydı. Özgürlüğümüz yoktu." şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁹ Akademisyen Matthews Duss'a göre, mevcut Güvenlik Konseyi üyelerinin bunu onaylayacağını hayal etmek zor, ancak Washington'un temsil taahhüdü gerçekse, bu dikkate alınması gereken bir noktadır.¹⁰ Bu ABD-Afrika zirvesi, Joe Biden'ın Afrika'nın küresel yönetişimde daha etkili bir rol oynamasını desteklemesinin bir göstergesi olmuştur. Bu bağlamda, Afrika ülkelerinin BM Güvenlik Konseyi'nde bir koltuğa sahip olma konusundaki desteğini, Fransa ve Çin gibi ülke-

⁷ Resnick, "After the US-Africa Leaders Summit, ...".

⁸ United States Trade Representative, "Statement by Ambassador Katherine Tai on the Signing of the Memorandum of Understanding on Cooperation for Trade and Investment Between the United States and the African Continental Free Trade Area", ustr.gov/ adresi içinde kısa URL: https://ustr.gov/124.im/LECojP Erişim Tarihi: 29.03.2023.

⁹ Ruth Maclean, "'There Must Be More Room for Africa,' Leader of African Union Says", *The New York Times*, 13 Aralık 2022, blm. World.

¹⁰ nytimes.com/ adresi içinde kısa URL: [nytimes.com/ adresi içinde kısa URL: https://nytimes.com/124.im/xem6ZH](https://nytimes.com/124.im/xem6ZH) Erişim Tarihi: 29.03.2023.

¹⁰ Yabi, "The Major Takeaways From the U.S.-Africa Leaders Summit".

ler tarafından da desteklenen bu platformun reforme edilmesi yoluyla tekrar vurgulamıştır. Ayrıca, ABD Başkanı, Afrika Birliği'nin G20'ye daimî üye olarak katılmasını destekleyeceğini ifade etmiştir. Bu adımlar, Afrika'nın küresel karar alma süreçlerinde daha fazla temsil edilmesini ve kıtanın küresel meselelerde daha etkin bir şekilde söz sahibi olmasını amaçlamaktadır.¹¹ Bu tür bir girişim, Afrikalı liderlerin iklim değişikliği ve gıda güvenliği gibi Afrika'nın önemli sorunlarını küresel düzeyde daha iyi vurgulamalarına yardımcı olacaktır. Afrika'nın dünya meselelerine daha fazla katılımını teşvik etmek, Rusya ve Çin gibi ülkelerin Afrika'daki artan varlığı sonrasında Batı'nın Afrika üzerindeki etkisinin ciddi şekilde sorgulandığı bir dönemde ABD-Afrika ilişkilerini güçlendirmenin bir yolu olarak da görülebilir. Bu, Afrika'nın kendi sorunlarına çözümler bulma sürecine daha fazla dâhil olmasını sağlayarak kıtanın refahını artırma ve sürdürülebilir kalkınma için önemli bir adım olabilir.

Çin ve Rusya ile Mücadele

ABD'nin Afrika meselelerine yeniden angaje olduğunu gösteren bahse konu zirve, Afrika ülkeleriyle ekonomik iş birliğini artırma ve Batı'nın kıtada diplomatik olarak yeniden güçlenmesini sağlama konusunda araçsal bir role sahiptir. Mart 2022'de BM'de gerçekleşen oylamada, 17 Afrika ülkesinin Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini kınamaktan kaçınması, Batılı güçlerin Afrika'da diplomatik olarak gerilediğini göstermiştir. Bu zirve, ABD'nin Afrika'daki ilişkilerini güçlendirmek ve Rusya ve Çin'in etkisini dengelemek için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.¹² Dahası, Çin artık Afrika'nın en büyük ticaret ortağıdır ve Rusya, terörle mücadelede Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerin ana ortağı olarak güvenlik konularında etkisini artırmaktadır. Mali ve Burkina Faso gibi ülkelerde halk gösterileri askerî darbelerle yol açarken bazı göstericiler Rus bayrakları bile sallamıştır. Tüm bu işaretler, jeopolitik rekabetin hüküm sürdüğü zorlu bir ortamda ABD'nin Afrika'ya “geri dönmesi” gerekliliğini vurgulamaktadır.

Üç gün boyunca süren zirve süresince ABD, Afrika ülkeleriyle iş birliğini yenilemek için iki ana parametreyi vurgulamıştır. Bunlar; Afrika ülkeleriyle ortaklık ve ticaretin önemi ve ABD'nin Çin ve Rusya gibi otoriter rejimlerden ideolojik olarak farklı olması nedeniyle demokrasiyi destekleme gerekliliğidir. Afrika'da, Çin ve ABD arasında ekonomik rekabet söz konusudur. Ancak ABD ve Rusya arasındaki reka-

11 The White House, “U.S.-Africa Leaders Summit”.

12 Aggrey Mutambo, “17 African Countries Abstain from UN Vote to Condemn Russia Invasion”, *The East African*, 03.03.2022,

[theeastafrican.co.ke/124.im/Xa01dw](https://www.theeastafrican.co.ke/124.im/Xa01dw) adresi içinde kısa URL:

Erişim Tarihi: 29.03.2023.

bet, daha çok ideolojik ve etkiseldir. Ancak ekonomik ve ticarî açıdan, Amerika Birleşik Devletleri'nin daha fazla yapması gereken şeyler bulunmaktadır. Sahra Altı Afrika ile ABD arasındaki ticaret hacmi 2021 yılında 44,9 milyar dolar olarak kaydedilmiş ve bu rakam, 2019'a göre %22 artış göstermiştir. ABD'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik doğrudan yabancı yatırım miktarı ise 2021 yılında 30,31 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlara karşılık, Çin, 2021 yılında kıta ile 254 milyar dolarlık ticaret hacmiyle açık ara önde yer almaktadır.¹³

ABD Savunma Bakanı Lloyd Austin, Çin'in Afrika'daki artan ekonomik etkisini eleştirmiş, "Endişe verici olan, Çin'in yaptıkları konusunda her zaman şeffaf olmamaları ve bu durum istikrarı bozabilecek sorunlara yol açabiliyor." şeklinde konuşmuştur.¹⁴ Çin, Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini güçlendirmek için sadece kamu diplomasisini artırmakla kalmamış, aynı zamanda "koşulsuz politika" yaklaşımıyla da Afrika'da cazip hâle gelmiştir. Öte yandan, AGOA politik koşullara bağlı kalmaya devam etmektedir. Bu durum, ABD'nin zirve sırasında sadece ekonomik taahhütlerini somutlaştırmakla kalmayıp aynı zamanda Rusya'nın diplomatik hamlelerine ve Çin'in Afrika'daki ekonomik diplomasisine karşı çekiciliğini ve güvenilirliğini yeniden tesis etmek için de zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler yeni bir aşamaya girmektedir. Donald Trump döneminde ABD'nin Afrika'dan geri çekilmesi, ABD'nin Afrika'daki etkisinin azalmasına ve Afrika ülkeleri tarafından Çin ve Rusya gibi alternatif ortakların tercih edilmesine yol açmıştır. Afrikalı liderler, daha etkileşimli ve iddialı bir ekonomik iş birliği için baskı yapmakta, yatırımları ve ticareti tercih etmekte ve koşullu ekonomik yardımları azaltmaktadır. Bu yeni paradigmalarda, zorunluluklar ve rekabet ortamı, ABD'yi kıtadaki iş birliği çerçevesini gözden geçirmeye yönlendirmektedir. İkinci Afrika Liderler Zirvesi ve Sahra Altı Afrika'ya yönelik Yeni ABD Stratejisi, ABD'nin Afrika'daki etkisini yeniden tesis etmekle kalmayıp aynı zamanda Çin ve Rusya'nın artan varlığına karşı jeopolitik tepkilerini yansıtmaktadır. ABD'nin güvenilirliğini yeniden tesis etmekle birlikte Afrika ülkeleri için ayrıcalıklı bir ortak olarak kalabilmesi için kazan-kazan modeli ekonomik ortaklıklar sunması gerekmektedir.

¹³ Aamer Madhani ve Lolita C. Baldor, "China Casts Long Shadow over US-Africa Leaders Summit", AP NEWS, 12 Aralık 2022,

[apnews.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/hEbD](https://apnews.com/124.im/hEbD)

Erişim Tarihi: 29.03.2023.

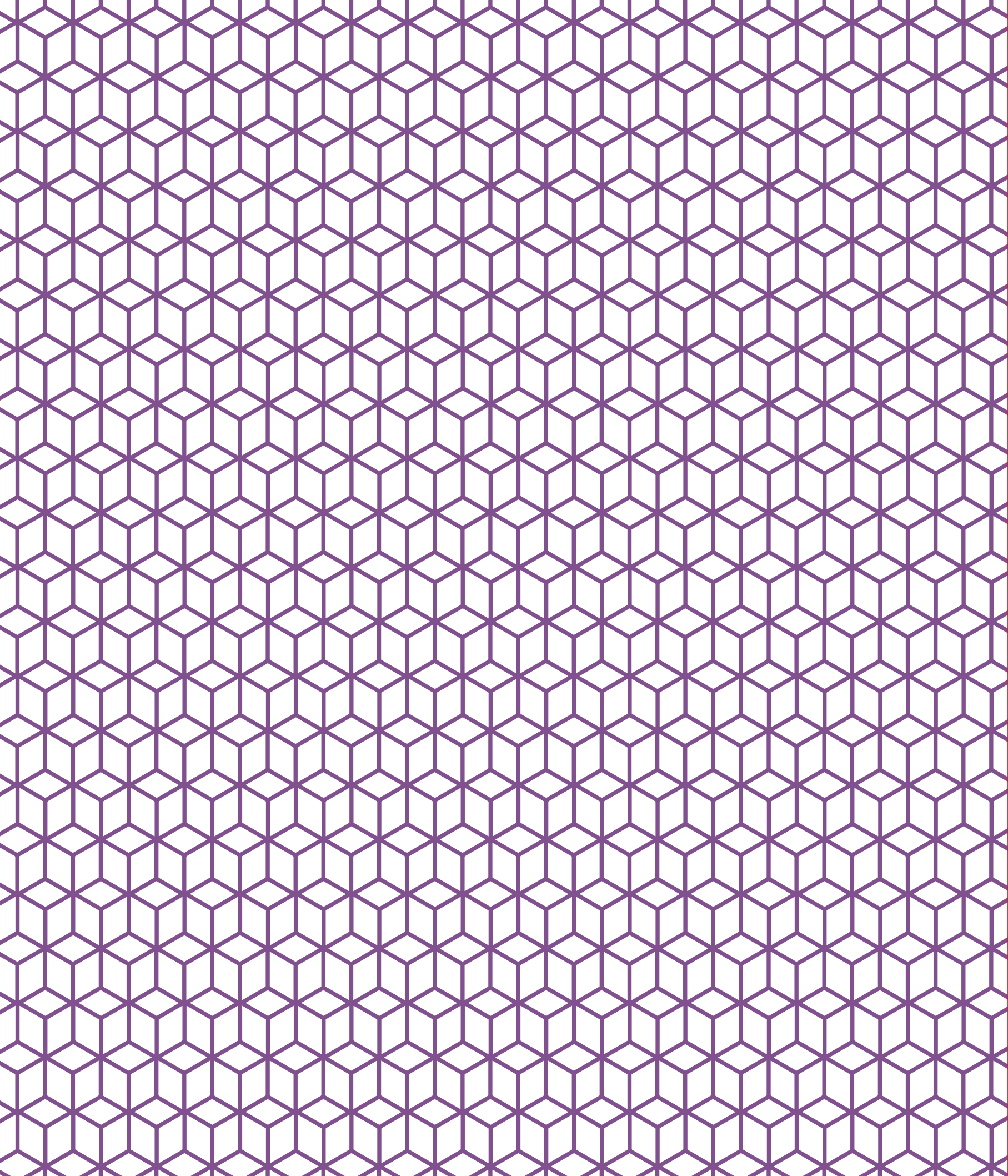
¹⁴ RFI, "China, Russia Are 'destabilizing' Africa, Warns United States", 14.10.2022,

[rfi.fr/ adresi içinde kısa URL: 124.im/OcPw7ke](https://rfi.fr/124.im/OcPw7ke)

Erişim Tarihi: 29.03.2023.

ABD-Afrika Liderleri Zirvesi
ABD'nin başkenti Washington'da
ABD-Afrika Liderleri Zirvesi
düzenlendi.

Japonya-Afrika İlişkilerinde Özgür ve Açık Hint-Pasifik Stratejisi Sonrası Yeni Dönem: TICAD-8

Vuslat Nur Şahin*

Giriş

Afrika, çoğu uluslararası aktör için olduğu gibi Japonya için de birçok konuda önemli bir kıtadır. Dünyanın önce gelen ekonomik aktörlerinden biri olan Japonya, Afrika ile kurulan ilişkilere büyük değer vermektedir. Bu ikili ilişkiler, ekseriyetle Japonya'nın altyapı ve kalkınma alanlarında sağladığı resmî yardımlar ve destekler aracılığıyla gelişmiştir. Çin'in yükselişi ve Japonya'nın bölgesel organizasyonlardaki hızla artan olumlu imajı ile doğru orantılı olarak, Japonya ile Afrika arasındaki iş birliği olanaklarında önemli bir artış görülmüştür. Japonya, bu iş birliklerini kurumsallaştırarak 1993 yılından itibaren Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Dünya Bankası ve Afrika Birliği Komisyonu ile birlikte Tokyo Uluslararası Afrika Kalkınma Konferansı'nı (TICAD) düzenlemektedir. ¹ Özellikle 2016 yılında düzenlenen TICAD-6, Japonya dış politikasının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu toplantıda, merhum Japonya Başbakanı Şinzo Abe tarafından resmî olarak ilk kez duyurulan "Özgür ve Açık

* Doktora Adayı, Waseda Üniversitesi (Japonya) Uluslararası Çalışmalar, vuslatnur@akane.waseda.jp, ORCID: 0000-0001-6794-6579

¹ Ministry of Foreign Affairs of Japan, "The Eighth Tokyo International Conference on African Development", 11.11.2022.

 mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL: tiny.cc/az1cvz
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

Hint-Pasifik" stratejisi, Afrika ve Japonya ilişkilerini yeni bir evreye taşımıştır.² TICAD-6 ve sonrasında, Özgür ve Açık Hint-Pasifik projesinin duyurulmasından itibaren, Japonya'nın Afrika politikalarının sadece ulusal çıkarlara değil, aynı zamanda insan güvenliğine odaklandığını gösteren çeşitli projeler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir.³

2022 yılı, Japonya-Afrika ilişkileri açısından önemli bir yıl olmuştur. TICAD-8, 27-28 Ağustos 2022'de Tunus'ta gerçekleştirilmiştir. Bu zirve, Afrika'da gerçekleştirilen ikinci ve Kuzey Afrika'da gerçekleştirilen ilk TICAD konferansı olması bakımından önemlidir. Ana konferansın yanı sıra TICAD-8 kapsamında 2022 yılında iki yan etkinlik de düzenlenmiştir. Bu etkinliklerden ilki, Japonya Dışişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı himayesinde 5 Nisan 2022'de gerçekleşmiş olan "Çok Sektörlü Diyalog" toplantısıdır. Bu etkinliğin ana hedeflerinden biri, TICAD-8 hedefleri kapsamında özellikle gelişmiş kamu-özel sektör ortaklığı aracılığıyla Afrika'da hızlandırılmış ticareti, yatırımı ve iş birliğini teşvik edebilecek bir diyalog platformu kurarak TICAD-8'i desteklemektedir.⁴ İkinci yan etkinlik ise, Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü (Institute of Security Studies) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı himayesinde 31 Mart 2022 tarihinde gerçekleştirilen "Afrika'da Barış, Yönetişim ve Kalkınma" etkinliğidir. Etkinlik üç temel konuya odaklanmaktadır. Bunlar; çatışma önleme, devlet inşası ve demokratik yönetim, yatay ve dikey eşitsizliklerin politik ve sosyoekonomik bölünmeyi şiddetlendirmesi ve harici ortakların rolüdür.⁵ Her iki etkinlik de çevrim içi ortamda gerçekleştirilmiştir.

TICAD-8 ana konferansına, Japonya ve Afrika ülkeleri ile birlikte Japonya-Afrika Birliği Parlamenter Dostluk Ligi, uluslararası kuruluşlar, özel şirketler ve sivil toplum örgütleri de katılmıştır.⁶ Japonya Başbakanı Fumio Kishida, COVID-19 pozitif olmasından dolayı etkinliğe sadece video konferans üzerinden katılmak durumunda kalmıştır.⁷ Ancak, Japonya'nın zirve için seçtiği "Afrika ile birlikte büyüyen bir ortaklık" sloganı ile TICAD-8, Japonya'nın Afrika politikasını yeniden canlandırma fırsatı olarak görülmekte ve bu sürecin Afrika kıtasının kalkınma hedeflerine de yardımcı olması hedeflenmektedir.⁸

TICAD-8 Hedefleri

Japonya, TICAD-8'de belirli hedefler ve öncelikler belirlemiştir. TICAD'ın özelliklerinden biri de Japonya'nın oluşturduğu takip mekanizmalarıdır. Örneğin, taahhütler zirve düzeyindeki toplantılarda duyurulur ve uygulama durumları bakanlar düzeyindeki toplantılar-

² Japan Ministry of Defense, "Achieving the "Free and Open Indo-Pacific (FOIP)" Vision Japan Ministry of Defense's Approach", 27.09.2021.

[mod.go.jp/ adresi içinde kısa URL: I24.im/fvXW](https://www.mod.go.jp/24/im/fvXW)
Erişim Tarihi: 18.05.2023.

³ Daisuke Akimoto, "TICAD: The Evolution of Japan's Africa Diplomacy", *The Diplomat*, 31.03.2022.

[thediplomat.com/ adresi içinde kısa URL: I24.im/f0Ozg](https://thediplomat.com/24/im/f0Ozg)
Erişim Tarihi: 18.05.2023.

⁴ UNDP, "TICAD Ministerial Meeting Side Event: Multi-sectoral Dialogue", 23.03.2022.

[undp.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/d6j15BX](https://undp.org/24/im/d6j15BX)
Erişim Tarihi: 18.05.2023.

⁵ UNDP, "TICAD Ministerial High-Level Side-Event: "Peace, Governance, and Development in Africa", 15.03.2022.

[undp.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/d9rH](https://undp.org/24/im/d9rH)
Erişim Tarihi: 18.05.2023.

⁶ Ministry of Foreign Affairs of Japan, "The Eighth Tokyo International Conference on African Development 27th and 28th August, 2022 in Tunis", 08.2023.

[mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL: I24.im/UDt5LMT](https://mofa.go.jp/24/im/UDt5LMT)
Erişim Tarihi: 18.05.2023.

⁷ Kazuyo Kato, "Kishida shows leadership at TICAD on global health and security", *The Japan Times*, 29.08.2022.

[japantimes.co.jp/ adresi içinde kısa URL: I24.im/CBHD](https://japantimes.co.jp/24/im/CBHD)
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

⁸ Ministry of Foreign Affairs of Japan, "The Eighth Tokyo International Conference on African Development 27th and 28th August, 2022 in Tunis", 08.2023.

[mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL: I24.im/Ss1](https://mofa.go.jp/24/im/Ss1)
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

da doğrulanır. ⁹ Bu doğrultuda Başbakan Fumio Kishida'nın konuşmasında vurguladığı gibi, TICAD-8'de belirlenen hedefler, "insanlara yatırım yapmak" ve "büyüme kalitesi" üzerine yoğunlaşmaktadır. ¹⁰ Planlanan yatırım ve iş birliği projeleri arasında, "Japonya'nın Afrika ile Yeşil Büyüme Girişimi" adı verilen ve toplamda 4 milyar dolarlık kamu ve özel finansman hedefleyen bir girişim bulunmaktadır. Ayrıca, Japon yatırımcıların, özellikle genç ve start-up yatırımcılara yönelik teşvikler ve finansal kalkınma alanlarına odaklanması, kamu sağlığı, insan kaynakları gelişimi, bölgesel istikrar ve gıda güvenliği gibi konular, Japonya'nın TICAD-8 için belirlediği temel hedefler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, Japonya'nın önümüzdeki üç yıl içinde Afrika'da çeşitli girişimler aracılığıyla toplam 30 milyar ABD doları yatırım yapmayı planladığı belirtilmiştir. ¹¹

Zirvenin ev sahibi Tunus Devlet Başkanı Kais Saied, açılış konuşmasında, Afrika ülkelerinin yatırımcıları çekmeye ve iş ve zenginlik oluşturmayı teşvik etmeye olanak sağlayacak koşulları yaratma ihtiyacını vurgulamıştır. Böylece, yüksek düzeydeki yoksulluk ve sosyal eşitsizlik sorunlarına çözüm bulmayı hedeflediklerini belirtmiştir. ¹²

Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Moussa Faki Mahamat ise konuşmasında, Afrika ülkeleri ve Japonya arasındaki iş birliğini güçlendirmenin ve iklim değişikliği, sağlık, genç işsizliği ve gıda güvenliği gibi sorunların üstesinden gelmenin önemini vurgulamıştır. Mahamat, Japonya'nın Afrika'ya 30 milyar ABD dolarlık bir fon sağladığını hatırlatarak, özellikle altyapı ve tahıl üretimi konularında son yıllarda sağlanan 500 milyon ABD dolarlık yardımın değerine dikkat çekmektedir. ¹³

Afrika Kalkınma Bankası'nın Baş Ekonomisti George Kararach, "Afrika'nın, kriz sonrası dünyada masada kendine bir yer bulması gerektiğini" ifade ederken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Güney Afrika Daimi Temsilcisi ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Afrika Bölgesi Finans Sektörü Merkezi Direktörü Ayodele Odusola da bu görüşe katılarak Afrika'nın ticaret politikalarını yeniden değerlendirme zamanının geldiğini vurgulamıştır. "Afrika ülkeleri, ürettiklerini tüketmiyor ve ihtiyaç duyduklarının üretimini yapamıyorlar. Bu konuyu ciddi anlamda gözden geçirmemiz gerekiyor." şeklinde konuşmuştur. ¹⁴

TICAD-8'de görüşmeler, üç ana başlıkta başarıyı hedeflemektedir. Bu başlıklar; ekonomi, toplum, barış ve istikrardır. Ekonomi başlığı altında, Japonya hükümetinin, COVID-19 ve Ukrayna'daki durumlar nedeniyle ciddi şekilde etkilenen Afrika ekonomisinin daha güçlü

9 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Uniqueness of TICAD", 13.04.2016.
 mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/MfwJoOT
 Erişim Tarihi: 26.05.2023.

10 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Prime Minister Kishida's Attendance at the Business Forum (Video Message)", 27.08.2022.
 mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/c4Wf69
 Erişim Tarihi: 26.05.2023.

11 TICAD 8 News, "Japan PM announces \$30 billion in funding for Africa over next three years", 27.08.2023.
 ticad8.tn/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/sPX
 Erişim Tarihi: 26.05.2023.

12 UN Sustainable Development Group, "Leveraging partnerships for a prosperous and sustainable Africa: Deputy SG calls for renewed commitment and urgent action at scale", 29.08.2022.
 unsdg.un.org/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/7JURKM
 Erişim Tarihi: 16.06.2023.

13 TICAD 8, "AUC President calls to strengthen cooperation between Japan and African countries", 28.08.2022.
 ticad8.tn/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/il4vNB
 Erişim Tarihi: 16.06.2023.

14 France 24, "Japanese Cooperation Ready to Ignite Africa's Recovery", 29.08.2022.
 france24.com/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/fo9s8vj
 Erişim Tarihi: 16.06.2023.

hâle gelmesine yardımcı olacağı duyurulmuştur. ¹⁵ Bu hedefin, özel yatırımları teşvik etmek, adil ve şeffaf kalkınma finansmanını sağlamak, yeşil yatırımları teşvik etmek ve gıda güvenliğini güçlendirmek yoluyla gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Katılımcılar, Afrika'nın kalkınmasının adil ve şeffaf olmayan kalkınma finansmanı tarafından engellenmemesi gerektiği konusunda ortak görüşe sahiptirler. Ekonomik anlamda zirvenin en önemli etkinliklerinden biri ise yaklaşık 300 kişinin katıldığı İş Forumu'dur. Japon ve Afrikalı şirketlerin yoğun ilgisinin yanı sıra Afrikalı ekonomi bakanları, kalkınma finans kurumları ve Japon kamu kuruluşlarından gelen uzmanların katılımıyla gerçekleşen forumda, Japonya ve Afrika arasındaki iş ilişkilerinin nasıl güçlendirileceği konusunda tartışmalar yapılmıştır. Bu forumda, Japonya ve Afrika ülkeleri arasında 92 Anlaşma Memorandumu (MOU) imzalanmıştır, bu da ikili iş birliği ve yatırımın somut bir işaretidir. ¹⁶

Afrika Kalkınma Bankası Başkanı Akinwumi Adesina, İş Forumu'nda, "Afrika geleceğin pazarı ve Japonlara sunduğu yatırım fırsatları muazzam, her zaman Japonya'nın Afrika'ya olan yatırım akışının gelişmesinde önemli bir rol oynayan TICAD, her iki taraftaki kamu ve özel sektörler arasındaki ortaklıkların gelişmesine katkıda bulunmaya devam edecektir." diyerek, Afrika Kalkınma Bankası'nın, Afrika kıtasının müreffeh geleceğini sağlamaya yönelik her türlü girişimi destekleme taahhüdünü yinelemiştir. ¹⁷

Toplumsal alanda, Afrika'nın istikrarlı büyümesini sağlamak için yüksek kaliteli yaşam ortamlarının oluşturulmasının hayati öneme sahip olduğu vurgulanmış ve Japonya'nın, sağlık, eğitim ve çevre gibi konulara özel olarak yoğunlaşacağı duyurulmuştur. Katılımcılar da bulaşıcı hastalıklar ve iklim değişikliği gibi tüm insanlığı ilgilendiren ortak problemlere karşı uluslararası topluluğun dayanışma içinde olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Barış ve istikrar alanında ise, Japonya'nın, kurumsal yapılanma ile yargı ve idari alanlardaki yönetimin güçlendirilmesini içeren hukukun üstünlüğünün teşvikine güçlü bir şekilde destek vereceği belirtilmiştir. Kishida ayrıca, Japonya'nın, Afrika ülkelerinde anayasal düzene ve konsolide demokrasiye dönüş çabalarını da destekleyeceğini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak, topluluk altyapısının güçlendirilmesi ve idari hizmetlerin iyileştirilmesi konusunda da destek sunulacağı duyurulmuştur. ¹⁸

TICAD Tunus ev sahipliğinde düzenlenen 8. Tokyo Uluslararası Afrika Kalkınma Konferansı (TICAD) başkent Tunus'taki Konferanslar Sarayı'nda ikinci gününde devam ediyor. Konferansa, Tunus Cumhurbaşkanı Kays (ortada), Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall (solda) ve Japonya Dışişleri Bakanı Yoshimasa Hayashi (sağda) katıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

15 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Remarks by Mr. KISHIDA Fumio, Prime Minister of Japan Joint Press Conference, Eighth Tokyo International Conference on African Development (TICAD 8)", 28.08.2022.

 [mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL:](https://mofa.go.jp/adresi_ichinde_kisa_url/)
 i24.im/VWCX8va
Erişim Tarihi: 28.08.2023.

16 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Prime Minister Kishida's Attendance at the Business Forum (Video Message)", 27.08.2022.

 [mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL:](https://mofa.go.jp/adresi_ichinde_kisa_url/)
 i24.im/mwRviGW
Erişim Tarihi: 19.05.2023.

17 TICAD 8 News, "Africa is a market of the future and the investment opportunities it offers to the Japanese are huge", 27.08.2022.

 [ticad8.tn/ adresi içinde kısa URL:](https://ticad8.tn/adresi_ichinde_kisa_url/)
 i24.im/MPsIOla
Erişim Tarihi: 16.06.2023.

18 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "The Eighth Tokyo International Conference on African Development 27th and 28th August, 2022 in Tunis", 08.2023.

 [mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL:](https://mofa.go.jp/adresi_ichinde_kisa_url/)
 i24.im/d8xB6
Erişim Tarihi: 26.05.2023.

Konferansın Sonuçları

Konferansın sonunda "Tunus Deklarasyonu" kabul edilmiştir. Bu deklarasyon, uluslararası kurallara dayalı kalkınma ve finansmanın teşvik edilmesinin gerekliliğini açıkça belirtmiştir.¹⁹ Tunus Deklarasyonu, sürdürülebilir ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve barışın sağlanması adına üç temel iş birliği alanı tanımlanmıştır. Deklarasyonda, entegrasyon, dayanışma ve "insanlara yatırım" kavramlarının önemi vurgulanmış, Afrika'nın küresel büyümenin itici gücü olabileceği belirtilmiştir. Katılımcılar, Japonya ile Afrika arasındaki ortaklığın önemini teyit etmiş ve özel sektörden yeniliklerin teşvikini, ayrıca Japon ve Afrika şirketleri arasındaki iş birliğini ve teknoloji transferini öne çıkarmıştır. Deklarasyon, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için endüstriyel insan kaynaklarının geliştirilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca, TICAD-9'a 2025'te Japonya'nın ev sahipliği yapacağı ve 2024'te bir TICAD bakanlar toplantısı düzenleneceği belirtilmiştir.²⁰ Bir başka önemli husus da TICAD-8'de Japonya ve Afrika ülkeleri arasında 30'un üzerinde iş birliği anlaşması imzalanmasıdır.²¹ TICAD-8'in sonuçları, Japonya'nın Afrika'ya olan bağlılığını ve kıtanın kalkınmasına yönelik sürekli taahhüdünü yansıtmaktadır. Bu sürecin, Afrika'nın kalkınma hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacağına ve Japonya-Afrika ilişkilerini daha da güçlendireceğine inanılmaktadır. Bu ilişkilerin, hem Japonya hem de Afrika için daha fazla yatırım, teknoloji transferi, eğitim ve kapasite geliştirme fırsatları sunacağı belirtilmektedir. Ayrıca, Japonya ve Afrika'nın her geçen gün gelişmekte olan Hint-Pasifik bölgesinde birlikte çalışarak bölgesel ve küresel zorlukların üstesinden gelebileceklerine inanılmaktadır.

Japonya, TICAD-8'i bir platform olarak kullanarak, Afrika'ya olan taahhüdünü ve stratejik niyetlerini net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu stratejik taahhüdün odak noktaları; yeşil büyüme, insanlara yatırım yapma, insan güvenliği, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma ile barış ve istikrarın teşvik edilmesi olmuştur. Japonya'nın bu hedeflere yönelik çabaları, Afrika'nın ekonomik ve sosyal anlamda gelişmesine ve aynı zamanda Japonya'nın kendi ulusal ve bölgesel beklentilerine hizmet etmektedir.

19 African Affairs Department, Ministry of Foreign Affairs of Japan, "TICAD 8 Tunis Declaration (overview)", 08.2023.

 mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL:

 I24.im/VQoEfRJ

Erişim Tarihi: 26.05.2023.

20 African Union, "Ticad 8 Tunis Declaration", 28.08.2022.

 mofa.go.jp/ adresi içinde kısa URL:

 I24.im/MBmfu1

Erişim Tarihi: 16.06.2023.

21 TICAD 8 News, "Japan and African countries sign over 30 cooperation agreements", 28.08.2022.

 ticad8.tn/ adresi içinde kısa URL:

 I24.im/TOF80J

Erişim Tarihi: 16.06.2023.

TICAD-8 Kapsamında Japonya Afrika İlişkileri

Japonya-Afrika iş birliği, her iki tarafın çıkarlarına hizmet eden bir kazan-kazan durumu oluşturmuştur. Afrika ülkeleri, Japonya'nın teknolojik uzmanlığından, yatırımlarından ve kapasite geliştirme programlarından yararlanırken, Japonya da Afrika'daki ekonomik fırsatlardan, doğal kaynaklardan ve büyüyen pazarlardan faydalanmaktadır. Ancak, bu iş birliğinin ilerlemesi ve başarısı, karşılıklı anlayışa, açık iletişime ve düzenli diyaloglara bağlıdır. Japonya ve Afrika'nın birlikte çalışarak mevcut ve potansiyel zorlukların üstesinden gelebileceği, ikili ilişkilerini güçlendirebileceği ve karşılıklı yarar sağlayabileceği inancı, Japonya'nın Afrika stratejisinin merkezinde yer almaktadır.

Sonuç olarak, Japonya'nın Afrika politikası, Afrika'nın kalkınması ile beraber Japonya'nın ulusal ve bölgesel kazanımlarının sürdürülmesine yönelik olarak şekillenmiştir. Japonya, bu politikaları uygulayarak küresel alanda etkisini artırmaya, Afrika'yla ilişkilerini derinleştirmeye ve karşılıklı fayda sağlamaya devam edecektir. Bu sürecin bir parçası olarak TICAD-8, Japonya ile Afrika arasındaki iş birliğinin gelecekte daha da güçleneceği beklentisini yaratmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi bu ilişkilerin, Afrika'nın kalkınmasına katkı sağlayacağı ve Japonya'nın bölgesel ve küresel çıkarlarını destekleyeceği öngörülmektedir.

Japonya, kendi küresel stratejik çıkarları için Afrika'ya olan yatırımlarını ve bağlarını sürekli olarak genişletmek istemektedir. Aynı zamanda, Afrika'yı küresel sahnede daha önemli bir oyuncu hâline getirmeyi ve Afrika'nın kendi kalkınma hedeflerine ulaşmasını da amaçlamaktadır. Bu hedefler, Japonya'nın Afrika'yla olan ilişkilerinde ve politikalarında süreklilik arz eden bir tema olmuştur ve muhtemelen gelecekte de öyle olmaya devam edecektir.

Diğer yandan, Japonya, Afrika'daki insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne olan saygıyı teşvik edip Afrika'nın sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunarak dünya çapında bir 'sorun çözücü' ve 'barış ve istikrarın destekçisi' olduğu imajını da güçlendirmektedir.

Ancak, Japonya'nın Afrika politikasının başarısı, sadece Japonya'nın stratejik hedeflerine değil, aynı zamanda Afrika'nın ihtiyaçlarına ve beklentilerine de bağlıdır. Japonya ve Afrika arasındaki iş birliğinin sürdürülebilir ve etkili olabilmesi için, her iki tarafın da birbirlerinin ulusal çıkarlarına ve ihtiyaçlarına saygı göstermesi ve karşılıklı anlayış ve iş birliği üzerine inşa edilmiş bir ilişki geliştirmesi gerekmektedir.

Japonya'nın Afrika politikasının çerçevesi, Japonya ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesine ve genişlemesine yardımcı olmuştur. Ancak, Japonya ve Afrika'nın birbirleriyle olan etkileşimleri, sadece ikili düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de önemlidir. Japonya ve Afrika'nın, uluslararası toplulukta birbirlerinin çıkarlarını ve hedeflerini destekleme ve karşılıklı olarak birbirlerine yardımcı olma kapasitelerini artırmaları gerekmektedir.

Bu kapsamda, TICAD-8, Japonya ve Afrika arasındaki ilişkilerin geleceği açısından önemli bir adım olmuştur. Zirvedeki tartışmalar ve kararlar hem Japonya'nın hem de Afrika'nın çıkarlarını destekleyen bir yol izlemeye devam edileceğini göstermektedir. Gelecek yıllarda Japonya ve Afrika arasındaki bu ilişkinin nasıl gelişeceğini görmek hem Japonya'nın hem de Afrika'nın geleceğini anlamak için önemli olacaktır.

TICAD-8, özellikle Japonya'nın Özgür ve Açık Hint-Pasifik stratejisinin Afrika ülkeleri için ne anlama geldiği üzerine bir fikir vermektedir. Bu strateji, Japonya'nın Afrika ile daha fazla iş birliği yapma, stratejik çıkarlarına destek olma ve bölgesel istikrarı koruma çabalarının bir parçasıdır. Strateji aynı zamanda, Japonya'nın Asya ile Afrika'yı birbirine daha yakın hâle getirmek ve Hint-Pasifik bölgesindeki deniz güvenliğini ve denizcilik özgürlüğünü sağlamak için çalıştığı geniş kapsamlı bir girişimi ifade etmektedir.

Japonya ve Afrika arasındaki iş birliğinin gelecekte daha da derinleşmesi bekleniyor. Japonya'nın Afrika'da kalkınmayı teşvik etme çabaları, özellikle altyapı geliştirme, eğitim ve sağlık hizmetleri alanlarında büyük bir etkiye sahip olabilir. Bu çabaların sonucunda, Afrika ülkeleri kendi kalkınma hedeflerine daha hızlı ulaşabilir ve Japonya da daha fazla ekonomik fırsat elde edebilir.

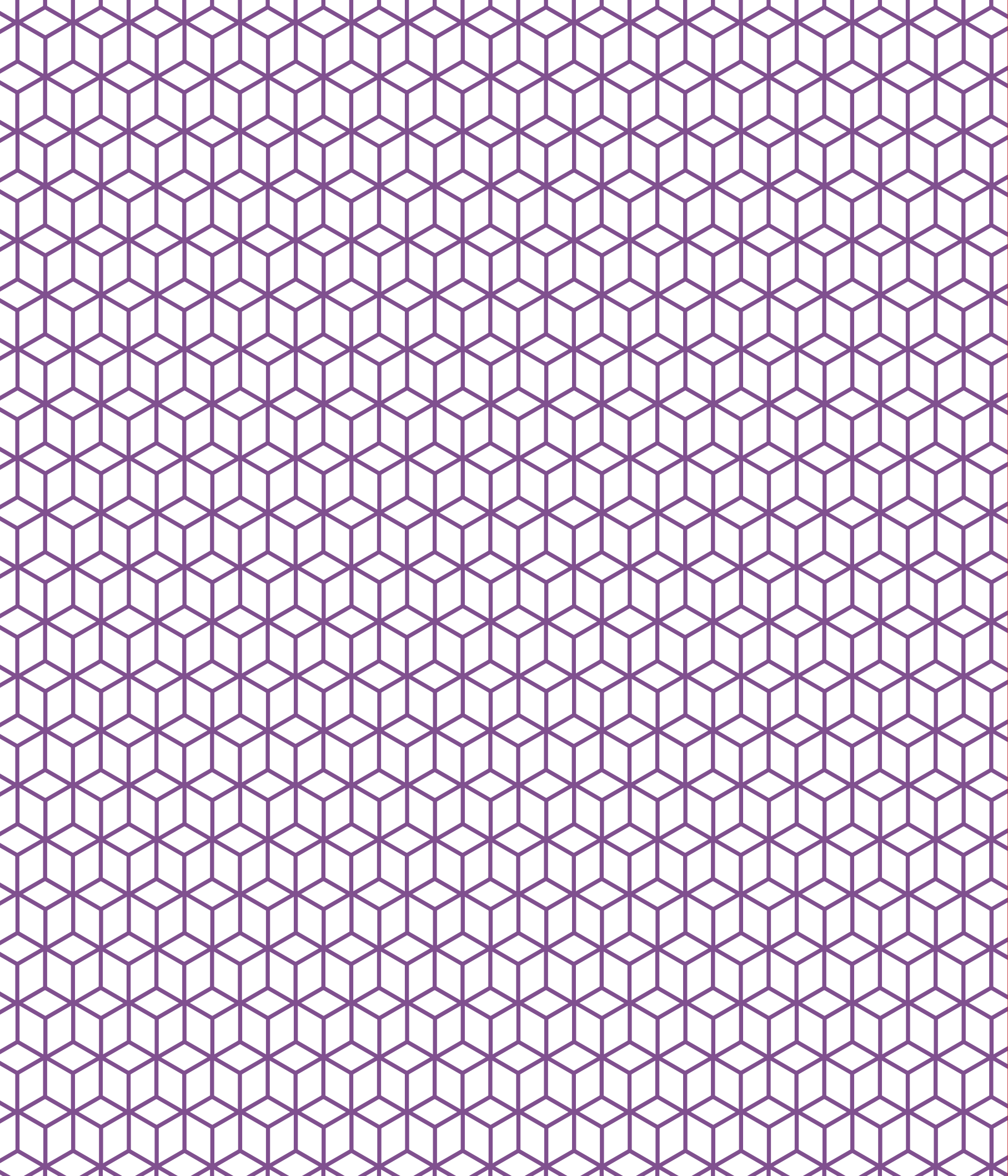
Bununla birlikte, Japonya ve Afrika'nın birlikte çalışma kapasitelerinin, her iki tarafın da karşılaştığı zorluklar ve sınırlamalar göz önüne alındığında, her zaman kolay olmadığı unutulmamalıdır. Özellikle Afrika ülkelerinin, kendi kalkınma hedeflerine ulaşmak amacıyla kendi çözümlerini ve stratejilerini geliştirebilmeleri için gereken kapasiteye sahip olmaları önemlidir.

Sonuç

Tunus'ta gerçekleştirilen TICAD-8'de, ekonomi, toplum, barış ve istikrar olmak üzere üç ana başlıkta hedefler belirlenmiştir ve bu hedefleri somutlaştırmak amacıyla Tunus Deklarasyonu imzalanmıştır. Kıta ülkeleri ve Japonya arasındaki yüksek seviyeli diplomatik temasların gerçekleştiği zirve, özellikle çok sayıda Japon ve Afrikalı paydaş bir araya getiren İş Forumu ile dikkat çekicidir. Japonya, bölgeye önümüzdeki üç yıl içinde çeşitli projeler aracılığıyla 30 milyar ABD doları ekonomik destek sağlayacağını açıklamıştır. Özellikle COVID-19 ve Ukrayna Savaşı gibi krizlerden etkilenen kıta için bu ekonomik yardım ve iş birlikleri olumlu bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Japonya ve Afrika devletleri arasında 30'un üstünde anlaşma, iş forumu kapsamında da 92 anlaşma memorandumunu imzalanmıştır.

Sonuç olarak, TICAD-8, Japonya ve Afrika arasında bir köprü oluşturarak, her iki tarafın da ortak hedeflere ulaşmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu hedefler, insanların yaşam kalitesini iyileştirmek, ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve bölgesel istikrarı sağlamak gibi önemli konuları içermektedir. Japonya'nın bu kapsamda Soğuk Savaş yıllarının sona ermesinden itibaren bölgeyle derinleştirdiği ilişkinin çok daha geniş ve çeşitli alanlarda ve güncel küresel dinamiklere uygun olarak şekillendiğini görmek adına TICAD-8 oldukça aydınlatıcıdır.

Hindistan-Afrika İlişkilerinde Yeni Ufuklar: İkinci Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu

Hasan Aydın*

Giriş

Afrika'da faaliyet gösteren birçok geleneksel aktörün aksine, Hindistan'ın bu kıtayla ilişkileri oldukça eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Sömürgecilik öncesi dönemde gerçekleşen ticarî ilişkiler, ortak sömürge geçmişi ve bu ülkeden İngiliz sömürgesi altındaki kıta ülkelerine yönelen zorunlu işçi göçleri, Hindistan ile Afrika ülkeleri arasındaki karşılıklı etkileşimin tarihî kökenlerini oluşturmaktadır.¹ Soğuk Savaş yıllarına gelindiğinde ise Bağlantısızlar Hareketi'nin öncü devletlerinden olan Hindistan, Afrika'daki bağımsızlık çabalarına ve bağımsız olan kıta ülkelerinin kalkınma arayışlarına çok yönlü bir şekilde destek vermekten kaçınmamıştır.² Güçlü tarihî ilişkilere rağmen Yeni Delhi ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin ivme kazanması, esas olarak Soğuk Savaş'ın ardından ve bilhassa 21. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu dönemde Hindistan'ın duygusal-ideolojik ağırlıklı bir zeminden daha pragmatik bir anlayışa doğru evrilen Afrika politikası, ülkenin pozitif tarihî mirası ile bütünleşerek kıtada en etkili dış aktörlerden biri hâline gelmesine olanak sağlamıştır.³

* Dr., Şanghay Üniversitesi,
hsn-aydin@hotmail.com

1 Aparajita Biswas, "Indian-Africa Relations: Evolving Past to a Promising Future", *Indian Foreign Affairs Journal*, Cilt 10, Sayı 3, s. 286; Gita Subrahmanyam, "Ruling Continuities: Colonial Rule, Social Forces and Path Dependence in British India and Africa", *Commonwealth & Comparative Politics*, Cilt 44, Sayı 1, 2006, ss. 84-117; Paul Younger, *New Homelands: Hindu Communities in Mauritius, Guyana, Trinidad, South Africa, Fiji, and East Africa*, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 125-166, 199-230.

2 Melek Fırat, "Hindistan'ın Afrika Politikası", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2012, s. 44-50.

3 Aydın Güven, "Hindistan'ın Afrika Politikası: İdealist Dış Politikadan Gerçekçi Politikaya ve Pragmatizme", *AFAM*, 13.08.2018.

 afam.org.tr/ adresi içinde kısa URL:

 [124.im/cdv3y6b](https://www.124.im/cdv3y6b)

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Afrika ülkelerinin ekonomik potansiyeli, sahip oldukları doğal kaynaklar ve stratejik önemleri, Hindistan'ın kıtaya yönelik dış politika yaklaşımının daha pragmatik bir anlayışa evrilmesinde etkili olmuştur. Bu kapsamda, Hindistan için Afrika ülkeleri yeni pazar olanakları, ham maddelere erişim imkânı, doğal kaynaklara yönelik yatırım yapma fırsatı, çeşitli alanlarda ileri iş birliği potansiyeli ve uluslararası platformlarda politik destek sağlama şansı gibi açılardan önem arz etmektedir. Madalyonun öteki yüzünden bakıldığında ise, Afrika ülkeleri için Hindistan ile yakınlaşma ticarî faaliyetlerin arttırılması, yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi, dış politikadaki alternatiflerin çeşitlendirilmesi, uluslararası sistemde daha fazla prestij arayışı, kalkınma desteği, tecrübe paylaşımı, barışa ve güvenliğe ilişkin çabalara katkı gibi hususlar bakımından anlamlıdır.⁴ Dolayısıyla, 21. yüzyılda Hindistan-Afrika ilişkilerinin ekonomik ve siyasî iş birliği, ticaret, yatırımlar, teknoloji transferi, kalkınma projeleri, altyapı desteği, barış ve güvenlik gibi başlıklar çerçevesinde şekillendiğini iddia etmek mümkündür.

2022 yılında Hindistan'ın Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde yaşanan en önemli gelişme ikinci kez düzenlenen Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu (India-Africa Defence Dialogue) olmuştur. Diyalog çerçevesinde ortaya konulan amaçlar, toplantıda gerçekleştirilen konuşmalar ve toplantının ardından ilan edilen Gandhinagar Deklarasyonu'nda vurgulanan hususlar, Hindistan'ın 21. yüzyılda Afrika'ya ilişkin pragmatik dış politika yönelimini destekler mahiyettedir. Bu nedenle, bu çalışmada Hindistan-Afrika ilişkilerinde 2022 yılı, İkinci Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu çerçevesinde incelenecektir.

1. Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu'nun Arka Planı: DefExpo

Defence Expedition Organization (DefExpo), Hindistan Savunma Bakanlığı tarafından 1999 yılından bu yana düzenli aralıklarla gerçekleştirilen bir savunma sanayi fuarıdır. DefExpo kapsamında öncelikli olarak sektöre ilişkin son gelişmelerin sergilenmesi ve bu alandaki ulusal ve uluslararası paydaşların bir araya getirilmesi hedeflenmektedir. Forumlara katılan savunma sanayi şirketleri; silah sistemlerinden güvenlik ekipmanlarına, askerî araçlardan iletişim teknolojilerine kadar çeşitli kalemlerde ürettikleri ürünleri katılımcıların beğenisine sunmaktadırlar. Hindistan'ın ulusal çıkarları açısından düşünüldüğünde, DefExpo iki açıdan oldukça önem arz etmektedir. İlk olarak, Yeni Delhi hükümeti bu forum yoluyla savunma sanayi alanında ka-

⁴ Ian Taylor, "India's Rise in Africa", *International Affairs*, Cilt 88, Sayı 4, 2012, ss. 778-798; Ruchita Beri, *Evolving India-Africa Relations: Continuity and Change*, *South African Institute of International Affairs*, Occasional Paper Sayı 76, Şubat 2011, s. 5-13.

DefExpo22 Hindistan Başbakanı Narendra Modi (C), 19 Ekim 2022'de Gujarat Hindistan'daki Gandhinagar'daki Mahatma Mandir Kongre ve Sergi Merkezinde düzenlenen DefExpo22'ye katıldı.(Kaynak: Anadolu Ajansı)

5 Department of Defence Production, "Defence Exhibition Organisation",

ddpmod.gov.in/ adresi içinde kısa URL:

t24.im/HeYt2Q

Erişim Tarihi: 01.06.2023;

Aeromag Asia, "Defence Minister Invites Global Industries for DefExpo 2020", Kasım 2019,

aeromag.in/ adresi içinde kısa URL:

t24.im/OBkN

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

tettiği aşamayı ve kapasitesini ulusal ve uluslararası paydaşlarına gösterme imkânı bulmaktadır. İkinci olarak ise, düzenli olarak gerçekleştirilen bu forumlar vasıtasıyla savunma sanayi alanında yerli ve uluslararası paydaşlar arasında gerçekleştirilebilecek iş birliği ve ticaret girişimleri teşvik edilmektedir. Kısacası DefExpo, Hindistan'ın bu alandaki küresel etkileşiminin ve ihracat olanaklarının artmasına katkıda bulunmaktadır.⁵

Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu ise 2020 yılında DefExpo'nun bir alt forumu olarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Nitekim belirtilen yılın şubat ayında, ülkenin Uttar Pradeş eyaletinin Lucknow şehrinde düzenlenen 11. DefExpo sırasında Hindistan'ın ve Afrika ülkelerinin

savunma bakanları arasında ayrı bir toplantı daha (Birinci Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu) düzenlenmiştir. Toplantının ardından ise katılımcılar tarafından Lucknow Deklarasyonu kabul edilmiştir.⁶ Deklarasyonda; Hindistan ve Afrika ülkeleri arasında barış, çatışma çözümleri, deniz güvenliği, terörizm, Hint-Pasifik konsepti, Birleşmiş Milletler'in terörle mücadele algısı ve mekanizmaları gibi hususlarda çeşitli iş birlikleri yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁷ Söz konusu deklarasyonunun karşılıklı ilişkiler bağlamındaki en önemli katkısı ise Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu'nun kurumsallaştırılması olmuştur. Böylece, DefExpo bünyesinde bahse konu diyalog toplantılarının Hindistan'ın ve Afrika ülkelerinin savunma bakanlarının katılımıyla iki yılda bir gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁸

2. İkinci Hindistan Afrika Savunma Diyalogu

İkinci Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu, 18 Ekim 2022'de, Hindistan'ın Gujarat eyaletinin Gandhinagar şehrinde gerçekleştirilmiştir. 12. DefExpo kapsamında düzenlenen diyalog forumunun teması, "Savunma ve Güvenlik İş birliğinin Sinerji Oluşturulması ve Güçlendirilmesi Stratejisinin Benimsenmesi" olarak belirlenmiştir. İkinci Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu'na 50 Afrika ülkesi çeşitli seviyelerde temsilciler göndermiştir. Bu kapsamda, kıta ülkelerinden 20 savunma bakanı, 7 genelkurmay başkanı, 8 daimî temsilci ve diğer çeşitli düzeydeki katılımcılar söz konusu foruma iştirak etmişlerdir.⁹ Bu diyalog forumunun en önemli yansıması, Hindistan'ın ve Afrika ülkelerinin savunma ihtiyaçlarını karşılamak için karşılıklı etkileşim ve ileri iş birliği ortamını vücuda getirmesi olmuştur. Bu vesileyle, Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu, Afrika'nın Hint savunma stratejisindeki artan rolüne ve önemine de işaret etmiştir. Daha spesifik olarak düşünüldüğünde ise, Yeni Delhi yönetimi yerli savunma sanayi ürünlerini Afrika ülkelerine tanıtmak suretiyle bu alandaki mevcut pazarını genişletme imkânı elde ederken; kıta ülkeleri ise savunma sanayi alanında Hindistan ile yaptıkları ticareti daha da çeşitlendirebilme fırsatı bulmuştur.¹⁰

Hindistan Savunma Bakanı Rajnath Singh'in ikinci diyalog forumundaki konuşmasında vurguladığı hususlar ve bahsi geçen forumun sonunda ilan edilen Gandhinagar Deklarasyonu, Hindistan'ın Afrika Stratejisi'ni ve bu ülkenin Afrika'yla ilişkilerinin geldiği noktayı göstermesi itibarıyla dikkate değerdir. Kıta ülkelerini Hindistan'ın savun-

6 Ministry of Defence, "India-Africa Defence Dialogue to be Held on October 18 on the sidelines of DefExpo 2022 in Gandhinagar, Gujarat", 16.10.2022.

 pib.gov.in/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/4QY1B
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

7 Ministry of Defence, "Lucknow Declaration Adopted at the 1st India-Africa Defence Ministers Conclave, 2020", 06.02.2020.

 edrmagazine.eu/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/Zj2O
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

8 Ministry of Defence, "India-Africa Defence Dialogue Held on the Sidelines of DefExpo 2022 in Gandhinagar, Gujarat; Paves Way for Strengthening of India-Africa Defence Relations", 18.10.2022.

 pib.gov.in/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/ipu10
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

9 Saurav Anand, "India-Africa Defence Dialogue Held on DefExpo 2022 Sidelines", Mint, 18.10.2022.

 pib.gov.in/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/aXhBS
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

10 Sankalp Gurjar, "The Importance of the India-Africa Defence Dialogue", Deccan Herald, 25.10.2022.

 deccanherald.com/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/cRA5X
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

ma sanayi ürünlerini ve teknolojisini keşfetmeye davet eden Singh, konuşmasında Yeni Delhi'nin gerek savunma alanında gerekse diğer alanlarda Afrika'ya yaklaşımıyla alakalı olarak dört temel hususa vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak, Hindistan'ın savunma ürünlerini ihraç ederken ast-üst ilişkisinden ziyade eşit ortaklık anlayışını benimsediğini ifade etmiştir.¹¹ Diğer bir ifadeyle Singh, Yeni Delhi hükümetinin muhatap ülkelerin iç işlerine karışmayacağını ve dolayısıyla ülkelerin egemenlik haklarına müdahale etmek anlamına gelebilecek herhangi bir ön koşul talep etmeyeceğinin sinyallerini vermiştir. İkinci olarak, Hindistan'ın kapasite arttırımı ve tecrübe paylaşımı noktasında Afrika ülkeleriyle savunma sanayi alanında iş birliği yapma yönündeki arzusu dile getirilmiştir. Bu doğrultuda kalkınmanın barış ve güvenlik ortamının sağlanmasıyla ilintili olduğunu ileri süren Singh, güçlü bir savunma sanayine sahip olan Hindistan'ın Afrika ülkelerinin güvenlik ihtiyaçlarına cevap verebileceğini iddia etmiştir.¹²

Hindistan Savunma Bakanı'nın diyalog forumunda yaptığı konuşmadaki üçüncü önemli vurgusu, ülkesinin ve kıta ülkelerinin Hint Okyanusu'nda güvenli bir denizcilik ortamının sağlanması amacıyla birlikte hareket etmelerine yönelik olmuştur.¹³ Nitekim Hindistan'ın deniz komşusu olan Afrika ülkeleri, bu ülkenin Hint Okyanusu stratejisinin ayrılmaz bir parçası hüviyetindedir. Hindistan'ın 2022 yılının Eylül ayında Nijerya ile birlikte Gine Körfezi'nde korsanlıkla mücadele için ortak devriyeler başlatması¹⁴ ve aynı yılın Ekim ayında Mozambik ve Tanzanya ile denizcilik alanında kapasite arttırımı amaçlı üçlü bir tatbikat (IMT Trilat) düzenlemesi¹⁵ bu yorumu destekler niteliktedir. Singh'in konuşmasında üzerinde durduğu dördüncü husus ise, uluslararası sistemin daha fazla demokratikleştirilmesine dair olmuştur. Hiyerarşik bir dünya düzenine inanmadığını vurgulayan bakan, bilhassa Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin genişlemesi gerektiği yönündeki arzusunu ortaya koymuştur.¹⁶ Bu kapsamda, Savunma Bakanı'nın konuşmasında Hindistan'ın ve birçok Afrika ülkesinin ortak arzusunu seslendirdiğini söylemek mümkündür. Zira hem Hindistan'ın hem de çeşitli kıta ülkelerinin siyasi elitleri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin dünyanın tamamını temsil etmediğini ve bu konseye kendilerini temsil edecek yeni üyelerin katılması gerektiğini her fırsatta dillendirmektedirler.

Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu'nun en önemli çıktısı ise, gerçekleştirilen toplantıların ve görüşmelerin ardından ilan edilen Gandhinagar Deklarasyonu olmuştur. Deklarasyon kapsamında teknik eği-

11 Dinakar Peri, "We Do Not Believe in Making or Becoming A Client or Satellite State: Rajnath at India-Africa Defence Dialogue", *The Hindu*, 18.10.2022.

 [124.im/iMR68CA](https://www.thehindu.com/news-international/india-africa-defence-dialogue/article124.im/iMR68CA)
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

12 Ministry of Defence, "India-Africa Defence Dialogue..."

13 Anand, "India-Africa Defence Dialogue..."

14 Indian Navy, "INS Tarkash Mission Deployed in Gulf of Guinea".

 [indiannavy.nic.in/ adresi içinde kısa URL:
124.im/EyDaMT5](https://www.indiannavy.nic.in/adresi-icinde-kisa-url-124.im/EyDaMT5)
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

15 Ministry of Defence, "Indian Navy Participates in Maiden Trilateral Exercise With Mozambique and Tanzania", 29.10.2022.

 [pib.gov.in/ adresi içinde kısa URL:
124.im/QSszUk](https://pib.gov.in/adresi-icinde-kisa-url-124.im/QSszUk)
Erişim Tarihi: 01.06.2023.

16 Ministry of Defence, "India-Africa Defence Dialogue..."

tim, barışı koruma operasyonları, deniz güvenliği ve terörle mücadele gibi alanlarda destek ve iş birliği taahhütlerinde bulunulmuştur.¹⁷ Bu çerçevede ilk olarak, Yeni Delhi hükûmetinin kıta ülkeleriyle olan uzun süreli iş birliğinin önemli bir parçasını oluşturan ve Afrikalı gençlerin kapasitelerinin geliştirilmesine odaklanan Hint Teknik ve Ekonomik İşbirliği Programı'nın (ITEC) kapsamının genişletilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸ Örneğin, Hindistan'ın Manohar Parrikar Savunma Çalışmaları ve Analizleri Enstitüsü aracılığıyla Afrika ülkelerinden gelecek uzmanlara burslu eğitim teklif etmesi, bu doğrultuda düşünülmüş bir hamledir.¹⁹ İkinci olarak, Yeni Delhi hükûmeti Gandhinagar Deklarasyonu aracılığıyla Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları'na olan desteğini sürdüreceğini ve Hindistan'da yer alan Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Merkezi'nde Afrika ülkelerinden gelen ilgili kişileri eğitmeye devam edeceğini deklare etmiştir.²⁰ Hindistan'ın; Birleşmiş Milletler'in Batı Sahra, Mali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Güney Sudan, Namibya, Mozambik, Angola gibi birçok Afrika ülkelerindeki barışı koruma operasyonlarına maddi ve askerî destek verdiği düşünüldüğünde bu durumun önemi daha iyi anlaşılacaktır.²¹

Tıpkı Singh'in konuşmasında olduğu gibi, Gandhinagar Deklarasyonu'nda vurgulanan üçüncü önemli husus da deniz güvenliğine ilişkin olmuştur. Hindistan'ın ve Afrika ülkelerinin Hint Okyanusu'nda odaklandığı başlıca deniz güvenliği konuları arasında korsanlık, deniz terörizmi, yasa dışı balıkçılık, uyuşturucu kaçakçılığı ve insan kaçakçılığı gelmektedir. Bu nedenle, Gandhinagar Deklarasyonu'nda Hindistan'ın Afrika ülkelerine belirtilen alanlarda destek sağlamak için geçmişte gerçekleştirdiği çabalar vurgulanmış ve Yeni Delhi hükûmetinin bu husustaki tecrübesini ve hayata geçirdiği pratiklerini paylaşacağı belirtilmiştir.²² Son olarak, terörizmle mücadelede iş birliği de Gandhinagar Deklarasyonu'nda ön plana çıkan konu başlıklarından biri olmuştur. Bazı Afrika ülkelerinin terörizmden muzdarip olması ve Hindistan'ın uzun yıllara dayanan terörle mücadele tecrübesi, bu alanda taraflar arasında doğal bir iş birliği ortamı oluşturmaktadır.²³ Nitekim Savunma Bakanı Singh de konuşmasında Hindistan'ın çatışma, terörizm ve şiddet içeren aşırıçılık sorunlarıyla başa çıkmak için Afrika'ya destek verdiğinin altını çizmiştir.²⁴ Bu doğrultuda, Gandhinagar Deklarasyonu'nda da Yeni Delhi hükûmeti kıta ülkelerine terörle mücadele kapsamında çeşitli eğitimler sağlamayı taahhüt etmiştir.

¹⁷ Peri, "We Do Not Believe..."

¹⁸ Wajiram & Ravi IAS Study Center, "India-Africa Defence Dialogue Held on Sidelines of Defence Expo 2022", 19.10.2022.

 vajiramias.com/ adresi içinde kısa URL: [l24.im/l9oi](https://www.vajiramias.com/l24.im/l9oi)

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

¹⁹ Peri, "We Do Not Believe..."

²⁰ Wajiram & Ravi IAS Study Center, "India-Africa Defence Dialogue..."

²¹ Ruchita Beri, "India and Un Peacekeeping in Africa: An Assessment", Manohar Parrikar Institute for

²² Wajiram & Ravi IAS Study Center, "India-Africa Defence Dialogue..."

²³ Wajiram & Ravi IAS Study Center, "India-Africa Defence Dialogue..."

²⁴ Ministry of Defence, "India-Africa Defence Dialogue..."

Sonuç

Kıtanın ülkelerinin sunduğu fırsatlardan yararlanmak ve uluslararası siyasette etkisini arttırmak isteyen birçok aktör gibi Hindistan da Afrika'daki nüfuz alanlarını genişletmek için çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Bu ülkenin kıtaya olan tarihi bağları sömürgecilik öncesi dönemdeki ticarî ilişkilere ve sömürgecilik dönemindeki işçi göçlerine kadar uzatılabilmektedir. Öte yandan, Hindistan-Afrika ilişkilerinin duygusal-ideolojik boyutunu Yeni Delhi hükümetlerinin üçüncü dünya dayanışması kapsamında dekolonizasyon hareketlerine ve bağımsız olan Afrika ülkelerine verdiği destek oluşturmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından ise Hindistan'ın kıta ülkeleriyle ilişkileri daha rasyonel ve pragmatik bir zemine oturmuştur. Bu dönemde, Yeni Delhi hükümetleri bir yandan geçmiş tarihî bağlara ve duygusal-ideolojik ortak noktalara vurgu yapmayı sürdürürken, diğer yandan ise Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde güvenlik başta olmak üzere çeşitli dinamiklerden yararlanma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla, 2022 yılında Hindistan'ın Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinde hem geleneksel yöntemlerin hem de farklı arayışların izlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür.

Geleneksel açıdan düşünüldüğünde, ticarî ilişkiler ve ortak tarih vurgusu, 2022 yılında da Yeni Delhi hükümetinin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinin odak noktasında yer almaya devam etmiştir. Nitekim Afrika'daki en büyük beşinci dış yatırımcı olan ve Çin'in ardından kıtanın ikinci büyük ticarî partneri olan Hindistan, 2022 yılı itibarıyla kıta ülkeleriyle yaklaşık 89.5 milyar dolar değerinde bir ticaret hacmine ve 11 milyar doları aşan yatırım hacmine ulaşmıştır.²⁵ Bu bağlamda Afrika'ya rafine petrol ürünleri ve çeşitli ilaçlar ihraç eden Hindistan, kıta ülkelerinden ham petrol, altın, kömür ve diğer değerli madenleri ithal etmektedir. Hindistan'ın 2022 yılında kıta ülkeleriyle olan ticarî ilişkilerindeki en büyük atılım ise, Temmuz ayında çeşitli Afrika ülkelerinden 40'ın üzerinde bakanın ve birçok iş insanının katılımıyla Yeni Delhi'de düzenlenen yatırım toplantısı olmuştur.²⁶ Bu ülkenin Afrika ülkeleriyle olan ticarî ilişkilerine ivme kazandırma amacı güden söz konusu toplantı, aynı zamanda Hindistan'ın kıtada Çin'in yükselen etkisini dengeleme arayışının doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir.²⁷

Yeni Delhi yönetiminin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde dikkat çeken bir başka husus ise, Hindistanlı siyasî elitin Afrika ülkelerinden muhataplarıyla gerçekleştirdikleri hemen her toplantıda ortak sömürgecilik

25 Ahmet Kavas, "Afrika'daki Bilinmeyen Aktör Hindistan", GASAM, 31.10.2022.

[gasam.org.tr/ adresi içinde kısa URL: 124.im/fLPg8](https://gasam.org.tr/adresi-icinde-kisa-url:124.im/fLPg8)

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Business Standard, "India Among Africa's Top Investors, Bilateral Trade at \$89.5bn in FY22: EAM", 20.07.2022.

[business-standard.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/ymnBGUA](https://business-standard.com/adresi-icinde-kisa-url:124.im/ymnBGUA)

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

26 International Institute for Sustainable Development, "India Seeks to Strengthen its Longstanding Ties with Africa", 25.09.2022.

[iisd.org/ adresi içinde kısa URL: 124.im/1Vkg](https://iisd.org/adresi-icinde-kisa-url:124.im/1Vkg)

Erişim Tarihi: 01.06.2023.

27 Roshni Majumdar, "India Woos Africa with Trade, Tech, Investment", Deutsche Welle, 08.10.2022.

[dw.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/kZFNb](https://dw.com/adresi-icinde-kisa-url:124.im/kZFNb)

Erişim Tarihi: 01.06.2023

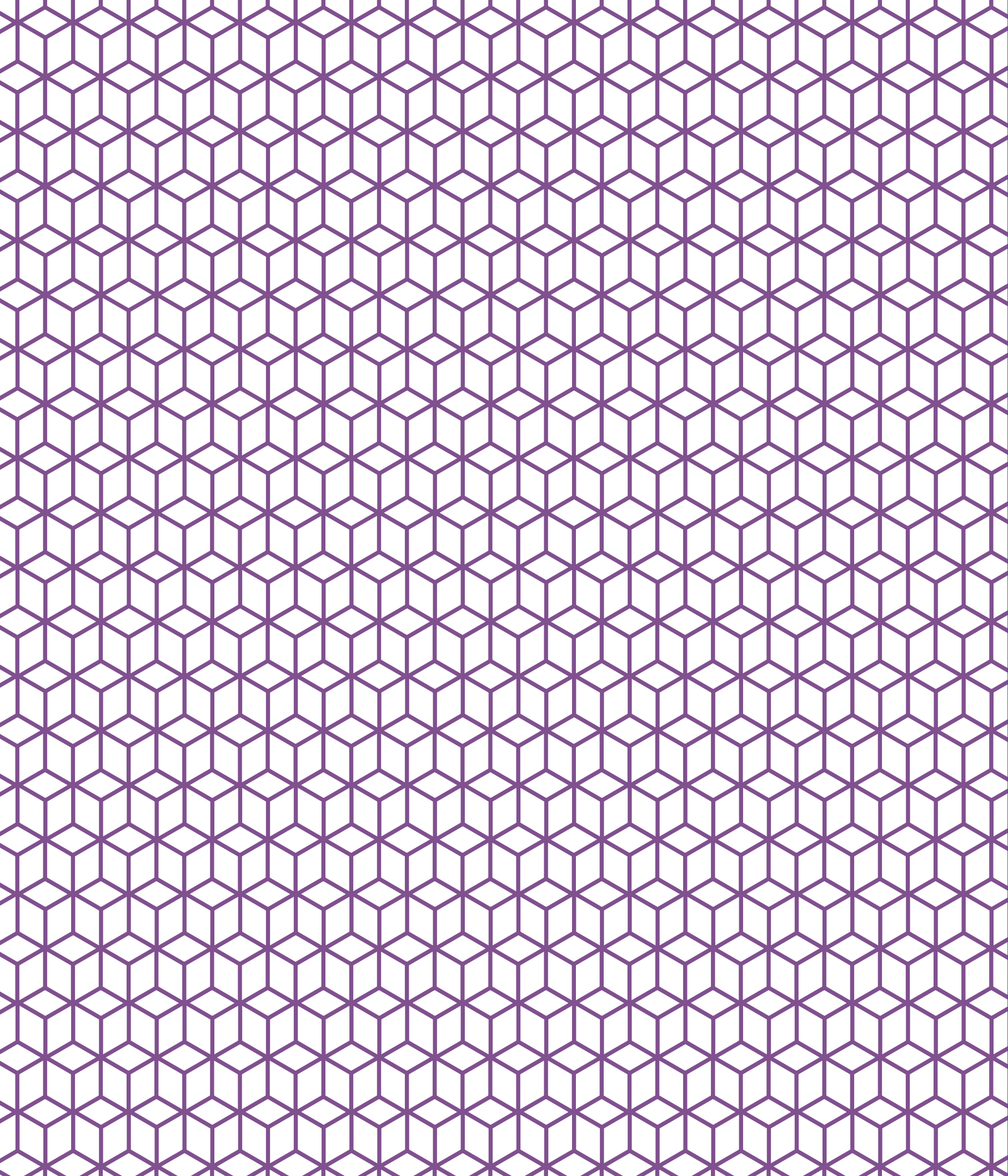

tarihini ve sömürgeciliğin ardından Hindistan'ın kıta ülkelerine verdiği çok boyutlu desteği hatırlatmalarıdır.

Öte yandan, Hindistan'ın 2022 yılında Afrika ülkeleriyle ilişkilerindeki en önemli gelişme ise DefExpo kapsamında ikincisi düzenlenen Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu olmuştur. Nitekim söz konusu diyalog forumu çerçevesinde ele alınan, Hindistan Savunma Bakanı Rajnath Singh'in konuşmasında değinilen ve Ganghinagar Deklarasyonu'nda da yer verilen hususlar bu ülkenin Soğuk Savaş'ın ardından Afrika politikalarında görülen pragmatik ve çok yönlü bir dönüşümü ortaya koyar niteliktedir. Bu kapsamda, Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu temel olarak paydaşlar arasında savunma sanayi alanında daha fazla ticaret ve daha ileri iş birliği için elverişli bir zemin oluşturma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak forum sırasında ve sonrasında ilan edilen deklarasyonda dile getirilen hiyerarşik ilişki kurma biçimine yönelik eleştirel tavır, Birleşmiş Milletler'de reform çağrısı, Hint Okyanusu'nda güvenliğin sağlanması noktasında birlikte hareket, terörle mücadelede iş birliğinin devam ettirilmesi, barışı koruma operasyonlarına desteğin sürdürülmesi gibi hususlar Hindistan-Afrika Savunma Diyalogu'nun karşılıklı ilişkiler bağlamında çok daha komplike bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle Hindistan, söz konusu diyalog forumunda gündeme gelen hususlar vasıtasıyla Afrika'daki varlığını ve artan nüfuzunu Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda dönüştürerek sağlamlaştırma yönünde bir irade ortaya koymuştur.

DefExpo22 Hindistan Başbakanı Narendra Modi, 19 Ekim 2022'de Hindistan'ın Gujarat kentindeki Gandhinagar'daki Mahatma Mandir Kongre ve Sergi Merkezi'nde düzenlenen DefExpo22'ye katıldı.

Birleşik Krallık ile Ruanda Arasında İmzalanan Sığınmacılara İlişkin Mutabakat Zaptının İçeriği ve Beraberinde Getirdiği Tartışmalar

Mustafa Yasir Kurt*

Uluslararası göç, özellikle I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, dünyanın dört bir tarafında siyaseti ve farklı toplumları şekillendiren bir olgu olarak küreselleşme sürecinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Çatışmaların, insan hakları ihlallerinin ve neoliberal ekonomik yöntemlerin az gelişmiş ülkelerde neden olduğu sosyoekonomik kriz, milyonlarca insanın başka ülkelerde daha iyi bir yaşam aramasıyla sonuçlanmaktadır. BM verilerine göre, her yıl yaklaşık bir milyon kişi sığınma talebinde bulunurken, 2021 yılı sonu itibarıyla dünya genelinde yaklaşık 4,6 milyon kişi sığınma talepleri hakkında bir karar verilmesini beklemektedir. İstatistikler incelendiğinde bu sayıların her yıl arttığı fark edilmektedir.

Küresel ölçekte yaygınlaşan düzensiz göç, aynı zamanda bir ulusal güvenlik meselesi olarak da gündeme gelmektedir. Birçok devlet, düzensiz göçün 'yasa dışılığını' vurgulayarak bu durumu, ülkelerine izinsiz giren, ülkelerinde izinsiz kalan insanların varlığını egemenlik haklarının bir ihlali olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu "ihlale" karşı devletler, bir yandan sınır güvenliğini artırma bir yandan da ül-

* Arş. Gör., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü Afrika Çalışmaları Anabilim Dalı,
mustafayasir.kurt@asbu.edu.tr

kesindeki sığınmacılara karşı daha katı bir politika izleme çabası içerisindedirler. Son zamanlarda bu tedbirleri sıkılaştıran devletlerden biri olan Birleşik Krallık (BK), ülkesindeki artan düzensiz göçmen sayısı karşısında çözümü, sığınmacıları üçüncü bir ülkeye göndermekte bulmuştur. Ruanda ile 14 Nisan 2022 tarihinde imzalanan mutabakat zaptı kapsamında BK, ülkesindeki sığınmacıları 120 milyar sterlin karşılığında bu Afrika ülkesine göndermeyi planlamaktadır.

İngiliz yetkililer tarafından “tehlikeli ve yasa dışı yollardan gelenler için insani ve pratik bir alternatif” olarak değerlendirilen söz konusu mutabakat zaptının imzalanmasının üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiş olmasına rağmen henüz uygulamaya dair herhangi bir somut adım atıl(a)mamıştır. Bunda, zaptın yasal ve etik boyutuna yönelik ulusal ve uluslararası aktörlerce gösterilen tepki ve itirazlar etkili olmuştur. Nitekim söz konusu itirazlar neticesinde 14 Haziran 2022 tarihinde İngiltere’den Ruanda’ya 130 sığınmacıyı taşıması planlanan ilk uçağın, İngiliz avukatlar tarafından başvuru Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin acil müdahalesiyle seferi iptal edilmiştir. Ulusal ve uluslararası alanda yükselen itirazlara rağmen İngiliz hükûmeti ve yargısı planın gerçekleşmesi hususunda ısrarcı bir tutum sergilemektedir.

Ruanda-İngiltere Siyasî İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Ruanda’nın sömürge öncesi ve sömürge döneminde BK ile doğrudan bir siyasî teması olmamıştır. Ruanda’nın bağımsızlığının (1962) ilk yıllarında da bu devletle düşük yoğunlukta ilişkiler tesis edilmiştir. Bağımsızlıktan sonra kurulan Hutu yönetimindeki Ruanda hükûmeti, sömürge döneminde Belçika yönetimi tarafından kullanılan Fransızca’yı ülkenin resmî dili olarak kabul etmiş ve dış politikada yönünü Frankafon dünyaya çevirmiştir.¹ Bu çerçevede 1970 yılında kurulan Uluslararası Frankofoni Örgütü’ne (Organisation Internationale de la Francophonie, OIF) kurucu üye olarak katılan Ruanda, 1975 yılında Paris’te imzalanan Fransa-Ruanda Askerî İşbirliği Anlaşması’yla Fransa ile ilişkilerini daha da güçlendirmiştir.²

Hutu hükûmetinin Fransa ile güçlü ilişkilerine rağmen 1980’lerin sonlarında BK ile bazı Ruandalı aktörler arasında temaslar kurulmaya başlanmıştır. Ülkelerinden kaçmak zorunda kalan Ruandalı Tutsiler tarafından 1987 yılında kurulan Ruanda Yurtsever Cephesi (*Rwandan Patriotic Front, RPF*) ile dolaylı bir siyasî ve askerî ilişki içine giren BK, Ruanda’daki gelişmeleri yakından takip etmeye başlamıştır. Bu dolaylı ilişki, Uganda’da 1986 yılında darbe ile başa geçen Yoweri Museve-

¹ Andrew Willis, *Silent Accomplice: The Untold Story of France's Role in the Rwandan Genocide*, Londra, I. B. Tauris, s. 25.

² Hazel Cameron, “British State Complicity in Genocide: Rwanda 1994”, *State Crime Journal*, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 74.

ni'nin etrafında şekillenmiştir.³ BK tarafından desteklenen bu darbe, Uganda'da mülteci olarak bulunan Ruandalı Tutsiler'in de içinde yer aldığı Ulusal Direniş Ordusu (*National Resistance Army*) tarafından gerçekleştirilmiştir. Kurucularının aralarında bugünkü Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame'nin de yer aldığı RPF üyeleri, Uganda'da iktidara gelmesine yardımcı oldukları Museveni'nin desteği ile kaçmak zorunda kaldıkları ülkelerine geri dönme ve iktidarı ele geçirme planları yapmaya başlamışlardır.⁴ Aynı zamanda Uganda askerî istihbarat şefi olan Kagame, bu plan için, Museveni'nin de desteğiyle ABD ve BK'nin onayını ve desteğini almıştır. Hatta bu destek, çeşitli askerî eğitimlerle güçlendirilmiştir. ABD Kara Kuvvetleri Komuta ve Kurmay Koleji'nde askerî taktikler ve istihbarat yöntemleri eğitimi alan Paul Kagame, sonrasında Museveni tarafından stratejik askerî eğitim alması için İngiltere'ye gönderilmiştir. RPF'nin üyeleri ise Uganda'nın Jinja kentindeki İngiliz üssünde askerî eğitim almıştır.⁵ RPF'nin 1990 yılında, Ruanda'daki Hutu hükûmetine karşı giriştiği askerî harekâtın ABD ve BK olmadan "başarıya" ulaşamayacağını iddia eden bazı kaynaklar, özellikle Birleşik Krallık'ın desteğini yüzyıllar öncesine dayanan Anglofon-Frankofon rekabetine bağlamaktadır. Frankofon Ruanda'ya Anglofon Uganda aracılığıyla müdahale edilmesi söz konusu rekabetin postkolonyal hedef ve araçlarla devam ettiği kanısını doğurmuştur.⁶

BK ile Ruanda arasındaki ilk kayda değer siyasî ilişkinin, BK'nin 1990 yılında başlayan Ruanda'daki iç savaşta, taraflardan birini desteklemesiyle başladığını söylemek mümkündür. BK, bu destek çerçevesinde, her ne kadar bir başka devletin iç işlerine müdahale etmesi, savaşan taraflardan birine siyasî ve askerî destek vermesi ve soykırma⁷ sessiz kalması nedeniyle suçlansa da 18 Temmuz 1994 tarihinde desteklemiş olduğu tarafın (RPF) iktidarı ele geçirmesiyle Ruanda ile ilişkilerini siyasî bir zeminde normalleştirmeye çalışmıştır. İç savaş sonrası dönemde Ruanda "Anglofon" dünyayla yakınlaşırken, Hutulara açık destek sağlayarak soykırımın suç ortağı olarak kabul edilen Fransa ile temaslarını azaltmıştır.⁸ Bu doğrultuda Ruanda, 1996'da İngiliz Milletler Topluluğu'na (*Commonwealth*) başvuru yapmıştır. Fakat topluluğun vurguladığı değerlere sahip olmadığı gerekçesiyle başvurusu reddedilmiştir. Bu değerler arasında; demokrasi ve iyi yönetim, insan haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine saygı, hukukun üstünlüğü ve sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma yer almaktadır.⁹ Ruanda, sonraki yıllarda, özellikle de Kagame'nin devlet başkanı olarak göreve başladığı 2000 yılından itibaren bu değerleri iç ve

³ Ali Muhammad ve Amalia Nurul Hutami, "Why did Rwanda join the British Commonwealth? Explaining Rwanda's Foreign Policy", *Nation State: Journal of International Studies*, Cilt 4, Sayı 1, 2021, s. 7.

⁴ Alan J. Kuperman, "Provoking genocide: a revised history of the Rwandan Patriotic Front", *Journal of Genocide Research*, Cilt, 6, Sayı 1, 2004, s. 68.

⁵ Hazel Cameron, "British State Complicity in Genocide: Rwanda 1994", *State Crime Journal*, 1, s. 75.

⁶ Wayne Madsen, *Genocide and Covert Operations in Africa 1993-1999*, Ceredigion, Edwin Mellen Press

⁷ Kökleri sömürge dönemine dayanan Hutu-Tutsi ayrışması.

⁸ Muhammad ve Hutami, "Why did Rwanda join the British Commonwealth?", s. 12-14.

⁹ Mike Pflanz, "Rwanda Joins the Commonwealth", *The Telegraph*, 28.11.2009.

 telegraph.co.uk/ adresi içinde kısa URL:

 124.im/ByUvaG

Erişim Tarihi: 02.06.2023

dış politikasına entegreye etmeye çalışmıştır. Ayrıca -topluluk kriterleri arasında yer almasa da- İngilizce, ülkenin resmî dili olarak kabul edilmiştir. 2009'da yaptığı ikinci başvurunun kabul edilmesiyle Ruanda, Mozambik'le birlikte tarihinde İngiliz sömürgesi olmadığı hâlde İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olan iki devletten biri olmuştur. Ruanda-BK ilişkilerinin önemli bir parçası olan bu örgütün Haziran 2022'deki hükümet başkanları toplantısı, Ruanda'nın başkenti Kigali'de gerçekleşmiştir. Bu toplantının gerçekleştiği sıralarda uluslararası medyada, yukarıda bahsi geçen değerlerden biri olan insan haklarına saygı ile Ruanda-BK arasında imzalanan ve sığınmacıları üçüncü bir ülkeye gönderme planlarını içeren mutabakat zaptı arasında bir çelişki olup olmadığı tartışılmıştır.¹⁰ Aradan geçen yaklaşık bir yıla rağmen bu tartışma hâlen devam etmektedir. Peki söz konusu zaptın içeriği ve tartışmalara neden olan yönleri nelerdir?

Mutabakat Zaptının İçeriği ve Amacı

14 Nisan 2022 tarihinde imzalanan *Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Hükûmeti ile Ruanda Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Sığınma Ortaklığı Düzenlemesinin Sağlanmasına Yönelik Mutabakat Zaptı*'nın temel hedefi, "talepleri İngiltere tarafından değerlendirilmeyen sığınmacıların Ruanda'ya nakli için bir mekanizma oluşturmak" olarak belirlenmiştir.¹¹ Bu mekanizma, transfer düzenlemeleri, katılımcıların sorumlulukları, konaklama, iltica işlemleri, denetim, izleme ve yasal hizmetlerin sağlanması ve mali düzenlemeler gibi alt başlıkları içermektedir. "Taraflar arasındaki derin ekonomik, sosyal ve tarihî bağlar değerlendirilerek" hazırlanan anlaşma metnine göre Ruanda; kendi iç hukukuna, Mülteci Sözleşmesi'ne (Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü), uluslararası insan hakları hukukuna ve bu anlaşma kapsamında verilen güvencelere uygun olacak şekilde BK tarafından gönderilen sığınmacı taleplerini işlemek ve kişilerin yerleştirilmesini veya uygun şekilde ülkeden çıkarılmasıyla sorumlu tutulmuştur (Madde 9). Her ne kadar anlaşmanın içeriğinde yer verilmese de daha sonra kurulan *BK-Ruanda Göç ve Ekonomik Kalkınma Ortaklığı* çerçevesinde BK, Ruanda'nın anlaşma gereği üstlendiği sorumlulukların karşılığında "ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerine" destek olmak için 120 milyon sterlin ödeyecek ve programın işletme maliyetlerinin yanı sıra barınma ve entegrasyon giderlerini de üstlenecektir.¹²

Ruanda İngiltere'nin göçmen ve sığınmacıları Ruanda'ya gönderme planına ilişkin başkent Kigali'deki Ruanda Dışişleri Bakanlığı binasında basın toplantısı düzenlendi. Toplantıya, Ruanda hükümet sözcüsü Yolande Makolo (sağ 2), hükümet sözcü yardımcısı Alain Mukurinda (sağda) Ruanda Afet Yönetimi Bakanlığı temsilcisi Philippe Habinshuti (sol 2) ve Ruanda Adalet Bakanlığı Danışmanı Doris Uwicyeza Picard (solda) katıldı.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

10 Aljazeera, "Commonwealth Meet Draws Attention to Rwanda's Human Rights Record", 24.06.2022.

 aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/UHu9k7W](https://www.aljazeera.com/news/2022/06/24/rwanda-human-rights-record)
Erişim Tarihi: 03.06.2023

11 UK Government, "Memorandum of Understanding Between the UK and Rwanda", 06.04.2023.

 gov.uk/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/hMGQqW](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/114444/mou-uk-rwanda-2023.pdf)
Erişim Tarihi: 03.06.2023

12 Melanie Gower, Patrick Butchard ve CJ McKinney, "UK-Rwanda Migration and Economic Development Partnership", *Research Briefing*.

 commonslibrary.parliament.uk/ adresi içinde kısa URL: [I24.im/xAF36](https://commonslibrary.parliament.uk/uk-rwanda-migration-and-economic-development-partnership/)
Erişim Tarihi: 03.06.2023

13 Şunu da ifade etmek gerekir ki, Ruanda bu anlaşmadan önce de benzer bir sürecin parçası olmuştur. 2013 yılında İsrail, ülkesindeki Eritreli ve Sudanlı sığınmacıları Ruanda ve Uganda'ya gönderme kararı almıştır. Resmî anlaşma yapılmaksızın gerçekleştirilen bu gönderim süreci 2018 yılına kadar devam etmiş ve yaklaşık 4 bin kişi taşınmıştır. Bu süreçte uluslararası medyada Ruanda'ya gönderilen kişiler hakkında çıkan olumsuz haberler, Ruanda'nın doğru bir üçüncü ülke mi olduğu sorusunun sorulmasına neden olmuştur. Daisy Walsh, "What happened when Israel sent its refugees to Rwanda", BBC, 23.06.2022.

bbc.com/ adresi içinde kısa URL:
[124.im/shykCz](https://www.bbc.com/news/124.im/shykCz)
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

Mutabakat metninin giriş kısmında, BK'nin neden sığınmacıları başka bir ülkeye göndermek istediğine ve Ruanda'nın neden mülteciler için uygun bir ülke olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır. Bu çerçevede, Suriyeli, Afgan ve Ukraynalı birçok sığınmacıya ev sahipliği yaptığı ifade edilen BK'nin, son dönemde artan düzensiz göçe karşılık yeni bir "adil ve insani iltica sistemini" teşvik etmek, yasa dışı göçü caydırmak ve zulümden kaçanlar için güvenli ve yasal yollar yaratmak istediği ifade edilmiştir. Neden Ruanda sorusuna ise, Ruanda'nın uzun yıllardır yüz binlerce mülteciye kendi isteğiyle ev sahipliği yapması, uluslararası mülteci koruma sisteminin temel ilkeleriyle tutarlı ulusal mekanizmalar sunması ve mülteci statüsü talep edenlerle ilgili olarak iş birliği ve yük paylaşımının geliştirilebilmesi hususunda açık bir politika izlemesi gibi cevaplar verilmiştir.¹³

Tarafların Hedefleri

BK'nin böylesi bir anlaşmaya yönelmesinin temelinde, sığınmacıların giderek artan sayısı karşısında yaşadığı güvenlik kaygısı yer almaktadır. Ruanda ile yapılan anlaşmaya yönelik açıklamalar yapan dönemin İçişleri Bakanı Priti Patel, hem ülkesinde hem de dünyada iltica sisteminin çökmekte olduğunu ifade ederek küresel sistemlerin ve sözleşmelerin bu krizi ele almakta başarısız olduğunu iddia etmiştir.¹⁴ Bu çöküş ve beraberinde getirdiği güvenlik kaygısı, her geçen yıl artan sığınmacı sayısı ile perçinlenmiştir. İstatistiklere göre, botlarla İngiltere'ye ulaşan düzensiz göçmen sayısı 2020 yılında 9 bin, 2021 yılında 28 bin iken bu sayı 2022'de 45 bini aşmıştır.¹⁵ Sığınmacıların neden olduğu ekonomik maliyete de söz konusu krizin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Sığınmacılar ve mülteciler için yılda yaklaşık 2,4 milyar dolar harcama yapan BK, katlanarak artan bu düzensiz insan hareketliliği ve bu hareketliliğin neden olduğu maliyet karşısında, -dönemin İngiltere Başbakanı Boris Johnson'ın da belirttiği gibi- ülkeye kimin gireceğine ve hangi şartlarda kalacağını daha sıkı kontrol etmek istemektedir. Dünyanın değiştiğini ve büyüyen bu soruna karşı yenilikçi çözümler bulmanın gerekliliğinden söz eden Patel, Ruanda ile imzalanan mutabakat zaptının, iltica sistemini yeniden dizayn etmek için bir fırsat olduğunu ifade etmiştir.¹⁶

Ruanda hükûmeti, BK ile imzaladıkları bu anlaşmayı kamuoyuna, küresel bir sorumluluk olarak göçmenlerin güvenliğine ve esenliğine önem vermelerinin bir sonucu olarak tanıtmıştır. Bu etik kaygının yanı sıra ekonomik çıkarlar da söz konusudur. Zira BK'den alınacak olan 120 milyon sterlin yalnızca sığınmacıların entegrasyon faaliyetlerine ve mesleki eğitimine harcanmayacak, aynı zamanda Ruandalıların faydalanacağı hizmetler için de kullanılacaktır.¹⁷ Ruanda'nın kendisine önemli sorumluluklar yükleyen böylesi bir anlaşmanın altına imza atmasının bir diğer nedeni olarak, -yukarıda tarihsel perspektif bölümünde vurgulandığı gibi- dış politikada BK ile ilişkilerini geliştirme hedefi gösterilmektedir. Ruanda, özel sektöre ve yabancı yatırımlara oldukça önem veren bir ülke olarak batılı ortağının bu yöndeki desteğini sürdürmesini istemektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacminin 2022 yılında -bir önceki yıla göre %11 artarak- 39 milyon sterline ulaşması, Ruanda'da kayıtlı İngiliz şirketlerinin sayısının artması ve BK'nin Ruanda Yatırım İklimi Reform Programı III aracılığıyla 4,8 milyar sterlin yatırımında bulunması gibi gelişmeler, Ruanda'nın

14 UK Government, "UK and Rwanda Migration and Economic Development Partnership", 14.04.2023.

 gov.uk/ adresi içinde kısa URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-and-rwanda-migration-and-economic-development-partnership>
Erişim Tarihi: 03.06.2023

15 UK Government, "Statistics relating to the Illegal Migration Bill", 24.04.2023.

 gov.uk/ adresi içinde kısa URL: <https://www.gov.uk/government/statistics/statistics-relating-to-the-illegal-migration-bill>
Erişim Tarihi: 03.06.2023

16 UK Government, "UK and Rwanda Migration and Economic Development Partnership", 14.04.2023.

17 Gower, Butchard ve McKinney, "UK-Rwanda Migration and Economic Development Partnership" Research Briefing.

hedeflerinin ekonomik boyutunun olumlu bir şekilde ilerlediğini göstermektedir.¹⁸ Söz konusu sığınmacı planıyla birlikte gelişen ilişkilere ivme kazandırılması hedeflenmektedir.

Mutabakat Zaptına Yönelik Ulusal ve Uluslararası Alanda Gelen Destek ve Eleştiriler

Mutabakat zaptı, imzalandığı ilk günden itibaren birçok tepkiyle karşılaşmıştır. Her iki devlet de muhalefeti ve kamuoyunu ikna etmekte zorlanmıştır. Sığınmacı planı, BK ana muhalefetteki İşçi Partisi tarafından “işe yaramaz, etik dışı ve insafsız” olarak değerlendirilmiştir.¹⁹ Ayrıca BK’deki insan hakları, mülteci ve göçmen hakları grupları ve bazı hukukçular ulusal ve uluslararası yargı organlarına itirazlarını sunarak Ruanda’nın sığınmacılar için güvenli bir yer olmadığını ifade etmişlerdir. Anlaşma’ya kamuoyundan da itirazlar yükselmiş; Cambridge, Cardiff, Leeds, Manchester, Oxford ve Londra gibi birçok şehirde plan karşıtı protestolar düzenlenmiştir.

Sığınmacı planı, Ruanda’daki muhalefet tarafından da eleştirilmiştir. Muhafif politikacılar, zengin batılı ülkelerin “göç meselelerinde uluslararası yükümlülükleri üstlenmeleri” gerektiğini söyleyerek, İngiltere’den gelen binlerce izinsiz sığınmacıyı kabul etme anlaşmasını feshedilmesini istemiştir. Bu politikacıardan biri olan Victoire Ingabire Umuhoza, Ruanda’daki yetkililerin, “başka ülkelerden gelen mültecileri veya göçmenleri ağırlamayı” teklif etmeden önce, Ruandalıların yurt dışına sığınmalarına neden olan siyasî ve sosyal sorunlarını çözmeye odaklanması gerektiğini ifade etmiştir. Ruanda’ya gelmek zorunda olan sığınmacılar ile İngiltere tarafından gönderilen sığınmacılar arasında bir ayırım yapan Ruanda Yeşil Demokratik Parti Lideri Frank Habineza ise, ilkinde desteklediklerini fakat ikincisi zengin ülkelerin, sığınmacılara karşı olan sorumluluklarını başka ülkelere para karşılığı yıkmak anlamına geldiği için buna karşı olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Habineza, Afrika’daki nüfus artış hızının da göz önünde bulundurarak, doğal kaynakların ve arazilerin mevcut durumda dahi Ruandalılar için yeterli olmadığını savunmaktadır. Bu sebeple Habineza’ya göre Anlaşma, sürdürülebilir olmaktan uzaktır.²⁰

Anlaşma ayrıca, başta BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR) olmak üzere birçok uluslararası kuruluş tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Süreci, “İngiltere’nin yükümlülüklerinin başka ülkeye ihracı” olarak yorumlayan

18 UK Government, “Trade and Investment Factsheet”, 18.05.2023.

 [assets.publishing.service.gov.uk/ adresi](https://assets.publishing.service.gov.uk/adresi) içinde kısa URL: I24.im/Ovhtsg5
Erişim Tarihi: 03.06.2023

19 BBC, “İngiltere Bazı Sığınmacıların Ruanda’ya Göndermeyi Planlıyor”, 14.04.2022.

 [bbc.com/ adresi](https://bbc.com/adresi) içinde kısa URL: I24.im/tahqAP3
Erişim Tarihi: 04.06.2023

20 Ignatius SSuuna ve Jason Burke, “Rwandan opposition criticises deal to accept UK’s asylum seekers”, *The Guardian*, 14.04.2023.

 [theguardian.com/ adresi](https://theguardian.com/adresi) içinde kısa URL: I24.im/BEjNq
Erişim Tarihi: 04.06.2023

UNHCR, BK'yi, söz konusu anlaşma ile sığınma talebinde bulunanların sığınacakları ülkeyi seçme haklarını ellerinden alarak Uluslararası Mülteci Sözleşmesi'ni ihlal etmekle suçlamıştır.²¹ Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) de BK hükûmetini, sığınma ihtiyacı olan insanları korumak için hazırlanan Mülteci Sözleşmesi'ni ihlal ederek uluslararası sorumluluklarını yerine getirmemekle suçlamıştır.²²

Ruanda planını destekleyen en dikkat çekici uluslararası aktör Danimarka olmuştur. Bu desteğin arkasında, benzer sorunlar ve benzer çözüm önerileri yatmaktadır. Dönemin Göç ve Uyum Bakanı Mattias Tesfaye'nin 20 Nisan 2022 tarihinde yaptığı açıklamada Danimarka'nın, -tıpkı İngiltere gibi- sığınmacı meselesinde "yeni bir mekanizma" kurmak amacıyla Ruanda ile temasa geçtiğini duyurmuştur. Avrupa'da yürütülen mevcut sığınmacı politikasının sürdürülebilir olmadığını savunan Tesfaye, İngiltere ile Ruanda arasında imzalanan anlaşmayı ilerici bir adım olarak değerlendirmiş ve gelecekte daha çok Avrupa ülkesinin bu tür planlara destek vermesini umduğunu belirtmiştir.²³

Sürece Dair Son Gelişmeler

Mutabakat zaptı çerçevesinde sığınmacıları Ruanda'ya götürecek olan ilk uçuşun tarihi 14 Haziran 2022 olarak belirlenmiştir. Bu tarihin açıklanmasının ardından ulusal ve uluslararası baskıların da etkisiyle konu, İngiliz Yüksek Mahkemesi'ne taşınmıştır. Yüksek Mahkeme, sığınmacı politikasının yasal olduğuna, ancak hükûmetin bazı sığınmacıların özgün koşullarını gerektiği gibi değerlendirmediklerine hükmetmiştir. Ayrıca gerekli hukuksal önlemlerin alınmaması durumunda ileride yaşanabilecek problemler hususunda İngiliz hükûmetini uyarmıştır.²⁴ Planın yasallığına dair ulusal yargı organlarınca alınan onayın ardından süreç kaldığı yerden devam etmişse de başarıya ulaşamamıştır. Zira Ruanda'ya yapılacak olan uçuş, harekât saatine dakikalar kala sığınmacıların avukatlarının başvurusuyla harekete geçen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin aldığı karar ile iptal edilmiştir.

Sürece ilişkin bir diğer gelişme ise, 16 Ocak 2023 tarihinde Yüksek Mahkeme'nin, Ruanda'ya gönderilme ihtimaliyle karşı karşıya olan kişilerin hukuki yollara başvurarak itiraz edebileceklerini hükmeden kararındır. Bu sayede anlaşmanın "yasal" olduğunu hükmeden kararın temyize götürülmesinin yolu açılmıştır.²⁵ Anlaşmanın yasallığına ilişkin davalar devam ederken ulusal ve uluslararası aktörlerce yapılan baskıların giderek daha fazla sürece etki ettiği fark edilmektedir.

21 UNHCR, "UN Refugee Agency opposes UK plan to export asylum", 14.04.2022.

[unhcr.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/JmAZq](https://www.unhcr.org/adresi-icinde-kisa-url:124.im/JmAZq)

Erişim Tarihi: 04.06.2023

22 Amnesty International, "Rwanda: Commonwealth leaders must oppose UK's racist asylum seeker deal", 17.06.2022.

[amnesty.org/ adresi içinde kısa URL: I24.im/7Vlc](https://www.amnesty.org/adresi-icinde-kisa-url:124.im/7Vlc)

Erişim Tarihi: 04.06.2023

23 Reuters, "Denmark in talks with Rwanda about asylum transfer mechanism", 20.04.2022.

[reuters.com/ adresi içinde kısa URL: I24.im/CbzVLgm](https://www.reuters.com/adresi-icinde-kisa-url:124.im/CbzVLgm)

Erişim Tarihi: 04.06.2023

24 BBC, "İngiltere Yüksek Mahkemesi sığınmacıları Ruanda'ya gönderme planını hukuka uygun buldu", 19.12.2022.

[bbc.com/ adresi içinde kısa URL: I24.im/XdeT6zZ](https://www.bbc.com/adresi-icinde-kisa-url:124.im/XdeT6zZ)

Erişim Tarihi: 04.06.2023

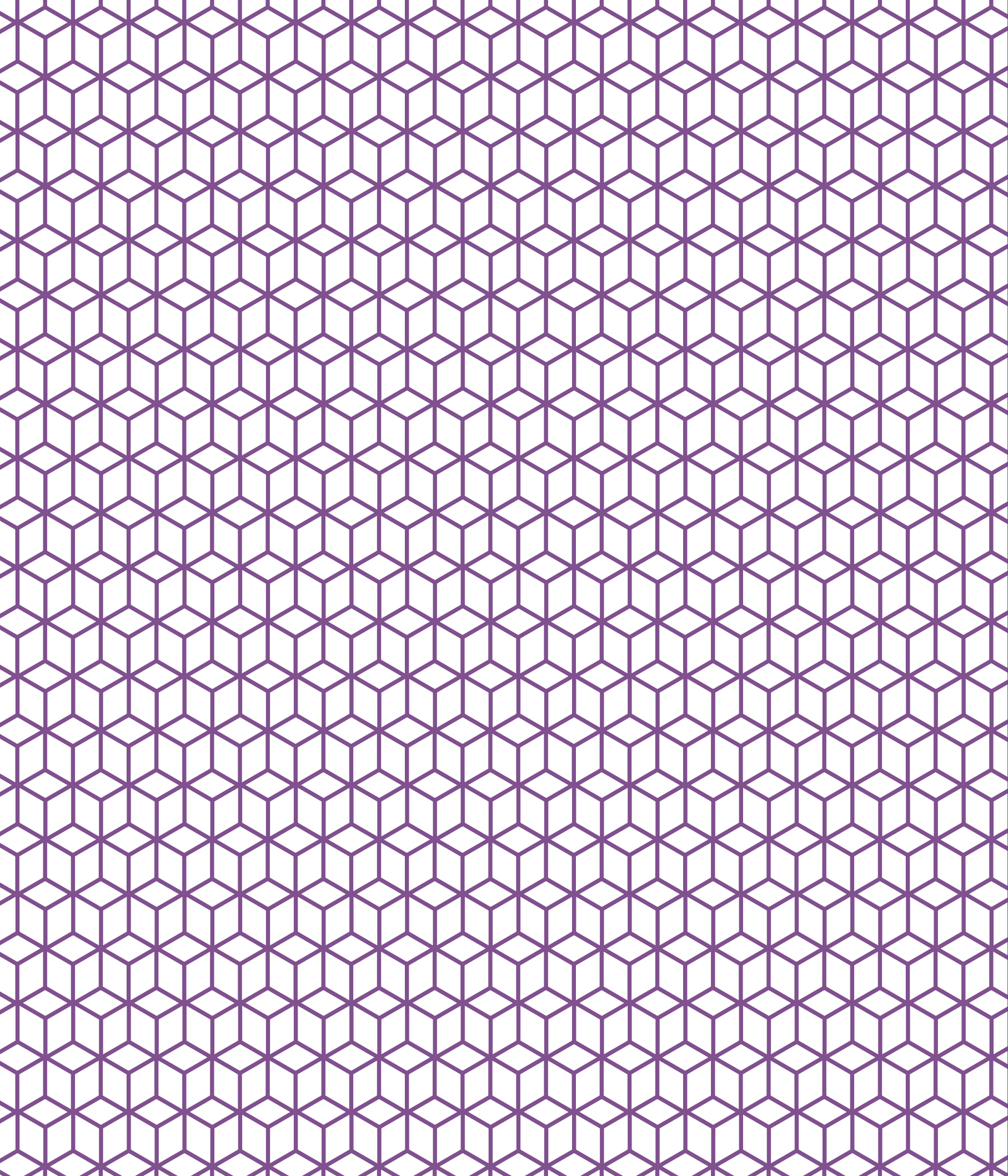
25 Reuters, "London court allows appeal over UK's Rwanda migrant plan", 17.01.2023.

[reuters.com/ adresi içinde kısa URL: I24.im/vdABa](https://www.reuters.com/adresi-icinde-kisa-url:124.im/vdABa)

Erişim Tarihi: 04.06.2023

Sonuç

Her ne kadar Haziran 2023 tarihi itibarıyla uygulamasına dair herhangi bir somut adım atılmamış olsa da -tüm tartışmalara ve tepkilere rağmen- Ruanda planının hayata geçirilmesi durumunda tarafların siyasî ve ekonomik kazanım elde edecekleri açıktır. Ruanda, BK ile geliştirdiği ilişkilerin de katkısı ile uluslararası alandaki etkisini artırırken, BK da üzerindeki mülteci baskısını ve güvenlik kaygısını azaltacaktır. Ayrıca plan uygulanabilirse, Danimarka örneğinde olduğu gibi, diğer Avrupa ülkeleri için bir emsal teşkil etmesi muhtemeldir. Bu plan, aynı zamanda, Ruanda gibi ekonomik kaygılarla sığınmacılara ev sahipliği yapmak isteyen devletlerin de ortaya çıkmasına ve artmasına neden olabilir. Buna karşın ulusal ve uluslararası baskılar ve yargı tarafından alınan kararlar planın başarılı bir şekilde uygulamaya konulma ihtimalini düşürmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, Ruanda'nın insan hakları sicili göz önünde bulundurularak yapılan eleştiriler ve planın uluslararası mülteci hukukuna aykırılık veya saygısızlık olarak değerlendirilen kısımları, planın uygulanmasını yasal olarak zorlaştırmaktadır. İngiliz politikacılar, plan yürürlüğe girmese bile caydırıcı bir etkisinin olacağını düşünmüştür; fakat güncel veriler bu düşünceyi desteklememektedir. Zira botlar ile İngiltere'ye ulaşan sığınmacı sayısı anlaşmanın imzalanmasından sonra artış göstermeye devam etmiştir. Bu da göstermektedir ki, BK hükûmetinin savunduğunun aksine plan, göçmenler üzerinde caydırıcılık etkisi göstermemektedir.

2022 Yılında Afrika'da İsrail ile “Normalleşme” Süreçleri: Fas, Çad ve Sudan

Şeymanur Sultan Bozanlar*

İsrail, 1948 yılında varlığını ilan edişinin ardından uluslararası toplumda tanınma ve kabul görme arzusu ile çeşitli ülkelerden destek görme arayışına girmiştir. Fakat, tüm dünyadan beklediği yönde yaklaşım görememiştir. Bu bağlamda, Afrika ülkelerinin 1948 yılından beri İsrail ile ilişkilerinde de birçok kez değişim gözlemlenmiştir. Başlangıçta birçok Afrika ülkesi İsrail'e sempati duymuş, bağımsızlık mücadelelerinde İsrail'i potansiyel bir müttefik olarak görmüştür. Ancak bu sempati, 1960 ve 1970'lerde İsrail'in, Güney Afrika'daki Apartheid hükûmetini desteklemesi ve 1973 yılında gerçekleşen Yom Kippur Savaşı sonrasında azalmış ve birçok Afrika ülkesinin İsrail'i boykot etmesine yol açmıştır. 1980'lere gelindiğinde, çoğu Afrika ülkesi İsrail ile diplomatik bağlarını koparmış ve ekonomik yaptırımlar uygulayarak İsrail'e yönelik daha geniş çaplı bir uluslararası boykota katılmıştır.

İsrail karşıtı ve Filistin'i destekleyici politikalar, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun 2016 yılındaki Afrika ziyaretlerine kadar sürmüştür. Netanyahu'nun gerçekleştirdiği ziyarette kıtanın sorunlarına yönelik vaatler ve güvencelerle gelmesi, Afrika ülkelerinin İs-

* Yüksek lisans öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kudüs Çalışmaları; Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Kuzey Afrika Çalışmaları. seymanursultan.bozanlar@student.asbu.edu.tr

rail politikalarının güncellenmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim İsrail, 19 yıllık bir aradan sonra Afrika Birliği'ne gözlemci üye olarak yeniden katılmıştır.¹ Bu gelişmeyle, İsrail'in Afrika ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurmasına kapı aralanmıştır. Öyle ki, 2019 yılında Netanyahu'nun Çad, Uganda, Kenya, Etiyopya da dâhil olmak üzere birçok Afrika ülkesine yaptığı ziyaret kapsamında, güvenlik, tarım ve sağlık alanlarında iş birliğini artırmaya yönelik çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Her ne kadar tüm Afrika ülkeleri İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmuş olmasa ve "normalleşme" konusu Afrika'da hassas ve tartışmalı bir konu olmaya devam etse de çeşitli ülkelerin İsrail ile ilişkilerinde ciddi bir yol katettikleri görülmektedir. Afrika ülkelerinin İsrail'e yönelik politikalarındaki bu değişim özellikle kıtada artan ekonomik, güvenlik ve diplomatik çıkarları gibi çeşitli faktörlerle ilgiliyken, yabancı yatırım, teknoloji ve gelişmiş ekipmanlara yönelik arzu ve bazılarının terörle mücadele ve diplomatik yalnızlıktan kurtulma hedefinde İsrail'i müttefik olarak görmeleri de dikkat çekmektedir. 2022 yılında ise İsrail ile ilişkiler konusunda özellikle Fas, Çad ve Sudan'ın hamleleri dikkat çekmektedir. Nitekim son yıllara kadar İsrail ile diplomatik ilişki kurmayan ve diyalogu reddeden bu Müslüman üç ülke İsrail ile ilişkilerini tesis etmeye yönelik ciddi adımlar atmışlardır.

Bu çalışmada, 2022 yılı boyunca Fas, Çad ve Sudan özelinde Afrika ülkelerinin İsrail politikalarındaki dönüşümün arka planı ve temel sebepleri mercek altına alınmaktadır. Bu bağlamda, Afrika'nın Filistin-İsrail sorununa yaklaşımı, İsrail'in Afrika'da etkin olma arzusu ile Fas, Çad ve Sudan'ı İsrail ile ilişkilerini normalleştirmeye iten sebepler ve süreç incelenmektedir.

Afrika-İsrail İlişkilerinin Dönüşümü

İsrail, 1950'ler ve 1960'lar boyunca, bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Nitekim 1950'ler ve 1960'lar Afrika kıtasının İsrail ile ilişkilerinin hızla geliştiği ve karşılıklı iş birliği taleplerine dayalı olduğu bir dönem olmuştur. İsrail, Arap ülkelere karşı mücadelesinde Afrika'yı potansiyel bir müttefik olarak görmekteydi. İsrail'in kıtadaki diplomatik ilişkileri, sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanan ilk Afrika ülkesi olan Gana ile diplomatik ilişkiler tesis etmesiyle başlamıştır.² İyi bir seyirde devam eden ilişkiler 1960'ların sonuna kadar sürmüştür. Ancak 1967 ve 1970 yıllarına gelindiğinde, 1967'deki 6 Gün Savaşı ve 1973'deki

¹ J. Peter Pham, "Israel's African Comeback", *Jerusalem Strategic Tribune*, Ağustos 2021.

jstribune.com/ adresi içinde kısa URL: t24.im/k4WQFPf
Erişim Tarihi: 25.05.2023

² Abdelraouf Arnaout, "Israel eyeing ties with Africa in exchange for know-how", *Anadolu Ajansı*, 28.11.2018.

aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL: t24.im/v748
Erişim Tarihi: 01.06.2023

Yom Kippur Savaşı başta olmak üzere Filistin ile yaşanan savaşlar ve Körfez Arap ülkelerinin ilan ettiği petrol ambargosunun ardından Arap devletleriyle dayanışma içerisinde olan çoğu Afrika ülkesi, İsrail ile diplomatik ilişkilerini sona erdirmiştir. Afrika ülkelerinin İsrail ile ilişkilerini kesmesinde Arap devletleriyle dayanışma içinde olmalarının yanı sıra İsrail'in Apartheid rejime olan desteği de etkili olmuştur. İkili ilişkilerin yanı sıra, İsrail'in de bir parçası olduğu Afrika Birliği Örgütü (*Organization of African Unity – OAU*) de İsrail ile diplomatik bağlarını kesme kararı almıştır.

İsrail'in kıta ile ilişkilerinin ciddi manada zarar görmesine rağmen Afrika-İsrail ilişkileri tamamen sona ermemiştir. Afrika'daki güvenlik endişeleri ve ekonomik sıkıntılar, kıtadaki bazı devletlerin İsrail ile bağlarını sürdürmesine sebep olmuştur. Özellikle de Netenyahu'nun 2019 yılında pek çok Afrika ülkesini ziyaret etmesi sonucu Çad ve Gana gibi ülkelerle ikili ilişkiler aktif bir şekilde yenilenmiştir.³ Netenyahu'nun Afrika açılımı, İsrail'in Sudan ve Fas ile diplomatik ilişkiler kurmasının kilit başarılarından biri olarak görülebilir. Nitekim, İsrail-Afrika ilişkilerinin resmî olarak iyileşmesi ve önemli bir boyuta ulaşması, İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri ve ABD arasında ortak bir bildiri olan İbrahim Anlaşmaları'nın sırasıyla Ekim ve Aralık 2020'de Sudan ve Fas'ı da kapsayacak şekilde genişletilmesiyle başlamıştır. Bu bağlamda takip eden başlıkta söz konusu üç ülkenin İsrail ile diplomatik ilişkilerini geliştirmesine odaklanılacaktır.

Fas, Çad ve Sudan'ın İsrail ile Diplomatik İlişkilerini Geliştirmesi

Fas, Aralık 2020'de İsrail ile ilişkilerini "normalleştirdiğini" açıklayan ilk Afrika ülkesi olmuştur. Bu hamle, daha önce Filistin davasına verdiği destekle karakterize olan ülkenin dış politikasında önemli bir değişim olarak görülmektedir. İsrail ile Fas ilişkileri hem dostane hem de hasmane bir seyirde olmuştur. 1993 yılındaki Oslo Anlaşmaları öncesinde İsrail ile belirli bir düzeyde resmî bağlara sahip olan birkaç Arap ülkesinden biri olan Fas, Filistin davasının güçlü bir destekçisiyken, Aralık 2020'de ABD'nin öncülük ettiği ve İsrail'in Arap ve Müslüman ülkelerle ilişkilerini normalleştirmeyi hedefleyen İbrahim Anlaşmaları kapsamında İsrail ile diplomatik ilişki kuran dördüncü Arap ülkesi olmuştur.⁴ Fas'ın Batı Sahra meselesinde ABD'den destek görmesi, bu anlaşmalara dahilinde belirleyici olmuştur. Bu sebeple Fas ve İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin büyük ölçüde ABD etkisi al-

³ Irit Back, "Israel-Africa Relations: New Challenges and Opportunities", *Institut Montaigne*, 06.04.2022.

 institutmontaigne.org/ adresi içinde

 kısa URL: l24.im/Px7vCH

Erişim Tarihi: 29.05.2023

⁴ Steve Holland, "Israel, Morocco agree to normalize relations in latest U.S.-brokered deal", *Reuters*, 10.11.2020.

 reuters.com/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/KL5d39

Erişim Tarihi: 02.06.2023

tında olduğunu söylemek mümkündür. 22 Aralık 2020'de ABD-İsrail heyeti Fas'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret, Fas Krallığı ile İsrail arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin açılışını resmîleştiren bir Ortak Deklarasyon ile sonuçlanmıştır. İmzalanan anlaşma dâhilinde ikili ilişkilerin pek çok alanda yoğunlaşmasıyla, İsrail ve Fas arasında doğrudan uçuşlar başlamış, Afrikalı diplomatik heyetler İsrail'e ziyaret gerçekleştirmeye başlamıştır. Her iki ülke de irtibat büroları açmayı ve büyükelçi gönderme konusunda anlaşarak siyasî angajman ve diyalogu taahhüt etmiştir. Bu çerçevede, 26 Temmuz 2022'de İsrail Adalet Bakanı Gideon Sa'ar, Faslı mevkidaşı Abdullatif Vehbi ile adalet bakanlıkları arasında iş birliğine yönelik mutabakat zaptı imzalamıştır. Faslı üst düzey yetkililerle bir araya gelen Sa'ar, bu kapsamda, Bütçeden Sorumlu Bakan Fevzi Lakca'yla gerçekleştirdiği görüşmede, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticarî iş birliğini güçlendirmenin yollarını ele almıştır.⁵

Ekonomik bağlamda da 2022 yılında ilişkiler ivme kazanmıştır. İsrail ile Fas arasındaki ticaret 2022 yılında, 2021 yılına kıyasla %160 artışla 180 milyon dolara ulaşmıştır. 2022 yılında İsrail'in Fas'a ihracatı 40 milyon dolar, Fas'tan ithalatı ise 140 milyon dolar olarak açıklanmıştır.⁶ Diplomatik ve ekonomik ilişkilere ek olarak kültürel bağlamda da ikili ilişkilerde ilerleme kat edilmiştir. Nitekim 27 Temmuz 2022'de İsrail ve Fas ulusal voleybol federasyonları bir iş birliği anlaşması imzalamıştır.⁷ İki ülke arasında İbrahim Anlaşmaları'ndan beri yakınlaşan ilişkilerin 2022 yılında da ivme kazandığı görülmektedir.

Tıpkı Fas gibi Filistin davasını destekleyen Çad'ın İsrail politikası da son yıllarda önemli değişiklikler geçirmiştir. Çad ve İsrail 1960 yılında, Çad'ın Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra diplomatik ilişkiler tesis etmiştir. O dönemde İsrail Çad'a askerî ve ekonomik yardım sağlamış ve karşılığında Çad da İsrail'in Birleşmiş Milletler'deki pozisyonunu desteklemiştir. Ancak Çad da tıpkı kıtadaki diğer ülkeler gibi 1970'lerde İsrail ile bağlarını koparmıştır. Diplomatik ilişkileri bozursa da iki ülke, gayriresmî ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Çad-İsrail ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası, 1990 yılında Devlet Başkanı İdris Debi'nin göreve gelmesiyle yaşanmıştır. Çad'ın uluslararası ittifaklarını çeşitlendirmek isteyen Debi, İsrail ile angajman politikası izlemiştir. İki ülke ilişkilerindeki değişimin somut örneği, Kasım 2018'de Çad Devlet Başkanı İdris Debi'nin İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret olarak değerlendirilebilir.⁸ İlk kez Çadlı bir lider tarafından yapılan bu ziyaret, 1972'de kesilen ilişkilerin yeniden

5 Said el-Halti, "Fas ile İsrail arasındaki normalleşme sürecinin hedefi Afrika mı?", *Anadolu Ajansı*, 05.08.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/OHbPmj
Erişim Tarihi: 30.05.2023

6 Safaa Kasraoui, "Morocco-Israel Trade Reaches Nearly \$29 Million as of April", *Morocco World News*, 04.06.2023.

 morocoworldnews.com/ adresi içinde
 kısa URL: I24.im/qtA0Haf
Erişim Tarihi: 02.06.2023

7 Rina Bassist, "Israeli ministers fast-track deepening of ties with Morocco", *Al-Monitor*, 16.08.2022.

 al-monitor.com/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/J7KBZr
Erişim Tarihi: 02.06.2023

8 Al Jazeera, "Chad's Idriss Deby in first-ever visit to Israel", 25.11.2018.

 aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/Jc3a9
Erişim Tarihi: 03.04.2023

Fas İsrail İçişleri Bakanı Ayelet Shaked, resmi temaslarda bulunmak üzere geldiği Fas'ın başkenti Rabat'ta, Fas Dışişleri Bakanı Nasır Burita ile bir araya geldi.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

kurulmasına sebebiyet verdiği için önem taşımaktadır. Nitekim bu hamle, İsrail'in Afrika ve Orta Doğu'daki Müslüman çoğunluklu ülkelerle ilişkilerini geliştirme uğraşında atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu ziyaret ile Debi, İsrail'i ziyaret eden ilk Çad Cumhurbaşkanı olmuştur. Çad Cumhurbaşkanı Debi, kasım ayındaki İsrail ziyaretinde Netanyahu ile tarım alanında iş birliği, terörle mücadele, sınır güvenliği ve teknoloji konularını görüşmüştür. 2019 yılının Ocak ayında İsrail ve Çad, diplomatik ilişkilerin yenilendiğini duyurmuştur.

2022 yılına gelindiğinde ise İsrail Büyükelçisi Ben Bourgel, Çad Cumhurbaşkanı Muhammed İdris Debi İtno'ya güven mektubunu sunmuştur. Büyükelçinin, ekibiyle beraber iklim değişikliği, tarım, su yönetimi ve sağlık gibi alanlarda iki ülke arasındaki iş birliğini güçlendirmek için çalışacağı bildirilmiştir. Resmî ilişkilerin gelişmesiyle beraber güvenlik iş birlikleri öne çıkmıştır. Nitekim terörle mücadele konusunda İsrail, Çad'ın öne çıkan bir müttefiki konumunda olmuştur. Ayrıca Çad ve İsrail ekonomik bağlarını da arttırmıştır. İsrail Çad'a tarım, su yönetimi ve teknoloji konularında uzmanlık sağlamıştır. İki ülke ticaret ve yatırımı teşvik etmek için anlaşmalar imzalamıştır. Bunlara ek olarak İsrail, Çad'daki altyapı projelerine yatırım yapmıştır. 2022 yılındaki gelişmeler 2023'te Çad'ın İsrail'de büyükelçilik açmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, 2019'dan beri üzerinde çalışılan ilişkilerin sonuç verdiği görülmektedir.

Ekim 2020'de İbrahim Anlaşmaları kapsamında İsrail ile diplomatik ilişki kuran üçüncü Arap ülkesi olan Sudan'ın İsrail politikasında ise ciddi manada bir değişim görülmektedir. Sudan'ın İsrail'e yönelik tarihî düşmanlığı, İsrail ile müzakereye tamamen karşı olması ve Filistin direnişinin destekçisi olarak öne çıkması göz önüne alındığında "normalleşmeye" yönelik bu adım büyük bir öneme sahiptir. İsrail'in Sudan'a verdiği önem, Sudan'ın bağımsızlığının öncesine dayanmaktadır. 1951 yılında İsrail, Sudan'ın başkenti Hartum'a 50 kişilik bir ticaret heyeti göndermiştir. Bu temasla birlikte İsrail, Mısır ile birleşme projesine karşı çıkan Sudan Ümmet Partisi başta olmak üzere çeşitli Sudanlı siyasî parti ve örgütlerle iletişim kurma fırsatı bulmuştur.⁹ İbrahim Abbud'un 1958'den 1964'e kadar Sudan'ı yönettiği dönemde Sudan, geleneksel ve Arap merkezli bir politika benimseyerek Mısır'a yakın bir politika izlemiştir. Bu sebeple de 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır'ı destekleyen Sudan, 1972'den bu yana İsrail ile ilişkilerini kesmiştir. Ayrıca Abbud rejimi altında Sudan, Temmuz 1958'de İsrail'i boykot eden bir yasa çıkarmıştır. Çıkarılan yasa, bireylerin İsraili kişi ya da kuruluşlarla anlaşma yapması ve İsrail ürünlerinin ülkeye girişini ya da ticaretini yasaklamaktaydı.¹⁰ İsrail'e karşı politikaların yanı sıra Sudan'ın İsrail ile kötü ilişkileri söz konusu olduğunda 1967 yılında ilan edilen Hartum Bildirgesi öne çıkmaktadır. 29 Ağustos - 1 Eylül 1967 tarihleri arasında Sudan'ın başkenti Hartum'da düzenlenen dördüncü Arap zirvesinde "üç hayır" olarak bilinen kararlar alınmıştır. Üç hayır; İsrail ile barış yapılmaması, İsrail'in tanınmaması ve İsrail ile müzakere edilmemesini içermekteydi. Bu kararlar, genellikle Arap dünyasının 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndaki yenilgilerine rağmen İsrail ile ilişki kurmayı reddettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Sudan, 1989'dan 2019'a kadar süren Ömer el-Beşir döneminde ise İsrail hükûmetini tanımama ve onunla ilişki kurmama politikasını sürdürmüştür. El-Beşir yönetiminde Sudan, Filistin davasını desteklemeye devam etmiş ve Filistin halkının kendi kaderini tayin etme ve bağımsız bir devlet kurma mücadelesinde onlarla dayanışma içinde olduğunu ifade etmiştir. Hükûmet, İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında yerleşim birimleri inşa etmesi ve Filistinli sivillere karşı güç kullanması gibi eylemleri kınamıştır. 2019 yılında ülkede gerçekleşen askerî devralmaya kadar İsrail ile ilişkiler kurulmamıştır. Sudan'ın İsrail ile resmî ilişkileri, Fas örneğinde olduğu gibi 2020 yılında imzalanan İbrahim Anlaşmaları'yla başlamıştır. Ancak bir zamanlar İsrail ile ilişkilerin kurulmasının söz konusu bile olmadığı, İsrail'in saldırı-

⁹ Abdulgani Bozkurt, Mayada Kamal Eldeen, "Normalization of Sudanese and Israeli Relations: From Hostility to Pragmatic Conciliation", *İçtimaiyyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, No 1, 2022, s. 327-343.10

¹⁰ Bozkurt ve Eldeen, "Normalization of Sudanese...", s. 327-343.

larına karşı Hartum sokaklarında büyük çaplı gösterilerin yapıldığı ve Amerikan Büyükelçiliği önünde oturma eylemlerinin sıkça yaşandığı düşünüldüğünde, Sudan'ın İsrail ile ilişkileri "normalleştirme" çabaları ayrı bir önem taşımaktadır.

İlişkileri iyileştirme kararı, Sudan'ın uluslararası izolasyondan kurtulma, ekonomik avantajlara erişim sağlama ve bölgesel konumunu iyileştirme arzusu gibi faktörlerin bir araya gelmesinden kaynaklanmıştır. İki ülke, 2020 yılında başlayan ilişkilerin ardından büyükelçi atama ve karşılıklı doğrudan uçuşların başlatılması konuları üzerine taahhütlerini bildirmişlerdir. İsrail ayrıca Sudan'a ekonomik yardım ve yatırım fırsatları sağlama sözü vermiştir. 2021'de ise Sudan, İsrail'e yönelik 1958 yılından beri yürürlükte olan boykot yasasını kaldırmıştır ki bu adım "normalleşme" sürecini daha da sağlamlaştırmıştır.¹¹

Şubat 2022'de ise İsrail'in Çad'da büyükelçilik açma duyurusunun ardından İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohen'in; Dışişleri Bakanlığı Genel Müdürü Ronen Levi, Dışişleri Bakanlığı Genel Müdür Yardımcısı ve Afrika Bölümü Başkanı Sharon Bar-Li, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı MASHAV Başkanı Einat Shlain ve Dışişleri Bakanlığı Hukuk Danışmanı Dr. Tal Becker'den oluşan üst düzey bir heyete başkanlık ederek Sudan'a gerçekleştirdiği ziyareti, diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi kapsamında atılmış büyük bir adımdır.¹² ABD'nin desteğiyle gerçekleşen bu ziyaret, "tarihî" olarak kabul edilmiştir. Ziyaret kapsamında Sudan Ordusu Lideri General Abdulfettah el-Burhan tarafından Sudan'da ağırlanan Eli Cohen ve Sudanlı mevkidaşı Ali el-Sadık arasında bir görüşme gerçekleştirilmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin "normalleşmesi" yönünde ilerlemede mutabık kalındığı açıklanmıştır. Ayrıca Cohen'in Sudanlı General Abdulfettah el-Burhan ve Savunma Bakanı Yasin İbrahim'in de aralarında bulunduğu üst düzey Sudanlı yetkililerle gerçekleştirdiği görüşmelerde güvenlikle ilgili konularda bir mutabakat zaptı imzalanmış ve Cohen, Sudanlı liderleri İsrail'i ziyaret etmeye davet etmiştir.¹³ Sudan'ın İsrail'i tanımayı ve İsrail ile barış veya müzakereyi kesin bir şekilde reddeden Hartum Bildirgesi'ne ev sahipliği yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, Tel Aviv ile ilişkilerin iyileştirilmesi, kıtadaki diğer ülkeleri de bu bağlamda teşvik etme potansiyeli oluşturduğu için önem taşımaktadır.

11 Hamza Hendawi, "Sudan drops 1958 Israel boycott law in 'historic step' towards normalisation", *The National News*, 20.04.2021.

 thenationalnews.com/ adresi içinde

 kısa URL: I24.im/oztRK6

Erişim Tarihi: 04.06.2023

12 Mohammed Amin, "Sudan's military leader meets with Israeli foreign minister", *Anadolu Ajansı*, 03.02.2023.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:

 I24.im/OqoLEs5

Erişim Tarihi: 04.04.2023

13 Toi Staff, "First Israeli minister makes Sudan visit after normalization", *The Times of Israel*, 26.01.2021.

 timesofisrael.com/ adresi içinde kısa URL:

 I24.im/MxV1Qn

Erişim Tarihi: 17.06.2023

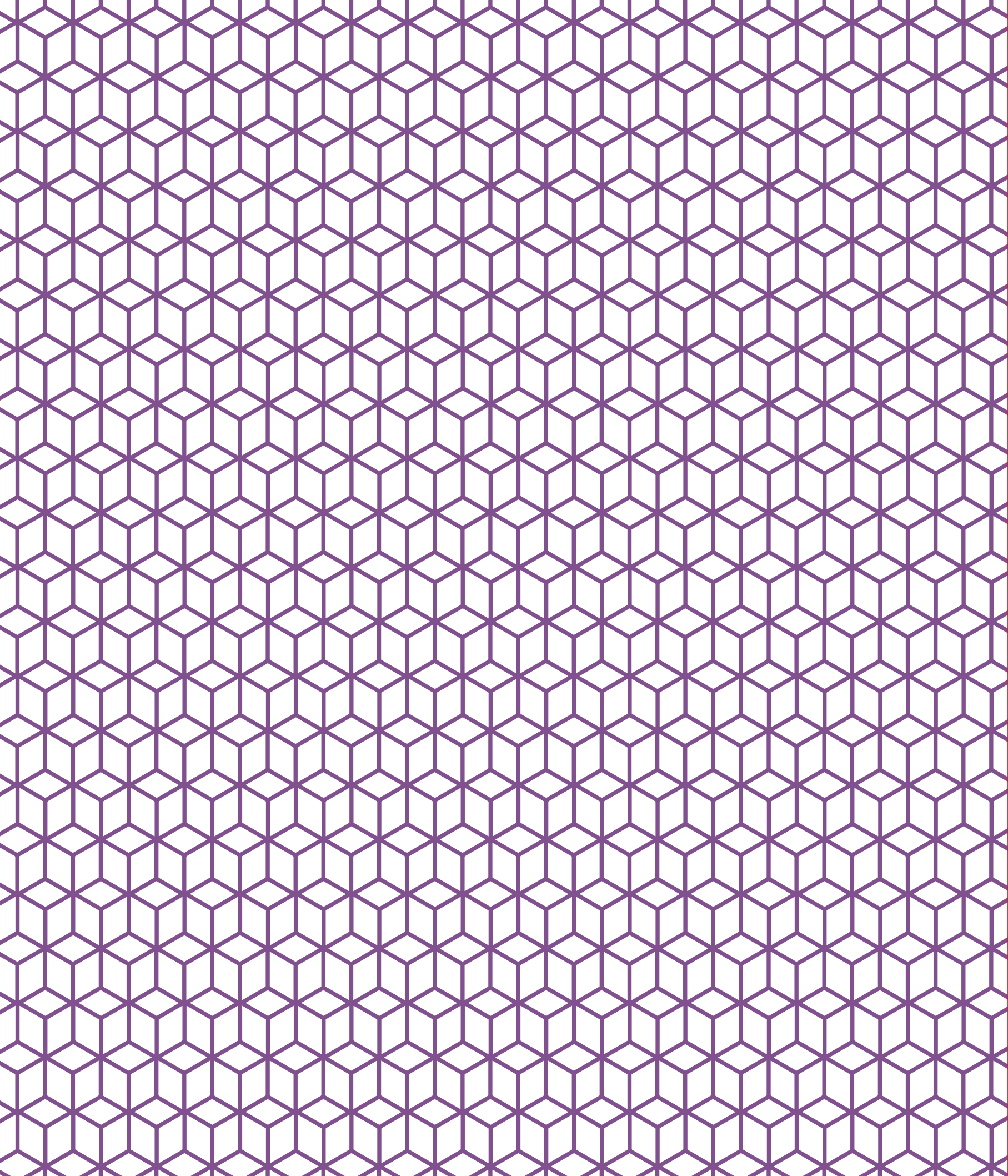
Sonuç

2022 yılında Fas, Çad ve Sudan'ın İsrail ile “normalleşme” süreçlerine yönelik adımlar atması, Afrika-İsrail ilişkilerinde önemli bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu ülkelerin önceden Filistin'e destek veren politikalarından vazgeçerek İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmaları, siyasî ve ekonomik çıkarların yanı sıra güvenlik endişeleri ve teknolojik iş birliği fırsatlarından kaynaklanmaktadır. Özellikle İsrail'in eski Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun 2019 yılında gerçekleştirdiği Afrika ziyareti ve çeşitli alanlarda yapılan iş birliği taahhütleri, ilişkiler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Netanyahu'nun kıtaya yönelik çabaları ve planları resmî olarak 2020 yılında Fas ve Sudan'ın İbrahim Anlaşmaları'nı imzalayarak İsrail ile diplomatik ilişkilerini duyurmasıyla sonuç vermiştir.

“Normalleşme” sonrası ise 2022 yılı boyunca Fas, Çad ve Sudan özelinde İsrail ile ilişkiler önemli bir ivme kazanmıştır. 2022'de Fas ve İsrail arasındaki ticaret hacmi önemli ölçüde artmış ve ikili ticaret, 2022 yılında 180 milyon dolara ulaşmış, Ayrıca, İsrail ve Fas ulusal voleybol federasyonları arasında iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişmeler, ekonomik ve kültürel iş birliğinin güçlenmeye devam ettiğini göstermektedir. Fas'ın yanı sıra Çad'da açılan İsrail büyükelçiliği de önem taşımaktadır. Nitekim, diplomatik bağlamda atılan bu adımın ardından güvenlik ve askerî bağlamda kurulan ittifak öne çıkmıştır. İyileşen ilişkiler Çad'ın 2023 yılında İsrail'de büyükelçilik kararı almasına sebep olmuştur. Bu durum, ilişkilerin daha da derinleştiğini ve resmî düzeyde güçlendiğini göstermektedir. Fas ve Çad gibi Filistin davasına destek veren ve İsrail ile 2020 yılına kadar ilişki tesis etmeyen Sudan'ın da İsrail'e yönelik hasmane duruşunun yerini diplomatik ziyaretler almıştır. Bu bağlamda, İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohen'in Sudan ziyareti önem taşımaktadır. Öyle ki, İsrail ile müzakereyi dahi reddeden Sudan'ın diplomatik bağ kurması, kıtadaki Müslüman ülkelerin İsrail politikalarını etkileme potansiyeline sahip bir gelişmedir. Fas, Çad ve Sudan gibi Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde İsrail ile ilişkilerde görülen değişimler, Filistin davasına verilen destek ve siyasî angajman açısından önemli bir değişimi temsil etmektedir.

Negev Zirvesi Fas Dışışleri Bakanı Nasser Bourita, İsrail'in ev sahipliğinde düzenlenecek Negev Zirvesi'ne katılmak üzere, İsrail'in Negev bölgesine ulaştı.

Almanya'nın Afrika'dan Yağmalanan Tarihî Eserleri İade Etme Kararı

Tuğrul Oğuzhan Yılmaz*

Berlin Konferansı'ndan (1884-1885) sonra Afrika talanına dâhil olup Togo (Togoland), Kamerun, Namibya (Alman Güneybatı Afrika-sı) ile Tanganyika (Tanzanya), Burundi ve Ruanda'yı (Alman Doğu Afrikası) sömürgeleştiren Almanya, diğer Avrupa devletlerinin yaptığı gibi, Afrika halklarının beşerî ve kültürel varlıklarını yağmalamıştır. Almanların kıtaya yerleşmeden önce ülkelerindeki Afrika'ya özgü nesnelerin sayısı 3361 iken, sömürge döneminde bu sayı 50 binin üzerine çıkmıştır.¹ İngiliz koleksiyoncular tarafından 1897'de yağmalandıktan sonra Almanya'ya satılan ve günümüzde Linden (Stuttgart), Rothenbaum (Hamburg), Rautenstrauch-Joest (Köln), Etnoloji (Berlin) ve Etnografya (Dresden ve Leipzig) müzelerinde sergilenen yalnızca Nijerya ile Benin'e ait 1100 adet tarihî eser bulunmaktadır.²

Almanya'nın yağmaladığı kültürel miras arasında Tanzanya'daki kabile şeflerinden Mkwawa'nın kafatası ve ayaklandığı için bedeni parçalanarak Berlin'e götürülen Chaga kabilesinin lideri Mangi Meli'nin kalıntıları ile 8000 kemik de bulunmaktaydı. Bu katliam ve yağma eylemleri, Afrika'da toplumsal travmalara yol açmıştır. Yerel

* Doktora Adayı, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı,

tuğrul.oguzhan.yilmaz@gmail.com

1 Jacob Kushner, "In Germany, a New Museum Stirs up a Colonial Controversy", *National Geographic*, 18.12.2020.

nationalgeographic.co.uk/ adresi içinde

kısa URL: l24.im/nkGtC

Erişim Tarihi: 05.05.2023

Teoman Ertuğrul Tulun, "Alman Koloni Döneminin Mirası: Tanzanya ve Humboldt Forumu", *AVİM*, 08.02.2021.

avim.org.tr/ adresi içinde kısa URL:

l24.im/Com12

Erişim Tarihi: 05.05.2023

2 hurriyet.com.tr/ adresi içinde kısa url:

l24.im/fr4t

Erişim Tarihi: 05.05.2023

inanişâ göre, Mangi Meli'nin parçaları usulüne uygun gömülmediği için kendisinin ölümünden bu yana Tanzania'ya yeteri kadar yağmur yağmamaktadır.³

Güneybatı Afrika'da 1893'te Almanlara karşı ayaklanan Nama kabilesinin liderlerinden Hendrik Witbooi'nin eşyaları da çalınanlar arasındadır.^{4 5} 1902'de Stuttgart'taki Linden Müzesi'ne bağışlanan Witbooi'nin kişisel eşyaları arasında bir İncil ve kırbaç; Namibya'dan çalınanlar arasında ise 23 adet mücevher, araç gereç ve moda ürünlerini mevcuttur. Yine kuzeybatı Kamerun'da bir Alman subayı tarafından çalınan ve Nso halkı için büyük önem taşıyan ana tanrıça Ngonso'nun heykeli, Berlin'e taşınanlar arasındadır. 1905 ile 1907 yılları arasındaki Maji Maji İsyanı sırasında ise Tanzania'dan çeşitli objelerin yağmalandığı bilinmektedir.⁶ Alman Profesör Leo Frobenius liderliğindeki heyetin Etiyopya ve Eritre'de yürüttüğü arkeolojik çalışmalar, bu bölgedeki eserlerin yağmalanması ile neticelenmiştir.⁷ Uzun yıllar Afrika kültürel mirasını talan eden Almanların⁸ günümüzde yeni politikalar uygulamaya koydukları görülmektedir. Bu bağlamda, çalınan eserlerin son zamanlarda iadesi gündeme gelmiş ve bu konuda ciddi bir kamuoyu oluşmuştur.

Kültürel Mirasın İade Kararı ve Humboldt Forum

Almanya Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Bakanı Heidemarie Wiecek-Zeul, 2004'teki Windhoek ziyaretinde, "Almanya'nın tarihî, siyasî, etik ve ahlaki sorumluluğunu ve suçunu kabul ettiğini" dile getirmiştir. Kaldı ki, The Nordic Africa Institute'den Prof. Dr. Henning Melber ile Universität Hamburg'dan Prof. Dr. Jürgen Zimmerer'in tabiriyle Berlin hükûmeti, geçmişte Afrika'da yapılan eylemlerle yüzleşme kararlığı göstermiştir. Her ne kadar Almanlar, davacılarla uzlaşmak için dolaylı kalkınma yardımlarına devam etse de Namibya'nın tazminat talebini geri çevirmişlerdir.⁹

İlerleyen yıllarda sanat evi Humboldt Forum'da yapılan sergiler sayesinde eserlerin iadesi için belirli girişimlerde bulunulmuştur. Ayrıca kıta ülkelerinin talepleri doğrultusunda arkeoloji, kültürel altyapıya katılım ve müze yönetimi eğitimi gibi konularda da karşılıklı iş birliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır. Zira 12 Haziran 2013'te temelleri atılan, Müzeler Bölgesi'nin tam ortasında yer alan ve 700 milyar avroya mal olan Humboldt Forum, ülkenin sömürgeci temellerinin bir yansıması olarak Berlin Sarayı'nın bir kopyası şeklinde inşa edilmiştir.¹⁰

3 Tarisai Ngangura, "The Colonized World Wants Its Artifacts Back", *Vice*, 07.12.2020

[vice.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.vice.com/tr/adresi-icinde-kisa-url)

l24.im/g9Td

Erişim Tarihi: 05.05.2023

Tulun, "Alman Koloni Döneminin Mirası: Tanzania ve Humboldt Forumu".

4 [dw.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.dw.com/tr/adresi-icinde-kisa-url)

l24.im/R5wGV

Erişim Tarihi: 10.05.2023

Tulun, "Alman Koloni Döneminin Mirası: Tanzania ve Humboldt Forumu".

5 Erhan Afyoncu, "Güneybatı Afrika'da Alman Sömürgesi", *Sabah*, 05.06.2016.

[sabah.com.tr/ adresi içinde kısa URL:](https://www.sabah.com.tr/adresi-icinde-kisa-url)

l24.im/B2lDxy9

Erişim Tarihi: 10.05.2023

6 Aljazeera, "Germany returns artefacts taken from Africa during colonial rule", 27.06.2022

[aljazeera.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.aljazeera.com/adresi-icinde-kisa-url)

l24.im/anz

Erişim Tarihi: 10.05.2023

TRT Haber, "Almanya sömürge döneminde Afrika'dan aldığı eserleri iade edecek", 28.06.2022.

[trthaber.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.trthaber.com/adresi-icinde-kisa-url)

l24.im/LQD6B

Erişim Tarihi: 10.05.2023

7 Sophia Thubauville, "Leo Frobenius and Northeast Africa: An Indiscreet Secret Mission and the Foundation of Ethiopian Studies at the Frobenius Institute", *Ityopis: Northeast African Journal of Social Sciences and Humanities*, Özel Sayı 1, 2015, s. 173-183; Jürgen Gottschlich-Dilek Zaptçioğlu, *Kayzer'in Hazine Avcıları: Alman Arkeologların Doğuyu Yağmalaması*, çev. Firuzan Gürbüz Gerholdt, Alfa Yayınları, İstanbul, 2023, s. 218-219.

8 Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 280-289, 425-431, 530-542.

9 Daniel Pelz, "Yüzleşmeye evet, tazminata hayır", *Deutsche Welle Türkçe*, 31.07.2018.

[dw.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.dw.com/tr/adresi-icinde-kisa-url)

l24.im/Nm8KLdZ

Erişim Tarihi: 10.05.2023

10 Cihan Küçük, "Humboldt Forum-Bir Müzeden Fazlası", *e-Skop*, 06.11.2021

[e-skop.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.e-skop.com/adresi-icinde-kisa-url)

l24.im/2jtOd

Erişim Tarihi: 10.05.2023

İade Mısır'dan kaçırılan, firavunlar dönemine ait 3 adet tarihi eser, Almanya'dan Mısır'a iade edildi. Eserlerin Kahire havaalanına getirilmesi sırasında tören düzenlendi.
(Kaynak: Anadolu Ajansı)

11 Cihan Küçük, "Sunuş: Tear it Down and Turn it Upside Down!", e-Skop, 07.11.2021.

e-skop.com/ adresi içinde kısa URL:
124.im/qbuC
Erişim Tarihi: 10.05.2023

Son derece zengin bir sanat koleksiyonuna ev sahipliği yaptığı gibi geçmişle hesaplaşabilme noktasında ideolojik bir araç olarak değerlendirilen Humboldt Forum'un kimlik ve hafızayı şekillendirme amacı da taşıdığını ifade etmemiz gerekir. Nitekim Dan Hicks'in tanımıyla Avrupa merkezli Humboldt Forum, British Museum, Pitt Rivers Museum gibi müzeler, "Brutish Museums" (Vahşi Müzeler) şeklinde tanımlanmaktadır. Bununla beraber Afrika'daki savaşlardan sonra ganimet olarak yağmalanan nesnelerin sergilenmesi ise "militarist bir beyaz üstünlüğü"ne işaret etmektedir.¹¹

Almanlar, Namibya ile başlattıkları müzakere sürecinin bir parçası olarak ilk defa 2014'te soykırım uyguladıkları Ovaherero ve Nama halklarına ait kamu ve özel koleksiyonlardaki bazı kalıntıları iade etmişlerdir. 2016-2017'de ise Berlin'deki Alman Tarih Müzesi'nde sö-

mürgecilik üzerine 100 binden fazla ziyaretçinin katıldığı büyük bir sergi düzenlendiği sırada “No Humboldt” isimli aktivistlerin büyük bir protesto düzenlemesi üzerine etnografik koleksiyonların iadesi noktasında önemli bir mutabakat oluşmuştur.¹² Humboldt Forum’da başka gösteriler de düzenlenmiştir. Örneğin, Coalition of Cultural Workers Against the Humboldt Forum (CCWAH) “Humboldt Forum’a Karşı Kültür Emekçileri Koalisyonu” adlı grup 2020’den itibaren “Burayı yıkın ve ters çevirin!” sloganıyla çok sayıda protesto gerçekleştirmiştir.¹³ Aynı şekilde, Nijeryalı yazar Chimamanda Ngozi Adichie de Humboldt Forum’un açılışında yaptığı konuşmada Avrupalı devletlerin sömürgecilik anlatısına itirazlar getirerek şunları kaydetmiştir:

“Avrupa kendi sömürgecilik tarihini inkâr etmiyor. Bu çok kaba olurdu. Avrupa, sömürgecilik tarihini onu silecek biçimde anlatmayı seçiyor... ‘Evet sömürgecilik oldu, ama...’ diyor ve bu ‘ama’ ile başlayan kısım hikâyenin odağına dönüşüyor.”¹⁴

2020 yılında Fransız parlamenterler de sömürge döneminde talan edilen önemli kültür varlıklarının Senegal ile Benin’e geri verilmesi yönünde bir karara varmışlardır. Hatta Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron’un yaptırdığı çalışmada görev alan ekonomist Felwine Sarr ve sanat tarihçisi Benedicte Savoy’un müzelerde yaptığı saha araştırmasına göre, Fransa’da 90.000 Afrika sanat eserinin bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre hazırlanan raporda, kıtaya ait sayıları yüz binlere varan kültür mirasının yaklaşık yüzde 90’ının başta Almanya, Avusturya, Belçika ve İngiltere’de bulunduğu kaydedilmiştir.¹⁵

2021 yılında ise Almanya Federal Cumhuriyeti, sömürge döneminde çalınarak ülkelere taşındıkları tarihî eserlerin asıl sahiplerine iadesi için önemli bir adım atmıştır. Bu konuda bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı Heiko Maas, kültür varlıklarının iade edilmesi gerektiğini söyleyerek bunun bir “adalet” sorunu olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca “Kültür varlıklarının iadesi, sömürgecilik tarihiyle dürüst bir şekilde yüzleşmenin bir parçasıdır.” diyen Maas, işlenen suçları da bir bakıma kabul ederken iade sürecinin başlaması için önce federal ve eyalet hükûmetlerinin anlaşması gerektiğini kaydetmiştir. Özellikle “Benin-Bronzları” olarak bilinen eserlerin geri verilmesi noktasında uzlaşma sağlandığını da kaydeden Maas, Benin ve Nijerya ile iş birliğine gidileceğini ve teknik şartlar sağlandıktan sonra gerekli işlemlerin yapılacağını ifade etmiştir.¹⁶

Avrupa’ya kaçırılan ve Humboldt Forum’da sergilenen 440’ı Benin

¹² Gençoğlu, “Almanya’nın Afrika sömürüsü”.

¹³ Küçük, “Sunuş: Tear it Down and Turn it Upside Down!”.

¹⁴ Zeynep Karaarslan Başaran, “Sevgi Soysal ve Brooke Shields: Hikâyesini geri isteyen iki kadın”, *Diken*, 25.03.2023.

[diken.com.tr/ adresi içinde kısa URL: 124.im/gdK5n](https://diken.com.tr/adresi-icinde-kisa-url-124.im/gdK5n)

Erişim Tarihi: 10.05.2023

¹⁵ BBC, “Almanya, Benin bronzlarını Nijerya’ya iade etti: ‘İyi bir başlangıç ama sadece ilk adım’”, 22.12.2022.

[bbc.com/ adresi içinde kısa URL: 124.im/Ukc74I](https://bbc.com/adresi-icinde-kisa-url-124.im/Ukc74I)

Erişim Tarihi: 10.05.2023

¹⁶ Murat Tosun, “Sömürge dönemine ait kültür varlıkları iade edilecek”, *Hürriyet*, 25.03.2021.

[hurriyet.com.tr/ adresi içinde kısa URL: 124.im/AkubpG](https://hurriyet.com.tr/adresi-icinde-kisa-url-124.im/AkubpG)

Erişim Tarihi: 10.05.2023

İade Otto von Bismarck ve Alman kolonyalizmini anlatan duvar yazısı (Humboldt Forum).

Kaynak: Cihan Küçük, "Ebedi sömürgecilik," e-Skop, 07.11.2022

e-skop.com/ adresi içinde kısa URL:

l24.im/UAXR

Erişim Tarihi: 10.05.2023

Krallığı'na ait toplamda 530 adet tarihî eser hakkında da belirli kararlar alınmıştır. Bunun için Berlin'deki etnoloji müzelerinin müdürleriyle görüşmeler yürüttüklerini kaydeden Prusya Kültür Varlıkları Vakfı Konseyi Başkanı Hermann Parzinger, önce "hukuksuz" şekilde elde edilen eserlerin tespit edilmesi gerektiğini ve iade sürecinde nasıl bir strateji izleneceğiyle ilgili çalışmalara da devam edileceğini bildirmiştir.¹⁷

Yağmalanan tarihî eserlerin ve talan edilen kültür varlıklarının iadesi resmen başlamıştır. Buna göre, İngilizler, Aberdeen Üniversitesi'nde bulunan Benin Krallığı'na ait "Oba" (Kral) heykelini Nijerya'ya vereceğini açıklamıştır.¹⁸ Zaten Almanlar da 500'den fazla eserin iade sürecini başlattıklarını resmî anlamda ilan etmişlerdir. Bu çerçevede, Prusya Kültürel Mirası Vakfı ile Nijerya Ulusal Müzeler ve Anıtlar Komisyonu (NCMM) arasında 25 Ağustos 2022'de bir anlaşma imzalanmıştır. NCMM Genel Müdürü Abba Isa Tijani, karşılıklı iş birliğinin devam edeceğini vurgularken, Alman Kültür Bakanı Claudia Roth da benzer ifadeler kullanarak koleksiyonların iadesi için yeni anlaşmaların da yapılacağını açıklamıştır.¹⁹

Her ne kadar Almanlar, 22 Aralık 2022'de 22 adetten oluşan Benin Bronzlarını iade etseler de Nijerya'nın Edo eyaletinden taşınan koleksiyonun yaklaşık 5000 parçadan oluştuğu bilinmekte ve bunların yalnızca 1100 kadarı Berlin'de bulunmaktadır. Bu çerçevede, Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock, bunun "karanlık sömürge tarihiyle yüzleşmenin bir parçası" olduğunu ve "anlaşmanın geçmişin bazı yanlışlarını düzeltme fırsatı" sunduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: "Benim ülkemden yetkililer bu bronzları bir zamanlar, soyulmuş ve çalınmış olduklarını bile bile bu bronzları satın aldı. Daha sonra Nijerya'nın bunların geri

¹⁷ Tosun, "Sömürge dönemine ait kültür varlıkları iade edilecek".

¹⁸ Habertürk, "Almanya, Benin Krallığı'na ait bronz eserleri Nijerya'ya iade etmeye hazırlanıyor", 25.03.2021.

haberturk.com/ adresi içinde kısa URL:

l24.im/SDIE

Erişim Tarihi: 10.05.2023

¹⁹ Anadolu Agency, "Germany to return stolen bronze artifacts to Nigeria", 26.08.2022.

aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:

l24.im/6klvR

Erişim Tarihi: 10.05.2023

verilmesi çağrılarını çok uzun süre görmezden geldik. Bunları almak da elimizde tutmak da yanlıştı.”²⁰

Abuja’ya teslim edilen eserler arasında tören büstleri, fildişi oymalar ve işlenmiş levhalar yer almaktadır. Kültür ve Enformasyon Bakanı Lai Mohammed, “20 yıl önce hatta 10 yıl önce bu bronzların Nijerya’ya döneceğini kimse beklemezdi. Çünkü geri verilmesini sağlamak görünüşte imkânsızdı.” derken bütün kültür varlıklarının iadesini talep eden NCMM tarafından Benin City’de Batı Afrika Sanatı Müzesi kurması planlandığı gibi bunun için İngiliz-Ganalı Mimar Sör David Adjaye’yi görevlendirilmiştir. Aynı zamanda Namibya’daki işgal sırasında soykırım uyguladıklarını da kabul etmek durumunda kalan Almanlar, bilimsel olmadığı ileri sürülen ve ırksal sınıflandırma araştırmalarında kullanılan insan kalıntılarını da Windhoek’e göndermişlerdir.

Afrika’dan kaçırılan eserlerin bazıları da İngiltere ve Fransa gibi Avrupa’nın diğer sömürgeci ülkelerinde bulunmaktadır. Örneğin Londra’daki British Museum’da 900 tarihî eserin bulunduğu tahmin edilmektedir. Fakat parlamentonun çıkardığı bir yasa sebebiyle bunların iadesinin önü alınmıştır. Buna rağmen özel bir yardım kuruluşuna bağlı olan Londra Horniman Müzesi aralarında Benin Bronzlarının da bulunduğu onlarca kültür varlığını Nijerya’ya teslim ederek ilk defa bu kadar çok eseri resmî anlamda geri veren kuruluş olmuştur. Böylece Almanya ile İngiltere’deki bu girişimler sayesinde sömürge döneminde çalınan tarihî eserlerin geri iadesi hız kazanmıştır.²¹

İngiltere, Benin Krallığı’ndan yağmalanan ve Horniman’daki koleksiyonda bulunan 12 pirinç levhadan oluşan 72 adet tarihî eseri Nijerya’ya gönderirken müze yetkilisi Eve Salamon, bu konuda şöyle demektedir: “Bu eserlerin zorla elde edildiğine dair kanıtlar çok açık, Nijerya’ya iade etmenin hem ahlaki hem de uygun olduğu görüşündeyiz. Bu adımı atabilmekten memnunuz.”²² Bununla beraber daha önce Fransa da tıpkı Almanya gibi tam 26 sanat eserini geri verirken mimar ve sanat tarihçisi Dr. Oluwatoyin Sogbesan gibi uzmanlar ise bu çabaların yetersiz kaldığı görüşünü paylaşmaktadır. Söz konusu eserlerin bir envanterinin çıkarılması gerektiğini de ileri süren Dr. Sogbesan, sunları dile getirmektedir:

“Almanya’nın geri verdiği eser sayısı, Almanya’da kalanla kıyaslanamaz ama iyi bir başlangıç. Geri verilmesi gerektiği belirlenen 1130 sanat eserinin 22’sinin iade edilmesi sadece ilk adım. Almanya sözünü tutmaya çalışıyor ve bu daha başlangıç. Malî tazminat veya dijital lisanslar ve sahiplik gibi düzgün bir tartışma için masaya gelmesi ge-

20 BBC, “Almanya, Benin bronzlarını Nijerya’ya iade etti: ‘İyi bir başlangıç ama sadece ilk adım’”.

21 BBC, “Almanya, Benin bronzlarını Nijerya’ya iade etti: ‘İyi bir başlangıç ama sadece ilk adım’”.

22 BBC, “İngiltere’de Horniman Müzesi, 19. yüzyılda yağmalanan 72 tarihi eseri Nijerya’ya iade edecek”, 08.08.2022.

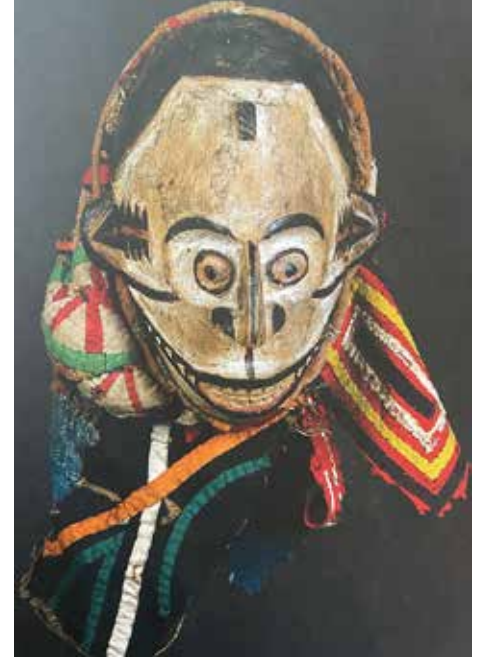
 [bbc.com/ adresi içinde kısa URL:](https://www.bbc.com/adresi/inside/kisa-URL:124.im/QhkEJ47)

[124.im/QhkEJ47](https://www.bbc.com/adresi/inside/kisa-URL:124.im/QhkEJ47)

Erişim Tarihi: 10.05.2023

İade Nijerya'daki İgala topluluğu tarafından kutsal kabul edilen ve ataları anma gününde kullanılan maskelerden biri.

Kaynak: Hıfzı Topuz, *Kara Afrika Sanatı*, Folkart Gallery Yayınları, İzmir, 2015, s. 135.

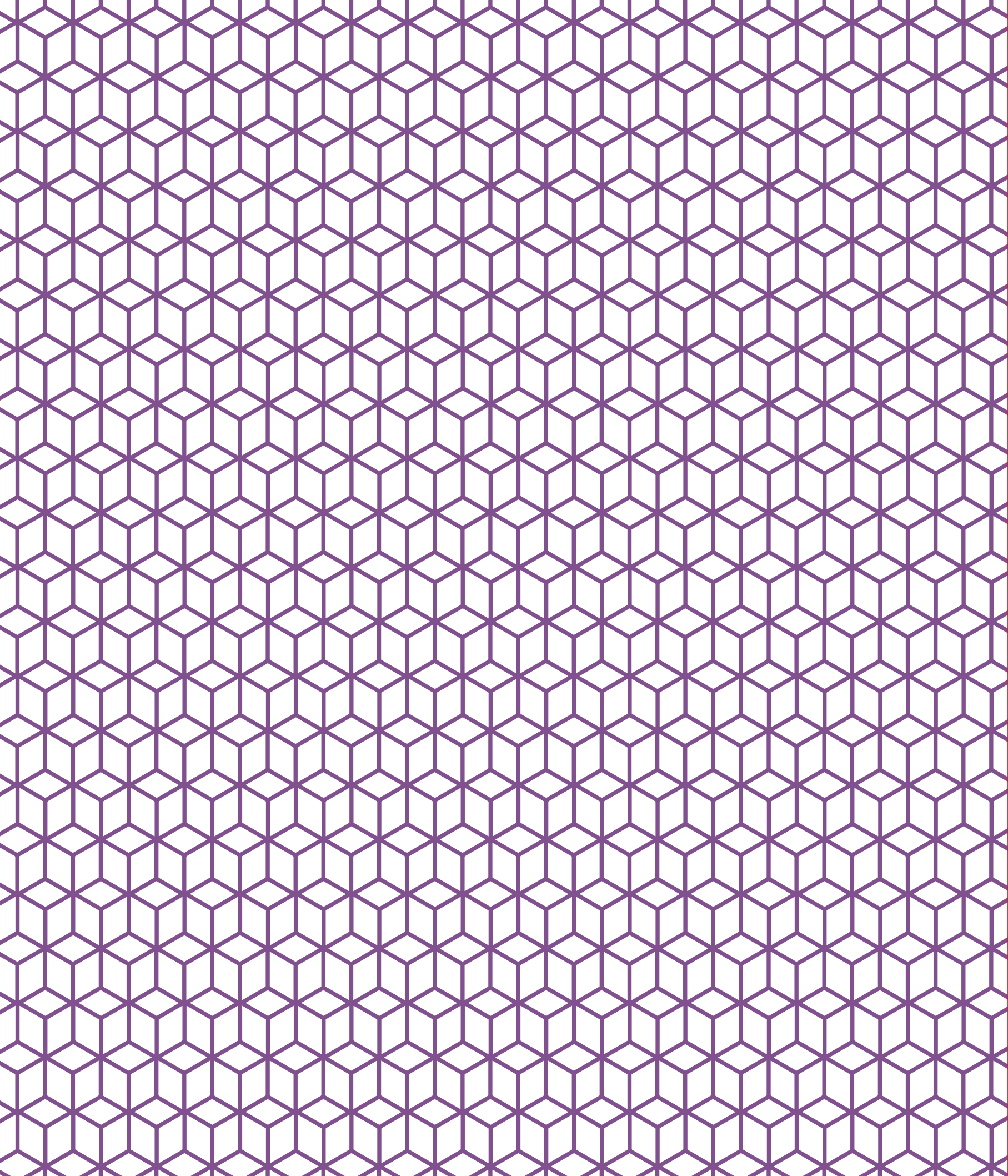

reken daha büyük sorunlar var. Bunlar daha ele alınmadı bütün eserler geri dönene dek tazmin hâlâ tek taraflı. Tüm eserler evlerine dönünce, malî tazminata geleceğiz. Gerçek şu ki hem Nijerya'da hem de ülke dışında hâlâ çok şey yapılması gerekiyor. Tazminat tartışmalarına normal halk da katılmalı ve geri verilen eserlerin farkında olmalılar. Özellikle Benin halkı, hikâyenin başlıca katılımcısı olmalı çünkü bazı eserlerin ülkeye dönüşünde karşılanması için bazı törenler yapılması gerekiyor.”²³

Sonuç

Geçmişte Afrika'da uyguladıkları katliam ve soykırımlarla yüzleşmeye başlayan Batılı devletler arasında en ciddi adım atan ülkelerden birisi Almanya'dır. Kıtadan yağmaladıkları kültür hazinesinin ve hukuk dışı yollarla elde ettikleri tarihî eserlerin iadesinin, bir tür geçmişle hesaplaşma olduğu söylenebilir. Bu hesaplaşmanın temel saiki, Afrikalı akademisyen, yazar ve gazeteciler tarafından dile getirilen tepkilerdir. Kıta ülkeleriyle ilişkilerindeki yıkıcı sonuçları ortadan kaldırmak adına sorumluluk almaya ve duyarlılık göstermeye çalışan Almanya, tazminat ve karşılıklı iş birliği gibi somut adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımlar yerinde gibi görünse dahi Afrika'nın zengin kültürel ve tarihî mirasının tamamının gerçek sahiplerine iadesi, yeni bir dönüm noktasının yalnızca başlangıcını teşkil edecektir.

²³ BBC, "Almanya, Benin bronzlarını Nijerya'ya iade etti: 'İyi bir başlangıç ama sadece ilk adım'".

2022 Yılında Çin-Afrika Ekonomik İş Birliği

10

Cengiz Mert Bulut*

2021 yılında Covid-19 pandemisinin gölgesinde gelişen Çin-Afrika ilişkileri, 2022 yılı ile birlikte eski ivmesini kazandı. 2022 yılında her iki taraf arasındaki ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yaklaşık %11 artış gösterirken, Çin'in farklı boyutlarda ve ortaklık yapılarındaki yatırım ve proje uygulama çalışmaları devam etmiştir. Çin'in kıta genelinde yıllık toplamda 280 milyar doları aşan ticaret hacmi, 10.000'in üzerinde Çinli firma ile kıtada faaliyet göstermesi ve 400 milyar dolar değerinde yatırım stoku, 2022 yılında da Afrika ülkeleri ile ilişkilere mevcut önemi gösterdiğini işaret etmektedir.

Afrika 5G Zirvesi ve Amerika-Afrika Liderler Zirvesi gibi 2022 yılındaki toplantı ve çalışmalarda dijital inovasyon konusu ön plana çıkarken, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'in Afrika ülkeleri üzerindeki teknoloji savaşı hız kazanmıştır. Mısır, Kenya ve Nijerya gibi ülkelerde enerji ve yeni nesil proje yatırımlarının uygulamasına yoğunlaşan Çin; Liberya, Gana ve Kongo gibi ülkelerle gıda, eğitim ve kültür alanlarında önemli anlaşmalara imza atmıştır. Uzun yıllar borç tuzağı tartışmalarının hedefinde olan ve pandemi ile birlikte akıbeti daha

* Doktora Adayı, Shanghai Üniversitesi,
cengizmert91@hotmail.com

çok masaya yatırılan Çin'in çok boyutlu Kuşak ve Yol Projesi, 2022 yılı itibarıyla Afrika ülkelerinin katılımı ve çeşitli projeler ile etkisini artırarak sürdürmektedir. Çin, pandemi sırasında geliştirdiği ve özellikle Afrika ülkelerine gönderdiği aşı ve yardımlar ile önemli bir nüfuz alanı oluşturmuştur. Aşı diplomasisi olarak da adlandırılan bu çabaların yoğunluğu, 2022 yılıyla birlikte dünya genelinde önemli oranda azalsa da Çin'in Afrika'ya desteği devam etmiştir. Afrika ülkelerinin Çinli firmaların yatırım, teknik destek ve imkânlarına bağımlılığı, 2022 yılında da önceki yıllarda olduğu gibi tartışılan konuların başında gelmektedir. Özellikle, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) Anlaşması gibi yerel ve Afrika'nın kendine yeterliliğine katkı sağlayacak girişimlerde yine Çin'in yatırım ve projelerine ihtiyaç duyulması ihtimali yoğun şekilde gündeme gelmektedir.

Çin ve Afrika Ticareti Üzerine

Çin-Afrika arasındaki ticarî ilişkilerden bahsetmeden önce Çin'in 2022 yılındaki genel uluslararası ticaret verilerine bakmak, ülkenin pandemi sonrası dönemde ticaret performansı hakkında fikir verebilir. Çin'in 2022 yılındaki toplam mal ticareti, bir önceki yıla oranla %7,7'lik bir artışla 6,3 trilyon dolara ulaşarak tüm zamanların rekorunu kırmıştır.¹ Toplam mal ticaretindeki artışa rağmen ihracat ve ithalat aynı hızda artış gösterememiş ve sırasıyla %7 ve %1,1 oranında bir sıçrama ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Çin, 2021 yılında gerçekleştirdiği 676 milyar dolar değerindeki dış ticaret fazlasını 2022 yılında 877,6 milyar dolara taşıyarak bu alanda yaklaşık %30 seviyesinde rekor bir artış gerçekleştirmiştir.²

Covid-19 kısıtlamaları ve kapanmalarının gölgesinde geçen 2021 yılının ardından Çin ve Afrika'nın toplam ticaret hacmi, artan emtia fiyatları ve Çin'in Afrika'dan ithalatı teşvik etmesinin de etkisi ile %11'lik bir artışla 2022 yılında 282 milyar doları aşmıştır.³ Çin'in kıtaya ihracatının toplam değeri 2022 yılında 164,42 milyar dolar olurken, kıtadan ithalatı 117,51 milyar dolar değerine ulaşmıştır.⁴ İki taraf arasındaki ihracat ve ithalat, 2021 yılına kıyasla aynı oranda artış göstermiştir. Bu veriler, Çin'in Afrika ülkelerinin ihracat potansiyelini artırmaya yönelik girişimlerinin önemli ölçüde başarısız olduğunu ve dış ticaret açığının Afrika aleyhine devam ettiğini göstermektedir. Yine bu tabloda gözden kaçırılmaması gereken bir husus, Çin'in Afrika'dan ithalatının önemli bir kısmının, petrol ticareti nedeniyle Angola (yak-

1 Laura He, "China's Exports Plunge as Global Demand Weakens, but Trade with Russia Hits Record High", CNN, 13.01.2023.

 [cnn.com/](https://www.cnn.com/) adresi içinde kısa URL:

 l24.im/FTcEJDr

Erişim Tarihi: 18.05.2023

2 He, "China's Exports ..."

3 Robert Bociaga, "China-Africa Trade Soars on Spike in Commodity Prices", Nikkei Asia, 27.01.2023.

 asia.nikkei.com/ adresi içinde kısa URL:

 l24.im/8hZe

Erişim Tarihi: 18.05.2023

4 Jevans Nyabiage, "China-Africa Trade Recovers from Covid Slump to Hit Record US\$282 Billion", South China Morning Post, 19.01.2023.

 scmp.com/ adresi içinde kısa URL:

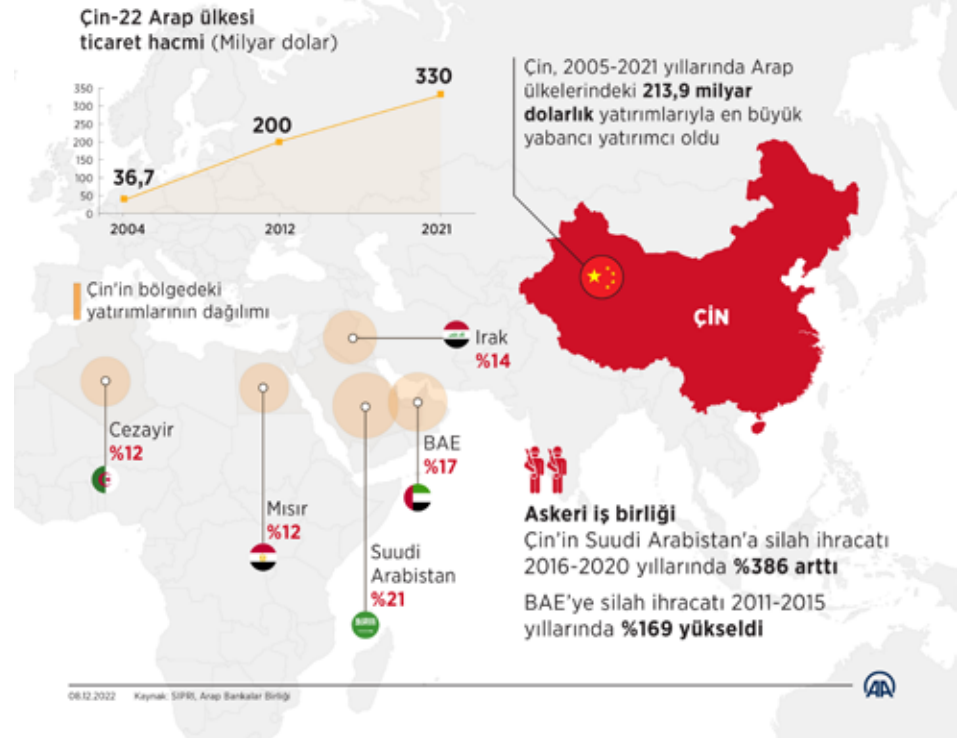
 l24.im/UvSIAty

Erişim Tarihi: 18.05.2023

Çin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelere siyasi alanda destek veren Pekin, ekonomik olarak da Arap ülkelerinin en büyük ticarî ortağı ve yatırımcılarından biri haline geldi. (Kaynak Anadolu Ajansı)

Çin'in Arap ülkelerine siyasi destekle başlayan ilişkileri ekonomik iş birliğiyle geliştirdi

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelere siyasi alanda destek veren Pekin, ekonomik olarak da Arap ülkelerinin en büyük ticarî ortağı ve yatırımcılarından biri haline geldi

laşık 23,2 milyar dolar) ve kobalt ticareti nedeniyle Kongo Demokratik Cumhuriyeti ile gerçekleşmesidir. Bu husus düşünüldüğünde, diğer Afrika devletlerinin Çin'in Afrika kıtasından toplam ithalat miktarındaki payının çok daha az olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵

2022 yılının Mart ayı itibarıyla şiddeti artan Rusya ve Ukrayna arasındaki gerilim, bazı doğal kaynak fiyatlarının ani yükselişine sebep olmuştur. Petrol, bakır ve kobalt fiyatlarındaki artış, Afrika'nın Çin'e yönelik ihracatının değerini artıran en önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir. 2022 yılında Çin'in Afrika'daki en büyük ihracatçısı Nijerya olurken, en çok ithalat gerçekleştirdiği ülke %1,3'lük düşüşe rağmen Güney Afrika olmuştur. Çin'in önemli miktarda petrol ticareti gerçekleştirdiği Angola ve kobalt ticareti gerçekleştirdiği Demokratik Kongo Cumhuriyeti ise bu iki ülkenin ardından Çin'in en fazla ticaret gerçekleştirdiği ülkeler olmuştur.⁶

⁵ Bu alanda net bir veri bulunmamakta, ancak 2021 verilerinden yola çıkarak 6 ila 8 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir.

⁶ Nyabiage, "China-Africa Trade..."

2022 Yılında Çin'in Afrika'daki Yatırım ve Projeleri

2021 yılının sonlarında Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki görüşmelerde öne çıkan dijital inovasyon ortaklığı, 2022 yılında Çinli büyük teknoloji şirketlerinin Afrika'daki faaliyetleri ile hız kazanmıştır. Çin'in etkin faaliyetleri, 2022 yılının Aralık ayında gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri - Afrika Liderler Zirvesi'nin gündemini dahi değiştirmeyi başarmış ve 2021'de üzerinde durulan gıda güvenliği ve kamu sağlığı konuları 2022 yılındaki oturumda yerini teknoloji iş birliğine bırakmıştır.⁷ Bu iş birliklerinin başında gelen Çinli akıllı enerji şirketi CHINT, yeşil enerji yatırımları için Mısır ve Nijerya'nın ardından üçüncü Afrika şubesini ocak ayında Kenya'da açmıştır.⁸ 24 Ekim 2022 tarihinde Çinli Huawei şirketi ev sahipliğinde birincisi gerçekleştirilen Afrika 5G Zirvesi'nde ise Çin'in Afrika'daki Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT) altyapısına katkılarının hız kazanacağı, 5G'nin bazı Afrika ülkelerinde başlatılması ve hâlihazırda mevcut bulunan ülkelerde ise yaygınlaştırılması için hükümet ve yerel operatörle yakın iş birlikleri kurulacağı belirtilmiştir. Çinli firmalar, zaman zaman uluslararası iş birlikleri ile bu teknolojik yatırımlarını gerçekleştirmektedir. Örneğin, Fransız telekomünikasyon devi ve aynı zamanda Afrika'nın en büyük iki numaralı telekomünikasyon hizmet sağlayıcısı Orange, Huawei gibi Çinli tedarikçilerle giderek daha fazla çalıştıklarını belirtirken, Kenya'daki 5G hızlı internet altyapısı, Çinli Huawei ve Finlandiyalı Nokia markaları tarafından birlikte inşa edilmiş ve hizmete sunulmuştur.⁹

2022 yılında Çin, Afrika ülkeleri ile önemli yatırım anlaşmaları yapmıştır. Mayıs ayında Çin'in Sinosteel Şirketi, Kamerun'da bir demir cevheri projesine destek olmak üzere 700 milyon dolar değerinde bir anlaşma imzalamıştır.¹⁰ Yine aynı yılın mayıs ayında, Çinli Jiangxi Uluslararası Ekonomik ve Teknik İşbirliği Şirketi ve aynı şirketin Kenya iştiraki ile Kenya Ulusal Su Toplama ve Depolama Kurumu arasında 190 milyon dolar değerinde ve 93,7 milyon metreküplük depolama kapasitesine sahip Soin-Koru Barajı'nın yapılması için anlaşma imzalanmıştır. 2028 yılında tamamlanması beklenen baraj projesinin, Kisumu Özel Ekonomik Bölgesi de dâhil olmak üzere birçok bölgeye günlük 72,000 metreküp su sağlanması, 2.570 hektarlık arazinin sulanması ve 2,5 megavat hidroelektrik enerji üretimi sağlaması beklenmektedir.¹¹

Çin, 2022 yılında da Afrika'da çeşitli aktörlerin finanse ettiği projelerin uygulanması için anlaşmalar yapmıştır. Çin Demiryolu Hizmet

Etiyopya-Cibuti demiryolu. Afrika'nın en uzun demir yolu hattı.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/K3TxN
Erişim Tarihi: 12.05.2023

7 Sam Howell, "Countering China in Africa by Reaffirming US Tech Leadership", *The Diplomat*, 27.12.2022.

 thediplomat.com/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/U2nWcm
Erişim Tarihi: 12.05.2023

8 Geoffrey Lutta, "China Launches Multi-Billion Power Company in Kenya", *Kenya's Co.Ke*, 26.01.2022.

 kenya.co.ke/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/sO2Xgmv
Erişim Tarihi: 16.05.2023

9 Jevans Nyabiage, "'In Africa, for Africa': China's Huawei Seeks to Lead 5G Boom in Global South", *South China Morning Post*, 07.11.2022.

 scmp.com/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/AHE7zh
Erişim Tarihi: 18.05.2023

10 Amindeh Blaise Atabong, "China's Sinosteel Signs \$680 Million Iron Ore Mine Deal with Cameroon", *Reuters*, 20.05.2022.

 reuters.com/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/GWH
Erişim Tarihi: 09.05.2023

11 Victor Raballa, "Construction of Sh20bn Soin-Koru Dam to Begin Next Month", *Nation*, 12.02.2023.

 nation.africa/ adresi içinde kısa URL:
 I24.im/k6xPK5J
Erişim Tarihi: 09.05.2023

12 Nicholas D. Nimley, "Liberia Signs \$53M Deal with China Railroad Service Group", *China Daily*, 07.01.2022.

chinadaily.com.cn/ adresi içinde kısa URL:
[I24.im/Hx7mld](https://t24.im/Hx7mld)
Erişim Tarihi: 15.05.2023

13 Hua Xia, "Chinese-Built Ethiopian Sugar Factory Starts Production-Xinhua", *Xinhua*, 12.03.2022.

english.news.cn/ adresi içinde kısa URL:
[I24.im/9Hj](https://t24.im/9Hj)
Erişim Tarihi: 11.05.2023

14 United Nations, "Partnering for a Brighter Shared Future" (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, t.y.

un.org/ adresi içinde kısa URL:
[I24.im/NwfKGM](https://t24.im/NwfKGM)
Erişim Tarihi: 16.05.2023

15 European Bank for Reconstruction and Development, "ENR 10th Ramadan Railway Link".

ebrd.com/ adresi içinde kısa URL:
[I24.im/WYh4DQ](https://t24.im/WYh4DQ)
Erişim Tarihi: 06.01.2023

Grubu (China Railway), Liberya hükûmeti ve Dünya Bankası'nın desteklediği Liberya'daki yol projesinin asfaltlama çalışmalarını üstlenirken,¹² yapımı 2012'de başlayan ancak 2017 yılına kadar beklenen performansı gösterememesi nedeniyle 2019 yılında Çin Ulusal Makine Endüstri Şirketi (SINOMACH) tarafından devralınan Etiyopya Tana Beles şeker fabrikası üretime başlamıştır.¹³ Öte yandan, Çin Devlet İnşaat Mühendisliği Şirketi (CSCEC) tarafından inşası süren ve aynı zamanda Mısır ve Afrika'nın en yüksek binası ünvanını ele geçiren Mısır'ın "yeni idari başkent" projesinin simgesi olacak "Iconic Tower" için Mart 2022 tarihinde bitiş merasimi düzenlenmiştir.¹⁴ Aynı projenin bir başka kolu olan ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından finanse edilen elektrikli hızlı tren projesi (10th of Ramadan Light Rail Transit (LRT)) ise çeşitli Çinli inşaat, mühendislik ve demir yolları firmalarının konsorsiyumu tarafından yapımı tamamlanarak kullanıma açılmıştır.¹⁵ Kamu-Özel İş Birliği metodu ile Çinli bir inşaat firması tarafından Kenya'da inşa edilen Nairobi ekspres yolu, Mayıs 2022'de halkın deneme amaçlı kullanımına açılmış ve yılsonuna kadar yaklaşık sekiz milyonun üzerinde seyahat gerçekleştirilmiştir.

Hem finansmanını hem de inşasını Çinli firmaların gerçekleştirdiği

ve 2022 yılında açılan Zimbabwe'nin yeni parlamento binası ise 200 milyon dolara mâl olmuş ve Zimbabwe hükûmetine Çin'in hediyesi olarak tahsis edilmiştir.¹⁶ Büyük oranda Çin İhracat ve İthalat Bankası (EXIM Bank of China) tarafından finanse edilen ve Çin Demiryolu Mühendislik Şirketi ve Çin İnşaat Mühendisliği Yapısı tarafından 2016 yılında hayata geçirilen 3.4 milyar dolar değerindeki Etiyopya-Cibuti Elektrikli Demiryolu, 2022 yılı Ağustos ayı itibarıyla araç taşımacılığı alanında da hizmet vermeye başlamıştır.¹⁷ Cibuti limanını Doğu Afrika'nın önemli ticaret merkezlerinden biri olan Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa ile birleştiren 752 kilometre uzunluğundaki demir yolunun, özellikle navlun piyasasını geliştireceği ve dış ticaret olanaklarını çeşitlendireceği beklenmektedir. 2022 yılının Kasım ayında Singapurlu Tolaram Grup ve Çin Liman Mühendislik Limited Şirketi (CHEC) tarafından inşası tamamlanan 1,5 milyar dolar değerindeki Nijerya'daki Lekki Derin Deniz Limanı, yılın en önemli projeleri arasında bulunmaktadır. Reuters haber ajansının "çığır açan milyar dolarlık" proje olarak nitelediği Lekki limanının, ülke limanlarındaki sıkışıklığı gideceği ve diğer varış noktaları için transit geçen kargoların elleçlendiği bir Afrika aktarma merkezi hâline geleceği belirtilmektedir.¹⁸ Afrika ve aynı zamanda Nijerya'nın en önemli ekonomik merkezlerinden biri olan Lagos kentine yalnızca 60 kilometre mesafede olan liman, yılda 1,2 milyon TEU konteyner kapasitesine ve 16,5 metre derinliğe sahip büyük gemilerin yanaşabilmesine olanak tanımaktadır. Çinli ve Singapurlu firmalar, 45 yıllık bir imtiyaz süresi ile liman hisselerinin yaklaşık %75'ini elinde bulundurmaktadır.¹⁹

Öte yandan, Çinli firmaların uygulamasını gerçekleştirdiği ve 2022 yılı içerisinde hizmete girmesi planlanan, ancak çeşitli nedenlerle ertelenen bazı projeler de mevcuttur. Örneğin, China Gezhouba Group'un Kenya'da yapımını üstlendiği Thwake çok amaçlı barajının ve PowerChina'nın Zimbabwe'de üstlendiği Hwange termik nükleer santralinin genişletilmiş birim açılışları 2023 yılının ilerleyen zamanlarına sarkmıştır. Çin, Uganda'da yapılması ve yaklaşık 2,2 milyar dolara mâl olması planlanan demir yolu projesinden, 2022 yılının ortalarında çekildiğini açıklamıştır. Mali sebepleri gerekçe gösteren Çinli firmanın bu kararı, pandeminin ardından Çin'in büyük çaplı projelere daha temkinli yaklaşmaya başladığı tartışmalarını doğurmuştur. Geçen süre zarfında bu çekilmede Çin lehine bir gelişme olmamakla birlikte demir yolunun inşası için Türk Yapı Merkezi firmasının anlaşmaya yakın olduğu belirtilmektedir.²⁰

16 Farai Mutsaka, "Zimbabwe's Imposing New Chinese-Funded Parliament Opens", AP NEWS, 23.11.2022.

 apnews.com/ adresi içinde kısa URL: [124.im/TzoGiLx](https://apnews.com/124.im/TzoGiLx)
Erişim Tarihi: 19.03.2023

17 Africa Briefing, "Ethiopia-Djibouti Railway Starts Vehicle Shipment", 26.08.2022.

 africanbriefing.com/ adresi içinde kısa URL: [124.im/taiFz2](https://africanbriefing.com/124.im/taiFz2)
Erişim Tarihi: 15.05.2023

18 Seun Sanni, "Nigeria Opens 'game Changer' Billion-Dollar Deep Seaport", Reuters, 24.01.2023.

 reuters.com/ adresi içinde kısa URL: [124.im/vad1o](https://reuters.com/124.im/vad1o)
Erişim Tarihi: 09.05.2023

19 TEMPLARS Law, "Templars Advises Project Sponsors on a US\$629 Million Project Financing for the Lekki Deep Sea Port Project", 28.11.2019.

 templars-law.com/ adresi içinde kısa URL: [124.im/sy18](https://templars-law.com/124.im/sy18)
Erişim Tarihi: 22.05.2023

20 TRT Haber, "Uganda, 2,2 milyar dolarlık demir yolu ihalesi için Türk şirketiyle temasta", 12.01.2023.

Çin ve Afrika Ekonomik İş Birliğine Dair Diğer Konular

Duyurulduğu ilk zamanlardan beri borç tuzağı tartışmalarının merkezinde yer alan, 2020 yılında Covid-19 pandemisinden itibaren ise akıbeti ciddi ölçüde masaya yatırılan Çin'in Kuşak ve Yol Projesi (KYP), Afrika'da iniş çıkışlı bir performans göstermektedir. 2022 yılı Mart ayında KYP mutabakat metnini imzalayan Malavi ile birlikte projenin tarafı olan ülke ve organizasyon sayısı 180'i aşıya da Afrika'nın geneli için mevcut durumun olumlu ilerlediği söylenemez. Örneğin, Orta Doğu ülkeleri, Çin'in KYP faaliyetlerinin yaklaşık %23'ünden faydalanırken (2021 yılında bu oran %16,5 idi), Sahra Altı Afrika'da 2021 verilerine oranla KYP ile ilişkili inşaat faaliyetleri %44, yatırım faaliyetleri ise %65 oranında düşüş göstermiştir.²¹

Çin'in Afrika'daki aşı diplomasisi, 2022 yılında da devam etmiştir. Çin'in diğer ülkelere sattığı aşı miktarı 2022 yılının başlaması ile ciddi oranda düşmesine rağmen birçok Afrika ülkesine aşı bağıışı sürmüştür. Bu düşüşün en önemli sebebi virüsün yeni varyantlarıdır. 2022 yılının başında sağlık uzmanları, Çin'in üretiminin önemli bir kısmını oluşturan inaktif virüs aşılarının yeni çıkan Omicron varyantına karşı çok etkili olmadığını, Batılı devletler tarafından üretilen mRNA aşılarının bu varyanta daha etkin cevap verdiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle, mRNA aşıları olan Pfizer and Moderna, Afrika ülkelerine daha fazla gönderilmeye başlanmıştır.

Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki ilişkiler sadece ekonomik ve finansal konularla sınırlı kalmamıştır. 2022 yılında Kenya ile Çince dili ve kültürü hakkında, Gana ile eğitim konularında bazı anlaşmalara imza atılmıştır. Ayrıca, Liberya ile çocuk sağlığı ve beslenme; Madagaskar ile tarım; Etiyopya ile akıllı şehir uygulamaları; Cezayir ile de doğal ve geleneksel tedavi üzerine anlaşmalar imzalanmıştır.

Çin ve Afrika ülkeleri, yatırım ve ticaret dışında da birçok farklı alanda iş birliklerini sürdürmektedir. Çok sık dile getirilmeyen ancak vurgulanması hayli mühim olan uzay iş birliği konusunda, 2022 yılında bazı adımlar atılmıştır. Zambiya, Mısır, Namibya, Gana ve Ruanda dâhil olmak üzere 14 Afrika ülkesinden 61 öğrenci, Çin Uzay Teknolojileri Akademisi (CAST) tarafından organize edilen eğitim programına katılmıştır.²² 2022 yılında Çin, Mısır ve Etiyopya'daki dört okuldan 40'ın üzerinde öğrenci, 6 farklı değişim faaliyetine katılarak havacılık ve uzay temelleri ve uydu geliştirme eğitimleri hakkında bilgi paylaşımında bulunmuştur. Çinli uzmanlar ayrıca Mısır'daki Kahire Üni-

21 Christoph Nedopil Wang, "China Belt and Road Initiative (BRI) Investment Report 2022", Green Finance & Development Center, 03.02.2023.

 greenfdc.org/ adresi içinde kısa URL:
l24.im/dps

Erişim Tarihi: 18.05.2023

22 Mustapha Iderawumi, "China Academy of Space Technology's Contribution to the African Space Industry", *Africa News*, 29.04.2023.

 africanews.space/ adresi içinde kısa URL:
l24.im/4HP7

Erişim Tarihi: 09.05.2023

versitesi'nde düzenlenen Havacılık ve Uzay Yaz Kampı'nda ders vermiştir. Çin, Etiyopya ve Mısır Uzay Birimleri ve diğer organizasyonlar nezdinde kurulan HOPE programı kapsamında lise öğrencileri tarafından geliştirilen bir mikro uydu da yörüngeye fırlatılmıştır.²³ İki taraf arasındaki uzay iş birliğinin, özellikle güvenilir ve daha hızlı iletişim kanalları, altyapıdaki boşluğu doldurma ve girişimciler ile yerel işletmelerin önündeki engelleri aşmasına yardımcı olacak yeni teknolojileri geliştirme ve sunma konularında Afrika ülkeleri için önemli kazançlar doğurması muhtemeldir. Ancak, bu iş birliğinin Çin'in istihbarat, gözetleme ve keşif (ISR) gibi birtakım siyasî ve stratejik çıkarlarına da hizmet ettiği yönünde birçok rapor ve çalışma mevcuttur.²⁴

Sonuç

2022 yılında Çin'in Afrika'daki yatırımlarının, birkaç proje istisna tutulduğunda, artarak devam ettiği görülmektedir. Aynı yıl içinde Çinli firmalar bazı projelerden çeşitli sebeplerle çekilmiş olmalarına karşın, toplam yatırım ve ticaret verilerindeki artışa bakıldığında bunun pandemi sonrası büyük projelere karşı daha temkinli yaklaşma şeklinde açıklanamayacağı sonucuna varılabilir. Yatırım ve ticarete artan ivmenin KYP ile ilişkili faaliyetlerde görüldüğünü söylemek ise güçtür. Afrika'daki KYP ile bağlantılı inşaat ve yatırım faaliyetlerinde 2022 yılında ciddi oranda düşüş gözlenmiştir.

2022 yılında önemli tartışma konularından birisi de Afrika ülkelerinin ekonomik alanda kendine yeterliğini önemli ölçüde etkileme potansiyeli bulunan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) Anlaşması'dır. 2021 yılının başında yürürlüğe giren AfCFTA Anlaşması'nın Çin ve Afrika arasındaki ticaret üzerinde önemli etkileri olacaktır. Bu anlaşma, Afrika ülkeleri arasındaki serbest ticareti teşvik edeceği için Afrika dışından ihracat yapan ülkelerin ihracat rakamlarına olumsuz etki edebilir. Ancak, Çin'in Afrika'nın Serbest Ticaret Bölgesi girişimini bazı açılardan kendi lehine çevirmesi de olasıdır. Afrika ülkelerinin özellikle teknoloji, ulaşım ve enerji alanlarında altyapı ihtiyacı ve oluşacak kıtasal bir pazarda bölgesel ortaklarla değiş tokuş edilebilecek ürün yelpazesinin sınırlılığı, Çin'i, Afrika'nın en önemli tedarikçisi olmaya devam edeceğine işaret etmektedir. Çin'in kıtadaki yatırım faaliyetlerinin, Afrika devletleri için şüphesiz faydaları olacağı gibi bu devletler için birtakım ciddi olumsuzluklar yaratma potansiyeli de bulunmaktadır. Anlaşma şartlarının şeffaf olmayışı, bu devletle-

²³ Iderawumi, "China Academy of Space Technology..."

²⁴ Defense Intelligence Agency, "2022 Challenges to Security in Space", Mart 2022.

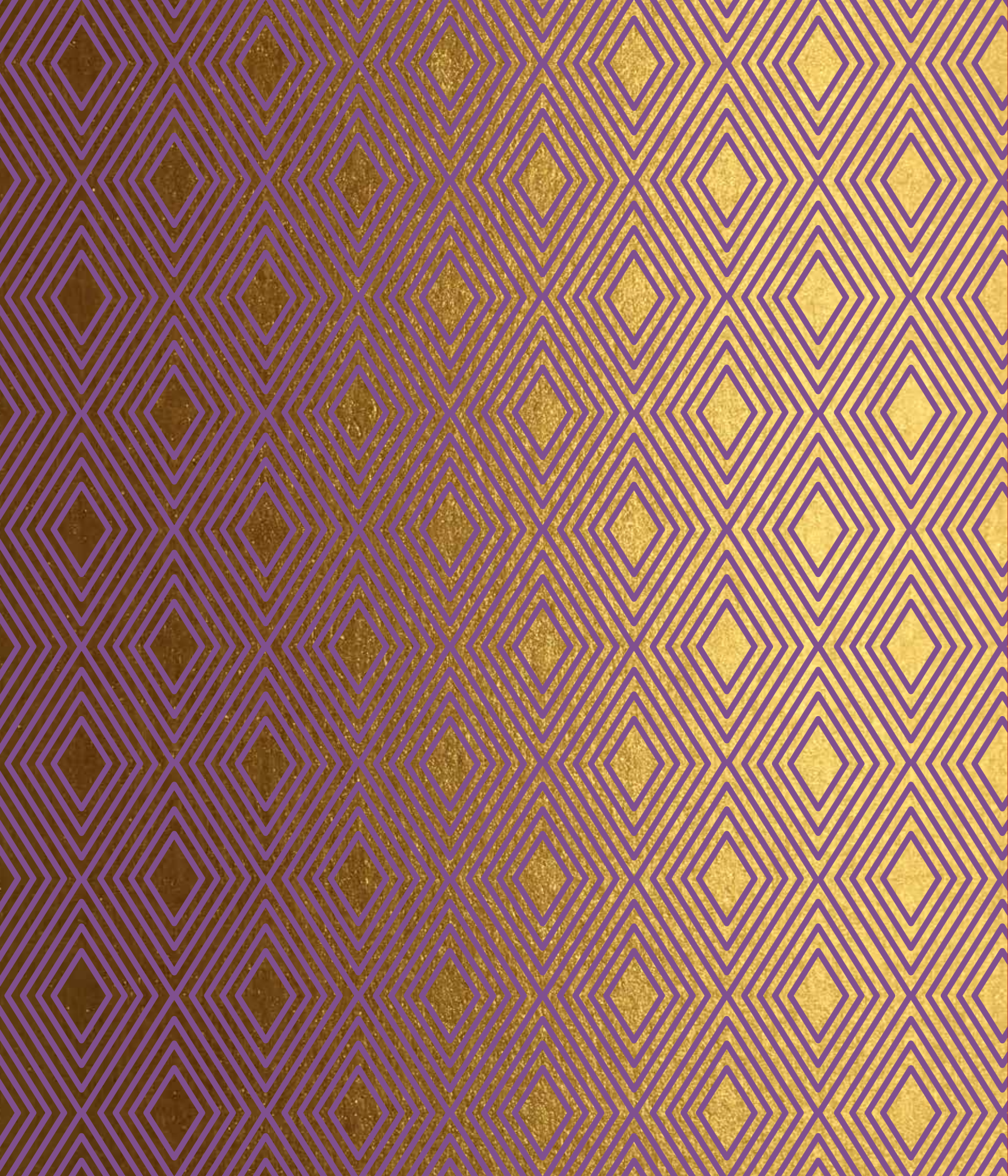
dia.mil/ adresi içinde kısa URL:

124.im/W3KHB

Erişim Tarihi: 18.05.2023

rin yükleneceği borç yüküyle nasıl baş edecekleri sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Benzer şekilde, Afrika ülkelerinin bu projelerin etkinliği ve sürdürülebilirliği konusunda göstereceği performans da tartışma konusudur.

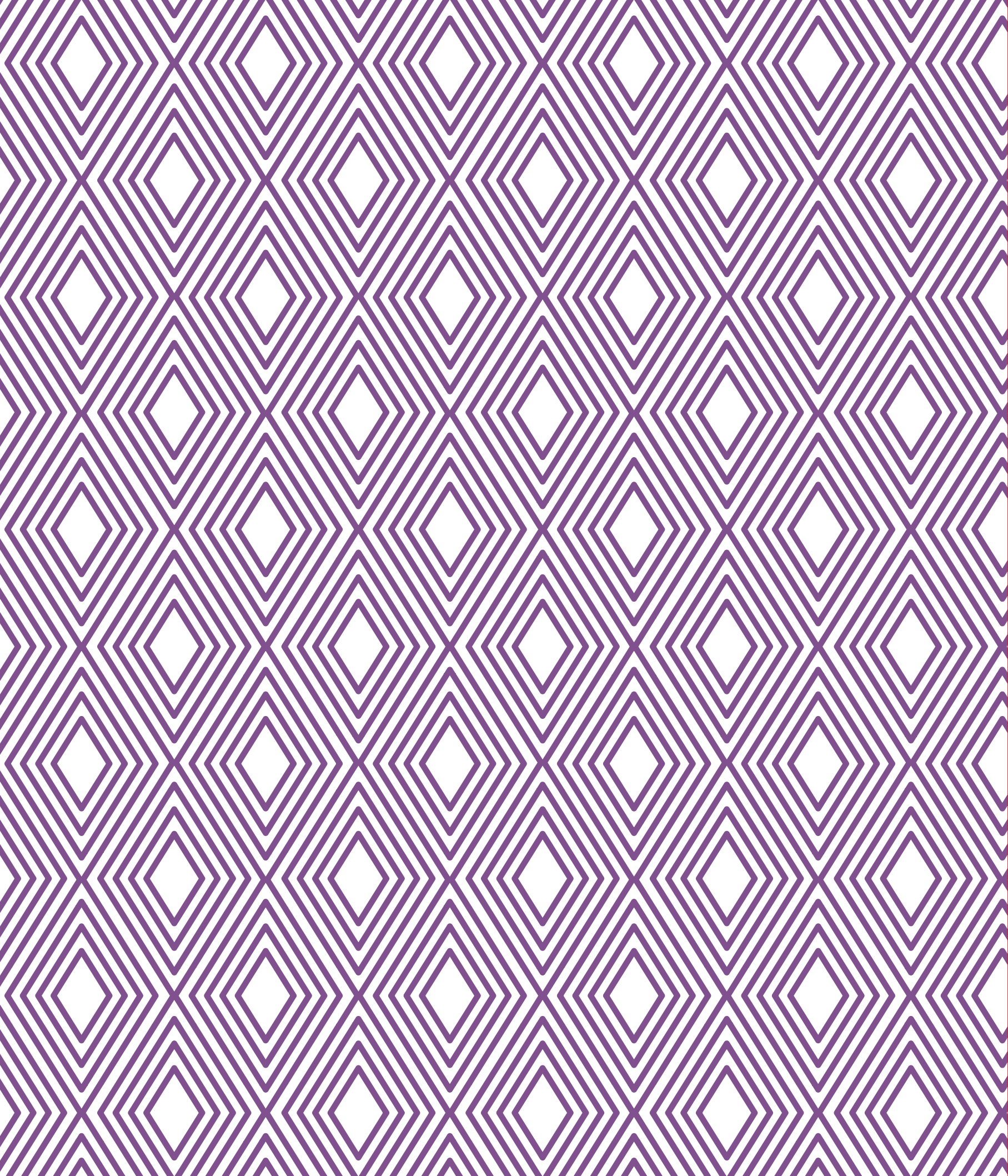

Üçüncü Bölüm

Türkiye–Afrika İlişkileri

- 1**
2022’de Türkiye–Afrika 273–287
Siyasî Temasları
/ Doç. Dr. Mürsel Bayram
- 2**
Tahıl Koridoru Anlaşması’nda 289–297
Türkiye’nin Rolü
/ Dr. Tunç Demirtaş
- 3**
2022 Yılında Türkiye-Afrika 299–309
Arasındaki Ekonomik ve
Ticarî İlişkiler
/ Doç. Dr. Elem Eyrice Tepeciklioğlu
- 4**
Türkiye-Afrika İlişkilerinde 311–319
Medya ve İletişim
/ Doğan Eşkinat, Esra Eymen Cansu
- 5**
Afrika’da Güvenlik Sağlayan 321–327
Aktör Olarak Türkiye
/ Kaan Devocioğlu
- 6**
2022 Yılında Türkiye’nin 329–339
Afrika’daki Kamu Diplomasisi
Faaliyetleri
/ Dr. Pelin Aliyev
- 7**
Türkiye Maarif Vakfı Çalışmaları 341–353
/ Eyyup Bostancı, Ayşe Nur Karapınar

2022'de Türkiye–Afrika Siyasî Temasları

1

Mürsel Bayram*

Ankara ile Afrika başkentleri arasında 2005 sonrası dönemde yoğunlaşan üst düzey siyasî temaslar, Türkiye-Afrika iş birliğinin lokomotifini olmuştur. Dünyada Afrika'yı en fazla ziyaret eden lider olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2022'de Senegal ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne resmî ziyaretler gerçekleştirerek Afrikalı mevkidaşları ile yakın ilişkilerini güçlendirmeye devam etmiştir. Afrika devletleri de Türkiye'nin ilgisine kayıtsız kalmamışlardır. Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall aynı yıl Türkiye'ye iade-i ziyarette bulunmuştur. Cezayir Cumhurbaşkanı Abdelmecid Tebbun ve Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud, yine 2022 yılı içerisinde, resmî temaslarla bulunmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Kongo Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Denis Sassou N'Guesso'nun ziyareti basına yeterince yansımamıştır. Gine Bissau Cumhurbaşkanı Umaro Sissoco Embalo, Nijer Cumhurbaşkanı Muhammed Bazoum ve Sierra Leone Cumhurbaşkanı Julius Maada Bio ise Antalya Diplomasi Forumu münasebetiyle 2022'de Türkiye'nin konuk ettiği liderler arasındadır. Birleşmiş Milletler 77. Genel Kurulu, G20 Bali Zirvesi, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın İslamabad'daki Dışişleri Bakanları Toplantısı ve Fas'ta düzenlenen DEAS ile Mücadele Uluslararası Koalisyonu Bakanlar Toplantısı, ilgili yılda Türkiye ile Afrika devletleri arasında üst düzey temaslara imkân veren diğer önemli platformlardır. Önceki yıllarda olduğu gibi 2022'de de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Afrika

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü Afrika Çalışmaları Anabilim Dalı,
mursel.bayram@asbu.edu.tr

temasları olanca hızıyla devam etmiştir. Afrika'dan çok sayıda mevkidaşını ağırlayan Çavuşoğlu, ayrıca, Benin, Gana, Fas ve Libya ziyaretleri kapsamında resmî temaslarda bulunmuştur. Bahsedilen temaslara ve bu temaslara esnasında gündeme gelen konular ilerleyen başlıklarda detaylandırılacaktır.

Cumhurbaşkanı Düzeyindeki Temaslar

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2022 yılında Afrika'ya yönelik ilk ziyaretini 20 Şubat tarihinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne (KDC) gerçekleştirmiştir. Félix Antoine Tshisekedi'nin daveti üzerine gerçekleşen bu ziyarette Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Dışişleri, İçişleri, Millî Savunma, Ticaret, Ulaştırma ve Altyapı, Gençlik ve Spor Bakanları ile Savunma Sanayii Başkanı da eşlik etmiştir. KDC'deki temasları kapsamında özellikle eğitim ve kültür alanındaki iş birliği imkânlarına değinen Erdoğan, FETÖ ile mücadele konusundaki desteklerinden ötürü KDC makamlarına teşekkür etmiştir. Erdoğan, ayrıca, Türkiye'den KDC'ye 100 bin doz aşı tedarik edildiğini, ilerleyen süreçte buna 1 milyon doz Sinovac ve 100 bin doz TURKOVAC aşısının ekleneceğini açıklamıştır. Erdoğan'ın ziyareti sırasında Türkiye ile KDC arasında 7 anlaşma imzalanmıştır.¹

Cumhurbaşkanı Erdoğan, KDC'deki temaslarını tamamladıktan sonra beraberindeki heyetle Senegal'e hareket etmiştir. Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall'in daveti üzerine 21-22 Şubat tarihlerinde gerçekleşen ziyaret, iki ülke arasında 5 anlaşmanın imzalanmasıyla neticelenmiştir. Erdoğan, Senegal'de mevkidaşı Sall'in yanı sıra Gine Bissau Cumhurbaşkanı Umaro Sissoco Embaló ile de bir araya gelmiştir. Türkiye'nin Dakar Büyükelçiliği'ne ait yeni kançılara binası ve bir Türk şirket tarafından inşa edilen 50 bin kişilik Senegal Stadyumu, Erdoğan'ın katıldığı törenlerle hizmete açılmıştır.

Erdoğan'ın Senegal temasları, ülke basınında geniş yer bulmuştur. Bés Bi Le Jour, 24 Heures ve Sud Quotidien gazeteleri, Erdoğan'ın Senegal Stadyumu'nda Sall ile başlangıç vuruşu yaptığı fotoğrafı manşetlerine taşımıştır. İlgili habere spor sayfasında yer veren Rewmi gazetesi, ellerinde Türk bayrakları ile tezahürat yapan Senegalli taraftarların görsellerini paylaşmıştır. Senego haber sitesi, Erdoğan'ın ziyareti münasebetiyle iki ülke arasında protokol, medya, iletişim, gençlik, denizcilik ve güvenlik alanlarında anlaşmaların imzalandığını vurgulamıştır. Dakaractu haber sitesi Cumhurbaşkanı Sall'in

¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Kongo Demokratik Cumhuriyeti", 20.02.2022.

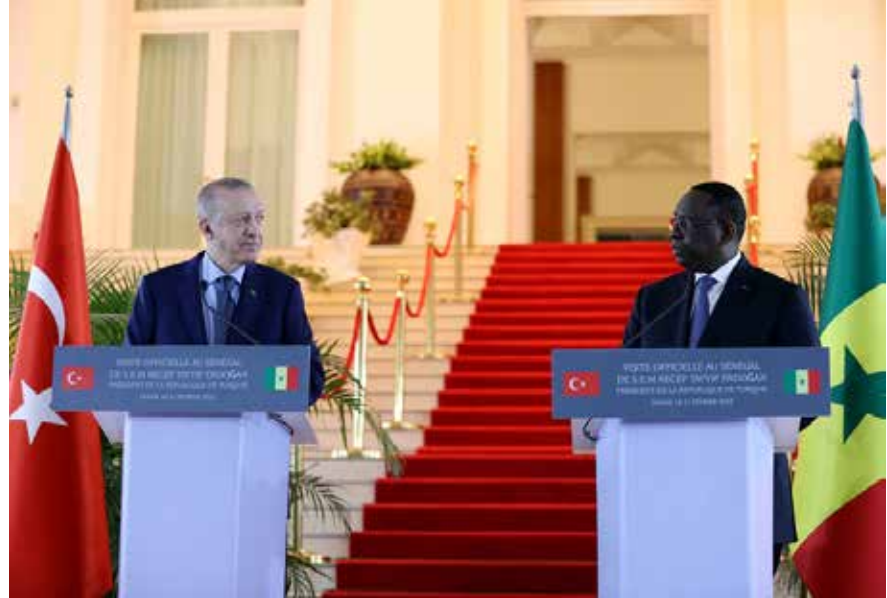
 tccb.gov.tr/ adresi içinde kısa URL: [124.im/YgZw](https://tccb.gov.tr/124.im/YgZw)
Erişim Tarihi: 20.05.2023

Kongo Demokratik Cumhuriyeti

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2022 yılında Afrika'ya yönelik ilk ziyaretini 20 Şubat tarihinde Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne (KDC) gerçekleştirmiştir. Félix Antoine Tshisekedi'nin daveti üzerine gerçekleşen bu ziyarette Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Dışişleri, İçişleri, Millî Savunma, Ticaret, Ulaştırma ve Altyapı, Gençlik ve Spor Bakanları ile Savunma Sanayii Başkanı da eşlik etmiştir. (Fotoğraf: TCCB)

Senegal Cumhurbaşkanı Erdoğan, KDC'deki temaslarını tamamladıktan sonra beraberindeki heyetle Senegal'e hareket etmiştir. Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall'in daveti üzerine 21-22 Şubat tarihlerinde gerçekleşen ziyaret, iki ülke arasında 5 anlaşmanın imzalanmasıyla neticelenmiştir. Erdoğan, Senegal'de mevkidaşı Sall'in yanı sıra Gine Bissau Cumhurbaşkanı Umaro Sissoco Embalo ile de bir araya gelmiştir. Türkiye'nin Dakar Büyükelçiliği'ne ait yeni kançılara binası ve bir Türk şirket tarafından inşa edilen 50 bin kişilik Senegal Stadyumu, Erdoğan'ın katıldığı törenlerle hizmete açılmıştır. (Fotoğraf: TCCB)

Senegal'deki Türk şirketlerine yönelik övgülerini aktarırken, Le Soleil gazetesinde yer alan "Afrika'nın çok boyutlu ortağı Türkiye" başlıklı haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın BM Güvenlik Konseyi'nde Afrika'nın daimî üyeliği hakkı bulunmamasına ilişkin eleştirileri ve 14 bin öğrencinin Türkiye'de eğitim aldığına ilişkin detaylar paylaşılmıştır. Direct News gazetesinde, Türkiye'nin Batı Afrika'daki ilk büyükelçiliğini 1962'de Dakar'da açtığı; son yıllarda iki ülkenin enerji, tarım, kültür ve savunma sanayi gibi alanlarda yakın iş birliği geliştirdiği; kısa sürede 540 milyon dolara yükselen ikili ticaret hacminde yeni hedefin 1 milyar dolar olduğu belirtilmiştir.²

Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, Erdoğan'ın daveti üzerine 21 Aralık'ta Türkiye'ye çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir.³ Senegal'in Ankara Büyükelçiliği yeni kançılıyasını hizmete açan Sall, Erdoğan ile aralarındaki "şahsi dostane ilişkilere" ve Senegal ile Türkiye arasındaki "güven esasına dayanan güçlü bağlara" atıf yapmıştır. Farklı alanlarda iş birliğini geliştirmeye yönelik olarak iki ülke arasında ortak iradenin oluştuğunu belirten Erdoğan; inşaat, enerji, sağlık, gıda, sanayi, çelik üretimi ve altın işleme vb. alanlarda faaliyet gösteren Türk şirketlerinin Senegal'de üstlendikleri proje ve yatırımların 1,5 milyar dolara ulaştığını kaydetmiştir. Türkiye-Senegal temasları, Macky Sall'in Afrika Birliği dönem başkanlığına denk geldiği için küresel bir gündemi de ihtiva etmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, 5 Şubat 2022'de Afrika Birliği dönem başkanlığını üstlenen Macky Sall ile Ukrayna krizi ve tahıl koridoru konusunu değerlendirdiklerini ifade etmiştir.⁴

2022'de Türkiye'yi ziyaret eden bir diğer lider Cezayir Cumhurbaşkanı Abdulmecid Tebbun'dur.⁵ 16 Mayıs tarihinde gerçekleşen söz konusu ziyaret, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 60'uncu yılına tekabül etmesi ve Cezayir'den Türkiye'ye 17 yıl aradan sonra cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyaret olması nedeniyle önemlidir. Erdoğan, "dost ve kardeş" Cezayir ile "500 yıl öncesine uzanan ortak bir maziye paylaşıyoruz" diyerek ikili ilişkilerin tarihî köklerine vurgu yapmış ve konuk cumhurbaşkanına Emir Abdulkadir'in Osmanlı arşivinde yer alan 14 Aralık 1841 tarihli mektubunu hediye etmiştir. Cezayir'in milli kahramanı Emir Abdulkadir, söz konusu mektupta Sultan Abdulmecid'in tahta çıkışını tebrik ediyor ve Fransız işgaline karşı azimkârane mücadele ettiklerini belirtiyordu. Cezayir'i "Afrika kıtasının lider ülkelerinden biri" olarak tanımlayan Erdoğan, bu ülkenin özellikle Sahel bölgesindeki rolünü takdirle

² Fatma Esmâ Arslan, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Senegal ziyareti ülke basınında geniş yer buldu", *Anadolu Ajansı*, 23.02.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/Umn3E
Erişim Tarihi: 20.05.2023

³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Senegal", 21.12.2022.

 tccb.gov.tr/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/zR8T1t
Erişim Tarihi: 20.05.2023

⁴ DHA, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Senegal halkının yanında olmayı sürdüreceğiz", 21.12.2022

 dha.com.tr/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/oMI5
Erişim Tarihi: 20.05.2023

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Cezayir", 16.05.2022.

 tccb.gov.tr/ adresi içinde kısa URL:
 l24.im/nAtZu
Erişim Tarihi: 20.05.2023

Cezayir 2022'de Türkiye'yi ziyaret eden bir diğer lider Cezayir Cumhurbaşkanı Abdelmecid Tebbun'dur. 16 Mayıs tarihinde gerçekleşen söz konusu ziyaret, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 60'ıncı yılına tekabül etmesi ve Cezayir'den Türkiye'ye 17 yıl aradan sonra cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyaret olması nedeniyle önemlidir. (Fotoğraf: TCCB)

Kongo Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2022'de ağırladığı bir diğer Afrikalı lider Kongo Cumhurbaşkanı Denis Sassou N'Guesso'dur. 2 Eylül'de mevkidaşı ile Vahdettin Köşkü'nde basına kapalı bir görüşme gerçekleştiren Erdoğan'ın burada, N'Guesso ile Gine'nin devrik Cumhurbaşkanı Alpha Condé'yi bir araya getirdiği bildirilmektedir. (Fotoğraf: TCCB)

Somali Somali'de ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Şeyh Mahmud, ilk yurt dışı ziyaretlerini sırasıyla Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'ye gerçekleştirmiştir (Fotoğraf: TCCB)

karşılıklarını ifade etmiştir. Erdoğan-Tebbun görüşmesinde Libya ve Filistin meselelerinin yanı sıra ikili ekonomik ve askerî ilişkiler de gündeme gelmiştir. Erdoğan'ın 2020 yılında gerçekleştirdiği Cezayir ziyareti sırasında kuruluşuna karar verilen Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi, Tebbun'un ziyareti sırasında ilk toplantısını yapmıştır. Türkiye-Cezayir ticaret hacmi, salgın şartlarına rağmen bir önceki yıla oranla yüzde 35 artarak 4,2 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Ticaret hacminde yeni hedefin 10 milyar dolar olduğunu duyuran Erdoğan, bu ülkede faaliyet yürüten 1400'ü aşkın Türk firmasının da katkısıyla "Cezayir'in üretimini çeşitlendirmekten" söz etmiştir. Erdoğan, ayrıca, askerî ilişkiler başlığı altında Cezayir ile savunma sanayi iş birliğini ele aldıklarını belirtmiş; Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ (TUSAŞ) ve diğer savunma sanayi şirketlerinin Cezayir makamları ile görüşme hâlinde olduğunu kaydetmiştir.⁶ Erdoğan'ın değindiği hususları haberleştiren Cezayir basını, bilhassa ticarî ve askerî iş birliği mesajlarına dikkat çekmiş ve Tebbun'un temaslarını Cezayir-Türkiye "stratejik ortaklığının" güçlendirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.⁷

Somali'de ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Şeyh Mahmud, ilk yurt dışı ziyaretlerini sırasıyla Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. 3-5 Temmuz tarihleri arasında planlanan Erdoğan-Şeyh Mahmud görüşmesi, 6 Temmuz'a ertelenmiştir.⁸ Şeyh Mahmud bu süre zarfında Türkiye'deki Somalililerle buluşmuş ve SETA Vakfı'nda bir konuşma yapmıştır. Erdoğan'ın 2011 yılındaki tarihî ziyareti ile Somali-Türkiye ilişkilerinin bariz biçimde ivme kazandığını kaydeden Şeyh Mahmud, "Somali-Türkiye ilişkilerinin bugün neden güçlü olduğu çok açıktır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk hükûmeti üyeleri, sivil toplum ve iş dünyası ile yaptığım her görüşmede Somali bir fırsattan daha fazlası olarak görülüyor." şeklinde konuşmuştur. Şeyh Mahmud, Türkiye'nin sağladığı siyasî, iktisadi ve askerî destekle Somali'nin her alanda kapasitesinin arttığını, bundan ötürü Türkiye'ye borçlu kalacaklarını ifade etmiştir.⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2022'de ağırladığı bir diğer Afrika lider Kongo Cumhurbaşkanı Denis Sassou N'Guesso'dur. 2 Eylül'de mevkidaşı ile Vahdettin Köşkü'nde basına kapalı bir görüşme gerçekleştiren Erdoğan'ın burada, N'Guesso ile Gine'nin devrik Cumhurbaşkanı Alpha Conde'yi bir araya getirdiği bildirilmektedir.¹⁰ Birleşmiş Milletler 77. Genel Kurulu'na katılmak üzere 17-22 Eylül tarihlerinde Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Erdoğan, buradaki temasları kapsamında Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Muhammed Yunus el-Men-

6 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun ile ortak basın toplantısında konuştu", 16.05.2022.

 iletisim.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 22.05.2023

7 Ebu Bekir Aşkın, "Cezayir basını: Tebbun'un Ankara ziyareti ekonomik ve stratejik ortaklığın güçlendirilmesi için fırsat", Anadolu Ajansı, 17.05.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 25.05.2023

8 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Somali", 06.07.2022.

 tccb.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 23.05.2023

9 SETA, "Somali Cumhurbaşkanı: Türkiye-Somali İlişkileri Son Derece Pozitif ve Katlanarak Büyüyor", 05.07.2022.

 setav.org/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 22.05.2023

10 African Intelligence, "Sassou and Conde met inconspicuously in Turkey", 02.09.2022.

 africaintelligence.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 22.05.2023

fi ile görüşmüştür. Aynı yıl Erdoğan, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Cyril Ramaphosa, Ruanda Cumhurbaşkanı Paul Kagame ve Senegal Cumhurbaşkanı Mack Sall ile birlikte, 15-16 Kasım tarihlerinde Endonezya’da düzenlenen G20 Liderler Zirvesi’ne katılmıştır. Erdoğan burada yaptığı konuşmada Afrika’yı da yakından ilgilendiren gıda ve enerji güvenliği konularını gündeme getirmiştir. Ukrayna krizi devam ederken Türkiye’nin yoğun çabaları neticesinde tahıl koridorunun tekrar işler hâle geldiğini kaydeden Erdoğan, ayrıca İtalya Başbakanı Giorgia Meloni ile gerçekleştirdiği baş başa görüşmede Libya krizinin çözüm yollarını ele almıştır.¹¹

Antalya Diplomasi Forumu

11-13 Mart 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen İkinci Antalya Diplomasi Forumu’nda dünyanın dört bir tarafından devlet ve hükümet başkanları, bakanlar, siyasetçiler, diplomatlar, iş insanları, akademisyenler, düşünce kuruluşu mensupları, gençlik ve medya temsilcileri bir araya gelmişlerdir. Katılımcılar, “Diplomasiyi Yeniden Kurgulamak” başlığı altında birçok konuyu ele almışlardır.¹² ADF 2022’ye Afrika’dan da yoğun bir katılımın olduğu gözlenmiştir.

Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Alanı (AKSTA) Genel Sekreteri Wamkele Keabetswe Mene, Uganda Dışişleri Bakanı Jeje Odongo, Kongo Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Jean-Claude Gakosso ve Küba Dışişleri Bakan Yardımcısı Anayansi Rodríguez Camejo’nun katıldığı “Afrika İçin Bir Kalkınma Vizyonu” başlıklı panelde, AKSTA’nın Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi gibi olumlu sonuçlar doğurup doğurmayacağı sorusundan hareketle, kıta dışı ülkelerle daha fazla ticaretin teşvik edilmesi, Afrika halklarının yoksulluktan kurtulması, yapısal sorunların çözülmesi, sosyal adaletsizlik, radikalleşme ve terörizm gibi risklerin minimize edilmesi konusunda AKSTA’nın olası katkıları tartışılmıştır.¹³

Dışişleri Bakanı Düzeyindeki Temaslar

Önceki yıllarda olduğu gibi 2022’de de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun Afrika temasları olanca hızıyla devam etmiştir. Çavuşoğlu, ilk olarak 27 Ocak’ta Orta Afrika Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sylvie Baïpo-Temon’u Ankara’da ağırlamıştır. Baïpo-Temon’un ziyareti, Orta Afrika Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye Dışişleri Bakanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olması bakımından önemlidir. Konuk Ba-

11 NTV, “Cumhurbaşkanı Erdoğan G20 Zirvesi’nde”, 15.10.2022.

 ntv.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 25.05.2023

12 Antalya Diplomasi Forumu, “Diplomasiyi Yeniden Kurgulamak”.

 antalyadf.org/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 26.05.2023

13 Antalya Diplomasi Forumu, “Paneller”.

 antalyadf.org/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 26.05.2023

2022 Antalya Diplomasi Forumu'na Afrika'dan katılan siyasetçiler

Katılımcı	Görevi
Abdisaid Muse Ali	Somali Dışişleri Bakanı
Aïssata Tall Sall	Senegal Dışişleri Bakanı
Albert Shingiro	Burundi Dışişleri Bakanı
Bineta Diop	Afrika Birliği Komisyonu Başkanı'nın Kadın, Barış ve Güvenlik Özel Temsilcisi
Christophe Lutundula Apala Pen'apala	Kongo Demokratik Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı
David J. Francis	Sierra Leone Dışişleri Bakanı
David Musabayana	Zimbabve Dışişleri Bakan Yardımcısı
Dennis Vandi	Sierra Leone Maliye Bakanı
Hassoumi Massoudou	Nijer Dışişleri Bakanı
Ismail Ould Cheikh Ahmed	Moritanya Dışişleri Bakanı
Jean-Claude Gakosso	Kongo Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı
Jeje Odongo	Uganda Dışişleri Bakanı
Jenelly Matundu	Namibya Dışişleri Bakan Yardımcısı
Julius Maada Bio	Sierra Leone Cumhurbaşkanı
Kandia Kamissoko Camara	Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı
Mbella Mbella	Kamerun Dışişleri Bakanı
Mamadou Tangara	Gambiya Dışişleri Bakanı
Mohamed Bazoum	Nijer Cumhurbaşkanı
Necla el-Manguş	Libya Dışişleri Bakanı
Naledi Pandor	Güney Afrika Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı
Shirley Ayorkor Botchwey	Gana Dışişleri Bakanı
Simeón Oyono Esono Angué	Ekvator Ginesi Dışişleri Bakanı
Suzi Carla Barbosa	Gine-Bissau Dışişleri Bakanı
Sylvestre Radegonde	Seyşeller Dışişleri Bakanı
Sylvie Baïpo Temon	Orta Afrika Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı
Umaro Sissoco Embaló	Gine Bissau Cumhurbaşkanı
Vincent Biruta	Ruanda Dışişleri Bakanı
Wamkele Mene	AKSTA Genel Sekreteri
Zubairu Dada	Nijerya Dışişleri Bakanı

kanın Türkiye temasları kapsamında Türkiye ile OAC Dışişleri Bakanlıkları arasında iş birliğini öngören üç belge imzalanmıştır. İki ülkenin karşılıklı büyükelçilikler açma konusunda mutabakata vardığı ifade edilmiştir. Türk Hava Yolları'nın doğrudan Bangui'ye uçuşu yönünde bir talebin olduğunu belirten Çavuşoğlu, gerekli fizibilite çalışmalarını tamamlanana kadar geçici bir formül olarak THY ile Ruanda Hava Yolları'nın Kigali ile Ruanda arasında ortak uçuş gerçekleştireceğini açıklamıştır. Öte yandan, Çavuşoğlu, Türkiye ile OAC arasındaki ticarî ve ekonomik iş birliğinin "sıfır noktasında" olduğunu, bunu iyi bir seviyeye çıkarmak için gerekli adımların atılacağını belirtmiştir. BM

Ruanda Ruanda Dışişleri Bakanı Vincent Biruta görüşme.

Orta Afrika Cumhuriyeti Çavuşoğlu, ilk olarak 27 Ocak'ta Orta Afrika Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sylvie Baïpo-Temon'u Ankara'da ağırlamıştır. Baïpo-Temon'un ziyareti, Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye Dışişleri Bakanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olması bakımından önemlidir.

Liberya Liberya Dışişleri Bakanı Dee-Maxwell Saah Kemayah, 5 Mayıs'ta Çavuşoğlu ile görüşmüştür.

Kongo Kongo Demokratik Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Christophe Lutundula Apala Pen'Apala ile Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu İstanbul'da bir araya gelmiştir.

Fildişi Sahili Fildişi Sahili Devlet ve Dışişleri Bakanı Semme Kandia Camara, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş'ı ziyaret etti.

Gana Gana Dışişleri ve Bölgesel Entegrasyon Bakanı Shirley Ayorkor Botchwey, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile bir araya geldi.

Orta Afrika misyonunda (MINUSCA) 2022’de ilk defa 3 Türk polisinin görev alacağını açıklayan Davutoğlu, ayrıca Türkiye ile OAC İçişleri Bakanlıkları arasında güvenlik iş birliğine dair temasların olduğu kaydetmiştir. Konuk Bakan Baipo-Temon ise “tarihî olarak büyük bir imparatorluğu temsil eden” Türkiye ile stratejik ortaklık tesis etmeyi önemsediklerini, Türkiye’nin tecrübelerinden faydalanmak istediklerini, kalkınma için eğitimin güçlü bir silah olduğunu, bu bağlamda OAC’de okul açmayı planlayan Maarif Vakfı’na kolaylık sağlayacaklarını ifade etmiştir.¹⁴

Çavuşoğlu 15 Mart’ta, Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı Semme Kandia Camara ile Ankara’da bir araya gelmiştir. Fildişi Sahili’ni “istikrar ülkesi” olarak tanımlayan Çavuşoğlu, bu ülke ile Türkiye arasında son yıllarda dengeli biçimde artan ticaret hacminin 827 milyon dolardan rahatlıkla 1 milyar dolara çıkabileceğini ifade etmiştir. Bir hafta önce Antalya Diploması Forumu’na da katılan konuk Bakan Camara ise Fildişi Sahili’nin gerek kakao, kaju, kahve ve pamuk gibi tarım ürünleri, gerekse de boksit, manganez, doğal gaz ve petrol gibi madenler bakımından Afrika’nın lokomotif üreticilerinden biri olduğunu kaydetmiştir. Camara, ekonomilerini çeşitlendirmek ve sanayileşmek için Türkiye’nin desteğine ihtiyaç duyduklarını vurgulamıştır. Türkiye’nin liderliğini ve vizyonunu takdir ettiklerini söyleyen Camara, kalkınmanın yanı sıra terörle mücadelede konusunda Türkiye’nin uzmanlığına güvendiklerini belirtmiştir. Türkiye’deki temasları kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı’na da ziyaret eden Camara¹⁵, Fildişi Sahili’ndeki camilerde görev alacak imamların Türkiye’de iyi bir eğitimden geçtiklerini ifade etmiştir. Konuk Dışişleri Bakanı, Türkiye’nin desteğiyle ülkesinde Osmanlı tarzı büyük bir cami ve İslami eğitim merkezinin inşası için çalışmalarına başladıklarını duyurmuştur.¹⁶

22 Mart’ta İslamabad’da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Dışişleri Bakanları Toplantısı, Türkiye ile İİT üyesi Afrika devletleri arasında temaslara imkân vermiştir. Bilindiği üzere İİT’ye üye 57 devletin 27’si Afrika’dandır. Toplantıda, Libya, Sudan, Çad, Somali, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Gine’deki durum gündeme gelmiştir. Çavuşoğlu, toplantı marjında Gine Dışişleri Bakanı Morissanda Kouyaté ile baş başa görüşerek bu ülkede anayasal düzenin bir an evvel tesis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷

Çalışma ziyareti kapsamında Türkiye’ye gelen Liberya Dışişleri Bakanı Dee-Maxwell Saah Kemayah, 5 Mayıs’ta Çavuşoğlu ile görüşmüştür. Kemayah’a Liberya’nın Millî Savunma, Ticaret ve Sanayi Ba-

14 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun Orta Afrika Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Sylvie Baipo Temon ile Ortak Basın Toplantısı, 27 Ocak 2022, Ankara”.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 27.05.2023

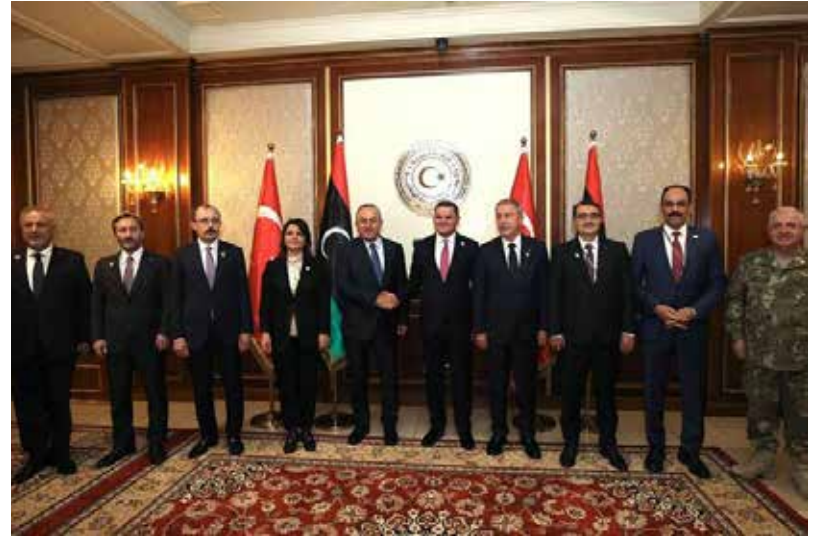
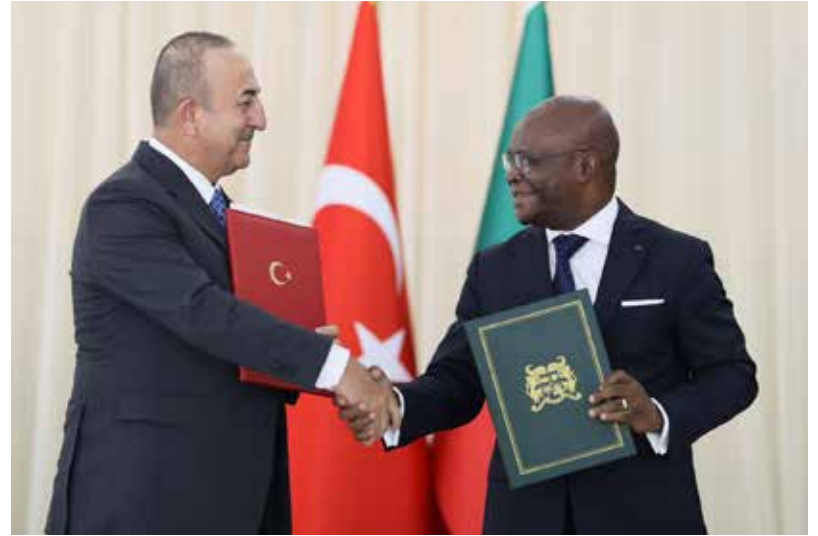
15 Diyanet İşleri Başkanlığı, “Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı Camara’dan, Diyanet İşleri Başkanı Erbaş’a ziyaret”, 14.03.2022.

 diyanet.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 28.05.2023

16 Twitter, “Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı Kandia Camara ile Ortak Basın Toplantısı”, 15.03.2022, <https://twitter.com/i/broadcasts/1dRKZlPXyloJB>, Erişim Tarihi: 28.05.2023.

17 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Sayın Bakanımızın İslam İşbirliği Teşkilatı 48. Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısı’na Katılmak Üzere Pakistan’ı Ziyareti, 22 Mart 2022”.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 29.05.2023

Gambiya Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Gambiya Dışişleri Bakanı Mamadou Tangara ile Antalya'da bir araya geldi. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Benin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Benin Dışişleri Bakanı Aurelien Agbenonci

Gambiya Gambiya Dışişleri Bakanı Mamadou Tangara ile Çavuşoğlu görüşmesi.

Libya Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Ticaret Bakanı Mehmet Muş, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Dairesi Başkanı Fahrettin Altun'dan oluşan Türk heyeti, ekim ayı başında Libya'yı ziyaret etmiştir. Çavuşoğlu, 3 Ekim'de Trablus'ta Libyalı mevkidaşı Necla Manguş ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

kanları ile Denizcilik İdaresi Başkanı, Cumhurbaşkanı Koruma Müdürü ve Emniyet Genel Müdürü'nden oluşan kalabalık bir heyet eşlik etmiştir. Anılan temsilciler Türk mevkidaşları ile ayrıca görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çavuşoğlu, konuk Dışişleri Bakanı ile yaptığı basın toplantısında, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliği potansiyeline değinerek ticaret hacminin 220 milyon dolardan 500 milyon dolara çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir. Çifte vergilendirmenin önlenmesine yönelik bir anlaşmanın hazırlandığını aktaran Çavuşoğlu, askerî eğitim ve savunma sanayi iş birliği mutabakat zaptı için de müzakerelerin başlatıldığını duyurmuştur. Türk şirketlerine ait Liberya bandıralı pek çok geminin bulunması nedeniyle denizcilik alanında iş birliği de ikili görüşmelerde ele alınmıştır. Liberya hükûmetince el konulan FETÖ okullarının Maarif Vakfı'na devri için görüşmelerin başlatıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, iki ülkenin 2023'ten itibaren karşılıklı büyükelçilikler açmak için hazırlık yaptığı kaydedilmiştir. Konuk Dışişleri Bakanı Kemayah, Türkiye-Liberya ilişkilerinin gelecek vadeden bir ilişki olduğunu, iki devletin özellikle terörle mücadele konusunda ortak bir vizyona sahip olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin TİKA vasıtasıyla Liberya'nın kalkınmasına katkıda bulunması ve Liberya'nın BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine (2026-2027) destek vermesi, Kemayah'ın sitayişle bahsettiği diğer hususlardır.¹⁸

Çavuşoğlu, 11 Mayıs'ta Fas'ın Marakeş kentinde düzenlenen DEAŞ ile Mücadele Uluslararası Koalisyonu Bakanlar Toplantısı'na katılmıştır. Koalisyonun ortakları arasında Benin, Burkina Faso, Cibuti, Çad, Fas, Gine, Etiyopya, Kamerun, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya, Mısır, Moritanya, Nijer, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Somali ve Tunus da yer aldığı için Çavuşoğlu burada pek çok Afrikalı mevkidaşı ile temas kurabilmiştir. Toplantının akabinde Çavuşoğlu, Fas Dışişleri Bakanı Nasser Bourita ile baş başa görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede ikili ilişkilerin yanı sıra Ukrayna ve Libya'daki durum ele alınmıştır. Bölgesel ve küresel konularda aktif rol oynayan Türkiye ile birçok konuda benzer görüşlere sahip olduklarını dile getiren Bourita, Türkiye'nin özellikle Batı Sahra meselesindeki duruşundan memnun olduklarını belirtmiştir. Çavuşoğlu ise Türkiye'nin ilkesel bir tavırla "kardeş Fas'ın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini desteklediğini" teyit etmiştir.¹⁹

Çavuşoğlu, Fas'taki temaslarının ardından 13 Mayıs'ta Kongo Demokratik Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Christophe Lutundula Apala Pen'Apala ile İstanbul'da bir araya gelmiştir. KDC'den Türkiye'ye

18 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Liberya Dışişleri Bakanı Sayın Dee-Maxwell Saah Kemayah ile Ortak Basın Toplantısı, 05 Mayıs 2022, Ankara", 05.05.2022.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 30.05.2023

19 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Fas Dışişleri Bakanı Sayın Nasser Bourita ile Ortak Basın Toplantısı, 11 Mayıs 2022, Rabat".

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 30.05.2023

Dışişleri Bakanı düzeyinde gerçekleşen bu ilk ziyarette ikili ilişkilere dair önemli açıklamalarda bulunulmuştur. Konuk Bakan Pen’Apala, iki ülke arasında siyasî, ticarî ve askerî nitelikli anlaşmaların imzalandığını; kısa süre zarfında bunlara yeni anlaşmaların ekleneceğini açıklamıştır. Türkiye’nin kalkınma ve terörle mücadele konusundaki tecrübesine güvendiklerini belirten Pen’Apala, “Ulu önder Atatürk ile Türkler çalışkan bir millet olduklarını bütün dünyaya ispat ettiler. Türklerin çalışkanlığını Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde de görmek istiyoruz.” demiştir. Çavuşoğlu, Türkiye’nin her alandaki tecrübesini KDC ile paylaşmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.²⁰

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, Ticaret Bakanı Mehmet Muş, Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Dairesi Başkanı Fahrettin Altun’dan oluşan Türk heyeti, ekim ayı başında Libya’yı ziyaret etmiştir. Çavuşoğlu, 3 Ekim’de Trablus’ta Libyalı mevkidaşı Necla Manguş ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. “Libya’nın istikrarına desteğimizi yinelemek için Trablus’tayız.” diyen Çavuşoğlu, “Batısıyla, doğusuyla, güneyiyle Libya bizim için bir bütündür ve çok kıymetlidir.” şeklinde konuşmuştur. Çavuşoğlu, Libya’nın düzenli bir orduya kavuşması için iş birliğini sürdüreceklerini belirtmiştir. İkili temaslar kapsamında Libya ile Türkiye arasında hidrokarbonlar ve protokol alanında iki mutabakat muhtırası imzalanmıştır. Türkiye ve Libya Merkez Bankaları arasında SWAP anlaşmasının imzalanacağı ve ikili ticaret hacminin 4 milyar dolara ulaşacağı kaydedilmiştir. Libya Dışişleri Bakanı Manguş, Türkiye ile Libya arasında deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin mutabakat muhtırasının hâlen aktif olmayıp BM’nin tasdikini beklediğini ifade edince, Çavuşoğlu bu beyanatı düzeltmek durumunda kalmıştır: “Hem Türkiye hem de Libya böyle bir anlaşmayı imzaladığını BM’ye bildirmiştir. BM bir onay mekanizması değildir. Biz Türkiye olarak deniz yetki alanlarımızı, kıta sahanlığımızın sınırlarını BM’ye kaydettirdik. Libya’nın yapması gereken de kendi deniz yetki alanlarını belirleyerek BM’ye kaydettirmesidir.” Çavuşoğlu’nun açıklaması üzerine Libya Dışişleri Bakanı tescil yerine sehven tasdik kelimesini kullandığını belirtmiştir.²¹

20 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun Demokratik Kongo Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Christophe Lutundula Apala ile Ortak Basın Toplantısı, 13 Mayıs 2022, İstanbul”.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

21 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun Libya Dışişleri Bakanı Sayın Najla Mangoush ile Ortak Basın Toplantısı, 3 Ekim 2022, Trablus”.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

mini kullanmamız gerekiyor. Medya üyelerinin de bu hususa dikkat etmelerini rica ediyorum, artık İngilizce olarak Turkey değil Türkiye ismini kullanmalısınız.” Botchwey, iki ülke arasında daha önce imzalanmış anlaşmalara ek olarak, bir Türk firmasıyla enerji anlaşması aksettiklerini belirtmiştir. Ukrayna tahılının ihracıyla ilgili anlaşmanın neticelendirilmesindeki katkısından dolayı Türkiye’ye teşekkür eden Botchwey, bu kapsamda Afrika’ya sevk edilen 23 bin ton tahılın bir kısmının Batı Afrika’ya transfer edilmesini gündeme getirmiştir. Çavuşoğlu ise uluslararası alanda aktif bir rol oynayan Gana’nın BM Güvenlik Konseyi’nde geçici üye olarak yer aldığını, Türkiye’nin bu üyeliği desteklemeye devam edeceğini ifade etmiştir. İkili ticaret hacminin 560 milyon dolardan 1 milyar dolara çıkarılmasını hedeflediklerini söyleyen Çavuşoğlu, Türkiye’nin ayrıca terörizmle mücadele ve sınır güvenliği konusunda Gana’ya destek verebileceğini aktarmıştır.²²

31 Mayıs’ta Benin Dışişleri Bakanı Aurelien Agbenonci’yi Ankara’da ağırlayan Çavuşoğlu, 27 Ekim’de Kotonu’ya iade-i ziyaret gerçekleştirmiştir. Çavuşoğlu’nun temasları, Türkiye’den Benin’e Dışişleri Bakanı düzeyindeki ilk ziyaret olması nedeniyle ülkede ilgiyle takip edilmiştir. Görüşmeler sırasında eğitim, protokol ve savunma sanayi alanındaki iş birliği konuları ele alınmış; iki ülke arasında Askerî Çerçeve Anlaşması’nın genişletilmesi kararlaştırılmıştır. Mümkün olan en kısa sürede Cumhurbaşkanlarının karşılıklı ziyaretlerinin koordine edileceği açıklanmıştır.²³

Çavuşoğlu, son olarak 20 Aralık’ta Ankara’da Gambiya Dışişleri Bakanı Mamadou Tangara’yı ağırlamıştır. Görüşmeyi takip eden basın toplantısında Çavuşoğlu, Gambiya’nın hem Türkiye hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile özel ilişkilerinin olduğundan söz etmiştir. Buna karşın, iki ülke arasında 70 milyon civarında seyreden ticaret hacminin tatmin edici seviyede olmadığını vurgulayan Çavuşoğlu, Türk şirketlerinin farklı alanlarda yatırımlarını sürdürdüğünü, örneğin Banjul’de İİT Zirvesi’nin gerçekleştirileceği otelin inşaatını bir Türk firmasının üstlendiğini belirtmiştir. Bahse konu zirvenin organizasyonuna Suudi Arabistan ile birlikte Türkiye’nin de katkı sağlayacağı açıklanmıştır. Gambiya’nın Myanmar’daki Rohingya toplumunun durumunu Uluslararası Adalet Divanı’na taşıması, Çavuşoğlu-Tangara görüşmesinde öne çıkan bir diğer husustur. Gambiya Dışişleri Bakanı Tangara, Rohingya Dostları İnisiyatifi’nin kurulmasını gündeme getirmiş, bu konuda Türkiye ile beraber hareket edebileceklerini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı “Ümmetin en güçlü sesi” olarak

22 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun Gana Dışişleri Bakanı Sayın Shirley Ayorkor Botchwey ile Ortak Basın Toplantısı, 26 Ekim 2022, Akra”.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 02.06.2023

23 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun Benin Dışişleri Bakanı Sayın Aurelian Agbenonci ile Ortak Basın Toplantısı, 27 Ekim 2022, Kotonu”.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 04.06.2023

tarif eden Tangara, “Sizinle dayanışma içindeyiz, sizi dinliyoruz ve sizin yönlendirmelerinizi her zaman kabul ediyoruz.” şeklinde konuşmuştur. Tangara, iki ülke arasında şimdiye kadar 23 anlaşmanın imzalandığını, Türkiye'nin özellikle Gambiya Silahlı Kuvvetleri'ne sağladığı eğitim desteğinin hayat önem taşıdığını, bu anlamda Türkiye'ye “ne kadar teşekkür edilse az kalacağını” ifade etmiştir.²⁴

Sonuç

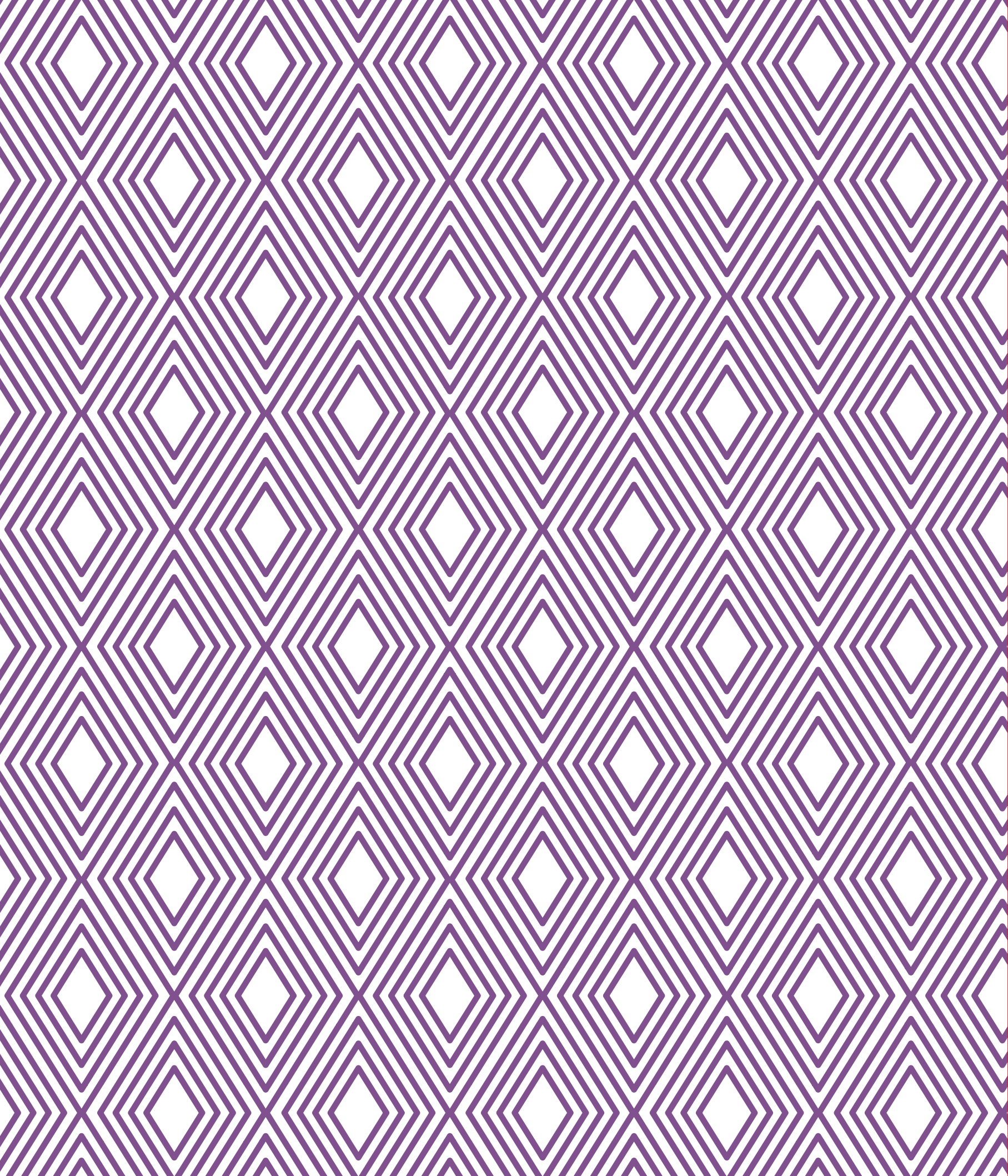
Afrika devletleri ile ilişkilere özel önem atfeden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, stratejik bir tercih yaparak 2022'de Afrika Birliği dönem başkanlığını devreden ve devralan iki ülkeyi (Senegal ve KDC)²⁵ ziyaret etmiştir. Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall aynı yıl Türkiye'ye iade-i ziyarette bulunurken Cezayir Cumhurbaşkanı Abdelmecid Tebbun, Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud, Kongo Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Denis Sassou N'Guessou, Gine Bissau Cumhurbaşkanı Umaro Sissoco Embaló, Nijer Cumhurbaşkanı Muhammed Bazoum ve Sierra Leone Cumhurbaşkanı Julius Maada Bio da çeşitli vesilelerle Türkiye'de temaslarda bulunmuştur. Söz konusu ziyaretler kapsamında Türkiye ile bilhassa Cezayir, KDC ve Senegal arasında çok sayıda iş birliği anlaşması imzalanmıştır.

Akra, Kotonu, Rabat ve Trablus'ta resmî temaslarda bulunan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise Gana Dışişleri Bakanı Shirley Ayorkor Botchwey, Benin Dışişleri Bakanı Aurélien Agbénonci, Fas Dışişleri Bakanı Nasır Burita ve Libya Dışişleri Bakanı Necla Manguş ile görüşerek ikili ilişkilere dair önemli açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'yi ziyaret eden Orta Afrika Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sylvie Baiipo Temon, Fildişi Sahili Dışişleri Bakanı Semme Kandia Camara, Liberya Dışişleri Bakanı Dee-Maxwell Saah Kemayah, Kongo Demokratik Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Christophe Lutundula Apala Pen'Apala ve Gambiya Dışişleri Bakanı Mamadou Tangara da Çavuşoğlu ile ortak basın toplantılarında ikili ilişkilere dair görüşlerini dile getirmişlerdir. Hemen her görüşmede ikili ticaret hacminin artırılması, karşılıklı olarak diplomatik temsilcilik sayısının artırılması, başta savunma sanayi olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliğinin geliştirilmesi konularına değinilmiştir.

²⁴ , Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Gambiya Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı, 20 Aralık 2022, Ankara.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023

²⁵ Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, 5 Şubat'ta KDC Cumhurbaşkanı Felix Antoine Tshisekedi'den Afrika Birliği dönem başkanlığını devralmıştı.

Tahıl Koridoru Anlaşması'nda Türkiye'nin Rolü

2

Tunç Demirtaş*

Afrika ülkelerinin gıda güvenliğine katkıda bulunmayı amaçlayan Tahıl Koridoru Anlaşması, 2022 yılında Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Birleşmiş Milletler (BM) arasında imzalanmış ve Türkiye'nin öncülüğünde gerçekleştirilen bir girişim olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Rusya ve Ukrayna'nın üretimi ve ihracatına dayalı olan küresel buğday ithalatının yanı sıra Afrika ülkelerinin buğday ithalatının yüzde 30'unu karşılamayı hedeflemektedir. Anlaşma, Türkiye'nin Tahıl Koridoru Zirvesi'nde¹ belirlenen hedefler doğrultusunda şekillenmiştir. Zirvede, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki tahıl ticaretinin artırılması ve geliştirilmesi için çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır.

Anlaşma'nın temel dayanağı, Rusya ve Ukrayna'nın buğday üretimi ve ihracatında sahip olduğu önemli roldür. Ancak, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve savaşın ortaya çıkardığı etkiler, Afrika ülkelerinin gıda güvenliğini ciddi şekilde etkileme potansiyeline sahiptir. Bu durumun Doğu Afrika'da son dönemde yaşanan kuraklık ve kıtlık durumuyla birleştiğinde, insani krizlerin artmasına neden olabileceği aşikârdır. UNCTAD'ın (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) 2022 verilerine göre, Mısır'ın buğday ihracatının yüzde 80'i Rusya ve Ukrayna'dan, Sudan'ın yüzde 70'i, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin yüzde 54'ü, Tanzanya'nın yüzde 62'si, Senegal'in yüzde 48'i, Uganda'nın yüzde 44'ü, Burkina Faso'nun yüzde 53'ü, Ruanda'nın yüzde 64'ü Rusya'dan; Somali'nin buğday ithalatının yüzde 68'i, Tunus'un yüzde

* Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tunc@uludag.edu.tr

¹ Tolga Candan ve Ozan Emin Halhalı, "Uluslararası Hukuk Açısından Tahıl Koridoru Anlaşması'nın Kısa Bir Analizi", *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt 80, Sayı 4, 2022, s. 366.

47'si, Libya'nın yüzde 38'i ise Ukrayna'dan yapılmaktadır.² Bu veriler, Rusya ve Ukrayna'nın buğday üretimindeki kısıtlamaların Afrika ülkelerini doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir.

Tahıl Koridoru Anlaşması, Türkiye'nin stratejik önemini artırmak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Zira Türkiye'nin Tahıl Koridoru Anlaşması'ndaki rolü, bölgedeki diğer ülkelerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına da katkı sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Bu çalışmanın amacı, 22 Temmuz 2022'de imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması'nın Türkiye'nin Afrika ülkelerine yönelik etkisini incelemektir. Çalışma, Türkiye'nin öncülüğünde gerçekleştirilen Tahıl Koridoru Zirvesi ve Anlaşma'nın Türkiye-Afrika ilişkilerindeki etkilerini ele almaktadır. Makalenin önemi, Tahıl Koridoru Anlaşması'nın Türkiye'nin stratejik önemini artırma potansiyeli sunması ve Afrika ülkelerinin gıda güvenliğine katkıda bulunma amacını taşımasıdır. Anlaşma, çalışma kapsamında Türkiye'nin Ukrayna, Rusya ve Afrika ülkeleriyle olan bağlarını güçlendirme fırsatı sunarken, aynı zamanda Afrika'da yaşanan gıda krizlerinin çözümüne katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu nedenle, çalışma Türkiye'nin Tahıl Koridoru Anlaşması'ndaki rolünü ve Afrika ülkelerinin gıda güvenliği açısından taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

Tahıl Koridoru Anlaşması'na Giden Süreç, Sonrası ve Türkiye'nin Etkisi

Rusya'nın Ukrayna'yı 23 Şubat 2022'de işgaliyle küresel çapta bir gıda krizinin eşiğine gelinmiştir. Bu krizin etkilerini ele almak ve çözüm bulmak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, Türkiye ve BM öncülüğünde 25 Nisan 2022'de Tahıl Koridoru Anlaşması'na giden süreç başlatılmıştır.³ 26 Nisan 2022'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve 28 Nisan 2022'de Ukrayna Devlet Başkanı Volodymyr Zelensky ile Guterres görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁴ Anlaşma öncesinde gerçekleştirilen bu üst düzey önemli toplantılardan sonra 26 Mayıs 2022'de Rusya, ticarî gemilerin güvenliğini artırmak için rotalarını değiştirmiştir. Öte yandan, söz konusu Anlaşma'ya giden süreçte dönemin Afrika Birliği Başkanı Macky Sall ile Putin bir araya gelerek Rusya ve Ukrayna'dan Afrika'ya yönelik tahıl sevkiyatı hakkında bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁵

² United Nations Conference on Trade and Development, "The Impact on Trade and Development of the War in Ukraine", 16.03.2022, s.5.

 unctad.org/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 02.05.2023

³ Birleşmiş Milletler Türkiye, "Genel Sekreter Guterres ve Cumhurbaşkanı Erdoğan Ankara'da Ukrayna ile ilgili bir araya geldi", 25.04.2022.

 turkiye.un.org/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

⁴ United Nations, UN News, "UN Secretary-General to meet separately next week with Putin and Zelensky", 22.04.2022.

 news.un.org/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

⁵ Mark Trevelyan, "Senegal leader says Putin showed readiness to free up Ukrainian grain exports", Reuters, 04.06.2022.

 reuters.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

Tahıl Koridoru Anlaşması

Türkiye ile Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde Ukrayna ve Rusya arasında imzalanan "Tahıl Koridoru Anlaşması" kapsamında Ukrayna'dan hareket eden Lübnan'ın ilk tahıl gemisi, Trablusşam limanına ulaştı.

(Kaynak: Anadolu Ajansı)

⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Sayın Bakanımızın Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile Görüşmesi, 8 Haziran 2022".

mfa.org.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.05.2023

⁷ Milli Savunma Bakanlığı, "Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'dan "Dörtlü Toplantı" Açıklaması", 13.07.2022.

msb.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.05.2023

Tahıl Koridoru Anlaşması'na giden süreçte Rusya ve Türkiye'nin Savunma Bakanları 7 Haziran 2022'de bir araya gelerek Ukrayna'da muhtemel bir tahıl ihracat koridoru dâhil olmak üzere görüşme gerçekleştirmiştir. Sonrasında ise devreye Dışişleri Bakanlarının girmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, 8 Haziran 2022'de Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Ukrayna limanları çevresinde mayınların temizlenmesi durumunda Rusya'nın tahıl ihracatına izin vereceğini açıklamıştır.⁶ Bunun üzerine, 11 Temmuz 2022 tarihinde Zelensky, Erdoğan ile Ukrayna limanlarının blokajını kaldırma ve tahıl ihracatına yeniden başlama ihtiyacı üzerine bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerden sonra tarafların bir araya gelmesi için uygun zemin hazırlanmış ve 13 Temmuz 2022'de Rusya, Ukrayna ve Türkiye'nin askerî heyetleri İstanbul'da BM heyetiyle bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantı sonrasında Putin ile Erdoğan, tahıl ihracatını görüşmek için 19 Temmuz 2022'de İran'da bir toplantı gerçekleştirmiştir.⁷ Ni-

hayetinde 22 Temmuz 2022 tarihinde ise Tahıl Koridoru Anlaşması, BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Savunma Bakanı Sergei Şoygu, Ukrayna Altyapı Bakanı Oleksandr Kurbakov ve dönemin Türkiye Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın katıldığı bir törenle İstanbul'da imzalanmıştır.

Ancak bu Anlaşma'nın imzalanmasından bir gün sonra, 23 Temmuz 2022'de, Rusya, Odesa Limanı'nda yer alan "askerî hedefleri" bombalamıştır.⁸ 25 Temmuz 2022'de ise Ukrayna Deniz Limanları Kurumu, tahıl ihracatının yeniden başlaması için hazırlıklarına başlamıştır. Bu süreçte Ukrayna'dan tahıl ürünlerinin emniyetli şekilde sevki için 27 Temmuz 2022'de İstanbul'da Müşterek Koordinasyon Merkezi açılmıştır.⁹ Bu merkezin temel görevi, süreçteki uygulamaların izlenmesi, Ukrayna limanlarına giden ve limanlardan hareket eden gemilerin denetlenmesi ve gönderiler hakkında rapor verilmesidir.¹⁰

Müşterek Koordinasyon Merkezi'nin açılmasının ertesi gününde BM Yardım Sorumlusu Martin Griffiths, ilk tahıl sevkiyatının gerçekleşmesinin 29 Temmuz 2022'de mümkün olduğunu belirtmiş ve 29 Temmuz 2022'de Zelensky, bir Ukrayna gemisinin limandan ayrılmak için sinyal beklediğini ifade etmiştir. Zelensky'nin bu ifadesine karşılık olarak dönemin Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın'ın ilk geminin ayrılmasının 1 Ağustos 2022 ya da en geç 2 Ağustos 2022 olduğunu ifade etmesi üzerine 1 Ağustos 2022'de Ukrayna'dan tahıl yüklü Razoni isimli ilk gemi Odesa Limanı'ndan ayrılmıştır. Bununla birlikte, günümüzde Odesa Limanı dışında Chornomorsk ve Yuzhny/Pivdennyi limanlarından da ticarî gıda ve gübre ihracatına izin verilmektedir.¹¹

Bu süreç sonrasında Ukrayna'dan 7 Eylül 2022'ye kadar yüz, 28 Ekim 2022'ye kadar dört yüz tahıl yüklü gemi gönderilmiştir. Ancak 29 Ekim 2022'de Rusya, Kiev yönetiminin "İngiliz uzmanların katılımıyla Karadeniz Filosu gemilerine ve tahıl koridorunun güvenliğini sağlamada yer alan sivil gemilere karşı terör eylemi gerçekleştirdiği" açıklaması üzerine, bu Anlaşma'ya yönelik katılımını askıya aldığı ilan etmiştir.¹² Anlaşma'yı dört gün askıya aldıktan sonra Türkiye'nin yoğun diplomasi trafiği ve Erdoğan'ın yürütmüş olduğu "lider diplomasisi" ile Rusya, 2 Kasım 2022'de "Anlaşma'dan çekilme haklarını saklı tutarak" geri döndüğünü açıklamıştır. Anlaşma'nın 120 gün süre ile imzalanması sebebiyle sürecin sonuna doğru gelirken 19 Kasım 2022'de Anlaşma, 18 Mart 2023'e kadar 120 gün daha uzatılmıştır.¹³

Bu süreçte 27 Kasım 2022 itibarıyla Ukrayna'dan tahıl taşıyan gemi sayısı 500'e ulaşmıştır. Bu kapsamda, dönemin Türkiye Tarım

8 Hürriyet, "Ukrayna duyurdu: Rusya Odesa limanını vurdu", 23.07.2022.

 hurriyet.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

9 TRT Haber, "İstanbul'daki Müşterek Koordinasyon Merkezi açıldı", 27.07.2022.

 trthaber.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

10 United Nations Black Sea Grain Initiative Joint Coordinate Centre, "Joint Coordination Centre for the Black Sea Grain Initiative".

 un.org/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

11 United Nations Black Sea Grain Initiative Joint Coordinate Centre, "Joint Coordination Centre..."

12 Ali Cura, "Rusya, Ukrayna'dan tahıl çıkışını sağlayan anlaşmayı askıya aldığı duyurdu", *Anadolu Ajansı*, 30.10.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

13 BBC News, "Rusya, Tahıl Koridoru Anlaşması'na geri döndü, Putin çekilme haklarını saklı tuttuklarını söyledi", 02.11.2022.

 bbc.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

ve Orman Bakanı Vahit Kirişçi, 12 milyon tona yakın tahılın bu Anlaşma sayesinde taşındığını ifade etmiştir.¹⁴ Kısacası Tahıl Koridoru Anlaşması'nda Türkiye'nin lider ve üst düzey yoğun diplomasi mesaisi oldukça önemlidir. Türkiye'nin BM Genel Sekreteri ile yakın iş birliği içinde çalışarak Anlaşma'nın ortaya çıkması ve uygulanması konusunda büyük çaba sarfetmesi söz konusudur. Özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu sorunun küresel bir krize dönüşmeden almış olduğu inisiyatif ile birlikte liderliği ve sürece katkıları, Tahıl Koridoru Anlaşması'nın mimarisinde ve hayata geçirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu kapsamda Türkiye'nin gıda krizinin önüne geçilmesi ve hafifletilmesi konusunda oynamış olduğu küresel liderlik ve aktif çabalar oldukça önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Tahıl Koridorundaki Rolü

Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile başlayan sürecin, küresel sistem üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. Bu bağlamda Afrika, bu savaştan en çok etkilenme potansiyeline sahip olan coğrafyalardan biri olarak öne çıkmıştır. Savaşın Afrika açısından en büyük etkilerinden biri ise kıtanın tahıl ithal etmiş olduğu iki ülkenin savaş hâlinde olmasından kaynaklıdır. Karadeniz üzerinden Ukrayna ve Rusya'nın gerçekleştirmiş olduğu tahıl ihracatı, Afrika açısından son derece önemlidir. Ancak Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile Ukrayna'nın tahıl ve buna bağlı ürünlerinin ihracatı büyük oranda durma noktasına gelmiştir. Dolayısıyla bu durum, dünya gıda fiyatlarının yükselmesine ve Afrika özelinde ise kıtlık tehdidinin oluşmasına neden olmuştur. Nitekim, özellikle Doğu Afrika'da son yağış dönemlerinde yeterli düzeyde yağışın gerçekleşmemesi ciddi kuraklıkların yaşanmasına neden olmuştur. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile birlikte ele alındığında Afrika için son derece tehlikeli bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir.

Ukrayna'dan tahıl ithal eden Afrika ülkeleri, gıda güvenliği konusunda zaten birtakım zorluklarla karşı karşıya bulunmaktaydı. Bu durumla birlikte Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası Ukrayna'dan gelmesi gereken tahıl ve gıda ürünlerinin temininde ciddi eksikler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu durum Afrika ülkelerinin gıda stokları ve tüketici talebinin karşılanması konusunda olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. Söz konusu bu olumsuz etkiler ile birlikte yükselen gıda fiyatları, Afrika ülkelerinde hâlihazırda kırılgan durumda olan gıda güvenliğini daha da kötüleştirmiştir.

¹⁴ Hürriyet, "Bakan Kirişçi: 11.9 milyon ton tahıl taşındı", 24.11.2022.

 hurriyet.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.05.2023

Ancak bu noktada krizi hafifletmek için Türkiye'nin çabalarıyla Rusya, Ukrayna, Birleşmiş Milletler (BM) ve Türkiye arasında imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması ile tahıl ihracatının yeniden başlaması mümkün kılınmıştır. Bu Anlaşma ile belirli limanlardan tahıl ihracatının güvenli bir şekilde gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır.¹⁵ Nitekim, Afrika ülkeleri bu Anlaşma ile Ukrayna'dan tahıl ve gıda ürünlerini tedarik edebilme olanağına sahip olmuştur. Bu durum, Afrika ülkelerinin gıda stoklarının sağlanmasına ve gıda güvenliğinin artırılmasına önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Ancak bu Anlaşma'nın ilk aşamada 120 gün süre için imzalanması, süreç için önemli bir zorluk olarak varlığını korumaktadır. Dolayısıyla bu Anlaşma, ilk aşamada kısa vadeli olarak görülse de orta vadede büyük etkilere ve büyüyen krizlerin önüne geçilmesi konusunda oldukça önemli bir konuma sahiptir.

Türkiye'nin girişimiyle gerçekleştirilen Tahıl Koridoru Anlaşması'nın Afrika ülkeleri nezdinde önemi oldukça yüksek olmuştur. Bu bağlamda, son dönemde Afrika ülkeleri ile yükselen iş birliği alanlarıyla birlikte tahıl krizinin Türkiye'nin çabalarıyla önlenmesi, Afrika ülkeleri ile ilişkilerde olumlu bir gündem maddesi olarak yer etmiştir. Türkiye'nin çabalarıyla tahıl krizinin Afrika ülkelerinde önlenmesi çeşitli iş birliği alanlarının artmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin hâlihazırda TİKA üzerinden gerçekleştirmiş olduğu tarım projelerinin önemi, bu süreçte bir kez daha anlaşılmuştur. TİKA'nın Afrika ülkelerinde gerçekleştirmiş olduğu projeler ile tarım ve gıda konularında teknik destekler sağlanmış, modern tarım yöntemleri konusunda bilgi paylaşımları yapılmış ve tarım altyapısının geliştirilmesine yönelik katkılar sağlanmıştır. Afrika ülkelerinin sahip olduğu verimli toprakların işlenmesi, bu ülkelerin gıda güvenliği kapsamında kendilerine yetebilmelerinin önünü açma potansiyelini barındırmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika ile iş birliği ve yardımlaşma faaliyetleri, gıda güvenliği konusunda önemli rol oynamakta ve Afrika'nın Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle karşı karşıya kaldığı gıda krizinden çıkmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin girişimiyle gerçekleştirilen Tahıl Koridoru Anlaşması, Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında güvenilir bir tahıl tedarik zinciri oluşturulmasına önemli katkı sağlamıştır. Afrika ülkeleri, Türkiye ile mevcut ilişkilerini Tahıl Koridoru Anlaşması'na ilişkin çabalardan kaynaklı olumlu sonuçlarla daha fazla güçlendirmiştir.

Tahıl Koridoru Anlaşması'nın Türkiye-Afrika ilişkilerine etkileri, daha yakın ekonomik, ticarî ve siyasî bağları beraberinde getirmek-

14 Hürriyet, "Bakan Kirişçi: 11.9 milyon ton tahıl taşıdı", 24.11.2022.

 hurriyet.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.05.2023

15 United Nations Black Sea Grain Initiative Joint Coordinate Centre, "Joint Coordination Centre..."

16 TİKA, "TİKA, Afrika'da Son 5 yılda 1884 Projeyi Hayata Geçirdi".

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

tedir. Bu durum ise, karşılıklı olarak ortak çıkarların teşvik edilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Tahıl Koridoru Anlaşması, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında tarım teknolojileri ve bu konudaki bilgi paylaşımı konularını teşvik etme potansiyelini taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye – Afrika iş birliğinin tarım sektöründe daha fazla güçlenmesi için bir fırsat bulunmaktadır. Öte yandan, bu Anlaşma, Türkiye-Afrika ilişkilerine siyasî açıdan da önem kazandırmaktadır. Anlaşma, Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle stratejik ortaklıklarını geliştirmesi konusunda önemli bir zemin sağlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Afrika'daki varlığını ve bölgesel iş birliğini artırması siyasî düzeyde iş birliklerini de beraberinde getirecektir. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası, kıtasal ve bölgesel platformlarda etkisini daha fazla artırması için bir fırsat penceresi olarak bulunmaktadır. Tahıl Koridoru Anlaşması, bir taraftan Afrika ülkelerinin tahıla erişim konusunda önemli bir sorunu ortadan kaldırırken, öte yandan Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle daha güçlü ve sürdürülebilir bir iş birliği kurmasına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda geleceğe yönelik iş birliği alanları için mevcut güveni konsolide ederek karşılıklı fayda oluşturmaktadır.

Tahıl Koridoru ve Afrika

BM verilerine göre, Karadeniz Tahıl Girişimi Müşterek Koordinasyon Merkezi, bugüne kadar 32,4 milyon metrik ton çeşitli tahıl ürünü ihracatı gerçekleştirmiştir. Bu tahıl ürünlerinin yüzde 51'ini mısır, yüzde 27'sini buğday, yüzde 5'ini ayçiçeği küspesi, yüzde 4,9'unu ayçiçek yağı ve yüzde 11'ini diğer ürünler oluşturmaktadır. Bu kapsamda, 2022 yılı içinde Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas, Somali, Kenya, Etiyopya ve Cibuti olmak üzere 9 farklı Afrika ülkesi limanlarına Tahıl Koridoru Anlaşması kapsamında ürünlerin ulaştığı görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki günümüze kadar dünya pazarlarına ulaşan tahıl ürünlerinin yüzde 45,84'ünün Asya-Pasifik, yüzde 41,89'unun Avrupa, sadece yüzde 12,27'sinin yani 4 milyon metrik tonunun Afrika ülkelerine ulaşması söz konusudur. Bu kapsamda, Kuzey Afrika ülkelerinin diğer Afrika ülkelerine kıyasla daha fazla tahıl ürününe eriştiği dikkat çekmektedir. Nitekim BM verilerine göre, 32,4 milyon metrik ton hacmindeki tahıl ürünlerinin yüzde 57'si gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelere giderken; yüzde 43'ü gelişmiş ülkelere gitmektedir. Öte yandan, Dünya Bankası gelir gruplarına göre bakıldığında ise tahıl ürünlerine ulaşan ülkelerin yüzde 44'ü yüksek gelir, yüzde 36'sı

üst-orta gelir, yüzde 17'si orta gelir seviyesi ve altındaki ve yüzde 2'si düşük gelir seviyesine sahip olarak görülmektedir.¹⁷

BM verilerine göre 2022 yılı itibarıyla Tahıl Koridoru Anlaşması kapsamında 16.080.705 metrik ton tahıl ürünün Yuzhny/Pivdennyi, Odesa ve Chornomorsk Limanlarından dünya pazarına ulaştırmıştır.¹⁸ Nitekim Tahıl Koridoru Anlaşması, Türkiye'nin liderliğinde gerçekleşen Tahıl Koridoru Zirvesi ile Afrika ülkelerinin gıda güvenliğine katkıda bulunma fırsatı sunmuştur. Bu anlaşma, Rusya-Ukrayna krizi gibi dış etkenler nedeniyle buğday üretimi ve ihracatında sıkıntılar yaşayan Afrika ülkelerinin gıda güvenliğini sağlamak için önemli bir adım olmuştur. Türkiye'nin bu anlaşmadaki rolü, hem ticarî hem de insani boyutta büyük öneme sahiptir.

Sonuç

Tahıl Koridoru Anlaşması, Türkiye için stratejik bir fırsat sunan bir anlaşmadır. Bu anlaşma, Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile olan bağlarını güçlendireceği gibi, Afrika ülkeleriyle bağlarının daha çok gelişmesine de olanak sunacaktır. Öte yandan, Türkiye'nin Afrika ülkelerine yönelik tarım teknolojileri, ekipmanları ve bilgi paylaşımı konusunda katkıda bulunması, bu ülkelerin tarım sektörlerinin verimliliğini artırarak gıda güvenliklerini sağlamalarına yardımcı olacaktır.

Bu anlaşma, aynı zamanda, Türkiye'nin küresel ve bölgesel liderlik rolünü güçlendirmek için bir fırsat sunmaktadır. Türkiye'nin Tahıl Koridoru Anlaşması'ndaki aktif rolü, küresel sistemde yaşanabilecek birçok sorun ve istikrarsızlığı dolaylı olarak önleme potansiyelini de barındırmaktadır. Zira gıdaya erişimde meydana gelecek sorunlar, başta ülkelerde iç karışıklıklara, sınırlı gıdalara erişmek için çatışmaların artmasına, pandemi döneminde çeşitli Avrupa ülkelerinde de görüldüğü üzere mal ve ürünlere el koyma süreçleri gibi olası küresel gıda krizinde ülkelerin gıda stoklarına diğer devletler ya da devlet dışı aktörler tarafından el konulmasına/çalınmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla, Türkiye'nin çabalarıyla bu şekilde olası bir senaryonun önüne geçilerek küresel istikrara katkı sağlanmıştır.

Ancak Tahıl Koridoru Anlaşması'nın tam potansiyeline ulaşması için çeşitli zorluklar ve engellerle karşılaşılması da mümkündür. Zira bu Anlaşma'nın etkili bir şekilde uygulanması için sürekli olarak iletişimin sağlanması, diplomasinin aktif ve açık bir şekilde uygulanması ve tarafların güvenini kırarak girişimlerden kaçınılması elzemdir.

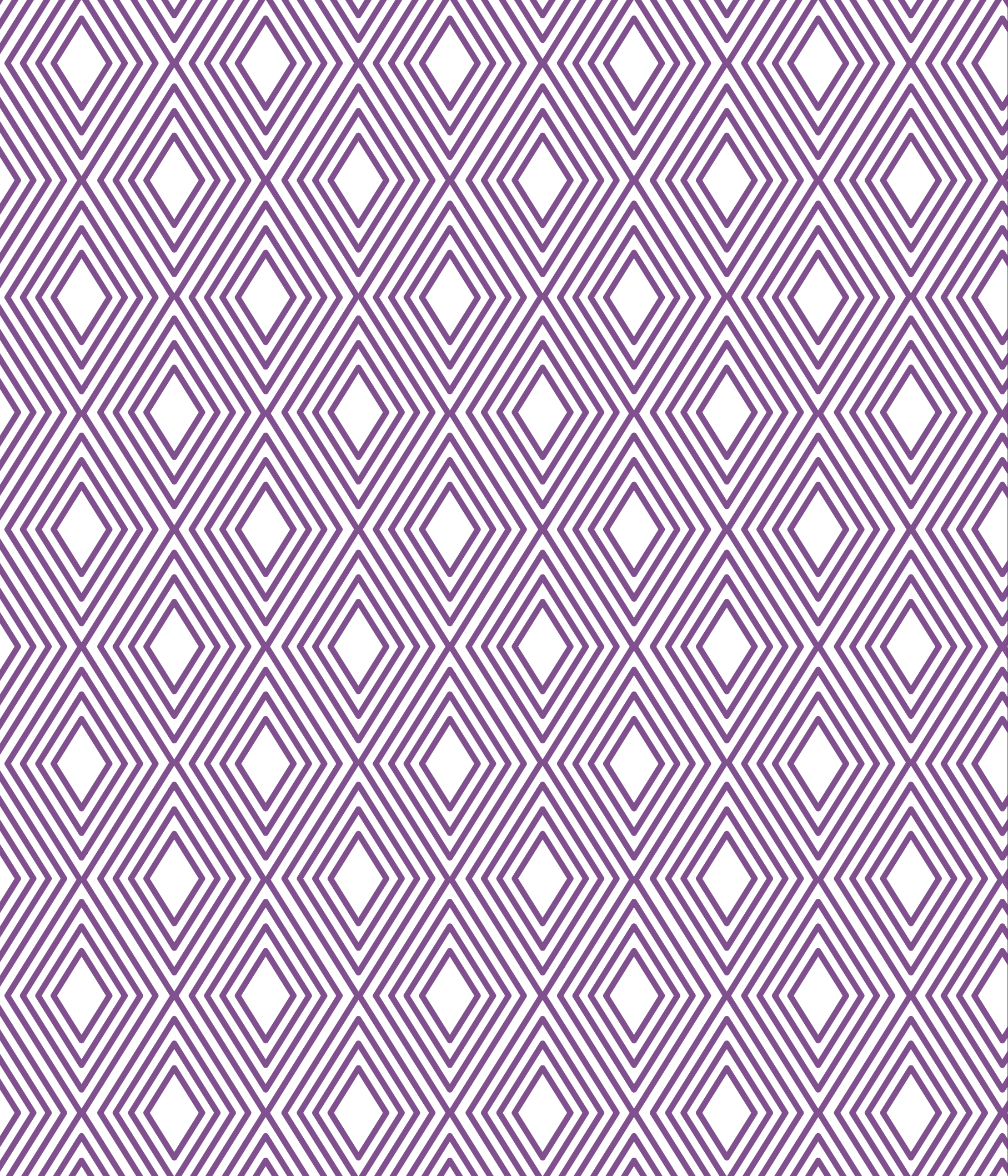
17 12 Eylül 2022 öncesi Anlaşma kapsamında gemilerin varış noktaları bulunmamaktadır. United Nations Black Sea Grain Initiative Joint Coordinate Centre, "Vessel Movements".

 un.org/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 06.05.2023

18 United Nations Black Sea Grain Initiative Joint Coordinate Centre, "Joint Coordination Centre..."¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Kongo Demokratik Cumhuriyeti", 20.02.2022.

 tccb.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

Türkiye'nin liderliğinde gerçekleşen bir girişim olarak Tahıl Koridoru Anlaşması, Afrika ülkelerinin gıda güvenliğini artırmak ve gıdaya kolay erişimlerini sağlamak amacıyla önemli bir fırsat sunmaktadır. Türkiye'nin bu Anlaşmadaki rolü, hem güvenlik hem de insani boyutta önemli etkiler oluşturmuştur. Bu Anlaşma'nın başarılı bir şekilde uygulanması, hem Türkiye'nin küresel sistemdeki prestijini arttıracak hem de Afrika ülkelerinin gıda güvencesine katkıda bulunarak küresel açlıkla mücadelede önemli bir adım olacaktır.

2022 Yılında Türkiye-Afrika Arasındaki Ekonomik ve Ticarî İlişkiler

Elem Eyrice Tepeciklioğlu*

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı Başkanı, elem.eyrice@asbu.edu.tr

1 Elem Eyrice Tepeciklioğlu, "Economic Relations between Turkey and Africa: Challenges and Prospects", *The Journal of Sustainable Development and Policy*, Cilt 8, Sayı 1, 2017, s. 1-33.

2 Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan ticaret hacmine ilişkin veriler, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yayınlanan dış ticaret istatistikleri verilerinden derlenmiştir. TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2022".

 data.tuik.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 11.05.2023

3 TRT Haber, "Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkileri geliyor", 17.12.2022.

 trthaber.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ekonomik ve ticarî ilişkileri, özellikle geçtiğimiz son yirmi yılda önemli gelişme göstermiştir. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri ise kıtaya dış ticaret hacminde yaşanan artıştır. Türkiye'nin 2000'li yılların başında Afrika ülkeleriyle toplam ticaret hacmi 4 milyar doların biraz üzerindeyken¹, 2022 yılı itibarıyla bu oran, 23,6 milyar doları ihracat, 9,4 milyar doları ithalat olmak üzere 33 milyar dolara yükselmiştir.² Türkiye-Afrika arasındaki ticaret hacminde kayda değer bir artışın görüldüğü bu yirmi yıllık süreçte Türkiye'nin Afrika ülkelerindeki doğrudan yatırımlarının düzeyi 6 milyar dolar civarında seyrederken, Türk şirketlerin kıtada üstlendiği projelerin toplam tutarı ise 82 milyar doları aşmıştır.³ Bu ivmenin 2022 yılında da devam ettiği görülmektedir. 2022 yılında Türkiye'nin kıtadaki en büyük ticaret ortağı ise yaklaşık 7 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Mısır olmuştur.

Yıl içinde Türk inşaat firması Yapı Merkezi'nin Darüsselam-Mwanza Demiryolu projesini üstlenmesi gibi Türk firmalarının Afrika'daki yatırımları açısından da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2022 yılı için-

de, ayrıca, DEİK-Botsvana ve DEİK-Liberya İş Konseyleri kurulmuş; bir Türk bankası, Aktif Bank, Ruanda'da ilk yurt dışı temsilcilik ofisini açmış; Türkiye-Uganda Ticaret Zirvesi Kampala'da, Türkiye-Cezayir Yatırım ve İş Forumu ise İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. 2022 yılının Temmuz ayında Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Uzak Ülkeler Stratejisi kapsamına iki Afrika ülkesinin de (Güney Afrika ve Nijerya) dâhil edilmesi, Afrika ile ticarî ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki kararlılığın göstergesi niteliğindedir.

2022 Yılında Afrika Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki Ticarî İlişkiler

Türkiye'nin 2022 yılında toplam dış ticaret hacmi, 617 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022'de gerçekleşen dış ticaretin bölgeler nezdinde dağılımına bakıldığında, Avrupa Birliği ülkelerinin yaklaşık yüzde 31'lik bir oran ile ön plana çıktığı görülmektedir. Avrupa Birliği ülkelerini diğer Avrupa, diğer Asya ile Yakın ve Orta Doğu ülke grupları izlemektedir. Afrika ülkeleriyle olan ticaret hacminin toplam ticaret hacmindeki payı ise yüzde 5,3'tür. Bu oran, Türkiye'nin geleneksel ticaret ortakları ile olan ticaret hacmiyle karşılaştırıldığında çok yüksek değildir ancak Afrika kıtasının Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payının yıllar içinde arttığı görülmektedir.

2 ve 3 numaralı grafiklerde de görüldüğü üzere, Afrika ülkeleri ile ticarî ilişkilerde -önceki yıllara benzer şekilde- sırasıyla Mısır, Fas, Libya, Cezayir ve Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinin yanı sıra Güney Afrika Cumhuriyeti'nin öne çıktığı görülmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki en büyük ticaret ortağı olan ve Afrika'nın önde gelen ekonomileri arasında yer alan Güney Afrika ile ikili ticaret hacmi, 2022 yılında 3 milyar doları aşarak rekor seviyeye ulaşmıştır. Böylelikle 2021 yılı sonunda ulaşılan yaklaşık 2 milyar dolarlık ticaret hacmi, yüzde 60 aşılmış bulunmaktadır.⁴

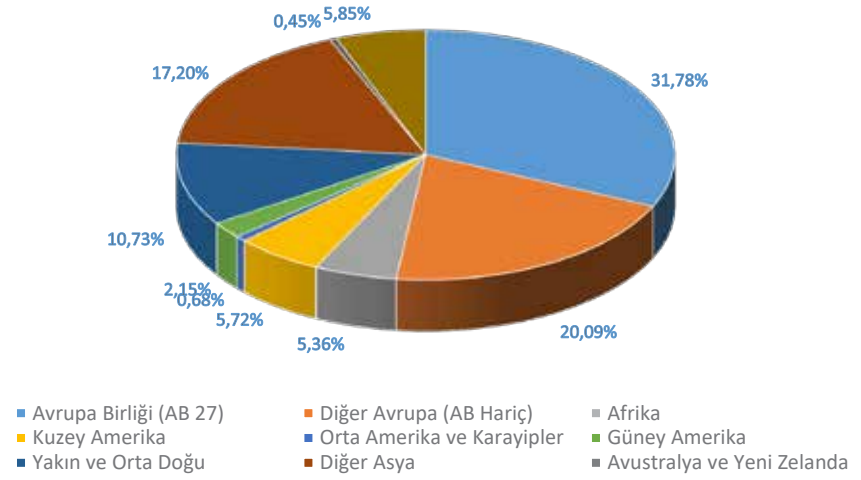
2022 yılında Afrika'da en çok ithalat ve ihracat yapılan Afrika ülkeleriyle olan ticaret hacmi, tüm kıtaya yapılan ticaret hacminin yaklaşık yüzde 70'ine tekabül etmektedir. Başlıca ticaret kalemleri ise; yine önceki yıllara benzer şekilde, makineler, doğal kaynaklar, kıymetli metaller, mineral yakıtlar, demir ve çelik, otomotiv ve gıda ürünleri olmuştur.

4 numaralı grafik, Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile son on yıldaki ticaret hacmini ortaya koymaktadır. Bu grafiğin de gösterdiği üzere, ticaret hacmi istisnai dönemler haricinde nispeten istikrarlı bir se-

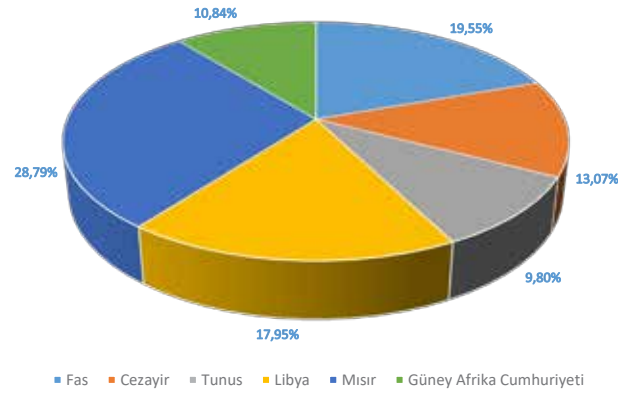
⁴ TRT Haber, "Türkiye-Güney Afrika ticaret hacminde rekor", 17.03.2023.

trthaber.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 27.05.2023

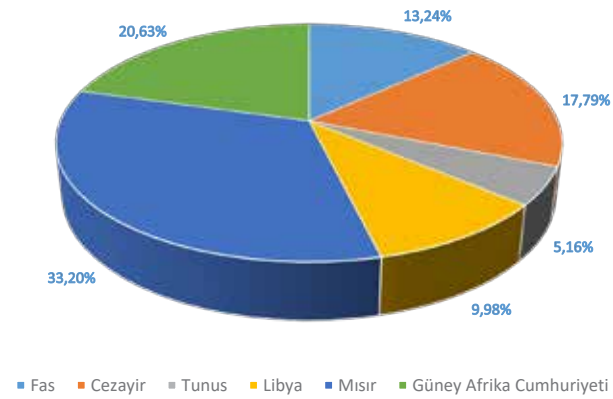
Grafik 1 2022 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacminin bölgelere göre dağılımı
Kaynak: Grafik, TÜİK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 2 2022 yılında Türkiye'nin Afrika'daki başlıca ihracat ortakları
Kaynak: Grafik, TÜİK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3 2022 yılında Türkiye'nin Afrika'daki başlıca ithalat ortakları
Kaynak: Grafik, TÜİK verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

yir izlemiş, 2013 yılından 2016 yılına kadarki dönemde yaşanan ve önemsiz kabul edilebilecek geçici düşüşün ardından tekrar yükselişe geçmiştir. Covid-19 pandemisinin olumsuz etkileri nedeniyle 2020 yılında tekrar yaşanan kısa süreli bir düşüşün ardından yıl bitmeden tekrar canlanmaya başlamış ve 2022 yılında son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2022 yılı itibarıyla Türkiye'nin 26 Afrika ülkesinde ticaret müşavirleri görev yapmaktayken⁵, 34 Afrika ülkesiyle ticarî ve ekonomik iş birliği anlaşması, 32 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 16 ülke ile Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ve 4 Afrika ülkesi (Fas, Tunus, Mısır ve Morityus) ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır.⁶ Öte yandan, Türkiye ile dört Afrika ülkesi (Güney Sudan Cumhuriyeti, Togo Cumhuriyeti, *São Tomé ve Príncipe* Demokratik Cumhuriyeti ve Zimbabve Cumhuriyeti) arasında daha önceki yıllarda imzalanan ticaret ve ekonomik iş birliği anlaşmalarının onaylanması hususu, 2022 yılında çıkarılan kanunlarla uygun bulunmuştur.⁷ Afrika ülkeleriyle imzalanan bu tarz ekonomik ve ticarî iş birliği anlaşmaları, Türk firmalarının kıtada ticaret ve yatırım yapmalarının önünü açmış ve projeler almalarını kolaylaştırmıştır.⁸

Türkiye'nin küresel ekonomideki konumunun güçlendirilmesi, ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesi ve yüksek potansiyel arz eden coğrafyalarla yapılan ticaretin artırılmasına yönelik çalışmalar kapsamında Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Uzak Ülkeler Stratejisi, 2022 yılının Temmuz ayında kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bakanlıkça hazırlanan bu strateji kapsamında, aralarında Güney Afrika Cumhuriyeti ile Nijerya'nın da bulunduğu 18 ülke hedef olarak belirlenmiştir.⁹ Bu 18 "uzak" ülke dünya nüfusunun %62'sini ve küresel GSYH'nin (Gayrisafi Yurt içi Hasıla) %64'ünü temsil etmesine rağmen, Türkiye'nin ihracatında sadece %13'lük bir paya sahiptir. Türkiye'nin bu ülkelerin toplam ithalatındaki payı ise %1'in de altındadır.¹⁰

Strateji kapsamında yapılan pazar analizi ve ihraç sektörleri çalışmasına göre, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya ile tarım ve sanayi ürünlerinde potansiyel sektörler belirlenmiştir. Ayrıca, Güney Afrika ve Nijerya pazarlarına girişte yaşanan sorunlar ve mal/hizmet ihracatı kısıtları göz önünde bulundurularak bu ülkelerle ticarî ilişkilerin daha üst seviyeye taşınması amacıyla eylem planları hazırlanmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti Eylem Planı'nda, Güney Afrika ile finans sektöründe iş birliği olanaklarının geliştirilmesi; iki ülke arasındaki taşıma sürelerinin kısaltılmasına ilişkin çalışmalar yapılması ve kurulacak

5 Bu ülkeler; Angola, Cezayir, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gana, Güney Afrika, Güney Sudan, Kamerun, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya, Madagaskar, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Senegal, Sudan, Tanzanya, Tunus, Uganda ve Zambiya'dır. T.C. Ticaret Bakanlığı, "Yurtdışı Teşkilatımız".

ticaret.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 31.05.2023

6 Deniz Çiçek Palabıyık, "Afrika açılımı Türkiye'nin kıtaya ticaret hacmini 45 milyar dolar seviyesine çıkardı", *Anadolu Ajansı*, 30.09.2022.

aa.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 30.05.2023

Ayrıca bkz. T.C. Ticaret Bakanlığı, "Ticarî-Ekonomik Anlaşmalar", 08.08.2022.

ticaret.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 31.05.2023

7 Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/>

8 DEİK, "Afrika Kıtasa Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) ve Türk Firmalarına Etkisi", İstanbul, 2021, s. 28.

9 Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uzak Ülkeler Stratejisi – Rapor", 2022,

ticaret.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 29.05.2023

ve T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uzak Ülkeler Stratejisi – Kitapçık", 2022.

ticaret.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 29.05.2023

Ayrıca bkz. Palabıyık, "Afrika açılımı..."

10 T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uzak Bölgeler Stratejisi – Rapor", s. 19.

Türkiye Afrika Ekonomi İş

Forumu Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan (sağ 7), Kongo Demokratik Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın eşi Denise Nyakeru Tshisekedi Tshilombo (sağ 6), Ticaret Bakanı Mehmet Muş (sol 4) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Başkanı Nail Olpak (sağ 5) Türkiye Afrika Ekonomi İş Forumu'nun "Türkiye-Afrika Kadın Liderlik Diyalogu Paneli"ne katıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Uzak Ülkeler Stratejisi

Türkiye'nin küresel ekonomideki konumunun güçlendirilmesi, ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesi ve yüksek potansiyel arz eden coğrafyalarla yapılan ticaretin artırılmasına yönelik çalışmalar kapsamında Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Uzak Ülkeler Stratejisi, 2022 yılının Temmuz ayında kamuoyu ile paylaşılmıştır.

tobb.org/ adresi içinde

lojistik dağıtım ağı/lojistik merkez ile ülkeye yönelik mal ve hizmet ihracatının etkinleştirilmesi; özellikle liman ve demir yolu alanında altyapı çalışmalarına katkıda bulunulması; Türk bankalarının Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki şubeleşme çalışmaları desteklenmesi ve Türk firmalarının ülkedeki ticaret fuarlarına katılımının teşvik edilmesi gibi önlemler yer almaktadır. Nijerya Cumhuriyeti Eylem Planı'nda ise bu ülkeye yönelik sağlık hizmeti ihracatının artırılması; eğitim alanında iş birliği olanaklarının geliştirilmesi; lojistik hatlarının çeşitlendirilmesi; gümrük konularında karşılıklı anlaşmalar imzalanması ve Türk finans kuruluşlarının Nijerya'da faaliyette bulunmalarına yönelik çalışmalar yapılması gibi önlemler yer almaktadır. Bu kapsamda Güney Afrika Cumhuriyeti'ne yönelik 12, Nijerya'ya yönelik 18 eylem tasarlanmıştır.¹¹

2022 Yılında Kıtadaki Türk Yatırımları, Düzenlenen İş Zirveleri/Forumları ve Öne Çıkan Diğer Gelişmeler

Osmanlı İmparatorluğu döneminden gelen derin tarihî ve kültürel bağlarımızın olduğu Kuzey Afrika ülkeleri, geleneksel ticaret ortaklarımız arasında yer almaktadır. Ancak Sahra Altı Afrika ülkeleri ile ticarî ilişkilerde yaşanan tüm olumlu gelişmelere rağmen coğrafi uzaklık, yüksek taşıma maliyetleri, Afrika ülkelerindeki altyapı yetersizlikleri, güvenlik sorunları ya da siyasî istikrarsızlıklar gibi faktörler Türk şirketlerin Sahra Altı Afrika ülkelerinin pazarlarına girişini kısıtlayıcı bir rol oynamaya devam etmektedir. Bu olumsuz koşullara rağmen, 2022 yılında Türk şirketlerin Afrika ülkelerindeki yatırımları ve ticarî faaliyetlerinin artmaya devam ettiği görülmektedir. Afrika'nın farklı ülkelerinde varlık gösteren bu şirketler, Türkiye'nin görünür-lüğünün artmasına ve Afrika ülkeleri ile ticarî ilişkilerin derinleşmesine katkı sağlamaktadırlar. Örneğin, 2022 yılı itibarıyla sadece Güney Afrika'da 100'den fazla Türk şirketinin faaliyet gösterdiği ve bu şirketlerin ülkedeki yatırımlarının 600 milyon doları aştığı tahmin edilmektedir.¹² Öte yandan, Türk müteahhitlik firmalarının 2022 yılı dâhil olmak üzere Afrika genelinde üstlendikleri 1.777 projenin değeri 82,6 milyar doları aşmıştır. Bu projelerin yaklaşık yüzde 68'i Kuzey Afrika'da (değeri 56 milyar dolara ulaşan 1.330 proje), yüzde 32'si ise Sahra Altı Afrika'da (değeri 26,7 milyar doları bulan 447 proje) gerçekleştirilmiştir.¹³

2022 yılında Türk firmalar tarafından Afrika'da üstlenilen projeler

11 Eylem planları hem rapor hem de kitapçıkta yer almaktadır.

12 Dünya, "Güney Afrika'daki Türk yatırımını 600 milyon doları geçti", 27.06.2022.

 dunya.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 18.05.2023

13 Anadolu Ajansı, "Afrika açılımı..." ve Dışişleri Bakanlığı, 2023 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız, 2022.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde .pdf, s. 31
 Erişim Tarihi: 29.05.2023

Tanzanya Yapı Merkezi, bir Türk müteahhitin gerçekleştirdiği en uzun ve Doğu Afrika'nın en hızlı tren hattı olacak, Tanzanya'daki Darüsselam-Mwanza Demiryolu'nun birinci ve ikinci fazının ardından Makutupora'dan Tabora'ya uzanan 3'üncü fazın temelini attı
Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/hizmet/yapi-merkezi-tanzanyadaki-projenin-3-fazina-basladi/672271>

arasında en kapsamlılardan biri ise Türk inşaat firması Yapı Merkezi'nin Darüsselam-Mwanza Demiryolu projesi olmuştur. Yapı Merkezi, Afrika'nın en uzun demir yolu olmasının yanı sıra, aynı zamanda Doğu Afrika'nın en hızlı tren hattı olan Tanzanya'daki Darüsselam-Mwanza Demiryolu'nun birinci ve ikinci fazından sonra Makutupora'dan Tabora'ya uzanan üçüncü fazı için de faaliyetlere başlamıştır. 1.9 milyar dolar değerindeki proje tamamlandığında, 368 km'lik demir yolu ağı, Hint Okyanusu kıyısındaki ticaret merkezi Darüsselam'ı, Kenya ve Uganda ile sınırı olan Victoria Gölü kıyısındaki liman kenti Mwanza'ya bağlayacak. Tabora'da gerçekleştirilen temel atma törenine Tanzanya Çalışma ve Ulaştırma Bakanı Prof. Makame M. Mbrawa'nın yanı sıra Tanzanya Türkiye Büyükelçisi Mehmet Güllüoğlu ve Tanzanya Ankara Büyükelçisi Korgeneral Yacoub Mohamed de katılım göstermiştir.¹⁴ Öte yandan, Yapı Merkezi, Darüsselam-Mwanza Demiryolu hattının ilk üç fazından kısa bir süre sonra dördüncü faz çalışmalarını da üstlenmiştir. Ancak beş faz olarak planlanan projenin son aşaması ise, Yapı Merkezi'nin bu alanda rekabet hâlinde olduğu Çinli bir konsorsiyum (Çin İnşaat Mühendisliği ve Çin Demiryolu İnşaat Konsorsiyumu) tarafından tamamlanacaktır.¹⁵

Türk şirketler, Afrika ülkelerinde daha çok inşaat, tekstil ve imalat sanayi sektörlerinde faaliyet gösterirken, madencilik ve enerji sektörlerindeki faaliyetlerini de artırdıkları görülmektedir. Bu kapsamda Afrika'nın en büyük maden yatırımları etkinliği olarak kabul edilen ve Güney Afrika'nın Cape Town şehrinde 9-12 Mayıs 2022 tarihlerinde gerçekleşen Indaba Afrika Madencilik Yatırımları Buluşması'na Çalık Holding, Kırlioğlu Kimya ve Geoplas Geosentetik gibi Türk firmaları büyük ilgi göstermiştir. 6.500'den fazla sektör temsilcisinin katıldığı etkinlikte, Türkiye'nin Pretorya Büyükelçiliği enerji müşavirliği, Zimbabve, Zambiya, Burkina Faso, Nijerya, Kamerun ve Gana Maden Ba-

14 Fatma Eda Topçu, "Yapı Merkezi, Tanzanya'daki projenin 3. fazına başladı", Anadolu Ajansı, 13.04.2022;

[aa.com.tr/](https://www.aa.com.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 11.05.2023

Sinan Tavşan, "Turkish builder seals \$1.9bn deal to extend Tanzania railway", Nikkei Asia, 29.12.2021

asia.nikkei.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 30.05.2023

ve Yapı Merkezi Basın Bülteni, "Yapı Merkezi, Tanzanya'daki dev projenin 3. fazının yapımına temel atma töreniyle başladı", 13.04.2022.

yapimerkezi.com/ adresi içinde .pdf
Erişim Tarihi: 15.05.2023

15 Sinan Tavşan, "Turkish builder seals..." ve Inbusiness, "Yapı Merkezi Tanzanya'nın en büyük demiryolu 4. fazının yapımını da üstlendi", 05.07.2022.

inbusiness.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 27.05.2023

kanlıklarının yanı sıra Güney Afrika Mineral Kaynakları ve Enerji Bakanlığından üst düzey temsilcilerle de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Etkinliğe katılım sağlayan Türkiye'nin Pretorya Büyükelçisi Ayşegül Kandaş, Türkiye'nin oldukça zengin doğal kaynaklara sahip Güney Afrika'da aktif bir enerji diplomasisi yürütme isteği içinde olduğunu belirtmiştir.¹⁶ Büyükelçi Kandaş'ın vurguladığı "enerji diplomasisi" hususu, Türk şirketlerin Afrika'nın enerji pazarına nispeten daha geç bir dönemde girdikleri göz önünde bulundurulduğunda ayrıca önem taşımaktadır. Buna rağmen, Türk enerji şirketlerinin Afrika ülkelerindeki faaliyetlerini özellikle geçtiğimiz son on yılda giderek artırdıkları görülmektedir. Örneğin, Karadeniz Holding bünyesindeki Karpowership, 2014 yılında Gana ile girdikleri Afrika pazarında hızla yayılmış ve dokuz Afrika ülkesiyle daha enerji gemileri aracılığıyla enerji temini ve elektrik enerjisi ihtiyacının karşılanması amacıyla anlaşmalar imzalamıştır.¹⁷ Karpowership, ayrıca, 2022 yılında Batı Afrika ülkesi Fildişi Sahili ile 4 yıl boyunca 100 MW kapasiteli elektrik tedariki için açılan ihaleyi kazanmıştır.¹⁸

2015 yılından itibaren Gana Cumhuriyeti'nde başladığı yatırımlarla Afrika pazarlarına giren Aksa Enerji, 2022 yılının Ekim ayında Gana ile imzaladıkları elektrik satış sözleşmesini 15 yıl uzatmıştır. Gana Enerji Santrali'nde çift yakıt teknolojisiyle enerji üretimi yapan Aksa Enerji, imzalanan yeni satış sözleşmesiyle santraldeki doğalgaz dönüşümüne hız vermeyi planlamaktadır.¹⁹ 2022 yılında, ayrıca, Türk bankası Aktif Bank, Doğu Afrika ülkesi Ruanda'da ilk yurt dışı temsilcilik ofisini açmış, böylelikle ülkede ofis açan Afrika dışından ilk yabancı sermayeli ticarî banka olma özelliğine erişmiştir.²⁰ Afrika'ya yönelik dış ticaret çalışmaları ile bilinen Aktif Bank, 2022 yılının Aralık ayında, Togo'nun başkenti Lomé'de düzenlenen Africa Financial Industry Summit'e (Afrika Finansal Endüstri Zirvesi) de katılım sağlayarak, ikincisi düzenlenen bu zirveye katılan tek Türk bankası olmuştur.²¹

Afrika ülkeleri ile ikili ekonomik ve ticarî ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) Afrika ülkelerindeki iş konseyleri de önemli rol oynamaktadır. DEİK'in bugün çoğu Afrika ülkesiyle, bu ülkelerle mevcut iş birliği potansiyelinin değerlendirilmesi ve ekonomik/ticarî ilişkilerin geliştirilmesi ve süreklilik kazanması amaçlarıyla kurulan iş konseyleri bulunmaktadır. Bu iş konseylerinin sayısı, özellikle 2014 yılı sonrasında, DEİK'in yeniden yapılandırılarak Ekonomi Bakanlığı'na bağlanması ardından önemli artış göstermiştir. 2022 yılında kurulan DEİK-Botsvana ve DE-

16 Inbusiness, "Türk madencilerden 'Afrika' çıkarması", 12.05.2022.

 inbusiness.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 27.05.2023

17 Karpowership, "Sektörler – Powership".

 karadenizholding.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 10.05.2023

18 Karpowership, "Ivory Coast – Africa", <https://karpowership.com/en/project-ivory-coast>, Erişim Tarihi: 12.05.2023.

19 Aksa Enerji, "Aksa Enerji, Gana Sözleşmesi'ni 15 Yıl Uzattı", 26.10.2022.

 aksaenerji.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 30.05.2023

21 Inbusiness, "Aktif Bank, AFIS'te tek Türk bankası olarak yerini aldı", 05.12.2022.

 inbusiness.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 29.05.2023

22 2023 yılının Şubat ayında kurulan DEİK/Türkiye-Esvatini Krallığı İş Konseyi ile bu sayı 48'e yükselmiştir. Bkz. DEİK, "İş Konseyleri".

 deik.org.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 09.05.2023

Senegal'in elektrik ihtiyacı

Dünyanın ilk yüzer enerji santrallerinin tasarımcısı ve inşaatçısı olan Türkiye'nin Karpowership şirketi, Pazar günü Türkiye'den Senegal'e seferine başlayan 235 megavatlık Ayşegül Sultan termik gemisi ile Senegal'in elektrik ihtiyacının yüzde 15'ini sıvılaştırılmış doğal gazdan (LNG) karşılamaya hazırlanıyor. Şirketin baş ticarî sorumlusu yakın zamanda duyurdu.

Türkiye ile Uganda arasında

ticarî işbirliği DEİK tarafından düzenlenen Türkiye-Cezayir Yatırım ve İş Forumu'na ek olarak, Türkiye ile Uganda arasında ticarî iş birliğinin güçlendirilmesi ve ihracatın artırılması amacıyla 2022 yılının Ağustos ayında Uganda'nın başkenti Kampala'da Türkiye-Uganda Ticaret Zirvesi düzenlenmiştir. Ticaret Bakanlığı ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) eş güdümlünde düzenlenen zirve kapsamında Türk ve Ugandalı yatırımcılar bir araya gelerek görüşmelerde bulunmuştur. Öncelikle mayıs ayında düzenlenmesi planlanan zirve öncesinde iki ülke arasındaki ilişkilere dair değerlendirmelerde bulunan Türkiye'nin Kampala Büyükelçisi Kerem Alp, Uganda'nın Türkiye'nin sanayi tecrübesinden faydalanmak istediğini belirtmiştir.

İK-Liberya İş Konseyleri ile DEİK'in Afrika ülkelerindeki iş konseylerinin sayısı 47'ye ulaşmıştır.²²

Bu iş konseyleri, Afrika ülkeleriyle karşılıklı ticaret ve yatırım fırsatlarının değerlendirilmesi amacıyla çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedir. Örneğin, DEİK, 17 Mayıs 2022 tarihinde düzenlenen Türkiye-Cezayir İş ve Yatırım Forumu kapsamında Türkiye ve Cezayir iş dünyasını "daha fazla ticaret" hedefiyle İstanbul'da bir araya getirmiştir.²³ 150 Türk ve 146 Cezayirli iş insanının katılım sağladığı forumun açılışı Cezayir Cumhurbaşkanı Abdulmecid Tebbun tarafından gerçekleştirilmiştir. Forum kapsamında yaptığı konuşmasında Türk müteahhitlik sektörünün Cezayir'de 20 milyar dolar tutarında proje gerçekleştirdiğini belirten DEİK Başkanı Nail Olpak, hem Türkiye'nin Cezayir'deki yatırımlarının hem de Cezayirli şirketlerin Türkiye'deki yatırımlarının artış gösterdiğinden bahsetmiştir. Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun ise forumun açılışında yaptığı konuşmasında, Cezayir'de yeni bir yatırım yasasının düzenlenmeye başladığı bilgisini paylaşarak, Türk iş insanlarına ülkedeki yatırımlarını artırmaları çağrısında bulunmuştur. Özellikle tarım sektöründeki iş birliği olanaklarına vurgu yapan Tebbun, savunma sanayi ve denizcilik gibi alanlarda da birlikte çalışılabileceğini ve gerekirse bu konuda Türk yatırımcılara bütün kolaylıkları sağlayacaklarını belirtmiştir. DEİK/Türkiye-Cezayir İş Konseyi Başkanı Mesut Toprak ise, Cezayir ile başta enerji ve madencilik olmak üzere tüm sanayi kollarında iş birliğine önem verdiklerini söylemiştir.²⁴

DEİK tarafından düzenlenen Türkiye-Cezayir Yatırım ve İş Forumu'na ek olarak, Türkiye ile Uganda arasında ticarî iş birliğinin güçlendirilmesi ve ihracatın artırılması amacıyla 2022 yılının Ağustos ayında Uganda'nın başkenti Kampala'da Türkiye-Uganda Ticaret Zirvesi düzenlenmiştir. Ticaret Bakanlığı ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) eş güdümünde düzenlenen zirve kapsamında Türk ve Ugandalı yatırımcılar bir araya gelerek görüşmelerde bulunmuştur.²⁵ Öncelikle mayıs ayında düzenlenmesi planlanan zirve öncesinde iki ülke arasındaki ilişkilere dair değerlendirmelerde bulunan Türkiye'nin Kampala Büyükelçisi Kerem Alp, Uganda'nın Türkiye'nin sanayi tecrübesinden faydalanmak istediğini belirtmiştir.²⁶

Sonuç

Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkiler özellikle 2000'li yıllarla bir-

23 Fas ve Tunus örneklerinde olduğu gibi 1990 yılında kurulan Türkiye-Cezayir İş Konseyi, Türkiye'nin Afrika ülkelerinde ilk olarak açılan iş konseyleri arasındadır.

24 DEİK, "DEİK, Türkiye ve Cezayir İş Dünyasını İstanbul'da Buluşturdu", 17.05.2022;

 deik.org.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 30.05.2023

ve Gülsüm İncekaya, "Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun'dan Türk iş insanlarına 'yatırım yapın' çağrısı", Anadolu Ajansı, 17.05.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 22.05.2023

25 Haber Türk, "Kampala, Türkiye-Uganda Ticaret Zirvesi'ne ev sahipliği yaptı", 13.08.2022.

 haberturk.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 30.05.2023

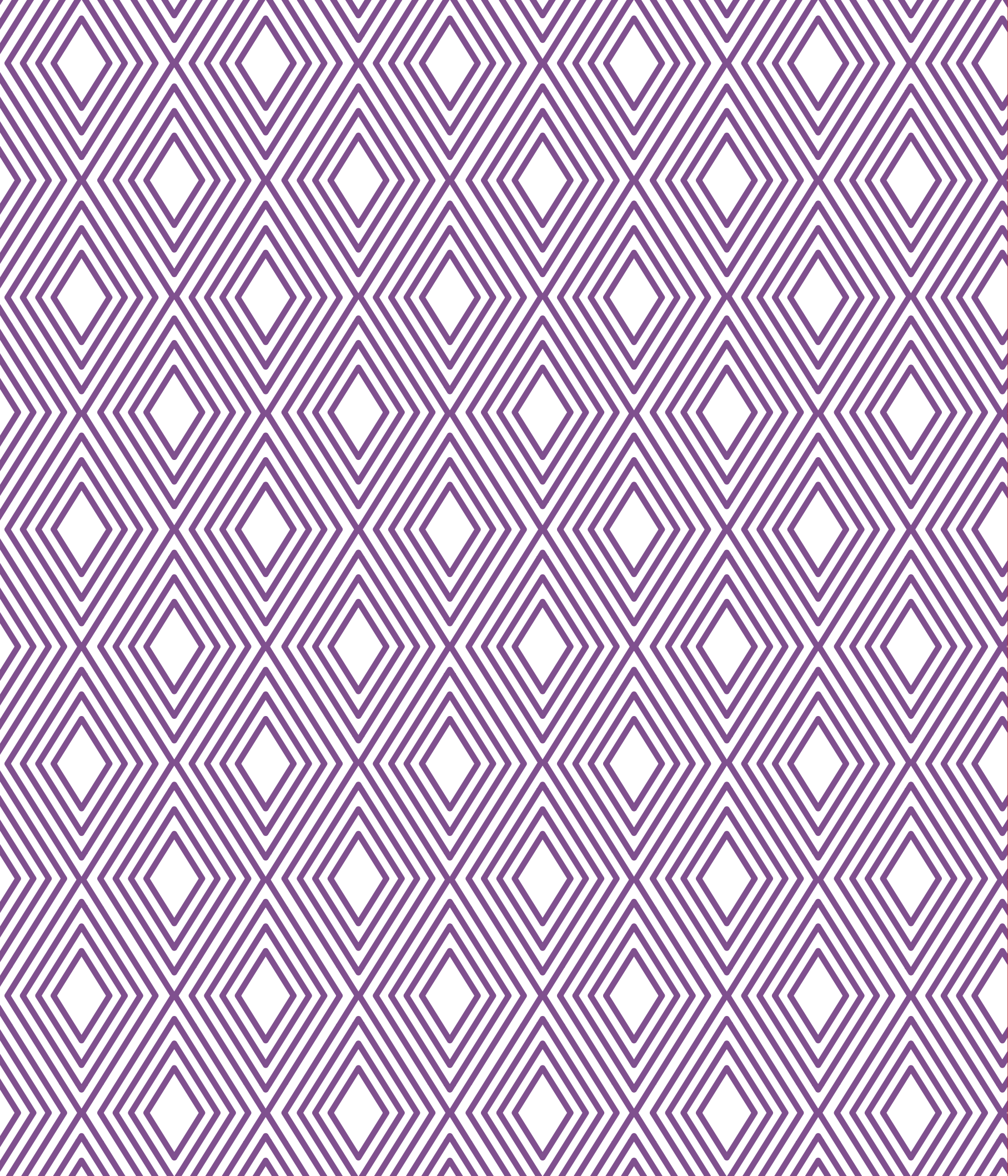
26 Ömer Faruk Özbil, "Türk ve Ugandalı yatırımcılar ticaret zirvesinde buluşuyor", Anadolu Ajansı, 10.05.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 30.05.2023

likte ivme kazanmış, bu durumun ekonomik ilişkiler üzerinde önemli yansımaları olmuştur. Afrika ülkeleri, ticaret ortaklarını çeşitlendirme ve alternatif pazarlara ulaşma konusunda Türkiye'ye muazzam fırsatlar sunmaktadır. 2022 yılında da Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticarî ilişkiler istikrarlı bir seyir izlemiş, Afrika ülkeleriyle Türkiye arasındaki ticaret hacmi 33 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda 2021 yılının Ekim ayında 3 bini aşkın iş adamının katılımıyla İstanbul'da gerçekleşen Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu'nda Türkiye'nin Afrika ile kısa vadede 50 milyar dolar olarak hedeflenen ticaret hacmine yaklaştığı görülmektedir. Öte yandan, ticaret hacminin yaklaşık üçte ikisi ihracat hacmi iken, üçte biri ise ithalat hacminden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ticaretinde denge, Türkiye lehindedir.

2022 yılında Türk şirketlerin Afrika'daki faaliyetleri de hız kaybetmeden devam etmiş, Karpowership ve Yapı Merkezi gibi büyük Türk firmaları Afrika ülkelerinde önemli projeler üstlenmişlerdir. Bugün ekseriyetle inşaat, imalat ve enerji sektörlerinde yoğunlaşan bu projelerin daha çok Etiyopya, Somali, Sudan, Kenya ve Senegal gibi ülkelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunun onaylamasıyla 2021 yılının başında yürürlüğe giren ve dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesini oluşturan Afrika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AKSTA), Türk firmalarına yeni fırsatlar sunmaktadır. Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacmini artırmayı amaçlayan AKSTA'nın, Türkiye de dâhil olmak üzere kıta dışı ülkelerin Afrika'daki pazar paylarının gerilemesi ile Afrika ile iş yapmakta olan Türk şirketleri üzerinde orta ve uzun vadede olumsuz sonuçlara yol açacağı düşünülmektedir. Ancak AKSTA'nın uygulanması için gerekli olan (dijital ve fiziksel) altyapı ve enerji ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda Türk şirketler önemli rol oynayabilir.

Türkiye-Afrika İlişkilerinde Medya ve İletişim

4

Doğan Eşkinat*, Esra Eymen Cansu**

Türkiye'nin Afrika kıtasıyla siyasî, iktisadi, ticarî ve askerî ilişkileri hızla gelişirken medya ve iletişim alanında iş birliği ve eş güdüm de giderek önem kazanmaktadır. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Anadolu Ajansı (AA) ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) başta olmak üzere iletişim alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar, 2022 yılında önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. İlaveten, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Polis Akademisi gibi kurumlar tarafından Afrikalı gazetecilerin profesyonel gelişimine ve Afrika medyasının yapısal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir dizi adım atılmıştır. Bu çalışmada söz konusu faaliyetler incelenerek, 2022 yılında medya ve iletişim alanında atılan adımların Türkiye-Afrika ilişkileri bağlamında nereye oturduğu ve Türkiye'nin hedef ve önceliklerini nasıl yansıttığı tartışılacaktır.

Söz konusu adımların, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ev sahipliğinde 16-18 Aralık 2021 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen III. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nde ortaya çıkan temel

* Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı
Uluslararası Medya Koordinatörü,
dogan.eskinat@gmail.com

** Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı
Uluslararası Medya Koordinatörlüğü, uzman
yardımcısı,
eeymen.cansu@gmail.com

çerçeveye oturduğunu söylemek mümkündür. Nitekim “Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık” temasıyla düzenlenen zirvenin sonuç bildirgesinde medya ve iletişim alanına da atıfta bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Türkiye’nin Afrika kıtasına yönelik ilgisinin geçici olmadığı kaydederek, bu alanda temel hedefin ilişkilerin “kurumsallaştırılması, derinleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi” olduğunu belirtmiştir.¹ Medya ve iletişim alanında atılan adımlar, Türkiye-Afrika ilişkilerinin söz konusu hedefe doğru ilerlediğini göstermektedir.

Türkiye-Afrika Medya Zirvesi (25-26 Mayıs 2022)

Türkiye-Afrika ilişkilerinin medya ve iletişim boyutu bağlamında 2022 yılında atılan en büyük adımın, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından düzenlenen Türkiye-Afrika Medya Zirvesi olduğu söylenebilir. Afrika Günü vesilesiyle 25-26 Mayıs 2022 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleşen etkinliğe 45 Afrika ülkesinden 80 gazeteci ve üst düzey yönetici katılmıştır. Programın açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Prof. Dr. Fahrettin Altun, III. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi’nde medya ve iletişim alanında iş birliği ve eş güdümün artırılması konusunun karara bağlandığını hatırlatarak Türkiye’nin meseleye bakışını şöyle özetlemiştir:

“Uluslararası düzenin adaletsizliklerine itiraz eden, sessizlerin sesi olmaya gayret eden, ‘daha adil bir dünya mümkün’ diyen liderleri ve milletleri sindirmek için dezenformasyon ve karalama kampanyalarına başvurulduğu bugün hepimizin malumudur. [Afrika ülkeleriyle işbirliğini] hakikat mücadelemizin parçası olarak görüyoruz. İletişim ve medya alanında işbirliğimizi ve tecrübe paylaşımını çok daha kurumsal bir zemine oturtmanın çabası içinde olacağız.”²

Zirvede medya ve iletişim alanında yakın gelecekte atılacak bazı adımları da paylaşan Altun; Anadolu Ajansı ve TRT başta olmak üzere Türkiye’nin önde gelen medya kuruluşlarıyla Afrika medyası arasında gazeteci değişim programları yapılacağını ve bu çalışmalarda genç gazetecilere öncelik verilerek uzun vadeli ortaklık perspektifinin güçlendirileceğini kaydetmiştir. Zirve kapsamında, ayrıca, “Afrika’nın hikâyesinin Afrikalı gazeteciler tarafından anlatılması” amacıyla iklim değişikliği ve ayrımcılık gibi konularda yapılacak habercilik projelerine mikro destek sağlanacağı ve İletişim Başkanlığı personelinin Afrika kıtasıyla ilgili uzmanlaşmasının teşvik edileceği duyurulmuştur.³

1 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Türkiye-Afrika ilişkilerini, 16 yıl önce hayal dahi edilemeyecek seviyelere getirdik”, 18.12.2021.

 tccb.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

2 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, “İletişim Başkanı Altun, Türkiye-Afrika Medya Zirvesi’nde konuştu”, 25.05.2022.

 iletisim.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

3 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, “İletişim Başkanı Altun, Türkiye-Afrika Medya Zirvesi’nde konuştu”, 25.05.2022.

 iletisim.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

Türkiye-Afrika Medya Zirvesi
 "İletişim Başkanı Altun, Türkiye-Afrika Medya Zirvesi'nde konuştu"
 (Kaynak: İletişim Başkanlığı)

Türk ve Afrikalı medya temsilcileri arasında iş birliğinin artırılması ve medya ortaklığının geliştirilmesi adına, Zirve'de AA ile Nijerya Haber Ajansı (NAN) arasında bir iş birliği anlaşması da imzalanmıştır. Böylelikle Zirve'de altı çizilen uzun vadeli medya iş birliği ve ortaklıklarının geliştirilmesi amacına doğru ilk adım yine henüz Zirve'deyken atılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından düzenlenen Türkiye-Afrika Medya Zirvesi'nde Dışişleri Bakanlığı, TRT, Anadolu Ajansı, YTB ve TİKA gibi kurumların yanı sıra Türk savunma sektöründen temsilciler de katılımcılarla bir araya gelmiştir. İlaveten, Afrika'da faaliyet gösteren ve yatırım yapan özel şirketler ile Maarif Vakfı da etkinlikte temsil edilmiştir. Zirvenin kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı kesimleri bir araya getirmesi, Türkiye'nin kıtaya ilişkilerine verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekici olmuştur. Türkiye-Afrika Medya Zirvesi kapsamında gerçekleştirilen toplantılarda hem Türk hem de Afrikalı panelistlerin yer alması, karşılıklı tecrübe paylaşımına zemin hazırlamakla birlikte Türkiye'nin eşit ortaklık perspektifini de yansıtmıştır.

Stratcom Kenya (2 Temmuz 2022)

2022 yılında medya ve iletişim alanında yapılan bir başka önemli çalışma, Kenya'nın başkenti Nairobi'de düzenlenen Stratcom Kenya etkinliğidir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın Kenya Medya Konseyi (Media Council of Kenya) iş birliğiyle düzenlenen program, ülkenin 12 farklı şehirden gelen 60 basın mensubunun katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu kapsamda dezenformasyonla mücadele, doğruluk kontrolü ve kriz yönetimi başlıklarında eğitim ve atölye çalışmaları yapılmıştır.⁴

Stratcom Kenya, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından 2021 yılından itibaren düzenlenen Stratcom zirvelerinin devamı olmakla birlikte, organizasyondan içeriğe kadar tüm boyutlarıyla Türk makamlarının Afrikalı ortaklarıyla birlikte ortaya koyduğu bir çalışma olmasıyla da dikkat çekmiştir. Bir başka deyişle bu etkinlik, Türkiye'nin eşit ortaklık ve karşılıklı tecrübe paylaşımı odaklı yaklaşımının medya ve iletişim alanında somut bir örneğini teşkil etmiştir.

TRT Français'in Yayın Hayatına Başlaması ve TRT Afrika'nın Hazırlıkları

2022 yılı içinde medya ve iletişim alanında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise TRT'nin Fransızca dijital haber platformu TRT Français'in 5 Nisan 2022 tarihinde yayın hayatına başlaması olmuştur. Bir süredir İngilizce, Arapça, Rusça ve Almanca dillerinde yayın yapan TRT'nin Fransızca yayınlarına başlaması, birçok Afrika ülkesini de kapsayan Frankofon dünyaya Türkiye'nin sesinin duyurulması açısından önemli bir adımdır. Nitekim platformun tanıtım toplantısında konuşan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun, atılan adımı "uluslararası hegemonyaya bir itiraz" ve "bir alternatif oluşturma çabası" olarak tanımlamış, sosyal medya hesabında ise "yayıncılık tarihinde önemli bir kilometre taşı" olarak değerlendirmiştir.⁵

Afrika medyasının içerik konusunda uluslararası haber ajanslarından beslendiği düşünülürse Afrika'yla ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye'nin Frankofon dünyaya doğrudan seslenebilmesi ve küresel meselelere dair perspektifini Fransızca konuşan kitlelerle paylaşabilmesi elbette ciddi bir avantaj teşkil etmektedir. Altun'un Türkiye-Afrika Medya Zirvesi açılış konuşmasında altını çizdiği "Afrika'nın sesinin dünyaya duyurulması" ve "Türkiye'ye dair doğru bilgilerin Fransızca konuşulan ülkelere ulaştırılması" amaçları doğrultusunda, önemli bir

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, "Stratcom Kenya, July 2, 2022, Nairobi, Kenya", 02.07.2022.

 tr.stratcomsummit.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

⁵ TRT Haber, "TRT Fransızca'nın tanıtımı Ankara'da yapıldı", 12.05.2022.

 trthaber.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

başka gelişme olarak TRT WORLD kanalı Afrika'yı konu alan yayınlarının 2021 yılındaki yüzde 7'lik payını, 2022 yılına geldiğinde yüzde 10'a taşımıştır. Bu istatistik, kanalın 2022 yılında her 10 haberinden 1'inde Afrika'ya dair haberlere yer verdiğini gözler önüne sererken, Türkiye'nin kıta ülkeleriyle ilişkilerine verdiği önemi de göstermektedir.

Başta radyo ve diğer medya araçları aracılığı ile Türkiye'nin görüşlerini yansıtmayı ve tanıtımını yapmayı amaçlayan bir diğer TRT birimi olan Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığı ise 2022 yılında yayınları arasına Hausa ve Swahili dillerinde radyo yayınlarını eklemiştir.⁶ Aralarında Afrika Birliği'nin de yer aldığı uluslararası örgütler ile 10'u aşkın kıta ülkesinin resmî dil olarak kabul ettiği ve diğer birçok kıta ülkesi tarafından tanınmakta olan bu iki dille yayıncılık yapılmaya başlanmasıyla, yüz elli milyonu aşkın Afrikalıya kendi dilleri aracılığıyla doğrudan ulaşılmaya ve seslenmeye başlanmıştır. Bütün bu girişimlere ilaveten, atılan adımlar dezenformasyonla mücadele ve itibar yönetimi açısından Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Üstelik bu tarz girişimlerle Türkiye'nin Afrika kıtasına açılan penceresi olan TRT Afrika'nın hazırlıklarının da 2022 yılında büyük ölçüde tamamlandığı not edilmelidir.⁷

TRT World kanalında 2020 yılından bu yana yayınlanan ve Nijeryalı gazeteci Adesewa Josh tarafından hazırlanıp sunulan "Africa Matters" adlı haftalık haber programı da 2022 yılında ekranlarda yer bulmayı sürdürmüştür. Programın hedefi, Sahra Altı Afrika bölgesinde bulunan kırktan fazla ülkede yaşanan güncel gelişmeleri dünyaya duyurmaktır. Programa düzenli olarak Afrikalı yorumcular, iş insanları, kanaat önderleri ve aktivistlerin konuk edilmesi de Türkiye'nin eşit ortaklık vizyonunu yansıtmaktadır.⁸

TRT World kanalında 2020 yılından bu yana yayınlanan ve Nijeryalı gazeteci Adesewa Josh tarafından hazırlanıp sunulan "Africa Matters" adlı haftalık haber programı da 2022 yılında ekranlarda yer bulmayı sürdürmüştür. Programın hedefi, Sahra Altı Afrika bölgesinde bulunan kırktan fazla ülkede yaşanan güncel gelişmeleri dünyaya duyurmaktır. Programa düzenli olarak Afrikalı yorumcular, iş insanları, kanaat önderleri ve aktivistlerin konuk edilmesi de Türkiye'nin eşit ortaklık vizyonunu yansıtmaktadır.⁸

Anadolu Ajansı ve Diğer Kamu Kuruluşları İş Birliğinde Düzenlenen Etkinlikler

21. Dönem Savaş Muhabirliği Eğitimi (20 Haziran-1 Temmuz 2022)

2022 yılında medya ve iletişim alanında Türkiye ve Afrika ülkelerinin artan iş birliği ve ortaklıklarının bir başka örneği olarak, Anadolu Ajansı öncülüğünde ve Polis Akademisi ile TİKA iş birliğiyle 20 Haziran-1 Temmuz 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen 21. Dönem Sa-

TRT yayınları TRT WORLD kanalı Afrika'yı konu alan yayınlarının 2021 yılındaki yüzde 7'lik payını, 2022 yılına geldiğinde yüzde 10'a taşımıştır.

⁶ TRT, "TRT Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığı, TRT External Services Department".

trtvotworld.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.06.2023

⁷ TRT Haber, "TRT Afrika lansmanı gerçekleştirildi", 12.05.2022.

trthaber.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.06.2023

⁸ TRT World, "Africa Matters", 31.03.2023.

trthaber.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.06.2023

vaş Muhabirliği Eğitimi karşımıza çıkmaktadır. Savaş, afetler ve olağanüstü hâllerde görev yapacak operasyonel muhabirler yetiştirmek amacıyla düzenlenen eğitim programına, 14'ü Kenya, Nijer, Gine, Sudan, Etiyopya, Libya, Çad ve Somali'den ve 8'i Türkiye'den olmak üzere, toplam 22 medya temsilcisi katılım sağlamıştır.

Çatışmaların ve krizlerin Afrika kıtasının çeşitli bölgelerini etkilemeye hâlihazırda devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda, Afrika ülkeleri için iyi eğitilmiş, bilgili ve donanımlı savaş muhabirlerinin önemi ve gerekliliği yadsınamaz. Programının açılış konuşmasında AA Yayın Koordinatörü Yahya Bostan'ın da belirttiği üzere, ciddi bir tecrübe birikimi sağlayan savaş muhabirliği eğitiminin 21. döneminin yabancı basın mensubu kontenjanının tamamı Afrika kıtasındaki çeşitli ülkelere gelen basın mensuplarına ayrılmıştır. Afrika'da yaşanan kriz ve çatışmaların gerçekliklerini uluslararası topluma en doğru şekilde iletebilmeleri ve kıtada barış ve istikrarın sağlanması ve sürdürülebilmesinde hayati bir rol oynamaları adına Afrikalı gazetecilerin gelişmiş habercilik becerileriyle donanmış olmaları ayrıca bir önem arz etmektedir. Bostan, konuşmasında, Afrika'nın yerel medyasının kapasitesinin gelişimini önemsediklerini özellikle vurgulamıştır.⁹

Afrikalı medya mensupları, 12 gün boyunca olağanüstü durum ve koşullarda karşılaşılabilecekleri önemli riskler hakkında, gazetecilik becerilerini geliştirebilmeleri adına ilk yardım, yaralanma, olağanüstü hâllerde teknoloji ve bilgi iletim güvenliği, savaş muhabirliği, kriz bölgelerinde haber dili, sığınmacılar ve mülteci kampları, suda hayatta kalma, araç güvenliği ve ileri sürüş teknikleri konularında eğitimler almıştır.¹⁰ Aldıkları eğitim ile teorik ve pratik bilgilerini geliştirerek programı başarıyla tamamlayan Afrikalı medya temsilcileri, uluslararası geçerliliğe sahip sertifikaya hak kazanmışlardır.

Üçüncü Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı (21-25 Kasım 2022)

Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki medya alanında iş birliğini güçlendirmek ve deneyim paylaşımını artırmak adına, 3. Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı (AFMED III); 21-25 Kasım 2022 tarihleri arasında Anadolu Ajansı (AA) Haber Akademisi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile TRT iş birliğiyle ve 14 Afrika ülkesinden 23 medya temsilcisi katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir.¹¹ Eğitim programının üçüncüsünün düzenleniyor olması, Türkiye'nin Afrika ile medya bağlarını geliştirmek ve güçlendirmek konusundaki

⁹ Anadolu Ajansı, "Anadolu Ajansı'nın '21. Dönem Savaş Muhabirliği Eğitimi' başladı", 20.06.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

¹⁰ Anadolu Ajansı, "AA'nın '21. Dönem Savaş Muhabirliği Eğitimi'nde Afrikalı 14 medya temsilcisi yer alıyor", 24.06.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

¹¹ Anadolu Ajansı, "3. Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı başladı", 20.06.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

Savaş muhabirliği eğitimi "21. Dönem Savaş Muhabirliği Eğitimi" (Kaynak: Anadolu Ajansı)

kararlılığını göstermekle kalmayıp aynı zamanda Afrika medya temsilcilerinin eğitim ve kapasitelerinin geliştirilmesine de büyük önem atfettiğinin göstergesi olmuştur.

Eğitim programının açılış konuşmasını yapan AA Haber Akademisi Müdürü Alptekin Cihangir İşbilir, programın Türkiye'nin Afrika'ya, Afrika'nın da Türkiye'ye doğru tanıtılmasına katkı sağlayacağını belirtmiştir. İşbilir, ülkeler arasında daha çok iş birliği ile Afrikalı gazetecilerle kurulan birlikteliğin insanlık ve toplumlar için etkili bir güce dönüştürebileceğinin altını çizmiştir.¹²

Medyaya ilişkin farklı alanlarda teorik ve pratik eğitimleri kapsayan 5 günlük eğitimde; Afrikalı gazetecilere haber yazım teknikleri, yeni medya ve internet haberciliği, uygulamalı röportaj teknikleri, olağanüstü durumlarda gazetecilik, gazeteciler için sosyal medya takip yöntemleri ve dezenformasyonla mücadele konuları başta olmak üzere çeşitli başlıklarda çevrim içi eğitimler verilmiştir.¹³ Program, ele alınan konu başlıkları ve sunmuş olduğu interaktif ortam ile Afrikalı gazetecilerin habercilik alanında bilgi ve becerilerini geliştirmeleri, mesleki gelişimlerini teşvik etmeleri ve aynı zamanda gelişen ve değişen medya ortamına uyum sağlamalarına önemli bir katkı sağlamıştır.

12 Anadolu Ajansı, "3. Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı başladı", 20.06.2022.

aa.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.06.2023

13 Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, "AFMED Africa Media Representatives Training Program III".

ytbweb1.blob.core.windows.net/ adresi içinde .pdf
Erişim Tarihi: 03.06.2023

14 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Afrika ile ilişkilerimizi geliştirirken uzun vadeli iş birliğini düşünüyoruz", 01.03.2018

Sonuç

Medya ve iletişim, Türkiye ve Afrika ülkelerinin karşılıklı olarak geliştirmeye ve güçlendirmeye çalıştığı çok yönlü ilişki ve kapsamlı çabalarının önemli bir yönünü oluştururarak, 2022 yılında da yükselen ivmesini koruduğu ve kayda değer bir ilerleme sağladığı alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

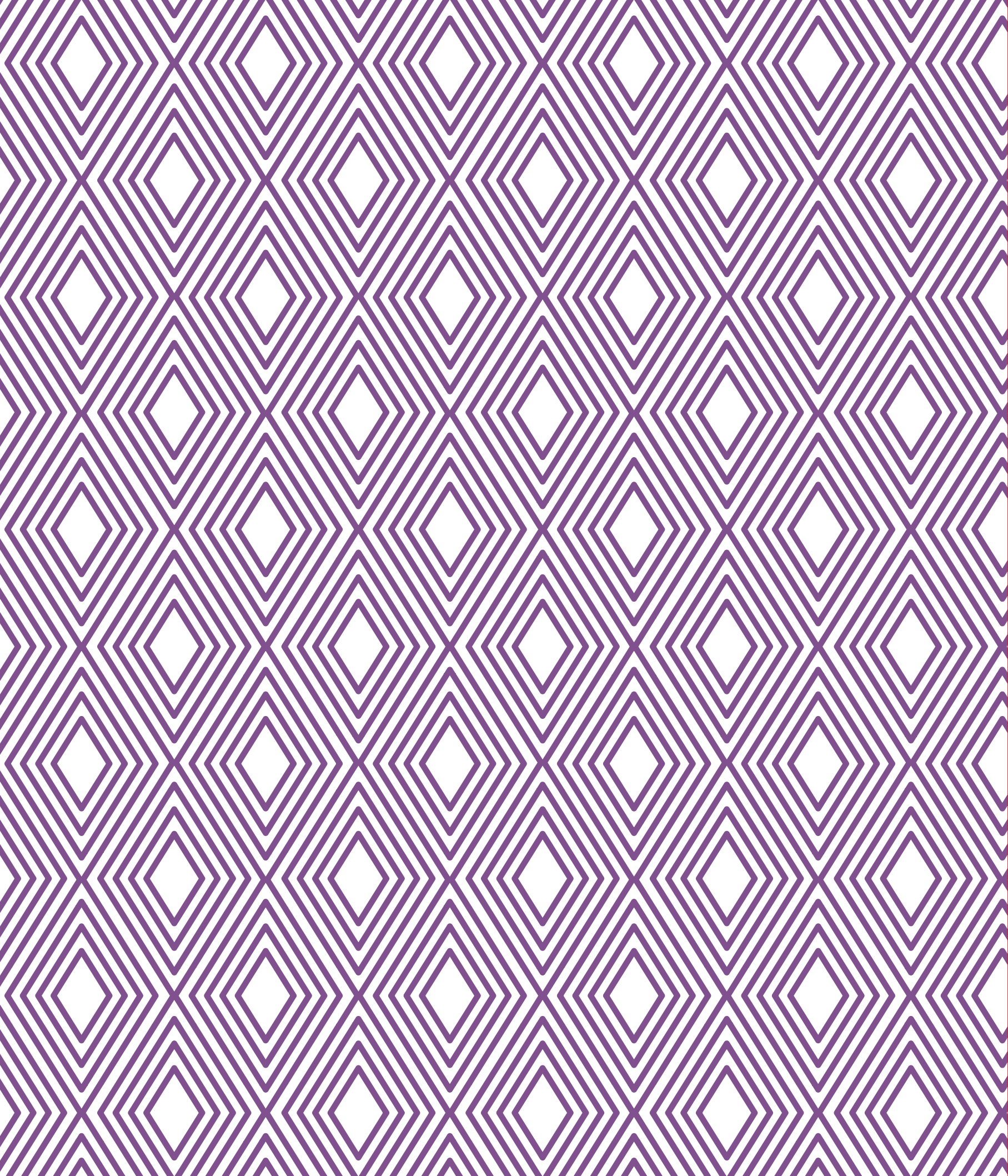
Türkiye'nin öngördüğü "eşitlerin ortaklığı" yaklaşımı doğrultusunda, kamu kurum ve kuruluşları öncülüğünde basın ve medya alanında kıtadaki görünürlüğü 2022 yılında da artırılmıştır. İletişim Başkanlığı, TRT ve AA başta olmak üzere ve ayrıca YTB, TİKA ve Polis Akademisi iş birliği ile yürütülen faaliyetler arasında; Afrika hükümetleri, medya kuruluşları ve Afrikalı gazetecilerin katılımlarıyla uluslararası etkinlikler düzenlenmesi, yeni kanalların ve platformların kurulması, medya alanında iş birliği ve eş güdümü sağlamak için ortaklık anlaşmaları yapılması yer almaktadır. Türkiye ve Afrika ülkelerinin medya ve iletişim alanındaki ortaklıklarının bir başka göstergesi olarak, Afrikalı gazetecilere yönelik çeşitli alanlarda eğitim programları da düzenlenmiştir. Hükümetler, medya kurum ve kuruluşları ile mensupları arasında geliştirilen söz konusu yakınlaşma ve ortaklıklar, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki diğer alanlardaki ilişkilerde de daha fazla anlayış ve iş birliğini teşvik etmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2005 yılında başlattığı 'Afrika Açılımı', 2022 yılına gelindiğinde Senegal ziyaretinde de belirtmiş olduğu üzere "güven" ve "tecrübe paylaşımı" odağında ve "uzun vadeli iş birliği" doğrultusunda sürdürülmüştür: "*Temelinde kendine güven ve zengin insan kapasitesi bulunan tecrübelerimizi Afrikalı kardeşlerimizle paylaşmaya hazırız. Afrika ile ilişkilerimizi geliştirirken uzun vadeli iş birliğini düşünüyoruz.*"¹⁴ 2023 cumhurbaşkanlığı seçimlerini Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yeniden kazanması ile de 18 yılda gelişen medya ilişkileri ekseninde; Türkiye ve Afrika ülkelerinin birbirini doğru ve güvenilir bir şekilde tanınması ve birçok yönüyle ilişkilerin güçlendirilmesi adına yakalanan trendin devam edeceği, medya ve iletişim alanında kıta ülkeleriyle ilişkilerde önümüzdeki yıllarda daha yakın iş birliği ve eş güdüm sağlanacağı beklenmektedir.

¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Afrika ile ilişkilerimizi geliştirirken uzun vadeli iş birliğini düşünüyoruz", 01.03.2018, Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Savaş Muhabirliği Eğitimi Anadolu Ajansı (AA), Polis Akademisi ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) iş birliğiyle savaş, afet ve olağanüstü hallerde görev yapacak operasyonel muhabirlerin yetiştirilmesi amacıyla düzenlenen "21. Dönem Savaş Muhabirliği Eğitimi"nde Afrika'nın 8 farklı ülkesinden 14 medya temsilcisi yer alıyor. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

Afrika'da Güvenlik Sağlayan Aktör Olarak Türkiye

5

Kaan Devecioğlu*

Türkiye'nin son yıllarda Silahlı İnsansız Hava Araçları'nın yanı sıra farklı alanlarda üretim kapasitesini artırdığı güvenlik ekipmanları, dünyanın farklı çatışma bölgelerinde test edilmiş ve etkinliği kanıtlanmıştır. Türkiye'de üretilen güvenlik ekipmanları dünyanın farklı coğrafyalarındaki aktörler tarafından talep edildiği gibi Afrika ülkelerinin de dikkatini çekmektedir. Nitekim, Batı Sahra, Sahel, Tigray, Çad Gölü Havzası, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Cabo Delgado (Mozambik) başta olmak üzere Afrika'nın farklı bölgelerinde yaşanan çatışmalar, ilgili ülkelerin güvenlik alanında yatırım yapmalarını gerektirmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin son yıllarda artan üretim kapasitesi ve güvenlik ekipmanları alanında üretim yapan diğer küresel aktörlerin muadil ürünlerine oranla fayda/maliyet analizi açısından avantajlı konumda olması, kıtada öne çıkaran temel özellikleri arasındadır.

Türkiye'yi diğer güvenlik ekipmanları sağlayıcılarından ayıran hususların başında, kıtadaki "güvenilir aktör" imajı gelmektedir. Nitekim, önceki yıllarda olduğu gibi 2022 yılında da Türkiye, güvenlik ekipmanlarına ihtiyaç duyan Afrika'nın farklı ülkelerine söz konusu

* Doktora adayı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı; Uzman, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Kuzey Afrika Çalışmaları, kaandevcioglu@yahoo.com.

alandaki ihracat oranlarını artırmıştır. Buradan hareketle, çalışmada söz konusu rolüyle Türkiye'nin 2022 yılında kıtada "güvenlik sağlayan aktör" konumunu güçlendirdiği öne sürülmekte ve bu iddia, askerî eğitim üsleri, barışı koruma misyonlarına katılım ve söz konusu ürünlerin kullanıldığı ithalatçı Afrika ülkelerinin kamu güvenliğini sağlamalarına katkı üzerinden delillendirilmektedir. Çalışma, 2022 yılında Afrika'da Türkiye'nin "güvenlik sağlayan aktör" olarak konumunu iki ana başlıkta mercek altına almaktadır. İlk başlıkta, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik siyasî, ekonomik ve sosyokültürel yaklaşımındaki süreç incelenmektedir. Bu başlığın temel amacı, süreç analizi açısından ikinci başlığa arka plan bilgisi sunmasıdır. İkinci başlıkta ise, Türkiye'nin Afrika'daki "güvenlik sağlayan aktör" iddiası, 2022 yılındaki angajmanları çerçevesinde incelenmektedir.

Afrika'da Türkiye: Süreç ve Yaklaşımlar

Türkiye, SSCB'nin dağıldığı ve uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya evirildiği 1990'lı yıllar ile birlikte Afrika'dan Orta Asya'ya, Balkanlar'dan Orta Doğu'ya yayılan geniş bir perspektifle kadim Türk nüfuz alanlarına yönelik yeni bir siyasî süreç ortaya koymuştur. Bu düşünce 1998 yılında ortaya konan açılım stratejileri (Afrika ve Latin Amerika) ile somut hâle gelmiş; karşılıklı üst düzey ziyaretlerde imzalanan anlaşmalarla kurumsal bir temele oturtulmuştur. Söz konusu politikaların Türk dış politikasında görünür hâle gelmesiyle Türkiye, çatışmalarda ara buluculuk, insani ve kalkınma yardımları ile uluslararası sistemde dikkat çeken bir aktördür. Bu çerçevede Türk Dış Politikası yapıcılarını, uluslararası ilişkilerin son yıllardaki değişim ve dönüşüm işaretlerini esas alarak konjonktürel gelişmeler nezdinde millî değerlerini temel alan ve "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" temel ilkesini hayata taşıyan "girişimci ve insani" dış politika stratejisini yürütmektedir.¹

Türkiye'nin insani diplomasi anlayışı, vicdan ve güç arasındaki dengeyi ifade eden, devletin temel değerlerini ve çıkarlarını içselleştiren, insan odaklı bir dış politika yaklaşımıdır. Buradan hareketle Türkiye, insani faaliyetler bütününe kapsayan bu geniş perspektifini teorik anlamda idealizm ve realizm dengeleriyle ortak bir paydada buluşturmayı hedeflemektedir. Türk dış politikası yapıcılarını idealist bir yaklaşım ortaya koymanın yanı sıra insani diplomasi faaliyetleri ile millî çıkarlarını konsolide etmeyi de amaçlamaktadır.² Gönül coğrafyaları kapsamında çerçevesi çizilen Türkiye'nin insani diplomasi

¹ TCDB, "2019 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız", TCDB, 2018, s. 3.

² Pınar Akpınar, "Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy", Turkish Studies, C. 14, No 4, 2013, s. 735.

Burkina Faso Baykar Genel Müdürü Haluk Bayraktar, Bayraktar TB2 SİHA ihraç edilen Afrika ülkesi Burkina Faso'da, ülkenin en üst seviye ulusal nişanı olan Ordre de L'etalon Officier madalyasına layık görüldü. Bayraktar, Burkina Faso Cumhurbaşkanı İbrahima Traore'yi (sağda) ziyaret etti. <https://www.anadoluiimages.com/p/baykar-genel-muduru-haluk-bayraktara-burkina-fasoda-devlet-nisani-verildi/26488319>

perspektifi, son yıllarda Afrika'da artan “insani aktör” kimliğinin de bir yansımasıdır. Nitekim, Türkiye'nin Afrika kıtasındaki insani aktör pozisyonu, diğer aktörlerin güvenlik ve ticaret odaklı perspektiflerinin ötesinde ilerleyen bir özgünlüğe sahiptir.

Genel olarak Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkileri değerlendirildiğinde insani diplomasi perspektifinde yürüttüğü faaliyetler neticesinde kendine has politika uygulamaları olan; insan hakları ve temel insani değerlere saygıyı gözeterek hareket etmesinden dolayı “insani güç” tanımlaması yapmak mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika'daki konumlanması hakkında “önce güvenlik ve siyaset” diyen ABD ve Fransa; “önce ticaret” diyen Çin, Hindistan ve Brezilya³ gibi aktörlerin ötesinde “önce insan” diyen bir aktör olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla, Türkiye'nin “insani diplomasi” kapsamında Afrika'da yürüttüğü politikaları “faydacılığı” önceleyen bir zemine sahip olmasa da bu politikaların doğal bir sonucu olarak siyasî ve ekonomik kazanımlar bağlamında olumlu geri dönüşü bulunmaktadır. Afrika ülkelerinden Türkiye'ye söz konusu geri dönüşler bağlamında diğer bir durum ise “güvenlik aktörü” konumudur. Bu bağlamda, takip eden başlıkta 2022 yılı özelinde güvenlik ilişkileri mercek altına alınmaktadır.

³ Pınar Tank, “Turkey's New Humanitarian Approach in Somalia”, NOREF Policy Brief, Aralık 2013, s. 2.

2022 Yılında Güvenlik İlişkileri: “Güvenlik Sağlayan Aktör” Olarak Türkiye

Afrika’da terör olayları, insan güvenliğini sadece devlet yönetimi düzeyinde değil, göç ve gıda alanlarında da etkilemektedir. Kıtanın kuzey, batı, doğu, orta ve güney bölgelerindeki pek çok ülke, terörün etkisinden derin zararlar görmektedir. Afrika’da son yıllarda güvenlik ve terör gündemiyle öne çıkan kriz hatları; Sahel, Çad Gölü havzası, Nil havzası, Orta Afrika ve Mozambik olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda, Ankara’nın Afrika ülkeleriyle ilişkilerinin son halkası “güvenlik” olgusu, bölgedeki talebe ve Türkiye’nin bu alandaki arzına dayanmaktadır. Dolayısıyla, son yıllarda Afrika kıtasındaki söz konusu kriz hatlarının bulunduğu ülkelerle Türkiye arasındaki güvenlik angajmanları artmaktadır. Türkiye’nin girişimci ve insani dış politika anlayışının Afrika’daki bir yansıması olan güvenlik ilişkilerindeki motivasyonları arasında küresel siyasette aktif rol alma, mevcut diplomatik ve ekonomik ilişkilerini konsolide etme, küresel platformlarda siyasî destek ve gelişen savunma sanayi yatırımlarına pazar arayışı sayılabilir. Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle güvenlik ilişkilerinde öne çıkan ülkeler; Somali, Libya, Orta Afrika ve Mali’dir. Türkiye’nin 2017 yılından bugüne Somali’de ve 2020 yılından bugüne de Libya’da askerî eğitim üssü bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, Mali ve Orta Afrika’da teröre karşı Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen Barışı Koruma ve Sürdürme Operasyonlarına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda 2019 yılından günümüze Türkiye’nin Mali’de BM Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu (*United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali – MINUSMA*) ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nde BM Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonu’nun (*United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic – MINUSCA*) her birinde 50 askeri görev yapmaktadır ki 2022 yılında söz konusu birliklerin görev süreleri bir yıllığına uzatılmıştır⁴.

Türkiye’nin 2022 yılında Afrika ülkeleriyle güvenlik ilişkilerindeki bir diğer faktör ise, askerî ekipmanların ihracatıdır. Yukarıda da değinildiği üzere son yıllarda Afrika ülkeleri, terör tehdidi, iç çatışma ve sınır sorunları gibi pek çok güvenlik sorunuyla mücadele etmektedir. Bu durum, Afrika ülkelerinin savunma harcamalarını artırmasını gerektirmektedir. Nitekim, SIPRI verilerine göre Afrika’nın 2000 yılında yaklaşık 18 milyar dolar olan savunma harcaması, 2022 yılında (Cibuti, Eritre ve Somali hariç) yaklaşık 40 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca,

⁴ Seval Ocak Adıyaman, “Türk askerinin Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti’ndeki görev süresi uzatıldı”, *Anadolu Ajansı*, 22.10.2022
aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

Tablo 1: 2022 yılında Türkiye'nin Afrika ülkelerine güvenlik ekipmanları ihracatı
Kaynak: SIPRI Database

Ülkeler	Ürün İsmi	Ürün Cinsi	Adet
Cezayir	Aksungur	Silahlı İnsansız Hava Aracı	6
Burkina Faso	Ejder	Zırhlı Personel Taşıyıcı	4
Çad	Hürkuş-C	Eğitim Uçağı	3
Cibuti	Bayraktar TB-2	Silahlı İnsansız Hava Aracı	2
Mali	Bayraktar TB-2	Silahlı İnsansız Hava Aracı	2
Nijer	Bayraktar TB-2	Silahlı İnsansız Hava Aracı	6
	Hürkuş-C	Eğitim Uçağı	2
	Ejder	Zırhlı Personel Taşıyıcı	5*
Nijerya	OPV-76 ^{6**}	Açık Deniz Karakol Gemisi	2
Togo	Bayraktar TB-2	Silahlı İnsansız Hava Aracı	2
Tunus	Ejder	Zırhlı Personel Taşıyıcı	150
	Kirpi	Zırhlı Personel Taşıyıcı	46

yıllık veriler incelendiğinde her yıl düzenli bir artış olduğu dikkat çekmektedir ki son 5 yılda Orta Doğu'daki terör unsurlarının %35'i Sahra Altı Afrika bölgesinde kümelenmektedir. Afrika ülkelerinin silah tedarik ettiği ana aktörler Rusya, Çin, Fransa ve ABD olsa da son yıllarda Türkiye de Afrika'da 25'ten fazla ülkeyle savunma sanayi alanında iş birliği anlaşması imzalamış, 20'den fazla ülkeye de terörle ve korsanlıkla mücadele konusunda askerî eğitim vermiştir. Türkiye'nin Afrika ülkelerine gerçekleştirdiği güvenlik ekipmanları ihracatında Silahlı İnsansız Hava Araçları'nın yanı sıra Zırhlı Personel Taşıyıcılar (ZPT) Ejder ve Kirpi, Tusaş tarafından üretilen eğitim uçağı Hürkuş ve deniz karakol gemisi OPV-76 2022 yılında ilgili şirketler ve ülkeler arasında anlaşma imzalanan ekipmanlar olmuştur.

Türkiye'nin 2022 yılı itibarıyla Afrika silah pazarındaki payı %0,5 olarak kaydedilse⁷ de bu sektördeki ürün kapasitesinin ve ikili ilişkilerin gelişmesiyle birlikte bu oranın önümüzdeki yıllarda artması kuvvetle muhtemeldir. Bu anlamda, 2022 yılında Türk silah sanayi sektörünün Afrika ülkelerine ihracatında Bayraktar TB2 Silahlı İnsansız Hava Araçlarının (SiHA) öne çıkması dikkat çekmektedir. Nitekim, TB2'lerin Karabağ, Libya ve Ukrayna'daki çatışmalardaki üstün performans sergilemelerinin yanı sıra fiyatlarının eş değer ürünlere göre uygun olması, Afrika ülkelerinin de dikkatini çekmektedir. 2022 yılında 12 TB2'nin Cibuti (2), Mali (2), Nijer (6) ve Togo'ya (2) ihraç edilmesinin arka planında ise bu iki neden bulunmaktadır. Ayrıca, Nijerya'yla imzalanan deniz karakol gemisi ihracatı anlaşması, Türkiye'nin sa-

5 * Teslim adedi belirtilmemiştir.

6 ** Teslim tarihi 2024 yılıdır.

7 Enrique Fernandez, "L'Afrique et la Turquie consolident leur idylle commerciale militaire", Atalayar, 03.11.2022.

atalayar.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.08.2023

vunma sanayi sektöründeki ürün çeşitliliğini de ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, 2022 yılındaki güvenlik ekipmanları ihracatından hareketle Türkiye'nin bilhassa Sahel bölgesi ülkelerinde güvenlik nüfuzunun artması dikkat çekmektedir. Sahel'de Fransa'nın Barkhane Operasyonu'nu 2022 yılından itibaren sonlandıracağını ve bölgedeki 5100 askerî personelini kademeli olarak geri çekeceğini belirttiği bir süreçte⁸; Mali, Nijer ve Togo tarafından Bayraktar SİHA'larının ithal edilmiş olması, bölge ülkelerinin Fransa'nın oluşturduğu "güvenlik boşluğunu" doldurduğu araçlardan birinin de Türk yapımı güvenlik ekipmanları olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Sahel krizi, Mali, Nijer ve Burkina Faso sınırlarında yoğunlaşsa da terör hareketleri son iki yılda Togo'nun kuzey bölgelerine doğru yayılmıştır. Bu arka planda takip eden yıllarda diğer bölge ülkeleriyle Türkiye arasında yeni güvenlik anlaşmaları imzalanmasının ve ekipman ihracatının artabileceğine zemin hazırlamaktadır. Nitekim, Türkiye'nin Afrika'da artan altyapı ve üstyapı müteahhitlik sektöründen diğer ticarî bağlantılara kadar büyük bölümü, bir ülkeyle kurulan güvenilir ekonomik ilişkilerin diğerlerine örnek teşkil etmesiyle gelişmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Afrika ülkelerine gerçekleştireceği güvenlik ekipmanları ihracatı da bu şekilde artacaktır.

Türkiye'nin Afrika'yla güvenlik diplomasisinde 2022 yılında öne çıkan bir diğer konu da 25 Ekim'de Senegal'in başkenti Dakar'da gerçekleşen "8. Afrika'da Barış ve Güvenlik için Uluslararası Dakar Forumu"na Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun katılmasıdır. Çavuşoğlu, Dakar'daki Uluslararası Forum'un "Krizler ve Afrika'nın Egemenliği" başlıklı oturumuna katılım sağlayarak Türkiye'nin kazan kazan temelindeki Afrika Ortaklığı hakkında katılımcılara bilgi vermiştir. Ayrıca, Çavuşoğlu, forum kapsamında Sudan Dışişleri Bakan Vekili Ali Al-Sadiq Ali, Senegal Dışişleri Bakanı Aissata Tall Sall ve Senegal Başbakanı Amadou Ba ile ayrı ayrı ikili görüşmeler gerçekleştirmiş ve Antalya Diplomasi Forumu ile Dakar Forumu arasında içerik ortaklığına dair bir Mutabakat Muhtırası da imzalanmıştır⁹.

Gıda güvenliği, Afrika'nın temel mücadele alanlarından biridir ve göç başta olmak üzere kıtada oluşan terör sorunlarını da doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu kapsamda, 2022 yılında Türkiye'nin kazan kazan temelindeki siyasî yaklaşımının temel hususlarından biri de Afrika'daki gıda güvenliği konusu olmuştur. Afrika'da gıda güvenliği sorununa Türkiye, 2022 yılında diplomatik ve sivil toplum olmak üzere iki yolla katkı sunmuştur. Bunlardan ilki Rusya – Ukrayna

⁸ TRT Haber, "Fransa, Barkhane Operasyonu'nu gelecek yılın ilk çeyreğinde sonlandıracak", 14.07.2021.

 trthaber.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.08.2023

⁹ TCDB, "Sayın Bakanımızın 8. Afrika'da Barış ve Güvenlik için Uluslararası Dakar Forumu'na Katılmak Üzere Senegal'i Ziyareti, 25 Ekim 2022", 25 Ekim 2022.

 mfa.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.08.2023

Savaşı nedeniyle kapanan tahıl koridorunun Türkiye'nin BM ortaklığında oynadığı ara bulucu rolüyle açılmasıdır¹⁰. Bu bağlamda olumsuz etkilenen Afrika ülkelerinin tahıl erişimi sağlanmıştır. İkinci bir gelişme ise, "Window of Turkey" tarafından Eylül 2022'de Türkiye ve Nijerya'dan iş insanlarının katıldığı "Afrika'da Gıda Güvenliği" konulu kongrenin yapılmasıdır. Kongre'de devlet ve sivil toplum ortaklığında 1 milyar dolarlık bir yatırım fonu oluşturulmasının hedeflendiği belirtilmiştir¹¹.

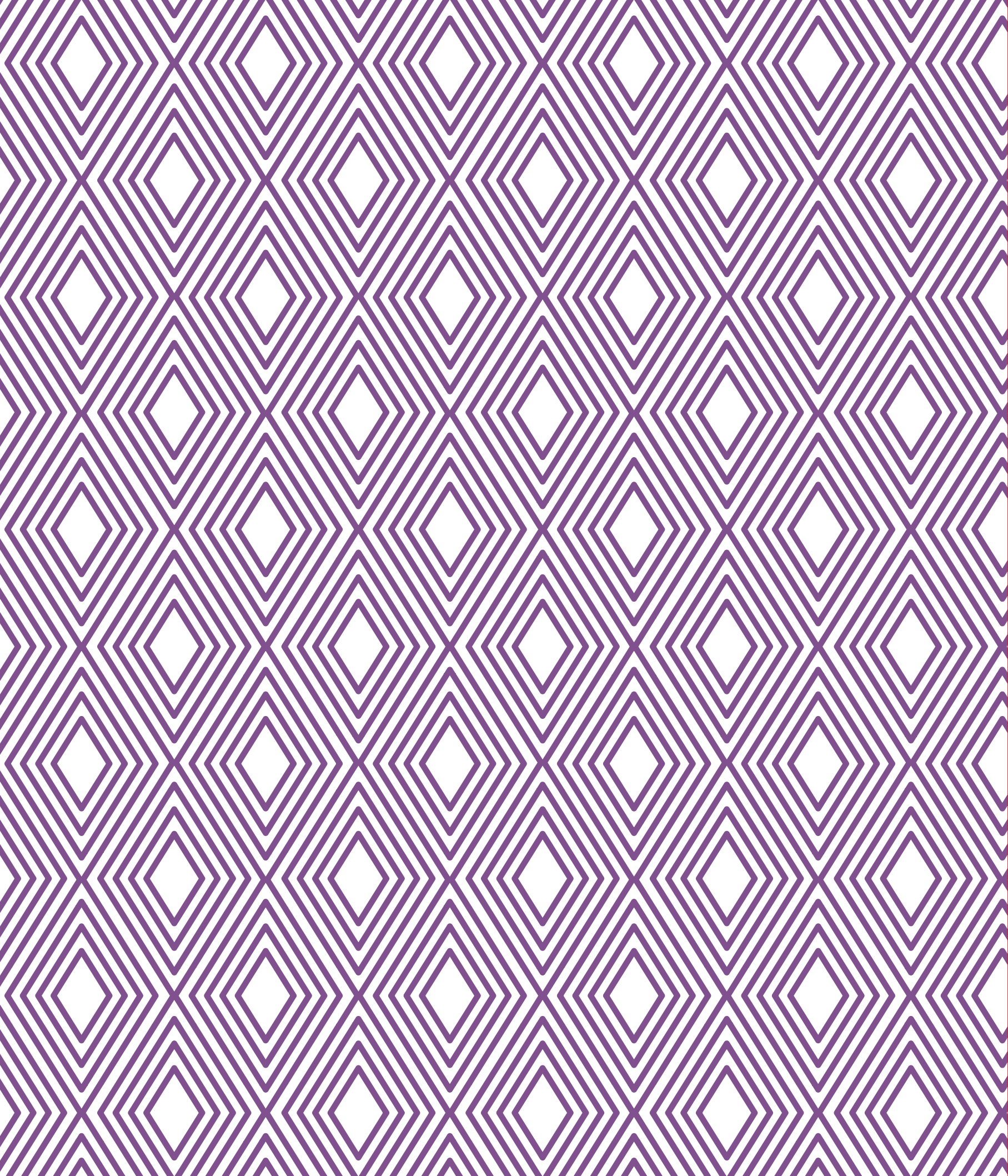
Sonuç

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle geliştirdiği güvenlik alanındaki ilişkileri; eğitim, barışı koruma misyonlarına katkı ve ekipman ihracatı olmak üzere üç alanda gerçekleşmektedir. Son yıllarda Türkiye, Afrika ülkeleriyle kazan kazan ilkesi temelinde geliştirdiği ilişkiler zincirine, köklü askerî yapısı ve gelişen savunma sanayi teknolojisi kapasitesinin de sağladığı arz etkisiyle "güvenlik" olgusunu da eklemiştir. Türkiye'nin Afrika'daki güvenlik nüfuzu meşru yönetimlerin terörle mücadelelerinde eğitim ve ekipman talebine dayanmakta, bu durum da mevcut siyasî, ekonomik ve sosyokültürel ilişkilere sürdürülebilir bir zemin sunmaktadır. Diğer taraftan, Fransa'nın 2022 yılında Sahel'deki Barkhane Operasyonu'nu sonlandırarak 5100 askerini kademeli bir şekilde geri çekmesinden hareketle, Türkiye'nin bilhassa Batı Afrika ülkeleriyle güvenlik ilişkilerini geliştirmesi, Fransa'nın oluşturduğu boşluğu bölge ülkelerinin doldurması noktasında stratejik önemdedir. Nitekim, Türkiye'nin Sahel ülkeleriyle geliştirdiği kazan kazan temelli güvenlik özelindeki ilişkileri, Batılı ülkelerin kullandığı bir retorik hâline gelen "Afrika sorunlarına Afrikalı çözümler" söyleminin hayata geçmesine kayda değer oranda katkı sunmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin günümüzde Afrika'daki konumunu, "güvenlik sağlayan aktör" olarak ifade etmek mümkündür.

10 Kaan Devecioğlu, "Rusya-Ukrayna Savaşının Afrika'ya Etkileri", *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2022, s. 72.

11 Zeynep Canlı, "Window of Turkey'in Afrika Gıda Güvenliği Kongresi Ankara'da gerçekleştirildi", *Anadolu Ajansı*, 26.08.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.08.2023

2022 Yılında Türkiye'nin Afrika'daki Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Pelin Aliyev*

Küresel siyasette kamuoyunun öneminin giderek arttığı bu dönemde kamu diplomasisi, güçlü bir dış politika aracı konumundadır. Bu diplomasi türü, hükûmetler arası görüşmelerden ziyade bir ülkenin diğer ülkelerin halkları ile temas kurması biçiminde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla geleneksel diplomasiden farklı olarak, kamu diplomasisinde, bir ülke hükûmetinin başka ülke halkları ile iletişim kurulması ve onları etkileme amacı güdülmektedir. Yürütülen faaliyetler aracılığıyla söz konusu hükûmet, başka ülke halkları nezdinde tanınırlığını artırmaya ve bu halkların tercih ve yaklaşımlarını etkilemeye ve şekillendirmeye çalışmaktadır.¹

2000'li yılların başından beri pro-aktif ve çok yönlü bir dış politika izleyen Türkiye de bu sürecin çıktısı olarak oldukça kapsamlı ve güçlü bir kamu diplomasisinin temellerini atmıştır. Kamu diplomasisi alanında kurumsallaşmanın sağlanması amacıyla 2010 yılında Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün (KDK) kurulması başta olmak üzere bir dizi adım atılmıştır.² Bu süreç esasen Türkiye'nin kapsamlı bir Afrika politikası inşa etme girişimleri ile paralel ilerlemiştir. Uzun yıl-

* Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü & Afrika Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, pelin.aliyev@hku.edu.tr

¹ Elem Eyrice Tepeciklioğlu, Ali Tepeciklioğlu ve Betül Aydoğan Ünal, "Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 18, Sayı 4, 2018, s. 605-606.

² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Kamu Diplomasisi Nedir?, 2022.

 iletisim.gov.tr/ adresi içinde .pdf
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

lar Türk dış politikası öncelikleri arasında yer almayan ve âdeta ihmal edilen bölgelerden biri olan Afrika'ya yönelik bir açılım politikası uygulamaya geçirilmiştir.³

Bu kapsamda, Türk dış politikasında özellikle Afrika politikası çerçevesinde, uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasi dışındaki alanlarını kapsayan kamu diplomasisi faaliyetlerine öncelik verilmeye başlanmıştır. Günümüzde Türkiye'nin Afrika açılımı politikasının en önemli sacayaklarından birisini, kamu diplomasisi faaliyetleri oluşturmaktadır. Türkiye, bir dizi kamu kurum ve kuruluşlar aracılığıyla Afrika ülkelerinde önemli faaliyet ve projelerin öncülüğünü yapmaktadır. Bu bölümde, Türkiye'nin 2022 yılında Afrika ülkelerine uyguladığı kamu diplomasisi faaliyetleri incelenmektedir.

1 . Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından kamu diplomasisi faaliyetleri olarak Afrika ve Afrika ülkeleri ile ilgili çeşitli konularda paneller ve zirveler düzenlenmektedir. 2022 yılında da "Yükselen Afrika Jeopolitiğinde Türkiye-Senegal İlişkileri" başlıklı bir panel düzenlenmiştir.⁴ 25 Mayıs 2022 tarihinde ise, Afrika Günü vesilesiyle çok sayıda Türk ve Afrikalı medya mensuplarının yanı sıra Afrikalı diplomatların, kamu kurumlarının yöneticilerinin, akademisyenlerin, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katıldığı "Türkiye-Afrika Medya Zirvesi" düzenlenmiştir.⁵

2 . Dışişleri Bakanlığı

Dışişleri Bakanlığı tarafından 2021 yılında ilki düzenlenen Antalya Diplomasi Forumu küresel ve bölgesel meseleler hakkında görüş alışverişini sağlarken, sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin ele alınmasına zemin hazırlayan önemli bir platformdur. Ayrıca Türkiye'nin bölgesel ve küresel marka değerine de katkıda bulunmaktadır.⁶ 11-13 Mart 2022 tarihleri arasında 2. Antalya Diplomasi Forumu düzenlenmiş ve Afrika kıtasından 27 Bakan bu faaliyete katılmıştır. Antalya Diplomasi Forumu, sadece Afrikalı ülkelere yönelik olmasa da kıta ülkeleriyle en çok temasın gerçekleştirildiği bir platform hâline gelmiştir.

Türkiye-Afrika Medya Zirvesi

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığınca düzenlenen Türkiye-Afrika Medya Zirvesi'nin ikinci gününde, "Afrika'nın Beşeri Sermayesine Yatırım" başlıklı oturum gerçekleştirildi. Oturuma Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkan Yardımcısı Abdulhadi Turus (sol 2), TİKA Başkan Yardımcısı Rahman Nurdun (sağ 2) ve Maarif Vakfı Başkanı Birol Akgün (sağda) katıldı. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

³ Eyrice Tepeciklioğlu, E., Tepeciklioğlu, A. ve Aydoğan Ünal, B, "Türkiye'nin Sahara-Altı...", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 18, Sayı 4, 2018, s. 605.

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, "Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığından "Yükselen Afrika Jeopolitiğinde Türkiye-Senegal İlişkileri" Paneli", 20.02.2022.

⁵ iletisim.gov.tr/ adresi içinde Erişim Tarihi: 01.06.2023

⁶ Gülsüm İncekaya, "Türkiye, Afrika kıtasıyla 2022'de de yoğun bir diplomasi yürüttü", *Anadolu Ajansı*, 29.12.2022.

⁷ aa.com.tr/ adresi içinde Erişim Tarihi: 05.06.2023

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Kamu Diplomasisi Nedir?*, 2022

⁹ iletisim.gov.tr/ adresi içinde .pdf Erişim Tarihi: 03.06.2023

3 . Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Türkiye'de çeşitli kamu kurum ve kuruluşları, Afrika ülkelerine insani ve kalkınma yardımı faaliyetleri yürütmektedir. Bu noktada TİKA hem Türkiye'nin kıtadaki imajının güçlendirilmesi hem de Afrika ülkeleri ile ticarî ilişkilerin geliştirilmesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Faaliyet kolları incelendiğinde, TİKA'nın uzun yıllardır istihdamı artırmaya yönelik projelerden tıbbi malzeme desteğine kadar çok geniş bir yelpazede yardım faaliyetleri sürdürdüğü gözlenmektedir. Kurum, 2022 yılında da bu faaliyetlerine güçlü bir biçimde devam etmiştir.

TİKA, 2022 yılında Afrika kıtasında kadınların istihdamını artırmaya yönelik eğitimler düzenlemiş ve hatta mesleki malzeme desteğinde bulunmuştur. Genç İş Kadınlarının Güçlendirilmesi Projesi

(YBWEF) kapsamında 20 Güney Afrikalı kadına girişimcilik eğitimi verilmiştir.⁷ CEFAP Ladies Circle Derneği iş birliğinde Kamerunlu kadınlara yönelik mesleki eğitim kursları düzenlenmiştir.⁸ Güney Afrika ve Lesotho'da girişimcilik kültürünün güçlendirilmesi amacıyla küçük ölçekli işletme sahibi kadın girişimcilere yönelik "Temel Girişimcilik Eğitimi" programı düzenlenmiştir.⁹ Güney Sudan'da ise dezavantajlı kadınlara geçimlerini sağlamaları için mesleki malzeme desteğinde bulunulmuştur.¹⁰ Çad'da kurulan dikiş atölyesinde eğitimlerini tamamlayan kadınlara elektrikli dikiş makineleri temin edilmiştir.¹¹ Güney Sudan'ın tek meslek eğitimi kuruluşu Çok-Yönlü Eğitim Merkezi'ne ise güneş enerji sistemi kurulmuş ve dikiş makinesi temin edilmiştir.¹²

TİKA, Afrika kıtasında gençlerin de istihdamını artırmaya yönelik adımlar atmıştır. Tanzanya'da mobilya sektörünün gelişimi ve genç istihdamının artırılması için marangozluk atölyesi kurulmuştur.¹³ Öte yandan, TİKA ile Türk Kızılay'ı ve Sudan Kızılayı arasında imzalanan iş birliğiyle hayata geçirilen bir projede 39 gence tekstil, elektrik, iklimlendirme ve soğutma, demir-kaynak ve mobilya atölyelerinde giriş seviyesinden ustalık seviyesine kadar mesleki eğitim verilmiştir.¹⁴ İstihdamı artırmaya yönelik adımlar, engellileri de kapsamaktadır. Gine'de el yapımı terlik, çanta ve ayakkabı üretimi ile geçimini sağlayan Wakilare adlı engellilerden oluşan gruba satış yapabilmeleri için yeni bir iş yeri açılmış ve malzeme desteğinde bulunulmuştur.¹⁵

TİKA, gıda krizinin giderek arttığı Afrika ülkelerine gıda desteğinde de bulunmuştur. Örneğin, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yetimhanelere gıda desteği verilmiştir.¹⁶ Ancak, verilen destek sadece gıda yardımları ile sınırlı kalmamış, gıda krizini aşmaları için ekipman desteği de verilmiştir. Örneğin Gabon'da faaliyet gösteren kooperatife, kakao ve muz üretimine yönelik tarımsal ekipman desteği sağlanmıştır.¹⁷ Yine Gine'de Kindia bölgesinde Tarım Araştırmaları Merkezi'ne ait 30 dönümlük arazide 9 ton pirinç üretimine destek sağlamıştır.¹⁸ Ayrıca Afrika ülkelerine su kriziyle mücadelelerine de destek verilmiştir. Bu kapsamda Namibya'nın az gelişmiş bölgelerinde yer alan bazı köylerin temiz ve sürdürülebilir suya erişimi sağlanmıştır.¹⁹

TİKA, hayvancılık konusunda da desteklerini sürdürmüştür. Lamu eyaletinde, "Balıkçı Teknelere Tekne Motoru Verilerek Balıkçılığın Geliştirilmesi" projesi hayata geçirilmiştir.²⁰ Nijer'de yerel girişimcilerin kurduğu Agadez Su Ürünleri Kooperatifi'ne yem üretim tesisi kurulmuştur.²¹ Ayrıca Kamerun'daki tavukçuluk kooperatifine çeşit-

7 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Faaliyet Raporu, 2022

 tika.gov.tr/ adresi içinde .pdf, s. 132
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

8 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "Kamerun'da Kadın İstihdamına TİKA Desteği", 10.05.2022.

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

9 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA, Güney Afrika ve Lesotho'lu Kadınlara Girişimcilik Eğitimleriyle Destek Veriyor", 14.04.2022.

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

10 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA, Güney Sudan'da Kadınları Desteklemeye Devam Ediyor", 17.03.2022.

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 03.06.2023

11 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Çadlı Kadınlara İstihdam Desteği", 26.04.2022.

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 28.05.2023

12 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Güney Sudan'da Mesleki Eğitime Destek", 05.04.2022.

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 04.06.2023

13 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "Tanzanya'da Genç İstihdamına Destek", 17.03.2022

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

14 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA ve Türk Kızılayı, Anadolu'dan Sudan'a Gönül Köprüleri Kuruyor", 03.02.2022.

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 20.05.2023

15 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Genel Engellilere Destek", 28.02.2022.

 tika.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

- 16 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Yetimlere Destek", 25.04.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 04.06.2023

- 17 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Gabon'da tarıma destek", 24.03.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.06.2023

- 18 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA Gine'deki Tarım Projelerini Sürdürüyor", 30.03.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 30.05.2023

- 19 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Namibya'da Temiz Suya Erişime Destek", 07.02.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

- 20 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Kenyalı Balıkçılara Destek", 26.01.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

- 21 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Nijer'de Agadezli Balık Üreticilerine Destek", 27.04.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 29.05.2023

- 22 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Bir Afrika ülkesine daha destek", 26.12.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

- 23 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Tunus'ta Bal Arıcılığına Destek", 06.05.2022.

tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

(Fotoğraf: TİKA)

li makine ve malzemeler hibe edilerek üretim desteği sağlanmıştır.²² Tunus'un kırsalda yaşayan 15 çiftçi aileye bal arıcılığı için ihtiyaç duyulan 150 arı kovanı ve arı kolonisi ile diğer ekipmanları sağlayarak destek verilmiştir.²³

TİKA, sağlık diplomasisinin de önemli bir aktörüdür. Bu kapsamda Lesotho Krallığı Dışişleri ve Uluslararası İlişkiler Bakanlığı'na Covid-19

ile mücadeleleri kapsamında koruyucu materyal ve hijyen malzemeleri temin edilmiştir.²⁴ Ayrıca Etiyopya'da yaklaşık 3 bin kişiye hizmet veren sağlık merkezi yenilenmiş ve merkeze çok sayıda tıbbi ekipman desteğinde bulunulmuştur.²⁵ Gine-Bissau'da Simao Mendes Ulusal Hastanesi'nin Pediatri Bölümüne kuvöz temin edilmiştir.²⁶ Benzer bir yardım, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde de gerçekleştirilmiştir.²⁷ Somali'nin başkenti Mogadişu'da bulunan Somali General Davud Abdulle Hersi Kışlası'na sağlık merkezi (revir) kurarak kışlada görev yapan ve eğitim alan Somali askerlerinin karşılaştığı hastalık ve yaralanma gibi durumlarda önleyici ve koruyucu sağlık hizmetine katkı sunmak ama-

cıyla ilaç ve sağlık malzemesi desteğinde bulunulmuştur.²⁸

TİKA, eğitim alanında da yardım faaliyetlerini sürdürmüştür. Kamerun'da bir okulun sınıflarına donanım desteği sağlanmış ve bir bilgisayar sınıfı kurulmuştur.²⁹ Güney Sudan'da bir okula eğitim malzemeleri desteği sağlanmıştır.³⁰ Darüsselam şehrinde bulunan Muhimbili Sağlık Bilimleri Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesine 3 boyutlu görüntüleme cihazı desteği verilmiştir.³¹ Ayrıca kamu yönetimi alanında da Afrika ülkeleri desteklenmektedir. Tanzania'da e-Devlet Kurumundan 35 personele çevrim içi "e-Devlet Sistemlerine Giriş Eğitimi" verilmiştir.³² Ankara'da ise Sudan Standartlar ve Metroloji Ku-

rumu personeline "Standardizasyonda Temel Hususlar" başlıklı eğitim verilmiştir.³³

TİKA, 2022 yılında da Ramazan Programları kapsamında Afrika'da özellikle yoksul kesimlere insani yardım faaliyetlerini ve iftar programlarını sürdürmüştür. Tunus'ta 8000 kişilik iftariyelik dağıtımı yapılmıştır.³⁴ Mali'de 275 aileye³⁵, Burkina Faso'da 300 aileye³⁶, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 800 aileye³⁷, Lesotho'da 500 aileye³⁸, Somali'de 1000 aileye³⁹ ve Uganda'da 1000 aileye⁴⁰ temel gıda ve temizlik malzemelerinden oluşan paketler ulaştırılmıştır. Gambiya'da

24 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Lesotho'da Covid 19 İle Mücadeleye Destek", 03.01.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023

25 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA, Etiyopya'daki Sağlık Merkezini Yeniledi", 25.02.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

26 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'nın Batı Afrika ülkesi Gine-Bissau'daki Sağlık Projesinin Teslimi Tamamlandı", 28.02.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 21.05.2023

27 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne Sağlık Alanında Destek", 22.02.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

28 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA Somali'de Sağlık Merkezi Kurdu", 07.04.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

29 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Kamerun'un Eğitime Altyapısına Destek", 26.04.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

30 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA Güney Sudan'da Eğitime Destek Olmaya Devam Ediyor", 27.04.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 18.05.2023

31 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "Tanzanya'da Dış Sağlık Hizmetlerine TİKA Desteği", 18.05.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023

32 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "Türkiye 'e-Devlet' Tecrübesini Tanzanya ile Paylaşıyor", 10.06.2022.

[tika.gov.tr/](https://www.tika.gov.tr/) adresi içinde
Erişim Tarihi: 04.06.2023

- 33 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "Türk Standartları Sudan İle Paylaşıyor", 11.01.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 02.06.2023
- 34 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA Ramazan Ayı Boyunca Tunus'ta 8000 Kişiyi İftariyelik Dağıttı", 28.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023
- 35 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'nın Ramazan Programları Mali'de Devam Ediyor", 29.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023
- 36 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA, Burkina Fasolu İhtiyaç Sahiplerini Yalnız Bırakmadı", 29.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.06.2023
- 37 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 800 Aileye Ramazan Kolisi", 28.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 03.06.2023
- 38 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA Afrika'nın Güneyindeki Lesotho'da 500 Aileye Ramazan Kolisi Ulaştırdı", 28.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023
- 39 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'nın Ramazan Programları Somali'de Devam Ediyor", 22.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 02.06.2023
- 40 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Uganda'daki İhtiyaç Sahibi Ailelere Ramazan Yardımı", 11.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023
- 41 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Gambiya'daki Ailelere Gıda Paketi Desteği", 27.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 21.05.2023

ihtiyaç sahibi ailelere ve engellilere 500 adet gıda paketi dağıtılmıştır.⁴¹ Etiyopya'da ihtiyaç sahibi ailelere 15 ton gıda malzemesi dağıtılmıştır.⁴² Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 5 yetimhaneye gıda desteği sağlanmıştır.⁴³ Nijer'in Agadez şehrinde iftar programı düzenlenirken⁴⁴ başkent Niamey'de 7 gün süren iftarlık dağıtım programlarından toplamda 5000'e yakın ihtiyaç sahibi faydalanmıştır.⁴⁵ Gambiya'da bir köy camisinde 250 kişiye⁴⁶, Kenya'nın en büyük camisi Jamia Mosque'da 600 kişiye⁴⁷, Windhoek Islamic Center iş birliğinde Namibya'nın başkenti Windhoek'te 1000 kişilik, Uganda'nın Bombo şehrinde yetim ve öksüz çocuklarla birlikte yaklaşık 1200 kişilik⁴⁸ katıldığı iftar yemeği düzenlenmiştir.⁴⁹

Ayrıca göçmenler için de yardım faaliyetleri yürütülmüştür. Kamerun'un Maroua şehrindeki kamplarda yaşayan "ülkesinde yerinden edilmiş kişi" (Internally displaced persons/IDPs) statüsündeki zor koşullarda yaşam mücadelesi veren ihtiyaç sahibi ailelere TİKA tarafından 700 adet gıda kolisi teslim edilmiştir.⁵⁰ Son olarak, TİKA, afet diplomasisinin de önemli bir aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 11-15 Nisan 2022 tarihleri arasındaki sel felaketinden etkilenen ihtiyaç sahibi 250 aileye temel gıda ve temizlik malzemelerinden oluşan paketler verilmiştir.⁵¹

4 . Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

Kamu kurum ve kuruluşları Türkiye'de öğrenim görmek isteyen öğrencilere burs sağlamaktadır. Bu burslardan Afrikalı öğrenciler de faydalanmaktadır. Dünyanın dört bir yanından gelen uluslararası öğrencilere ve araştırmacılara burs olanakları sağlayan Türkiye Bursları programına Afrika ülkelerinden başvurular da giderek artmaktadır.⁵² 2022 yılı Türkiye Bursları kapsamında 178 ülkeden yaklaşık 165 bin başvuru alınmıştır.⁵³ Sadece Sudan'dan yaklaşık 10 bin başvuru yapılmıştır.⁵⁴

Öte yandan, YTB tarafından hayata geçirilen ve kamu görevlisi, diplomat ve akademisyenlerin Türkiye'de Türkçe eğitimi almalarını sağlayan "Kamu Görevlisi ve Akademisyenlere Yönelik Türkçe İletişim Programı (KATİP)" yürütmeye başlamıştır. Programda Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Senegal ve Gine Bissau'dan araştırmacı ve kamu görevlileri yer almıştır.⁵⁵

5 . Yunus Emre Enstitüsü (YEE)

24 Ekim 2022 tarihinde Yunus Emre Enstitüsü (YEE) ile Libya'nın Misurata Üniversitesi arasında Türkçe öğretimini yaygınlaştı-

- 42 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'nın Ramazan Programları Etiyopya'da Devam Ediyor", 20.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 23.05.2023
- 43 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Yetimlere Destek", 25.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023
- 44 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Nijer'in Agadez Şehrinde İftar Programı", 27.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 04.06.2023
- 45 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Nijer'de İftarlık Dağıtım", 27.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 01.06.2023
- 46 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'nın İftar Sofrası Gambiya'da", 26.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023
- 47 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Kenya'da Ramazan Programı", 22.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 02.06.2023
- 48 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Namibya'da Ramazan Programı", 15.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023
- 49 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'nın İftar Sofrası Uganda'daki Yetimler İçin Kuruldu", 11.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023
- 50 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA'dan Kamerun'daki IDP Kamplarına Gıda Desteği", 25.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023
- 51 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "TİKA Güney Afrika'daki Sel Mağdurlarına Yardım Elini Uzattı", 28.04.2022.
tika.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 23.05.2023

Güney Afrikalı sanatçılar çalışmalarını

Türkiye'de sergiliyor Fotoğraf ve çizimlerin yer aldığı "Güney Afrikalıların Gözünden Türkiye" sergisi Akademi Beyoğlu'nda sanatseverlerle buluştu. Yunus Emre Enstitüsü (YEE) tarafından, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) İstanbul Ofisinin desteğiyle hayata geçirilen sergide Türkçe öğrenen Güney Afrikalı sanatçıların çalışmaları sergilendi. YEE'de Türkçe eğitiminin yanı sıra kaligrafi ve ebru sanatı kurslarına katılan kara kalem sanatçısı Alex Maswanganyi, açıklamalarda bulundu

52 YTB, "Türkiye, Afrika'nın Geleceğine Yatırım Yapıyor", 22.02.2022.

ytb.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 25.05.2023

53 Türkiye Bursları, "2022 Türkiye Bursları Başvuru Sonuçları", 11.08.2022.

turkiyeburslari.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 27.05.2023

54 Anadolu Ajansı, "Sudan'da YTB'nin 'Türkiye Bursları'na yaklaşık 10 bin kişi başvurdu", 12.06.2022.

aa.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023

55 YTB, "Türkiye, Afrika'nın Geleceğine...", 22.02.2022.

56 Yunus Emre Enstitüsü, "Libya'da Geleceğin Türkologları Yetiştirilecek", 26.10.2022.

yee.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023

57 Yunus Emre Enstitüsü, "Yunus Emre Enstitüsü'nden Tanzanya Açılımı".

yee.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 29.05.2023

58 Yunus Emre Enstitüsü, "Güney Afrika'da 'Kadın' Temalı Etkinlik", 31.08.2022.

yee.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 23.05.2023

59 Yunus Emre Enstitüsü, "Dünya Kadınlar Günü Etkinliklerle Kutlandı", 20.03.2022.

yee.org.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 20.05.2023

racak "Türkoloji Projesi İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır.⁵⁶ YEE ile Tanzanya'da bulunan Zanzibar Üniversitesi arasında iş birliğinin tesis edilebilmesi amacıyla da 29 Kasım 2022 tarihinde Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Bu kapsamda, başta Türkçe öğretimi olmak üzere pek çok alanda geliştirilecek ortak çalışmalarla Tanzanya'da kültürel etkileşim artırılırken bilim diplomasisi faaliyetleri de yürütülmesi hedeflenmiştir.⁵⁷

Ayrıca YEE, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde 27 Ağustos 2022 tarihinde kadın temalı bir etkinlik düzenlemiştir. "Rol Model Olarak Kadınlar" başlıklı ve kadınların iş dünyasında karşılaştığı güçlükleri ve girişimcilik hikâyelerini anlattıkları etkinliğe, Güney Afrikalı kadınlar geniş katılım göstermiştir.⁵⁸ Nijerya ve Güney Afrika'da bulunan Yunus Emre Enstitülerinde ise 8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinliği düzenlenmiştir.⁵⁹

Ruanda'nın başkenti Kigali'de "El Sanatları Günleri" adlı faaliyet

düzenlenmiştir. Faaliyet; geri dönüşümlü atıkların değerlendirilmesi, kullanılmış malzemelerin yeni ürünlere dönüştürülebileceği konulu 2 hafta süren bu atölye yeni iş fırsatlarının yaratılması, sanatsal ifade edebilme yeteneği, Ruanda'da çevrenin korunmasına YEE olarak destek verilmesi, atık yönetimi konusunda insanları bilgilendirmek gibi hedeflere sahiptir.⁶⁰ Yine Kigali'de, Yunus Emre Enstitüsü, Afrika'lı sanatseverleri Türk geleneksel sanatı ebruyla tanıştırmıştır. "Sanat Birleştirir" temasıyla ücretsiz düzenlenen ebru atölyelerine çok sayıda katılım gerçekleşmiştir.⁶¹ Güney Afrika'da Türk Günü ve Türk Yemekleri Festivali düzenlenmiştir. Üç bine yakın kişinin katıldığı etkinlikte Türk kültürü ve mutfuğı tanıtılmıştır.⁶²

6 . Türkiye Maarif Vakfı (TMV)

Türkiye Maarif Vakfı (TMV), 2021'de okullarının açılışını gerçekleştirdiği Güney Afrika Cumhuriyeti'nde faaliyet ağını genişletmektedir. Vakıf, ülkenin önde gelen akademik kurumlarından Pretorya Üniversitesi ile eğitim alanında iş birliği anlaşması imzalamıştır.⁶³ Ayrıca Fildişi Sahili'nin Abidjan şehrinde bulunan ve anaokulundan liseye kadar her seviyede hizmet veren Abatta Kampüsü'nün açılışı gerçekleştirilmiştir.⁶⁴ Bu okullarda çeşitli etkinlikler de düzenlenmektedir. Örneğin, Sudan'ın başkenti Hartum'da faaliyet gösteren Maarif Okullarında, Türkiye ve Türkçe Günü düzenlenmiştir.⁶⁵

7 . Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)

Daha önce TRT World kanalı sayesinde Türkiye'nin gerek internet gerekse geleneksel televizyon yayıncılığı çerçevesinde İngilizce dilinde Afrika kıtasının neredeyse tamamına ulaşması sağlanmıştı. 2022 yılında bu noktada atılan önemli adımlardan biri, TRT Afrika dijital platformunun kurulmasıdır. TRT'nin yabancı dillerdeki yayınlarını arttırma ve uluslararası etki yaratma hedefleri kapsamında kurulan ve "Olduğu gibi Afrika" mottosuyla faaliyete geçen bu platform; İngilizce, Fransızca, Hausa ve Swahili dillerinde yaptığı yayınlar aracılığıyla tüm Afrika'ya hitap etmeyi hedeflemektedir. Özellikle dört farklı dilde hizmet vermesi, Afrika'ya daha güçlü hitap etmesini sağlayacaktır. Bir başka önemli adım ise TRT Français

60 Yunus Emre Enstitüsü, "Kigali Yunus Emre Enstitüsünde El Sanatları Günleri".

yee.org.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 29.05.2023

61 Yunus Emre Enstitüsü, "Ruandalılar Ebru Sanatıyla Tanıştı", 07.11.2022.

yee.org.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 22.05.2023

62 Yunus Emre Enstitüsü, "Güney Afrika'da Türk Günü ve Türk Yemek Festivali", 09.06.2022.

yee.org.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023

63 Türkiye Maarif Vakfı, "Türkiye Maarif Vakfı Güney Afrika'da Faaliyet Alanlarını Genişletiyor".

turkiyemaarif.org/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023

64 Türkiye Maarif Vakfı, "Fildişi Sahili Uluslararası Maarif Okulları Abatta Kampüsü Açıldı".

turkiyemaarif.org/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 24.05.2023

65 Türkiye Maarif Vakfı, "Hartum'da Türkiye ve Türkçe Günü"

turkiyemaarif.org/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 22.05.2023

dijital haber platformunun kurulmasıdır. Dünya çapında Fransızca konuşulan 28 ülkeye yayılmış geniş bir takipçi kitlesine ulaşmayı hedefleyen bu platform; siyaset, ekonomi, kültür, yaşama dair haber ve içerikler yayımlanmaktadır. Afrika kıtasında Fransızca konuşan milyonlarca insanın varlığı dikkate alındığında TRT Français'nin önemli bir kitleye hitap edeceği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

TÜRK HAVA YOLLARI

8 . Türk Hava Yolları (THY)

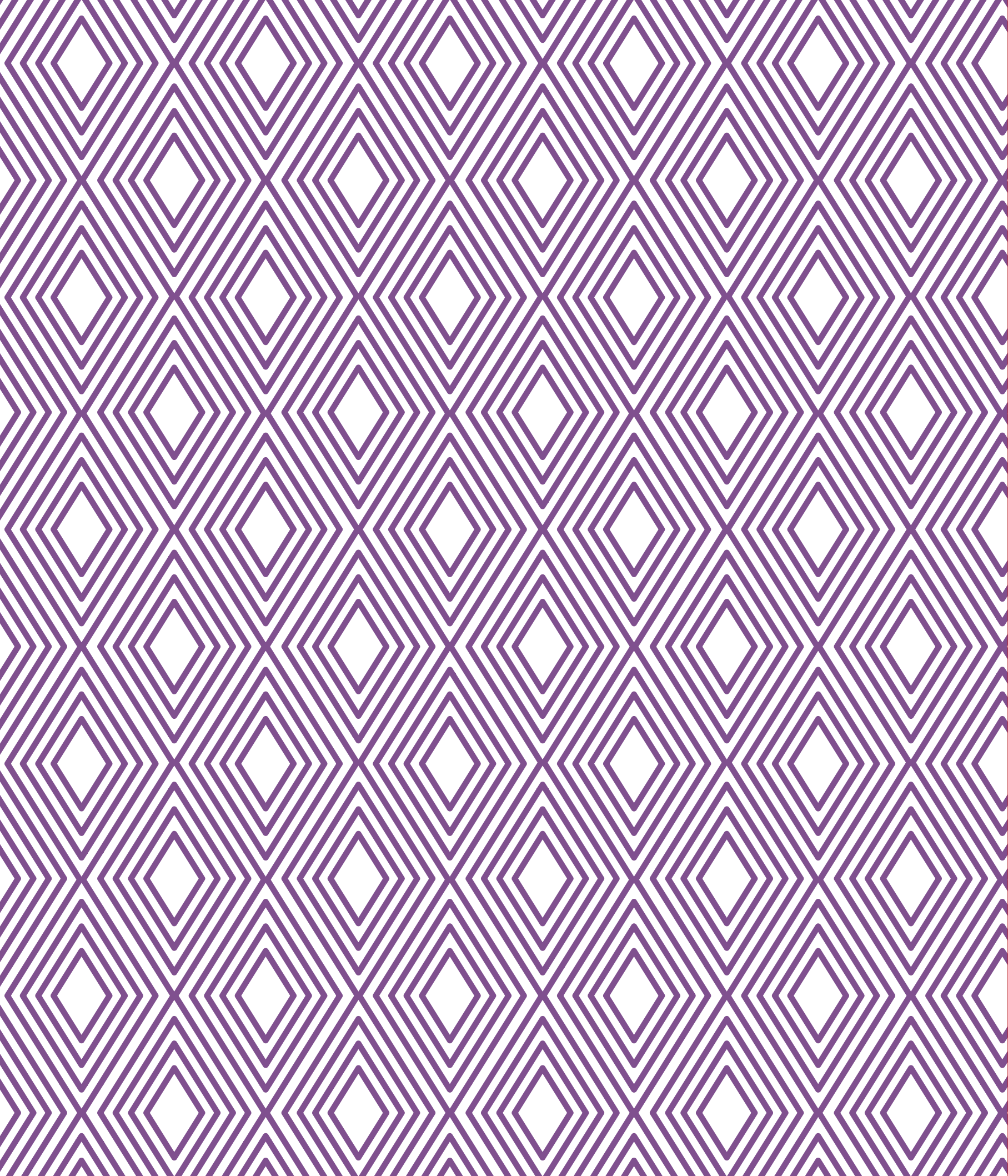
Türkiye ile Afrika ülkelerini birbirine bağlayan en önemli köprülerden biri de THY'dir. THY'nin kıtaya düzenlendiği uçuş sayısı giderek artış göstermektedir. Son olarak THY, 1 Haziran 2022 tarihi itibarıyla Güney Sudan'ın başkenti Cuba'ya sefer başlatmıştır.⁶⁶ Böylece THY, artık Afrika kıtasında 40 ülkede 61 noktaya sefer düzenlemektedir.

Sonuç

Günümüzde Türkiye'nin Afrika açılımı politikasının en önemli sacayaklarından birisini, kamu diplomasisi faaliyetleri oluşturmaktadır. Afrika ülkeleri ile yakın temasların kurulduğu süreçte Türkiye, bu ülkelerde yoğun kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmüş ve yürütmeye de devam etmektedir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türkiye Maarif Vakfı (TMV) ve Yunus Emre Enstitüsü (YEE) Türkiye'nin Afrika kıtasındaki kamu diplomasisi faaliyetlerinde öne çıkan kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Ayrıca THY'nin uçuş sayılarını yükseltmesi bu ülkelerle teması güçlendireceği için önemli bir aktör olduğu da eklenmelidir. Önümüzdeki yıllarda söz konusu kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri ile Afrika halklarıyla yakınlaşmak ve Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile mevcut ve gelecekteki ilişkilerini güçlendirmek öncelikli hedefler arasında yer almaya devam edecektir.

⁶⁶ Kenan İrtak, "THY bir ülkeye daha uçuş başlattı", *Anadolu Ajansı*, 01.06.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 24.05.2023

Türkiye Maarif Vakfı Çalışmaları

7

Eyyup Bostancı*, Ayşe Nur Karapınar**

Türkiye Maarif Vakfı, kurulduğu günden bu zamana kadar her alanda insanlığın ortak vicdanı olarak hareket eden Türkiye'nin eğitim alanındaki kültürel diplomasi hamlesidir. Kökü mazide olan âtiyi inşa etme duruşuna sahip Vakıf, bu duruşun temsilcisi olarak ilmini ve irfanını insanlığın barış ve huzuru için kullanacak iyi insanlar yetiştirmeyi kendisine hedef belirlemiştir. Bir ayağı bu topraklarda sabitken diğeri tüm dünyayı kuşatıcı bir idealle hareket eden Türkiye Maarif Vakfı, sahip olduğumuz değerlerin bayraktarlığını bulunduğu ülkelerde yapmaktadır.

Türkiye Maarif Vakfı, gerek ülkemizin eğitim alanındaki zengin tecrübesinin dostlarımızla paylaşılmasında gerekse de asırlara uzanan misyonun yerine getirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır.

Dünyanın dört bucağında eğitim öğretim hizmetleri vermeyi kendine şiar edinen Türkiye Maarif Vakfı, 2022 yılı itibarıyla Afrika'daki 6. yılını tamamlamıştır. Vakıf, Afrika'nın 25 ülkesinde 190 okul, 13 yurt ve 4 eğitim merkezi ile anaokulundan üniversite seviyesine kadarki kademelerde örgün ve yaygın eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadır.

* Yazı İşleri Müdürü, Türkiye Maarif Vakfı,
ebostanci@turkiyemaarif.org

** Uzman Yardımcısı, Türkiye Maarif Vakfı,
ankarapinar@turkiyemaarif.org

Afrika'da Eğitim

Türkiye Maarif Vakfının faaliyet gösterdiği Afrika ülkelerinde eğitim çalışmaları kapsamında öğrencilerin akademik gelişimleriyle birlikte, bilim, sanat ve spor alanlarında çok yönlü gelişimine katkı sağlayacak okul içi ve dışı etkinlikler, atölye ve kulüp faaliyetleri, mesleki gelişim çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Ülkelerin sosyodemografik yapısı, ekonomik ve coğrafi koşulları, yerel öğretim programı ve hedefleri yapılan çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte ülkelerin mevcut öğretim programları Türkiye Maarif Vakfı tarafından geliştirilen müfredatlar ve uluslararası müfredatlar ile zenginleştirilmektedir.

Türkiye Maarif Vakfı Okullarında ortaöğretim kademesinde Fen Bilimleri, Kimya, Biyoloji ve Fizik laboratuvarları kurulmuş olup okullar için materyal desteği sağlanmıştır. Okullardaki tüm kademeler için Türk Edebiyatı Klasikleri, Bilim, Kültür ve Teknoloji kitaplarını içeren kütüphane geliştirme çalışmaları sürdürülmektedir. Türkiye Maarif Vakfı Okullarında bilim kültürü ve iklimini yaygınlaştırmak ve zenginleştirmek amacıyla öğretmenlere sınıf, laboratuvar ve bilim günlerinde rehberlik etmek üzere hazırlanan “Bilim Etkinlikleri” kitabı yayımlanmıştır. Fildişi Sahilleri ve Kamerun’a ait gerek tarihî, sosyal kültürel ve ekonomik gerekse eğitim politikaları ve mevcut eğitim sistemi yönüyle ülkelere geniş bir konjonktürden bakılmasını sağlayan “Ülke Eğitim Sistemleri” raporu hazırlama çalışmaları yapılmıştır.

Vakfın eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürdüğü bölge ülkelerinin talepleri, Vakfın Stratejik Planı ve hedefleri çerçevesinde ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağını yetiştirmek amacıyla başlatılan mesleki ve teknik eğitim planlamaları doğrultusunda 2022 yılında meslek lisesi açma süreçleri başlatılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Nijer’de Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ) ile iş birliği kapsamında Maarif Çok Programlı Mesleki ve Teknik Lisesi’ni açma süreci tamamlanmış olup 2023-2024 eğitim öğretim döneminde okul faaliyete geçecektir. Zengin öğretmen kadrosuyla ulusal ve uluslararası mesleki yeterliliğe sahip, ülke ekonomisine değer katan vasıflı iş gücünü yetiştirmeyi amaçlayan Meslek Lisesinde ilk etapta Makine Teknolojileri, Elektrik Teknolojileri ve Bilişim Teknolojileri bölümlerine öğrenci kabul edilecektir. Ayrıca her yıl yeni bölümlerin açılması da hedeflenmektedir.

Vakfın meslek lisesi ile ilgili çalışmalarının olduğu bir diğer ülke Togo’da ortaokul ve lise kademelerinde sporun her branşında başarılı

Fotoğraf: Türkiye Maarif Vakfı

öğrencileri yetiştirmek amacıyla başlatılan Maarif Togo Spor Lisesi'nde bireysel sporlarda (atletizm, tenis, masa tenisi) ve takım sporlarında (futbol, basketbol, voleybol) altı branşta eğitim verilecektir. Okul, 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde faaliyete geçecektir.

Önümüzdeki yıllarda farklı ülkelerde Sağlık Lisesi, Tarım ve Hayvancılık Lisesi ve Güzel Sanatlar Lisesi açılacaktır.

Eğitim faaliyetlerini çok farklı coğrafyalarda ve geniş bir yelpaze ile sürdüren Türkiye Maarif Vakfı; bilim, sanat, kültür, yaşam, beceri gibi alanlarda öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun, yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi merkeze alan eğitim anlayışı ile Maarif Bilim ve Sanat Merkezleri Projesini hayata geçirmiştir. Proje, okullarımızda atölye ve

laboratuvar ortamlarında uygulanacaktır. Beş başlık (Bilim ve Teknoloji Atölyeleri, Bilişsel Beceri Atölyeleri, Sanat Atölyeleri, Hayat Becerileri Atölyeleri ve Laboratuvarlar) altında toplanan proje ile öğrencilerin deneyerek, tasarlayarak, keşfederek öğrenmeleri amaçlanmaktadır. Bu sayede atölye ortamlarında öğrencilerin derslerde öğrendiklerini hayatla ilişkilendirmelerine, bu bilgileri pratik uygulamalarla yenilikçi ürünlere dönüştürmelerine imkân sağlanacaktır.

Maarif Bilim Sanat Projesiyle atölye ve laboratuvarlarda verilen eğitim içerikleri ile örgün eğitimdeki derslerin içeriklerinin birbirini tamamlaması, içeriklerin geliştirilmesi, zenginleştirilmesi, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesi ve öğrencinin keşfetmesine yardımcı olunması şeklinde bir amaç güdülmektedir. İlki Fildişi Sahili'nde açılan Maarif Bilim ve Sanat Merkezinin diğer Afrika ülkelerinde de yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2022 yılında Burundi, Cibuti, Çad Cumhuriyeti Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Fildişi Sahilleri, Gabon, Gambiya, Gine, Güney Afrika, Kamerun, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Sudan, Togo Cumhuriyeti ve Tunus'ta öğrencilerin yazılım ve kodlama becerilerini geliştirmek amacıyla "Robotik Kodlama Atölyeleri" ile stratejik ve mantıksal düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla "Akıl Fikir Atölyeleri" kurulmuştur.

Ülkelerde yapılan nitelikli örnek çalışmalar "Eğitimde İyi Örnekler" projesi kapsamında değerlendirilmekte ve Vakfın faaliyetlerinin bulunduğu diğer ülkelerde de yaygınlaştırılması için bu örnek uygulama ve çalışmalar paylaşılmaktadır. Bu bağlamda 2022'de Sudan'da millî yiyecek ve içeceklerin tanıtıldığı, tarihî mutfak araç-gereçlerinin sergilendiği ve çeşitli bölgelerden gelen öğrencilerin folklor gösterisi yaptığı "Kültür Günleri" yapılmıştır. Mali'de Bambaraca atasözleri derlenerek Fransızca ve Türkçeye tercüme edilmiştir. Öğrencilerle atasözleri, kültürler, Türkçe ve Bambaracanın ortak yönleri tartışılmıştır. Çad Cumhuriyeti'nde öğrencilerin Tarihe İz Bırakanlar Köşesi'nde önemli şahsiyetleri tanıdıkları, Türk çayı, Türk kahvesi ve Türk yemeklerini tadıp Türkçe kitap okudukları "Türkçe Sokağı" etkinlikleri yapılmıştır. Bu uygulama öğrencilerin Türk kültürünü deneyim yoluyla tanınmasına vesile olmuştur. Moritanya'da Ramazan bilincini yaşatmak ve çocukların sosyal ve kültürel gelişimlerine katkı sağlamak için bir Osmanlı geleneği olan "Çocuk İftarı" etkinliği yapılmıştır. Etiyopya'da öğrencilerin yakın çevrelerinde yeterli ve dengeli beslenmeye ilişkin eksik ve yanlış bilgilerini fark ettirmek ve ailelere okulda verilen dengeli bes-

Fotoğraf: Türkiye Maarif Vakfı

lenme bilgisini aktarmak amacıyla “Okulda Sağlık Evde Sağlık” isimli bir proje başlatılmıştır. Togo’da yerel partnerler ile iş birliği yapılarak Astronomi ve Yer Bilimi hakkında uygulamalı eğitimler verilmiştir. Öğrenciler ve velilerin katıldığı eğitimler ülkede oldukça fazla ilgiyle karşılanmıştır.

Afrika’da faaliyet gösterilen ülkelerde “Mesleki Gelişim ve Formasyon Eğitimleri” kapsamında öğretmenlerin akademik ve pedagojik yetkinliklerini artırmak amacıyla Eğitim Teknolojileri, Fen ve Matematik Eğitimi, Laboratuvar Güvenliği gibi alanlarda Türkçe, İngilizce ve Fransızca hizmet içi eğitimler gerçekleştirilmiştir.

Başarılı öğrencilerin Türkiye Maarif Vakfı Okullarında burslu ola-

rak eğitim almasına olanak sağlayan “Maarif’e Giriş Sınavı (MAGİS)” ile öğrencilere eğitimde fırsat eşitliği sağlanmaktadır.

Sudan, Kamerun ve Tanzanya’da “YÖS Hazırlık Kursu” kapsamında program ve içerikler geliştirilmekte, ülkelerle iş birliği hâlinde faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Sudan ve Kamerun’da ülkelerin öğretim programlarına uygun nitelikte öğrenci projeleri desteklenmiş, üniversiteler ile iş birliği yapılarak “Bilim Festivalleri” gerçekleştirilmiştir. Çok sayıda veli ve öğrencinin katıldığı festival, yerel basın ve Türkiye’deki Haber Ajansları tarafından ilgiyle takip edilmiştir.

Afrika’da Türkçe Öğretimi

Türkiye Maarif Vakfı Afrika’nın 25 ülkesinde anaokulundan üniversite seviyesine kadarki kademelerde örgün ve yaygın eğitim faaliyetlerinde bulunarak Türkçe öğretimine ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Öğrencilere mezun olduklarında B2 seviyesinde Türkçe öğrenmiş olmalarını sağlayacak şekilde eğitim verilmektedir. Bu kapsamda; öncelikle öğrencilerin her kademe için müfredata uygun bir şekilde Türkçe seviyeleri belirlenmekte ve belirlenen seviyeye uygun ders içi ve ders dışı faaliyetlerle Türkçe dil seviyelerinin geliştirilmeleri amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Türkçe dil seviyelerinin geliştirilmesi ve Türkiye’nin tanıtılmasına yönelik kulüp faaliyetlerine önem verilmektedir. Gerçekleştirilen kulüp faaliyetleri kapsamında hem Türk kültürüne özgü hem de ülkenin kendi kültürüne özgü bilimsel faaliyetlerde bulunulmasına özen gösterilmektedir. Bu sayede öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültürü arasında bir iletişim kurarak kültürlerarası duyarlılık kazanmaları hedeflenmektedir. Fildişi Sahili’nde Türkçe Kulübü kapsamında; geleneksel çocuk oyunları, Türk sporu, Türkiye’ye özgü halk oyunlarının tanıtımına ilişkin etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Etiyopya’da Türkçe Kulübü’nde “Türkiye ile Mektup Arkadaşlığı Projesi” yürütülmüştür. Ayrıca Türkiye’nin önemli tarihî ve kültür zenginlikleri tanıtılmış, Türkçe dergi çalışması yapılmış olup Yunus Emre’yi tanıtan etkinlikler düzenlenmiştir.

2022 yılı içinde Gabon, Sudan ve Kamerun’da yerel çalışanlar, veliler ve Türkiye’de üniversite eğitimi görmek isteyen öğrencilere ve yetişkinlere yönelik kurs programı düzenlenmiştir. Çad ve Fildişi Sahili başta olmak üzere çok sayıda ülkede üniversiteler ile iş birliği içinde Türkçe’nin seçmeli ders olarak programa eklenmesi sağlanmıştır.

Bölgedeki eğitim merkezleri üniversitelerle iş birliği içinde açılan

AFRİKA'DA MAARİF

25 ülkede

190 Okul

TÜRKİYE MAARİF VAKFI
TURKISH MAARIF FOUNDATION

birimlerde eğitim vermektedir. Bu eğitim merkezlerinde Türkçe öğretimi verilmekte ve Türkiye'ye dair akademik çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda Çad, Fildişi Sahili, Gabon, Gine, Kamerun, Mali ve Nijer gibi ülkelerde üniversitelerde muhtelif statülerde Türkçe öğretimi, Türkiye Çalışmaları ve Türk Kültür Merkezleri kurmuş olan Türkiye Maarif Vakfı, Afrika'da uyguladığı eğitim politikaları doğrultusunda bulunduğu ülkelerde en seçkin eğitim kurumları arasında olduğunu göstermiştir. Kamerun'da Yaunde I Üniversitesi ile öğretmen eğitim programları düzenlenmekte bunun yanında Gambiya ve Mali Millî Savunma Bakanlığı ile imzalanan protokol çerçevesinde askerî personele B1 düzeyinde Türkçe öğretimi gerçekleştirilmektedir. Böylelikle Vakıf, hem eğitim diplomasisi hem askerî diplomasi hem de kamu diplomasisi alanında ülkemizin önemli bir kurumu olma özelliğini de göstermektedir.

İM Frankofon Eğitim Modeli

Frankofon ülkelerdeki okullarımızda eğitimin kalitesini, verimliliğini ve öğrencilerin başarılarını artırmaya yönelik olarak geliştirilen İM Frankofon eğitim modeli hayata geçirilmiştir. İM Frankofon eğitim modeli; ülkelerin müfredatlarını çekirdek müfredat olarak el alıp Türkiye Maarif Vakfı Okullarında uygulanan ulusal eğitim programına uluslararası bir perspektif kazandırmayı ve kurulan sistemle tüm ülkelerde asgari standartlaşmayı amaçlamaktadır. Fen ve Matematik disiplinlerinde STEM eğitimi yaklaşımını benimseyen İM Frankofon; Sosyal Bilimlerde proje tabanlı öğrenme yaklaşımını önemsemektedir. Öğrencilerin medya ve bilgi teknolojileri okuryazarı olmasını amaçlayan bu eğitim modeli aynı zamanda çağın gerekliliği olan robotik ve kodlama derslerini temel düzeyde öğretmeyi hedeflemektedir. Öğrencilerin kendi kültürlerini benimsemeleri ve temsil etmeleri, farklı kültürlerle saygı duymalarıyla ilgili farkındalıklarının artırılmasının amaçlandığı bu modelde öğrencilerimizin dil yeterliliklerinin geliştirilmesi için ana dili, Türkçe ve yabancı dil dersleri yoğunlaştırılmış pedagojik yöntemlerle verilmektedir.

İM Frankofon programının bileşenleri; ulusal öğretim programı, temel alanlar ve destekleyici alanlardır. İM Frankofon programında öğretmen ve yönetici mesleki gelişim programları hayat boyu süren bir süreçtir.

İM Frankofon programının destekleyici uygulamaları; öğretmen ve yönetici mesleki gelişim, STEM Eğitim Yaklaşımı, Dinamik Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı, Uluslararası Sınavlar, Maarif Bilim Sanat, Maarif Spor, Aile Katılımı, Modern ve Konforlu Eğitsel Mekanlar, Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Okuma Kültürüdür.

İM Maarif Okul Öncesi Eğitim Programı

İM Maarif Okul Öncesi Eğitim Programı, 2022 yılında MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmıştır. Programın onaylanmasının ardından İM Maarif Okul Öncesi Eğitim Programı'nın Mali'de uygulanmasına yönelik Türkiye Maarif Vakfı Ülke Temsilciliği ve Mali Eğitim Bakanlığı arasında mutabakat imzalanmıştır. İM Maarif Okul Öncesi Eğitim Programı hâlihazırda Madagaskar, Togo, Mali, Cibuti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti eğitim bakanlıkları tarafından onaylanmış ve uygulamaya konulmuştur. Programın pilot uygu-

lamalarına farklı ülkelerde devam edilmektedir.

İM Maarif Okul Öncesi Eğitim Programı'nın uygulanmasına yönelik merkezde ve yerelde gerçekleştirilen öğretmen eğitimleri yüz yüze ve çevrimiçi verilmeye devam etmektedir. Bu kapsamda 2022 yılında Togo Maarif Okulu okul öncesi öğretmenlerine yerelde eğitim verilmiştir. Bu eğitimle öğretmenlerin programa dair kazanımlarını artırmaları ve yenilikçi uygulamalarla öğrenme ortamlarını zenginleştirmeleri hedeflenmiştir. Afrika'da uluslararası bir bakış açısıyla eğitim veren Vakfın okul öncesi kurumları, kendi programını uygulayarak önemli başarılarla imza atmaya devam etmektedir.

Öğretmenlerin mesleki gelişimlerine önem veren Vakıf tarafından; Maarif Uzaktan ve Türkçe Okul Öncesi Öğretmen Eğitim Programı gerçekleştirilmiştir. Programın hazırlık sürecinde YTB ile iş birliği yapılarak öğretmen adaylarına ulaşılmıştır. Programa Türkçe bilen Afrikalı öğretmen adayları da katılım göstermiş, 18 ülkeden 120 katılımcı ile Program gerçekleştirilmiştir. 16 hafta süren eğitim boyunca öğretmen adaylarına okul öncesi eğitimin genel yapısı ve İM Maarif Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Programına yönelik eğitimler verilmiştir. Bu eğitimlerle katılan adayların bir kısmı Türkiye Maarif Vakfı Okullarında istihdam edilmiştir.

2022 Yılı Başarıları

Bulunduğu ülkelerde eğitim alanında yaptığı önemli çalışmalarla başarılı bir grafik çizen Türkiye Maarif Vakfı Okulları çeşitli alanlarda elde etmiş oldukları başarılarla da adından söz ettirmektedir. Etiyopya Addis Ababa Türkiye Maarif Vakfı Okullarında 2022-23 Eğitim Öğretim yılında 8. Sınıf öğrencisi Reyyan Ali, Etiyopya genelinde yapılan bilim yarışmasında finale kadar yükselmiştir. 2021-22 Eğitim Öğretim yılında Ulusal çapta düzenlenen münazara yarışması "Mood Court Competition"da Harar Maarif Okulu lise öğrencileri Semeter Areb ve Mekda Zewdu dördüncülük elde etmişlerdir. 2022-2023 Eğitim Öğretim yılında Afrika Birliği Merkezinin düzenlemiş olduğu United Nations Economic Commission for Africa (UNECA) Konferansı'na Sebeta Kampüsünden seçilen 8 öğrenci ile katılım sağlanmıştır. Farklı konu başlıklarında okulu temsil eden öğrenciler iletişim becerilerinden ötürü takdir toplamıştır.

Sudan Hartum'da bulunan anaokulu 2018-2019, 2020-2021 ve 2021-2022 yıllarında uyguladığı eğitim programı, yaptığı akademik

faaliyetler ve fiziksel imkânları bakımından Hartum Ulusal Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Genel Müdürlüğü yetkilileri tarafından bulunduğu bölgenin en iyi anaokulu seçilmiştir.

Sudan'ın batısındaki Güney Darfur eyaletinin başkenti Nyala şehrine yakın Utaş mülteci kampında doğup büyüyen ve Türkiye Maarif Vakfı Nyala Erkek Lisesini birincilikle bitiren Makthoum Abdalla, UNICEF'in gençlik savunucusu olmuştur. Türkiye Bursları kapsamında 2022 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Gıda Mühendisliği bölümünde %100 burslu olarak üniversite eğitimi almaya başlayan Abdalla, Sudan Türkiye Maarif Vakfı Okullarını uluslararası platformlarda temsil etmektedir.

11 Şubat 2022 tarihinde Dünya Bilim Kadınları Günü olması ve kadınların bilim dünyasına daha çok katılmalarını sağlamak, onları teşvik etmek, etkinliklerini artırmak amacıyla her yıl Moritanya Bilim Kadını Seçme Yarışması düzenlenmektedir. Bu yıl hazırlanmış olduğu "El Defenfektanları Üretimi Projesi" ve sunumuyla jürinin tamamının oyunu alan Nuakşot Kız Lisesi 5. Sınıf öğrencisi Khyarhoum Eleyate yarışmada ülke birincisi olarak "Moritanya Bilim Kraliçesi" unvanını almıştır.

Somali'de 2023 yılı Ulusal Sınavda ülke çapında KM4 lisesi öğrencileri beşinci ve on ikinci sırada başarı sağlamıştır. Mogadişu Türkiye Maarif Vakfı Okulları ise Ulusal Sınavda %100 başarıya ulaşarak ülkede okul bazında en yüksek başarı ortalamasını yakalamıştır.

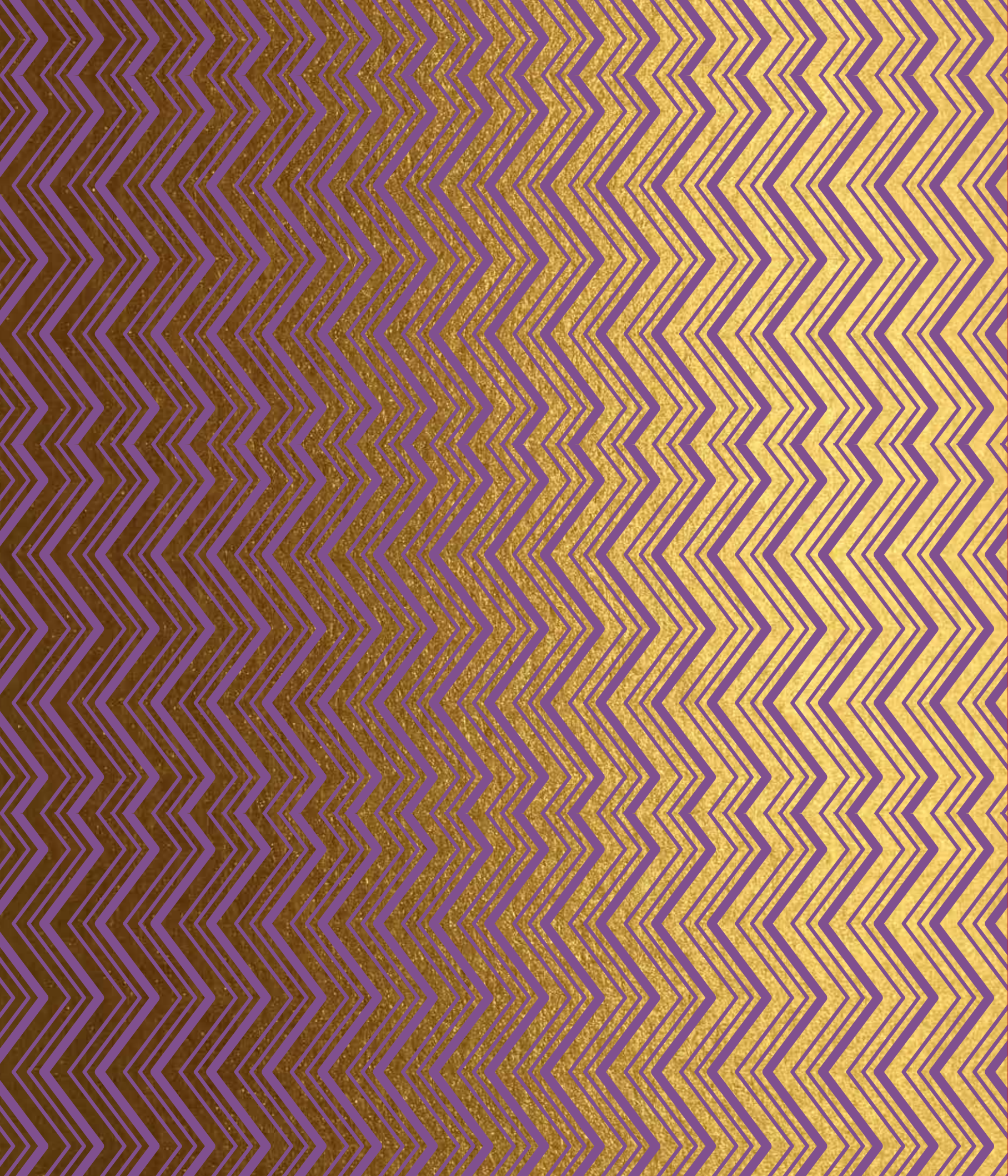
Tanzanya Gençler Atletizm Şampiyonası'nda Arusha kentindeki Turkish Maarif Schools Arusha Okulu öğrencileri erkekler 1.600 m bayrak yarışında, 1.500 m erkekler koşusunda, 400 m erkekler koşusunda ve kadınlar gülle atma alanlarında birinciliği elde etmiştir. Lise grubu ise 2022 yılında bölgesel bazda düzenlenen "Mock Examination" sınavında özel okullar arasında birinciliği elde etmiştir. Turkish Maarif Schools Zanzibar Okulu öğrencileri ise ülke genelinde düzenlenen "Young Scientists Tanzania" bilim yarışmasında "Biyoloji Bilimleri" kategorisinde ödül kazanmıştır.

Tüm bu çalışmalar ile kurulduğu günden bu zamana kadar okul ve kurum sayısını gün geçtikçe artıran ve kendi geliştirdiği eğitim modelleriyle bulunduğu ülkelerde dikkatleri üzerine toplayan Türkiye Maarif Vakfı, Anadolu'nun kadim irfan geleneğini insanlığın ortak birikim ve evrensel değerleriyle buluşturmaktadır. Vakıf, bu değerleri esas alarak yurt dışında örgün ve yaygın eğitim faaliyetlerini heyecan ve kararlılıkla sürdürmeye hız kesmeden devam etmektedir.

Sudanlı Abdullah Sudanlı Abdullah'ın mülteci kampında başlayan başarı hikayesi, Türkiye'nin desteğiyle sürüyor: Doğu Afrika ülkesi Sudan'ın batısındaki Güney Darfur eyaletinin başkenti Niyala şehrine yakın Utaş mülteci kampında doğup büyüyen ve Türkiye Maarif Vakfı (TMV) Niyala Erkek Lisesini birincilikle bitiren Mahtum Abdullah, Türkiye Bursları ile Selçuk Üniversitesinde hayali olan Gıda Mühendisliği okuyacak.

Fotoğraf: Türkiye Maarif Vakfı

Dördüncü Bölüm

Kültür, Sanat ve Spor

1

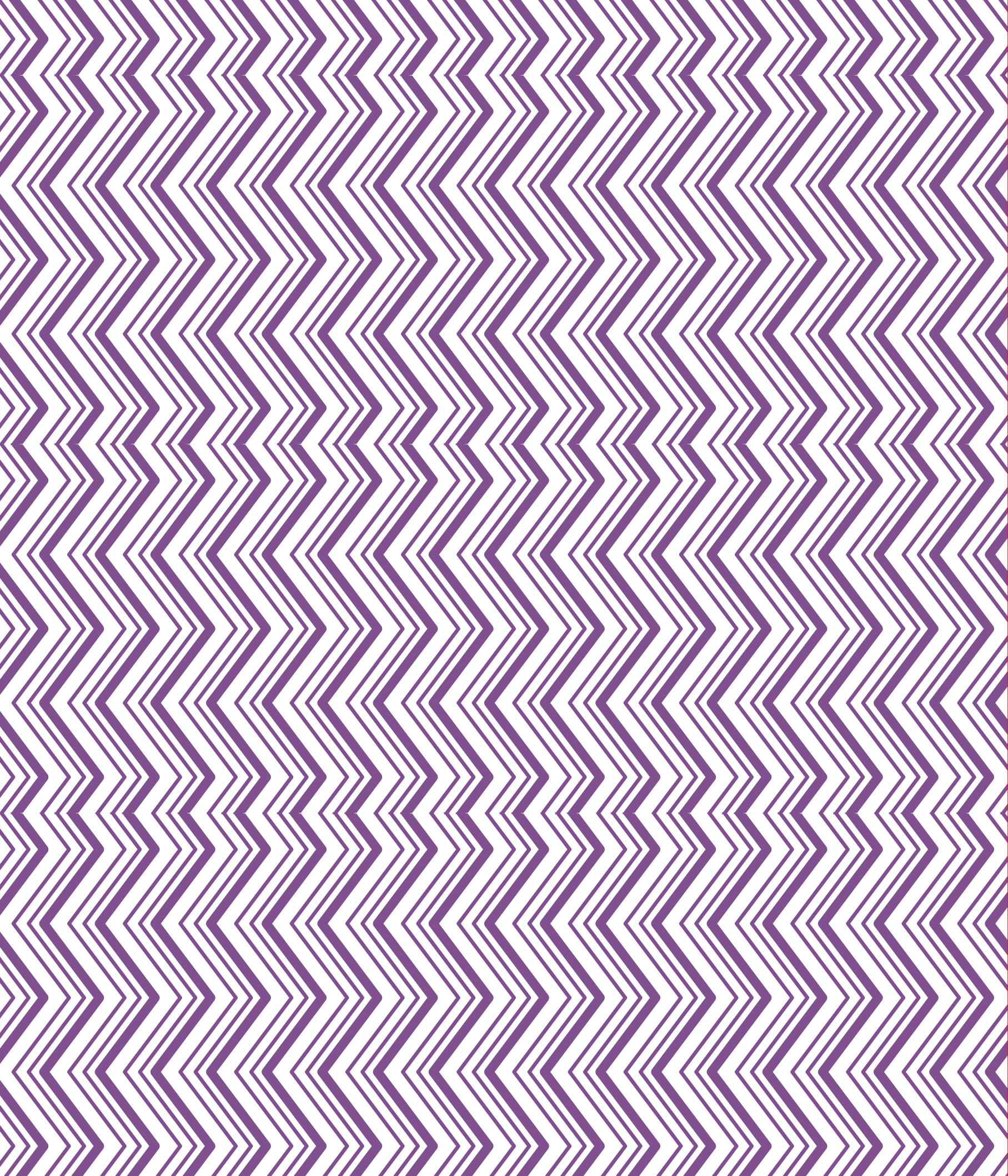
Atlantik'in Sinemasal Dili: 355-363
Afrika'da Göç, Göçmenlik ve Kimlik
/ Doç. Dr. Yunus Namaz

2

Türkiye'nin Afrika ile İlişkilerinde 365-373
Bir Kültürel Diplomasi Örneği Olarak
Afrika Kültür Evi
/ Zeliha Sağlam

3

Futbol Diplomasisi Bağlamında 375-383
Fas'ın Dünya Kupası Başarısı
/ Burak Yetimoğlu

Atlantik'in Sinemasal Dili: Afrika'da Göç, Göçmenlik ve Kimlik

Yunus Namaz*

1

Afrika'da, bir sinemadan ziyade çoklu bir sinema anlayışından söz etmek mümkündür. Bir film, bir ülke ya da bir bölge (Batı Afrika, Doğu Afrika gibi) üzerinden Afrika'daki sinemaların gelişimini ve dönüşümünü anlayabilmek oldukça zordur. Bu sebeple, tekil "Afrika sineması" ifadesinden ziyade çoğul anlamıyla "Afrika sinemaları" ifadesini kullanmak yerinde olacaktır. Bu tanımdan maksat, Afrika'da sinemanın zenginliği, çok yönlülüğü ve çeşitliliği olduğuna vurgu yapmaktır. Üstelik bu zenginlik, sömürge öncesi dönemden başlayarak sömürge sonrası döneme ve günümüz Afrika'sına kadar ulaşır. Toplamda 55 ülkeden oluşan bir kıtada,¹ sinemanın tarihsel yolculuğunda çok geniş bir envanterle karşılaşılması muhtemeldir.

Afrika'nın farklı bölgelerinde ve farklı dönemlerinde üretilen filmlerin, kendi içinde önemli bir çeşitliliği vardır. Bu çeşitliliğin ve film üretiminin önemli referans noktaları araştırıldığında, hem kolonyal döneme hem de postkolonyal döneme ait kavramlarla örülü olduğu anlaşılmaktadır. İlgili dönem ve zaman çizelgesi incelendiğinde, "göç, göçmenlik, diaspora, sürgün, kimlik, sömürgecilik, postkolonyalizm, kültür ve

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema, Elazığ, prayeryunus@gmail.com,

¹ African Union, "Member States".

 au.int/ adresi içinde

 Erişim Tarihi: 18.08.2023

Afrika Birliği'nin, resmi web sitesinde, üye devlet sayısının Güney Sudan Cumhuriyeti'nin katılımıyla (27 Temmuz 2011) 55 olduğu ve beş coğrafi bölgeye ayrıldığı anlaşılmaktadır.

bilinç” gibi katmanlarla/kavramlarla karşılaşılabılır. Bunlarla alakalı sorunlar, zaman zaman Afrikalı yönetmenlerin filmlerine de yansır. O hâlde bu durumun rastlantısal değil, olgusal olduğu ve kıtanın farklı bölgelerinde karşılıklı olan bir anlama işaret ettiği düşünülebilir.

Gerek sömürge döneminden gerekse sömürge sonrası dönemden kaynaklı sorunların Afrikalı yönetmenler tarafından ele alınması yeni bir durum değildir. Ousmane Sembene ve Sarah Moldoror’dan başlayıp Mariama Sylla Faye ve Alain Gomis’e kadar uzayan süreçte Senegalli, Malili, Moritanya, Nijerli pek çok yönetmen, kendi buldukları ülkelerin tarihsel koşulları ve dinamiklerinde öne çıkan çeşitli olgulara dikkat çekmişlerdir. Senegalli kadın yönetmen Mati Diop da bu yönetmenlerden biridir ve yönetmenliğini üstlendiği *Atlantique*² (2019) filminde, Afrika’nın ve Afrikalıların geçmişten beri devam edegelen göç, diaspora ve kimlik mefhumları başta olmak üzere giderek karmaşık bir yapıya bürünen, katmanlı bir hâle dönüşen, bazen de izahı zor bir durum almaya başlayan olgulara dikkat çekmeye çalışmıştır.

Bu çalışma, Mati Diop’un *Atlantique* filmi çerçevesinde, Afrika’dan ayrılmanın, diaspora-vatan dikotomisinin, başka bir hayatın veya mekânın olanaklarının ve bunların getirmiş olduğu zorlukların neler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, filmdeki postkolonyal meselelerin ve kavramların neler olduğunu tahlil etmeyi amaçlamaktadır.

Afrika’da Sinemaya 2020’li Yıllardan Bakmak

Roland Barthes ironik bir şekilde, “Afrika az çok tehlikeli bir *guignol* gibidir.”³ ifadesini kullanır. Bu ifadenin 1957’de Afrika’daki bağımsızlık mücadelelerinin arifesinde söylenmesi ve “*guignol*” diye tarif edilen sözcüğün, “işçi sınıfından gelen, cahil olduğu için saf, bazen şiddetli olan bir kukla” anlamında kullanılması düşündürücüdür. Ancak bu tür bakış açılarının bugüne kadar değişip değişmediği ya da bir araç olarak filmlerin, kolonyal klişelerin dünya üzerinde yerleşmesinde nasıl önemli bir rol oynadığı sorusu canlılığını korumaya devam etmektedir. Afrika’yı “kukla” olarak tanımlamanın temelinde bir ayrımcılık yattığı, filmlerin de hâlâ bu sürece katkı sağladığı bilinmektedir. Buradan hareketle, Afrika’da, özellikle de Sahra Altı Afrika’da film üretiminde göze çarpan hususlardan birinin (1950’li yıllara kadar), Afrika’nın ve Afrikalıların olumsuz tasviri olduğu görülür.

Batılı filmlerde Afrika ve Afrikalılar algısının uzun bir süre “az ge-

² Mati Diop, *Atlantique*, Senegal, 2019. Filmin bazı sitelerdeki adı *Atlantics* olarak geçmektedir. Ancak bu çalışmada filmin Fransızca ismi (*Atlantique*) tercih edilmiştir.

³ Olivier Barlet, *Contemporary African Cinema*, 1. Baskı, Michigan State University Press, Michigan, 2016, s. 179.

Infografik

Afrika ülkelerinde 2022'de üretilen uzun metraj filmlerin dağılımı⁵

lişmişlik, yarı-insan, yamyam, ilkel insan, kara kıta” tasviri ile Avrupamerkezci paradigma, kolonyalist ve emperyalist sinema anlayışı arasında derin bir bağlantı söz konusudur. Aşağılayıcı ve tahakküm edici bakış açlarına karşı mücadele veren Afrikalı yönetmenler (özellikle Sahra Altı Afrika’da), zamanla film yapım tekniklerini öğrenip kendi ülkelerinde genç sinemacıları eğitmeye başlarlar. Onların sinemasında kolonyalizmin, emperyalizmin ve ırkçılığın hâkim olduğu Afrika ve Afrikalı algısı kırılmaya çalışılır. Afrika film dilinde kolonyalist ve basmakalıp temsillere karşı bir anlayış tezahür eder ve bu durum sömürgecilik sonrası dönemde de Afrika’daki sinemalarda sürekli öne çıkan bir durum olarak açıkça gözlemlenebilir.

Bir konu üzerine çalışmanın çoğu zaman zor kararlar vermekle sonuçlandığı görülür.⁴ Çünkü araştırmacı ya da yazar, bir eserin mümkün olduğunca kapsayıcı olmasını arzu ederken, seçim sürecinde birçok faktör devreye girer. Afrika gibi büyük bir kıtada, 1900’lü yıllarda başlayan sanatsal üretim ve gelişim sınırlı bir mekânı değil, zamanla 55 ülkeyi içine alacak şekilde genişleyen bir coğrafyayı içine almıştır. Böylesine büyük bir coğrafyada sinemanın gelişimi bölgeden bölgeye, ülkeden ül-

⁴ Sharon A. Russell, *Guide to African Cinema*, 1. Baskı, Greenwood Press, London, 1998, s. XII. Yazar, eserinin ön sözünde, Afrika’ya özgü bir sinema çalışmasının sınırlarından, zorluklarından söz eder.

⁵ Free World Maps, “Free Printable Maps of Africa”.

freeworldmaps.net/ adresi içinde Erişim Tarihi: 23.07.2023

Afrika haritası, yukarıda yer alan web sitesinden alınmış, ülkeler üzerinde yer alan sayısal veriler ise yazar tarafından, Adobe Photoshop programı kullanılarak kaydedilmiştir.

Sıra	Ülke	Film	Sıra	Ülke	Film	Sıra	Ülke	Film
1	Angola	3	20	Güney Afrika Cumhuriyeti	-----	39	Nijerya	693
2	Benin	3	21	Güney Sudan	50	40	Orta Afrika Cumhuriyeti	---
3	Bostwana	---	22	Kamerun	***	41	Ruanda	---
4	Burkina Faso	24	23	Kenya	55	42	Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti	---
5	Burundi	---	24	Komorlar	24	43	Sao Tome ve Principe	---
6	Cezayir	4	25	Kongo	----	44	Senegal	3
7	Cibuti	---	26	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	3	45	Seyşeller	---
8	Çad	---	27	Lesotho	---	46	Sierra Leone	15
9	Ekvator Ginesi	---	28	Liberya	---	47	Somali	2
10	Eritre	---	29	Libya	---	48	Sudan	1
11	Eswatini	---	30	Madagaskar	---	49	Tanzanya	7
12	Etiyopya	1	31	Malavi	---	50	Togo	4
13	Fas	21	32	Mali	---	51	Tunus	10
14	Fildişi Sahili	3	33	Mauritius	---	52	Uganda	40
15	Gabon	2	34	Mısır	---	53	Yeşil Burun Adaları	---
16	Gambiya	---	35	Moritanya	---	54	Zambiya	13
17	Gana	44	36	Mozambik	---	55	Zimbabve	1
18	Gine	1	37	Namibya	---			
19	Gine-Bissau		38	Nijer	---			

Tablo

55 Afrika ülkesinde filmlerin dağılımı⁶
(2022, IMDb)

keye farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Afrika'da bir ülke sineması (örneğin Senegal) üzerine uzun soluklu bir araştırma yapmanın zorlukları kabul edildiğinde Afrika sinemalarının 2000'li yıllardaki durumunu ya da sadece 2022 yılında kıta sinemalarında ortaya çıkan durumu tahlil etmenin boyutunun derinleşeceği kabul edilmelidir.

Afrika'da 2022 yılında üretilen uzun metrajlı filmlerle ilgili bir araştırma yapmanın temel amacı, kıta ülkelerindeki yapımların istatistiğini ortaya çıkarmak, hangi bölgelerin film yapımında belirleyici olduğunu kabaca öğrenmektir. Daha da önemlisi zamansal koşullar ile sanatsal üretim arasında bir bağ olup olmadığının anlaşılmasını sağlamak da çalışmanın bu bölümü için oldukça kıymetlidir.

Afrika'da 2022 yılında üretilen filmlerin tasnifini çıkarmak için IMDb web sitesinden veriler alınmıştır. Bu sebeple, bir filtreleme yapılarak Afrika'daki her ülke alfabetik sıraya konulmuş, her ülke sinemasında sadece uzun metraj filmler (feature film) kutucuğu işaretlenmiş, 01.01.2022 - 31.12.2022 tarih aralığı seçilmiş ve arama (search) gerçekleştirilmiştir. Tüm arama sonuçlarında ortaya çıkan veri, yukarıdaki

⁶ Afrika Birliği resmi web sitesinde toplam 55 ülke yer alır. Sitedeki bilgiye göre Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti, Birliğe 1982'de katılmış ancak devlet otoritesi yarı tanınmış bir ülkedir. Afrika'da farklı dönemlerdeki filmlerin kapsamını araştırmak ve bunun sınırlarını görebilmek için africultures.com ve africine.org adlı web siteleri ziyaret edilebilir.

harita üzerine eklenmiş ve ayrıca 1 numaralı tabloya aktarılmıştır. Böylece, toplam 1.028 adet film olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Uzun metraj filmler haricinde kalan TV filmleri ile belgeseller, kapsama dâhil edilmemiştir.

Yukarıdaki görsel incelendiğinde, Batı Afrika'daki film üretiminin 750 civarında olduğu, sadece Nijerya'da 2022'de üretilen filmlerin 693 adet olduğu (%67,4) anlaşılmaktadır. Afrika'da 2022 yılı içinde üretilen her üç filmde birinin Nijerya'da olduğunu gösteren haritada, Nijerya film endüstrisinin (Nollywood) büyüklüğünü fark etmek mümkündür.

Kısa'dan Uzun'a Atlantik Hikâyeleri

Fransız-Senegalli yönetmen Mati Diop'un sinema kariyerinde Senegalli yönetmenlerin, özellikle de kendi yakını Djibril Diop Mambety'nin etkileri ya da izleri olduğu söylenebilir. Bu etkiyi Diop'un sinemasında öne çıkardığı stilde ve anlatımda sezebilmek mümkündür. Örneğin, ilk kısa filmi *Atlantiques* (2009) ile sinema çalışmalarına başlayan Diop, kolonyal dönemde ortaya çıkan ve postkolonyal dönemde hem Senegal'de hem de Afrika'nın birçok bölgesinde zuhur eden meselelere odaklanmaktadır.

Atlantiques (2009), *Snow Canon* (2011), *Big in Vietnam* (2012), *Liberian Boy* (2015) ve *In My Room* (2020), yönetmenin kısa filmlerini oluşturur. *Mille Soleils* (2013) adlı belgesel ile ilk uzun metraj filmi *Atlantique* (2019), yönetmenin diğer çalışmaları arasındadır. Diop 2006'da, *Ile artificielle-Expédition* (Yapay Ada-Sevkiyât) kısa filmiyle sinema kariyerine başlar ve ardından 2019'da *Atlantique* filmiyle Cannes Film Festivali'nde ödül alan ilk siyahi kadın yönetmen ünvanını elde eder.⁷

Atlantiques (2009) adlı kısa filmi Fransa'nın Ulusal Çağdaş Sanatlar Stüdyosu'na (Le Fresnoy) giderken yapan Diop, deneysel özelliği öne çıkan bir estetik ürün ortaya koymaya çalışır. *Atlantiques* kısa filmde küçük bir kayıktan duyulan sesler, esasında Afrika'dan Avrupa'ya göç etmek durumunda kalan Afrikalıların sesini temsil etmektedir. Küçük bir kanonda yolculuk yapmanın zorluğuna izleyiciyi de şahit kılma çabası olduğu ileri sürülebilir. Diğer taraftan Mati Diop'un Dakar'da ve çevresinde çektiği, ağırlıklı olarak profesyonel olmayan yerel oyuncuların rol aldığı ilk uzun metraj filmi *Atlantique* (2019), Afrika insanından ve onun yaşadığı mekânlardan, Dakar'ın malzemesini ve temel niteliklerini hatırlatan önemli bir çalışmadır.

7 MUBI, "Mati Diop".

mubi.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 02.06.2023

Benzer bir ifade ise aşağıdaki bağlantıda yer alır. IFFR 2024, "Atlantique",

iffir.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 18.06.2023

2009'da *Atlantiques* adlı kısa filmi çeken Mati Diop'un on yıl sonra, *Atlantique* (2019) adlı uzun metraj filmi yapması, her iki filminde de benzer meseleleri ele alması, hikâyeleri birbiriyle örtüştürmesi dikkat çekmektedir. *Atlantique* (2019), gerçekçi dünya sinemasının bağlantı noktası içinde yer alan bir filmidir ve Ada ile inşaat işçisi Süleyman'ın aşkını konu edinir. Diop'un her iki filminde ya çalıştıkları yerden maşalarını alamayanlar, emeklerinin sömürüldüğünü iddia edenlerin hikâyesi ya da başka bir yol ya da çıkış (yeni hayatlar) aramak için okyanusa açılma hikâyesi bariz biçimde görünmektedir. Avrupa'da ya da batıda, daha iyi bir hayatın tasavvuru ancak okyanusun aşılması ile mümkündür ve bu zorlu yolculuklar, iki anlatının da merkezinde yer almaktadır. Senegalli yönetmen Ousmane Sembene'nin sosyal gerçekçilik tarzı, *Touki Bouki*⁸ ile farklı bir stilde ve anlatımda sahneye taşınmış⁹, benzer bir öykü ise Mambety'nin yeğeni Diop tarafından Atlantik öyküleriyle yeniden sahnelenmiştir. *Touki Bouki*'nin dünyasına bakma amacı taşıyan Diop'un çalışmaları, dünya sinemasında giderek artan bir şekilde gerçekçi bir sinema dilinin kuramsallaştığını göstermektedir.

Atlantik Hikâyelerinde Postkolonyal Manzaralar

Diop, *Atlantique* (2019) filminin, ilk kısa filmi *Atlantiques*'in (2009) bir uzantısı olduğunu ifade eder.¹⁰ Diop'a göre 2012'deki Arap Baharı'ndan kısa bir süre sonra isyanların Dakar'ı da sarsmasında, binlerce gencin İspanya'ya gidip çalışmak istemesi ve birçoğunun denizde hayatını kaybetmesinin önemli bir etkisi olmuştur. Bu tarihlerde (2012) Senegal'de ayaklanmalar gerçekleştiğini ve genç Senegallilerin o dönemde ülkenin başındaki isim olan Abdoulaye Wade'i devirmeyi ve istifaya zorlamak istediklerini açıklayan Diop, bu durumun kendisini oldukça etkilediğini söyler. Okyanusu geçemeyen çok sayıda Senegalli gencin ölmediğine değinen yönetmen, kolektif bir hikâyeyi ortaya koymada ölenlerin önemli bir işlevleri olduğunu ifade etmektedir.

Diop'un Atlantik Okyanusu'nu referans alan iki filmi, Avrupa (Fransa, İspanya) ve Afrika (Senegal) arasındaki kolonyal ve postkolonyal ilişkilerin tarihsel boyutlarına dolaylı yollardan atıfta bulunmaktadır. Senegal'den Avrupa'nın farklı bölgelerine çeşitli nedenlerden (işsizlik, eğitim, sanayi gibi) dolayı yapılan dış göç ve Afrika'nın kırsal kesimlerinden Afrika'nın metropollerine doğru yapılan iç göçler, hem gençler hem de kadınlar üzerinde yıkıcı etkiler bırakabilmektedir. Bir

8 Djibril Diop Mambety, *Bir Çakalın Yolculuğu*, Senegal, 1973. Bu filmde Senegal toplumundan uzaklara gitmeyi arzulayan Anta ve Mory adlı karakterler, okyanusa bilet almaya yetecek kadar para çalmak için bir plan yaparlar. İki genç gemiye binip Fransa'ya doğru yola çıkarlar.

9 Kenneth W. Harrow, "A Thousand Suns (Mille Soleils)", *African Studies Review*, Volume 63, Issue 3, 2020, s. 56 – 58.

 doi.org/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 01.06.2023

10 MK2FILMS, "Interview With Mati Diop", Erişim Tarihi: 25.05.2023.

 mk2films.com/ adresi içinde .pdf
 Erişim Tarihi: 23.07.2023

yönüyle küresel ölçekteki kapitalizmin Senegal'deki durumunu tasvir eden *Atlantique* (2019), ülkedeki karmaşık duruma atıfta bulunur. *Atlantique*, ulusötesi bir hikâyeye özelliği taşır çünkü filmde sadece Afrika'daki gelişmelere değil, Avrupa'yı da içine alan bir düşünmeye sevk etmektedir.

Mati Diop, iki ana karakter üzerinden Senegal'in başkentinde yaşayan gençlerin hayallerine kamerasını yönlendirmektedir. Diop, gençlerin ihtiyaçlarını farklı açılardan yakalamaya çalışarak "sosyal tarih, kentsel keşif, polis soruşturması ve hayalet hikâyeleri" gibi hususları ön plana çıkarır. *Atlantique*'te (2019) gençlerin yolculuk yaptığı sahne- de, bir yandan küresel kapitalizmin yeni mimarisini teşkil eden gökde- lenler gösterilir, diğer yandan da işçilerin dilinden dua ve zikirlerle dev dalgalar ve gerilimli müzik harmanlanarak iç içe geçen karmaşık bir atmosfer yaratır.

Diop'un Atlantik üzerine yaptığı her iki film, kolonyalizm mef- humu üzerinden Afrika'nın toplumsal yapısına dair işaretler sunar. Bu filmlerde sömürge sonrası Batı Afrika'da yaşanan olaylar irdelese de, en nihayetinde toplumdaki işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki toplumsal eşitsizliklerin altı çizilmektedir. Eşitsizliğin bir göstergesi, inşaat sektöründe geçimlerini devam ettiren işçilerin emeklerinin sö- mürülmesi ya da kendi ülkesinde iş bulamayanların çeşitli nedenlerle diasporaya ulaşma arzusu ile aktarılır. Her iki durumda da emeğin kar- şılığının alınmadığı ve ekonomik sıkıntılar ile sosyal adaletsizliklerin arttığına değinilmektedir. Bundan dolayı da kolonyalizmin Afrika top- lumları üzerindeki etkilerine dair işaretler anlam kazanır ve bu duru- mun toplum üzerindeki yıkıcı etkisine dair temsillere ağırlık verilir.

Diop'un her iki filminde anlam kazanan bir diğer olgu ise Afrikalıla- rın kimlik ve kültürel ilişkilerinde görülebilir. Çünkü Atlantik hikâyeye- leri, Batı Afrika'da yaşayan gençlerin kimlik arayışlarını ele alarak bu arayışın hem içerideki (kıta Afrika'sı) hem de dışarıdaki (genelde Av- rupa) boyutlarına dikkat çekmektedir. Her iki boyutta ise hem yerellik hem de modernleşmenin Afrika kültürüne etkileri yani Batı eksenli bir etkinin özelde Senegal, genelde ise kıtada doğurduğu sonuçların birbi- riyle çatışması tasvir edilir. Atlantik filmlerinde, bu çatışmanın teza- hüründe sömürge öncesi geçmişten kaynaklı etkiler ve bunun kimlik gelişiminde oynadığı roller yansımaktadır. Bunun haricinde her iki hikâyenin de Batı kültürüne olan ilgiye yer verdiğini ve Batılı hayat tarzına olan hayranlığı gizil olarak işlediği söylenebilir ki, bu hayran- lık Sembene'nin *Guelwaar* (1989) filminde de ele alındığı üzere, yerele

ait kültürü unutturmakta ya da bunun ortadan kalkmasına sebebiyet vermektedir.

Mati Diop katıldığı bir söyleşide, “Senegalli gençliğin karmaşık bir portresinden”¹¹ söz eder. *Atlantique* (2019) filmindeki girift konulardan ve özellikle Senegalli göçmenlerin Avrupa’ya yaptıkları tehlikeli yolculuktan bahseden yönetmen, sinemayı öykü anlatımı için güçlü bir argüman olarak gördüğünü belirtmektedir. Diop’a göre göç olgusuna hem varoluşsal hem de bireysel boyutlar kazandırılması gerekmektedir. Diop burada, önemli bir soruyu da hatırlatır: Batı dünyasındaki bir hayat tarzına Afrika’da çok fazla değer biçmek sömürgeciliğin sonuçlarından sadece biri değil midir? Afrikalıların kendi varoluşsal değerleri yerine bir başkasının yaşantısına aşırı derece düşkün olması, küreselleşmenin pek çok şeyi yerinden etmesi gibi konular, Diop’un filmlerini anlamada önem arz eder. Diop, kendisinin de Senegal asıllı bir Fransız turist gibi Afrika’da bulunduğunu belirtir ancak Afrika’nın köklerine, değerlerine bağlı kalarak Afrika’yı yeniden keşfedebilmenin oldukça umut verici olduğunu kaydeder. Afrikalıların kendi topraklarına sahip çıkması ile Avrupa’ya göç arasında bir çatışma olduğunu söyleyen Diop, kamerasını ve hikâyesini göçmenlere değil de geride kalanlara, iş bulmak için koşturan erkeklere değil de Afrikalı kadına çevirmenin önemine değinir. Ona göre geçici olan Afrikalı erkekler değil, kalıcı yönü olan ve dönüştüren kadın karakterler önemlidir. Sembene ve Mambety’nin filmlerinde ön plana çıkan kadın karakterlere Diop da görev verir.

Sonuç

Sömürge sonrası dönemde toplumların yaşamış olduğu çeşitli sorunları ve bağımsızlık sonrası zamanda öne çıkan zorlukları inceleyen postkolonyalizm, Atlantik anlatılarında karşılık bulur. Nitekim Batı Afrika’daki bağımsızlık mücadelelerinin ardından siyasî, sosyal ve ekonomik gerilimlerin ön planda olması, postkolonyalizmin referans verdiği konuları hatırlatır.

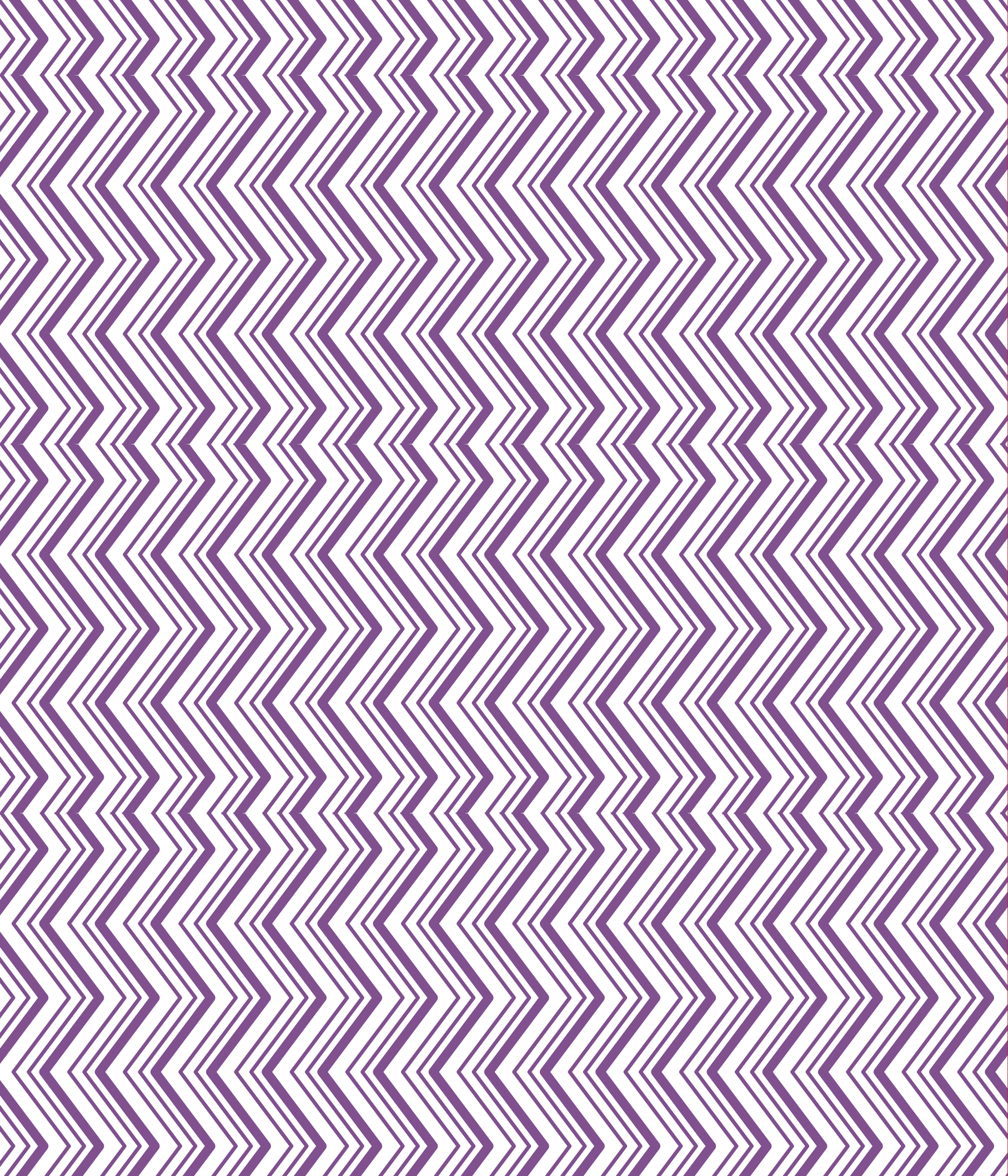
Afrika’yı Atlantik Okyanusu üzerinden dünyaya bağlayan meselelerin tarihsel kökenlerine inildiğinde, birçok başlık görebilmek mümkündür. Afrika’nın ve Afrikalının güncel sorunlarını filmlerine aktaran yönetmenler, 1950’den bugüne kadar bunun cevaplarını ve ortaya çıkan katmanlı sorunları dile getirme çabası içinde olmuşlardır. Gerek kolonyal gerekse postkolonyal dönemde ortaya çıkan sorunlar bugün

11 Bu söyleşi, Q with Tom Power’a ait YouTube kanalında yer alır. Yönetmen stüdyodaki söyleşide, *Atlantique* (2019) filmine dair görüşlerini aktarır. CBC, “Atlantics director Mati Diop on creating a complex portrait of Senegalese youth”.
[youtube.com/ adresi içinde](https://www.youtube.com/watch?v=...)
 Erişim Tarihi: 26.05.2023

de Afrikalı sinemacıların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Bu açıdan Diop'un hem kısa filmi hem de uzun metraj filminde postkolonyal bağlama dair önemli işaretler olduğuna ulaşılmıştır. Atlantik adından hareketle üretilen her iki yapımda, kolonyalizmin sonuçları ya da kolonyal dönemin izlerinin devam edegeldiği bir dönemin anlatıldığı görülmektedir.

Atlantik hikâyeleri, Afrikalı bireyin güncel sorunlarını ve onu bu yolculuğa sevk eden faktörleri neler olduğunu yeniden düşünmeye sevk eden sahnelerle doludur. Diop, hem kısa filmiyle hem de uzun metraj filmiyle, Afrikalıların bir başka mekâna yolculuklarının sadece karamsar atmosferine ışık tutmamakta, bir anlamda kendi sürgününde yalnızlaşan, başka bir hayat bulmak için yolculuğa mecbur kalanların duygularına örtük bir biçimde odaklanmaktadır.

Afrika sinemasında ve Afrikalı yönetmenlerin filmlerinde kimi zaman öne çıkan kadınların rolü ve deneyiminin, Diop'un iki çalışmasında da öne çıktığı söylenebilir. Bunun en belirgin özelliği ise, Afrikalı kadının (Ada) kendi hayatını nasıl devam ettirebileceğine dair karar verme mücadelesinde ve yeni bir yaşam arayışında yatmaktadır. Kolonyalizmin ayrımcı ve tahakküm edici etkisine karşı bir mücadele anlayışını temsil eden Atlantik hikâyeleri, Afrikalı kadınların güçlü bireyler olduklarını ve kendi özgürlüklerini kısıtlayan dinamiklere karşı bir direniş geliştirdiklerini de vurgulamaktadır.

Türkiye'nin Afrika ile İlişkilerinde Bir Kültürel Diplomasi Örneği Olarak Afrika Kültür Evi

Zeliha Sağlam*

Kültürel diplomasi, devletler ve halkları arasında fikir, bilgi, sanat ve diğer kültürel öğelerin etkileşimi ile karşılıklı anlayışı teşvik eder.¹

Türkiye'nin medeniyet mirasında, devlet geleneğinde ve kadim değerlerinde paylaşma kültürü, görünür biçimde yer almaktadır. Bu mirasın ve geleneğin bir sonucu olarak Türkiye'de gerek devlet kurumları gerek sivil toplum örgütlerinin farklı toplumlarla kurduğu kültürel ilişkilerde dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma gibi erdemler belirleyici olmaktadır.

Afrika ülkeleri ile ilişkilerini de birlikte büyüme ve eşit ilişki ilkeleri çerçevesinde geliştirmeyi şiar edinen Türkiye'nin kurum ve kuruluşları, birimiz güvende değilsek hiçbirimizin güvende olmadığını idrakiyle hareket etmektedir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Afrika'da pek çok ülkeye gerçekleştirdiği resmî ziyaretler sırasında eşi Emine Erdoğan kendisine eşlik etmiş, bu sayede geçtiğimiz yıllarda Türkiye'nin yakın ilişkiler

* Afrika El Sanatları ve Kültür Evi Yönetim Kurulu Başkanı, info@afrikaevi.com

¹ Milton C. Cummings, Jr., *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Center for Arts and Culture, Washington, 2003, s. 1.

tesis ettiği Afrika ülkelerinin liderleri, sivil toplum kuruluşları ve insanlarıyla sahada doğrudan temas ederek, Afrika kıtasının sunduğu fırsatları ilk elden tecrübe etme imkânı bulmuştur.

2015 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Etiyopya'ya yaptığı resmî ziyaret sırasında Emine Erdoğan, Afrikalı kadınların deneyimlerini ve becerilerini tüm dünyaya tanıtmak ve el emeği ürünler üreterek geçimlerini sağlayan kadınlara destek olmak amacıyla bir platform kurmaya karar vermiştir.

Afrika El Sanatları ve Kültür Evi, kısa adıyla Afrika Kültür Evi, 2016 yılında Emine Erdoğan'ın hamiliğinde bir sosyal sorumluluk projesi olarak Ankara'nın tarihî mekânlarından birinde, Hamamönü'nde hayata geçirilmiştir. Bu proje ile, Afrika ve Türkiye'de dezavantajlı kadınların toplum içindeki yerlerini güçlendirmek ve refahlarına katkı sağlamak, Afrika kültürünü tanıtmak, Türkiye ile Afrika arasında var olan kültürel iş birliğini kolaylaştırarak daha ileri taşımak amaçlanmaktadır. Bu proje ile ayrıca, Afrika'nın birçok ülkesinden gelen ürünler kâr amacı güdülmeden satışa sunulmaktadır. Elde edilen gelirle Afrika ülkelerinde kadınlar ve çocuklara yönelik sosyal projeler üretilmektedir.

Afrika Kültür Evi, bu hedefler doğrultusunda uluslararası etkileşim kanalları yaratmaya ve iş birliğini teşvik etmeye yönelik bir ilk adım olarak görülebilir. Doğal ve insan kaynaklı felaketlerden orantısız bir şekilde etkilenen kadınların desteklenmesinde önemli bir misyon üstlenen ve kadınların güçlendirilmesinin tüm dünyada olduğu gibi kıtada da en acil çözüm bekleyen sorunlardan biri olduğu gerçeğiyle hareket eden Afrika Kültür Evi'nde, kadınları sosyal ve ekonomik olarak güçlendirecek ve böylelikle yaşadıkları ülkelerin kalkınmasına katkı sağlamalarına yardımcı olacak çalışmalara odaklanılmaktadır. Afrika Kültür Evi, aynı zamanda kültürel diplomasinin uygulamadaki somut ve kurumsallaşmış en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle son yirmi yıldaki yakın ilişkilerinin bir sonucu olarak Türkiye ve Afrika kıtası arasında tarihte de var olan dostluklar güçlenmiş, her sektörden yeni anlaşmalar imzalanmış, karşılıklı ticaret hacmi artırılmış, kapsamlı eğitim programları geliştirilmiş, misyon ve temsilciliklerimiz neredeyse tüm kıtada ülkemizi temsil eder pozisyona gelmiştir. Yürütülen akılcı siyaset ve açılan iş birliği kanalları kalıcı, sürdürülebilir ve sadra şifa projelerle güçlendirilmiştir.

Afrika Kültür Evi, hem Türkiye'nin dost ve kardeş Afrika ülkeleriy-

Sergi "Güney Afrikalıların Gözünden Türkiye" sergisi başkente sanatseverlerin beğenisine sunuldu. Emine Erdoğan'ın himayesinde Hamamönü'nde kurulan Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi'nde düzenlenen sergide, Güney Afrika'dan gelen ressam Alex Maswanganyi ile fotoğrafçı Marion Smith'in eserleri sergilendi.
(Fotoğraf: Afrika Kültür Evi)

le mevcut ikili ilişkilerine hem de bu ülkelerle birlikte büyüme ve ilerlemeyi öncelikle ortak geleceğin inşasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Afrika Kültür Evi'nin 2022 yılında Afrika konulu çalışmaları

Türkiye'nin Afrika'ya dair tek arzusu, kıtanın barış ve istikrarına katkı sağlamaktır. Afrika'nın kaynaklarının, yine Afrikalılara fayda sağlayacak şekilde geliştirilmesidir. Sömürgeciliğin izlerinin olabildiğince silinmesidir. Bu nedenle, "Afrika sorunlarına Afrika çözümleri", ülkemizin temel politikasıdır.²

Afrika Kültür Evi, COVID-19 salgını nedeniyle verilen aranın ardından, 2022 yılında, kültür, sanat ve akademik çalışmalar gibi birçok alanda faaliyet göstermek için kapılarını yeniden açtı. Hâlihazırda çeşitli el işi ürünler Afrika ülkelerindeki kadın üreticilerden satın alınmakta ve hak ettikleri adil pazarda, Afrika Kültür Evi'nde alıcıya ulaştırılmaktadır. Elde edilen gelir, Afrika'nın çeşitli bölgelerindeki kadın ve çocuklara yönelik kapasite geliştirme projeleri için kullanılmaktadır.³

Güncel veya geleneksel sanatlara, farklı disiplinlerden etkinlikler, Afrika'nın kültür-sanat alanındaki enerjisi, yaratıcılığı, çeşitliliği ve

² Haberler.com, "Emine Erdoğan, Afrika El Sanatları ve Kültür Evi Açılış Konuşması", 25.05.2016.

haberler.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 06.08.2023

³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Emine Erdoğan, Afrika El Sanatları Pazarı ve Kültür Evi'nin Açılış Törenine Katıldı", 25.05.2016.

tccb.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 06.08.2023

dinamik yüzü kıtanın ilgililerine ve halka açık etkinliklerle kamuoyuna yansıtılmaktadır.

Ülkemizde sayıları son yıllarda oldukça artan Afrikalı öğrenciler, Afrika ülkelerinden büyükelçiler ve sefireler, Afrika kıtası ile ilgili çalışan akademisyenler, iş insanları ve sivil toplum kuruluşları da Afrika Kültür Evi'ne ilgi göstermektedir.

Asya kıtasından sonra dünyanın yüz ölçümü en büyük ve en kalabalık ikinci kıtası olan Afrika'nın tanıtılması, ülkeler arası kültür birliğinin güçlendirilmesi için her ay seminer, atölye ve programlar düzenlenmekte ve yeni iş birlikleri yapılmaktadır.

Afrika kahveleri atölyesi, Afrika saç örgüsü atölyesi, Afrika'nın etnik desenleri seramik boyama, Afrika kumaşları ve derileri ile defter yapımı, Afrika yemek kültürü atölyesi gibi birçok etkinlik, her ayın ikinci haftası Afrika Kültür Evi'nde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, alanında uzman akademisyenlerin katılımı ile düzenli olarak seminerler düzenlenmekte ve Afrika kıtası için önemli konular tartışılmaktadır.

Afrika Kültür Evi'nin içinde bulunan ve her gün sabah 10.00'dan akşam 19.00'a kadar açık olan Afrika Kahve Evi'nde ise Tanzania, Kenya, Ruanda ve Etiyopya'dan gelen kahveler ziyaretçilere sunulmaktadır. Afrika'nın farklı bölgelerine ait kahve çekirdekleri, demleme yöntemleri, kahve üretimi ve saklama koşulları ile Afrika kahvelerinin inceliklerinin anlatıldığı Kahve Evi'nde, kahvenin geçmişten günümüze yolculuğuna da yer verilmektedir. Afrika Kültür Evi sunduğu mezkûr imkân ve etkinliklerle, Türkiye'deki Afrikalıların kendilerini evlerinde hissettiği, Afrikalı öğrencilerin buluşmak için tercih ettikleri bir uğrak noktası hâline gelmiştir.

Afrika Kültür Evi, Afrikalı üst düzey konukların ziyaretleri sırasında mutlaka uğradıkları bir mekân olarak da diplomatik bir önem kazanmıştır. Dışişleri Bakanlığı tarafından Ekim 2022'de düzenlenen 13. Büyükelçiler Konferansı için Ankara'da bulunan Türkiye'nin Afrika'daki büyükelçileri ve eşleri, Afrika Kültür Evi'ni ziyaret etmiş ve bu çalışma Türkiye'den Afrika'ya kurulan bir köprü olarak nitelendirilmiştir. "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" mottosuyla kurulan Afrika Kültür Evi'nin, yürütülen sosyal, sanatsal faaliyetlerle kültürel diplomasiye örnek olduğu vurgulanmaktadır.⁴

⁴ TRT Haber, "Büyükelçilerden Afrika Evi ziyareti", 11.08.2022.

 trthaber.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.08.2023

Bir First Lady Diplomasisi Örneği olarak Afrika Kültür Evi

Afrika'yla olan kadim dostluğumuz, karşılıklı çabamız sayesinde, tarih sayfalarında bir bahis olarak kalmadı. Tarihe kök salmış dostluğumuzu engin bir vefa denizine çevirdik.⁵

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan, Afrika ülkelerine seyahatleri sırasında yaptığı ve katıldığı sosyal sorumluluk projeleri ve kültürel çalışmaları sebebiyle ödüller almış ve özellikle kültürel miras değerlerin sürdürülebilirliği konusundaki çalışmalarını ile ulusal ve uluslararası platformlarda takdir kazanmıştır.

Bu bağlamda, Emine Erdoğan'ın Uganda'ya yaptığı seyahati esnasında Uganda İslam Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir törenle kendisine "Uluslararası Kadını Güçlendirme Şampiyonu Ödülü" verilmiş, Birleşmiş Milletler (BM) 72. Genel Kurul açılışı çerçevesinde gerçekleştirilen Fashion for Development (Kalkınma için Moda) etkinliğinde ise çalışmalarından ötürü takdir toplamıştır.

Her yıl BM Genel Kurulu vesilesiyle devlet ve hükümet başkanlarının eşlerinin katılımıyla tekrarlanan etkinlikte, kalkınma alanında küresel farkındalığın artırılması hedeflenmektedir. 2017 yılında düzenlenen ödül töreni etkinliğine, moda dünyasının ünlü isimlerinin yanı sıra sivil toplum temsilcileri ve first ladyler katılmış, ödül alan isimler arasındaki dünyaca ünlü Somalili model Iman Mohamed Abdulmajid, Emine Erdoğan'a ve onun şahsında Türkiye'ye, Somali'ye verilen destek için teşekkürlerini bildirmiştir.⁶

2022 yılında ABD Müslüman Örgütler Konseyi (USCMO) tarafından New York'ta düzenlenen törende, sosyal projeler, eğitim, çevre ve insani yardım alanlarında Müslüman kadınlara verilen "Uluslararası Başarı ve Topluma Katkı Ödülü"nü alan Emine Erdoğan, burada Afrika Kültür Evi çalışmasından söz etmiş; kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesinin yanısıra çocukların sağlıklı ve mutlu yaşamlar sürdürebilmesi için özel projeler geliştirildiğini, Afrika El Sanatları ve Kültür Evi'nin bu projelerin en güzel örneklerinden biri olduğunu vurgulamıştır.⁷

3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi kapsamında Emine Erdoğan'ın konuşmacı olarak katıldığı "Gezegelimiz için El Ele: İklim Tartışmasında Afrikalı Seslerin Duyurulması" paneli düzenlenmiştir. Panele, iklim aktivisti Nisreen Elsaïm, zirveye katılan devlet ve hükümet başkanlarının eşleri, Türkiye'de okuyan Afrikalı öğrenciler, Afrikalı ya-

⁵ AA, "Emine Erdoğan Afrikalı 'first lady'ler ile bir araya geldi", 19.12.2021.

 aa.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 04.08.2023

⁶ AA, "Emine Erdoğan'a Somali'den 'teşekkür'", 20.09.2017.

 aa.com.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 04.08.2023

⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Emine Erdoğan, ABD'de 'Uluslararası Müslüman Kadınlar Başarı ve Topluma Katkı Ödülü'nü aldı", 19.09.2022

 tcb.gov.tr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 23.07.2023

Daily Sabah, "Turkish first lady awarded in US for humanitarian efforts", 19.09.2022.

 dailysabah.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 04.08.2023

bancı misyon şefleri ve ilgili STK temsilcileri de katılmıştır.⁸ Emine Erdoğan burada yaptığı konuşmada Afrikalı kadınların güçlendirilmesi için projeler yapıldığını ve Afrika Kültür Evi'nin de bu girişimlerden biri olduğunu belirtmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından her yıl gerçekleştirilen Başkent Kültür Yolu Festivali'ne Afrika Kültür Evi, düzenlediği dört programla iştirak etmiştir. Kadın Gözüyle Afrika'da Fotoğrafçılık Söyleşisi, Bir Belgeselcinin Afrika Notları, Afrika'da Saç Örgüsü Kültürü, Afrika Kahveleri ve Tadımı Atölyesi ile kıtaya dair kültür, sanat, tarih alanında konular ilgilileriyle paylaşılmıştır.⁹

Türkiye'ye konser için gelen dünyaca ünlü Afrikalı sanatçılar da basın açıklaması için Afrika Kültür Evi'ni tercih etmektedir. "Afrika'nın altın sesi" olarak bilinen Malili sanatçı Salif Keita Afrika Kültür Evi'ni ziyaret etmiş, Türkiye'nin Afrika yaklaşımından sitayişle bahsederek, Türkiye'nin özellikle de Afrika'ya yaptığı insani yardımları dünyanın birçok yerinde müteaddit kereler duyduğunu, keza Mali'de de yaşayan ve çalışmalar yürüten çok sayıda Türk vatandaşıyla tanıştığını belirtmiştir.¹⁰ Dünyaca ünlü Senegalli müzisyen Youssou N'Dour, konser için Türkiye'ye geldiğinde, basın toplantısını Afrika Kültür Evi'nde gerçekleştirmiştir.¹¹ N'Dour basın toplantısında, Afrika Kültür Evi'nin çok iyi bir şekilde hazırlandığını, tam anlamıyla Afrika'yı temsil ettiğini belirtmiş ve Emine Erdoğan'a zanaat ve sanata yönelik destekleri için teşekkür etmiştir.

Afrika Kültür Evi, 2022 yılında, 102 ülkenin katılımıyla Bursa, İznik'te "Gelenekten Geleceğe Bir'iz" mottosuyla düzenlenen 4. Göçebe Oyunları'na da katılmıştır.¹² Geleneksel sporlar, gastronomi, el sanatları ve çocuk oyunları gibi alanlarda etkinliklerin yapıldığı organizasyonda Afrika Evi de geleneksel halk oyunları, geleneksel el sanatları, kahve kültürü gibi başlıklarda çeşitli sunumlar yapmıştır.

Afrika Kültür Evi'nin faaliyetleri, Dışişleri Bakanlığı, Müstakil Sanyici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Türk Hava Yolları (THY) gibi kurumların katkılarının yanı sıra üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve Afrika'nın Türkiye'deki misyon temsilcilerinin de destekleriyle şekillenmektedir.

Emine Erdoğan, Afrika Kültür Evi projesinin yanı sıra Afrika ziyaretleri, kitapları ve kişisel ilgisiyle, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında kopmaz ilişkiler inşa etmek gibi önemli bir görevi üstlenmeye devam etmektedir.

8 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Emine Erdoğan 'Gezeganimiz için El Ele İklim Tartışmasında Afrikalı Seslerin Duyurulması' paneline katıldı", 18.12.2021.

 tccb.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 06.08.2023

9 Al Jazeera Arabic.

 youtube.com/ adresi içinde kısa link:
 I24.im/r/ZcEv
Erişim Tarihi: 01.11.2022

10 AA, "Sanatçı Keita, Türkiye'nin Afrika yaklaşımının takdire değer olduğunu söyledi", 05.06.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.08.2023

11 AA, "Başkentte Afrika rüzgarı esti", 11.10.2022.

 aa.com.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 06.08.2023

12 Afrika Evi, "Afrika El Sanatları ve Kültür Evi 4. Dünya Göçebe Oyunlarında".

 afrikaevi.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 06.08.2023

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan, 23 Afrika ülkesine gerçekleştirdiği seyahatlerdeki izlenim ve hatıralarını kaleme aldığı "Afrika Seyahatlerim" adlı ilk kitabının tanıtımını, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu öncesinde New York'taki Türk Evi'nde ülke liderlerinin eşleri, BM ve diğer uluslararası temsilciler, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve yabancı misyon şeflerinin katıldığı programla gerçekleştirmiştir.¹³ Türkçe, Arapça, İngilizce ve Fransızca olarak dört dilde basılan kitaba, Afrika Kültür Evi'ne ziyarete gelen misyon temsilcileri ve ziyaretçiler tarafından ilgi gösterilmektedir. Kitapta, 2014-2020 yılları arasında Afrika kıtasındaki ülkelere yapılan ziyaretlerin notları ve fotoğrafları yer almaktadır.

Afrika Birliği'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki Daimi Gözlemcisi Büyükelçi Fatima Kyari Mohammed, kitap hakkında, "Bu çok güzel bir girişim, tüm gelirlerinin ihtiyacı olan kadınlara ve çocuklara gidecek olması da memnuniyet verici. Kitap, Afrika ile ilgili farklı bir perspektif sunuyor. Afrika yalnızca açlık, fakirlik ve hastalık değildir. Kaynaklarla dolu, muhteşem bir kıtadır. Bu kitap, Afrika ile ilgili anlatıyı değiştirmek için güzel bir fırsattır." ifadelerini kullanmıştır.

Afrika Evi, 38 ülkeden derlenen "Afrika Atasözleri Seçkisi" ve 22 ülkeden yemek tariflerinin yer aldığı "Afrika Yemek Kültürü" kitapları ile kıtanın zengin kültürünü meraklı okuyucularının ilgisine sunmuştur.

6 Aralık 2022'de Dünya Gönüllülük Günü kapsamında Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlenen programda Afrika Kültür Evi'nin tüm çalışmaları, partner kurum ve kuruluşlarla birlikte, Afrikalı ve yerli misafirlerle paylaşılmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan'ın himayelerinde gerçekleşen programa, Afrika ülkelerinin Ankara büyükelçileri, eşleri ve Afrika Kültür Evi üyeleri, kurum temsilcileri ve Afrikalı öğrenciler katılmıştır. 200 davetlinin katıldığı programda, Afrika'daki 29 ülkenin kültürel zenginliği, eşsiz ürünlerin yer aldığı bir sergi ile davetlilere tanıtılmıştır. "Afrika ile birlikte gönüllüüz" mottosuyla gerçekleştirilen programda Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden Afrikalı öğrencilerin kurduğu müzik grubu tarafından etnik eserlerin seslendirildiği bir konser verilmiştir.

Afrika Kültür Evi, Millî Eğitim Bakanlığı ile ortaklaşa gerçekleştirdiği bir projede de, halk eğitim merkezleri aracılığı ile Afrika ülkelerinden gelen kumaşların Türk kadınlarının elinde benzersiz sanat ürünlerine dönüşmesini sağlamış ve ortaya çıkan ürünlerden elde edilen gelir yine üretici kadınlar yararına kullanılmıştır.

13 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Emine Erdoğan, 'Afrika Seyahatlerim' adlı ilk kitabının tanıtımını New York'ta yaptı", 21.09.2021.

 tccb.gov.tr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 02.08.2023

Ülkemizin Afrika politikasını destekleyen ve bir First Lady diplomasi girişimi örneği olan Afrika Kültür Evi, kıta ile ilişkilerimize kurumsal kimliği ile katkı sağlamaya devam etmek için 2022 yılında dernekleşerek Afrika El Sanatları ve Kültür Evi Derneği ismini almıştır.

Sonuç

Türkiye'nin Afrika kıtası ile beş yüzyıla dayanan kültürel ve dostane ilişkileri bulunmaktadır. Bu ilişkilerde Türkiye, tarihî tecrübesini, toplumsal, siyasi, kültürel birikimini, imkân ve kaynaklarını Afrikalı yönetimler ve halklarla paylaşmaktadır. 2016 yılında Emine Erdoğan'ın himayelerinde bir sosyal sorumluluk projesi olarak kurulan ve 2022 yılında çalışmalarını kurumsal olarak ileriye taşıyan Afrika Kültür Evi, köklü tarihî bağların bilincinde gönüllere dokunmaktadır.

Bu çalışmayla, Afrika ve Türkiye'deki kadınların refahlarına katkı sağlarken, kadınların toplum içindeki konumlarının güçlendirilmesine ve böylelikle toplumlarının kalkınmasına katkı sağlamlarına destek olunmaktadır. Afrika'nın birçok ülkesinden kadınların yaptığı ürünler kâr amacı gütmeyen satışa sunulmaktadır. Elde edilen gelirle Afrikalı kadın ve çocukların sosyal alanlardaki ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla projeler üretilmektedir.

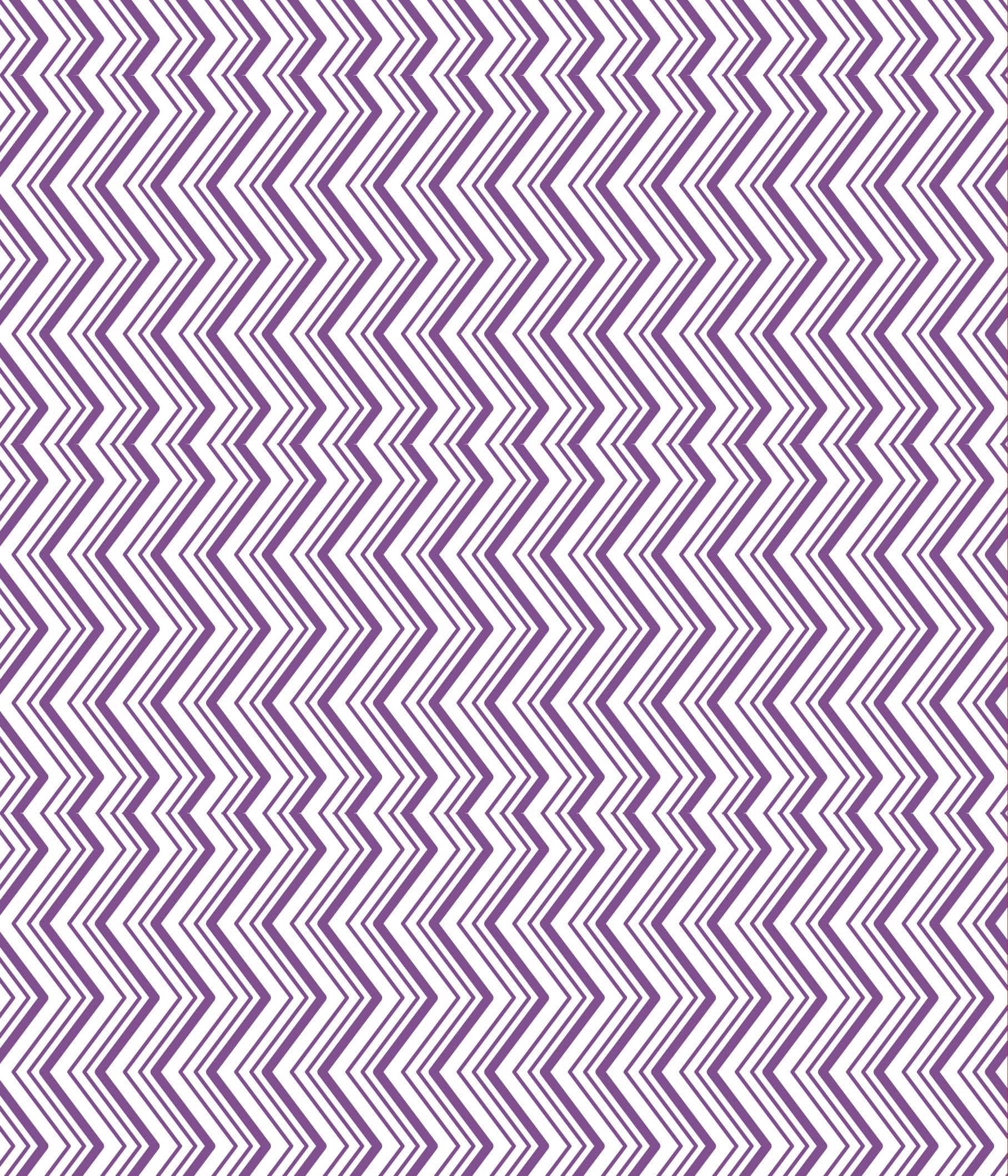
Bunun yanında, toplumların sahip olduğu kültürel mirasın korunarak sonraki nesillere aktarılması, kültürün sonraki nesiller tarafından bilinmesi, korunması ve sürdürülmesi için çalışmalar yapmaktadır. 54 ülkenin bulunduğu Afrika kıtası, eşsiz coğrafi özellikleri ve benzersiz doğası ile oldukça etkileyici bir konumda bulunmaktadır. Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan kıtada, 2000 farklı dil konuşulmakta, farklı topluluklar, farklı din ve yerel inanışlar birlikte yaşamaktadır.

Toplumlar, doğal olarak kültürleşmeyle, âdet, gelenek ve görenekleri birbirine aktarmış ve yeni medeniyetler kurulmuştur. Tarih boyunca çok sayıda kültür bu şekilde etkileşimle değişime uğramıştır. Fakat son yüzyılda iletişim teknolojilerindeki artış kültürleşmenin hızını artırmış, yazılı basın, radyo, TV yayınları, sinema ve moda gibi araçlarla yayılımı kolaylaştırmıştır. Kültürleşme sebebiyle toplumlara ait hafıza kaybolmaya başlamış, toplumun süreğenliği ve "yumuşak güvenliği", ezcümle bir topluluğu topluluk yapan değerleri tehlikeye girmiştir.

Afrika Kültür Evi, kültür çalışmalarıyla bu değerlerin geçmişten geleceğe aktarılmasının önemine dikkat çekmektedir. Afrika'dan tüm

dünyaya birbirine benzeyen kültürel aktarımları bir araya getiren ve birlik olmanın gücüne vurgu yapan çalışmalar yapmaktadır. Emine Erdoğan'ın girişimleriyle yayınlanan 38 Dilde Afrika Atasözleri Seçkisi ve Afrika Yemek Kültürü kitapları bu bağı güçlendiren önemli çalışmalar arasında şimdiden yerini almıştır.

Futbol Diplomasisi Bağlamında Fas'ın Dünya Kupası Başarısı

3

Burak Yetimoğlu*

Fas Millî Takımı, altıncı defa katıldığı Dünya Kupası'nda dördüncü olarak önemli bir zafer elde etmiş, elde ettiği bu başarı tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Dünya Kupası başında Fas Millî Takımı için, 2018 finalisti Hırvatistan'ın, her turnuvada turnuva favorisi olarak gruplara başlayan Belçika ve otuz altı yıl sonra Dünya Kupası'na katılım gösteren başarıya hasret kalmış Kanada'nın arkasında grupta sonuncu olacağı üzerine yorumlar yapılmıştı. Ancak Fas Millî Takımı, birçok futbol yorumcusunu ve analistini yanıltarak gruptan birinci olarak çıkmış ve 2010 yılının Dünya Kupası sahibi İspanya ile tarihî bir eşleşme çekmiştir. İspanya'nın bu eşleşme için grup aşamasında rakibine bilerek yenildiği ve Hırvatistan-Belçika ikilisinden bir takım ile eşleşmek yerine Fas ile eşleşmek için bu sonucu bilerek aldığı yazılmıştır. Ancak ilk 16 mücadelesinde karşı karşıya kalan iki takımdan Fas Millî Takımı, bu tarihî mücadeleyi kazanan taraf olmuştur. Çeyrek Final eşleşmesinde rakibinin Portekiz olması, birçok açıdan iki takımın karşılaşmasını daha anlamlı hâle getirmiştir. Bu tarihî karşılaşmayı da kazanan Fas, adını yarı finale yazdırmış ve yarı finale çıkan

* Doktora Öğrencisi, Uluslararası Rabat Üniversitesi, Global Araştırma Merkezi, burak.yetimoglu@uir.ac.ma

ilk Afrika takımı olmuştur. Yarı final maçına kadar hiç yenilmeden ve kendi kalesine attığı tek golden başka gol yemeden gelen Fas Millî Takımı'nın başarısı yadsınamaz bir gerçek olmuş ve turnuvaya tartışmasız olarak damga vurmuştur.¹

Yakalanan bu başarıyı anlamak için Fas'ın futbolla olan ilişkisini iyi bilmek ve son dönemde krallığın futbol alanında yaptığı yatırımlara bakmak önemli olacaktır. Fas'ın özellikle VI. Muhammed'in krallığı sonrası futbol alanına yaptığı yatırımlar ve Afrika ülkeleri ile spor üzerinden geliştirdiği ilişkiler gözden kaçmamalıdır. Çünkü, günümüzde spor etkinlikleri düzenlemek, ev sahipliği yapmak ve bu alanda başarılar kazanmak, itibarlarını ve uluslararası sahnedeki etkilerini artırmak isteyen ülkeler için spor faaliyetlerinin önemli bir alan hâline gelmesine neden olmuştur. Fas da bu ülkeler arasında çok önemli bir konuma sahiptir. Özellikle artık uluslararası bir sorun hâline gelmiş bir çatışmada taraf olan Fas Krallığı, ülkenin imajını güçlendirmek ve Afrika'da etkisini artırmak için sporu çok aktif bir araç olarak kullanmaya devam etmektedir.

Bu bölümde Fas Krallığı'nın 2022 Dünya Kupası'nda yakaladığı başarıya giden yolun nasıl açıldığı, ülkede spora yapılan yatırımların ve spor diplomasisinin Fas devleti tarafından Afrika kıtasında gücünü artırmak için nasıl etkili bir şekilde kullanıldığından bahsedilecektir. Fas Millî Takımı'nın yakaladığı bu başarının Fas Krallığı için hangi alanlarda etkileri görülecektir? Fas Krallığı'nın uzun süredir spor diplomasisi üzerinden önemli ikili ilişkiler geliştirdiği Afrika ülkeleri, Dünya Kupası'nda yakalanan bu başarıdan nasıl bir sonuç çıkaracaktır? Bu sorulardan hareketle bölümde ilk olarak Fas Millî Takımı'nın tarihinden bahsedilecektir. Akabinde VI. Muhammed'in kral olmasından sonra ülkede gerçekleştirilen spor yatırımlarının ehemmiyeti aktarılacaktır. Son olarak bu yatırımların bir çıktısı olarak Afrika ülkeleri ile nasıl bir yakınlaşma gerçekleştiği ve 2022 Dünya Kupası'nda elde edilen tarihî başarı üzerinde durulacaktır.

Fas Millî Takımı ve Tarihî Başarıları

Fas'taki Fransız himayesi, resmî olarak 1912 yılında, Fransa ile Fas Sultanlığı arasında Fez Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlamıştır. Ancak Fransız birlikleri bu tarihten çok daha önce, yani 19. yüzyılın sonlarından itibaren zaten Fas'ın çeşitli bölgelerinde konuşlanmıştı. Ülkedeki Fransız askerlerinin varlığının her geçen gün artmasıyla bir-

¹ Burak Yetimoğlu, "Fas Millî Takımı: Boy-nuz kulağı geçer mi", *Yenişafak*, 14.12.2022.
yenisafak.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023

Fas Millî Takımı

Tarihinde ilk kez yarı final oynayarak FIFA Dünya Kupası'nda 4. sıraya yerleşen Fas Millî Takımı, ülkede coşkuyla karşılandı. Başkent Rabat'ta millî forma giyerek Fas bayrağını taşıyan binlerce vatandaş, 5. Muhammed Caddesi ve 2. Hasan Caddesi'nde Katar'dan dönen Fas Millî Takımı ekibine tezahüratlarla sevgi gösterisinde bulundu. (Kaynak: Anadolu Ajansı)

² INA, "La petite histoire du foot au Maroc", 14.12.2022.

ina.fr/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 06.06.2023

likte Fas'ta Fransız Spor Kulüpleri ortaya çıkmıştır. Fas Atletik Futbol Kulübü de bu spor takımlarından biri olarak 1902 yılında tarih sahnesinde yerini almıştır. Ancak Fas'ta resmî himaye döneminin başlamasıyla birlikte Fransız yetkililerin ve sivillerin sayısı da doğal olarak artmıştır.² Fransız nüfusunun artması, Fas'ta kurulan Fransız takımlarının sayısının hızla artmasına sebep olmuştur. Fas Sportif Birliği Kulübü de işte bu atmosferde, 1912'den sonra Fransız siyasetçi Louis Andrieux yönetiminde Fransız himayesi altında kurulan ilk takımdır. Fransa tarafından yönetilen diğer iki Kuzey Afrika ülkesi Cezayir ve Tunus'ta ise futbol kulüpleri Fas'a göre çok daha aktiftir. Fas Sportif Birliği'nin ülkedeki başarısının ardından Fas'ta faaliyet gösteren Fransız kulüplerinin sayısı artmıştır.

Kazablanka'da kurulan bu kulübün ardından Marakeş, Fes ve başkent Rabat gibi Fas'ın diğer önemli şehirlerinde de futbol kulüpleri kurulmuştur. Ülkenin futbolu erken benimsemesi ve kabullenmesi,

1916'da özel bir Fas Ligi'nin kurulmasıyla sonuçlanmış ve müsabakalar resmî olarak burada düzenlenmiştir. Bu lig, Fas'ta güçlü kulüplerin gelişimine, ülkedeki futbol müsabakalarının daha kapsamlı bir lige dönüştürülmesine yardımcı olmuştur. Cezayir ve Tunus'ta uzun süredir devam eden futbol faaliyetlerinin Fas'ta da yeterli düzeye ulaşmasının ardından 1920-1955 yılları arasında Fransa'nın yönetiminde Kuzey Afrika Futbol Kulüpleri olarak bilinen bir turnuva düzenlenmiştir.³ Takım ve müsabaka sayılarının artmasıyla doğru orantılı olarak Fas'taki yerel oyuncu sayısı da artmış ve Fransa'nın yönetiminde Fransız oyuncuların da yer aldığı millî takımlar kurulmuştur.⁴

Fas Krallığı'nın 1956 yılında bağımsızlığı kazanmasıyla birlikte birçok kurum küçük değişiklikler yapıldıktan sonra devam ettirilmiş bazıları ise sıfırdan kurulmuştur. Sıfırdan kurulanlar arasında da Fas Krallığı Futbol Federasyonu vardır. Fas'ın Fransa himayesinden çıkıp bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra, 1956 yılında kurulmuştur. Fas takımları, himaye dönemi boyunca kulüp düzeyinde oynamaya devam etmiş ve bu futbol deneyiminden faydalanmıştır. Ancak Fas Futbol Federasyonu kuruluş tarihi olarak 1956-1957 yıllarını kabul etmiş ve FIFA'nın izniyle 1960 yılında ilk Dünya Kupası müsabakalarına katılma hakkı elde etmiştir.⁵

Uluslararası Futbol Federasyonu'nun düzenlediği ilk dünya kupası, 1930 yılında gerçekleşmiştir. Bu Dünya Kupası'na 13 takım katılmış olmasına rağmen hiçbir Afrika takımı katılamamıştır. Dünya Kupası'na Afrika kıtasından katılan ilk millî takım ise 1936 yılında Mısır olmuştur. Bu Dünya Kupası macerasından sonra 1960'lara kadar hiçbir Afrika ülkesi Dünya Kupası'nda mücadele edememiştir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Dünya Kupası düzenlenmemiş ve Afrika'daki birçok ülke o tarihlerde henüz bağımsızlığını kazanmamıştır.⁶

Fas Krallığı, Dünya Kupası'na katılabilmek için 1960 yılına kadar beklemek zorunda kalmıştır. Fas Krallığı Futbol Federasyonu 1956 yılında kurulmuş olmasına rağmen, o dönemde henüz resmî olarak FIFA'ya kayıtlı değildi. Fas Dünya Kupası için ilk mücadele için Şili'deki 1962 Dünya Kupası'nda Afrika'yı temsil etmek için bir ön elemeye katıldı. Afrika'daki rakiplerine göre önemli bir avantaja sahip olmasına rağmen Fas Krallığı, Dünya Kupası'na katılamadı çünkü o yıllarda Afrika kıtasından bir takımın Dünya Kupası'nda doğrudan mücadele etmesine izin verilmiyordu. Bu sebeple her ne kadar Fas Millî Takımı, Afrika kıtasını oynadığı oyunla domine etmiş olsa bile 11-23 Kasım 1961 tarihlerinde İspanya ile iki eleme maçı oynamak zorunda kalmış

³ Zamane, "Le football à l'aube de l'indépendance", 07.12.2012.

 zamane.ma/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 06.06.2023

⁴ Zamane, "Le football au temps du protectorat", 05.12.2012.

 zamane.ma/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.06.2023

⁵ Federation Royale Marocaine de Football, "Histoire du Football au Maroc – FRMF".

 site.frmf.ma/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 06.06.2023

⁶ Burak Yetimoğlu, "1986 1998 2022 Bu Sefer Olacak mı?", Bay Drogo, 23.05.2023.

 baydrogo.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 06.06.2023

ve bu iki maçı da kaybettiği için 1962 Dünya Kupası'na katılamamıştır. 1966 yılında tüm Afrika takımları FIFA'ya baskı yaparak Afrika kıtasından takımların direkt olarak Dünya Kupası'na katılım göstermesini istemiştir. Bu baskının etkisini göstermesi ise ancak 1970 yılında gerçekleşmiştir. Direkt olarak Dünya Kupası'na katılma hakkını kazanan ilk takım ise Fas Krallığı olmuştur. Fas Krallığı bu hakkı kazanmak için son maçını Tunus ile oynamış, maç berabere sonuçlandığından dolayı Dünya Kupası'na gidecek Afrika takımı, çekilen kura sonrası belirlenmiştir. Böylelikle Dünya Kupası'na ilk katılan Afrika ülkesi olan Fas, 1986 yılında da ilk defa gruptan çıkan Afrika takımı olmuştur. Bu turnuva tecrübesi Fas Millî Takımı'nı toplamda altı kere Dünya Kupası elemelerine götürmüş, kıtada ve Arap coğrafyasında çok önemli bir tecrübeye sahip ülke olmuştur.

VI. Muhammed Dönemi Spor Yatırımları ve Spor Diplomasisi

VI. Muhammed'in 1999 yılında kral olarak tahta geçmesinden sonra Fas Krallığı, birçok konuda reform çalışmalarını da başlatmıştır. Bu reform çalışmalarının ana amacı kontrollü ve dikkatli bir şekilde Fas'ı küresel ekonomik ve siyasî organizasyonlarda güçlü temsil etmek olmuştur. Özellikle de uluslararası bir sorun hâline gelmiş bir donmuş çatışmada taraf olan Fas Krallığı için her ülke çok büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu nedenle VI. Muhammed döneminde dinî diplomasi ve spor diplomasi alanına öncelik verilmiş, bu iki meselede öncelik Afrika olmak üzere birçok ülke ile ikili ilişkiler güçlendirilmiştir. Ayrıca sporun daha geniş hedeflere ulaşmak için kullanımı birçok gelişmekte olan ülkelerde daha önemli hâle gelmiş, ülkeler birçok farklı milletten ve topluluktan kişilere ulaşmak için sporu çok etkili bir şekilde kullanmaya başlamıştır.⁷

Fas Krallığı, Afrika kıtasını temsilen birçok kez Dünya Kupası müsabakalarına katılmış, kazandığı başarılarla birçok ülkeye hem örnek olmuş hem de ülkesinin tanıtımını yapmıştır. Bu başarıların yanında Fas için bir diğer önemli mesele ise Dünya Kupası organizasyon ev sahipliği başvurusu olmuştur. İlk defa 1994 yılında Dünya Kupası ev sahipliği için başvuruda bulunan Fas, 11-7 oy gibi sonuçla ev sahipliğini Fransa'ya kaptırmıştır. Daha sonra sırasıyla 1998, 2006, 2010'da başvurularda finale kalan Fas, ev sahipliği hakkını elde edememiştir. Bu başvurulardan önemli dersler çıkaran yönetim, iki meseleye çok önem vermiştir. İlk olarak ülke içinde statlara, spor tesislerine ve büyük bir

⁷ Lopez, Clément. "Chapitre 3. Sport, géopolitique et diplomatie sportive dans un monde globalisé", Michel Desbordes éd., *Marketing international du sport. Digital, e-sport et pays émergents*. De Boeck Supérieur, 2022, s. 68.

turnuvayı kaldırarak altyapı için yoğun bir çalışma sürecine girilmiştir. İkincil olarak ise, oy kullanacak ülkelerle özel bir ilişki içine girip, ev sahibi seçim sürecinde kendilerine destek vermeleri için gerekli çalışmalarını yapmak.

Fas, bu strateji doğrultusunda 2000'li yıllardan sonra altı adet çok amaçlı büyük stat inşa etmiştir. Altı adet saha ise 2024 yılında açılacak ve 2025 yılında kullanıma hazır hâle gelecek olan Büyük Kazablanka Stadi⁸ ile Afrika'nın en büyük statlarından birini inşa etmiş olacak. Bu stat politikası için çok önemli bütçeler hazırlayan Fas, aynı zamanda çok önemli spor tesislerini de inşa etmeye başlamıştır. Bu alanda modern tesisler konusunda büyük eksikliği fark eden Fas Kralı VI. Muhammed; yasal yönler, eğitim, koçluk, finansman ve altyapı açısından uluslararası futbol kulüplerinde yürürlükte olan yönetim yöntemleriyle uyum sağlayarak ulusal bir model oluşturacak bir eğitim merkezi kurulmasının gerekli olduğuna karar vermiştir. Yaklaşık 13 milyon euroya mal olan proje, 2009 yılının sonunda başkent Rabat'ta 5 merkezden oluşan 18 hektara yayılmış Faslı futbolcu gençlerin yetişeceği bir merkeze dönüşmüştür. Bu merkezin etkisini Fas futbolu, 2022 Dünya Kupası'nda tarihi başarı elde eden takımın oyuncuları Youssef En-Nesyri, Azzaddine Ounahi ve Nayef Aguerd gibi yıldızları çıkararak çok net şekilde görmüştür.⁹ Ayrıca yine bazı oyuncularının yurt dışında yetişmiş Fas kökenli oyuncular olması hem ülke içinde hem de yurt dışındaki vatandaşları için önemli bir gurur kaynağı olmuştur. Bir sonraki dönemler içinde Avrupa'da oynayan Fas asıllı millî futbolcular içinde yüreklandırıcı bir etki bırakmıştır.¹⁰

Yapılan statların etkisini ise hem 2026 yılında organizasyon ev sahipliği için yaptığı başvuruda önemli bir destek olarak görmüş, hem de Afrika Kupası mücadelelerinde Afrika ülkelerinin statlarını tesis ederek çok önemli jestler yapmıştır. Mali, Cibuti, Nijer ve Burkina Faso'daki stadyumları 2022 Dünya Kupası eleme maçları için uygun bulmayan Afrika Futbol Konfederasyonu'nun (CAF) uzlaşmaz tutumundan faydalanan Fas, bu sonbaharda birkaç maça ev sahipliği yaparak kendisini Afrika futbolu için güvenli bir liman olarak konumlandırmış oldu. Aslında burada spor diplomasisinden çok bir futbol diplomasisi üzerine de yoğunlaşmak önemli olacaktır.¹¹ Fas'ın 2026 Dünya Kupası organizasyonu kaybettiği dönemlerde yakaladığı bir boşluğu çok iyi doldurması, 2030 için yaptıkları başvuru için çok büyük bir önem teşkil etmiştir.¹² Beşinci başvurusunun da reddedilmesi üzerine Fas Krallığı'nın stratejisi, bir ortak başvuru yapmak ve Dünya Kupası'nı

8 Medias24, "Grand stade de Casablanca: le flou règne entre les départements concernés", 15.12.2017..

 medias24.com/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.06.2023

9 Abdoulaye A.Sall, "Coupe du monde 2022 : derrière le Maroc, l'Afrique se met à rêver", *Le Point*, 13.12.2022.

 lepont.fr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.06.2023

10 Telquel, "[L'Heure Sciences Po] Football, société, niya et géopolitique", 26.12.2022.

 telquel.ma/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.06.2023

11 Lemonde, "Comment le Maroc se sert du football pour renforcer ses liens avec les pays africains", 01.10.2021.

 lemonde.fr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.06.2023

12 Lequipe, "Le Maroc sera candidat à l'organisation de la Coupe du monde 2030". 06.06.2023.

 lequipe.fr/ adresi içinde
 Erişim Tarihi: 05.06.2023

mutlaka Fas'a getirtmektir. Ülkenin Spor Bakanı Şekip Benmusa, Ruanda'nın Kigali kentinde düzenlenen Afrika Futbol Konfederasyonları Zirvesi'nde Fas Kralı VI. Muhammed'in Fas Krallığı'nın Portekiz ve İspanya ile Dünya Kupası organizasyonu için başvuru yapacaklarını duyurdu. Ayrıca Kral'ın mektubunu okuyarak "Bu başvuru Afrika ve Avrupa'yı, kuzey ve güney Akdeniz'i ve Afrika, Arap ve Avrupa-Akdeniz dünyalarını bir araya getirecek. Aynı zamanda hepimizin içindeki en iyiye ortaya çıkaracak- gerçekte deha, yaratıcılık, deneyim ve araçların bir kombinasyonu" başvurunun detaylarını açıklamıştır.¹³

Fas'ın her başvurusundan sonra sürekli yeni bir şey öğrendiği ve kendini organizasyon ev sahipliği konusunda geliştirdiği açıktır. En son 2026 için yaptığı başvuruda da bir sonuç elde edemeyince Fas, ev sahipliği için yeni arayışlara girmiştir. Sadece Afrika ülkelerini yanına almakla seçimi kazanamayacağı artık çok bir hâle gelmiştir. Son oylamada aldığı oyların neredeyse tamamını Afrika ülkelerinden alan Fas'ın birden fazla ortaklı bir ev sahipliği projesine sıcak bakmaya başlamıştır. Bu amaçla önce düşünülen Afrika ortaklığının ev sahipliği getirmeyeceği anlaşılınca, coğrafya olarak çok yakın iki Avrupa ülkesi ile ortaklık yapmanın önemli bir avantaj kazandırılacağı düşünülmüştür. Bu anlamda Fas'ın yürüttüğü diplomasi çalışmalarının büyük bir etkisi olacağı da açıktır. Bu çalışmalarının milli konularda da çok büyük bir önem taşıyacağı birçok defa analizciler tarafından belirtilmiştir.¹⁴ Özellikle bu diplomatik ve kültürel çalışmanın körfez ülkelerinden farklı şekilde milyarlarca dolar harcamadan yaparak, getirisinin ise turizm ve önemli müttefikler kazanılacağı düşünüldüğünde ne kadar mühim olduğunu gözler önüne serecektir.¹⁵

Sonuç

Fas Millî Takımı, 2022 Dünya Kupası'nda yakaladığı tarihî başarı ile tüm dünyada adından bahsedilmesini sağlamıştır. Her ne kadar bu başarı ile futbolcular, teknik ekip ön plana çıksa da bu başarının arkasında uzun süredir yürütülen birden farklı kulvardaki faaliyetlerin çok fazla etkisi olmuştur. Ayrıca, Fas Millî Takımı'nın kurulma sürecine giden futbol kültürünün, daha sonra ilk Afrika takımı olarak elde edilen başarılarında Fas Millî Takımı'nın yakaladığı başarıda etkisi olduğu açıktır. Aynı zamanda ülkenin genelinde yapılan son model statlar, mega projeler ve son teknoloji futbol akademileri ülke futbolunun gelişmesinde ve başarıda çok önemli bir yer teşkil etmektedir.

13 FIFA, "Morocco forms transcontinental alliance in latest bid to host a FIFA World Cup", Erişim Tarihi: 06.06.2023; FIFA.

 fifa.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023

14 Hespress, "L'épopée de l'équipe marocaine de football : Un évènement géopolitique majeur en faveur du Maroc et du Sud", Hespress Français - Actualités du Maroc", 01.01.2023.

 fr.hespress.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023

15 Jeune Afrique, "Le Maroc, un modèle africain de diplomatie sportive", 12.03.2023.

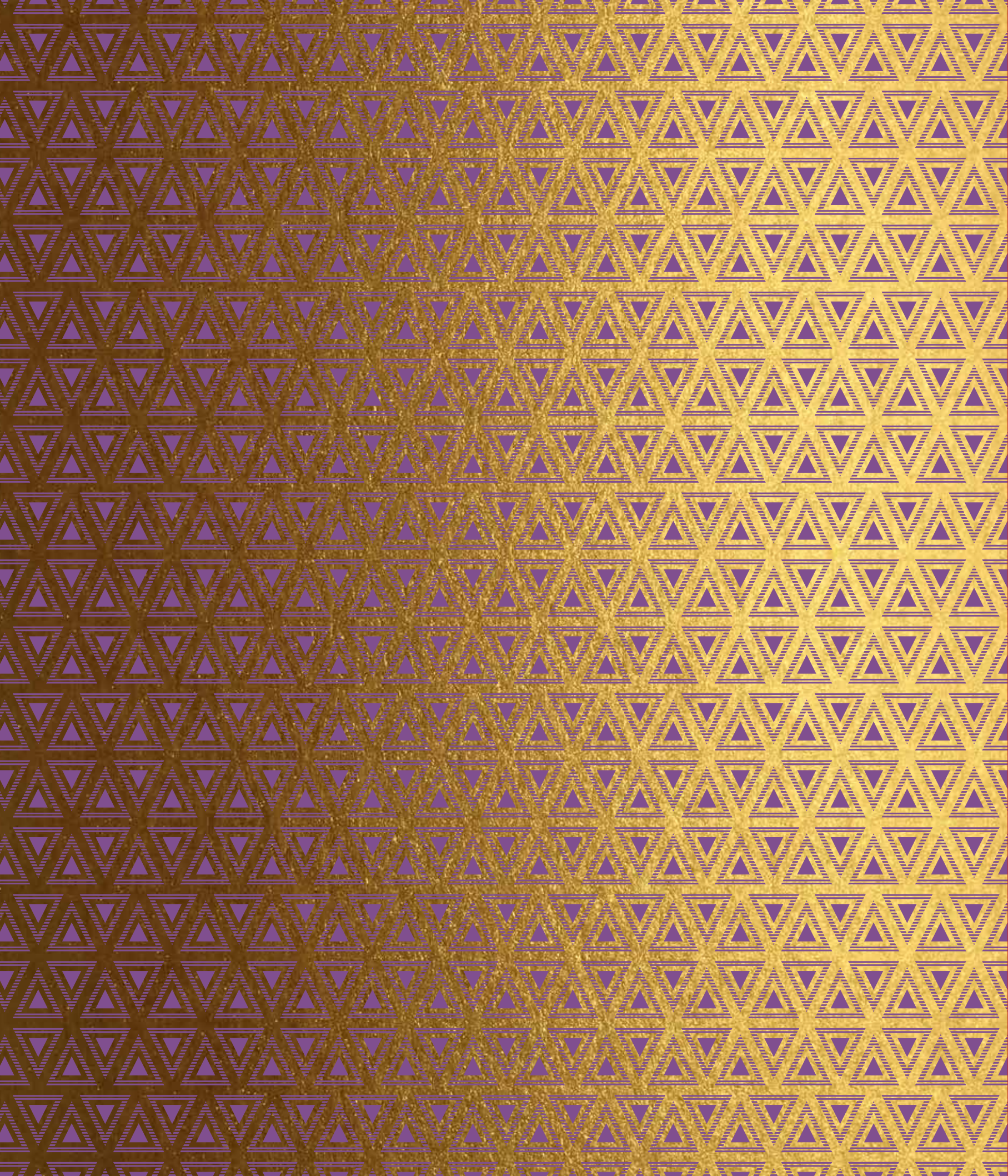
 jeuneafrique.com/ adresi içinde
Erişim Tarihi: 05.06.2023

Fas'ın VI. Muhammed döneminde sportif alanlarda geliştirdiği vizyonlar ise devlet açısından çok büyük bir önem arz etmiş, uluslararası sorunlarda ihtiyacı olan desteğe mutlaka etkisi olacağı düşünülmüştür. Bilhassa Fas Federasyonu'nun 2026 Dünya Kupası ev sahipliği için yürüttüğü özel çaba, Afrika ile yakın diplomatik bir ilişki kurmasını sağlamış, ikili ilişkilere çok önem katmıştır. Afrika Federasyonu'nun Afrika Kupası döneminde bazı ülkelerin statlarını onamaması, Fas için çok önemli bir etki aracı olarak görülmüş ve bu ülkelerin maçlarının Fas'ta oynanması teklif etmiş ve teklifleri kabul etmiştir. Bu durumda Fas'ın bu konuda ne kadar istekli olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, Fas'ın uluslararası desteğe çok fazla ihtiyaç duyduğu bir süreçte olduğu ortadadır. Bu süreçte Fas'ın her ülkenin kendi tezlerini desteklemesi önem arz etmektedir. Fas Krallığı da öncelikle sportif başarılarını ve sportif organizasyon kabiliyetini kendisine bir diplomatik güç katmak için önemli bir araç olarak görmektedir. Fas'ın 2022 Dünya Kupası'nda yakaladığı bu başarıda 2030 ev sahipliği başvuru sürecinde elini güçlendirmektedir. Altıncı başvurusu olacak olan Fas'ın organizasyonu almaya çok yakın olduğu düşünülmektedir.

Afrika Üzerine Yayınlar 2022

Kuzey Afrika'da Güvenlik Stratejileri

Editör: Enver Arpa, Ortadoğu Yayınları

İnceleyen: Hamza Haşıl

Kuzey Afrika'da Güvenlik Stratejileri başlıklı Prof. Dr. Enver Arpa tarafından edite edilen bu eser, Kuzey Afrika'da yer alan ülkelerin güvenlik stratejileri ile bu stratejileri etkileyen bölgesel ve küresel faktörleri farklı yönleriyle ele almayı amaçlamaktadır. Bu noktada, uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı üzerinden teorik bir çerçeve çizilmiş ve Afrika'da güvenlik konusu işlenmiştir. Sudan ve Mısır'dan Moritanya ve Fas'a kadar uzanan bölgede yer alan Kuzey Afrika ülkelerinin güvenlik stratejileri ile ilgili konulara yer verilse de kitabın sınırları ülkelerin kendi güvenlikleri ile sınırlı değildir. Radikal çizgideki dini gruplar, etnik ayrımcılık yapan unsurlar ile kaçakçılık ve ticaret güzergahlarının güvenliği gibi sınır aşan etkenler de kitapta incelenen konular kapsamındadır. Editoryal bir kitap olarak Kuzey Afrika'da Güvenlik Stratejileri'nde yer alan bölümlerin iyi bir şekilde yapılandırıldığı ve kitapta yer alan ve farklı yazarlar tarafından kaleme alınan 12 farklı bölümde bütüncül bir ahenk görülmektedir.

Güvenlik stratejileri konseptinin ana çerçeve olarak belirlendiği kitapta sadece Kuzey Afrika özelinde çalışmalara yer verilmesi kitabın sınırlarını belirlemiş ve özgün bir eser olmasını sağlamıştır. Kuzey Af-

rika, devletlerarası anlaşmazlıkların ve devlet dışı aktörlerin en yoğun olarak varlık gösterdiği bölgelerden biri olduğu için bu bölgeyi güvenlik kavramı üzerinden ele alan birçok eser mevcuttur. Uluslararası literatürde bu konu parçalı veya bütüncül olarak çok sık işlenmiş olsa da Türkçe literatürde yer alan eserlerin son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Nitekim Türkçe literatürde Kuzey Afrika'ya mezo-bölge olarak yaklaşan ve bölgenin kendine özgü dinamiklerini ön plana çıkaran farklı eserler kaleme alınmış olmasına rağmen güvenlik konsepti ile sınırlı olan bu kitap bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Kitaptaki her bölümün farklı bir yazar veya yazarlar tarafından kaleme alınmış olması, eserin güvenlik ve geçerliliğini artıran bir husustur. Eser, aynı konsept üzerinden farklı bakış açılarını bir arada barındırarak bir taraftan bütüncül bir bakış açısı ortaya koyarken diğer taraftan nesnel bir yaklaşım sergilemektedir. Özellikle bölgesel faktörler konusunda son derece derin analizler sunulmuştur. Bu anlamda alanında önemli bir boşluğu dolduran ve Türkçe literatüre katkı sunan bu eser, konuyla ilgilenen araştırmacılar için son derece yararlı bir kaynak metin olarak kullanılabilir. Kuzey Afrika'yı bütüncül olarak ele alması, güvenlik konsepti etrafında bir bakış açısı sunması, konunun Türkiye'deki uzmanları olan önemli araştırmacıların bölümlerini bünyesinde barındırması ve Türkçe literatür kapsamında tam bir alternatifinin bulunmaması bu kitabın araştırmacılar tarafından kaynak olarak alınabileceğinin en açık göstergeleridir.

Kuzey Afrika jeopolitiği, Afrika, Asya ve Avrupa'nın güvenlik stratejileri açısından son derece kritiktir. Bütün bir Akdeniz havzasındaki gelişmelerle de doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla, Türkiye'nin de içinde olduğu bu havzanın en önemli sac ayaklarından biri olan Kuzey Afrika'ya yönelik güvenlik konsepti bağlamında kapsamlı bir eserin olmayışı Türkçe literatür açısından bir eksiklikken bu eser söz konusu boşluğun doldurulmaya başlaması yönünde önemli bir katkı yapmıştır. Eserin içeriğindeki konularda sözü geçen devlet dışı aktörlerin birçoğu Türkiye'nin de mücadele ettiği IŞİD ve el-Kaide gibi unsurlardır. Bu kapsamda Kuzey Afrika'nın güvenlik stratejilerini anlamak Türkiye'nin güvenlik stratejilerinin geliştirilmesi yönünde de faydalı olabilir. Ayrıca, Türkiye'nin askeri angajmanının olduğu Libya, güçlü bir insani diplomasisinin olduğu Sudan ve Akdeniz'de problemler yaşadığı Mısır gibi ülkelerin güvenlik konsepti dahilinde ele alınmış olması, bölgeye yönelik Türk dış politikasının şekillenmesinde katkı sunabilecek niteliktedir.

Eserin hitap ettiği kitle oldukça geniştir. Bu kitlenin başında akade-

misyenler ve lisansüstü öğrenciler gelmektedir. Özellikle son dönemlerde Türkiye’de gelişmekte olan bölge çalışmaları başta olmak üzere disiplinler arası bölüm öğrenci ve öğretim üyeleri bu eseri çalışmalarında kaynak eser olarak kullanabilir. Bunlara ek olarak, eserden en çok fayda sağlayacak taraflardan biri de politik karar alıcılardır. Bölgenin dinamikleri göz önünde bulundurularak oluşturulacak dış politika stratejilerinde bu eser önemli bir katkı sunabilir. Bunun yanında Türk STK’lar başta olmak üzere uluslararası STK

’ların Kuzey Afrika’da yoğun faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Eser, bu örgütlerin insani girişimlerini güvenli bir şekilde şekillendirebilmeleri için de son derece önemli katkılar sunabilir.

Afrika’da İngiliz Sömürgeçiliği ve Post Kolonyal Dönem İlişkiler (Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti)

Mustafa Ateş, Orion Akademi

İnceleyen: Abdullah Özbay

Mustafa Ateş tarafından kaleme alınan Afrika’da İngiliz Sömürgeçiliği ve Post Kolonyal Dönem İlişkiler (Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti) başlıklı kitap, İngiliz sömürgeçiliğinin etkilerini inceleyen bir çalışmadır. Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkeler üzerinden, sömürge döneminde bu ülkelerdeki yönetim şekilleri, ekonomik ve sosyal yapılar ile İngiltere'nin siyasî, ekonomik ve sosyokültürel ilişkileri ele alınmıştır. Eser kapsamında, ayrıca, postkolonyalizm çerçevesinde, sömürgeçiliğin günümüzdeki yansımaları ve devam eden ilişkileri incelenmektedir. Kitabın en önemli yönleri arasında, yazarın postkolonyal teori temelinde, sömürge dönemindeki yönetim şekilleri, ekonomik sistemler ve kültürel etkiler gibi faktörlerin sömürgecilik sonrası ilişkilere olan etkilerini incelemesi ve bu bağlamda örnekler üzerinden İngiltere'nin sömürgecilik sonrası dönemde eski sömürgeleriyle siyasî, ekonomik ve sosyokültürel ilişkilerini analiz etmesi yer almaktadır.

Kitap, ilgili literatürdeki diğer eserlerden farklı olarak, sömürgecilik sonrası dönemde eski sömürgeci güçler ile sömürülen ülkeler arasındaki ilişkilere ve ilişkilerde devam eden asimetriye odaklanmış ve postkolonyal teorinin temel noktası olan bu ilişkileri bütüncül bir perspektifle analiz etmiştir. Bu yönüyle literatüre katkı sunduğu söylene-

bilir. Frantz Fanon, Edward Said, Homi Bhabha ve Gayatri Spivak gibi postkolonyal teorinin önde gelen düşünürlerden de söylem açısından yararlanmıştı. Sömürgecilik, kolonyalizm ve emperyalizm kavramları arasındaki ilişkiyi belirlemek için kavramsal bir ayırım yapmakta ve postkolonyal teorinin uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik eleştirilerini dikkate alarak, ana akım teorilerin eksikliklerini ve sömürgecilik sonrası dönemde devletler arasındaki ilişkileri ihmal ettiğini vurgulamaktadır. Metodolojik olarak eleştirel bir yaklaşım benimsemekte ve sömürgecilik sürecinin etkilerini çeşitli boyutlarıyla incelemektedir. Kitap, kaynaklardan yararlanarak oluşturulan argümanlarla desteklenmekte ve sömürgecilik sonrası dönemdeki ilişkilerin genel olarak anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Kitap, hem akademik çevrelerdeki araştırmacılar hem de genel okuyucular için yeterlidir fakat bir ana referans kaynak olarak hizmet etmektedir. İngiltere'nin sömürgeci güçlerle rekabeti, köle ticareti, doğal kaynaklar, sanayi devrimi, Hindistan yollarının güvenliği, İngiliz medeniyetinin yayılma düşüncesi ve misyonerlik faaliyetleri gibi etkenleri göz önünde bulundurarak İngiliz sömürgeciliğinin temel unsurlarını analiz etmektedir. Ayrıca, İngiltere'nin Batı Afrika, Güney Afrika, Kuzey Afrika ve Doğu Afrika gibi farklı bölgelerdeki sömürge faaliyetlerini incelemekte ve imtiyazlı şirketler, dolaylı yönetim ve yerleşik devletler gibi sömürge yönetim şekillerini açıklamaktadır. İngiltere'nin Afrika'daki eski sömürge ülkeleriyle bağımsızlık sonrası dönemdeki ilişkilerinin analizi, İngiltere'nin uluslararası sistemdeki gücüne katkısının araştırılması gibi özgün ve önemli bir perspektif sunmaya gayret edilmiştir. Çalışmanın güncel politikalara ışık tutabilme potansiyeli de dikkate değerdir.

Bu yönleriyle genel okuyucuların da ilgisini çekebilecek bir kitaptır. Lisans düzeyinde tarih, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve bölge çalışmaları gibi alanlarda öğrenim gören öğrenciler için genel bilgi edinmek açısından önemli bir kaynaktır. İngiliz sömürgeciliği ve sömürgecilik sonrası dönem hakkında genel olarak bilgi edinmek isteyen tarih meraklıları, kültür ve kimlik konularına ilgi duyanlar, toplumsal değişim ve güç ilişkilerini anlamak isteyenler bu kitaptan yararlanabilirler. Kitap, sömürgecilik ve emperyalizm gibi genel kavramları ele alırken, örnek olaylar ve analizler aracılığıyla konuyu daha anlaşılır bir şekilde aktarmaktadır.

Çin-Afrika İş Birliği: Tarihsel Arka Plan ve Temel Dinamikler

Editör: Doç. Dr. Mürsel Bayram, Afrika Vakfı

İnceleyen: Fatma Nur Canbaz

Dünyanın yaşayan en eski medeniyeti olarak kabul edilen Çin'in, ekonomistler ve siyaset bilimciler tarafından yakın gelecekte uluslararası sistemdeki en etkili ülke olacağı düşünülmektedir. Çin'in mevcut ekonomik ve demografik büyüklüğü, bu düşünceyi destekler niteliktedir. Günümüzde Çin, kendi medeniyet mirasından hareketle yeni bir devlet modeli inşa etmeye çalışmakta ve bu model, ABD merkezli mevcut uluslararası ekonomik ve siyasal sisteme açıktan meydan okumaktadır. Çin'in az gelişmiş ve kendisi gibi gelişmekte olan ülkelerle yürüttüğü dış politikası, ABD'ninkinden farklı olarak, "eşitler arası ilişki, barış, istikrar ve karşılıklı fayda" gibi söylemler içermesiyle günden güne çok daha fazla ülkenin kendisiyle ilişki kurmasında etkili olmaktadır. Öte yandan, ekonomik gücünün devamlılığı için artan ham madde ve petrol ihtiyacı ile biriken sermayenin ülke dışında değerlendirilmesinin gerekliliği, Çin'i dış yatırımlarını artırmaya itmiştir. Bu noktada, dünyadaki ülkelerin %28'ine haiz olan Afrika kıtası, bu ihtiyaçların karşılanması ve yatırımların değerlendirilmesi bakımından Çin adına ideal bir seçenek olmuştur.

Bu kapsamda Çin ve Afrika devletlerinin ilişkilerinin anlaşılmasında önemli bir kaynak olan ve Doç. Dr. Mürsel Bayram tarafından yazılan Çin-Afrika İş Birliği: Tarihsel Arka Plan ve Temel Dinamikler başlıklı kitap, yazarın Ocak 2018'de tamamladığı doktora tezini kitaplaştırmasıyla ortaya çıkmış olup, Afrika'da günden güne artan Çin varlığını tarihsel bir biçimde analiz etmektedir. Bu tanıtım, kitabın güncellenmiş ikinci baskısı baz alınarak hazırlanmıştır. İlk baskıda yer alan kuramsal çerçeve ve Afrika devletlerinin dış politikalarını içeren bölüm, ikinci baskıdan çıkarılmıştır. Kitap kapsamında; Çin'in dış politikasının tarihsel dönüşümü, Afrika'ya yönelik dış politika hedefleri, Çin-Afrika İş Birliği Forumu kapsamında atılan adımlar, Çin'in kıtadaki rakipleri ve Afrika politikaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Toplam on iki bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde, ilişkilerin daha iyi anlaşılması adına Çin'in nüfusu, dini ve etnik yapısı ile ülkeyi büyük güç kılan unsurlar ve kırılgan yönleri hakkında bilgiler verilmiştir. Takip eden ikinci bölümde, Çin imparatorluklarının dış politikalarını oluşturan unsurların günümüz Çin dış politikasında ne şekilde öne çıktığı analiz edilmekle birlikte Çin'in geçmişten günümüze nasıl bir

devlet anlayışına sahip olduğu okuyucuya açık bir dille aktarılmıştır. Üçüncü bölümde, eski haraç sisteminden ve bu sistemin mevcut Çin dış politikasındaki tezahürlerinden detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde, Çin'in Afrika kıtası ile ilişkileri eski hanedanlıklardan günümüze tarihsel biçimde ele alınmıştır. Beşinci bölümde, Çin'in yeni bir siyasal düzen kurma hedefi, ABD'nin hegemonist güç siyasetine karşı bir alternatif olarak ele alınırken, altıncı bölümde, Çin ve kıtadaki otoriter yapılar arasındaki ilişkiler ile benzer rejimlerle yönetilmeleri arasında bir ilişki olup olmadığını incelenmektedir. Yedinci bölümde, Çin'in yumuşak karnı olan ulusal meselelerine ve bu meselelerde kıta devletleriyle kurduğu ilişkilerin neden önemli olduğuna, ayrıca Çin'in veto hakkına sahip bir BM üyesi olmasının kıta devletleri için önemine detaylı bir şekilde ışık tutulmaktadır. Sekizinci bölümde, kıta devletlerinin Çin açısından özellikle tarım ve enerji alanlarındaki önemine; dokuzuncu bölümde, Çin ve kıta devletlerinin arasındaki ekonomik güç asimetrisine ve bu asimetrinin kıta devletlerine etkisine; onuncu bölümde, Çin'in kıtadaki yatırımlarına, kıtadaki rakiplerinin Afrika politikalarına ve bu bağlamda Çin'in Afrika politikasındaki artı ve eksilere odaklanılmıştır. On birinci bölümde, ABD merkezli uluslararası siyasal ve ekonomik model yerine Çin'in sunduğu Pekin Konsensüsü olarak adlandırılan yeni siyasal ve ekonomik modelin detayları sunulmuştur. On ikinci ve son bölümde ise, 2000 yılında başlatılan Çin-Afrika İş Birliği Forumu'nun yapısından ve kronolojik olarak Çin ve Afrika devletleri arasında atılan ve atılması planlanan adımlar hakkında bilgi verilmiştir.

Yazar, Çin dış politikasının geçmişinin ve geleceğinin bulunduğu ortak noktayı açık ve şeffaf bir dille okuyucuya aktarırken, Çin'in Afrika kıtası ile ilişkilerine kronolojik bir geri dönüş yaptırmıştır. Kitap, bu açıdan bütüncül ve kıtadaki rakiplerinin politikalarını Çin'in mevcut Afrika politikasıyla yan yana getirmesi bakımından karşılaştırmalı bir çalışmadır. Bunun yanı sıra yazarın Türkçe, İngilizce, Arapça, Çince, Portekizce, İspanyolca ve Almanca dillerinde yazılmış kaynaklardan yararlanarak yazdığı kitap, Afrika kıtasına dair oluşmuş Türkçe literatüre büyük bir katkı sunarken; politika yapıcılar, öğrenciler ve kıtaya ilgilenen herkes için başvurulabilecek verimli ve güvenilir bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Konuların yapılandırılması, kullanılan dilin sadeliği ve açıklığı ile kritik öneme haiz noktaların ele alınış biçimi bakımından kitap, Çin'in Afrika politikası alanında okunması gereken kitapların başında gelmektedir.

Dönüşümün On Yılı: Türkiye ve Somali'nin Çok Katmanlı İlişkilerinin İhyası

Editör: Mehmet Köse, Afrika Vakfı

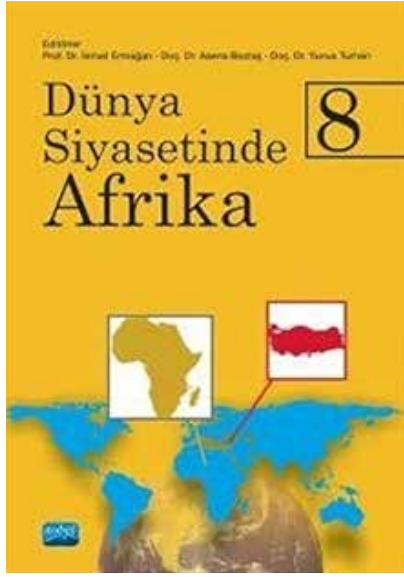
İnceleyen: Volkan Özkan

Afrika Vakfı yayınları tarafından yayınlanan “Dönüşümün On Yılı: Türkiye ve Somali'nin Çok Katmanlı İlişkilerinin İhyası” kitabı, Dr. Mehmet Köse'nin editörlüğünde, alanında uzman sosyal bilimcilerin ve farklı alanlardan profesyonellerin kaleme aldığı bildirileri içermektedir. Türkiye'nin Somali'ye yönelik çok boyutlu yaklaşımını ele alan ve toplam 15 bildirdiden oluşan kitap, çalışmalarını 3 ana başlık altında kategorize etmiştir. Tarih, Siyaset, Güvenlik ve Barış inşası bölümünde, iki ülke ilişkilerinin tarihi, Türkiye'nin Somali'deki yardım programı, Türkiye-Somali ilişkilerinin Somaliland'deki yansımaları, Türkiye-Somali askerî ilişkileri ile Türkiye'nin çatışma çözümüne katkıları ele alınmaktadır. İkinci bölüm olan Ekonomi ve Kalkınma kısmında ise, iki ülke arasındaki ticarî ilişkiler, diasporanın ticarî ilişkilerdeki rolü, Türkiye'nin Somali sağlık sistemine katkıları ve beşerî sermayeyi destekleme girişimlerine odaklanılmaktadır. Son bölüm olan Toplum ve Kültür bölümünde ise, diasporanın sosyal uyum süreci, Türk dizilerinin Somali'deki yansımaları ve Somalililerin Türkçe öğrenmeye dair algılarına değinilmektedir.

Kitap, iki ülke ilişkilerinin tarihî geçmişi ile başlamış, Türkiye'nin Somali'deki faaliyetlerinin ilk dönemleri ve Somali'deki yansımaları da ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Kitabın ilgili bölümlerinde Türkiye'nin Somali'de gerçekleştirdiği askerî ve teknik eğitim faaliyetlerine ve ülkede gerçekleştirilen kalkınma yardımlarına da ayrı bölümler ayrılmıştır. Batılı ülkelerin de benzer gayretlerine rağmen Türkiye'nin yardımlarının, hedef ve uygulama itibarıyla daha net programlara dayandığı ifade edilmektedir. Batı ülkelerinin yardımları bir noktadan sonra halkın ilgisizliğine ve donör yorgunluğuna yol açıp uzun vadede ‘ölü yardım’ olarak değerlendirilirken Türkiye'nin kalkınma yardımları daha kalıcı etki yaratmaktadır. Türkiye'nin gemicilik, balıkçılık, sivil havacılık, diplomasi, tarım ve orman işleri, nüfus ve vatandaşlık işleri, afet ve acil durum ve diğer mesleki uzmanlık alanlarında sağladığı eğitim programları Somali'nin gelecekte kendi ayakları üzerinde durmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Kitabın ilgili bölümlerinde, Türkiye'nin eğitim programlarına ilişkin ayrıntılı bilgiler tatmin edici şekilde paylaşılmaktadır.

Kitapta ayrıca, Somali diasporasının iki ülke ilişkilerine katkısına da yer verilmektedir. Somali diasporasının önemli bir kısmının ülkemize Somali üzerinden değil, Avrupa ve Kuzey Amerika üzerinden geldiğini öğrenmek de ilginçtir. Kitabın ilgili bölümlerinde, Somali uyruklu kişilerin ülkemize göç motivasyonları da çalışılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Somali açılımının esas nedenini Osmanlı mirası ve insani sorumluluk gibi soyut sebeplere bağlayanların yanı sıra açılımın ekonomik saiklere dayandığını ve Türkiye'nin Somali'ye gerçekleştirdiği altyapı yatırımlarının Türk firmalarının Somali'yi yeni bir pazar olarak keşfetmesine vesile olduğunu savunan görüşlere de yer verilmektedir. Tüm bunlara ek olarak, Somali ve Türk kökenli sivil toplum kuruluşları ile kadınlar tarafından liderlik edilen organizasyonların Somali iç barışına ve kalkınmaya katkılarına yer verilmektedir.

Kitaba bildirileriyle katkı sunan uzmanlar, Türkiye-Somali ilişkilerinin çok boyutlu içeriğine uygun şekilde, çok farklı konular hakkında araştırma ve görüşlerini paylaşmışlardır. Türkiye-Somali ilişkileri, Türkiye'nin devletler arası ilişkileri ve Afrika ülkeleri ile temasları hesaba katıldığında çok özel bir yer tutmaktadır. Kitap, Somali özelinde farklı alanlarda çalışan ve fikir üreten akademisyenleri bir araya getirmesi dolayısıyla faydalı bir çalışma gerçekleştirmiş olup literatüre önemli bir katkı sağlayacak durumdadır. Kitabın içerisinde, farklı bakış açıları ve farklı görüşler ifade bulmuştur. Özellikle bazı bölümlerde, ezber bozacak bilgilerin paylaşıldığı görülmüştür. Kitap genel olarak, Somali tarihi ile ülkedeki insani krize ve Türkiye'nin bölgeye açılımına dair merak duyan herkesçe referans olarak kabul edilebilecek ve entelektüel merakı tatmin edecek nitelikli bir çalışmadır. Kitap kapsamındaki bildiriler, farklı konulara tutarlı ve kapsamlı açıklamalar sunmuştur. Araştırma yöntemleri konuların niteliğine bağlı olarak değişen kitaptaki bildiriler, bölüm başlıkları altına düzenli şekilde yerleştirilmiştir.

Dünya Siyasetinde Afrika, 8

Editörler: Prof. Dr. İsmail Ermağan, Doç. Dr. Asena Bozbaş, Doç. Dr. Yunus Turhan, Nobel Akademik Yayıncılık,

İnceleyen: Mustafa Emin Sağlam

Dünya Siyasetinde Afrika 8 isimli kitap, Afrika kıtası ilgili 23 farklı çalışmayı içinde barındıran, uluslararası ilişkiler, din, ekonomi, çevre ve siyaset gibi genel durumların çeşitli ülke örnekleri ile açıklandığı editoryal bir kitaptır. Kitap içerisinde Türkiye ile Afrika, Avrupa Birliği ile Afrika, Asya ile Afrika gibi ülkesel ve birlikler arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalar bulunurken aynı zamanda, kıta içerisinde yaşanan gelişmelerin araştırıldığı makaleler de bulunmaktadır. Bu hâliyle kitap, birçok alanda Afrika kıtasını açıklamaya gayret etmektedir.

Kitap içerisinde bulunan makalelerin 14'ü, doğrudan Afrika kıtası ile alakalı yahut ülke örneklerini içeren araştırmalardan oluşmaktadır. 5 makale ise, Afrika-Türkiye ilişkisinin kıta bütünü ve ülke örnekleriyle incelendiği çalışmalardır. Geriye kalan 4 çalışmanın 2'si Çin ve Asya'nın Afrika ile ilişkisine odaklanırken, diğer 2'si Norveç ve Avrupa Birliği'nin Afrika ile ilişkisini açıklamaktadır.

Kitaptaki ilk çalışma, Afrika'daki krallıkların ve uygarlıkların incelendiği çalışmadır. Bu bölüm kapsamında, ilk çağdan orta çağa kadar olan dönemde Afrika kıtasında bulunan krallıklar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, Afrika'da Hristiyanlık ve Senegal özelinde Afrika'daki İslam anlatılmıştır. Hristiyanlığın bahsedildiği kısımda yerel inanışlara da yer verilirken, İslam'dan bahsedilen kısımda İslami tarikatlar açıklanmıştır. Kitabın dördüncü bölümünde, Afrika içerisinde yaşanan çatışmaların çözümüne yönelik kültürel çözüm önerilerinden bahsedilmiş; bu bağlamda, Somali, Ruanda, Uganda ve Güney Afrika'dan örnekler verilmiştir. Beşinci bölüm ise, pretoryanizmin Batı Afrika'daki kökenlerinin incelendiği bölümdür. Bu bölümde "rejimin korunması" anlamına gelen pretoryanizm detaylı bir şekilde açıklanmış, Batı Afrika ülkelerinin elitleri ile ordu arasındaki mücadeleden ve bunun sonucunda ulus-devlet bütünlüğünü sağlayamayan devletlerin kaotik durumlarından bahsedilmiştir.

Kitabın altıncı bölümü ise Doğu Afrika ve Kuzey Afrika'nın deniz güvenliği sıkıntılarının sebep-sonuç ilişkisini inceleyen bir bölümdür. Afrika kökenli Frantz Fanon ve Kenyalı Ali Mazrui'nin görüşleriyle deniz güvenliği ile bölgesel güvenliğin sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Takip eden yedinci ve sekizinci bölümlerde, Gine-Bissau, Leso-

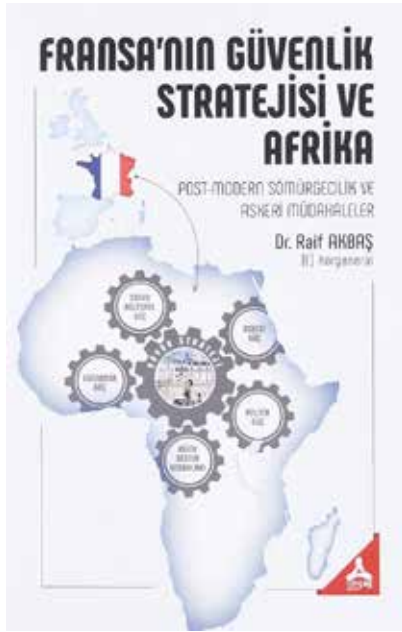
tho ve Sao Tome ve Principe'nin dış politikadaki tutumları ile Fas ve Cezayir arasında bulunan rekabetin Kuzey Afrika ile Sahel bölgesini ne kadar ve nasıl etkilediğinden bahsedilmiştir. Dokuzuncu bölümde Afrika'nın kolonileştirilmemiş iki ülkesinden biri olan ve Afrika Birliği'ne ev sahipliği yapan Etiyopya'nın yakın zaman önce yaşadığı etnik iç savaşın anlatıldığı çalışma bulunmaktadır. Tigray ile gerçekleşen bu savaş, hem içsel hem dışsal etkileri açısından incelenmiştir. On, on bir ve on ikinci bölümler, sırasıyla Norveç'in Afrika politikası, Çin'in Afrika ile askerî alandaki ilişkisi ve Avrupa Birliği'nin Afrika ile göç alanındaki ilişkisinin incelendikleri bölümlerdir. Bu alanda Norveç'in Afrika politikasının incelenmesi, Kuzey Avrupa'nın Afrika'ya bakışı hakkında fikir sahibi olunmasına fayda sağlayacaktır.

Özellikle Doğu Afrika ve Afrika Boynuzu'nda var olan deniz korsanlığı, on üçüncü bölümde detaylıca incelenmiş ve Afrika'daki geçmişi açıklanmıştır. Ayrıca, deniz korsanlığının çözümü ile ilgili uluslararası arenada neler yapıldığı anlatılmıştır. On dördüncü bölüm, Afrika'nın kolonyal dönem sonrası mirası, etnik kimlik ayrımının en kanlı örneği olan Ruanda soykırımı ve buna binaen dış yardımlarının incelendiği bir çalışmadır. On beşinci bölümde ise, Afrika literatüründe geri planda kalmış ancak çağımızın kaçınılmaz gelişimi olan yapay zekâ konusu incelenmiştir. Bölümde, Çin'in yapay zekâ alanında etkisinin Afrika'da başat rol oynadığından, Güney Afrika ve Kenya'nın ise bu alanda öncü iki ülke olduğundan bahsedilmiştir.

On altıncı ve on yedinci bölümlerde, sırasıyla Çin, Hindistan ve Malezya'nın Afrika ile olan ekonomik iş birliği ve yatırımları ile Güney Afrika'daki madencilik sektörü altın, elmas, kömür ve platin-platin grubu alt başlıkları ile incelenmiştir. On sekizinci bölümde, yakın zamanda anayasal kriz yaşayan Tunus'un 1959, 2014 ve 2022 yıllarındaki anayasaları karşılaştırılmıştır. On dokuz, yirmi, yirmi bir, yirmi iki ve yirmi üçüncü bölümler, Türkiye-Afrika ilişkilerine odaklanıldığı bölümlerdir. İlkinde ekopolitika alanındaki gelişmelerden bahsedilmiş, ikinci çalışmada ekonomik iş birliği analizi yapılmış, üçüncü bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti öncesi Afrika'daki Türk varlığı incelenmiştir. Son iki çalışma ise, Türkiye'nin Afrika'daki sivil toplum çalışmalarının Nijerya örneğinde araştırılması ve Türkçe öğrenimi için kullanılan kitapların içerdikleri Afrika öğelerine bir bakıştır.

Kitap içerisinde Afrika kıtasının doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine ülke bazlı örneklerle çeşitli makaleler bulunmaktadır. Bu durum, Afrika'nın geneli ile alakalı bilgi sahibi olunabilmesini kolay-

laştırmaktadır. Afrika'nın tarihi, Afrika'da din, sivil toplum ilişkileri, kıtasal ilişkiler ve Afrika'daki güncel sorunlar gibi birçok alanı açıklayan çalışmalar bulunmaktadır. Afrika ile ilgili çok çeşitli perspektiflerin sunulduğu 23 farklı makalenin bir araya gelmiş olması bile kitabın çok değerli olduğunun göstergesidir. Kitap, literatürdeki çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Türkiye'de Afrika ile ilgili yayınlanan çalışmalar çok kısıtlıdır. Hem konu hem örnek ülke açısından yaşanan bu kıtlık, Dünya Siyasetinde Afrika Kitabı 8 ile bir nebze olsa da azalmıştır. Bu sebeple eser, bütün bölge çalışmacılarına tavsiye edilebilir. Ayrıca kitap, siyasetçi ve bürokratlar, dış politika analizi yapan uzmanlar, bölge çalışmacıları ile Afrika'ya seven herkesin okuyabileceği bir kitaptır.

Fransa'nın Güvenlik Stratejisi ve Afrika: Post-modern Sömürgecilik ve Askerî Müdahaleler

Dr. Raif Akbaş, Sonçağ Akademi,

İnceleyen: Emre Orhan

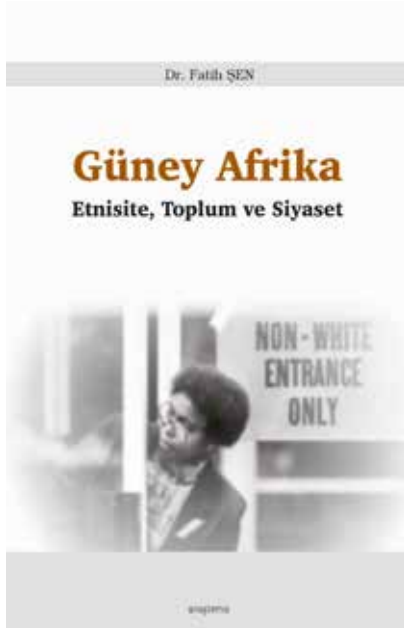
Fransa'nın Güvenlik Stratejisi ve Afrika: Post-modern Sömürgecilik ve Askerî Müdahaleler başlıklı bu eser, emekli Korgeneral Dr. Raif Akbaş'ın doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir. Kitabın amacı, yazar tarafından, Fransa'nın Afrika'da gerçekleştirdiği ve hâlihazırda yürütmekte olduğu askerî müdahalelerin kamuoyuna yansıyan ve görünen nedenleri ile arka planda kalan ve operasyonların gerçek amaçlarını oluşturan nedenlerin incelenerek postmodern sömürgecilik olarak ifade edilebilecek bir sistemin esaslarını ortaya koymak olarak belirtilmiştir. Kitap, genel anlamıyla bu amacı gerçekleştirecek şekilde yapılandırılmış ve Fransa'nın gerçekleştirmiş olduğu müdahalelerin sosyokültürel, askerî, politik, ekonomik ve diğer yansımaları Fransa iç kamuoyu, Afrika kamuoyu ve uluslararası ilişkiler açısından incelenmiştir.

Dört ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümü kapsamında, Fransa'nın oluşturmuş olduğu millî güvenlik stratejisinin Afrika'ya yansımaları ele alınmaktadır. Bu kapsamda Beyaz Kitap (Le Livre Blanc) olarak adlandırılan ve Fransa'nın millî güvenliği için yol haritası özelliği taşıyan belgenin Afrika'da Fransa tarafından gerçekleştirilen müdahalelerde nasıl bir dayanak teşkil ettiği ortaya koyulmaktadır. Bu müdahalelerin yanı sıra Fransa'nın Afrika'nın hangi bölgelerinde ne

tür askerî yapılanmaları olması gerektiğine ve eğitim, kültür ve diğer yumuşak güç argümanları ile gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçlarına ilişkin politikalara yer verilmektedir. Ayrıca bugüne kadar 1972, 1994, 2008 ve 2013 yıllarında olmak üzere 4 kez hazırlanmış olan Beyaz Kitap'ın içerisinde yer alan politikaların özelliklerine yer verilerek geçen süre içerisinde yaşanan politika değişimine de değinilmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde, Fransa'nın Afrika kıtasında gerçekleştirmiş olduğu askerî operasyonlara odaklanılmıştır. Bu müdahalelerin Fransa açısından ekonomik ve politik nedenleri açıklanmaya çalışılmış ve örnek birkaç müdahale, askerî açıdan çeşitlendirilerek derinlemesine incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, sömürgecilikten postmodern sömürgeciliğe geçiş ele alınmıştır. Fransa'nın önceki dönem sömürgecilik faaliyetleri başlangıcından günümüze kadar kısaca açıklanarak son dönemdeki uygulamalara odaklanılmıştır. Bu bölümde yazar tarafından postmodern sömürgecilik uygulamaları olarak ifade edilen yeni yöntemlerin Fransa tarafından neden tercih edildiği ve hangi amacı gerçekleştirmek için hayata geçirildiği açıklanmıştır. Bu açıklamalar, postmodern sömürgeciliğin politik, askerî, ekonomik, sosyokültürel ve diğer unsurları üzerinden ayrıntılı bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Bölümün son kısmında, Fransa'nın güncel Afrika politikası, Çin, ABD ve Rusya gibi kıtada etkin diğer güçlü devletler ile karşılaştırılmıştır. Kitabın son bölümünde ise, ilk üç bölümde ortaya konulan argümanlardan yola çıkılarak ulaşılan sonuç ve değerlendirilmelere yer verilmiştir. Bu bölümde, ayrıca, Fransa'nın Afrika kıtasında son altmış yıl içerisinde gerçekleştirmiş olduğu askerî müdahalelerin sıralamasına ve kısa açıklamasına yer veren bir tablo ile Fransa'da eğitim alan Afrikalı devlet adamları ile ilgili özet bilgilerin yer aldığı bir tabloya yer verilmiştir.

Kitapta yer alan bölümler, Fransa'nın Afrika politikasını farklı boyutlarıyla ve geçirmiş olduğu değişimleri dikkate alarak ortaya koymaktadır. Bu politikalar çoğunlukla yazarın uzun yıllar Afrika'daki görevleri esnasında yapmış olduğu gözlemlerine dayanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma, Fransa'nın Afrika politikasını hem askerî, politik, ekonomik ve kültürel açıdan ele alması hem de bu politikaların yurt içi ve yurt dışı yansımalarını ortaya koyması ile uluslararası ilişkiler, askerî müdahaleler ve diplomasi alanlarına ilgi duyan araştırmacılara fayda sağlayabilir.

Güney Afrika: Etnisite, Toplum ve Siyaset

Fatih Şen, Araştırma Yayınları

İnceleyen: Uğur Aras

Güney Afrika'nın uzun yıllar boyunca maruz kaldığı apartheid rejimini anlatan pek çok yayın söz konusu olmakla birlikte, Güney Afrika: Etnisite, Toplum ve Siyaset başlıklı eser, içeriği ve ele alınışı bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Yazarın doktora tezinin bir çıktısı olan bu kitabın, Güney Afrika ve apartheid rejimi ile ilgili diğer kitaplardan ayrılan başka yönleri de mevcuttur. Bu noktada, Güney Afrika'daki ırkçı uygulamaları ve uygulanan politikaları süreçsel ayrıntılara değinerek ve kronolojik bir anlatımla ortaya koyan diğer kitaplarla karşılaştırıldığında farklı bir perspektiften konuya yaklaşıldığı görülmektedir. Eser, özellikle Güney Afrika'daki apartheid rejiminin politik yönelimlerinin belli bir zaman dilimi içerisinde ele alınarak dış politika karar mekanizmalarının incelenmesi ve uluslararası sistemde nasıl yer aldığına dönük bir bakış açısı ortaya koymasıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Bunu yaparken kitap, Apartheid'ın kavramsal ve kuramsal yönlerini ele alarak konuya akademik ve sistematik bir altyapı hazırlamıştır. Daha sonrasında, apartheid rejimini hazırlayan süreci tarihsel bir perspektiften ele alan yazar, rejimi oluşturan söylem ve pratikleri de ele almış ve dönemi sosyal, siyasal ve tarihsel açıdan birçok yönüyle betimlemiştir. Son bölümde ise, bahse konu rejimin nasıl bir yönetim sistemi olduğu anlatıldıktan sonra bu dönemde izlenen dış politikaya odaklanılmıştır. Bu noktada, konunun kapsamlı ve tam bir şekilde ele alındığı ve bölümler arasında bir bütünlük olduğu görülmektedir.

Toplam dört başlık ve sonuç kısmından oluşan çalışmanın ilk bölümü kapsamında, apartheid kavramının ne olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde apartheid kavramının tarihsel ve güncel anlamı tartışılmış, kökenleri ve kullanım açısından ne gibi farkları olduğu karşılaştırmalı bir biçimde ele alınarak sunulmuştur. Kavramın geniş bir yelpazede ele alınarak sadece Afrika'daki beyaz azınlığın ayrıştırıcı yönetimi değil, aynı zamanda uluslararası literatürde de ayrıştırma bağlamı içinde kullanıldığının altının çizilmesi eserin diğer çalışmalardan ayrıldığı yönler arasındadır.

Apartheid rejiminin üç teorik düzeyde ele alındığı ikinci bölümde, kuramsal çerçeve teorik kıyaslamalarla okuyucuya sunulmuştur. Bu bölüm kapsamında Liberal/Marksist yaklaşım, yapısalci yaklaşım

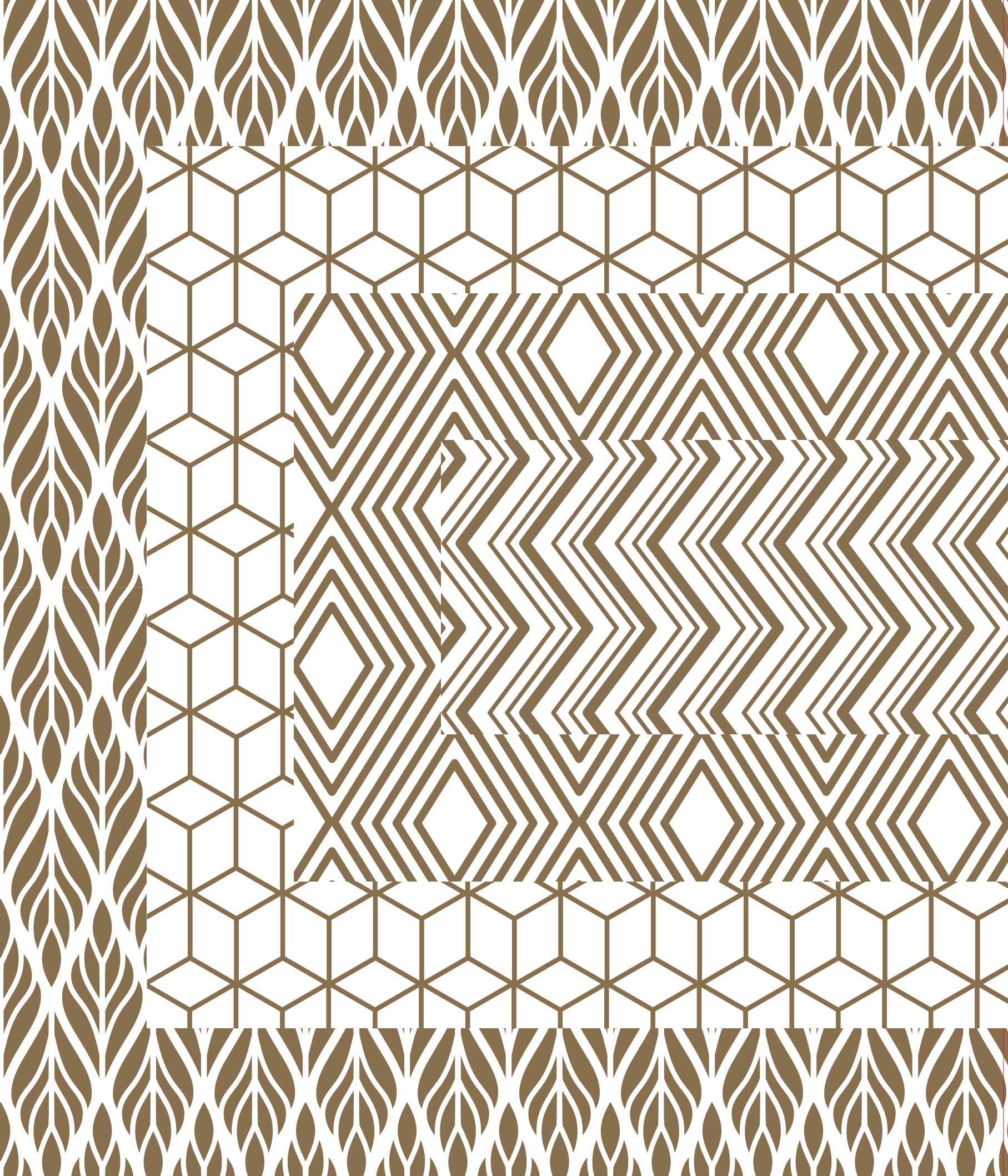
ve Hannah Arendt'in "totalitarizm tartışmaları" ile apartheid rejiminin kuramsal çerçevede ele alınması amaçlanmıştır. Böylece rejimin kuruluş felsefesi birçok açıdan değerlendirilerek okuyucuya geniş bir perspektif kazandırılmıştır. Kuramsal çerçevede farklı görüşlere yer vermesi, yazarın kapsamlı bir çalışma yürüttüğünün de kanıtı niteliğindedir.

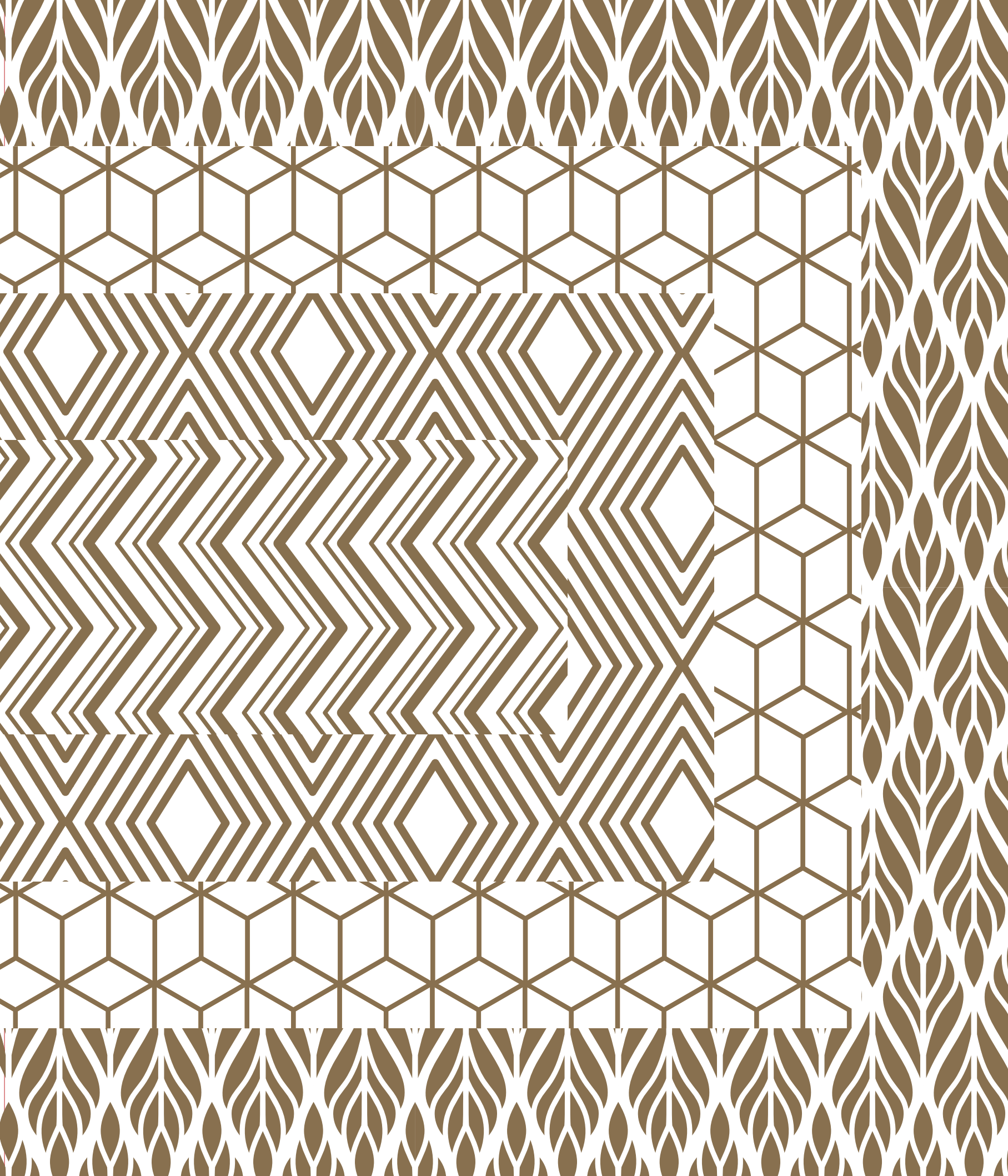
Üçüncü bölümde ise, rejimin kuruluşu tarihsel bir perspektifle ele alınmış, Güney Afrika'daki sömürgecilik faaliyetleri ve apartheid rejiminin kurulması ile uygulamalarından bahsedilmiştir. Bu kapsamda, yazarın vurgu yaptığı noktalardan biri "kilise ve apartheid" ilişkisi olmuştur. Dördüncü bölümde ise, apartheid rejiminin dış politikasını nasıl kurguladığı ve öncelikle batılı ülkelerle ilişkileri ele alınmıştır. Rejimin dış politika süreçlerinin iç politika ile ilişkili olduğu vurgusu, bu bölümün en önemli argümanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bölüm kapsamında ayrıca, rejimin uluslararası toplumdan dışlanma süreci, dünyadaki ve bölgedeki gelişmeler bağlamında incelenerek neden-sonuç ilişkisi içinde sunulmuştur. Çalışma, bu yönleriyle konuyla ilgilenenler için değerli bir başvuru kaynağı ortaya koymuştur.

Apartheid rejimi ile ilgili literatüre katkısının yanı sıra, konuyu kuramsal ve tarihsel yönleri ile birlikte ve rejimin dış politikası çerçevesinde incelemesi, bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Eserin araştırma yöntemi, hem saha çalışmasını hem literatür taramasını kapsamaktadır. Bu kapsamda, araştırmacı verilere ulaşmak için yaklaşık iki yıl bölgede bulunmuş, gözlem ve deneyimleri ile veriler elde edip kaynaklarla bu bulguları birleştirmiştir. Kullandığı kaynaklar, bu alandaki makale ve kitap gibi yayınların yanı sıra resmî belgeler, gazete ve internet sitelerine dayanmaktadır. Yazar, literatüre kazandırdığı bu özgün çalışmayla "Apartheid Rejimi" için farklı bir perspektiften bir çalışma alanı sunmuş, içerik ve esas yönüyle de çalışmayı diğer kaynaklardan farklı kılarak bu alanın ilgisine değerli bir yapıt bırakmıştır. Apartheid rejimi ve uluslararası ilişkiler alanına ilgisi olanlar için vizyon açıcı bir çalışma olan bu kitap, sadece politika yapımcılar için değil akademisyenler, öğrenciler ve genel olarak Afrika'yı ve bölgeyi çalışanlar için değerli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.

AFRİKA YILLIĞI 2022

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından yayına sunulan ve 2022 yılında Afrika'yla ilgili önemli gelişmelere odaklanan bu eser, Türkiye'de kıtaya dair farkındalığı ve bilgi birikimini artırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı ise Afrika'ya ilişkin akademik ilgiyi canlı tutmaktır. Bu anlamda alanında bir ilk olan ve Afrika çalışan Türk ve Afrikalı değerli araştırmacıların katkılarıyla hazırlanan yıllık, ilgili literatüre mütevazı de olsa bir katkı sunma iddiasını taşımaktadır.

Afrika Yılığı 2022
ISBN 978-975-17-5351-9
9 789751 757319

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI